Skrifter,

som udi

det

Kiøbenhavnske

Selskab

af

Lærdoms og Videnskabers Elskere

ere

fremlagte og oplæste

i Aarene 1759. og 1760.

Med et fuldstændigt Register.

Ottende Deel.

KJØBENHAVN,

Udi det Kongelige Wäysenhuses Bogtrykkerie,

og paa dets Forlag,

Trykt af Gottmann Friderich Kisel. Aar 1760.

MARINENS BIBLIOTEK
2den Afdeling
SØKORT-ARKIVET
Fag 24a Nr. 15

Stille

aus der

Weihnachtszeit

Fortegnelse
paa de i denne Ottende Deel afhandlede Materier.

1.

Anmærkninger over adskillige Mynte-Anordninger under de høysalige Kongers Christian den II. Friderich den I. og Christian den III. Regieringer. Pag. 1-18.

2.

P. FRID. SUHMS Forsøg til en Afhandling om de Danskes og Norskes Handel og Seylads i den hedenske Tid. pag. 19-84.

3.

E. PONTOPPIDAN om Dannegield pag. 85-100.

4.

P. FRID. SUHM om den Danske Konges Svend Tveskiegs Dods Aar pag. 101-120.

5.

CHRISTEN HEE over Konsten at leve under Vandet pag. 121-154.

6. JOH.

6.
JOH. CARL HENR. DREYERS Afhandling om en Sølv Penge, slaget til Erindring af Hermanno Tastio pag. 155-170.

7.
JOH. CHR. FABRICII Physici i Tondern Efterretning om det Fresiske Kiokken-Salt. pag. 171-188.

8.
CHRISTIAN GOTTLIEB KRATZENSTEIN om Forandring i Jord-Lavene pag. 189-196.

9.
GERHARD SCHIöNNING om Nordlysets Elde pag. 197-316.

10.
A. G. CARSTENS Beviis, at Gert den Stores Gemal har været Sophia af Werle, Kongens af Danmark Erik Glippings Datter-Datter pag. 317-328.

11.
Ejusd. Tilforladelig Underretning om Kong Christian den 1stes Nedstammelse af de forige Danske Kongers Blod ꝛc. pag. 329-404.

12.
Beskrivelse over en forbedret Geographisk og Nautisk Vægt pag. 405-412.

Anmærkninger
over adskillige
Mynte Anordninger
under de høy-salige Kongers
CHRISTIAN den II. FRIDERICH den I.
og
CHRISTIAN den III. Regieringer.

Jeg har lenge haft den Tanke, at, naar Fædernelandets Medaille-Historie, paa hvilken der, efter dette høiansеelige Selskabs Foranstaltning, nu i eendeel Aar er arbeidet, eengang kunde komme for Lyset, ville intet naturligere og bedre passe sig paa saadant Værk, enten som en Indledning, eller som et Tillæg, end en udførlig Beretning om den gangbare Myntes Tilstand her i Rigerne i de ældre Tider.

Thi, ligesom Medaille-Historien vil stille os for Øyne, saa vel vore høilovlige Kongers navnkundige Bedrifter og herlige Foranstaltninger, som andre mærkværdige Omstændigheder, der i særdeleshed anrøre deres høye Personer og de kongelige Huse, saa

kunde den anden Beretning derimod tildeels oplyse os om den almindelige indvortes Husholdning i Landet, om Indbyggernes Handel, Næring, Levemaade, og Velstand, ja vel undertiden om Rigernes Evne og Kræfter til enten at udholde paakommende Krig og Feide, eller at giøre nyttige Indretninger til det almindelige Beste.

Til saadan Hensigt at opnaae, vilde det vel ikke være nok at anføre de adskillige Slags Penge, som Tid efter anden her i Rigerne ere myntede, tillige med deres Lødighed, Vægt, Værdie og Præg, men man maatte tillige undersøge, hvad Virkninger Myntefodens Forandringer kand have haft, hvad Slags fremmede Penge her have været gengse, og hvad der har været Aarsag til deres Indførsel, hvorledes Vahrenes Priis er steeget eller faldet, hvad betydelige Indtægter eller Udgifter Rigerne kand have haft, med meget andet mere, ligesom og saadan Beretning over alt maatte skrives i Sammenhæng med Rigernes almindelige Historie, og bestandig henføres til de derudi forefaldende mærkværdige Tildragelser, samt dens Troværdighed fastsettes deels ved Originale Documenters Tilføyelse, deels ved ligesaadanne Mynters Aftryk, efter at de tilforn ved Maal og Vægt vare tilstrækelig prøvede.

At saadant Arbeide i andre Lande anfees at medføre sin store Nytte, det erfares af adskillige berømmelige Mænds Skrifter, blant hvilke jeg ikkun her vil anføre nogle af de nyeste, saasom le Blanc (a) i Frankerige, Leake (b) og Folkes (c) i Engelland samt Hirsch (d) i Tydskland; og jeg bærer ingen tvivl om, at der jo hos os

(a) Traité historique des Monnoyes de France &c. par le Blanc.

(b) An Historical Account af Englisch Money &c. by Stephen Martin Leake Esq.

(c) A Table of Englisch Silver Coins &c. by Martin Folkes, Esq.

Til hvilket ypperlige Værk vi have de fornødne Kaabber-Pladder med første at forvente.

(d) Des teutschen Reichs Münz-Archiv von Johan Christoph Hirsch Fürstl. Brandenb. onolzbachischen Hof-Cammer-und Landschafts-Rath.

Der

os ligesaa vel kand findes gode Efterretninger i denne Materie, naar de med flid blive eftersøgte.

Hvad jeg for min Person, herudi efter Haanden kand samle og opdage, haver jeg foresat mig stykkevis her udi Selskabet at indlevere, alt i det Haab at fleere derved maatte opmuntres til ogsaa at legge Haanden paa Arbeidet, saa at man engang kunde erholde en Samling af tilstrekkelige Materialier til at forfatte en ordentlig og udførlig Historie om Myntevæsenet i begge Rigerne.

Men som Mynte-Anordninger dog ere de Grunde, hvor paa alt det øvrige skal bygges, saa haver jeg nu for det første uddraget saavel af det danske Cancellies Rigistranter, som af de Originale Regenskaber og Papirer, hvilke Geheime Archivarius Hr. Justitz-Raad Langebech haver havt den Godhed at meddeele mig, saa mange af slige Anordninger, som der have været at finde under de Trende høy-salige Kongers CHRISTIAN den Andens, FRIDERICH den Førstes, og CHRISTIAN den Tredies, Regieringer, hvis Indhold og Udregning, jeg, for mere Tydeligheds skyld, udi trende Tavler haver forfattet, hvor af foruden Aarstallet, Myntestædet, og Myntens Navn, strax kand sees, hvor høyt den fine Mark er udbragt, hvad et hvert Stykke bør veye, og hvad sammes Værdie belober sig til i vor nu værende danske Courant, af hvilken 11 $\frac{1}{3}$ Rdr. udmyntes paa Marken fin, som for Exempel, jeg vurderer en Solv Gylden slagen i Malmøe 1514. for 1 Rdlr. 1 Mark,

Der er ingen Tvivl paa, at dette Værk jo vil bære Prisen frem for de fleeste af samme Art, allerhelst dersom den lærde Autor udi de belovede Tomis Suppletoriis vil meddele os de øvrige Mynte-Ordninger og andre Diplomata, hvor af hand vel ikke er i stand til at skaffe sig Afskrifter efter Originalerne, men som dog findes hos andre Skribentere og hvor af en Mængde paaberaabes i et lidet, men desto grundigere Skrift, som hand selv betiener sig af, kaldet gründliche Nachricht von dem Münzwesen insgemein ꝛc.

Saadant Tilleg, siger jeg, saa vel som et Udtog, af hvad de midlere Tiders Skribentere melde om det tydske Riges Myntvæsen, tillige med en Aftryk i Kaaber af de fornemmeste Sorter, ville giøre denne Samling saa fuldstændig og nyttig, at fast intet bedre synes at kunde enten forlanges eller ventes.

fordi der i samme er ligesaa meget fiint Sølv, som der findes i 14. danske Otteskillinger. At jeg ellers ved Vægten regner 17 Eß paa en Ort eller Pfenning, hvor af der gaaer 4re paa et Qvintin, saa at en Mark holder 4352 Eß, det havde jeg ey holt nødig at erindre, dersom ikke den lærde Eisenschmied de Pond. & Mens. p. m. II. havde i det fald indeelt den Collnske Mark anderledes.

Efter at jeg nu haver havt den Ære deette foregaaende kortelig at erindre, begiver jeg mig til at igiennemgaae enhver Mynte-Ordning for sig, og der ved at tilføye den Oplysning, som ikke bequemmelig kunde finde Sted paa Tavlerne:

Christian den Anden.

1513. d. S. Petri ad Vincula til Kiøbenhavn gik Befaling til Dines, Myntemester i Malmøe at mynte Skillinger og Hvide, hver Skilling til 3 Hvide, og 16 Skilling paa en halv rhinsk Gylden i Guld, hver veyen Mark af Skillingerne skulle holde 6 Lod mindre end et Qvintin Værk Sølv, saa got som Guldsmedene forarbeide her i Riget, samt Skrode 32 Kast, 3 Skilling i hver Kast, paa Marken; Af Hviderne skulle hver Collnsk Mark holde $4\frac{1}{2}$ Lod Værksølv, og Skrode 74 Kast, 3 Hvide i Kastet. (danske Cancellies Registrant, kaldet, Register over alle Lande. No. 2. fol. 183.)

Vel er nu ikke i denne Anordning bestemmet, af hvad Lødighed Værksølv skulle være, men da det af en senere Forordning dat. Kiøbenhavn d. Bartholomæi 1515. (ibid. fol. 12. sees,) at Guldsmedene ikke maatte forarbeide ringere Sølv, end 15 lødig, kand man rimelig vils slutte, at her ogsaa meenes denne samme Behalt, hvorefter da Skillinger blive $5\frac{3}{64}$, og Hvidene $4\frac{7}{32}$ lødige (a).

1514.

(a) Paa denne Maade at udregne Metallens Lødighed, som ikke just er enten den ordentligste eller den mageligste, forekommer strax hereffter et nyt Exempel, da de Rhinske Gylden anføres at være 18 Karat Nobel Guld. I Frankerige har denne Regnings Maade i sær været brugelig,

C. III. Guld-Mynt. III. Tavle

Aars tall	Myntested	Myntens Navn	Lodighed	Stykker paa den raae Mark	Stykker paa den fine Mark	Hvor mange Gylden paa Marken fin i Guld	Hvor mange Gylden paa Marken fin i Solv	Forhold mellem Guld og Solv	Et Stykke Veier i Collnsk Vegt Lod	Ovint.	Ort	Es	Et Stykke er værd i dansk Cour. Rdr.	Mark	ß.
1539.	Kiöbenh.	Golt Gülden	Karat, $18\frac{1}{3}$	72.	$94\frac{14}{55}$.	$94\frac{14}{55}$	$10\frac{7}{18}$	$9\frac{1}{20}$.	0	0	3	$9\frac{4}{9}$.	I.	0	$8\frac{35}{59}$.
		Golt Gülden	23.	$87\frac{16}{17}$.	$91\frac{299}{391}$.	$91\frac{299}{491}$	$10\frac{7}{18}$		0	0	2	$15\frac{729}{1495}$	I.	0	$8\frac{35}{59}$.

Solv-Mynt.

Aars tall	Myntested	Myntens Navn	Lodighed	Stykker paa den raae Mark	Stykker paa den fine Mark	Hvor mange Gylden paa Marken fin	Hvor mange Stykker paa en Gylden.	Et Stykke Veier i Collnsk Vegt Lod	Ovint.	Ort	Es	Et Stykke er verd i dansk Cour. Rdr.	M.	ß.	En Gyldens Værdie i denne Sort efter dansk Courant. Rdr.	M.	ß.
1534.	Gottorp	Joachims Dalere	Lod $14\frac{1}{2}$.	8.	$8\frac{24}{29}$.	$11\frac{1}{29}$.	$\frac{4}{5}$.	2	0	0	0	1.	I.	$11\frac{1}{4}$.	I.	0	$2\frac{3}{5}$.
		Klipping Penninge	10.	16.	$25\frac{3}{5}$.	$20\frac{12}{25}$.	$1\frac{1}{4}$.	I	0	0	0	0	2.	$10\frac{1}{2}$.	0	3.	$5\frac{1}{8}$.
		Holsteenske Toskill.	$7\frac{9}{16}$	59.	$124\frac{100}{121}$	$10\frac{146}{363}$.	12.	0	I.	0	$5\frac{45}{59}$.	0	0	$8\frac{169}{360}$.	I.	0	$8\frac{35}{59}$.
1535.	Aarhuus	Klipping Penninge	8.	16.	32.	$25\frac{3}{5}$.	$1\frac{1}{4}$.	I	0	0	0	0	2	2.	0	2.	$10\frac{1}{2}$.
		Klipping Penninge	7.	16.	$36\frac{4}{7}$.	$29\frac{9}{35}$.	$1\frac{1}{4}$.	I	0	0	0	0	I.	$13\frac{3}{4}$.	0	2.	$5\frac{3}{16}$.
		Klipping Penninge	7.	19.	$43\frac{3}{7}$.	$34\frac{26}{35}$.	$1\frac{1}{4}$.	0	3.	I.	$8\frac{1}{19}$.	0	I.	$9\frac{1}{19}$.	0.	I.	$15\frac{6}{19}$.
		Fire Skillinger	5.	62.	$198\frac{2}{5}$.	$19\frac{21}{25}$.	10.	0	I.	0	$2\frac{6}{31}$.	0	0	$5\frac{15}{31}$.	0	3.	$6\frac{26}{31}$.
		Fireskillinger	4.	75.	300.	30.	10.	0	0	3.	$7\frac{27}{35}$.	0	0	$3\frac{47}{35}$.	0	2.	$4\frac{41}{51}$.
		Fireskillinger	$3\frac{1}{2}$.	73.	$333\frac{5}{7}$.	$33\frac{135}{35}$.	10.	0	0	3.	$8\frac{45}{73}$.	0	0	$3\frac{197}{73}$.	0	2.	$0\frac{44}{73}$.
1536.	Roskilde	Dobbelte Markstk.	$6\frac{1}{2}$.	16.	$39\frac{5}{13}$.	$31\frac{33}{65}$.	$1\frac{1}{4}$.	I	0	0	0	0	I.	$11\frac{5}{8}$.	0	2.	$2\frac{17}{32}$.
		Enkelte Markstykk.	$6\frac{1}{2}$.	32.	$78\frac{10}{13}$.	$31\frac{33}{65}$.	$2\frac{1}{2}$.	0	2	0	0	0	0	$13\frac{13}{16}$.	0	2.	$2\frac{17}{32}$.
		Toskilling Stykker	3.	120.	640.	32.	20.	0	0	2.	$2\frac{4}{15}$.	0	0	$1\frac{7}{10}$.	0	2.	2.
		Skillinger	$2\frac{1}{2}$.	200.	1280.	32.	40.	0	0	I.	$4\frac{19}{25}$.	0	0	$0\frac{17}{20}$.	0	I.	I.

1514. blev bemelte Dines Myntemester i Malmøe atter befalet at slaae

(1) Nobele, hver paa 6 Gylden til $23\frac{1}{2}$ Karat, 16 Stykker paa Collnisk Mark.
(2) Rhinske Gylden, 18 Karat nobel Guld (ɔ: $17\frac{5}{8}$ Karat) 72 Stykker paa Collnisk Mark.
(3) Sølv Penninge paa en, og paa en halv Gylden, 14 lødige, $8\frac{1}{2}$ og 17 Stykker paa Marken.
(4) Sølv Penninge, 12. paa en Gylden, 8 lødig, 58 Stykker paa Marken.
(5) Skillinger, 24. paa en Gylden, 6 lødig, og paa Marken 22 Kast, 4 Stykker i Kastet.
(6) Hvide, 5 lødig, og paa Marken 55 Kast, 4re i Kastet.
(7) Blafferter, 5 lødig 124 Kast paa Marken, og endelig
(8) Smaae Pendinge, 4 lødig, og paa Marken 216 Kast, 4 Stykker i Kastet. (Register over alle Lande No. 2. fol. 189.)

Siden der gaaer $16\frac{16}{17}$ Stykker Nobler paa Marken fiin (See 1ste Tavle) og 6 Rhinske Gylden paa en Nobel, saa er den

brugelig, da de i Steden for at regne efter Sølv, á douze Deniers, eller 16 lødig, have regnet efter Argent-le-Roy, som kun er à Onze deniers obole, det er $11\frac{1}{2}$ Deniers, eller $15\frac{1}{3}$ lødig. Saaledes naar en Mynt var 12 lødig, have de ey sagt at den var á 9 Deniers argent fin, men at den var à 9 Deniers 9 Grains Argent-le-Roy; Thi da der gaaer 24 Grains paa en Denier, og følgelig Argent-le-Roy fattes 12 Grains for at være Argent fin, saa have de lagt et Grain til hver Denier for at bestemme Lødigheden af Argent fin, i Lødigheden af Argent-le-Roy, skiønt der endda ved denne Regning er at i agttage, at man maa anse de givne Deniers for at være Argent-le-Roy, men de Grains der tillegges, for at være Argent fin. For Exempel, at Sølv à 4. Deniers Argent fin, er à 4 Deniers 4 Grains Argent-le-Roy, det vil sige, at saadant Sølv er 4 Deniers Argent-le-Roy + 4 Grains Argent fin = $3\frac{20}{24}$ + $\frac{4}{24}$ Deniers.

Aarsagen, hvorfore denne Maade siges at være indført, er, om mueligt, endnu besynderligere, end Regnings Maaden selv: Car anciennement, quand l'Emperiere faisoit monoye, l'en disoit en ses monoyes: *D'argent fin* & ainsi faisoit l'en ez Monoyes des Rois, Ducs, Princes, & Comtes, qui tenoient de luy. Et à fin qu'il ne semblât, que le Roy de France fut homme de l'Emperière, & qu'il tenît de luy, il fût ordonné par le Conseil des Peres de France, que l'en diroit *Argent-le-Roy* &c. See Boizard. Tom. I. p. 13. som anfører dette af en gammel Registrant de la Chambre des Comptes.

fine Mark udi Nobler udbragt til 6 X $16\frac{16}{47} = 98\frac{2}{47}$. Gylden; og, da Marken fin i de Rhinske Gylden, naar de settes til $17\frac{5}{8}$ Karat, udbringes just i lige saa mange Stykker, sees der af, saa vel at de Rhinske Gyldens Gehalt er rigtig bestemmet, som og at de ere myntede i et noye Forhold med Noblerne.

Fremdeles da Marken fin i Guld er udbragt til $98\frac{2}{47}$ Fl., og i Sølv til $9\frac{5}{7}$ Sølvpendinge, Stykket paa en Gylden, saa har Forholdet imellem Guld og Sølv paa den Tid været som $98\frac{2}{47}$ til $9\frac{5}{7}$, det er $10\frac{74}{799}$ eller omtrent $10\frac{1}{10}$. og er det efter dette Forhold, at Guld Myntens Værdie i Tavlen er beregnet; thi legger man det nu antagne Forhold, som er $15\frac{1}{8}$ eller noyere $15\frac{15}{119}$ til Grund, da kommer en Nobel paa 10 Rdlr. 2 Mark $15\frac{1}{7}$ Skilling, og en Rhinsk Gylden paa 1 Rdlr. 4 Mark $7\frac{6}{7}$ Skilling.

Det er ellers i følge af denne Anordning, at den forhen ommelte Forordning af 1515. sætter en Rhinsk Gylden til 24ß, i steden for at den 1513. var sat til 32ß; Thi disse Skillinger af 1514. ere derimod rigere, end de forige, og forholde sig til de af 1513. omtrent som 32. til 24, eller som 4: 3., men hvad samme Forordning videre melder, at 6 Danske Hvide af den gamle Mynt skal gaae paa en Skilling, det kand ikke forstaaes om de Hvide af 1513., som ikke ere stort ringere end de af 1514.

I øvrigt forekommer udi de i Kong Christian den Tredies Tid forte Mynte Regenskaber, som i Geheime Archiv forvares, en og anden Sort Penge, iblant dennem, som til Omsmeltning ere indleverede, hvilke jeg slutter mig til under denne eller den følgende Regering at være slagne, men dog, indtil noyere Oplysning ikke haver kundet give dennem noget Stæd i Tavlerne. Saaledes findes: 1536. indkommen i Klippinge Store og Smaae 113276 Mark danske, veye 2979 Mark lodig, og holde fint 1303 Mark lodig 7 Lod 3 Qvintin.

Disse have efter nogenledes noye Udregning været 7 lodige, Skrodet $38\frac{1}{40}$ Mark danske paa Marken, eller $86\frac{4}{9}$ Mark danske

paa

paa Marken fiin; og har et Markstykke af saadanne Klippinger veyet et Qvintin 2 Ort 12½ Eß, og været 12⅜ ß værd i dansk Courant.

1539. leverede Mester Jesper Brochmand i dobbelte og enkelte Mark-Stykker 6½ lodige 93482 Mark danske, som veyede 2804 lødige Mark, og holdt i fiint 1139 Mark 2 Lod.

Heraf ere da slagne 33⅓ enkelte Mark Stykker paa Marken, eller 82 1/20 Markstykker paa Marken fiin. Et Markstykke har veyet 1 Qvintin 3 Ort 11 4/5 Eß, og været 13¼ ß værd.

1540. indleverede bemelte Mester Jesper Brochmand, i Klippinge, 7lødig, 1867½ Mark danske, som veyede 46 lødige Mark, og holt i fiint 20 Mark lødig 2 Lod, saa at Marken i dennem er udbragt til 41½ Mark danske, følgelig Marken fiin til 94 6/7 Mark, og et Markstykke har veyet et Qvintin 2 Ort 9 5/8 3 Eß og været 11 3/9 ß værd. Og derhos i onde (boesze) Klippinge 106 Mark danske, 3 1/16 lødig, som veyede 2 lødige Mark 6 Lod, og holt 7 Lod 1 Qvintin fiint Sølv, saa at den beskikkede Mark i dennem er udbragt til 44 1/19 Mark danske, den fiine Mark til 233 1/9 6 5/31 Mark dansk. Hvor af sees, at disse Klippinge til visse have fortient navn af slet Mynt, efterdi et Markstykke af deres Slags, skiønt nogenledes vægtig nemlig 1 Qvint. 1 Ort 12 2/6 9/7 Eß neppe har været 4¾ ß værd, følgelig om man end vil regne 2½ Mark paa en Gylden, blev dog en Gylden, som da almindelig burde være over 7 Mark værd, i saadan Slags Mynt ikke fuldt 11¾ ß værd, og Marken fiin der pleyede at udmyntes til imellem 9 og 10 Gylden, i disse Klippinge udbragt til over 93 Gylden.

Hvad Præg ellers adskillige af Kong Christian den Andens Klippinge have havt, det viser Rigens-Raads Brev dat. Kiøbenh. Mathei Apostoli Dag 1524, hvorom siden skal handles.

Foran-

Foranførte Mynte Sorter forholder sig da indbyrdes til hinanden, som følger:

Nobel i Guld af 1514.	I.							
Rhinske Gylden i Guld eller Gylden i Sølv af 1514.	6.	I.						
Halve Gylden i Sølv af 1514.	12.	2.	I.					
Sølv-Penninge 12 paa 1 Fl. af 1514.	72.	12.	6.	I.				
Skillinger af 1514.	144.	24.	12.	2.	I.			
. . . af 1513.	192.	32.	16.	$2\frac{2}{3}$.	$I\frac{1}{3}$.	I.		
Hvide af 1514.	432.	72.	36.	6.	3.	$2\frac{1}{4}$.	I.	
. . af 1513.	576.	96.	48.	8.	4.	3.	$I\frac{1}{3}$.	I.
Blafferter af 1514 og Hvide for 1513.	864.	144.	72.	12.	6.	$4\frac{1}{2}$.	$2.I\frac{1}{2}$.	I.
Smaae Pendinge af 1514.	1728.	288.	144.	24.	12.	9.	4.	3. 2. I.

NB. Da endog den samme Myntefoed kand staae i adskillige Aar, saa forstaaer jeg herved de Penge, som i følge de tvende Anordninger af 1513. og 1514. ere slagne, skiønt de maatte have et sildigere Aarstall.

Friderich den Første.

1524 Matthiæ Apostoli Dag udgav Rigens Raad udi Kiøbenhavn efter Kongelig Befaling et Brev til Jørgen Kock Myntemester og Borgemester i Malmøe indført i Register over alle Lande No. 3. fol. 292. samt trykt i det danske Magazin andet Bind p. 126. og hvortil det første udkast findes i det Geheime Archiv. Udi dette Brev beskrives først, de af Christian den Andens Klippinge som skulle ommyntes til trind Mynt, nemlig:

(1) De første Klippinge af det beste Slags, havende paa den eene Side et kronet Skiold med 3 Leoner med udtrakte Tunger samt kraaget og kruuset Rumpe, og et Kors under Vaabenet med Lillier i Enden, skulle ommyntes paa den eene Side med et Kronet Skiold, og derudi 3 Leoner med et Kors, og paa den anden med Kongens Vaaben, og gielde 14 Penge.

(2) Det

ad pag. 8.

F. I.

Guld-Mynt.

II. Tavle

Aars-tall	Myntested	Myntens Navn	Lodighed	Stykker paa den raae Mark.	Stykker paa den fine Mark.	Hvor: mange Gylden paa Marken fiin i Guld	Hvor: mange Gylden paa Marken fiin i Solv	Forhold mellem Guld og Solv	Et Stykke Veier i Collnsk Vegt Lod	Qvint.	Ort	Es	Er værd i dansk Cour. Rdr.	M.	ß.
			Karat.												
1524.	Malmöe	Nobler	23.	16.	$16\frac{16}{23}$.	$100\frac{4}{23}$.	$9\frac{1}{7}$.	$10\frac{1}{2}$.	1.	0	0	0	7.	2.	10.
		Nobler	$23\frac{1}{2}$.	16.	$16\frac{16}{47}$.	$98\frac{2}{47}$.	$9\frac{1}{7}$.		1.	0	0	0	7.	2.	10.
		Rhinske Gylden	18.	72.	96.	96.	$9\frac{1}{7}$.		0	0	3	$9\frac{4}{9}$.	1.	1.	7.

Solv-Mynt.

Aars-tall.	Myntested	Myntens Navn	Lodighed	Stykker paa den raae Mark.	Stykker paa den fine Mark.	Hvor mange Gulden paa Marken fiin	Hvor mange Stykker p. en Gulden	Et Stykke Veier i Collnsk Vegt Lod	Qvint.	Ort	Es	Er værd i dansk Cour. Rdr.	M.	ß.	En Gyldens Værdie i denne Sort efter dansk Courant. Rdr.	M.	ß.
			Lod														
1524.	Malmöe	Gylden	14.	8.	$9\frac{1}{7}$.	$9\frac{1}{7}$.	1.	2.	0	0	0	1.	1.	7.	1.	1.	7.
		Halve Gylden	14.	16.	$18\frac{2}{7}$.	$9\frac{1}{7}$.	2.	1.	0	0	0	0	3.	$11\frac{1}{2}$.	1.	1.	7.
		Ort van Gylden	14.	32.	$36\frac{4}{7}$.	$9\frac{1}{7}$.	4.	0	2.	0	0	0	1.	$13\frac{3}{4}$.	1.	1.	7.
1524.	Malmöe og Riibe	To-Markstykker	14.	11.	$12\frac{4}{7}$.	$10\frac{2}{35}$.	$1\frac{1}{4}$.	1.	1.	3	$4\frac{7}{11}$	0	5.	$6\frac{6}{11}$.	1.	0	$12\frac{2}{11}$.
		Markstykker	14.	22.	$25\frac{1}{7}$.	$10\frac{2}{35}$.	$2\frac{1}{2}$.	0	2.	3	$10\frac{9}{11}$	0	2.	$11\frac{3}{11}$.	1.	0	$12\frac{2}{11}$.
		Halv Markstykker	14.	44.	$50\frac{2}{7}$.	$10\frac{2}{35}$.	5.	0	1.	1	$13\frac{10}{11}$	0	1.	$5\frac{7}{11}$.	1.	0	$12\frac{2}{11}$.
		Fireskillinger	14.	88.	$100\frac{4}{7}$.	$10\frac{2}{35}$.	10.	0	0	2	$15\frac{5}{11}$	0	0	$10\frac{9}{11}$.	1.	0	$12\frac{2}{11}$.
		Fire hvide Skilling.	$5\frac{1}{9}$.	96.	$300\frac{12}{23}$.	$10\frac{2}{115}$.	30.	0	0	2	$11\frac{1}{3}$.	0	0	$3\frac{67}{108}$	1.	0	$12\frac{11}{18}$.
		Hvide	4.	300.	1200.	10.	120.	0	0	0	$14\frac{38}{55}$	0	0	$0\frac{68}{55}$.	1.	0	$12\frac{4}{5}$.
		Smaa-Penninge	2.	960.	7680.	16.	480.	0	0	0	$4\frac{8}{15}$	0	0	$0\frac{17}{120}$	0	4	4.
1524.	Hammer	Fire Hvide	5.	96.	$307\frac{1}{5}$.	$10\frac{6}{25}$.	30.	0	0	2	$11\frac{1}{3}$.	0	0	$3\frac{13}{24}$.	1.	0	$10\frac{1}{4}$.
		Hvide	4.	300.	1200.	10.	120.	0	0	0	$14\frac{38}{55}$	0	0	$0\frac{68}{55}$.	1.	0	$12\frac{4}{5}$.
1525.	Opsloe	Fire Hvide	4.	112.	448.	$14\frac{14}{15}$.	30.	0	0	2	$4\frac{6}{7}$	0	0	$2\frac{3}{7}$.	0	4	$8\frac{6}{7}$.
1526.	Opsloe	Fire Hvide	$3\frac{1}{2}$.	112.	512.	$17\frac{1}{15}$.	30.	0	0	2	$4\frac{6}{7}$	0	0	$2\frac{1}{8}$.	0	3	$15\frac{3}{4}$.
1527.	Bergen	Fire Hvide	$4\frac{1}{2}$.	126.	448.	$14\frac{14}{15}$.	30.	0	0	2	$0\frac{34}{35}$	0	0	$2\frac{3}{7}$.	0	4	$8\frac{6}{7}$.
		Hvide	$3\frac{1}{2}$.	320.	$1462\frac{6}{7}$.	$12\frac{4}{21}$.	120.	0	0	0	$13\frac{3}{5}$	0	0	$0\frac{119}{160}$	0	5	$9\frac{1}{4}$.

(2) Det andet slags Klippinge, tegnede med 3 Leoner, uden Tunger, med slet Rumpe, og et slet dobbelt Kors ud med Siderne, skulde tegnes paa den eene Side med 3 Leoner i et Skiold, og paa den anden med Kongens Vaaben med slet Kors og Krone paa Skioldet, og gielde 6 Penge.

(3) Det tredie Slags Klippinge, tegnede med et slet dobbelt Kors, oc et trynd öye i same Korss (a) hardt op til Skioldet, og paa hvilke paa den Side, som Kongens Billede staaer er tegnet i Øblet 3. Ruuder, skulde ommyntes med et kronet ff paa den eene og et slet giennemgangende Kors paa den anden Side, og gielde en dansk Hvid.

(4) Det fierde Slags Klippinge, tegnede med 3 Leoner uden Tunger, og et slet eenfoldigt Kors ud ved Skioldet, samt et Kloverblad i Kongens Øble paa den anden Side, skulde ommyntes med Kongens Vaaben med et Kors paa den eene, og et Leone Hoved paa den anden Side, og gielde 3 danske Pendinge.

Derneſt befales ham at mynte:

(1) Nobeler, 23 Karat, 16 Stykker paa Marken.
(2) Sølv-Mynt, nemlig, Gylden, Halv-Gylden og Ort van Gylden 14 lodig og 8. og 16. og 32 Stykker paa Marken.

Paa begge Slags skulde Kongens af Dannmarks Vaaben og Navn prægeſ, og saa vel paa dennem, som paa Klipping-Mynten staae Moneta noua Malmogensis paa den eene, og Fridericus Dei Gra. Rex Daciæ paa den anden Side.

Ligesom nu dette Brev af Rigens Raad efter Kongelig Befaling var udgivet, saa haver hans Majestet selv i samme Aar, og formodentlig ved Botulphi Tider til deels stadfæstet, og tildeels

B foran-

(a) Disse Ord findes alleene i Concepten, men ikke i Registranten, hvor efter dette Brev er trykt i det danske Magazin, hvorfor de og sammesteds sattes.

forandret det, ved et seenere Brev som findes i Register over alle Lande No. 3. fol. 297.

Derudi befales fornævnte Jørgen Kock saa vel som Myntemesteren udi Ribe at slaae:

(1) Nobeler $23\frac{1}{2}$ Karat, 16 Stykker paa Marken.
(2) Rhinske Gylden 18 Karat 72 Stykker paa Marken.
(3) To Marker, Marker, halve Marker, og fire Skilling Stykker i Sølv 14 lødig og 11. 22. 44. 88. Stykker paa Marken.
(4) Fire Hvide Skillinger, 5 Lod 2 Green lødige 96 Stykker paa Marken.
(5) Danske Hvide, 4 lødige 300 Stykker paa Marken.

Derfter opregnes Kong Christian den andens Klippinger som skulle ommyntes, ligesom i forige Brev, hvor hos doger anmerket, at af de nye skulle No. 1. være 3 Lod 6. Green lødige. No. 2, 2 Lod 3 Green lødige, paa den anden Side skulle af No. 3. være et slet Skiold med et giennemgangende Kors; Og at No. 4. skulle forbedres med fint Sølv og myntes i Smaa-Penge 2 lødig og 960 paa Marken.

Naar man nu regner de Rhinske Gylden i Guld, af hvilke der gaaer 96 Stykker paa Marken fin, imod de Gylden i Sølv à $9\frac{1}{7}$ Styk. paa den fine Mark, bliver Forholdet just $10\frac{1}{2}$.

Regner man derimod disse Sølv Gylden imod Noblerne, da bliver Forholdet noget høyere, saasom imod de af 23 Karat, $10\frac{2}{2\frac{2}{3}}$, og imod de af $23\frac{1}{2}$ Karat $10\frac{3}{4\frac{3}{4}}$, saa at Forholdet efter Middeltal imellem disse trende er $10\frac{5}{6}\frac{1}{4}\frac{1}{8}\frac{3}{6}$ eller $10\frac{5}{6}$. Efter nu værende Forholder Værdien af en Nobel til 23 Karat 10 Rdlr. 1 Mark $9\frac{5}{7}$ ß, af en Nobel til $23\frac{1}{2}$ Karat 10 Rdlr. 2 Mark $15\frac{1}{7}$ ß, og af en Rhinsk Gylden 1 Rdlr. 4 Mark $11\frac{3}{7}$ ß.

Hvad

Hvad ellers de her ommelte saavel 14 Penge- som 6 Penge-Stykker angaaer, da, endskiønt deres Lødighed findes anteignet, har jeg ikke kundet indrykke dem i Tavlen, efterdi det ey er bekient, hvor mange Stykker der er slagne paa den raae Mark, vil man rette sig efter Smaae-Penninge, af hvilke der gaaer 7680 Stykker paa Marken fin, saa falder af det første Slags $548\frac{4}{7}$ Stykker paa den fine, og følgelig, da de ere $3\frac{1}{3}$ lødige, 108 Stykker paa den raae Mark, saa at et Stykke er i vægt 2 Ort $6\frac{8}{27}$ Eß, og i værdie $1\frac{540}{648}$ eller næsten 2 ß, og af det andet Slags $2\frac{1}{6}$ lødig, 1280. paa den fine, og $173\frac{1}{3}$ paa den raae Mark, og har et Stykke veyet 1 Ort $8\frac{7}{65}$ Eß, og været $\frac{17}{20}$ ß værd.

1524. fer. 2da post Botulfi abbatis i Kiøbenhavn gik Kongens Brev til Biskop Mogens af Hammer, at hand maatte lade mynte.

(1) Fire Hvide Skillinger, 5 lødige, 96 Stykker paa Marken, og
(2) Hvide, 4 lødige, 300 Stykker paa Marken.

Marken fin skulle udbringes til 10 Gylden. Paa den eene Side skulle staae Fredericus dei grâ rex norvegie, og Kongens Vaaben, og paa den anden Moneta noua hammeren, og Norges Riges Vaaben (Danske Cancellies Registrant in quarto fol. 4.) (a).

Vel kunde det synes at foraarsage nogen Uvished, at der ikke nævnes i dette Brev hvad Slags Vægt der egentlig meenes, allerhelst da jeg (sammesteds fol. 24.) finder at, i den Qvittantz udgivet af afgangne Erich Brochenhuus Kongens Skriver til Michel Bleck og af hannem forevist i Aaret 1529, er 43 Lod Sølv Norsk Vegt regnet for 39 Lod Collnsk Vegt, hvilket gior over 10 Norske Mark Tilgift paa 100 Collnske: Men jeg bærer dog ingen Tvivl om at det jo er den Collnske Mark som her forstaaes; deels fordi den brugtes paa Mynten her i Danmark, hvorfra Brevene om Mynten i Norge bleve udstædde; deels fordi Kong Christian den Anden ved

(a) Et ligelydende Brev fik Hr. Vincens Lunge, dat. Flensborg Nyeaarsdag 1526. sammesteds fol. 13.

en Forordning om Mynten og Vægten dat. Opsloe Torsdagen efter St. Olufs Dag 1514. allereede havde befalet, at Sølv Vægten og Guld Vægten skulle være eens værd i Norge og Dannmark; Og derfor skulle Guld og Sølv efter den Dag regnes efter Collnsk Vegt (Paus Saml. 3part p.281.)

I øvrigt da der gaaer 1200 Hvide paa Marken fiin, og samme skulde udbringes til 10 Gylden, saa sees deraf at een Gylden da har været beregnet til 120 Hvide eller $2\frac{1}{2}$ Mark.

Hvorvidt ellers Embedsmændene i Norge have rettet sig efter denne saaledes fastsatte Mynte-Fod, kand erfares af efterfølgende 3de Breve, hvor af Originalerne forvares i det Geheime Archiv.

1525 Paa Lucæ Evangelistæ Dag tillod Oluf Galde Ridder Hovitzmand paa Aggershuus og Stadtholder Sondenfields Hans Hansen Mynte-Mester i Opsloe Kiøbstæd, at mynte Pendinge, Stykket til fire danske Hvide, saa at paa en Rhinske Gylden gaaer 30 Stykker, Gyldenen regnet for halvtredie Mark danske; Og skulle der være i hver lødig Mark 4 Lod fiint Sølv Collnsk Vegt, og 112 Stykker af fornævnte Penge, Marken fiin udmyntet til 15 Rhinske Gylden.

Dette Brev forandrede Stadtholderen Aaret efter, 1526. Torsdagen nest for Martini Dag, saaledes at disse fire Hvide Stykker ikkun skulle være $3\frac{1}{2}$ lødig, hvor ved Marken fiin blev udbragt til 17 Gylden.

Ligeledes haver Hr. Vincens Lunge Ridder Hovidtzmand paa Bergenhuus og Stadtholder Nordenfields 1517. Onsdagen efter Midfaste Søndag tilladt Mester Hans Myntemester i Bergen, at slaae fire Hvide Pennige, $4\frac{1}{2}$ lødige og 126 Stykker paa Marken; samt Hvide, $3\frac{1}{2}$ lødige og 320 Stykker paa Marken.

Mynt

ad pag. 4.

C. II.

Guld-Mynt.

I. Tavle

Aars tall	Myntested	Myntens Navn	Lodighed	Stykker paa den raae Mark	Stykker paa den fine Mark	Hvor mange Gylden paa Marken fin i Guld	Hvor mange Gylden paa Marken fin i Sølv	Forhold mellem Guld og Sølv	Et Stykke: Veier i Collnsk Vegt Lod	Ovint.	Ort	Es	Et Stykke: Er værd i dansk Cour. Rdr.	Mark	ß.
			Karat,												
1514.	Malmöe	Nobler	$23\frac{1}{2}$	16.	$16\frac{16}{47}$.	$98\frac{2}{47}$	$9\frac{5}{7}$.	$10\frac{1}{10}$.	1	0	0	0	7.	0	0
		Rhinske Gylden	$17\frac{5}{8}$	72.	$98\frac{2}{47}$.	$98\frac{2}{47}$	$9\frac{5}{7}$.		0	0	3	$9\frac{4}{9}$.	1.	1.	0

Sølv-Mynt.

Aars tall	Myntested	Myntens Navn	Lodighed	Stykker paa den raae Mark	Stykker paa den fine Mark	Hvor mange Gylden paa Marken fin	Hvor mange Stykker paa en Gylden.	Et Stykke: Veier i Collnsk Vegt Lod	Ovint.	Ort	Es	Et Stykke: er verd i dansk Cour. Rdr.	M.	ß.	En Gyldens Værdie i denne Sort efter dansk Courant. Rdr.	M.	ß.
			Lod														
1513.	Malmöe	Skillinger	$5\frac{25}{64}$	96.	$284\frac{324}{375}$.	$8\frac{104}{115}$.	32.	0	0	2.	$11\frac{1}{3}$.	0	0	$3\frac{4}{5}\frac{19}{12}$.	1.	1.	$10\frac{3}{16}$.
		Hvide	$4\frac{7}{32}$	222.	$841\frac{129}{135}$.	$8\frac{104}{135}$.	96.	0	0	1.	$2\frac{67}{111}$	0	0	$1\frac{17}{59}\frac{3}{2}$.	1.	1.	$12\frac{2}{37}$.
1514.	Malmöe	Gylden	14.	$8\frac{1}{2}$.	$9\frac{5}{7}$.	$9\frac{5}{7}$.	1.	1	3.	2.	2.	1.	1.	0	1.	1.	0
		Halve Gylden	14.	17.	$19\frac{3}{7}$.	$9\frac{5}{7}$.	2.	0	3.	3.	1.	0	3.	8.	1.	1.	0
		Tolvtedeel Gylden	8.	58.	116.	$9\frac{2}{3}$.	12.	0	1.	0.	$7\frac{1}{29}$.	0	0	$9\frac{11}{29}$.	1.	1.	$0\frac{16}{29}$.
		Skillinger	6.	88.	$234\frac{2}{3}$.	$9\frac{7}{9}$.	24.	0	0	2.	$15\frac{5}{11}$.	0	0	$4\frac{7}{11}$.	1.	0	$15\frac{3}{11}$.
		Hvide	5.	220.	704.	$9\frac{7}{9}$.	72.	0	0	1.	$2\frac{43}{55}$.	0	0	$1\frac{6}{11}$.	1.	0	$15\frac{3}{11}$.
		Blafferter	5.	496.	$1587\frac{1}{5}$.	$11\frac{1}{45}$.	144.	0	0	0.	$8\frac{24}{31}$.	0	0	$0\frac{85}{124}$.	1.	0	$2\frac{22}{31}$.
		Smaa-Penninge	4.	864.	3456.	12.	288.	0	0	0.	$5\frac{1}{27}$.	0	0	$0\frac{17}{54}$.	0	5.	$10\frac{2}{3}$.

Mynt Sorternes Forhold til hinanden under denne Regiering:

Nobeler i Guld.	1.										
Rhinske Gylden i Guld og Sølv.	6.	1.									
To-Markstykker	$7\frac{1}{2}$.	$1\frac{1}{4}$.	1.								
Halve Gyld. i Sølv	12.	2.	$1\frac{3}{5}$.	1.							
Markstykker	15.	$2\frac{1}{2}$.	2.	$1\frac{1}{4}$.	1.						
Ort van Guld. i Sølv	24.	4.	$3\frac{1}{5}$	2.	$1\frac{3}{5}$.	1.					
Halve Markstykker	30.	5.	4.	$2\frac{1}{2}$.	2.	$1\frac{1}{4}$.	1.				
Fire-Skillingstykker	60.	10.	8.	5.	4.	$2\frac{1}{2}$.	2.	1.			
Fire-Hvidestykker	180.	30.	24.	15.	12.	$7\frac{1}{2}$.	6.	3.	1.		
Fiorten Pengestyk.	$205\frac{5}{7}$.	$34\frac{2}{7}$.	$27\frac{3}{7}$.	$17\frac{1}{7}$.	$13\frac{5}{7}$.	$8\frac{4}{7}$.	$6\frac{6}{7}$.	$3\frac{3}{7}$.	$1\frac{1}{7}$.	1.	
Sex-Pengestykker	480.	80.	64.	40.	32.	20.	16.	8.	$2\frac{2}{3}$.	$2\frac{1}{3}$.	1.
Hvide	720.	120.	96.	60.	48.	30.	24.	12.	4.	$3\frac{1}{2}$.	$1\frac{1}{2}$. 1.
Tre-Pengestykker	960.	160.	128.	80.	64.	40.	32.	16.	$5\frac{1}{3}$.	$4\frac{2}{3}$.	2. $1\frac{1}{3}$. 1.
Smaa Pendinge	2880.	480.	384.	240.	192.	120.	96.	48.	16.	14.	6. 4. 3. 1.

Christian den Tredie.

Vel er mig ikke nogen egentlig Mynte-Ordning af denne Konges endnu kommen for Øyne, men des uagtes haver mig ikke feilet paa eendeel gode Underretninger, som jeg haver uddraget af de i det Geheime Archiv forvarede Optegninger og Mynte Regenskaber fra 1534. til 1540, hvilke medføre en saa meget helligere Troværdighed, siden de af hans Majestet selv paa hver Side egenhændig ere undertegnede. Hvad som deraf for denne Gang tiener til mit Øyemerke, er følgende:

Fra 1534. af, efter rimeligst Slutning er myntet til Gottorp:

(1) Jochims Dalere, $14\frac{1}{2}$ lødige, 8 Stykker paa Marken, der af anføres at være myntet 2196 Mark, lødig 4 Lod i 17570 Stykk. holdende i fint 1990 Mark lødig 5 Lod $2\frac{1}{2}$ Øvintin. Marken

fiin udbragt til 17 Mark lybsk 1 ß $7\frac{2}{29}$ Pendinge, hvoraf tilligе erfares at 1 Rdr. in ſpecie er beregnet til 31 ß lybsk.

(2) Holſteens to Skillinger, $7\frac{1}{2}$ Lod 1 Ort lodige, 59 Stykker paa Marken. Marken fiin udmyntet til 15 Mark 10 ß lybsk. Udt diſſe Penge anføres 9931 Mark lodig 9 Lod, at være udmyntil 49085 Gylden, ſaa at en Gylden har gieldet 12 Holſteenſke Toſkillinger, og en ſaadan Toſkilling 2 lybſk Skilling.

(3) Klipping Penning, 10 lødige, 16 Stykker paa Marken. Marken udmyntet til 50 Mark danſke.

Diſſe Klippingers Mærke (affteken) er Aarstallet 34, med to ſaadanne Tegn △

1535. og fremdeles er myntet til Aarhuus:

(1) Klipping Penninge, 8 lødige 16 Stykker paa Marken, og 64 Mark danſke af Marken fiin. Deres Tegn er et lidet Kloverblad, med en omboyet Stilk (wmmegheboghen Stele) ſamt 35. i det Bogſtav C. imellem Chifferne.

(2) Klipping Penninge, 7 lødige, 16 Stykker paa Marken, og $73\frac{1}{7}$ Mark danſke paa Marken fiin. Deres Tegn er et Kloverblad, med et omboyet Skaft, og oven over Chifferne to Prikker (Stipken.)

(3) Klipping Penninge, 7 lødige, 19 Stykker paa Marken, og 86 Mark $13\frac{5}{7}$ ß danſke af Marken fiin. Deres Tegn er et Kloverblad med en lige Stilk (Slichten Stele) ſom et Antonii Kors, og to Prikker over Chifferne. Endnu anføres i den Opteaning hvor af dette er tagen, at der er myntet 8 ß og 4 ß Klipping Mynt, 7 lødig, hvis Tegn har været et ſlet Kloverblad, det Bogſtav C. og 2 Chiffere, men videre meldes ikke om dem.

(4) Fire

(4) Fire-Skillingstykker, 5lødig, 62 Stykker paa Marken, og 50 Mark danske paa Marken fiin. Deres Tegn er to O paa begge Sidder af Skioldet og Aarstallet under Billedet.

(5) Fire-Skillingstykker, 4lødig, 75 Stykker paa Marken, og ligesaa mange Mark danske af Marken fiin. Deres Tegn er et slet Kloverblad, med to Chiffere paa begge Sider deraf.

(6) Fire-Skillingstykker, $3\frac{1}{2}$lødig, 73 Stykker paa Marken, og 83 Mark $6\frac{6}{7}$ß danske paa Marken fiin. Deres Tegn er, at de intet Kloverblad have over Skioldet.

1536. og der efter er myntet til Roeskilde:

(1) Dobbelte og enkelte Markstykker, $6\frac{1}{2}$lødige, 16 og 32 St. paa Marken

(2) Skillinger, 3lødige, 120 Stykker paa Marken.

(3) Skillinger, $2\frac{1}{2}$lødige 200 Stykker paa Marken.

Endelig finder jeg at der i Aaret 1539. er til Kiøbenhavn myntet tvende Slags Gylden kaldede Gold Gulden nemlig:

(1) til 18 Karat 4 Green, 72 Stykker paa Marken.

(2) til 23 Karat, deraf udmyntede 17 Mark lødig i 1495. Goldt-Gylden følgelig $87\frac{6}{17}$ Stykker paa Marken.

Naar nu disse Gold-Gylden til $18\frac{1}{3}$ Karat, $94\frac{14}{17}$ Stykker paa Marken fiin, holdes imod de holsteenske Toskillinger, som den beste Solv-Mynt der i disse Regenskaber ommeldes, hvor af Marken fiin er udbragt til $10\frac{1}{3}$ Gylden bliver Forholdet lidet over 9. Derimod, efter nu værende Forhold bliver det første Slags 1 Rdr. 4 M. $14\frac{8}{63}$ og det sidste 1 Rdlr. 5 Mark $3\frac{7}{20}\frac{13}{03}$ ß. værd.

Mynte-

Mynte Sorternes Forhold til hinanden fra 1534. til 1540.

Danske Penge.

Gold Gulden	1.
Klipping Penninge eller dobbelte Mark	1 1/4. 1.
Enkelte Markstykker	2 1/2. 2. 1.
Danske Fire Skillingstykker	10. 8. 4. 1.
Danske Toskilling Stykker	20. 16. 8. 2. 1.
Enkelte Skillinger	40. 32. 16. 4. 2. 1.

Tydske Penge.

Joachims Daler	1.
Gylden	1 1/4. 1.
Mark lybsk	1 7/8. 1 1/2. 1.
Holsteenske Toskillinger	15. 12. 8. 1.
Lybske Sillinger	30. 24. 16. 2. 1.
Lybske Penge	360. 288. 192. 24. 12. 1.

Jeg anslaaer en Specie Rigsdaler for 30 Lybskilling siden Opgielden paa de Tider baade steeg og falt, og jeg har skilt de danske Penge fra de tydske, efterdi jeg er ikke gandske vis paa, enten Regenskabs Foreren paa det Sted hvor hand beregner de holsteenske Toskillinger i Gylden, meener den danske Courant Gylden til 2 1/2 Mark eller 40ß danske, eller den lybske Gylden in natura.

Efter den første Mening, hvilken jeg i Tavlen har antaget, gaaer der 3 1/3 Skilling danske paa en holsteensk Toskill. og 50ß d. paa en Rdr. Sp., men er den sidste den rigtigste, da maae den lybske Gyldens Værdie først bestemes, og da finder jeg i et af disse Regenskaber udt Aaret 1535., ført til Indtægt 100. vnde 10 flormarc, den Gulden tho viiff orden to voller noege entfangen (NB. af en Borger i Kiel) is 137 1/2 Flormark densch, hvoraf sees at en Fem Orts Gylden

Gylden er $1\frac{1}{4}$ dansk Gylden, saa at 4 lybske Gylden giøre 5 danske (a).

Efter saadan Beregning skulde der gaae $\frac{96}{125}$ eller, om man saa vil $\frac{16}{25}$ det er lidet meer end $\frac{3}{5}$ deele af en Joachims Daler paa en dansk Gylden, og Marken fiin i saadanne Dalere være udbragt til $13\frac{23}{29}$ danske Gylden, og en Gylden i saadan Mynt 4 Mark $14\frac{22}{25}$ ß værd.

Ligeledes skulle $9\frac{3}{5}$ holsteenske Toskillinger regnes for en dansk Gylden, Marken fiin i Toskillinger være udmyntet til $13\frac{1}{363}$ Gylden, og hver Gylden i disse Toskillinger (regnede for $8\frac{2}{3}$ ß Stykket) være 5 Mark $3\frac{1}{5}$ ß værd.

Dog til dette med andet mere noyere at undersøge, saavelsom ved selve Mynternes Eftersyn med Vished at fastsatte, i hvad og hvor mange Aar hver Sort er slagen, ville best gives Leylighed ved at igiennemgaae hver Konges Regiering i Særdeeleshed, og derved eftersee Myntens Skiæbne under de adskillige forefaldende Forandringer og Hændelser: Men da jeg haver indskrænket denne min Afhandling til de Efterretninger allene, som baade medføre en upaatvivlelig Troeværdighed, og tillige indeholde saa tilstrækkelig Oplysning, at man derefter, uden Hielp af Gietning kand udregne det øvrige, saa haver jeg for denne Sinde intet videre at tillegge, men vil alleene til Slutning vise, hvor meget de her benævnte Mynte Sorter ere bedre eller slættere end vor danske Courant, naar man vil tage dem paa samme Fod, som deres Navn lyder, og altsaa sporge for Exempel, hvor meget der blev vundet eller tabt, i fald et Markstykke af de Tiders Mynt, nu blev udvexlet for 2 Otteskillinger. En Gylden for 3. 4. eller 5 Otteskillinger, og saa videre.

(a) See Doederlin. de Nummis German. p. 242. og Münz Archiv. 1 Th. p. 390.

Aarstal.	Mynte Sorterne	Hvad en Mark danske i disse Sorter er værd efter Middeltall. M.	ß.	100 Mark i disse Sorter gior i Cour. Mynt. M.	ß.	Naar der gaaer af disse Sorter paa en Gylden. M.	Da ere 100 Gylden værde i dansk Courant Rdl.	M.	ß.
1513.	Skillinger og Hvide	3.	13 8/16	384.	12¼	2.	128.	1.	8½.
1514.	H.le, halve, tolvte deel Gyld.	4.	10⅔	466.	10⅔	1½	116.	4.	
	Skillinger og Hvide	4.	10 2/11	463.	10 2/11		115.	5.	7 3/11.
	Blafferter og Smaapenge	3.	15⅕	394.	7⅕		98.	3.	14.
1524.	Heele, halve Ort van Guld.	2.	15⅔	297.	8	2½	123.	5.	12.
	2 M. Mark, 8ß, 4ß, 4 Hv. H.	2.	11⅔	271.	4		113.	:	2.
	Smaapenninge	1.	11⅔	170.	:		70.	5.	:
1524-27.	Norske 4 Hvide og Hvide	2.	4 4/15	226.	10⅔		94.	2.	10⅔.
1535.	Klippinge og 4 Skillinger	:	14 17/20.	92.	13.		38.	4.	: ½.
1536.	Marker og Toskillinger	:	14⅗	90.	:		35.	4.	9⅗.
	Skillinger	:	6⅘	42.	8.		17.	4.	4.

For-

Forsøg til en Afhandling
Om de danskes og norskes Handel og Seilads i den hedenske Tid,

af

Peter Friderich Suhm.

Intet er almindeligere end at beskrive de ældste Indvaanere af et Land, som grove og barbariske, og følgelig uden Konster, uden Videnskaber, uden Haandværker, og uden Handel og Vandel. Da sligt berettes om de ældste Indbyggere af Italien og Grækerland, saa er det meget mindre at undre paa, at det og skeer om vor Nordens. Forstaaer man herved ikkun en mindre Grad af Kundskab i saadane Ting, end som Efterkommerne have opnaaet, eller og en Ligning imellem mindre dyrkede Lande, som vor Norden i de ældre Tider upaatvivlelig haver været, og mere dyrkede paa samme Tider, som Italien, Grækerland, saa er Tretten ophæved, og jeg og de eenige. Men tager man Beskrivelsen i den Mening, at vore Forfædre have været aldeles ukyndige i alle de Ting, som høre til et cultiveret Liv, da kand jeg ey samtykke den, og derfor tænker udi denne liden Afhandling at legge dens Ugrund for Dagen, og at vise, at vore Forfædre have ey nær været saa vilde og barbariske som gemenligen foregives.

Ønskeligt var det, om vi havde nogen indfødt Skribent fra den hedenske Tid af, og som var ældre end 700 Aar; thi Runestenerne, nogle faa Vers og Edda lære os saare lidet i denne Post. I Mangel heraf maa man betiene sig af udenlandske Skribenter, og af indenlandske, som vel have levet noget hen i den christne Alder, men

hvis Vidnesbyrd dog ey bør forkastes, heldst udi Historien af det 9. og 10 Sæculo, baade fordi de indeholde ey noget, som i sig selver utroligt, saa og fordi de grunde sig paa troværdige Mænds Sagn, det almindelige Rygte og endeel til deres Tid overblevne Vers af gamle Pöeter. De allerførste og ældste Indvaaneres Levemaade her i Norden haver uden Tvivl været meget enfoldig, som udi alle andre Lande i Begyndelsen. Deres ringe Antal, og jordens Begroening med Træer haver nødvendig maat føre med sig, at deres Næring haver alene bestaaet i Jagt, Fiskerie og Fuglefangst, hvilket altsammen de dog have udøvet paa en meget grov og ubehændig Maade imod de senere Tiders Opdagelser at regne. Deres Klæder have været Dyrs Skind, og deres Boliger naturlige Huler i Klipperne, smaa Hytter og Telter. Ved det de levede adspredte og langt fra hinanden, saa vidste de ey heller af nogen anden Regierings Maade end den faderlige. Deres tilvoxende Mængde, og deraf flydende Nød, maaskee og andre omgrændsende Folk, som alerede havde forladt den naturlige Tilstand, bragte dem dog efterhaanden til at forlade den. Men hvilke Ting de maa takke Nøden og sig selv for, og hvilke de derimod have lært af andre Folk, det er ey muligt nu omstunder at afgiøre formedelst Mangel paa Efterretninger. Dog tænker jeg, at Sprogene kan herudi give nogen Oplysning. Det er en bekiendt Sag, at det danske og tydske er i Grunden eet Sprog, og at de nærme sig mere og mere sammen, jo længer man gaaer tilbage i Tiden. Naar man nu finder Konst-Haandværks-og Handels Ord af eens Betydning og Lyd i begge Sprog, men som ey komme overeens med det latinske, saa maa man troe, at disse nordiske Folk enten selv have opfundet Tingene, som disse Ord betyde, eller i det mindste dog ey faaet dem fra Romerne, fra hvilket Folk de end ellers have bekommet dem. Finder man Ord, som ey komme overeens med det latinske, men som lyde anderledes i vort, og anderledes i de Tydskes Sprog, da maa man slutte, at begge have opfundet de Ting næsten paa een Tid, eller og faaet dem fra tvende adskilte Folk. De Ord, som lyde eens i latinen og i tydsken, synes mig at vise, at vore Folk have havt saadanne Ting i Brug før de Tydske, thi ellers var det rimeligt, at vi havde

beteg-

betegnet dem med samme Ord, som de Tydske, saa fremt Tingene vare blevne os først bekiendte ved dem. Hvad endelig de Ord angaaer, som lyde og betegne eet i latinen, tydsken og dansken, da er det upaatvivleligt, at saavel de Tydske, som vi, have faaet baade Tingene og Ordene fra Romerne, thi at ville paastaae det som er tvertimod, og at Romerne havde faaet dem fra os, det var kun at giøre sig selv latterlig, og at opofre Sandheden af en utidig Kiærlighed til Fædernelandet.

Det vilde blive for vidtloftigt at opregne alle disse Ord; hvorfor jeg ikkun vil til min Sætnings Bestyrkelse anføre nogle faa. Af den første Classe ere følgende: Kiøbmand, Kaufmann, mercator; Handel, Handlung, mercatura; Roer, Steuer-Ruder, gubernaculum; Sko, Schuhe, calcei; Smed, Schmidt, faber; Af den anden: Øl, Bier, cerevisia; hvilket Ord dog Romerne have giort af det celtiske celia, som maaskee i grunden er samme Ord som Øl; Hest, Pferd, eqvus; Træ, Holtz, arbor, lignum; en Nøgel, ein Schlüssel, clavis; Af den tredie: Smør, Butter, butyrum; Ost, Käse, caseus; Aarer, Rudern, remi; Og af den fierde: Vin, Wein, vinum, Skib, Schiff, Scapha, Regiering, Regierung, regimen. Vil man ey tilstaae, at de Tydske og vore Forfædre have selv opfundet alle de Ting, som de have andre Navne paa end Romerne, saa kommer det kun an paa, om man kan udlede et Folk, i hvis Sprog disse Ord findes. I det celtiske ere ikkun faare faa Ord, som vise en Lighed med vort Sprog, og de som findes, ere maaskee snarere komne af vort i deres, end af deres i vort; thi det er meget rimeligere, naar man betragter, at Jordens Beboelse er skeet fra Østen af, fra Asien. Det Slavoniske Sprog synes neppe at være saa gammelt som vort, i det mindste finde vi Tegn til vort Sprog i ældre Tider, end de til deres. Dersom Sprogene i Tatariet blive nogensinde fuldkommen undersøgte, da troer jeg, at man der snarest skal finde Oprindelsen til disse Ord; thi fra den Kant ere vor Verdens første Beboere upaatvivligen komne. Imidlertid haver vel Roden lært vore Forfædre mange Ting, tilligemed deres Navne. Overalt er det meget rimeligt, at det

ene Folk just ey haver lært af det andet at bedække sig med Klæder, at søge Skiul imod Uveir, at gaae over Floder, at indføre et Slags Regimente, endskiønt de vel kan have med Tiden lært af hinanden Zirligheden og Begvæmligheden udi disse Ting. Men det maa være hermed hvordan det vil, saa viser dog Ordenes Ælde af visse Ting i vort Sprog, at vore Forfædre have havt Huse, Skibe, Agerdyrkning, Gudstieneste, Regieringsform, endskiønt mindre fuldkomne end siden, meget længe tilbage i Tiden, ja for Christi Fødsel, og alle saadane Ting have nødvendig maat føre med sig et Slags Handel, som det dog er ubekiendt om, hvorvidt den haver strakt sig. At de med deres egne Skibe have i saa gamle Tider gaaet til andre Lande, troer jeg neppe; men at fremmede Skibe ere komne til dem, og have tilhandlet sig deres Vare, derudi seer jeg ey noget urimeligt, thi udi et andet Skrift, som jeg haver under Hænder, skal jeg vise, at det ey alene er mueligt og rimeligt, men endog næsten nødvendigt, at vor Norden haver været overalt bebygt og besat med Folk omtrent 1100 Aar efter Syndfloden, hvilket jeg dog ey vil have forstaaet saaledes, at der da haver vrimlet af Indvaanere, eller været ligesaa mange som nu, men kun at hvert Land og Ø, i det mindste de store, have da havt Indbyggere, og maaskee saa mange, som Landet var i Stand til at føde efter den da brugelige eenfoldige Maade at nære sig ved Jagt og Fiskerie. Naar hertil legges, at Phœnicierne have 6. til 700. Aar for Christi Fødsel seylet til Engeland eller de Cassiteridiske Øer, og at Bernsten, som findes i Preussen ved Øster-Søen, haver været Grækerne bekiendt, ja i Brug hos dem, 500. Aar for vor Frelseres Fødsel; saa er det ey urimeligt, at der og haver da alerede været nogen Slags Handel i Danmark og Norge, allerhelst Naturen frembød dem Varer uden stor Møye, Fisk, Træ og Huder, og disse Lande ligge ligesaa vel til, som noget andet. Ey heller seer jeg, hvi man skulde anse vore Forfædre for mere vilde og uvillige til at omgaaes med Fremmede, end de da værende Beboere af England og Preussen. Dog troer jeg ey, at Phœnicierne ere komne til os; thi ellers maatte i vort Sprog og vore Sæder findes noget Tegn hertil; men jeg mener

alene

alene, at den Handel, som haver været i Brug hos Folk, der ey boede saa meget langt fra os, haver og let kunnet bringe vore Forfædre i Bevægelse og formaae dem til at drive den, i det mindste Indvaanerne i hvert Land imellem sig; med Tiden haver Handelen udstrakt sig til alle tre nordiske Riger, og Landene ved Øster-Søen. Det forstaaer sig, at den første Handel ey haver bestaaet i andet end at bytte Varer imod Varer, og stort anderledes blev den ey den hele hedenske Tid igiennem. Aarsagerne hertil vare, dels disse Landes langt Bortliggende fra andre mere oplyste Lande, dels Luftens og Veirligets Haardhed, dels Indvaanernes Tilbøyelighed til Frihed og en omflakkende Levemaade, dels deres store Krigsudtoge som ofte udtømmede Landene for Folk, saa at de faa, der hver gang bleve tilbage, lettelig kunde nære sig paa deres gamle Maade, og endelig Nordens naturlige Ufrugtbarhed, som ey uden Konst og stort Arbeyde kunde overvindes, hvortil Menneskerne ey begvæmme sig uden Noden driver dem dertil. Saadan Forfatning udfordrede ey nogen ordentlig Mønt, hvorfor og vore Forfædre enten grove den ned i Jorden, eller og smeltede den om til Smykker og Clenodier, naar de i deres Felt-og Søe-Toge havde udenlands forhvervet sig den.

Dette er altsaa et almindeligt Begreb om de gamle Danskes og Norskes Handel, som jeg nu i Særdeleshed ved paalidelige Vidnesbyrd vil søge at bevise efter Tidens Følge, saa vidt det er mueligt. Jeg vil ey her tage min Tilflugt til Herodoti Hyperboreer, ved hvilke den fortreflig lærde Bayer haver viset, at der ey bør forstaaes andre end de Græker, der have boet i Thracien, ey heller til Diodori Siculi Hyperboreer, som jeg er overbeviist om, at have opholdt sig i Britannien. Derimod agter jeg at betiene mig af det de gamle berette om Britanniernes og Germaniernes Levemaade; thi det er ey urimeligt, at vore Forfædres haver næsten været ligedan, heldst som de sidstes, og naar man i saa gamle Tider ey finder noget udtrykkeligt om os selv, saa maa man hielpe sig frem ved Slutninger at drage af de omgrændsende Folkes Levemaade.

Om

Om Britannien og dens Indvaanere skriver *Cæsar* de bello Gallico l. 4. c. 20. at de Galliske Kiøbmænd, som besøgte Britannien, kom ey videre end paa Søe-Kysterne, saa at det inderste af Landet var aldeles ubekiendt c. 24. at Britanniernes Krigsmagt bestod i Fodfolk, Rytterie og fornemmelig i dem, der figtede paa Vogne c. 25. at Romernes Skibe forfærdede disse Barbarer baade ved deres Skikkelse, saa og Aarers Lyd, endskiønt det dog af l. 3. c. 9. synes, at de selv have havt Skibe, hvilke ventelig have været smaa og platte, ligesom de Galliske. c. 27. At Britannierne, efterat de vare overvundne, giorde Fred med ham, og gave ham Gisler, hvilken de dog c. 30. strax brøde, da de mærkede at Romerne manglede Proviant. c. 35. At de havde Huse, som han dog ey beskriver, hvorledes de vare bygde. l. 5. c. 11. at de tilforn havde ført indbyrdes Krige sammen under smaa Kongers Anførsel, men at de ved Romernes Ankomst foreenede sig med hinanden for at giøre fælles Fiende Modstand. c. 12. Deres Tal var meget stort, og deres Huse, som vare mange, næsten bygde paa sin Galliske; De betiente sig af Jern og Kobber efter Vægten i steden for Penge. Tin og lidet Jern fandtes i deres Land, men Kobber førtes anden steds fra. Alt Slags Træ, fandtes der ligesom i Gallien, undtagen Bøg og Gran. c. 14. De som beboede Kent, vare mest slebne, saa at der ey var stor Forskiæl imellem dem og Gallierne, og laae alt deres Land ved Søen: Men derimod var det rart, at de som boede inde i Landet, saaede, og levede de mest af Mælk og Kiød, og bedækte sig med Skind. Alle Britannier farvede sig blaa i Ansigterne med en vis Urt. De ragede og Haaret af over alt paa deres Legemer, undtagen paa Hovedet, hvor de bare det meget langt, og over Læberne. De havde imellem sig ti til tolv Koner tilfælles, og mest de, som vare hinanden nærmest beslægtede. c. 18. De befæstede sig med meget spidse Pallissader, og saadane havde de slaget langs Themsen, for at giøre Cæsar Overgangen vanskelig. c. 21. Ved en Britannisk Bye forstodes en Skov af vanskelig Tilgang, som var omgiven med en Vold og Grav, og hvor Mennesker og Qvæg i Krigs-Tider toge deres Tilflugt; Saadan en Bye havde Cassivellaurus, deres fornemmeste Konge, ey langt fra

Them-

Themsen, paa hvilket Sted endeel nyere Lærde mene, at London siden er bleven bygt af Romerne. Diodorus, som skrev ikkun nogle faa Aar efter Cæsar, Beskriver l. 5. c. 21. Britannien og dens Tilstand næsten ligesom han, undtagen, at han legger til, at deres Huse ikkun vare af Træ og Straa, at de ey tærskede mere Korn af Gangen, og lavede mere Brød, end de behøvede til hver Dag, og at de som beboede det For-Bierg Belerium, hvor Tinnet fandtes, vare formedelst Omgang med fremmede Kiøbmænd de mest Oplyste. Disse førde Tinnet over til den Øe Vectis, hver Kiøbmænd fra Gallien kiøbte det af dem, og derfra førde det til Udløbet af Rhone, hvorfra det siden blev udspredet i Verden. Strabo, som skrev noget efter Christi Fødsel, beretter l. 4. p. 305. &c. at den største Del af Britannien var endda i hans Tid bevoxet med Skov, at den frembragte Korn, Guld, Sølv, Jern; at Skind, Slaver, og de beste Jagt-Hunde desuden førtes ud af den, at dens Indvaanere vare meget høyere og førere end Gallierne, men ey af saa lyse Haar, og desuden slette til Fods; Endeel af dem vare end mere barbariske end Gallierne, saa at de ey engang vidste at lave Ost, endskiønt de havde Mælk nok; Den Vold, hvormed de omgave deres saa kaldte Byer, bestod ikkun af nedhugne Træer; Vidsler udzirede de med Elphenben, Klæder, og Kar af Rav og Glas førtes til dem fra Gallien. Mela, skrev omtrent 45. Aar efter Christi Fødsel: Han beretter l. 3. c. 6. at de, som boede længst inde i Landet, vare meget grove, og levede næsten alene af Fæ-Drift, og at alle Britannier vare meget tilbøyelige til at føre Krig med hinanden. Aar 77. skrev Plinius sit store og udødelige Værk om natural Historien. Derudi vidner han l. 4. c. 30. at Britannierne betiene sig af Skibe sammenflettede af Ris og Qvister, og beklædde med Huder. Tacitus, som skrev omtrent Aar 100. ophøyer i Agricolæ Liv og Levnet c. 12. Britanniernes Tapperhed meget; men taler derhos om deres indbyrdes Uenighed, og at de, som endda ikke, eller ikkun nyligen, vare undertvungne af Romerne, vare meget vilde og upolerte; Landet havde Overflødighed af Korn og alle Slags Metaller. Hvad senere Skribenter mælde om Britannien, vil jeg ey her an-

fore, saasom Landet og dets Indvaaneres Skikke bleve Efterhaanden gandske forandrede ved Romerne. Af det hidindtil anførte sees ellers, hvor stor Forskiæl der er imellem Britanniens da og nu værende Tilstand, hvoraf man rimeligen kan slutte, at vor Norden haver i de Tider aldeles ikke været i bedre Tilstand end Britannien, om endog i saa god; thi Phoenicier og Gallier handlede paa det sidste Sted., og forbedrede derved dets Indbyggeres Sæder. Man seer ellers og af denne Fortælling, hvor tilig Bergværker have været bygde i Britannien, og endskiønt vor Norden haver i seenere Tider og viset at indeholde mange Metaller, saa seer jeg dog intet, som kan bevæge mig til at antage nogle Svenskes Mening, at Bergværker have alerede været i Drift i Norden ved Christi Tider, allerhelst da alle de brugelige Bergs-Ord forraade ved sin Lyd deres Tydske Herkomst, og man ey haver mindske tilforladelig Efterretning om, at Bergværker have været i Gang i Tydskland for i det 9. og 10 Sæculo. Det er ellers mærkeligt, at de gamle Britannier brugte Skibe af Ris og Qvister, og bedækkede med Huder, og at Saxer og Jyder havde i det femte Sæculo endda ey andre, hvilket viser, hvor langsom Skibsfarten, og følgelig ogsaa Handelen haver her i Norden tiltaget. Beskaffenheden af de saa kaldte Britanniske Byer viser og, hvad Begreb man kan giøre sig om Sigtuna, Lethra og flere Stæder, som da siges her at have været i Flor; endskiønt jeg derfor ey just paastaaer, at de have aldeles lignet bemelte Britanniske Byer, men ikkun at de have været slette og af ringe Betydenhed.

Undersøger man Tydsklands Tilstand paa de Tider, da finder man at den endda haver været uslere end Britanniens, og som bemelte Land ligger os saa meget nærmere end hint, saa kan man meget snarere slutte vor Nordens da værende Beskaffenhed af den Beskrivelse, som Skibentere giøre over Tydskland, end over Britannien. Cæsar i Historien af den Galliske Krig l. 6. c. 21. &c. beretter, at de Tydske hverken havde Druides, det er Præster, ey heller ofrede som Gallierne. At de ingen andre Guder havde end Solen, Maanen

og

og Vulcanus, det er Ilden, lutter Ting som faldt dem i Øynene. De førde et haardt Levnet, giftede sig meget silde, og gjorde ey andet end at jage, og øve sig i Krigs-Sager; De fleste af dem levede af Mælk, Ost og Kiød; De lagde sig ey efter Agerdyrkningen, og havde ey heller visse udmaalte Jorder, men vandrede hvert Aar om fra et Sted til et andet; hvert Folk havde om sig en anseelig Strækning af øde og ubeboet Land; Det ene Folk røvede og plyndrede stedse paa det andet, men imod Fremmede og Reysende vare de meget Gjæstfrie og Høflige. Saaledes beskriver Cæsar Germanernes eller de Tydskes Sæder at have været i hans Tid, hvilket ey kan give os Anledning til at troe, at de synderlig have drevet Handel og Vandel. Det eeneste som giver nogen Formodning, at de i det mindste have byttet Vare mod Vare, er deres Gjæstfrihed. Endel nyere Tydske ere meget vrede paa Cæsar, fordi hand siger, at deres Forfædre hverken have havt Præster eller Offer, og søge af senere Skribenter at bevise, at hand herudi mærkeligen haver vildfaret; men naar iagttages, at Cæsar ikkun kiendte den yderste Kandt af Tydskland, og at hans Ord ey bør forstaaes uden om de Tydske, der boede ved Rhinen, saa mener jeg, at hans Beretning gandske vel kan forsvares, og at de have i senere Tider faaet disse Indretninger fra Gallien, da Romerne der forfulgte og ødelagde Druides; Thi at de, der boede længere ind i Tydskland, saa og vore Forfædre, jo alerede i Cæsars Tid have havt Præster, og brugt Offer, er en Sag, som ey kand tages i Tvivl. Ellers synes dette ligesom at vise, at de nordlige Tydske og vore Scandinaver have i saa gamle Tider været mere slebne end de sydlige Tydske, hvilket er en Sag, som jeg dog ey alt for meget vil paastaae, saasom udførlige og sikre Efterretninger dertil mangle mig.

Diodorus l. 5. c. 23. taler om den Ø Basilea, (hvilket er efter mine Tanker en Skriver-Feyl, og bør hede Baltia,) og at der alene findes Bernsten, hvilket sidste tydelig viser, at han her haver villet tale om Preussen, men haver ved urigtig at ansee Pytheæ Beretninger blandet Tingene sammen, og henført Bernstens Fangsten

til vort Danmark eller Baltia, saa kaldet af det Ord Belt, hvormed hos os endnu betegnes det store og lille Belt, og hvorefter Øster-Søen og kaldes mare balticum, hvilket Ord, tilligemed flere næsten af samme Alder, viser baade vort Folks og Sprogs Ælde. c. 32. berettes, at de Tydske, som boede længst mod Nord, vare mest Vilde, saa at de endog sagdes at æde Mennesker, hvilket dog efter mine Tanker er en Fabel, og maaskee kommet deraf, at de ofrede til Guderne endeel af deres Fanger, hvilket man ey kan nægte; Der siger han og, at Cimbrerne boede, et stridbart, røverisk og stolt Folk.

Strabo l. 7. p. 446. vidner, at de Tydske levede mest af Fæ-Drift, vankede omkring, lagde ingen Vind paa Agerdyrkning, og boede i ringe Hytter. Hand vidner og, at mangel af dem flyede for Romernes Overmagt Nord efter, hvoraf jeg slutter, at vor Norden haver da maaskee faaet nogenlunde erstattet det store Tab af Folk, som det tilforn havde lidt ved Cimbrernes Udtog, om hvilket Strabo handler p. 449. &c. Efter hans Sigende beboede de endda i hans Tid deres gamle Land; De havde Spaae-Qvinder, som derhos ofrede Fangerne og spaaede af deres Indvolde. Strabo tilstaaer ellers med en ulignelig Oprigtighed, at alt, hvad som laae længer borte end Elven, var ham ikkun lidet bekiendt. Mela l. 3. c. 3. forestiller de Tydskes Levemaade ey mere sleben end de hidindtil anførte Skribentere, ja legger endog til, at de aade raadt Kiød. c. 6. siger han, at Scandinavia var baade den største og frugtbareste af alle de Øer, som laae i Sinu Codano. Ved Scandinavia bør uden Tvist forstaaes Skaane, og dertil grændsende Lande, hvilke Romerne af Vildfarelse holdte for en Ø. Plinius l. 4. c. 27. taler om en Ø ved Navn Raunonia, hvor efter Timæi Sigende Bernsten skal findes. Denne Øes Navn haver megen Overeensstemmelse med den Flods Eridani, hvor og efter Herodoti Beretning Bernsten fandtes. Den fortrefflig lærde Bayer finder dette Navn igien i den Flod Rhudon, og overalt kan der ey tvivles paa, at jo Preussen forstaaes hver gang Bernsten nævnes. Denne Sten har ellers

efter

efter al Anseende været et af de fornemste Midler som har bevæget de nordiske Folk til Handel, saasom de sydlige satte stor Pris paa den, og betalte dem derfor anseeligt med Varer. Paa samme Sted taler og Plinius om den De Baltia, som Xenophon Lampsacenus efter hans Sigende kalder den, da Pytheas derimod kalder den Basilea. Da nu Pytheas haver levet omtrent 250. Aar for Christi Fødsel, og Herodotus over 400, saa viser alt dette, at vor Norden meget vel haver kunnet være beboet paa den Tid, jeg sætter, som og at Cimbrerne have draget ud fra den, hvilket og alle gamle Skribenter eenstemmigen vidne, hvoraf følger, at baade Tiden, disse Lande have været beboede i, saa og Folke-Mængden gandske vel tilstede, at man kan slutte, at der alerede ved Christi Tider her haver været drevet nogen Handel. Alt dette viser og tydelig, at om endel af vore og de Svenske Skribenter have vildfaret i alt for ti ig at tillegge vor Norden Beboere; saa haver ey heller Dalin og hans Efterfølgere faret mindre vilde i at tillegge den Indvaanere alt for sildig. Udi samme Capitel beretter og Plinius, at Hilleviones, som ikkun beboede en Deel af Scandinavien, havde 500. pagos, det er districter, hvilket viser, at disse Lande vare da temmelig folkerige. l. 37. c. 11. handles udførligen om Bernstenen, og berettes efter Pytheas, at de som toge den, solgte den til Teutonerne, hvilke Mela l. 3. c. 6. lader beboe Scandinaviam; følgelig dreves her Handel med Bernsten 250. Aar for Christi Fødsel. Udi Plinii Tid førtes Bernstenen i Mængde til Pannonien og derfra til Italien.

Men af alle gamle Skribenter giver ingen os udførligere og bedre Efterretninger om Tydskland og vor Nordens gamle Tilstand, end den fortræffelige Historie-Skriver Tacitus udi hans Germania. Han beretter, at Tydskland var endda i hans Tid meget tilvoxed med Skov; at Indvaanernes største Rigdom bestod i Qvæg; at der endda ey var fundet Sølv og Guld, og at de ey heller satte nogen Pris derpaa, undtagne de, som boede Romerne nærmest, hos hvilke endogsaa Romerske Penge vare gængse: da derimod de længre borte boende alene byttede Vare imod Vare. At de og havde

Mangel paa Jern, viste den Sparsomelighed, hvormed de benyttede sig af dette Metal i deres Krigsvaaben. Hielmer vare næsten ubrugelige hos dem. Deres Styrke bestod i Fodfolk. Præsterne vare snart i større Anseelse hos dem end Kongerne, som mere regierede ved at give Exempler, end ved at befale. Til Guderne ofredes undertiden Mennesker. Templer og Billeder vare ey i Brug hos dem, men Lunde og Skove bleve indviede til Guderne. I hvert district vare Dommere, som mundtligen skiftede Ret imellem dem. I alle Forsamlinger vare de stedse bevæbnede. Dersom et Folk længe havde Fred, saa ginge de fornemste og stridbareste ud, og søgte Krigen i fremmede Lande. I Freds-Tider gik de vel noget paa Jagt, men bortdreve dog deres meste Tid med Søvn, Mad, Drikke og Lediggang; thi Qvinderne forestode alle Ting, saavel inden, som uden Husene; De havde ingen Byer, ja boede ey engang sammen, men hver Slægt for sig; Alle Husene vare af Træ uden mindste Form og Skikkelse; De havde og Huler i Jorden bedækkede med Mog, hvor de forvarede deres Proviant, og selv havde et sikker Tilflugts Sted, naar fiendtlig Indfald skeede; Deres Klæder bestode gemenligen i Kapper, som vare sammenhæftede med Hægter, og i Mangel deraf med Torne; De rigeste alene havde Kiortler, som sadde dem gandske tæt om Livet; De som boede nærmest Romerne, brugte ey meget at klæde sig i Skind, men de som boede længer bort, desto mere; Qvinderne vare klædde ligesom Mændene, undtagen, at de mere brugte Linnet, og udzirede det med Purpur. De paalagde de nærmeste Venner og beslægtede at hævne hinandens Mord, men det kunde og let forsones med et vist Antal af Qvæg. Deres Drik lavedes af Byg, og derudi holdte de ingen Maade, men drukke som oftest til Overflodighed; Deres Føde var ringe, et Stykke Vildt, sur Mælk, Æbler; De alene, som boede nær Romerne, drukke Vin. Til Tærning-Spil vare de saa overmaade hengivne, at de tilsidst, naar de havde spilt Alting bort, satte sig selv paa Spillet, og lode sig godvilligen binde og bortføre som Slaver af dem, der vunde; Men det var dog ligesom de skammede sig ved saadane Trælle; thi de solgte dem til andre Folk. Trællene holdtes ey meget

get haardt hos dem, og havde hver sit Stykke Jord, hvoraf de ikkun maatte give en aarlig Afgift til deres Husbonder, som dog kunde slaae dem ihiel uden derfor at straffes, hvilket med alt det skeede sielden. Paa Agerdyrkningen lagde de ey nogen synderlig Vind, og byttede hvert Aar Jorden om. Deres døde brændte de, og kastede Høye op over dem. Cimbrerne beboede endda i hans Tid ders gamle Land, men de havde intet af deres forrige Storhed til overs, uden Rogtet alene. De Sueviske Nationer tilbade den Gudinde Hertha, det er Jorden, som havde paa en Ø i Oceano en til sig helliget Skov. Gothuni, hvilke boede bag ved Marcomanner og Quader, og som det synes i Slesien, grove Jern ud af Jorden, og bleve derfor anseede med Foragt. Suiones, det er de Svenske, boede ved Oceanus, og vare ey alene talrige og stridbare, men endog mægtige til Soes. Deres Skibe havde to Stavne af een Bygning, saa at de overalt kunde legge til. De brugte ey Seyl, men Aarer, dog uden noget vist Antal og Orden, men roede snart med dem paa een, snart paa een anden Side. De regieredes af en Konge, hvis Magt var uindskrænket. Æstyi, som i Skikke og Dragt lignede Sueverne, og som og dyrkede den Gudinde Hertha, boede paa høyre Side af det Sueviske Hav. De dyrkede Jorden med større Flid end de andre Tydske. Hos dem fandtes Bernsten, hvilken de solgte til Fremmede, saasom de selv ey brugte den. Hos Suiones boede Sitones, hvilke beherskedes af et Fruentimmer. Fenni, som boede længst borte, levede af Urter, klædde sig med Skind, og laae paa Jorden. Deres Pile havde Spidser af Sten, i stedet for Jern, og nærede de sig mest af Jagt. Saavidt Tacitus, hvis Beskrivelse over de gamle Tydskes Levemaade jeg ingenlunde tvivler paa i de fleste Ting jo og at passe sig paa vore da værende Forfædres. Altsammen viser, at disse Lande have endda ligget meget øde, og at Folke-Mængden, Handel og Vandel haver været saare liden. Vil nogen herimod indvende, at man dog finder, at de Krigshære, hvormed disse Folk fra Tid til anden angrebe Romerne, have været talrige og stærke, da svarer jeg hertil trende Ting: Først bør man ey strax antage det største Tal for det rigtigste, saasom man ofte finder, at de oprigtigste og best underrettede gamle

Skri-

Skribenter have et mindre Antal end andre Skribenter, der ere mere hengivne til det forunderlige; For det andet: maa iagttages, at i saadanne Feltтoge gik undertiden et helt Folk ud med Koner og Børn, og som oftest det halve; Og endelig for tredie: Maa man ey troe, at naar der nævnes Cimbrer, Gother, Teutoner, disse Sværme da have bestaaet af eet saadant Folk alene; ney! de havde en lang Vey at drage, inden de kom til Italien og Gallien, og toge derfor undervejs med sig alt hvad dem forekom. Det er derfor ey at undre paa, om deres Mængde til sidst voxede op til 2 ja 300000 Mænd, thi vor Norden, Tydskland, Polen, Ungern, Rusland ere saa store og vidtloftige Lande, at deraf let og ofte kunde bringes saa mange til veye, uden derfor gandske og aldeles at blotte dem for Folk, i hvor ubeboede man end vil forestille sig dem efter Rimelighed; thi nogle gaae gandske vist paa den anden Side meget for vidt, naar de forestille sig vore Forfædres Tal og Levemaade, ligesom de nu værende Grønlænderes. Tacitus giver ingen Anledning til at tænke det om noget Tydsk Folk, med mindre det skulle være være om de af ham sidst omtalte Fennis, af hvis ene Gren Lapperne endnu i denne Dag leve uslere end noget andet Europæisk Folk. Det er ellers mærkeligt hvad han beretter om Æstyis, at de vare flittigere Agerdyrkere end de andre Tydske, hvilket kan give stor Formodning til at troe, at samme ædle Kunst ey heller haver været paa de Tider aldeles ubekiendt her i Norden. Deres Navn, som tydelig er af vort Sprog, viser, at det udi de Tider haver i Grunden været det samme, som nu, thi man maa ey troe, at Æstyi kaldte sig da selv saaledes, ligesaa lidet som nu. Vore gamle Sagar kalde deres Land Æistland. Siden de Svenske havde da ey alene Skibe, men vare endog mægtige til Soes, saa er det ey at tvivle paa, at jo de Danske og Norske ogsaa have havt Skibe; skiønt det herudi haver med de første ventelig ey havt meget at sige; thi ellers havde Tacitus ligesaa vel kunnet give Underretning om dem, som om de andre, allerhelst de laae ham nærmere. Men om de Norske veed jeg ey, om man kan sige det samme, siden de ligge saa langt borte, og deres Land haver alerede under det Navn Nerigon været den ældre Plinio bekiendt, og jeg ey heller

tvivler

tvivler paa, at jo de gamle have forstaaet ved det hos dem saa bekiendte navn Thyle, hvis Lyd endnu er tilovers i det norske Landskab Thile-Marken.

Noget efter Taciti-Tiid, er den i vore Historier saa bekiendte Othin kommen ind i Norden, hvilket er en Sag, som ey her kand undersøges. Denne Mand har efter den Underretning, som gives om ham i Heimskringla og Edda, forandret mange Ting her i Norden, særdeles i Guds Tienesten og Krigs-Konsten. At Ploug og Ager haver alerede været bekiendt i Sverig ved hans Ankomst, lærer Heimskringla os T. 1. p. 5. og anfører til Beviis den gamle Pöet Brage. Efter p. 6. opbygde han ved gamle Sigtuna et Afguds Tempel, som maaskee haver været det første her i Norden. p. 8. siges han og at have eiet et Skib kaldet Skidbladner, hvilket tilligemed Taciti Vidnesbyrd er nok for at beviise Skibes Ælde hos os. Men naar p. 10 fortælles, at hver Mand i Sverige gav Odin for hver Næse en Penge, da veed jeg ey om man herudi kan fæste Tro til Skribentens Beretning; thi at vore Forfædre sloge da selv alerede Penge, det er en Sag som er lettere sagt end beviisst, allerheldst ingen af dem nu omstunder kan fremvises, og ey heller kan man troe, at fremmede Penge vare paa de Tider her i saadan Mængde, som hertil synes at udfordres, fornemmelig siden Søe-Røverie, heldst paa de rige Lande, endda ey var ret kommet i Gang; thi ved Søe-Røverie i Øster Søen skulde vore Forfædre da ey legge sig ret mange Penge til gode. Da Freyr den anden efter Odin sad paa Thronen i Sverige var efter p. 12. der saa god Fred og tilligemed saa frugtbare Aar, at det blev til et Ordsprog, og Freyr derfor siden dyrket som en Gud. Denne Regent bygde et Afguds Tempel i Upsala. p. 13. tales om en Skat, som gaves i hans Tiid af Undersaatterne, og som bestod i Guld, i Sølv, og i Kobber-Penge. Dette synes dog ligesom at bekræfte det forrige, at der da alerede sloges Mønt her i Norden, hvilken dog i saa Fald alene haver bestaaet af Kobber; thi her nævnes ikkun Guld og Sølv, og ey Guld-og Sølv-Penge. Men her forefalder atter et Spørsmaal, hvor disse Metaller ere komne fra?

Jeg mener ved Søeroverie og Handel. Andre ville maaskee heraf slutte, at vor Nord haver da alerede havt Bergværker, i det mindste Kobber. p. 14. tales om saadan en Overflødighed af Miød, at der udi et Giæstebud var et Kar mange Alen høyt fuldt deraf. Paa samme Sted tales og om Svaler omkring Husene, og om Huse af to Lofters Høyde, hvilket viser, at Husene da alerede begyndte at blive noget anseelige, i hvor eenfoldige man end vil forestille sig dem tilforn at have været. Miød er ellers en meget gammel Drik her i Norden; thi Odin lover alerede de Salige den i Valhalla. Dersom man kunde overtale sig til at troe, at Havamal er skrevet af Odin, som gemeenligen foregives, saa havde man et smukt Bevis, at vore Forfædre ey have været saa vilde, som man forestiller sig dem i de Tider; thi bemelte Skrift indeholder mange smukke moralske Tanker. Men tvende Ting forhindre mig at troe, at Havamal er saa gammel, først at derudi tales om Runer, hvilke efter mine Tanker ey ere blevne bekiendte i Norden før længe efter Odin, og dernæst, at Stilen synes mig at være alt for ny, og alt for meget at nærme sig til den som brugtes i det niende Sæculo, for at kunne være 700 Aar ældre. Alt det hidindtil af Heimskringla anførte er efter mine Tanker skeet i det andet Sæculo, og mest i Sverige; thi i Mangel af anden Chronologie regner jeg hver Konge, som Sturlesson nævner, at have regieret i 25. Aar, forstaae, naar Sønnen haver efterfulgt Faderen, og altsaa fire Regieringer i hvert Sæculo. Paa samme Maade vil jeg nu og betragte hvad som imidlertid er hændet i Dannmark, ey efter den Orden som Torfæus giver os af de danske Konger, men efter de Beretninger som Saxo fortæller om dem; thi endskiønt hans Følge af Konger duer intet, saa er dog efter mine Tanker alt hvad han anfører om vore Forfædres Skikke og Sædvaner af største Troværdighed, hvorfor jeg og frit betiener mig af ham i denne Underretning om vore Forfædres Handel og Oeconomie, hvilket sidste jeg med Vilkie legger til, saasom jeg alerede haver anført, og endnu agter at anføre endel derom, efterdi man af den kan giøre Slutninger om Handelens Beskaffenhed, som dog stedse skal her blive mit fornemste Øyemærke, saasom denne korts Afhandling egentlig ikkun

skal

skal give Oplysning derom, og ey om Oeconomien; hvorfor jeg om denne ey indfører mere en som uforbigængelig er fornødent til at forstaae den anden. Men nu at komme til Saxo, da beretter han p. 5. om den danske Konge Skiold Odins Søn, at han var en stor Jæger, og udi sin Ungdom dræbte en Biørn. Er dette skeet i Danmark, da er det iblant mange andre Beviser og eet, at Danmark da haver været langt mere tilvoxed med Skov end nu, og ey nær saa meget dyrket; thi nu er umueligt at finde andre Biørne der, end de som holdes for Lyst. De som bestandig ophøye de forrige Tider for de nu værende, ville vel ey give mig herudi sønderlig Bifald, og beraabe sig paa adskillige Egne, heldst paa Hederne i Jylland, hvilke efter deres Tanker tilforn have været dyrkede, men nu ligge øde fra den sorte Pest af, som indfaldt Aar 1350, og som faaer Skyld for al den Aftagelse, som mange mene at finde her i Norden. Men det er mærkeligt, at Saxo, som skrev Aar 1202, alerede og haver klaget over, at Landet tilforn haver været mere bebygget og dyrket end i hans Tid, og tilskrevet p. 160. denne Aftagelse Longobardernes Udtog af Danmark, som gemenligen sættes at være skeet i det fierde Sæculo, og som saa meget mindre haver kunnet giøre nogen Forandring her i Riget, som de aldrig ere dragne ud herfra, og aldrig have boet her. Men saa vidt gaaer Menneskernes Ufornøyelighed, at de for at ophøye de gamle Tider over dem, de leve udi, tage deres Tilflugt til Fabler og Opdigtelser. Dersom Danmark haver i det fierde Sæculo havt saa herlig en Anseende, da er det underligt, at Tydskland kun 300 Aar tilforn haver derimod seet saa øde og skrækkelig ud, ja endog ey stort forbedret sig i nogle hundrede Aar efter det fierde Sæculum, som troværdige Skribenter vidne. p. 6. beretter Saxo om Skiold, at han aldeles afskaffede den Tilladelse, som Herrer hidindtil havde havt at frigive deres Slaver, og det fordi en af hans egne Trælle havde staaet ham efter Livet. Det almindelige Beste maatte da vige for privat Hævn; thi jo mere Slave-Standen er udbredet og streng, jo mere hindres Menneskernes Tiltagelse. Paa den anden Side viste han sig meget naadig, i det han betalte alle sine Undersaatters Giæld, hvilken Omstændighed viser, at de imellem sig

have drevet Handel. Efter Snorronis Vidnesbyrd p. 5. skal Skiold have bygget Lethra, om hvilken der er stor Tvist, enten det alene haver været Kongernes Bolig, eller tillige med en Stad. Jeg mener at Skiold haver først bygt det til en Vaaning for sig; men at der siden i Tidens Længde ere bygde flere Huse til, saa at Lethra derfor gierne kan kaldes en Stad efter de Tiders Maade; Thi det er ubegribeligt, at Konger, i hvor eenfoldig man end vil forestille sig deres Levemaade, kan længe boe paa et Sted, uden at der sætte sig endel Folk ned, og følgelig ogsaa bygges Huse, allerhelst da vore gamle Konger holdte mange Strids- eller Hof-Folk, som stedse maatte være om dem.

Om Fridleif Skiolds Søn beretter Saxo p. 67. at han skal have giort anseelige Tog til Irland, saa og et til Britannien. Kunde man lide paa denne Beretning, saa var det let heraf at slutte, hvor vidt Skibsfarten, og nogenlunde hvor vidt Handelen da strakte sig; Men da jeg i gode og tilforladelige udenlandske Skribenter ey finder, at de nordiske Folk have ret for Alvor begyndt deres Sø-Roverie før imod Slutningen af det fierde Sæculo, saa drister jeg mig ey til at fæste Troe til Ting, som i slig Tilfælde skal være skeet i det andet Sæculo efter min Tids-Regning, og efter Saxonis og Torfæi endog noget for Christi Fødsel.

Om Frode Fridleifs Søn anfører Saxo end da langt større Krigs-Toge, for saa vidt de skal være skeete over vester Havet, om hvilke jeg ey haver bedre Tanker end om de forrige. De derimod, som blive inden Øster-Søens Grændser, ere ey saa utrolige. Saxo taler ellers ofte i denne Konges Tid om Guld-Arbeide, hvilket viser, at de Tider dog ey have været saa aldeles blottede for Konster, som mange indbilde sig; thi at Saxo herudi haver berettet Sandhed, derpaa tvivler jeg aldeles ikke, baade fordi arbeidet Guld findes undertiden i disse Lande i Jorden, og hvorpaa Arbeidet temmelig tydelig synes at vise, at det er forfærdiget her, saa og fordi de Islandske Sagar komme overeens med Saxo om denne Konstes Ælde her i Norden. Desuden er det bekiendt, at Gallier og andre nordiske Folk længe tilforn smykkede

sig

sig med Guld Klæder og Ringe. Men Guldet selv tvivler jeg derimod aldeles ikke paa, at de jo have faaet Udenlands fra, dels ved Søe-Roverie, dels ved Handel. p. 85. anføres endel Love, som denne Frotho skal have udstædet. De ere mest militariske, men vise dog, saafremt de ere rigtige, at Orden og Skik bleve efterhaanden indførte. Endel af dem synes at vise, at Undersaatterne maatte da, som længe efter, selv udrede Skibene, hvilket og kommer mere overeens med en Tings første og eenfoldige Begyndelse, end den hos mere oplyste Nationer saavel tilforn som nu brugelige Skik, at Regieringerne selv holde Skibene. Der synes og da at have været overmaade stor Tryghed, og Sikkerhed for Tyverie, hvilket end mere stadfæstes ved den Fortælling, som anføres p. 92. og 95. om Guld-Armbaandene. Dog dette synes næsten at være alt for pöetisk. Men om ikkun noget deraf er rigtigt, saa kan det ey andet end meget have befordret den indvortes Handel. De Love derimod som vilde, at alle Trætter skulle afgiøres ved Tvekamp, og som forbøde Pant, have ey andet end meget maat standse Handelen og al rolig og fortrolig Omgang. p. 88. anføres en underlig Lov, nemlig, at enhver skulde kiøbe det Fruentimmer som han vilde giftes med, saa at det deylige Kiøn den gang var en Part af Handelen. Dog denne Lov, i hvor sælsom den end kan synes at være, var meget i Brug hos de gamle. At Veyene ikkun i de Tider have været slette, kan sees af den Lov, som anføres p. 92. at enhver havde Lov til at tage den Hest, som han fandt nærmest Vandstædet, for dermed at sætte over Floder. I det mindste sees heraf, at der ey have været mange Broer. Ved hver en Tyv, som ophængtes, skulde en Ulv og hænges. Dersom dette skeedes overalt i Dannmark, da have Ulvene den Tid været flere end nu, hvor man i det mindste paa Derne ey finder een eneste. Dette er og et slet Bevis for Landets da værende Dyrkelse og Oproddelse frem for nu. At enhver og havde Lov at tage med sig fra hvert Sted han drog, saa meget Mad, som behøvedes til et Maaltid, det tilligemed de gamles saa høyst prisede Giæstfrihed viser, at der sielden haver reyset nogen, og at Landet ey heller haver været synderlig stærk beboet. Mangel af ordentlig Værdts-Huse er altid

et sikkert Bevis herpaa: Hvad Norge angaaer, da var det udi de Tider, ligesaavel som nu, end mindre dyrket og oprøddet end som Danmark, hvortil dog Veirliget og Klipperne, og Landets høye Beliggenhed vel giøre det meste. Torfæus udi sin norske Historie P. I. l. 3. c. 22. viser meget smukt, at Nor, fra hvilken mange Konge-Slægter siden stammede, og som menes, endskiønt urettelig efter mine Tanker, at have givet Landet Navn, levede længe efter Odin og først udi Visburs Tid, som var den femte fra Odin, følgelig efter min Regning, ey før i midten af det tredie Sæculo, i hvis Beskrivelse jeg agter at handle om i hvad Tilstand han fandt Norge ved sin Ankomst. Og dette er alt hvad jeg har kunnet tilveye bringe om Handelens Tilstand her i Norden i det andet Sæculo.

Nu skrider jeg derfor til det tredie Sæculum, i hvilket efter min Regning regierede i Sverige Svegder, Vanlande, Visbur og Domalde. Den Beskrivelse som findes i Heimskringla p. 15. om Svegders Reyse, og om de Stene som han fandt udenlands paa et vist Sted, hvilke vare store ligesom Huse, og under hvilke Dværge sadde, viser efter mine Tanker, at Steen-Huse endda ey fandtes her i Norden, og at de derfor kom vore Forfædre saa sælsome for, at de have efterladt sig saadan en underlig Beskrivelse om dem. Udi Domalds Tid indfaldt efter p. 18. en overmaade stor Hunger og dyr Tid i Sverige, som varede i tre Aar, og som det overtroiske Folk søgte at stille ved at ofre i det første Aar Øxne til Guderne, i det andet Mennesker, og i det tredie Kongen selv. Af denne Fortælling sees baade Folkets Grumhed paa de Tider, saa og Handelens slette Beskaffenhed, saasom et helt Rige maatte næsten sulte ihiel, naar Kornet hos det selv slog feylt. I Danmark regierede i dette Sæculo Fridleif 2. Havar, Frode 2. og Vermund. Saxo beretter p. 99. at det alerede var brugeligt i Fridleif den andens Tid at kaage Salt. Er det rigigt, da er det vel ey skeet paa anden Maade end som endnu er brugeligt i Norge og Jylland, at kaage Salt af Søe-Vand og Tang.

Om

Om Frode 2. fortæller Saxo p. 102. at han fordoblede sine Hof-Folks Sold, hvilket synes at vise, at Tilstanden da var bedre end forhen, og mere Rigdom forhvervet ved Søe-Roverie og Handel. I Vermunds Liv og Levnet p. 64. tales om et besønderlig got Sværd kaldet Skrep, som denne Konge skal have besiddet. Overalt vide vore gamle Pöeter og Sagar ey at legge nok Berømmelse paa Sværde og andre Krigs-Vaaben, og havde de gemenligen visse Navne. Dette maa man ey just tage op i den Mening, at deres Vaaben virkeligen have været bedre end vore, hvilket de, som findes i Jorden i Høyene, ey synes at vise; men snarere tilskrive Kobberets og Jernets Rarhed hos dem, saa at ikkun de fornemste i en hel Krigshær havde retskafne Vaaben, da Mængden derimod fægtede med Stene, Klubber og Stager. Jern var efter Taciti ovenanførte Vidnesbyrd rart endog hos de Tydske, og dets Rarhed hos os viser allerbest, at Bergværker endda ey vare i Gang her i Norden. Gode Sværd, Brynjer og Hielmer vare derfor de behageligste Eyendele, og de kosteligste Clenodier, som Fædre kunde efterlade til deres Sønner, og som ginge i Arv fra et Led til et andet. p. 65. taler Saxo om en Bro over Eiderstrømmen, som da og alerede var efter hans Beretning Skilsmissen imellem Danmark og Saxen. Jeg haver tilforn sagt, at Nor, af hvilken mange mene, at Norge først haver faaet sit Navn, levede omtrent midt i dette Sæculo. Efter et gammelt Skrift kaldet *Fundinn Noregur* skal han være kommet til Norge fra Finland, men dog, som det synes, stammed af dansk Blod. Hvorom alting er, saa nedsatte han sig i Norge, og blev der en Stam Fader for mange anseelige Slægter. Udi denne Saga berettes p. 3. at han foer om Vinteren fra Finland paa Skier, hvilket viser denne Reyse-Maades Ælde, og som i disse nordlige Lande er saa meget fornoden for at vedligeholde Samqvæm imellem Folk, der ellers paa visse Tider om Vinteren ey kunde komme til hinanden. Nor drog over Kiolen eller det store Field imellem Norge og Sverige, og fandt ingen Mennesker for sig, indtil han kom til Havet, og de Fiorder, hvoromkring Landet siden blev kaldet Trondhiem. Han maatte derfor til sin og sines Føde skyde Dyr og Fugle. Osten

for

tvivler paa, at jo de gamle have forstaaet ved det hos dem saa bekiendte navn Thyle, hvis Lyd endnu er tilovers i det norske Landskab Thile-Marken.

Noget efter Taciti Tiid, er den i vore Historier saa bekiendte Othin kommen ind i Norden, hvilket er en Sag, som ey her kand undersøges. Denne Mand har efter den Underretning, som gives om ham i Heimskringla og Edda, forandret mange Ting her i Norden, særdeles i Guds Tieneſten og Krigs-Konſten. At Ploug og Ager haver alerede været bekiendt i Sverig ved hans Ankomſt, lærer Heimskringla os T. I. p. 5. og anfører til Bevis den gamle Pöet Brage. Efter p. 6. opbygde han ved gamle Sigtuna et Afguds Tempel, som maaſkee haver været det førſte her i Norden. p. 8. siges han og at have eiet et Skib kaldet Skidbladner, hvilket tilligemed Taciti Vidnesbyrd er nok for at beviiſe Skibes Ælde hos os. Men naar p. 10 fortælles, at hver Mand i Sverige gav Odin for hver Næſe en Penge, da veed jeg ey omman herudi kan fæſte Tro til Skribentens Beretning; thi at vore Forfædre ſloge da ſelv alerede Penge, det er en Sag ſom er lettere ſagt end beviiſt, allerheldſt ingen af dem nu omſtunder kan fremviſes, og ey heller kan man troe, at fremmede Penge vare paa de Tider her i ſaadan Mængde, ſom hertil synes at udfordres, fornemmelig ſiden Søe-Roverie, heldſt paa de rige Lande, endda ey var ret kommet i Gang; thi ved Søe-Roverie i Øſter Søen ſkulde vore Forfædre da ey legge ſig ret mange Penge til gode. Da Freyr den anden efter Odin ſad paa Thronen i Sverige var efter p. 12. der ſaa god Fred og tilligemed ſaa frugtbare Aar, at det blev til et Ordſprog, og Freyr derfor ſiden dyrket ſom en Gud. Denne Regent bygde et Afguds Tempel i Upsala. p. 13. tales om en Skat, ſom gaves i hans Tiid af Underſaatterne, og ſom beſtod i Guld, i Sølv, og i Kobber-Penge. Dette synes dog ligeſom at bekræfte det forrige, at der da alerede ſloges Mønt her i Norden, hvilken dog i ſaa Fald alene haver beſtaaet af Kobber; thi her nævnes ikkun Guld og Sølv, og ey Guld- og Sølv-Penge. Men her forefalder atter et Spørsmaal, hvor diſſe Metaller ere komne fra?

i Danmark tiltog sig Konge-Navn, hvilket Dyggvi noget efter og giorde i Sverige, da Regenterne i begge Riger tilforn kaldtes Drotter. Saxo er ellers p. 66. ey fornøyet med denne Dan, og beskylder ham for, at han aad op sin Faders efterladte Eyendome, endskiønt han maaskee ey har giort andet end noget at formindske de forrige Tiders Grovhed, hvilket bliver saa meget desto troligere, som Saxo hverken beretter om ham eller hans Fader nogen Krigs Bedrift. Udi dette Sæculo begyndte ellers Saxerne først med deres Søe-Toge at plage de Romerske Lande. Ptolemæus, der levede i det andet Sæculo, er den første som nævner dem, og sætter dem da at boe udi Holsten. Dette alene er nok for at regne dem til vore nordiske Folk, men endnu mere bekræftes det, ja bliver uimodsigeligt, naar man sammenligner deres og vort gamle Sprog med hinanden, og finder, at Jyderne i de gamle Engelske Love kaldes deres Brødre. Derfor giorde og de samt Anglerne, som beboede det Slesvigske, og Jyderne i Sælskab sammen Krigs Tog til Britannien. Man finder og, at de have havt een Guds-Dyrkelse, og tilfælles Guder. Om Saxerne skriver Claudianus, en Pöet der levede ved Slutningen af dette Sæculo, og Begyndelsen af det næste, udi sit Poema om Honorii fierde Consulat, at Honorii Farfader Theodosius, Keyser Theodosii den stores Fader, havde farvet Orkenoerne med Saxisk Blod. Heraf sees, hvor langt dette Folk alerede i midten af det fierde Sæculo vovede sig til Soes. Mærkelig er det og, at Claudianus her siger: Incaluit Pictorum sanguine Thule, saasom det synes at hand herved udgiver Norge for Picternes Fæderneland. Dog mange nye lærde Engellænder paastaae, at Picterne ere de samme som de gamle Caledonier, der alerede udi Taciti Tid og længe tilforn beboede de nordligste Dele af Britannien. Men denne Tvætte er ey her det rette Sted at afgiøre. I det Poema mod Evtropium i den første Bog siger samme Pöet, at udi Honorii Tid giordes Havet sikkert ved Saxernes Overvindelse; Dog denne Beretning flyder mere af en Pöetisk Høflighed, end af Sandhed. Udi den anden Bog til Stilichonis Ros taler Claudianus ogsaa om Saxernes Indfald i Britannien, og at Stillicho hæmmede dem, udi

følgende Vers: Ne litore tuto Prospicerem dubiis venturum Saxona ventis.

Udi Sverig regierede i det femte Sæculo de Brødre Alrek og Erik, Yngvi og Alfur Brødre, Hugleikur og Hake. Om de tvende første berettes i Heimskringla p. 24. at de vare trestige Ryttere, og lagde al Vind paa at blive Mestere i Ride-Konsten. Om Hugleikur berettes p. 27. at han levede i Fred, og var meget rig, og at han holdt ved sit Hof mange Goglere og Spillemænd. Af p. 28. sees at de Norske, der boede saa langt nord som paa Halogaland, eller Helgeland, kom med deres Skibe til Dannmark og plyndrede der.

Dette tiener til at vise, hvorvidt de Norske paa de Tider vare komne, om ey i Handelen, saa dog i Seyladsen. Udi Danmark sadde i dette Sæculo ved Roret Fridleif 3, Ole, Frode 4, og Jngiald. Om Ole beretter Saxo p. 148. at han blev dræbt af Sterk-Oder, som de fornemste Mænd i Landet dertil havde overtalet, og derfor lovet ham 120. Pund Guld, en Summa saa stor, at jeg mener, at den da ey var at finde i det gandske Land; Dog det er ey den første gang, at Saxo bruger fuldt Maal. Udi Jngialds Historie p. 106. &c. fortæller Saxo, at Overdaadighed i Mad og Drikke blev da først indført i Dannmark af Saxerne, og at Kongen brugte stegte, syltede og fyldte Retter, at en norsk Prinds Helgo havde paa sit Skib Toug af Purpur, Segl bestukne med Guld, og forgyldte Master, hvilken Beretning smager meget efter licentia Poetica, heldst for de Tider; at Advocater alerede da vare i Brug, thi jeg tvivler ingenlunde paa, at han jo p. 111. ved det ord præco forstaaer dem; men derimod kan jeg ey overtale mig til at troe, at hans Fortælling herom er rigtig, i det mindste stemmer det ey overeens med de Tiders haarde Sæder, da Tvekamp var i fuld Brug, og afgiorde al Trætte; at Haand-gværner da ogsaa vare til, hvilket ved en nødvendig Følge viser, at Brød haver da ey været vore Forfædre ubekiendt; at det da alerede var brugeligt at kiøre paa Vogne, og endelig at raadt Kiød var endda tappre Mænds fornemste Føde. Udi Hiarmar Saga c. 5. p. 69. si-

ges

ges, at den Svenske Helt Arvar-Oddur havde været paa Irland, hvilket viser, hvor vidt de Nordiske Folk da vandrede. c. 6. p. 85. tales om at Fruentimret da sømmede og borderede; p. 86. at de ginge med Linned, som de selv blegede. I Alfs Saga p. 6. tales om Hordelands Konge Hiorlef, og et Tog han gjorde til Biarmeland for at erhverve sig Rigdom. Biarmeland kaldtes den Del af Rusland som laae Sydost for det hvide Hav, hvor nu omtrent Archangel ligger. p. 8. Denne samme Konge drog og til Sieland, meni fredelige Tanker, for at frie til den der regierende Konges Dotter. Udi dette Sæculo var det og, at Saxer, Angler og Jyder ret for Alvor ginge til Britannien og fæstede der Fod omtrent Aar 449. under deres store Anførere Hengst og Hors, som Beda vidner i sin Kirke-Historie l. 1. c. 15, som og Gildas i sin Historie c. 23, og Nennius c. 28. hvilke derhos eenstemmigen paastaae, at de i deres første Landing ey havde mere end tre Skibe, som de kalde Cylæ, eller lange Skibe, og om hvilket Ord du Fresne i sit ypperlige Glosario i det Ord Ceola mener, at det endnu findes i det Engelske Ord Keele, som hos os kaldes Kiøl. Han mener ogsaa rettelig mod Spelman, at disse Skibe have været temmelig store, hvorfor de dog gierne kan have været af det slags som Saxerne brugte efter Sidonii Apollinaris Vidnesbyrd i hans Lovtale til Keyser Anthemium: Qvin & Aremoricus piratam Saxona tractus Sperabat, cui pelle salum sulcare Britannum Ludus, & assuto glaucum mare findere lembo. Her maa man baade forundre sig over vore Forfædres Dumdristighed, saa og over den liden Fremgang Skibs Bygnings Konsten haver giort i en Tid af 400 Aar.

Jorunder, Ane, Egill, Ottar og Adils regierede i det 6. Sæculo i Sverige, og Halfdan 2, Frode 5, de Brødre Hroar og Helgo, og Hrolf Krake i Danmark. Af Heimskringla p. 32. sees, at Sverige var da alerede inddelt i Herreder, p. 33. at de gamle Konger da og havde forhvervet sig saa megen Rigdom, uden Tvivl ved Fribytterie, at de holdte sig deris egne Skatmestere, eller Fehirder, som de kaldes paa det gamle Sprog, thi Fe betyder Rigdom, Penge, hvoraf kommer det endnu hos os brugelige Ord Liggendefæe, og viser dette Ord,

hvorudi vore ældste Forfædres Rigdom haver bestaaet. p. 33. og 34. vises os et mærkeligt Exempel, hvor slet Politie og Orden her da var i Norden, og hvor ilde Kongernes Myndighed var stadfæsted, i det en gemeen Træl overvandt sin Herre og Konge Egill i otte Feltslag og jog ham tilsidst ud af Landet, saa at han ey igien kunde bestige sin Throne uden ved de Danskes Hielp. p. 36. berettes at de Danske rovede Øster paa, hvorved gemenligen forstaaes Estland, og at tvende Jarler vare satte til at bevogte Landet i Kongens Fraværelse. Vendsyssel i Jylland haver da og temmelig været beboet, saa at hvis Resten af Dannmark haver været bebygget paa samme Maade, da kan man ey sige, at vort Land haver manglet Indvaanere. p. 37. tales om et Tog, som de Svenske giorde til Saxen, hvorved da endnu forstodes Holsten, endskiønt jeg derfor ey nægter, at jo Saxerne alerede havde udbredet sig langt ind i Tydskland Sønder paa, siden Thüringerne vare af dem og Frankerne blevne undertvungne. Om Adils siges p. 39. at han holdt meget af gode Heste, saa at han gav dem Navne, sendte og af dem i Foræring til sin Ven Godgest Konge paa Helgeland i Norge. Paa den Tid, siger Skribenten p. 40. rovede saavel Danske og Norske, som mange Søe Konger i Sverige, hvilke sidste havde mange Folk under deres Befaling; men eyede intet Land, saasom de stedse svævede om paa Søen, eller laae paa deres Skibe, saa at de aldrig drak af Horn ved Ild-Stedet, eller sov under sodet Tag, hvilket sidste viser, at man endda i hele Norden ey var kommet videre i Bygnings-Konsten, end at man maatte behielpe sig med Rog-Stuer, saadane som endnu mange Bønder i Norge benytte sig af. Udi dette Sæculo anlagde den Danske Konge Hroar, eller Roe, som Saxo kalder ham p. 27, en ny Bye, og kaldte den efter sit Navn Roeskilde; men at den ey haver været af stor Betydenhed, kan baade sluttes deraf, at den Kongelige Residence Lethra laae i Nærværelsen, saa og af Saxonis egne Ord p. 27. at Svend Tveskieg siden udvidede dens Omkreds, og formerede dens Indvaanere. Saavel Navnet som det skiønne Vand, hvilket endnu findes der, giøre det ey urimeligt, at de herlige Kilder have først formaaet Kong Hroar til at bygge der. Imedens Hroar lagde sig

hiem-

hiemme efter Fredelige-Konster, forurolligede hans Broder Helgo hele Havet ved sit Søe-Roverie, og iblant andre Lande angreb ogsaa Venden eller Sclavien, fra hvilken Tid af der var jævnlig Krig imellem Danske og Vender over i 600. Aar. Endskiønt Slaverne, da alerede ligesaavel, som deres Efterkommere nu, boede langt inde i Landet, ja lige til det Adriatiske Hav; saa havde vi dog ey at bestille nden med dem, der opholdte sig langs ved Øster-Søen i Wagerland, Meklenborg og Pommern, og som ere de egentlig saa kaldte Vender. Helgo tog ogsaa efter Saxonis Beretning p. 28. Jylland fra Saxerne, hvortil maa legges meget vel Mærke; thi endskiønt jeg gierne tilstaaer, at de Danske Konger, som regierede i Lethra, have nogen Tid tilforn besiddet endel af Jylland, saa er jeg dog overbeviist om, at et stort Stykke af det egentlig saa kaldte Jylland, og gandske sønder Jylland, eller det Slesvigske, da først er kommet under dem, saa at alt det, som fra den Tid af og indtil nu haver fort Navn af Danmark, ey har baaret det længere end fra midten i det 6. Sæculo, endskiønt Øerne og Skaane en rum Tid tilforn ere blevne kaldte saaledes. Om Hrolf Krake beretter Saxo p. 31. at han først skal have bygt Lethra, som han her kalder oppidum, men han siger sig her selv imod; thi tilforn p. 28. haver han udt hans Faders Helgonis Tid alerede talet om Lethra; dog jeg maae tilstaae, at han da ikkun kalder det arx. Herover kan man falde paa de Tanker, at Skiold haver efter Islændernes Beretning bygt Slottet, og Hrolf Byen, hvorved dog ingen maae troe, at der haver da været nogen anseelig Bygning, siden her nævnes Slot; Nej! disse mægtige Skioldungers Bolig var ey andet end et Træ, og derhos et Rog-Hus, som maaskee haver lagt paa et høyt Sted, eller og været omgivet af en grov Mur, opført af raa Kampe-Stene, ligesom vore Sten-Giærder nu omstunder; thi det synes, efter de Tiders Maade, at have været befæstet. Hele Fortrinet, som dette kongelige Pallads haver da havt fremt for andre gemene Huse, har da alene bestaaet i denne skiønne Befæstning, og i sin Størelse. Denne Konge er ellers af alle hedenske Regenter i Danmark den berømmeligste, næst Regner Lodbrok, og have vi ogsaa endnu om ham en

gammel Islandsk Saga, som jeg dog ey troer at være den rette gamle, men sammenskrevet og udpynted af, og efter den; thi c. 3. p. 12. tales om Vin, en Drik som vore Forfædre da ey kiendte. Hvorom alting er, saa berettes i den c. 5. p. 16. at Kong Hroar nedsatte sig i England, og giftede sig der med en Konge-Dotter af Northumberland, hvilket er det første jeg finder, at nogen dansk Konge haver havt Omgang med de Engelske: Thi vel droge Jyderne alerede did i det næst forrige femte Sæculo, og krigede der i Selskab af Angler og Saxer; men da stode de ey under Lethræ Konge, og kaldtes ey engang Danske, men Geater, Jetter, hvilket de Nyeres Udtale haver giort til Jyder, og som Romerne giorde til Cimbrer af Kiæmper eller Jetter. At vore Forfædre da ey have været overflødig rige, kan best sees af c. 9 p. 24. hvor der fortælles, at en Ring eller et Aarmbaand, ventelig af Guld, agtedes saa høyt, at Hroar, for at bekomme den, afstod til sin Broder Helgo al den Del og Ret som han havde i og til Danmark, hvortil dog vel giorde meget, at han sad saa vel rodfæsted i England. I at svemme og dukke, nyttige Konster for Søefarende, vare vore Forfædre komne saavidt, at de kunde tage Ting op af Havet, som laae meget dybt. c. 12. p. 29. Dette er ey utroeligt eller uovereenstemmende med de Tiders øvrige Sæder; Derimod kand jeg ey troe, at noget Fruentimmer da gik i Silke-Klæder, c. 15. p. 33; thi vore Forfædres Levemaade synes dertil at have været alt for eenfoldig, og ey heller veed jeg, hvor de skulde have faaet dem fra: Thi Silke var endda kart i de sydlige Lande af Europa. Dette er derfor og efter mine Tanker et Mærke, at denne Saga ey er ret meget gammel. At de Norske fra ældgammel Tid af have været store Søe-Mænd, er ey at tvivle paa, og derpaa alerede af mig anførte adskillige Beviser; Derfor er det ey heller at drage i Tvivl, at den Norske Konge Hring i Uplandene hans Folk giorde en Søe-Reyse til Finmarken, c. 24. p. 54. hvilken er dog den første, som jeg haver fundet optegnet, at de Norske have giort til dette Land, hvorvel jeg tilforn haver anført, at de have været i Biarmeland, som ligger længer borte. Endskiønt Vaaben vare vore Forfædres fornemste Eyendele, og hvorpaa de

an-

anvendte meſt Bekoſtning; ſaa har dog Skederne paa Sværdene ey altid været ret koſtelige: Thi c. 31. p. 70. tales om en af Birk. Kan man troe denne Skribent, da haver Lethra ey alene været et Slot, men og en Stad; thi c. 50. p. 119. taler han om Borgere, ſom der boede. At Kong Hrolf haver efter de Tiders Maade holdt et anſeeligt Hof, kan ſees af Bodvar Biarkes Saga p. 134. hvor hans hundrede Kiæmper eller Hof- og Stridsmænd ſiges dagligen at have fortæret 60. Øxne og 200. Faar, ſom dog er for meget for ſaa faa, ſaa hans Hof enten maa have været ſtørre, eller og Fortæringen mindre. I Hervarar Saga c. 9. p. 107. tales om en Vogn-Vey, og da det ey er at tvile paa, at der jo paa nogle Steder have været ordentlige Veye, og jeg tilforn haver vist, at de alerede havde Vogne, ſaa er det og meget rimeligt, at de have havt Veye ſaa brede, at Vogne kunne have kiørt paa dem, hvilket altſammen haver været til megen Lættelſe for Reiſende, og den liden Handel, ſom da dreves til Lands. Om Heidrekr Konge i Ridgotaland, eller Jylland, ſiges c. 16. p. 158. at han rovede paa Skotland, hvilket er vel et af de ældſte Toge, ſom de Danſke have giort did hen, og ſom man haver nogen ſikker Efterretning om. Udi dette Sæculo blev de Danſkes Navn først bekiendt Udenlands, og det ved et ulykkeligt Krigstog, ſom en af deres Konger ved Navn Chochilaichus giorde til Skibs til Frankrige omtrent Aar 512. eller 513. Dette beretter Gregorius Turonenſis i ſin Franſke Hiſtorie l. 3. c. 3. Derſom man kan troe Procopio, (og hvor for ſkulde man ey troe ham, da han er en oplyſt og fornuftig Skribent?) ſaa ere de i det femte og ſiette Sæculo hos Romerne ſaa bekiendte Eruli eller Heruli udgangne af Scandinavien eller Thyle ſom han kalder det, eller have i det mindſte boet der nogen Tid; thi ſaa ſkriver han udi ſin anden Bog om de Gothiſke Krige c. 14. og 15, at de ſendte til Thule, efterat de havde tabt ſlaget deres Konge Ochon, for der at udvælge ſig igien hos deres Landsmænd en Prinds af Kongeligt Blod til at være deres Konge. De Heruler, ſom ſendte ſaadant Bud, boede da under Romernes Skyds i Illyrien. Ellers ſiger ey Procopius, at Herulerne boede fra Forſtningen af i Thyle, men at de, efterat

de

de havde lidt et stort Nederlag af Longobarderne, delede sig i tvende Hobe, hvoraf den ene nedlod sig i Illyrico, og den anden flyede Nord efter igiennem alle Slaviske Folkes Lande, siden igiennem en stor Ørken, og endelig igiennem Varnernes og de Danskes Lande, da de komme til Oceanum, hvor de satte sig til Skibs, og droge til Thyle, hvor de bleve vel imodtagne af *Gauterne*, et talrigt Folk, som undte dem Plads hos sig. Men enten Eruli ere først uddragne fra Thyle, eller og som Fremmede komne derhen, saa findes der nu ey mindste Fodspor efter dem, hverken af Navn eller Sæder, hvoraf man kunde slutte, hvor de egentlig have boet. Imidlertid troer jeg, at at de snarere have boet i Sverig, end i Norge; thi udi Procopii *Gauter* synes mig at finde de Svenske Gother igien. Ved denne Leylighed beskriver ellers Procopius Thyle saaledes, at det er ti gange større end Britannien, fra hvilket det ligger langt borte i Norden, at der boe tretten talrige Folk under ligesaa mange Konger, men at dog den største Del af denne Ø, som han kalder den, ligger øde, at de, naar Dagene ere de korteste, og de aldeles ey see Solen, holde deres største Fest-Dag af Glæde over den ventende Sol, at et Folk kaldet Scrithifini, i hvilket Navn enhver kiender Finnerne igien, der gaae eller fremskride paa Skier, er meget barbarisk, og levede saavel Mænd som Qvinder alene af Jagt, uden Agerdyrkning og Fædrift, og klædde sig ey i andet end i Dyrs Skind, som de hæftede sammen med Sener; men at alle de andre Folk derimod paa Thyle levede næsten som de fleste andre Folk i Verden, at de tilbade Guder af alle Slag i Himlen, Luften, Vandet og paa Jorden, og ofrede flittigen, ja endog Mennesker, navnlig Krigs-Fanger, som de ansaae for de herligste Offere. Hvad Herulernes Sæder angaaer, da beskriver Procopius dem paa samme Sted at have været meget slette. Naar nogen af dem enten blev saa gammel, eller saa syg, at han ey duede til noget mere, da dræbte de ham, og brændte siden hans Legeme. Konerne vare efter deres Mænds Død forbundne til at hænge sig selv. Af alle Barbarer vare de de værste, tyranniske, troløse og hengivne til unaturlige Lyster, saa at de havde ingen anden Dyd end Stridbarhed. *Jornandes*, ex editione

Lin-

Lindenbrogii, beretter p. 82. at Indvaanerne af Scanzia, som han kalder det, aade ey andet end Kiød, at Bier ey kunde opholde sig der formedelst Kulden, at Crefennæ, hvilket er en Skriver-Fejl i Stedet for Scritofinni, og hvorved forstaaes de Finner, som ginge paa Skier, og som boede i Norge, Finmarken og Lapland, brugte ey at dyrke Jorden; men levede alene af Vildt og Fugle, hvorved Jornandes synes at imodsige det forrige, at alle Folk paa Scanzia levede af bare Kiød. At et andet Folk, kaldet Svethans, hvorved formodentlig forstaaes de Svenske, havde skionne Heste, og klædde sig kostbart, endskient de ellers levede fattige, navnlig i Sabel-Skind, som han kalder pelles Saphirinæ, og som de forhandlede til omliggende Folk, ved hvilke de til sidst komme Romerne til Hænde; at endel andre Folk, som han og opregner, men hvis Navne ere ubekiendte og fordervede, undtagen Hallin, som synes at være Halland, beboede et jævnt og frugtbart Land; hvorimod endel andre af ligesaa ubekiendte Navne boede ligesom Fæe i Huler i Klipperne, at Finni vare de fredeligste af alle Scanzianer, mitissimi; og Cogeni de høyeste, af hvilke Dani udspire, der uddreve Herulerne af deres eget Land, og som for deres Høydes skyld ansaae sig for at være de ypperste. Dette sidste synes at vise, at Eruli have fra Arilds Tid boet i Scandinavien, og ey ere, som Procopius paastaaer, indkomne der, som Fremmede. Af de Folk, som hand opregner, ere Ottrogother let at kiende, Vagoth synes at være Vestgother, Raumaricæ er uden Tvil Rommerige i Norge, og Raugnaricii er maaskee fordærvet, og skal være Ringerige.

I det syvende Sæculo regierede i Sverige Eystein, Yngvar, Aunundur, og Ingiald; I Dannmark derimod var dette hele Sæculum igiennem idelig Forvirrelse, saa at der herskede mange smaa Konger paa eengang, af hvilke den ene ey havde noget over den anden at sige: Sverig maa ey heller paa de Tider have været i sønderlig bedre Tilstand, siden den Jydske Søe-Konge Sölvi kunde ihielslaae deres Konge Eystein, og undertvinge sig det hele Land. I Kong Yngvars Tid tænktes ey heller meget paa Handelens og

Landets Opkomst; thi han laae stedse ude paa Søe-Roverie, og blev til sidst slaget i Estland. Hans Søn og Efterfølger Aunundur var derimod en meget nyttig Konge: thi han lod rødde overalt i Landet, og fandtes der nu ofte i Markerne store og jævne skovløse Pladser, saa at der bleve hele Herreder; Til desto større Bequemelighed lod han og anlegge Veye over Marker, Moradser og Bierge. Kort sagt: Sverige tiltog i hans Tid overmaade meget ved den gode Fred og Rolighed, som han holdt Landet i, saa at det nu blev meget bebygget, da det tilforn var fuldt af øde Marker, og Ørkener, der vare nogle Dages Reyser lange. Udi hvert stort Herred lod han og bygge en Gaard for sig, og reyste allevegne om, og saae selv til alle Ting: Dersom Menneske-Kiærlighed, og Omhyggelighed for Verdens Velfærd ere Dyder, ja de største Dyder; saa er denne Konge efter mine Tanker større end de stridbareste af hans Formænd. Men om hans Søn Ingiald tales derimod ey saa vel i Historien: Thi han opfyldte det hele Land med Mord og Brand, i det han tragtede efter Enevolds-Magten, og søgte at udrødde alle smaa Konger. Saaledes beskriver Heimskringla ham og hans Formænd; men at han dog med alle sine Feyl haver tænkt paa at indrette Orden og Skik i sit Land, det kan man see af Kong Birgers Fortale for Uplandz Laghen f. 1. p. 1. hvor det mældes, at han udsendte Wigher Spa for at indrette Love; men om de have været skriftlige eller mundtlige, derom siges intet. Hvorom alting er, saa lagde han den første Grund til Uplands Lov; nye Anordninger vare ellers i hans Tid saa meget mere fornødne, som han gandske forandrede Regierings-Formen, og havde i Sinde endnu mere at forandre den, dersom han ey var bleven dræbt midt i sine Anslag. Det synes ligesom Skibs Bygnings-Konsten haver tiltaget i dette Sæculo: Thi i Frithiofs Saga c. 1. p. 2. tales om et norsk Skib kaldet Elliði, som havde paa hver Side 15. Aarer, som vare 13. Alne lange, og som maatte føres af tvende Mænd, og vare Skibets Sider beslagne med Jern. De norske Konger i Sogntoge paa den Tid Skat af Ørkenerne, c. 5. p. 12. Vore Forfædre vare vel store Søe-Rovere, og plyndrede ofte bevæbnede og ubevæbnede uden

uden Forskiæl; dog vare der iblant de, som fore frem med mere Beskedenhed, som iblant andre den tapre Normand Friþiofur; Han dræbte Rovere og Vikinger; men lod derimod Bønder og Kiøbmænd fare i Fred, c. 11. p. 32; Hans Klædedragt var en mørkeblaa Kiortel, en skion Guldring om Haanden, og et tykt Sølv-Belte om Livet, hvorfra hang en stor Pung fuld af Sølv-Penge, p. 36. foruden ovenmelte Vidnesbyrd af Heimskringla lærer os ogsaa Gautreks og Hrolfs Saga p. 1. og 2. at Sverige, i det mindste Vester-Gothland laae endda meget ubebygget, og var fuldt af Skove og øde Marker, hvilke dog Folk da begyndte temmelig at rodde, ja endog at legge sig efter Kornvæxt og Agre p. 11; Imidlertid havde de dog saa lidet til deres Ophold og Føde, at de, om man herudi kan troe denne Saga p. 13. gruede for Folkets Formerelse som for noget Ont, og søgte af al Magt at afværge den, allerhelst Landet var lidet, og Folket meget, saa at der jævnlig var dyr Tid p. 106.

I det ottende Sæculo regierede Ivar Vidfadme baade over Danmark og Sverige, og efter ham Harald Hilditann i Danmark, og Sigurd Ring i Sverige, som og siden herskede over Danmark, efterat han havde nedlagt Kong Harald Hilditann i det navnkundige Brovalla Slag, som efter Torfæi Regning gik for sig Aar 750. Efter Sigurd Ring regierede hans Søn Ragnar Lothbrok baade i Dannmark og Sverige, og døde, som Torfæns mener, Aar 790. Hans Børn regierede efter ham i begge Riger, som siden stedse vare adskilte, lige indtil Dronning Margretes Tid. Med Konz Ingiald slutter Snorre Sturlesson sin Afhandling om de Svendske Konger, og taler siden om de Norske, hvis Stam Fader Olaf Trætelja Ingialds Søn siges p. 53. først at have bebygt Vermeland, borthugget og brændt de store Skove, som der fandtes, og giort det til et frugtbart Landskab. Imidlertid ansaaes dog dette hans saa nyttige Foretagende med Foragt i de urolige og barbariske Tider, og blev hans Løn til sidst denne, at hans egne Folk brændte ham inde for den svare dyr Tid, som var i Landet, hvilket kom af den

Mængde Folk, ſom flygtede did fra Sverige for Kong Iver Vidfadmes Tyrannie, og hvorfor dette grove og eenfoldige Folk gav deres Konge Skyld, fordi han efter deres Tanker ey ofrede flittigen nok til Guderne, p. 54.

Saxo l. 7. p. 137. taler om danſke Kiøbmænd ſom handlede og fore paa Rusland udi Kong Harald Hilditanns Faders, Halfdans Tid, hvilket viſer, at alle vore Forfædres Søe-Reyſer gik dog ey alene ud paa Fribytterie, endſkiønt jeg ey nægter, at jo de fleſte havde dette Øyemærke. l. 8. p. 145. mældes om Simund, en Strids-Kiæmpe af Sigtuna, ſom var vant til at kiøbe og ſælge, følgelig en Kiøbmand, og ventelig ey den eneſte i denne Stad, ſom laae beleylig for Handel, og var de Svenſke Kongers Reſidence. Paa ſamme Sted i Anledning af Brovalla Slaget taler og Saxo om Calmar, og kalder den oppidum. I Volſunga Saga c. 23. p. 36. tales om Fiſkere og Fiſkerie, og om Smedde-Arbeyde i Jern, Sølv og Guld. Hvad ſlags Korn der paa diſſe Tider haver voxet her i Norden, kan ſees af ſamme Saga c. 31. p. 56. hvor Rug nævnes, og troer jeg, at denne Sæd tilligemed Havre ere de ældſte hos os; da Byg derimod, og fornemmelig Hvede, ere først komne i Brug i de ſenere Tider. c. 32. p. 58. tales om at bordere med Guld; dog kan man ey ſtrax heraf ſlutte, at denne Konſt haver fra ſaa gammel Tid af været bekiendt hos os, ſaaſom denne og alle Sagar ere ſkrevne i ſenere Tider, da de maaſkee have lempet deres Alders Brug paa den ældre. I Ragnar Lothbroks Saga c. 4. p. 7. berettes, at naar Skibs-Folk vilde have Brød, maatte de fare paa Land, og bage der, hvilket viſer hvor meget Brød var da alerede i Brug her i Norden, at endog Søemænd, der ellers vare vante til Ont, ey kunde undvære det. c. 5. p. 12. at Lothbroks Dronning havde en Kiortel med Sølv borderet og kanted med Guld, ſom hun ſelv havde forfærdiget. c. 9. p. 23. at Skibe da bleve bygde paa Land ligeſaavel ſom nu, og ſkudte af, endſkiønt der da vel ey have været ſaadane Bankeſtokke, ſom nu haves, hvilke ey heller giordes fornødne, ſiden Skibene vare meget mindre. c. 10. p. 27. at Linned var da i Brug, hvoraf man

man maa slutte, at enten Hør haver da alerede voxet her inde, og deraf blevet giort Linned, hvilket i saa Fald viser, at Fabriquer have ey været gandske ubekiendte, eller og er dette Linned ved Kiøbmandskab blevet indbragt, som da atter kan tiene til Bevis, at vore Forfædre have ey aldeles forsømt Handelen; c. 15. p. 39. at Ragnar lod bygge to Skibe saa store, som aldrig tilforn havde været seete i Norden; p. 41. at Skiorter, vævede hele og uden Søm, vare i Brug. Hvor lidet vore Forfædre have lagt sig efter Husgeraad, kan sees af Ans Saga c. 3. p. 3, thi der berettes at An, som boede i Rummedalen, der nu ligger under Tronhiems Stift, fik en Stol foræret, hvilket han gav til sin Moder, som en sønderlig Ting; c. 4. p. 5. nævnes Vadmel, som synes da ligesom nu at have været den gemene Mands ordentlige Dragt c. 6. p. 8. tales om en Kappe, som var saa sid, at den slæbede een Alen efter An paa Jorden, og havde saa store Ærmer, at de hang ham frem over Fingrene. Denne Kappe havde Ans Moder giort. Denne samme An var en overmaade stærk Svemmer c. 19. p. 27, og en Bue-Skytter af det største Slag, hvorom den hele Saga mest handler. I Herrauds og Bosa Saga c. 4. p. 11. tales om at den Gothiske Konge i Sverig hans Søn drog for sin Fader i Kiøbmandskab med to Skibe Øster paa, hvorved forstaaes Estland og Rusland, hvorhen vore Forfædres Handel i de første Tider synes mest at have gaaet; c. 6. p. 23. om et Skib, som havde 62. Mænd om Borde. *Torfæus* i Historia Norvegica Par. I. l. 6. Sect. 1. c. 2. p. 266. anfører de Love, som de Fribyttere Oddur og Hialmar gave, nemlig at ingen maatte spise raadt Kiød, plyndre Bønder og Kiøbmænd, dog vel tage saa meget som de i Nødsfald kunde behøve til Føde, ey berøve Fruentimmer, eller imod deres Villie føre dem til Skibene, og at hver den, som giorde herimod, skulde miste sit Hoved uden Hensigt til Stand og Værdighed. sect. 3. c. 1. p. 290. tales om, at en Konge ved Navn Halfdan havde sit Sæde i Roeskilde, og p. 291. nævnes Odensey, men dog ey just som en Stad. l. 7. sect. 2. c. 4. p. 314. berømmes en Gave af Smør, saa meget som en Mand kunde løfte, som noget anseeligt, og skal dette have tildraget sig i Jotunheim, hvilket Land ef-

ter nogles Mening skal have ligget ved Biarmeland, men efter andres længere borte, som og efter min Tanke bliver det rigtigste; andre derimod mene, at derved bør forstaaes endel af det Svenske Nordland. Have de sidste ret, da giver dette kun et slet Begreb om de mest nordlige Dele af vor Norden deres Frugtbarhed og Dyrkning paa de Tider. Sect. 3. c p. 317. beskrives en stor dyr Tid, som indfaldt paa Helgeland i Norge, saa at Indvaanerne maatte mest nære sig af Fisk; c. 2. p. 319. findes atter et Bevis paa Smørets Rarhed, og det paa Helgeland. Paulus Diaconus en Skribent, som levede i dette Sæculo, beretter i sin Longobardiske Histories 1 Bog 5 og 6 Capitel p. 196. af Lindenbrogs Edition, at Scritofinni aade raadt Kiød, og klædde sig med Dyrs Skind, og ginge paa Skier. Den nu saa kaldte Mal-Strom, som han betegner ved det Navn vorago, har ey heller været ham ubekiendt. Overalt er Rogtet om Finnernes Levemaade, og om denne Strøm kommet længst i gamle Dage og blevet anført som det mærkværdigste af Scandinavien.

Det niende Sæculum giver mere Oplysning i den Danske og Norske Handels Historie end de forrige, baade fordi alt hvad som da skeede, blev flittigere optegnet, end som tilforn, ved Leylighed af den Christne Religions Bekiendtgiørelse i disse Lande; saa og ved det at alle smaa Konger og Regieringer bleve her i dette Sæculo afskaffede, saa at Gorm regierede alene i Danmark, Harald i Norge, og Erik i Sverige, hvilket foraarsagede, at der nu mere kunde sees paa Rigernes beste end tilforn, og indvortes Krige og Roverier aflegges, og derved Handelen forøges og forbædres. Imidlertid gik det dog langsomt, saa længe vore Forfædre bleve i den Vane at gaae ud paa Søe-Roverie, hvilken snarere til-end aftog i dette og næste Sæculo, saa at de plyndrede i Spanien, Italien, Frankerige, Engelland, Skotland, Irland, Tydskland og Østersøen, og have opfyldt alle de Tiders Kronike med deres Ugierninger, hvilke her at opregne ey vedkommer mit Forsæt, men maa dog nævnes, saasom de vise deres Dristighed i Søe-Væsen, og hvorvidt de torde vove sig paa maadelige Skibe, og uden Hielp

af

af Magnet-Naalen, og de mangfoldige Seyl, som nu haves, saa og Søe-Charter og andet saadant. Forend jeg giver mig til at betragte hvad vore egne Skribenter berette om Handelen og dens Tilstand i dette Sæculo, vil jeg anføre hvad derom findes hos udenlandske Skribenter. Den saa kaldte Astronomus i Reuteri Samling af Tydske Skribenter p. 36. skriver under det Aar 808. at den danske Konge Godefrid ødelagde den Handelstad Rerich, (som synes at have ligget i Ditmarsken) hvilken laae ved Oceanum, og hvoraf han i Told hævede anseelige Indkomster, og forflottede dens Kiøbmænd, maaskee til Sliestorp, nu Slesvig, saasom Skribenten siger strax efter, at han kom did paa Tilbage-Reysen med al sin Flode og Krigshær, og man finder siden, at denne Stad haver drevet anseelig Handel; Godefrid opførte da og langs ved Nord-Bredden af Eyderstrommen en Vold fra Øster Søen til Vester Havet, for at sætte sit Rige i Sikkerhed mod Frankernes Indfald; Han lod ikkun giøre een Port paa den, igiennem hvilken Vogne og Heste kunde komme ud og ind. Denne Vold er siden i Historien meget bekiendt under Navn af Danevirke. p. 37. berettes under Aar 809. at Godefrid lod ved Kiøbmænd Keyser Carl tilkiendegive, at han ønskede at giøre Fred med ham. Hvad enten disse Kiøbmænd stode under det Frankiske eller Danske Scepter, det siger vel Skribenten ey; men det maa være hvordan det vil, saa viser det dog, at der paa den Tid haver været virkelig Handel og Omgang imellem begge Folk, hvilket er mere end maaskee mange skulde troe om Tider, som de forestille sig at have været mere babariske, end de dog i Sandhed have været. Annales Bertiniani hos Duchesnium i Scriptoribus Francicis Tom. 3. p. 108. (hvilke paa mange Steder synes Ord for for Ord at være udskrevne efter Astronomum,) berette det samme om Kiøbstaden Reric, og om Danevirke. p. 246. berette disse samme Annales under Aar 873. at endel Normanner begierede af Carl den Skallede, Konge i Frankrige, at de maatte blive boesiddende en Tid paa en Ø i Loire Strømmen, og der drive Kiøbmandskab: At deres Skibe da ey have været store, kan sees under Aar 876. p. 250. hvor de siges at være gangne op i Seinen med omtrent 100 store

store Skibe, som de Franske kaldte Bargas, det er Barquer. I den Saxiske Krønike af Gibsons Edition p. 84. under Aar 876. fortælles, at den Danske Anfører Halfdan delte hele Northumberland ud til sine Folk, som dyrkede og ployede det. I Lambardi Engelske Love findes p. 36. Freds-Fordraget imellem den Angel-Saxiske Konge Alfred den store og den Danske Guttorm eller Guthrun, som kun var en Søe-Konge der havde sat sig ned i Øst-Angeln, hvorudi iblant andre staae disse Ord: Kiøber nogen Mand, Hest eller Øre, da have en, som gaae i Borgen for Kiøbet. Denne Lov viser, at Fortroligheden haver ikkun været maadelig imellem begge Folk, endskiønt de nu sluttede Fred sammen, og at Handel og Vandel haver ikkun staaet paa en skrøbelig Fod imellem dem. Man maa ellers ey støde sig over, at her tales om Folk, som vare tilfals, thi det varede saa længe Slave-Standen stod ved Magt. At de Danske og følgte unge Børn, og det til Christne, endskiønt de selv vare Hedninger, vidner den hellige Rimbertus i St. Anscharii Liv og Levnet c. 7. p. 56. i Lambecii Originibus Hamburgensibus af Fabricii Edition. I samme Skrift berettes c 9. p. 57. at endel Kiøbmænd droge med Anscharo, da han foer til Sverige for at prædike Evangelium der; c. 10. at de Svenskes Stad og Havn, hvor deres Konge Biørn da opholdte sig, hedte Byrca, hvilket ikke andet betyder i det gamle Sprog end en Bye i Almindelighed, og uden Tvivl haver været Sigtuna, endskiønt endel Svenske Antiquarii have heraf taget Anledning til at giøre stort Væsen af en Bye ved Navn Biørkø, hvoraf de og endnu ville vise Levninger. c. 16. p. 61. at der udi denne Stad var stor Rigdom, og mange formuende Kiøbmænd, saa at de Danske, der komme og angrebe den, paastode, at hver af dem var Eyer af hundrede Pund Sølv, en Sum som den hele Stad maatte give dem for at blive befriet fra Plyndring; c. 21. p. 67. at den første Kirke i Dannmark blev opbygt i den Havn Slesvig, et Sted hvorhen samlede sig Kiøbmænd fra alle Kanter, og endda mere siden denne Tid, for den gode Fred som de Christne da nøde der; og c. 28. p. 72. at der noget efter blev bygget en anden Kirke i Ribe, hvilket er det første, saavidt mig er bekiendt, at der haves nogen paalidelig Efter-

retning

retning om denne Stad. Udi Others og Wulfstans Reyse, som staaer bag Are Frodes Schedæ, udgivne af Bussæo, berettes: At den nordligste Del af Scandinavien laae øde undtagen paa nogle Steder, hvor Finner boede, der nærede sig af Jagt om Vinteren, og af Fiskerie om Sommeren, at Folk søgte efter Hval-Fiske langt Nord, at Other selv reyste til Biarmeland for at fange Rosmar eller Hvalros, hvis Tænder vare i stor Pris, og af hvis Skind bleve giorte Skibs Touge, at de Norske fangede ofte Hval-Fiske af 48. til 50. Alens Længde, og at han selv havde selv siette fanget 60. i to Dage, at han var en af de rigeste Mænd i Landet, og besad 600. Rensdyr, 20 Oxer, 20 Faar og 20 Svin, og nogen Ager, som han dyrkede med Heste, at hans Landsmænds største Indkomme bestode i den Skat, som Finnerne gave dem af Dyre-Huder, Fugle-Fiær, Hvalfisk-Ben, og Skibs-Touger af Hval Fisk- og Sælhunde-Skind, at en rig Fin gemenligen gav 15. Maar-Skind, 5 Rensdyrs, 1 Biørne Hud, 10 Maader, Ambra, Fiæder, en Kiortel af Biørne- og Odder-Skind, og 2. Skibs-Touge, et af Hval- og 1. af Sælhunde-Skind, og hvert 60. Alen langt; at det mest beboede af Norge laae Sønder paa, men at alt det som duede enten til Fæ-Drift eller Korn-Sæd laae ved Søen; hvorimod det inderste af Landet var fuldt af Bierge og Klipper, og ey beboet uden af nogle Finner; at Qvænerne røvede paa de Norske, og de Norske igien paa dem, og at han selv boede paa Helgeland, hvilket Land var det længst beboede mod Norden, thi siden traf man ingen uden nogle Finner. Af denne Efterretning lære vi adskilligt; men vi bør dog ey i alle Ting tage den for fulde; thi Other synes bædre at have været kiendt til Vands end til Lands, thi ellers havde han vel ey beskrevet det inderste af Norge at have været saa aldeles ubeboet, hvor jeg dog tilforn haver viist, at mange Bøygder vare beboede, og som Historien af Harald Harfagers Erobring af Norge, der skede i dette Sæculo, end mere viser.

Indenlandske Skribenter berette ey noget om de Danskes Handel i dette Sæculo, og hvad de Svenske angaaer, da vil jeg ey videre mælde om dem, saasom jeg ikkun hidindtil haver anført dem

for den store Mangel, som findes i den ældre Tids Historie, og for saaledes nogenlunde at bøde derpaa; Thi naar Handelen i de barbariske Tider haver været af en vis Beskaffenhed i Nabo-Riget, saa kun man deraf nogenlunde sikker slutte sig til, hvordan den haver været hos os. Norge staaer altsaa ikkun tilbage, om hvilket Riges Handel og dertil hørende gives følgende Efterretninger i Heimkringla p. 69. Ragnhild Halfdan den sortes Dronning havde en Urtegaard, hvilket viser, at de Norske da ey alene lagde sig efter Ager og Eng, men endog efter Kiøken-Urter, men hvilke, finder jeg intet Tegn til i de gamle Historier; dog formodentlig have Næper eller Roer da været i fuld Brug, maaskee og Grøn-Kaal. p. 71. Halfdan den sorte stiftede Love, og stræbte derhos af al Magt efter, at de maatte blive holdte, men hvilke de have været, og enten skriftlige eller mundtlige, derom mælder Skribenten her intet; dog troer jeg snarest, at de have været skriftlige, saasom Rune-Bogstaver da vare i fuld Brug her i Norden, men hvorom Alting er, saa er intet mere nu omstunder tilovers af hans Love, som kaldes Eidsifva Tings-Lov efter p. 137. c. 11. i Hagen Adelstens Historie. p. 77. Harald Harfager, Halfdan den sortes Søn, giorde saadan Anordning, at Kongen skulde alene have alt Odels Gods, og at alle som boede derpaa, skulde give har aarlig Landskyld. Heraf lære vi, hvor gammel Odels-Retten er i Norge, som maaskee haver været der i Brug næsten fra det første af, at Landet fik Indvaanere, og dernæst at Harald afskaffede en taalelig Lov ved at indføre en anden utaalelig og skadelig; hvorfor det ey er at undre paa, at saa mange Norske flyede ud af Landet for at undgaae saadant Tyrannie. p. 78. han beskikkede og Jarler i hvert Fylke, og gav dem saa stor Indkomst, at de havde mere end de smaa Konger, som tilforn havde regieret der, endskiønt de kun nøde tredie Delen af Landskylden. Denne Skatternes haarde og hastige Tilvext var ey heller en liden Aarsag til, at saa mange Folk, som vi siden skal faae at høre, forlode Landet. Norges Indtagelse ved Kong Harald var alsaa ey strax til nogen Fordel for Landet, som derover blev meget blottet fra Indvaanere, endskiønt det siden i Tiden fandt sig vel derved.

Men

Men mange Egne, som grændsede til Norge, og helst Oer, bleve ved denne Leylighed oprodde te, og først bebygde, hvilket viser, at vor Norden tilforn ey haver havt saa mange Indvaanere som endel utidige Elskere af Alderdommen foregive: Thi ellers havde Landet længe siden blevet dem for trangt, og nødt dem til at opsøge nye Boliger; men at dog de fleste Boygder og Egne i Norge selv have da havt Indvaanere, endskiønt maaskee ey saa mange som siden, det sees overalt af Historien om Indtagelsen af Norge ved Kong Harald: Thi i hver Boygd traf han en liden Konge for sig. p. 79. tales om Kalk, som blev brugt til at hæfte Stenene i en Høy tilsammen; Denne Kalk maa enten ved Handel være bragt ind i Landet, eller og de Norske have da selv brændt Kalk, *Limi*, af dertil skikkede Stene: Dog finder jeg ey, at det endda haver været i Brug at opføre nogen Bygning af Sten, og var Tegl og saaubekiendt, og Skov i saa stor Overflodighed, at det var lettere at bygge af Træ end af graa Sten. p. 80. Kong Harald lod bygge Ladir eller Lade, hvor han siden havde sit fornemste Sæde, men som ikkun var en Gaard, og ey nogen Stad; Han lod og bygge et stort Skib kaldet Dragen, fordi Forstavnen var prydet med et Drage-Hoved, og Bag-Stavnen skikket som en Drage-Svands, og vare saadane Skibe meget lange, og smale p. 87. Paa den Tid, (efter min Regning omtrent 890, endskiønt jeg maa tilstaae, at Torfæus regner gandske anderledes,) var Tönsberg alerede en Kiøbstad, og som det synes, da den eeneste, følgelig den ældste i Norge; men hvor længe den tilforn haver været Kiøbstad, derom melder Skribenten intet, og er os altsaa ubekiendt. p. 94. tales i Hornklofes Vise om Valske Sværd, hvorved her maaskee forstaaes Franske, som de Norske paa deres vidtløftige Søe-Toge havde taget, og om Vesterlændske Vaaben, hvorved vel kan forstaaes udenlandske, som fra England og Irland, men maaskee og indenlandske Vester fra Norge, hvilken sidste Mening bliver saa meget mere rimelig, som Harald siden i samme Vise kaldes Østmannernes Konge, fordi hans Fæderne Rige laae Øster paa Norge i Vigen. p. 95. mange, som ey kunde finde sig i den nye Regiering, flyede da ud af Landet, og droge til Jemteland

og Helsingeland, som da bleve mere bebygde end de hidindtil havde været; thi nogle Norske havde dog tilforn nedsat sig i dem. Færøerne og Island bleve da først opfundne og bebygde. p. 100. Efterat Kong Harald havde underlagt sig hele Landet, da indførte han allevegne god Fred, og forbød strængeligen al Røven og Plyndren indenlands, ved hvilken Leylighed den store Helt Rolf blev landflygtig, som siden tvang de Franske til at overlade sig det skionne Land, som efter Nordmændene blev kaldet Normandie, og hvor han og hans Afkom giorde sig navnkundige ved herlige Love og store Seyervindinger. p. 138. nogen Tid for Harald Harfager flydde mange Folk af Tronhiems district for den Oplandske Kong Eisten den Onde hans Tyrannie og Overvold; Ketil Jamte var deres Anfører, og drog han Osten over det store Field Kiölen, hvor han røddede mange Pladser, og bebygde meget Land, som efter ham blev kaldet Jamteland. Hans Sønne-Søn Thore Helsing maatte og flye af Jamteland for et Manddrab, hvorover hau drog over mange øde Marker, og satte sig ned et Stykke derfra, og blev Landet efter ham kaldet Helsingeland, og strakte det sig lige ned til Søen, Westen Botn, dog boede alerede de Svenske der langs ved Havet. Udi Haralds Harfagers Tid flyede paa nye, som tilforn er sagt, mange ud af Landet, og bleve da end flere Pladser oprøddede Øster i Jamteland, som i lang Tid var ligesom en Stat for sig, og stod hverken under de Norske eller Svenske Konger. Helsingerne derimod dreve Handel med de Svenske og gave dem Skat. p. 530. siges udtrykkelig, at Orkenøerne bleve først bebygde og | det af de Norske, udi Harald Harfagers Tid, da der tilforn ikkun havde boet Søe-Røvere; dog synes af Mela, Plinio, Tacito, at de længe tilforn have havt Indvaanere, ventelig Caledonier, men som maaskee siden have draget derfra, for de idelige Besøgelser, som Søe-Roverne der giorde.

Are Frode udi sine Schedis c. 2. p. 8. beretter, at en Normand ved Navn Ingolf først seylede til Island, da Harald Harfager var 16. Aar gammel, men at han ey før nogle Aar efter nedsatte sig paa Landet, hvorudi hand blev efterfulgt af saa mange Norske, at

Harald

Harald Harfager, som herover frygtede for, at hans Land skulde blive blottet fra Indvaanere, anordnede, at enhver, som herefter vilde drage fra Norge til Island, skulde give Kongen fem Øre, det er fem Lod: Thi i gamle Dage havde alle Penge en vis Vægt, og og sloges da bestandig af purt Sølv, og purt Kobber, endskiønt Norge endda ey havde sine egne Penge, men ikkun bettente sig af Udenlandske, som end ikke vare i Mængde, saa at umyntet Sølv var ligesaa meget, og mere giængs end mynted. Da de Norske satte sig ned paa Island, var Landet øde, og næsten overalt bevoxed med Pile-Krat. Landnama Saga, som Are og uden Tvivl har skrevet, beretter c. 1. p. 3. at en Svensk ved Navn Gardar, som var boesiddende i Siælland, blev imod sin Villie dreven af Storm til Island, og maatte opholde sig der Vinteren over. Han vidste ey, at det var en Ø, og blev det efter ham kaldet *Gardarsholm*, saa og Sneland, af en Norsk Søe-Rover Naddod, som før havde været der. Siden seylede en navnkundig Søe-Rover ved Navn *Floke* ud fra Rogaland for at oplede Landet, og tog han tre Ravne med sig til Veyvisere, som han lod udflyve, da han var kommet noget norden for Færøerne, hvoraf den ene og søgte lige til Landet, som han ved den Leylighed fandt. Floke blev der to Vintre, men Landet stod ham ikke an, thi kaldte han det Island. c. 2. Udi Harald Harfagers siette Regierings Aar drog Ingolf første gang til Island, og udi hans trettende satte han sig der ned, hvilket var det 874. efter Christi Fødsel. c. 4. og 6. fra den Tid af droge mange til Island og nedlode sig der, saavel i dette som i næstfølgende Sæculo, mest fra Norge, men og fra Dannmark, Sverig, Gothland, Skotland, Irland, Syder-Øerne. Gemeenligen vare de saadane, som for en og anden Aar. sag maatte rømme deres Land, eller som og de Mægtiges Overvold, fornemmelig Harald Harfagers i Norge, nødde dertil. I Landnama beskrives dette vidtloftigt og omstændeligt; Enhvers Navn, Slægt og Afkom opregnes, saa og paa hvad Sted i Island han satte sig ned, saa at man, uden at træde Sandheden for nær, kan paastaae, at intet Folk haver sine origines og Stamfædre saa rigtige, og Historien af sit Lands Beboelse saa omstændelig, som de

ædle Islændere. Men da det ey hører til mit Forsæt at gaae alt dette igiennem, saa vil jeg nu gaae videre i mit Forehavende: Jeg haver tilforn af Sturlesson anført, at Færøerne og bleve bebygde ved Leylighed af de mange Norske, som flyede ud af Landet for Harald Harfager; Dog synes der tilforn at have boet nogle Folk, endskiønt man ey til visse kan sige, hvor længe. *Torfæus* i Commentatione Historica de rebus gestis Færeyensium c. 3. p. 6. mener, at den første, som haver boet paa Færøerne, har hedt *Grim Kamban*, og anfører til Bevis *Flateyar*-Bogen. Over alt haves ey saa omstændelig Efterretning om Færøernes Bebyggelse, som om Islands. Dog er det vist, at Norske have først besat dem, endskiønt der siden ere komne andre did fra Syderøerne og Irland, hvoraf dog de fleste have fra Førstningen og været af Norsk Herkomst. *Torfæus* i Historia Norvegiæ Par. 2. l. 1. c. 15. p. 28. beretter om en vis *Thorolf*, at han paa Kongens vegne reyste med 90. Mand til Finmarken, da hans Formænd ikkun pleyede at tage 30. med sig, og at han kiøbte en Hob Varer sammen, holdt Markeder, inddrev Skatter, og førde anseelig Handel. Han var en stor Husholder, og holdt stedse i sin Tieneste, foruden Trælle, hundrede Leye-Svende: Nogle af hans Folk brugte han til at fange Sild, andre til at tørre Fisk, og atter andre til at fange Sæl-Hunde og Fugle, eller og sanke Æg sammen. Han havde og et stort Koffardie Skib, som var malet over Vandet, og havde Seyl af adskillige Farver. Dette lod han Aar 878. gaae til England med Fisk, Maar-Skind og Øre-Huder, og bragte det ham derfor igien Hvede, Honning, Vin og Engelsk Klæde; c. 18. p. 34. Men denne kostbare Mand blev af sine Fiender, som misundede ham hans Lykke, saaledes beført hos Kongen, Harald Harfager, at han lod med Magt borttage hans Skib, hvorover han drog ud af Landet og lagde sig paa Fribytterie, rovende i Øster Søen. Om Høsten da Kiøbmændene i Mængde seylede fra Markedet i Skaane, fulgte *Thorolf* de Norske uformærkt efter lige til *Møstrar*-Sund, hvor der laae et Skib for ham, tilhørende Kongen, og som og havde været i Skanør for at indkiøbe for Penge til Kongens Gaard *Thrymö*, hvor Kongen ofte opholdte

sig,

sig, Malt, Hvede, Vin, Honning og andre fornødne Ting. Dette Skib angreb Thorolf og bemægtigede sig. Siden borttog han fra Vikværingerne et andet Skib, som var ladet med Malt c. 20. p. 36. Men endelig blev han Aar 880. uformodentlig overfalden af Kongen og dræbt. c. 21. p. 37. Af denne Historie sees, at de Norske have da tænkt paa det som man egentlig kan kalde Handel, og at Overdaad og Lyst til fremmede Varer strax have indfundet sig, hvilket er u-adskillelig fra Handel, i hvor meget en Del, der ere bedre Patrioter og Moralister, end Philosophi og Kiendere af Menneskernes Hierter, og deres passioners Sammenhæng, ville nægte det. Men det mærkeligste er, at de Danskes Handel i Skaane haver da alerede været saa stor, at de kunde afhændige til andre fremmede Varer, som Vine, og Hvede maaskee da ogsaa var. Man kan ey slutte andet heraf, end at de maa have handlet paa England og Frankrige, med mindre man vil falde paa den Mening, at de paa deres store Søe-Rover-Toge have taget disse Varer med Magt i bemelte Lande, og siden solgt dem til de Norske.

Det tiende Sæculum er end rigere paa Exempler om vore Forfædres Handel, end noget af de forrige, og agter jeg med det at slutte denne Afhandling, saasom Danmark ved dets Ende var næsten gandske christned, og Norge til dels, i det mindste ey ubekiendt udi denne Religion, som ved at afskaffe det gamle Søe-Roverie, og indføre et mere stille Levnet, giorde saadan Forandring i al Levemaaden her i Norden, at man fra det ellevte Sæculi Begyndelse af kan regne en nye Tids-Regning i Handelen, som derfor og udfordrer en særdeles Afhandling.

Udi Handels Historien af det tiende Sæculo vil jeg følge den samme Orden, som i de forrige Sæculis, og først betragte hvad udenlandske Skribenter berette hid henhørende. I Lambardi Engelske Love p. 41. findes en ny Forening som den i forrige Sæculo ommældte danske Konge Gudrun, der havde sat sig ned i Østangeln, indgik med den Engelske Konge *Edvard*, en Søn og Efterfølger af *Alfred*. Udi denne Forening nævnes c. 3. den Mont Øre, som

som da brugelig iblant de Danske, dog at forstaae dem, som da boede i Engelland c. 6. befales, at de Danske skulde give Almisse af hver Ploug. c. 9. at hver den som arbeydede om Søn-Dagen eller paa andre hellige Dage skulle straffes; En Anordning som i Henseende til alt for mange Hellige Dage ey var sønderlig fordelagtig for Handels og Vandels Fremgang, allerhelst de Christne beginge da overalt mange og unyttige Fester. I den Fred, som den Engelske Kong Æthelred indgik med Anlafs Krigshær, hvorved forstaaes den Norske Konge, Olaf Tryggvason, som endda ey var kommen paa sine Fædres Throne, loves c. 2. p. 91. Kiøbmænds Skibe al Sikkerhed og Tryghed. Udi Irland spillede de Norske saavel i dette, som i forrige Sæculo Mestere, og vare der bekiendte under Navn af *Østmanner*. *Sylvester Gyraldus* i Topographia Hiberniæ l. 3. c. 43. i Cambdeni Anglicis p. 749. vidner, at de først komme der under Skin af Kiøbmandskab, og bleve meget vel imodtagne af Irlænderne, som glædede sig over, at et handlende Folk vilde nedsette sig hos dem, da de selv ey vare oplagte til Handel, eller skikkede at fare til Søes. De ansaae og derfor med al Taalmodighed, at Østmannerne bygde trende Stæder Dublin, Waterford, og Limerik, og omgave dem med Mure og Graver. Men efterat Østmannerne havde saaledes befæstet sig, vendte de den lodne Side ud, og tilføyede Irlænderne stor Skade: Saavidt Gyraldus; hvorved dog maa mærkes, at hans Ord ey maa tages i den skarpeste Mening, naar han skriver, at Østmannerne først bygde Dublin, da dog Ptolemæus længe tilforn taler om den under det Navn Eblanum, hvorfor de maa forklares paa denne Maade, at de Norske kun have forbædret og udvidet den. *Wilhelm* af *Malmesbury* l. 2. de Gestis Regum Anglorum c. 6. p. 51. i Scriptoribus rerum Anglicarum post Bedam beretter, at den Norske Kong Harald, hvorved han forstaaer Harald Harfager, sendte til den Engelske Konge Adelsten et Skib i Forærring, hvis Snabler vare forgyldte, Segl af Silke, og rundt omkring inden i besat med forgyldte Skiolde. Adamus Bremensis vidner i sin Kirke-Historie l. 1. c. 50, at da den Bremiske Erkebisp Unni kom til *Birca*, den samme som *Sigtuna*,

Hoved-

Hoved-Staden i Sverig, dreves der en stor Handel af Danske, Normannerne, det er Norske, Slaver, og Sember, Indvaanerne af Preussen, saa og andre Scythiske Folk, hvorved maaske Russerne forstaaes, hvilke alle fore did til Skibs. Unni døde i Birca Aar 936. Da Adaldagus havde været Erkebisp i Bremen i 12. Aar, det er Aar 948, blev et nyt Bispedom stifted i Aarhus l. 2. c. 50. p. 16, hvoraf kan sees denne Stads Ælde. At den navnkundige Stad Julin eller Jomsborg er udi dette Sæculo bleven anlagt af de Danske under Harald Blaatands Regiering, er en bekiendt Sag, og skal bedre frem af mig ved Vidnesbyrd beviises. Hvor stor den haver været, kan sees af følgende Adami Ord l. 2. c. 66. p. 19. "Ved Oderstrommens Udløb ligger den ædle Stad Julin, „ som er en navnkundig Havn for de omkring liggende Barbarer og „ Græker. Om hvilken Byes Roes jeg her vil indføre noget, saasom „ der tales store og neppe troelige Ting om den. Den er sandelig af „ alle Stæder i Europa den største, og beboes af Slaver, tillige- „ med andre Græske og barbariske Folk. Saxer have og faaet Frihed at boe der, dog maa de ey offentligen øve den christne Guds „ Tieneste; Thi alle Indvaanerne ere Hedninger, men for det øvrige, saa giæstfrie, og af saa gode Sæder, at intet Folk kan være „ mere omgiengeligt og anstændigt i Opførsel. Der drives Handel „ med alle nordiske Folk, hvorved Byen beriger sig, og besidder alt „ hvad som er rart og kostbart. „ Udi denne Adami Beskrivelse maa vel mærkes, at han siger, at de omliggende Græker boede der, hvilket enten er en Feyl af ham, som de Tiders Ukyndighed i Geographien ey gior gandske utrolig, allerhelst det synes, at han haver meent, at Østersøen hang sammen med Palus Mæotis, eller hand ved Græker har forstaaet Russer, hvilket var meget almindeligt i Norden i det ellevte Sæculo, da Adamus skrev, saa at naar man finder paa de gamle Rune-Stene, at en haver faret til Grækerland, saa bør derved gemenligen forstaaes Rusland, hvilket vore Forfædre kaldte saaledes, fordi den christelige Tro blev der indført imod Slutningen af det tiende Sæculo af Grækerne, fra hvilken Tid af der stedse var stor Samfund imellem begge disse Folk. Og

vore Forfædre droge saa meget til Rusland, det kom deraf, at de Russiske Konger og Fornemste Slægter vare af Varegisk Blod, det er at sige Svensk, Norsk og Dansk; hvorfor man og finder, at de Huse have jævnligen besvogret sig sammen, og flygtige nordiske Prindser søgt deres Sikkerhed i Rusland.

Dette er alt hvad jeg har kunnet tilveiebringe til Handelens Historie i dette Sæculo af udenlandske Skribenter; De indenlandske bringe os derimod en rigere Høst. I Dannmark regierede i det tiende Sæculo Gorm den Gamle, Harald Blaatand og Svend Tveskiæg, hvis Død dog indfalder først 1014. i næste Sæculo. Til Handel-Historiens Oplysning under Gorms Regiering finder jeg følgende optegnet: Saxo l. 9. p. 179. vidner, at han stærk forfulgte de Christne, og ødelagde deres Kirke i Slesvig, hvormed og Fremmede Skribenter komme overeens. Saadan Forfølgelse haver ikkun lidet tient til at forbædre Handelen. Udi Heimskringla p. 75. og 76. vidnes, at han afskaffede alle smaa Konger i Dannmark, og bragte hele Riget under eet Hoved; Af hvilken Forandring dog Landet formedelst ovennævnte Forfølgelse ey synes at have nydt megen Fordel i hans Tid. Sveno Aggonis c. 3. p. 58. beretter at Gormonis Dronning Thyra, med det Tilnavn Danebod, lod først bygge den navnkundige Vold Danevirke, hvorudi han dog mærkeligen vildfarer, da jeg tilforn af jævngamle Frankiske Skribenter haver vist, at Kong Godefrid allerede haver bygt den vel hundrede Aar tilforn. Dog kan det vel være, at Dronning Thyra haver repareret, og maaskee forbædret den, allerhelst Saxo l. 10. p. 182. fortæller det samme om hende, skiønt han henfører Bygningen at være gaaet for sig under hendes Søns Haralds Regiering efter Keyser Otho den Stores Tog mod Dannmark. *Torfæus* i Trifolio Historico p. 4. beretter, at der i Gorms Tid vare tre Aar efter hinanden stor Misvæxt og Død, og at Handelen gik fra Landet, som dog meget blev forekommet ved det Oplag af Korn-Vare, som Kongen havde giort i de gode Aar. p. 6. tales om Æbler, som voxede i Jylland, men ey om de vare vilde, eller opklækkede

kede i Hauger. Er det sidste rigtigt, da kan man fra denne Konges Tid af regne vore Frugthaugers Begyndelse, ligesom jeg tilforn haver anført Urte-Haugernes.

Det er bekiendt, at Gorms Søn og Efterfølger Harald Blaatand antog den christelige Tro, hvilket tilvejebragte en stor Forandring hos os; thi fra den Tid af blev Fribytterie efterhaanden aflagt, og fredelige Konster mere gængse. Der er ellers Tvist om, naar Harald blev Christen. Jeg formener, at det er skeet ved Leylighed af Keyser Otho den Andens Tog til Dannmark Aar 976. men at anføre hvilke Aarsager jeg hertil haver, er ey her det rette Sted. Saxo p. 186. beretter, at denne Konge blev begraven i en Kirke, som han selv havde bygt i Roskild, hvormed og Adamus Bremensis c. 70. p. 21. kommer overeens, leggende til, at Harald kaldte denne Kirke efter den hellige Trefoldighed. Og er dette den første Kirke, som man med nogen Vished finder at være bygt i Sieland. Fra denne Tid af bliver og stedse talet om Roskild, og at Kongerne som oftest opholdte sig der; hvorimod Lethra gandske kommer i Forglemmelse, hvilket Sted ventelig de følgende Danske Konger som Christne bare Afskye til for al den Afguds-Tieneste, som der var skeet. Paa samme Sted fortæller Adamus, at Harald gav Love til de Tydske som boede paa hin Side Elven, og til Friserne, hvilke de endda rettede sig efter i hans Tid, omtrent hundrede Aar efter. Er dette rigtigt, da kan man heraf slutte, at Harald, som gav Love til Fremmede, saa meget mindre har forsømt at give dem til sine egne Undersaatter, endskiønt ingen af dem ere komne til os, ligesaalidet som hans Frisiske Love, thi de, som staae i Lindenbrogs Samling, ere ældre og hedenske. Hvor stor de Danskes Magt haver været under denne Konge, og fornemmelig hvor mange Søe-Folk og Skibe de have havt, kan best sees af det som fortælles i Heimskringla T. I. p. 207. at Harald drog til Norge for at undertvinge det med en Flode af 600. Skibe. Regner jeg nu, at der kun haver været 50. Mand paa hvert Skib, saa kommer der dog et Antal af 30000 Mænd ud. At de Tider endda ey have været

meget gunstige sot Kiøbmandskab, kan sees c. 35. p. 241. hvor der fortælles, at de Danske toge alt Godset fra et Islandsk Skib, som havde tilsat paa deres Kuster, under Navn af Strand-Vrag. Dog hvorfor vil jeg saa meget anklage de Tider for dette, da denne onde Skik vedvarede til dels her i Norden indtil Reformationen, og der endnu ere Lande og Stæder i Europa, hvor den ey er aldeles aflagt? Forfatteren til Knytlinga Saga vidner p. 2. at Harald bygde Jomsborg i Venden. og gav dens Indvaanere Love, hvilket dog andre tilskrive Palnatoke, som vel og i sig selv er rigtigere, endskiont denne Sagas Fortælling dog derfor gierne kan staae ved Magt, saasom Palnatoke var en Undersaat af Harald, og gav disse Love ud med hans Tilladelse. Med denne Beretning kommer og Fagrskinna overeens hos *Torfæum* i Trifolio Historico p. 63. I Olaph Tryggvasons Saga Par. 1. c. 132. beskrives Jomsborg saaledes: Havnen var saa stor, at der kunde ligge 300. lange Skibe, og var der en Sten-Bue for den med Jern-Dor i, og et Kastel oven over, hvorpaa stode Blider, og saaledes kunde alle Skibene indelukkes og bevares, og var Havnen inde i Byen. Torfæus i Historia Norvagiæ Par. 2. l. 3. c. 4. beretter, at den navnkundige norske Soe-Rover Eigill Skallagrim med sit Selskab plyndrede og opbrændte Lund i Skaane, endskiont Indvaanerne forsvarede sig tapperligen, og Byen var omgiven med en Træ-Mur. *Thomas Bartholin* i Ant. Danic. l. 2. c. 1. p. 222. anforer af Flateyarbog, at der i Haleyre i Dannmark holdtes et stort Marked, hvorhen kom mange Folk af gandske Norden. Om dette Marked taler og *Torfæus* i Historia de Reb. gestis Færeyensium c. 4. p. 14. med det Tillæg, at did komme ogsaa Folk fra Færøe for at kiobslaae, at der iblant andre Ting vare Guld-Armbaand til sals, og at der handledes med Penge, endskiont venteligey alene, da Ombytten med Vare vel endda var mest brugelig.

Udi Svend Tveskiegs Tid paastaaer Saxo p. 186. at det først blev indført, at Skovene, (Saltus ac nemora) i Jylland, Sielland og Skaane, som hidindtil havde tilhort Kongen, bleve nu Almuens i de tvende sidste Lande, og særlige Slægters i det første, hvormed

med og Sveno Aggonis c. 4. p. 73. kommer overeens. p. 187. at Fruentimmer skulde herefter arve, da de tilforn havde været udelukte fra al Arv, og p. 189. at Tvekamp, som hidindtil havde været brugelig i Retter-Gang, blev afskaffed, og Jern-Byrd derimod indført, en Bisp indsat i Roeskild, Kirker og Klostere bygde. *Torfæus* Histor. Norv. Par. 2. l. 8. in mantissa c. 2. p. 361. nævner af Nials Saga *Helsinborg*, hvoraf sees denne Stads Ælde.

Dette er alt hvad jeg har kunnet tilveiebringe om de Danskes Handel og didhen hørende udi dette Sæculo; De Norskes skal derimod give os en rigere Materie. Udi Harald Harfagers Tid, som endda regierede indtil omtrent Aar 930. finder jeg følgende antegnet: i Heimskringla p. 114. c. 37. tales om Skuder, som da brugelige Skibe; og p. 115. c. 38. at Biørn en af Kong Haralds Sønner boede i Tönsberg, hvorhen søgte mange fremmede Skibe, saavel fra Norge selv, som fra Danmark og Saxen, og havde Biörn selv ogsaa Skibe, som seylede til andre Lande, og erhvervede ham nødvendige og kostelige Ting hvorfor hans Brødre, hvilke vare af et gandske andet Sind, kaldte ham Biørn Kiøbmand. Udi Thorgrim Prudes Saga c. 3. p. 17, som findes i Biörn Marcus-Sonars Samling af Sagar in 4to, berettes om en Æble-Gaard, som var fuld af skionne Æble-Træer. *Torfæus* Historia Norv. l. 1. c. 39. p. 68. fortæller at Kong Harald sendte sin fortrolige *Hauk Habrok* med et Skib til Rusland for at kiøbe sig Varer. Hauk kom just da Marked paastod, hvortil en stor Mængde Folk fra adskillige Lande havde indfundet sig, og kiøbte han da iblant andre Ting for Penge en kostelig Troye belagt med Guld, hvis lige indtil den Tid ey havde været seet i Norge; Aaret efter sendte Kongen Hauk med to Skibe til Biarmeland for at kiøbe Skind-Vare.

Efter Harald Harfager blev hans Søn Erik, med det tilnavn Blodøxe Konge over hele Norge. Men hans Regiering varede ikkun kort, hvorfor jeg og ey heller under den finder noget, som tiener til mit Forehavende. Hagen Adelstens Fostre, en Broder af ham, kom derpaa til Riget, og var en af de nyttigste Konger, som Norge nogensinde

finde haver havt. Udi Heimskringla finder jeg om ham følgende optegnet p. 127: Ved sin Ankomst til Regieringen gav han al Almuen deres Odels-Rettighed igien, som hans Fader havde med Vold frataget dem, og fra den Tid af haver Odelen stedse staaet ved Magt i Norge. Denne Gierning var i en dobbelt Henseende politisk; thi derved vandt Kongen sine Undersaatters Hierter, hvilket var ham høyligen fornødent i hans Regierings Begyndelse, og derved hindrede han ogsaa, at saa mange Folk ey siden gik ud af Landet, som tilforn, for at nedsætte sig paa Island, Færøe og andre Steder, hvilket tilsidst, saafremt det havde varet længe ved, vilde have giort Landet øde. p. 137. c. 11. udi denne Konges Tid var bestandig Fred indbyrdes i Landet, saa at Kiøbmændene kunde reyse sikkert overalt hvor de vilde, hvorfor man mest maatte takke de skiønne Love, som han beskikkede nemlig Gule-Things og Froste-Things Love; p. 139. c. 14. med Jamterne stiftede han og Kiøbmandskab og Handel, saa og med de Helsinger, saa vare af Norsk Herkomst, hvilke tilhobe havde hidindtil ligesom boet adskilte for sig selv, og formaaede han dem herved til godvilligen at underkaste sig den Norskes Krones Lydighed, hvilket de ey heller havde Aarsag at angre; thi Kong Hagen indførde strax gode Love og Skikke iblant dem. Hvor stor forskiæl er ey imellem de Indtagelser, som skee ved Godhed, Visdom, Handel og Vandel, og dem som skee ved Sværdet og Blods Udgydelse! og hvor meget større er ey denne Konge end den største Seyerherre! Lad være at den sidste giør mere Bulder i Verden og Opsigt i Historien, hvilket maa tilskrives Menneskernes vrange Domme, og Skribenternes Hyklerie. Denne gode Konge, som selv havde antaget den christne Tro i England, søgte og at indføre den i sit Rige, men forgieves, saasom han aldrig vilde betiene sig af andre end lemfældige Midler, og det ey er saa let en Sag at overtale Folk til at forlade de Meninger, som de have diet ind med Moders Mælk. Udi Heimskringla gives udførlig Efterretning om alle disse Kong Hagens forgiæves Bemøyelser. Hvad som mest standsede dette begyndte Værk var, at Almuen syntes, at de ey fik Tid til at arbeyde nok, dersom de hver syvende Dag skulde holde sig fra alt Arbeyde, og Trællene klagede,

at

at de ikke kunde arbeyde, dersom de hver syvende Dag skulde faste. Nu omstunder klages i Christenheden ey over, at der ere for faa Arbeyds-Dage, da den gemene Mand heller ønsker at formindske end formere dem. p. 149. c. 21. den Skik at dele Landet ind i Skibs-Reder, som siden vedvarede i nogle hundrede Aar, maatte man og takke denne Konge for. Han fastsatte hvor mange, og hvor store Skibe hvert Fylke skulde udruste. Desuden anordnede han og, at paa høye Fielde langs Søe-Kanten skulde, naar nogen fiendtlig Flode saaes, antændes Ild af Ved, kaldet Viter, hvorved hele Landet i en Hast kunde blive underrettet om Fiendens Ankomst. Begge disse Anstalter vare herlige til Landets Forsvar, og kan man fra denne Tid af regne den Norske Søe-Magts ordentlige Forfatning. Den foromtalte Gule-Things Lover endnu til, og sees deraf best, hvordan Tilstanden var i Norge i Kong Hagens Tid. Jeg vil her ikkun anføre af den hvad som paa nogen Maade henstgter til Handelen. "Ingen maatte tage sig selv til Rette, men dersom nogen havde „ Krav paa en anden, da skulde han stevne ham, og føre Vidner. „ Kom han ey efter han tre gange var stevnet, da skulde han stævnes „ til Things for Ran og Lovens Overtrædelse, og skulde han da dømmes fredløs for Sagsøgeren, indtil han rettede for sig. Men hvo „ som tog sig selv Ret, skulde igien give det tagne, bøde til Kongen, „ og siden søge sit efter Loven. „ Kiøbe-Balken c. 1. I det andet Capitel handles om Gield, og maa man der forundre sig over de forsigtige Regler, som der gives, for baade at hindre, at ingen skulde tabe sit udlaante, og ey heller det kræves af nogen, som han ey havde faaet til laans. I det tredie Capitel handles videre om laant og og leyet Gods. Overalt tales ey meget om skriftlige Beviser, men mest om Vidner, saa at alle giorte Contracter maatte bevises med Vidner. Dog var Skrift da i Brug, endskiønt ey saa almindelig som nu, og havde været gandske vist fra det 6 Sæculo; thi meget ældre troer jeg ey at Runerne have været her i Norden, hvilke ere vore ældste Bogstaver, og de eneste indtil Christendomen. I det fierde Capitel handles om, hvorledes det skulle gaae til, naar Vidner fattedes i Giælds-Sager. Døde Skyldneren, da skulde hans Arving

sværge, at Gielden var ham ey bekiendt c. 5. Var Gielden tyve Aar gammel, da maatte Skyldneren værge sig med sin Eed c. 6. I det syvende Capitel forbydes al Svig i Sal, som at sælge det man ey eyer, at sælge een Ting til tvende Personer, at sælge Sand eller Skarn for Mel eller Smør; Hvilken som giorde det sidste, skulde derfor bøde tre Mark. Det ottende Capitel foreskriver, hvorledes det skal forholdes med at leye Koer ud. Det 9de med at leye Guld og Sølv og alt Gods hvad Navn det end haver, og at Leyen eller Renten deraf, ligesom man er foreenet om, skal betales, ja endog Rente af den Rente, dersom Forentingen er saaledes; men hvis ingen Forening var derom, da betales ey Rente af Renten. I det tiende Capitel handles om at sætte Creature ud paa Foder hos andre, det 11. ey at sælge Fæ, som haver nogen hemmelig Lyde, 12. at Sælgeren bør staae til Ansvar for det som en anden kiøber ubeseet, 13. om Stævnemal, 14. om det samme, hvo der iblant andet handles om hvorledes de skulde søges, der vare reyste til Grækerland, hvilken Post maa være sat til siden Kong Hagens Tid: Thi da var det endnn ey blevet nogen almindelig Skik her i Norden at reyse til Grækerland selv, og Rusland kaldtes ey heller paa de Tider af vore Forfædre Grækerland. Overalt maa man tilstaae, at dette kan endog give Formodning, at det hele 14. Capitel ey er af Kong Hagen, og det saa meget mere, som denne hans Lov stod ved Magt indtil Aar 1274. under Kong Magni Lagebæters Regiering, og imidlertid blev paa mange Maader forøget, frataget og forbædret af de i den Tid regierende Konger, hvis Forandringer og Forordninger vel undertiden bemærkes i denne Lov, men ey altid, som dette Sted giver en tydelig Prøve paa; hvorfor jeg ey just vil staae inde for, at alle de Anordninger, som jeg her anfører, ere af Kong Hagen, og ey af senere Tider, men vel, at jeg ey skal henføre nogen til ham, som enten tydelig i Loven siges at være given af nogen senere Konge, eller som og Omstændighederne bringe mig til at slutte det om. Men at komme til mit Forehavende igien, da handles i det 15. Capitel om dem, der sælge uhiemmelt, i 16. om Laan, og 17. om Pant. Af Ægteskabs-Balken c. 2. og 3. sees hvorledes, og hvorvidt Ægte-

Folk

Folk maatte raade over hinandens Gods, c. 4. at det endda var brugeligt paa en vis Maade at tilkiøbe sig Koner, en Skik saa gammel, at Tacitus alerede tilskriver alle Tydske den, og c. 6. at Fruentimret, forstaae endda kun dem som vare gifte, ey kunde sælge det som var af stor Værdie. I Leysings Lov c. 1. handles om Trælle, og sees deraf at de solgtes ligesom andet Gods, at Børnene tilhørde og fulgte Modrene, naar baade Fader og Moder vare Trælle, at Trællene kunde forhverve noget for sig selv, c. 2. om at tage sig Arvinger, c. 3. og 4. om Vidner, c. 5, 6. og 7. om at frigive Trælle, c. 8. 9. 10. 11. 12. og 13. videre om Trælle, c. 14. om leyede Arbeids-Folk, og c. 15. om at gieldbundne Mænd og Qvinder bleve Trælle, dersom de ey kunde betale; dog saa, at de ey kunde sælges ligesom andre Trælle. Lands-Leye Balken c. 1. om Jord-Leye, c. 2. 3. og 4. om Leylændigens Forhold, i hvilket sidste Capitel tales om Angelica-Hauger, Vinter-Rug, Høge eller Falker til Jagt, og at brænde sort Salt og Tiære. De efterfølgende Cap'tler handle fremdeles om Gaarder og deres Brug, uden just at indeholde noget, som vedkommer mit Øyemærke, undtagen at c. 13. mældes, at Sætere til Fields skal blive ligesom de have været fra gammel Tid af, og at ingen maa forbydes der at holde sit Qvæg, hvilket viser at Bygderne og Dalene maa have været næsten ligesaa bebygde som nu, siden Folk for at føde deres Creature søgte saa besværlige og langt afliggende Steder, som Sætere ere, og hvilke ey kan tiene til andet end til Græsning for Fæe, i hvilken Henseende de ere umistelige for dem, som beboe Dalene, hvilke neppe kunde blive bestandige, men maatte søge andre Pladser, dersom de ey havde disse Sætere, saasom Folkene i Dalene ere mange, og Dalene trange, saa de fleste ey ere i Stand til at give ret meget Korn af sig; hvorfor Almuen af mere end Halvdelen i Norge maa nære sig af deres Creature, og langt mere end Halvdelen af den anden Part igien af Fiskerie, og af det de kan forttiene ved deres Skove og Bergværker, og derved blive i Stand til at kiøbe sig det manglende Korn i Kiøbstæderne. Sæterne maa derfor ansees som en af de største Velsignelser Gud haver givet dette Land, og

uden hvilke, forstaae, naar de altid bruges ligesom de stedse fra Arilds Tid af have været, Landet ey nær kunde være saa beboet, som det nu er. c. 14. tales Laxe-Fiskerie, c. 18. om Skiæl-Stene imellem Folkes Eyendele, c. 19. om almindelige Lande-Veye, som skulde være saa brede, som et Spyd var langt, samt og om Broer, og c. 20. om Sæl-Hunde-Fangst. I Arve-Balken c. 1. lyder den nittende Artikul saaledes: "Doer nogen paa Kiøbmandsskab midt-Havs "herfra, hvorsomhelst han stævner fra Norge, da eyer Kongen "halve Delen af hans Gods, om det belober sig til mere end tre Mark; "End om han doer forend han kommer midt-Havs, da eyer Styr- "manden alt, om ingen Arving kommer inden tre Vintre; End "om den, som haver lagt fællig med ham, er inden Bord, da bør "han beholde Godset, og ikke Styrmanden; Nu ligge de fortøye- "de ved Landet, og doer han udi Tælt, da eyer Landdrotten alt det, "som ikke er i Laste-Rummet paa Skibet." Denne Lov var hverken billig eller politisk, og tienede snarere til at qvæle, end befordre Skibs Handel. I den Balk kaldet Ting-Bud forordnes c. 15. at alt det, som skibbrudne Mænd kunde med Vidner bevise at være deres, det skulde de beholde, men at alt andet Vrag derimod tilhørde Kongen. Det 16. Capitel lyder saaledes: "Laver man "Kiøbmands Skib til hiemme i Herredet, og befragte Mænd ham, "da skal han saaledes bortfragte Rummet, at de faae alle deres "Gods med, som have befragtet ham. Men bliver Skib for me- "get ladt, da skal han føre sine egne Vare fra Borde, og hine ha- "ve deres Vare i Skibet, efterdi de have fragtet. End om Skib- "bet synes endnu for meget ladt, da skulle de udlosse deres Gods af "Skibet, som sidst fragtede, men de skulle have af Styrmanden "sex Øre for Foreningens Ophævelse. I Hval-Retten handles c. 1. om hvorledes det skulde forholdes med Hvalfisk-Fangsten, og tales der og ved Leylighed om Silde-Fiskerie c. 2. tales om Hvalens Spæk som en god Vare, hvoraf man maa slutte, at de have brændt Tran af den, endskiønt det ey siges tydelig. I Manhelge-Balken siges c. 68. at 32. Kør beregnes til 10 Mark, og c. 73. at en Ko er halvtredie Øre, hvoraf er klart, at hver Mark bestod af 8. Øre, saa

og,

og, at endskiont der jævnlig i de gamle Love beregnes efter Penge, saa skeede dog Betalningen sielden i Penge, men mest med Vare, hvilket saa meget lettere kunde skee, som det var fastsat, hvor meget Vare skulde gielde i Penge; Og allermest har det været brugeligt at tage Vare i Betaling i Kong Hagens Tid, og en god Stund efter, saasom der endda ey blev slaget Mønt i Landet selv, og ingen andre Penge havdes end fremmede, der enten vare[] forhvervede ved Handel, eller og, og det fornemmelig, ved Fribytterie. Alle de Penge som derfor udgives for Nordiske, og ere ældre af Danske end Knud den Stores Tid, (endskiont jeg maa tilstaae at endnu ingen af hans danske Penge ere mig forekomne, men vel mange af hans Engelske;) af Svenske, end Oluf Skautkonning, og af Norske end Oluf Kyrre, (endskiont jeg tvivler paa, at hidindtil ere fundne ældre end af Kong Sverre, hvilket dog ey gior det urimeligt, at jo Oluf Kyrre kan have slaget Penge, siden han i saa mange andre Maader indførte fremmede Skikke, og lagde sig efter at forbædre sit Rige, i hvor vel jeg ey kan nægte, at man ikke i Historien finder noget Bevis for at han haver ladet mønte;) alle de ældre Penge, siger jeg, ere enten falske og slagne i de nyere Tider, eller og, endskiont fundne i Jorden her i vore nordiske Riger, fremmede og indførte andensteds fra, eller i det høyeste, dersom nogle af dem ere indenlandske, at ansee som et Slags Skue-Penge, hvilke man ey kan nægte at jo vore Forfædre have iblant forfærdiget, og holdt som hellige Ting, og baaret hos sig. c. 74. tales og om Vadmel, Lærred og Klæder, hvilket enten viser, hvor vidt Fabriquerne, eller og Handelen da haver været drevet, endskiont jeg anseer det sidste for troligere. At Vadmel da haver været meget almindelig, kan sees af c. 85. Tyve-Balken er meget streng, og dømmes der den, som stiæler ikkun en ringe Ting, fra Livet. Altsaa sørgede vore Forfædre meget for Tryghed en af Folkes Gods, men for deres Liv vare de ey nær saa bekymrede; thi alt Mord og Drab kunde forsones med Penge og Penges Værdie, dersom den slagnes Frænder og Slægtinger vilde tage derimod. Love, der komme vel overeens med de Tiders Menneskers stridbare, haarde og grove Sæder. Ledings-Balken er upaa-

tvivlelig for den største Del af Kong Hagen. I den forordnes c. 3. at enhver skulde af sin Familie give den syvende Mand, hvilket kan tiene meget til at udregne hvor mange Folk der i gamle Dage have været i Norge, som herefter skal vises. Af c. 4. sees, at der da holdtes ordentlig Mandtal over Undersaatterne, i det mindste over dem der vare tienlige til at gaae i Krig. c. 5. forordnes, at dersom der ey kan faaes Skibs Folk nok, da skulle de Bønder drage, som have Folk for sig at arbeyde, og forslaaer det ey, da af dem, som selv arbeyde, een af hvert Sted, hvor der ere tre, og i Nøds Tilfælde to, saa at ikkun een bliver hiemme. c. 6. lærer os, at de da ældre-de have havt Kokke paa deres Skibe c. 17. forordnes om Viter at antænde i Krigs-Tider. c. 19. forbydes, at det ene Fylke maa ey hindre, at der føres Korn og Mad-Vare til det andet, og endelig anordnes i det 21. Capitel, hvor mange Skibe hvert Fylke skulde udrede, nemlig Vigen 60. Skibe, hver paa 20. Sæder, Agdesiden 16 Skibe af 25. Sæder, Rogaland 24. af 25. Hordeland 24. af 25. Sogn 16 af 25. Fiorderne 20. af 25. Romsdalen 10. af 20. Nordmør, hvilket dog maaskee skal betyde begge Møerne, 20 af 20. Thronhiem 80. af 20. Numedalen 9. af 20. og Helgeland 12. af 20 og 1. af 30, hvilket tilsammen gior 292. Skibe, og 6350. Sæder, og følgelig naar man regner 2. Mand paa hvert Sæde, 12700 Mænd. Vil man nu holde for, at denne Beregning og Udskrivning er giort efter foranførte Forordning, at ikkun hver 7. Person skulde udtages til Floden, saa følger heraf, at ved at multiplicere ovennævnte Tal 12700. med 7, udkommer 88900, som da kan ansees for Tallet af Søe-Kusternes Beboere i Kong Hagen Adelstens Tid, hvortil endda maa legges de, som efter c. 4. ey svarede Leding, hvilket foraarsager, at man rimt kan regne Indvaanernes Antal ved Søe-Siden at have været 100000. Naar nu betænkes, at de mange Oplande, Valdres, Thelemarken, Hedemarken, Østerdalen, Guldbrandsdalen og flere ey nævnes at have givet Folk hertil, og man derhos betragter deres Størrelse og Frugtbarhed; saa kan man med Billighed holde for, at der have boet ligesaa mange, og at følgelig alle Norges Indvaaneres Tal, Finnerne undtagne,

haver

haver da beløbet sig til 200000, hvilket er efter mine Tanker ey nær saa stort, som nu omstunder; hvorved dog maa betragtes, at Norge var da udtømmet fra Folk ved de idelige Krige, og end mere ved de jævnlige Udflotninger; hvorfor man og noget efter finder, da Udflotningerne standsede, at Folke-Mængden tog til, i det mindste om man skal domme efter det at Kong Ouf den Hellige havde 350. Skibe i sin Flode, følgelig en femte Del flere, og i samme proportion 15140. Mænd i Stedet for 12700, hvilke multiplicerede med 7. giøre 105980, hvortil endda maa regnes de, som vare frie for Skibs Tieneste, og de som beboede Oplandene, at jeg nu ey skal tale om, at han havde mange flere store, og nogle større Skibe end Kong Hagen, hvilke altsaa udfordrede stærkere Bemanding. Men dog sees af denne Beregning, at de nordiske Lande ey have været i gamle Dage nær saa folkerige, som mange indbilde sig, og at *Jornandis* vagina gentium kun derfor slet vil holde Stik. Enhver mærker vel lettelig, at jeg, i Mangel af gamle Haand-skrevne Love haver fulgt det trykte Exemplar af Gulethings Loven, som findes i Pauses Samling af gamle Norske Love. Siden Kong Hagen regierede saa vel og til sine Undersaatters Fornøyelse; saa skeede ey heller mange Udflotninger af Landet i hans Tid, saa at *Torfæus* Hist. Norv. Par. 2. l. 5. c. 15. p. 234. vidner, at ikkun een fra Nordmør til Island er ham bekiendt.

Efter denne gode Konge regierede Harald og hans Brødre, Erik Blodøxes Sønner, hvilke vel selv vare Christne, men lode dog alle troe hvad dem lystede, hvorfor de meget lastes af de gamle Skribenter, for saa vidt med Billighed, at de ey søgte med Lempe at indføre den Tro, som de ansaae for at være den beste; hvorimod de fortiene stor Ros, at de ey vilde bruge Vold, som dog var den høyeste Mode paa de Tider, og gid, desværre! ey endnu paa mange Steder. Ellers lastes de og meget, fordi de ey lagde sønderlig Vind paa at holde Kong Hagens Love ved Magt; Tilmed faldt dyr Tid ind i Landet under deres Regiering, hvilket kom af det de hver for sig holdt Hof, og mange Hof-Folk; see Heimskringla

p. 172. Seyladsen imellem Island og Norge holdtes ved lige i denne Regiering ligesom tilforn, og droge ey alene de Norske til Island, men endog Islænderne til Norge; Det hændte engang, at et Islandsk Skib kom med Skind-Varer did til Hardanger, hvor Kong Harald just da var; men ingen vilde kiøbe Skindene; da gik Styrmanden, som kiendte Kongen, til ham, og bad ham hielpe sig; Kongen kom paa hans Skib og udvalgte sig et Skind, hvorpaa alle Mand kiøbte Skind af Islænderen, saa han ey havde saa mange, som der forlangedes; Heraf fik Kongen det Tilnavn Grafelld p. 179. Saa længe disse Konger regierede, var næsten jevnlig dyr Tid som forhen er sagt, hvilket dog ey alene kom af de mange Folk, som de holdte, men af virkelige Uaar, som indfaldte; thi det sneede midt om Sommeren, og paa Helgeland voxede næsten intet Korn, saa at den berømte Pöet Øyvind, kaldet Skaldaspiller, som var en formuende Mand, maatte sælge næsten alt hvad hand eyede for at opholde Livet, og derhos nære sig af Silde-Fiskerie p. 189. og 190. I Sagen af Poordi Hredii c. 3. p. 61. tales om en Islænder kaldet Skinnabiørn fordi han var vandt til at fare Øster paa, det er at sige, til Estland og Rusland, og der kiøbe Graa-Skind og Sabel.

Efter disse Brødre kom Hagen Jarl, først kaldet den Gode, men siden den Onde, til Regieringen, i Begyndelsen som en, der havde Riget til Læn af den Danske Konge Harald Blaatand, men siden som sin egen Herre. Saa snart han kom til Regieringen, blev der god Tid i Landet, saa at baade Kornet voxede got, og der næsten overalt blev tilsaaet, og Silde-Fiskeriet gik ogsaa overmaade vel til, Heimskringla, p. 209. og 210. At Jemterne, som dog boe inde i Landet, den Tid og have drevet Handel til Soes, sees af det som berettes p. 226. c. 24. at den norske Prinds Oluf Tryggvason borttog et Kiøbmandsskib fra dem østen for Gotland; Dette viser hvorvidt de Norskes Lyst gik da til Seylads, og at de temmelig have lagt sig efter Handel. Det samme sees og p. 263. c. 50. hvor der berettes, at Hagen Jarl sendte Thor-Klacka til Dublin

i Ir-

i Irland for at drive Kiøbmandskab, en Handel som da var meget brugelig efter Skribentens Ord. I denne Jarls Tid kom ellers Hedenskabet igien i sin forrige Stand, saasom Jarlen var meget hengiven dertil p. 272. c. 55. udi Hagen Jarls Tid blev Grønland opfundet og bebygt af den Islænder Erik Røde omtrent 981. eller 982. som Torfæus mener i Gronlandia antiqua c. 3, fra hvilken Tid af mange Islændere og endel Norske satte sig der ned efterhaanden. I Torfæi Hiſtor. Norv. Par. 2. l. 8. Mantiſſ. c. 1. p. 357. berettes, hvorledes Hagen Jarl plyndrede et Islandsk Kofardie-Skib, der var kommet til hans Land for at handle, fordi Islænderne ey vilde sælge deres Vare til ham frem for til nogen anden.

Efter Hagen Jarl kom den tapre Olaf Tryggvaſon paa den Norske Throne; Om Handelens Tilstand udi hans Tid findes følgende i Heimskringla p. 274. udi Vigen boede en rig Mand ved Navn Lodin, som foer om Sommeren ud iblant paa Kiøbmandskab, og iblant paa Søe-Roverie; Estland var et af de Lande, hvor han drog hen for at handle, og havde altid sit Skib derhen fuldladt af Varer, hvilke han da ventelig haver stedse bort imod andre. p. 294. c. 76. Denne Konge lod først bygge en Kiøbstæd ved Udløbet af den Elv Nid, tilligemed en Gaard eller Slot, som vi nu kalde det, for sig, og nævnes den gemenligen af de gamle *Nidaros*, fordi den laae ved Osen eller Udløbet af Nidar-Elven; men nu derimod Tronhiem, fordi det Landskab, som den ligger i, kaldes saaledes: Og vare der da kun tvende Kiøbstæder i Norge, i det mindste saa vidt man med Vished veed, Tronhiem nordenfields, og Tönsberg sondenfields. p. 295. c. 78. tales om et Skib kaldet Tranen, som Kong Olaf lod bygge i Nidaros, og som havde 30 Rum eller Sæder. p. 296. c. 80. berettes om tvende Mænd fra Helgeland, Sigurd og Høg, at de dreve anseelig Handel, og iblant andre Lande seylede paa Engeland. At ey alene Kongerne, men endog private Folk, havde da anseelige Skibe, kan sees p. 301. c. 84: thi der fortælles, at en Mand paa Helgeland ved Navn Røder hav-

havde et Skib af Drage- eller Slange-Skikkelse, hvis Stavne vare forgyldte, og som havde 30. Sæder p. 314. c. 94. Under Lade-Hammeren, ey langt fra Tronhiem lod Kongen bygge et Skib af Drage-Figure, dog med den Forskiel, at det var meget høyt paa Siderne, da andre Drager derimod vare meget lave; Det var overmaade stort, og forgyldt paa Stavnene, og blev kaldet Ormen den lange; Snorro vidner, at det haver været det kostbareste og beste Skib i Norge, at man endda i hans Tid kunde see Levninger af Bancke-Stokken, hvorpaa det var blevet bygt. p. 316. c. 95. meldes, at mange Folk flyede ud af Norge, og begave sig til Erik Jarl, en Søn af Hagen Jarl, der snart opholdt sig i Sverige, snart i Danmark, og ofte var ude paa Søe-Roverie; Disse Folk forlode deres Fæderneland, fordi Kong Olaf vilde med Magt tvinge dem til at antage den Christne Tro; thi alle hans Undersaatter maatte enten lade sig døbe, eller og miste deres Liv. Paa saadan Maade, der aldeles ey var Apostolisk, bragte han dog næsten alle Norske til at blive Christne. Han lagde og den første Grundvold til Christendommen paa Island og Grønland p. 326. c. 104. omtales, at en vis, Biørn Herjulfsøn kom, da hand vilde seyle til Grønland, til et gandske andet og bædre Land, som var uden Bierge, og bevoxed med Skov, dog gik han ey op paa det, men seylede kun langs Kusterne, saasom han hastede til Grønland. Denne Opdagelse skeede alerede i Hagen Jarls Tid. I Anledning heraf seylede Leif, en Søn af Erik den Røde, der først havde fundet Grønland, ud fra Grønland for videre at beseyle dette nye Land. Først fandt han et Land, som var meget høyt og bedækt med Snee, og kaldte Leif det Helluland. Derfra drog han videre, og fandt et andet, som ey var meget høyt, men slet, bevoxed med Skov, og hvis Grund var hvid Sand. Dette kaldte han Markland. Siden seylede han i Sydvest i to Dage, og fandt en Øe, der laae Norden for det faste Land, paa hvilket sidste han fæstede Fod, bygde Huus og blev der Vinteren over. Solen var der meget længere oppe end paa Grønland eller Island, og randt op i de korteste Dage paa den Tid Folk pleyede at spise Frokost, hvilket omtrent bliver

Klok-

Klokken ser, efter Peringskiolds Formening. Der faldt kostelig Lax, og vare der mange skiønne og herlige Frugter, og kunde Creaturene gaae ude hele Vinteren, saasom der var kun liden Frost og Snee. p. 330. og 331. Ved at spadsere omkring i dette Land, fandt de, at der voxede af Naturen Vindruer, saa og Hvede, og det Træ, kaldet *Mosur*, om hvilket jeg maa tilstaae, at jeg endnu ey er vis paa af hvad Slag det skal være. Om Foraaret seylede Leif hiem til Grønland, og bragte med sig en Ladning af Vindruer, Vin-Træ, Hvede og Mosur-Træ. Dette Land kaldte han Vinland. p. 332. 333. Noget efter seylede Thorvald, en Broder af Leif, did, og blev der Vinteren over i de Huse, som Leif havde bygget. Om Sommeren seylede han Vester paa Landet, og fandt, at Grunden over alt var hvid Sand, og bevoxed med Skov. Der vare mange ferske Søer, og Landet meget smukt. Langs Kusten laae mange Øer. Folk fande de ikke. Den anden Sommer seylede Thorvald Øster paa, hvor han fandt Folk for sig, hvilke han af Uforstandighed og Hidsighed angreb, og dræbte otte af, men een undkom; hvorpaa kort efter kom en stor Mængde Folk ud imod dem i Baader af Bark, og angreb dem. Men disse Skrælinger, saa kalder Skribenten dem, maatte, som det synes, mest for de slette Vaaben de havde, drage bort med uforretted Sag. Dog blev Thorvald i dette Slag saaret med en Pil, hvoraf han døde, og blev der begraven. Hans Folk vendte tilbage igien til deres Bolig, hvor de opholdte sig Vinteren over, og seylede om Sommeren til Grønland med en Ladning af Vindruer og Vin-Træ c. 107. p. 335. Aaret efter seylede Thorvalds Broder Thorsteen ligeledes ud fra Grønland til Vinland for at hente sin Broders Lig

hiem, men han blev af Vinden dreven til Grønland igien, hvor han døde; c. 108. Kort efter drog en rig Nordmand ved Navn Thorfin Karlsefne fra Grønland til Vinland, havende 60. Baads-Folk med sig, og 5. Qvinder, og havde han indgaaet saadant et Forlig, at de alle skulde have lige meget af hvad de kunde fortiene paa denne Reyse. Han førde og endel Creature med sig, thi hans Agt var at blive boende der i Landet. Han kom lykkelig til Leifs Huse, og fødde sig den Vinter over med Fiskerie, og Vin Druer. Iblant andre fangede han en stor Hval-Fisk. Om Sommeren kom der endel Skrælinger til ham, for hvilke han i Førstningen blev bange, og vilde hindre dem fra at komme til sig. Det varede og nogen Tid, inden de bleve forligte, ved det de ey forstode hinandens Sprog. Men endelig toge Skrælingerne imod Mælk af ham, som de strax drukke op; hvortmod de lode ham faae Graaværk, Sabel og alle Slags skionne Skind-Varer. Tilig om Vinteren efter kom Skrælingerne igien, og da dem blev vist Mælk, kastede de deres Bylter af Skind-Varer over Plankeværket ind til Thorfins Folk, thi Thorfin havde ladet sætte et stærkt Planke-Værk op om sit Huus. Men denne Fortrolighed varede ey længe, saasom en af de Norske dræbte en Skræling, fordi han havde villet tage de Norskes Vaaben. Herover samlede Skrælingerne sig, og angrebe de Norske, men bleve slagne paa Flugt. Endskiont det nu løb denne gang got af de Norske; saa fandt dog Thorfin ey Behag i et være længer i et Land, hvor han idelig maatte frygte for fiendtlig Overfald, hvorfor han, da Vaaren kom, vendte tilbage til Grønland med en god Ladning af Vin-Træ, Druer og Skind-Varer; c. 109. Aaret efter seylede Freydis Leifs Søster med 35. Mænd til

Vin-

Vinland i Følge af tvende Islandske Brødre Helge og Finboge, hvilke paa deres Skib havde 30 Mænd. Desuden vare endel Qvinder paa begge Skibe. De ankom lykkeligen til Leifs Huse; Men der kom strax Uenighed imellem dem, hvilken gik saa vidt, at det ene Partie dræbte, efter Freydises Tilskyndelse, det andet, saavel Mænd som Qvinder, og derpaa bemestrede sig dets Gods. Sommeren efter forlode de Vinland, og droge til Grønland; c. 110. Mere findes ey i Snorre Sturlesson om Vinland og de Norskes Seylads didhen. Den udødelige Torfæus haver i et særdeles Skrift paa Latin samlet alt hvad man finder hos de gamle om Vinland, og gior i Fortalen sig stor Umage for at vise, at derved bør forstaaes Eskotiland eller Terra de Labrador, grundende sig fornemmelig paa det Sted i Heimskringla, hvor der tales om, naar Solen stod op i Vinland, hvilket han mener at bør forstaaes saaledes, at Sovar kun oppe i 6. Timer; hvorimod han tilstaaer, at de Vindruer, som voxede der, ere meget imod hans Mening, saasom de ey findes under den 60de Høyde, hvor Terra de Labrador ligger, hvorfor han fremfører en anden og ny Forklaring over Sturlessöns Ord, hvorved Solen kommer til at have været oppe i 8. Timer, og Vinland til at ligge under den 49. Grad, og bliver da efter hans Formodning Terre neuve. Pontoppidan udi hans Forsøg til Norges naturlige Historie anden Del 9. c. p. 366. er af samme Mening, og tænker ogsaa, at de saa kaldte Esquimaux stamme fra de Norske, der paa disse Reyser ere blevne tilbage, hvilket sidste vel saa kan være; hvorimod jeg tænker, at man maa søge det egentlige Vinland længer Sønder paa, og give Vin-Træerne og Kysten, som bestod af lutter hvid Sand, mig Anledning til at troe, at Vinland haver været

ret det nu saa kaldte *Pensylvanien*, *Maryland*, og maaskee *Carolina*: thi der findes endnu begge Dele efter den berømmelige Kalms Vidnesbyrd i hans Reyse til Nord-America. Dog jeg underkaster dette, som ikkun er en Formodning, hans Høyærværdigheds egen videre Eftertanke, da jeg ey tvivler paa, at han jo herudi, som i alt andet, kan give bædre Underretning, og enten mere bekræfte, eller og kuldkaste denne min Gietning. At Seyladsen til Finmarken haver og været ved Magt i Olaf Tryggvasons Tid, kan sees af Tillegget til Norna Gests Saga p. 28. hvor der fortælles om tvende Brødre i Vigen, som fore til Finmarken med Flesk og Smør, som de der solgte.

Kort

Kort Efterretning
om
Danegield,
Eller den aarlige Skat, som Engels-Manden fordum betalede til de Danske,
da disse
med deres Skibs-Flode beskiermede Engelland.

Af vore egne, saavel som Engelske Skrifter samlet,
ved
E. PONTOPPIDAN.

Tempora mutantur & nos mutamur in illis.

Det er et sandt Ordsprog, som siger: **Vi leve alle ved een Gud, men ikke ved een Tiid**, derom vidner al Verdens Forfaring, enten vi agte paa private Personers, eller heele Folkes og Staters meget foranderlige Tilstand, Skiebne og Anseelse. Visse gamle Nationer, som fordum vare meget navnkundige af Velstand, Viisdom, Konster eller store Bedrifter, synes nu enten saa gandske forsoundne, at intet af dem, uden deres Navn og Rygte er blevet tilbage, eller ogsaa deres Afkom er, ved Rigernes Kuldkastelse, saaledes blandet, forbyttet og omskiftet, at man i dennem knap kiender mindste Fodspor af de Egenskaber, som udgiorde deres Forfædres Hovet-Caracter eller Sinds og Gemyts Egenskab, være sig ond eller god. Naar vi undtage det Jødiske Folk,

som efter Guds viise Øyemærk, just her i adskilles fra alle andre Jordens Slægter, og uden Tvivl forbeholdes til noget saadant, som de følgende Tider ville lære; da findes alle øvrige Nationers Genie og Egenskab, saa vel som deres Skiebne, at have med Tiden tumlet sig baade op og ned, frem og tilbage, saa at de, som sagt er, enten ikke engang have beholdt Navnet, eller ogsaa dette allene tilovers.

Ville jeg være vidtløftig, da kunde denne Sandhed stadfæstes med mange Exempler: men efter mit nærværende Øyemærk, nøyes jeg her, med at hentyde min Setning, deels paa os Danske, deels paa den Engelske Nation, som vore Forfædre havde meget at giøre med. De Danskes Naturel passerer efter Sandhed, nu omstunder ikke for at have meget af det haarde, umilde, stive og oprørske Slags, men snarere contrarium af disse Egenskaber; da knap noget Folk, enten i privat Omgang eller i Henseende til sin Øvrighed, er meere tractabel og got at komme til rette med. Som Beviis vil jeg anføre, ikke en Dansk, men en Norsk Autors Ord, nemlig Hr. Baron LUDVIG HOLBERGS, i hands Stats Beskrivelse over Dannemark, c. 1. p. 17, hvor det heder saaledes: "Man kand sige "om den Danske Nation, at den er føyelig og god at komme til ret- "te med, og besynderlig lydig mod Øvrigheden: thi der er fast intet "Land, hvor Oprør haver mindre Sted end udi Dannemark, ey hel- "ler hvor Tyverie, Rov og Mord gaaer mindre i Svang, og hvor "Veyfarende kunde reyse med større Sikkerhed, hvilket er at tilskri- "ve saa vel Regieringen, som Indbyggernes gode Naturel." Saa vidt Hr. HOLBERG.

Men dersom vi nu spørge videre, om dette milde, fredelige og spagfærdige Sind altid har fulgt de Danske, og om det i ældre Tider har udgiort een af deres Hovet-Kiendemærker; da siger den sande Forfaring ney, og bestyrker snarere det som er tvertimod. In publicis vare de gamle Danske langt mere martialske eller Kriigs-Sindede, følgeligen haarde, uroelige, ustadige og stundede allene efter den Ære, som paa de Tider søgtes tillige med Byttet, ved at over-

overvælde deres Naboer, ja langt fraligg ende Nationer, nu til Lands ved store bevæbnede Vandre-Skarer, nu til Soes, ved en Mængde større og mindre Skibe, som overswømmede næsten alle Europæiske Farvande, hvor de agerede Fribyttere, som syntes dem et hæderligt Haandverk. Udi privat Omgang vare de heel stive, stolte, haardhiertede, ja saa ubøyelige, at den point d' honneur, som fra Barns Been af, blev indplantet de Unge, bestoed der i, de skulle staae paa deres Stykke, aldrig vige eller give efter, aldrig bevæges, aldrig fortryde noget, aldrig bukke for nogen Modgang, og aldrig frygte noget andet end Tvang og Trældom, men strax søge Døden, som iden Tilstand giorde dem forsikret om Adgang til Walhalla eller Heltenes indbildte Himmel. Exempler nok til Beviis herpaa kunde eftersees i THOMÆ BARTHOLINI grundlærde Skrift, *de causis contemptæ mortis apud veteres Danos.* Det eeneste, som jeg vil anføre, er ADAMI BREMENSIS Vidnesbyrd, hvilket saa meget meere kand antages, da denne Skribent af det ellevte Seculo, eller i Christendommens Begyndelse, just for at erkynde sig nøye om Landet og Nationen, havde giort en Reyse her ind, og opholdt sig ved Kong Svend Estridsens Hoff, samt hørt meget fortælle af Kongens egen Mund. Hands Ord ere nu *de situ Daniæ* p. m. 57 disse efterfølgende: (†) „I de Danskes Love og Skikke har jeg fundet meget, som strider mod „ det Rette og Gode: dog synes mig ikke nyttigt, at anføre noget „ andet end dette: Dersom deres Qvinder findes i Hoer; da sælges „ de strax: men Mændene, dersom de gribes i nogen Misgierning „ mod Kongen, da udvælge de hellere at døe end at saae Hug. Der „ er ingen anden slags Straf, end at Halshugges eller sælges til „ Slaverie: og den som fordømmes, giør sig en Ære af at være „ glad derover. Graad og Klagemaal og alle de Fortrydelses Tegn „

„ som

(†) Et multa qvidem alia, tam in legibus qvàm moribus, æqvo bonóq; contraria Dani habent, ex qvibus nihil utile mihi visum est, ut dicerem, nisi qvod mulieres si constupratæ fuerint, statim venduntur: Viri autem, si vel Regiæ Majestatis rei in aliqvo fuerint scelere deprehensi, decollari malunt, qvam verberari. Alia non est ibi species pœnæ, præter securem & servitutem: & cum qvis damnatus fuerit, lætum esse gloria est. Nam lacrymas et planctum coeteráq; compunctionis genera, qvæ nos salubria censemus, ita abominantur Dani, ut nec pro peccatis suis, nec pro charis defunctis ulli flere liceat.

" som vi holde for nyttige, har de Danske saadan en Afskye for, at
" det ikke tillades nogen at græde over sine Synder eller over sine
" Venners Død.„

Dette lidet har jeg agtet tienligt forud at erindre, og dernæst at begive mig til min Hovet-Sag, som er de gamle Danskes Adfærd og Forhold i Engelland, paa den Tiid, da de der havde Overhaand og ved idelige Indfald, giorde sig hiin Nation saa underdanig, at man under Navn af Danegeld betalede dem en aarlig Skat, først for at afkiøbe deres Overlast, og siden for at bruge dem, som sine Secundanter eller Beskiermere mod andre fremmede Nationers Vold og Tvang. Hvilken Forandring er ikke dette, som Tiderne har bragt med sig, i Betragtning af velbemeldte Engelske Nation, (som fordum gav Danegeld eller Subsidier til de Danske, snart for at skaanes, snart for at beskyttes af dem, og særdeles af deres Søe-Magt) nu spiller saaledes Mestre i Søen, at det synes ligesom baade vores og andre Nationers Frihed til Søe-Fart beroede alleene paa Engellændernes Godbefindende; hvilket ogsaa har givet en tilfældig Anledning til disse antiqvariske Undersøgelser. (†)

I det under Doct. J. F. BUDDEI Navn bekiendte almindelige *Lexicon*, beskrives Danegeld Tom. 2. p. 14. saaledes: " Danne-
" gelt war der Nahme der allererſten Taxe, womit jemahls die Bri-
" tanniſchen Unterthanen von ihren Königen beleget worden. Den
" als zu Ausgange des 10 Seculi der König Æthelred ſich genöthi-
" get ſahe, von denen in Engelland eingefallenen Dänen, mit 10000
" Pfund einen Frieden zu erkauffen, welche Summa hernach jahrlich
" von neuen gefordret und immer geſteigert würde, ſo lieſe gemeldter
" König, und zwar, wie einige ſchreiben, auf Edrichs Hertzogs
" von Mercia, Anſtiften, ſeine Unterthanen ſo viel und noch mehr
" zahlen, als zu dem gedachten Tribut nöthig war, welches auch nach-
" gehens, da die Dänen nichts mehr zu fordern hätten, eine ſehr
" lange Zeit continuiret, und endlich in andere Auflagen, unter an-
" dern Nahmen, verwandelt worden. *The compleat Hiſt of England.* Vol.
" I. p.

I. p. 91. „ Denne Beskrivelse er kort og god nok til Sagens summariske Begreb; men til dens nøyere Indsigt behøves megen Oplysning og Stadfæstelse, hvilken jeg vil stræbe at sammensøge, deels af vore egne, deels af Engelske Skribentere. Min Hensigt der ved er vel ikke fuldkommeligen at undskylde, end sige at retfærdiggiøre de gamle Danske Friebyttere, hvis haarde Vold og Overlast ofte har været uretfærdig, ja end ogsaa afskyelig, naar den dømmes efter vore Tiders Omgang: men saa meget kand dog siges, at al Skylden har ikke stedse været paa de Danskes Side, og at, som de ofte har giort, saa har de ogsaa lidet Vold og Overlast imod Tro og love.

Venerabilis BEDA og fleere Scriptores medii ævi fortælle os de Danskes første Adgang til Engelland A. 450, da de tvende Anførere Hengst og Horst, efter LYSCANDERS Beretning, begge Prindser af Kongelig Dansk Blod, med en mægtig Hob, bestaaende af Jyder og Holstener, eller Neder-Sachser, droge ud fra den danske Provints Angeln, imellem Flensborg-Fiord og Slie Strøm, under Navn af Angel-Sachser, og landede i Britannien hvor de, efter nogen Striid med den Brittiske Konge Wortigern, skiønt han, som nogle berette, selv havde sendt Bud efter dem, bleve vel antagne af Landets Indbyggere, samt brugte saasom Hielpe-Tropper mod de Picter og Skotter. Til Belønning for deres Hielp, fik de først den Ø Janet, ved Stour Flodens Udløb, siden den Provints Kent ved Giftermaal, og endelig ved Vaaben, det meste af Landet, som de efter deres Danske Navn, Angler eller Angelboer, kaldte Engelland, hvorimod de gamle overblevne Indbyggere af Brittisk Nation, som ikke ville slaae sig til deres Partie, søgte Tilflugt i den med høye Field omgivne Provints Cornvallia, og der indtil denne Dag, adskilles kiendelig ved deres Sprog og Sæder.

Som nu Jyderne stedse have været et vandrende Folk, og endnu i vore Tider gierne søge til de Lande og Provintser, hvor de finde Slægtinge og Landsmænd: saa drog denne Udvandring fleere efter sig, ved Rygte om de først ankommes gode Skiebne; og da een

af dem, navnlig Jna blev de Anglers Konge, saa giorde han det ved Lov til en fast Ret, at naar Jyderne komme til Engelland, skulle de som Landsmænd, Slægt og Venner vel modtages. (†)

Nu denne Giæste-Ret forsømmede Jyder og andre Danske ikke at benytte sig af; thi i de næstfølgende 500 Aar, og altsaa længe førend Kong Svend Tiugskæg, CANUTUS MAGNUS og hans tvende Sønner HARALD og HAARDE KNUD regierede der saasom Landets egne Konger: da finde vi Aarbøgerne opfyldte med mange Krigs-Tog, samt mindre Streiferier foretagne i Engelland, Irland og Skotland af Danske og Norske Høvdinger, saasom af Kong Frotho den første, den tredie, og fiette; item af Amleth, Fridlev, Regner, Lodbrog, Gorm den anden, med Tilnavn Engellænder, Half Dan, Jvar Widfadme, Harald Hildetand, Sigurd Ring og Fleere, hvis fornemmeste Tilhold var i den Provints Northumber-Land, særdeles i den ældgamle Stad Yorck, som paa Dansk kaldtes Jordvig. Ved alle disse Particularitæter opholder jeg mig ikke; da det er nok at vise de Danskes ældgamle Bekiendskab i Engelland, og deres Vane at søge derhen. Vil nogen see meere der om uddraget og samlet paa eet Sted, da henvises til Gesta & Vestigia Danorum extra Daniam. Tom. II. cap. I. Sect. 1. §. 4-14.

Hvad som sigter nærmere til mit nærværende Maal er dette, at de Danskes Indfald i Engelland og der forøvede voldsomme Undertrykkelse, som drog Danegield efter sig, bør egentligen regnes fra det niende Seculo af, da REGNER LODBROGS mange Sønner, som desforuden sværmede omkring, paa alle Søe-Kyster, ja paa store Floder, langt op i Landene, og passerede for lutter danske Konger

(†) Udi Kong EDWARDI Confessoris Lov, udgiven af LOMBARDO, heder det her om: *Iuri* similiter, cum veniunt, suscipi debent & protegi, sicut conjurati fratres, sicut propinqui & proprii cives regni hujus. Exierunt enim qvondam de nobili sangvine Anglorum, scilicet de Engra civitate, et Angli de sangvine illorum, & semper efficiuntur populus unus et una gens. Hæc constituit optimus *Ina* Rex Anglorum, qvi electus fuit in Regem per Angelum, & qvi primus obtinuit monarchiam totius regni hujus, post adventum Anglorum in Britanniam.

ger, øvede megen Vold og Barbarisk Grumhed i Engelland. Imidlertiid skeede dette ikke foruden et anseeligt Paaskud, nemlig den Pligt, at hevne deres Faders Død, hvilken af Kong Helle eller Elle var bleven kastet i Orme-Taarnet, og kort for hans Død, sang en Viise, som spaaede det, der siden paafulgte, nemlig hans Sønners Færdighed til at betale Engellænderne lige for lige.

Sandt nok, at nogle af vore Skribentere tale om de Danskes Bedrifter i Engelland, længe tilforn, ligesom hvis de der havde giort sig Landet gandske underdanigt. Saaledes siger MEURSIUS om HARALD BLAATAND at han vendte sig til Engelland, som siden GORMS den andens Tiid, havde rebelleret og undertvang det? Men saadant kand ikke være at forstaae anderledes, end om eet og andet District i Engelland, hvilket paa den Tiid havde adskillige smaa Konger. Dette har JOH: GRAMMIUS retteligen observeret, sigende *in notis ad* MEURSIUM. p. 143. ved de Ord, qva subacta, saaledes Familiaris admodum consvetudo Saxoni & Scriptoribus danicis, ubi de Anglicis Regum nostrorum expeditionibus loqvuntur, synecdochen istam totius pro parte usurpandi. Angliam nunqvam totam Daniæ Reges in potestatem suam redegerunt, ante Svenonem & ejus filium Canutum Magnum: ab his verò universa subacta Anglia et possessa fuit. Igitur Northumbria & qvædam ei vicinæ partes in occidentali Anglia intelligendæ, qvoties de Regno et potentia Danorum in ista insula, à Lodbrochidarum temporibus ad Svenonem usqve, sermo est.

Sporges nu videre om den egentlige Tiid og Termin, paa hvilken Engellænderne begyndte at udgive en aarlig Skat til de Danske, under Navn af Danegield, da ere næsten alle Engelske Skribentere eenige der i, at det var Ao. Christi 991. det er Kong ETHELREDI 10, eller som BROMTHON regner, hands 13de Regierings Aar. Den gang havde man længe nok forsøgt at afværge Magt med Magt, men ikke kundet naae sit Øyemærk. De Danske, som endnu vare Hedninger af det haardeste og grummeste Slags, spil-

lede næsten idelig Mestre, baade til Lands og Vands. Dudo de S. Qvintin anfører Libr. II. p. 73. *de moribus & actis Normannorum.* Kong ALFREDI Bekiendelse om dem saaledes lydende: Nulla tellus effert viros magis qvàm Dania præcipuos, armisq; strenuè edoctos.

Imidtlertiid faldt denne Overlast ingen af Landets Indbyggere haardere end de Geistlige, saasom de paa een Side vare de rigeste og havde mange Kirke-Clenodier at bevare, hvor for man satte meest an paa dem: men paa den anden Side, saasom Værge-Løse Folk, der maatte søge Hielp hos de Verdslige, hvilke ikke vare i Stand til at redde sig selv.

Af den Anledning var det, at Erke Biskop Sigericus, tillige med de tvende Prælater Aethelwardus og Aelfricus, i bemeldte Aar med Kong AETHELREDI Forlov, tilkiøbte sig og sit District, Fred og Venskab af de trende Danske Generaler eller Anførere, som kaldtes *Anlav, Justin,* og *Gudmund,* hvis Navne ved den Anledning findes optegnede i de Angelsariske Love, som LAMBARD i sin *Archaionomia,* WILKINS in *legibus Anglo-Saxonicis,* og BROMTON inter *decem Scriptores,* har udgivet. Hos denne sidste heder det Vol. I. p. 889. saaledes: Hæc sunt verba pacis & prælocutiones, qvas Ethelredus Rex, & omnes sapientes ejus, cum exercitu firmaverunt, qvi cum Analavo (Anslavo Anlavo, maaskee Olava) & Iustino & Gudaermundo Stegiani filio, venit. Hoc imprimis, ut pax mundi stet inter Ethelredum Regem & omnem populum ejus & omnem exercitum, cui Rex pecuniam suam dedit, post elocutiones, qvas Sigericus Archiepiscopus et Ethelredus Aldermannus & Eolfricus Aldermannus feceruut, postqvam impetraverunt à Rege, qvod possent illi portiunculæ pacem emere, qvam sub manu Regis semper habebant. Si navalis exercitus Angliam infestet, ut habeamus eorum omne auxilium, & ministrabimus eis victum, qvamdiu nobiscum erunt, & omnis terra, qvæ aliqvem eorum manu teneat, qvi Angliam inqvietant, sit exlex apud nos & omnem exercitum. - - - Viginti

ginti millia librarum auri & argenti data fuerunt exercitui de Anglia pro pace.

Erke-Biskop Sigericus maatte siden høre meget ilde hos sin Nation, fordi han havde lagt Grunden til denne Contract med de Danske, samt overtalet Kongen at samtykke her i, og ved dette fornederlige Trin, at giøre sit Land skatskyldig til Fremmede. Men maaskee her under skiultes ogsaa den Stats-Raison, at da Regieringen gierne ville kiøbe sig Fred til, og undsaae sig ved at legge selv Grunden: saa syntes det mindre haanligt, at give Skylden paa de Geistlige, og anstille sig ligesom Kongen allene gav dem sin Bevilgning.

Imidlertiid var nu herved lagt Grund og giort Begyndelse med at betale en aarlig Skat til de Danske, hvilke saasom dristige Giæster i et fremmet Land, ikke nægtes at have gaaet videre og videre, eller spendt Buen paa det høyeste, med at plage Engellænderne og trykke Penge af deres Pung, saa fremt de ville skaanes fra Mord og Brand. Det værste var, at ikke allene de selv, men ogsaa adskillige andre streiffende Partier af Søe-Røvere, snart under Danskes, snart under Normanners, Askmanners eller Andres Navne, ideligen indfandt sig paa de Engelske Kyster, i samme Ærende, og derved skaffede de egentlige Danske den Fordeel, at hvad man først havde betalt propter redimendam vexationem, eller saasom en Brand-Skat, til at skaanes for deres Overlast, det maatte siden omskiftes til aarlige Subsidier eller Hielpe-Penge, givne de danske Krigsfolk, saasom allierte Hielpe-Tropper, fordi de underholdt en bemandet Flode, paa de Engelske Kyster, og baade til Lands og Vands lovede at tiene Indbyggerne til en Salvegarde. Dette sidste havde særdeles sted i Begyndelsen af det ellevte Seculo, eller efter at den Danske Konge Svend Tiugskæg gandske havde undertrykt Kong Æthelred, og sat sig selv paa den Throne, som han efterlod sin Søn Knud, og denne sine tvende Sønner Harald og Haarde-Knud.

Ud denne Periodo, som begyndtes Ao. 1012 og endtes Ao. 1042, havde vores i Engelland boende Konger bestandig en dansk Flode af nogle og fyrretive Skibe, samt nogle tusinde velbevæbnte Danske Krigs-Mænd hos sig, og underholdt dem med Engelske Penge, Proviant og andet Tilbehør, hvilket under et almindeligt Navn, kaldtes Danegield, Danemoney, saa og Heergeld, fordi det var Krigs-Subsidier, anvendt paa at holde de Danske til deres Beskyttelse. I Grunden var det vel saa, at vore Danske Konger betroede sig dem, saasom rette Landsmænd, langt hellere end de Engelske, følgeligen ansaae de dem i det nyeligen conqveterte Land, saa som en paalidelig Liv-Garde; men for at give Sagen et bedre Skin, da heed det, at de Danske underholdtes ikkuns som Hielpe-Tropper mod fremmede Fienders og Søe-Røveres Overfald. Imidlertiid laae den danske Flode paa engelsk Sold bestandig, enten i Grønviig, nu Greenwich, eller i Hærviig, nu Harwich, thi disse Troppers Navn var Hær eller Hæren per excellentiam, ligesom deres Skyld Danegield blev ogsaa kaldet Heergeld, Herigeldum, og stigede efter haanden fra 10000 til 48000 Pund Sterling, hvilket paa de Tider var saa anseelig en Summa, at Landet knap kunde taale den Udgift.

Efter at jeg saaledes har givet et kort og almindeligt Begreb om denne Sag; da er det Tiid at stadfæste den noget meere, samt at viise, naar og hvorledes derpaa blev giort en Ende. Hertil var jeg nu ikke lettelig i Stand, ved Hielp af vore egne Skribentere, som røre alt for lidet om en saa betydelig Sag. Men det beste Lys har jeg laant af en liden piece udkommen i London 1756. og mig tilsendt af min Ven *Thomas Pennant Esqvair*, som vidste, den ville, for Lands-Mandsskabs Skyld, blive mig behagelig. Opskriften er: A short Account of Danegeld with some futher Particulars relating to William the conqverors surwey, by a Member of the society of antiqvares. London 1756. Af denne liden, men efterrettelige og vel skrevne Tractat, vil jeg her uddrage det Væsentlige, som henhører til mit Øyemærk, da den ubekiendte Autor, som til sidst underskriver sig med de 3 Bogstaver P. C. W. ellers udbreder sig til nogle

nogle andre Ting, særdeles den Engelske Matricul og Land-Taxten angaaende, efter hvilken Danegield blev betalt, nemlig af hver Hide, ligesom man her siger af hver Tønde Hart-Korn, saa og saa meget. Danegeld, siger bemeldte Skribent, eller saasom Sachserne kaldte det Heregeld, Herigeldum tributum militare, begyndte man at indsamle i Kong Ethelreds Tiid, hen ved Ao. 991, efter nogles Meening, ob pacandos Danos patriam infestantes, eller efter Andres Meening Ao. 1012 eller 1013 for at leye Danske Skibe, Soldater og Matroser, mod Fremmedes Overlast. I Begyndelsen var det en aarlig Skat af 2 Skilling paa hver Hide Ployland, ja den første Plov-Skat i vort Land. Det kaldtes Danegeld, for di det først bevilgedes de Danske, endskiønt det siden beholdt samme Navn, eftrr at det blev anvendt til andet Brug. - - - Der blev og i Kong ETHELREDS Tiid, tvende Betalninger given til de Danske, een som en Skat til at kiøbe Fred, denne var ey aarlig, men efter Tiid og Fornødenhed. Den anden var en Sold og Subsidium, given dem aarligen, i Følge af en Contract, ved hvilken de Danske forpligtedes til at forskaffe de Engelske en Skibs-Flode, for at bedekke Landets Kyster.

Fordi nogle af vore Historie-Skrivere ikke have giort Forskiæl paa denne ulige Betaling, da bære de Tvivl om Tiden, naar samme begyndte, var Ao. 991. - - - H. Spelman kalder i sit Glossario p. 161. Danegeld tributum Anglis indictum, aliàs ob pacandos Danos, alias ob arcendos, og strax efter: Tributum annuum 48000 librarum ab omni populo tradendum, danegeldum proprie nuncupatum. Autor af den Samtale de Scaccario siger om Anledningen her til, blandt andet saaledes: Inter hos (hostes) itaq; pene præcipua & semper pronior ad nocendum erat bellicosa illa & populosa gens Danorum, qvi præter communem raptorum avaritiam, acrius instabant, qvia aliqvid de antiqvo jure in ejusdem regni dominatione vendicabant, sicut Britorum plenius narrat historia. - - - Qvia igitus principaliter pro Danis institutus est hic reditus, danegildum vel Danegildus dicitur. Hic igitur, annua lege, sub indigenis Regibus

gibus ſolvebatur, usq; ad tempora Regis Wilhelmi primi, de gente & genere Normannorum. Ipſo namqve regnante, tam Daci qvàm coeteri terræ marisq; prædones, hoſtiles cohibebant incurſus.

I Seldeni Skrift, kaldet Mare clauſum, Libr. II. heder det: Is (Ethelredus Rex) à Svano Danorum Rege miſeras redactus in anguſtias, pace ab eo empta, etiam ex foedere conduxit puppes Danorum 45, qvæ regnum ſuum in mari excubando tutarentur. - - Aliud erat tributum ſeu pecuniæ vis, qva pacem interdum Anglo-Saxones ab illis, inſulam graviter infeſtantibus, redimebant: aliud verò, qvod claſſi danicæ ad tutandum mare orásq; defendendas maritimas conductæ, ut ſtipendium præſtabatur. Utrumg autem præſtationis genus, Danegeld, Danegeldum vel Danageldum. ideſt tributum Danicum dicebatur. Selden Oper. vol. IV. p. 1317. ſeqv. Saa og Roger: Hoveden: p. 247. Poſt hæc tributa ſoluta (48 mille librarum) pace juramentis firmata, danica claſſis, ut prius erat congregata, longè latéq; dispergitur. Sed cum Rege qvadraginta qvinqve naves remanſere, eiq; fidelitatem juravêre, & adverſus exteros, Angliam ſe defenſuros, eo tempore promiſerunt, ut eis victum regiménq; præberet.

Jeg forbigaaer en god Deel fleere Vidnesbyrd, ſom bemeldte Autor af accouut of Danegeld anfører, og nøyes med den korte Opregnelſe, ſom findes Pag. 7. paa de adſkillige Aar, i hvilke Skatten er ſtiget høyere og høyere, nemlig Ao. 991 betaltes ikkuns 10000 Pund, Ap. 994. 16000 Pund. Ao. 1001, 24000 Pund, Ao. 1007 30000 Pund, Ao. 1012 48000 Pund, og da var det, at de 45 Danſke Skibe med tilhørende Folk bleve tagne i Engelſk Sold. Fremdeles heder det Ao. 1014 døede Svane (Sveno furcatæ barbæ) og den Danſke Flode udvalte Kong Knud i hards Sted. De Engelſke udvaldte Kong Ethelred, ſom var flyet til Normannia, og kom igien efter Svens Død. Ethelred døede Ao. 1016, og Edmund kom efter ham. Denne havde vel adſkillige Seyervindinger over de Danſke, men blev dog i det ſamme Aar totaliter ſlagen af dem, og Adelſkabet

bet i Engelland omkom for den største Deel. Ao. 1017 døede Edmund og Knud blev allene Konge over al Engelland. Næste Aar derefter fik den Danske Flode en Skat 72000 Pund, eller som Henr. Huntingdunensis skriver 82000 Pund af Riget, og af Londons Bye 10000 Pund, hvor med den reyste til Dannemark, men lod blive 40 Skibe hos Kongen i Engelsk Sold. Knud døede Ao. 1036, og hands Søn Harald 1039. I deres Tiid var Udgiften til en dansk Styrmand aarligen 12 Mark, og til en anden Søe-Mand 8 Mark. Da Haarde Knud Ao. 1039 kom til Regieringen holdt han ikke mindre end 62 danske Skibe i Engelsk Sold. Ao. 1042 da Hardecnut døede, fik han til Efterfølger Edward Confessor hvilken giorde en Ende paa at lade Engellænderne betale noget til de Danske. Who put a stop to all future payements from the Englisti to the Danes. Ikke desto mindre blev han ved at indsamle Danegeld fra Undersaatterne, lige indtil Ao. 1051, da indfaldt et saa ufrugtbart Aar og saa dyr Tiid, at mange tusende Menniſker døede af Hungers Nød. Imidlertiid var Danegelds Skatten indkommen i Kongens Kammer, men kom snart ud igien og det af følgende Anledning, som var rar og mærkværdig, hvis den var sandfærdig, hvilket kommer an paa Jgnulph: Script: Angl: vol. 1. p. 65. Sagen var denne, at da den fromme Konge blev kaldet af sine Tienere til det Kammer, hvor Skatten stod indsamlet, indbildte han sig at see Dievelen dandse og springe, ligesom af Glæde oven paa disse mange Penge. Da Kongen saae det, befalede han, at give hver Mand sit udlagte tilbage, og ikke mere efter dags at kræve Danegeld.

Ikke desto mindre siger vor Autor, at med samme Navn Danegeld er Skatten vedbleven under Wilhelmo Conqvestore, under Henrico I og indtil Kong Stephans Tiid, hvilken ved sin Kroning forsikkrede troligen, at den til evig Tiid skulle være afskaffet. He faith fully promised among other things, qvod Danegeldum, ideſt duos solidos ad hidam, qvos anteceſſores sui singulis annis accipiebant, in æternum condonaret. Saa vidt bemeldte Account of Danegeld.

Efter at jeg saaledes har givet et kort Udtog af det, jeg har fundet om denne Sag, da kunde jeg nu slutte denne Beskrivelse. Dog synes mig tienligt endnu at føye her til noget lidet om den Forskiæl, der var paa Kong Canuti Magni og hans tvende efterladte Sønners Adfærd i Engelland, og mod denne fremmede Nation.

Det Fiendskab, som Kong Svend Tiugskæg og fleere Danske for hans Tiid, havde opvakt hos Engellænderne ved adskillig Vold og Undertrykkelse, stræbte Canutus den store viiseligen at dæmpe og udrydde. Til den Ende, siger Pontanus Libr V in vita Canuti, befalede han, at begge Nationer, Danske og Engelske, skulle nyde lige Frihed, Rang og Ret i Samqvem, i Krigs-Tieneste og i Raads Forsamlinger. Sin Formands Ethelredi Hustrue, ved Navn Emma, som var flyet til sin Broder Richardum i Normandien, kaldte han tilbage, tog hende til ægte, og satte hende paa den Kongelige Throne igien. Kirker og Clostere, som af danske Hedninger vare ruinerte, loed han sette i forrige Stand, og bygde adskillige af nye: og da han gav det Kloster Cröyland nye Privilegia til Erstatning for de gamle Danskes Overlast, satte han ikke Danmarks men Engellands Navn foran i sin Titel. (†)

Fra denne Faderens viise og milde Regierings Maade afvigede hans Sønner Harald og Haarde Knud, som begge lagde liden Ære ind, levede vellystig, forlode sig paa deres Danske Livgarde, og indrømmede denne Nation i et fremmet Land, saa megen Frihed og Fortrin, at det ey var under, om Engellænderne tilsidst kiædedes ved deres Regimente. Harald, som døede, da Haarde Knud var i Dannemark, fik ikke Lov at ligge i sin Grav: men hands Lig blev paa Broderens Befalning opgravet, og foragteligen udkastet i Floden

(†) Canutus Rex totius Angliæ & Danomarchiæ & Norvegiæ & magnæ partis Swavorum, (Svecorum) omnibus provinciis & populis potestati meæ subjectis Salutem! Cum terram Angliæ primogenitores mei & parentes, duris extorsionibus & diris deprædationibus sæpius oppresserunt, &, fateor, innocentem sangvinem freqventer in ea effuderunt: Studium meum à principio regni mei fuit & semper erit in futurum, tam penes coelum, qvam penes seculum, propter hæc mea peccata & Parentum meorum satisfacere, &c.

den Themse, uden Tvivl for at stille de Engellænder tilfreds, som vare ilde fornøyede med ham.

Imidlertiid giorde Haarde-Knud det ikke bedre. Vel mueligt, at hands Navns Anledning var Haar-Syssel, hvor hand skal være født, og ikke Haardhed eller et strængt Regimente: dog kunde dette sidste ogsaa stadfæste saadant Navn, som han vel fortiente. Ikke allene inddrev han den aarlige Skat til de Danskes Underholdning med stor Strænghed, saa at naar Land-Manden ikke betalede, da faldt Land-Godset i en andens Haand, som var reede til at udlegge Pengene, men ogsaa holdt han 60 Skibe og 6000 Danske Huus-Karle for at ikke give Engellænderne gode Ord.

Disse dreve deres Insolence saa vidt, at Abbas Jornalensis in vita Canuti siger, en Engelsmand, som mødte den Danske paa en Broe, torde ikke flytte Foden til at gaae videre frem, førend den Danske var gaaen forbi: ja dersom Engelsmanden forsømmede at bøye Hovedet for den Danske, da maatte han vente at faae Hug og stor Straf. (†)

Saa vidner og Henricus Knygthon, de Eventibus Angliæ Libr. 1 om samme Harde Knud dette, at hand holdt med de Danske, naar de ville herske over Englænderne. Hvert Verts Huus havde en Dansk til Styrer og Vægter over alt Huus-Folket. De skiændede Hustruer, Døttre og Tieneste Piger, og paaførde de Engelske saa megen Skam, at Noden omsider drev dem til at tage Mod og Kraft. Een som heede Hovne, samlede en stor Krigshær, hvilken af hans Navn kaldtes Hovniker, og haanligen ihielsloge samt fordreve de Danske. (††)

(†) Si Dacus Anglico super pontem aliqvem occurrisset, Anglicus pedem movere ausus non fuisset, donec Dacus pontem pertransisset & ulterius, nisi Angli in honorem Dacorum capita inclinassent, graves poenas & verbera citò sentirent.

(††) Iste (Hardecanutus) sustinuit Danos in Anglia in tantum dominari, donec hospitum qvodlibet per regnum habuit unum Danum custodem & magistrum domus super omnes alios hospitii. Et sic de floraverunt uxores, & filias & ancillas, & multa alia opprobria & contumelias ingesserunt nostris in vituperium & dedecus Anglorum, donec Anglici necessitate coacti, acceperunt audaciam, resumpserunt vires & collegerunt magnum exercitum, qvi Hooneker appellabatur à qvodam Hovne, qvi se ad hoc consilium dederat, & ductor eorum exstiterat, & sic Danos occiderunt in magnum ruborem, & de pontibus Angliæ totaliter fugarunt.

Dette skeede dog formodentligen ikke førend efter Harde Knuts Død, da han i sit Regimentes tredie Aar hastig omkom, og efter al Anseelse blev forgiven i et Bryllup, som en Dansk Greve, navnlig Tove Prud holdt med en fornemme Engelsmands Osgodi Daatter. Inter ipsa vina rosásq; concidit, haud sine veneni suspicione, siger Pontanus. De til Skattens Inddrivelse udsendte danske Huus-Karle (Roger Howeden kalder dem in Annal. Libr. I. Huus Carlos, ellers kaldtes de ogsaa Hird-Mænd, item Fylgdar-Mænd) vare vel egentligen de som gave Anledning til Bemærkelsen af det Ord Lord dane, en overdaadig og overmodig Herre, eller saadan en Junker, som duede ikkun til at herske og holde ilde Huus.

Disse alt for strænge Herrer regierede, som sædvanligen, ikke længe. Haarde Knuds Død og de Danskes Fordrivelse blev siden i lang Tiid holdt i Ære-Minde ved en aarlig Glædskabs Dag, kaldet Kocktide: dog varede det endnu nogen Tiid, førend de Danske Huus-Karle gandske maatte vige. Pontanus beretter, at Canuti Magni Søster Søn, Kong Sven Esthridsen, som tillige med den Fred-færdige Printz Edward, holdt sig berettiget til Riget, da hand drog til Dannemark for at stride imod Kong Magnus hin gode, havde efterladt sig sine Huus-Karle i Engelland, henlagte paa adskillige Steder. Men disse bleve af Grev Godwin med List og Svig, under Skin af et Glædskabs Kilde, beskænkede og ihielslagne, følgeligen alle Danskes Herredomme i Engelland nedlagt tillige med dem. (†)

Nu det var ikke den første Gang, at man havde saa handlet med de Danske: og jeg nægter ikke, at de jo paa begge Sider ofte havde betalt hver andre med lige Mont.

Dolus an virtus, qvis ab hoste reqvirit.

(†) Danicum præsidium, qvod in Anglia Sveno certis locis dispoſuerat, magnificis convivii apparatibus, NB per obſeqvii ſimulationem exceptum, ubi mero ac ſomno ſopitum, noctu intellexiſſet, immiſſis per inſidias percuſſoribus, trucidari univerſum curavit. Eáq; nox vetuſtam Danorum dominationem peſſimdavit.

Den

Den Danske Konges Svend Tveskiegs Dods Aar

undersøgt
af
Peter Friderich Suhm.

Om Kong Svends dods Aar ere egentligen tvende Hoved-Meninger. De fleste af vore egne nye Skribenter, grundende sig paa de ældre Engelskes af det 12. og 13. Sæculo deres udsigende, fastsætte hans Død at indfalde Aar 1014.; Torfæus derimod, støttende sig paa sine Islandske Efterretninger, henfører den til Aar 1009. Disse ere de 2de fornemste Hoved-Meninger. Thi at tvende Chronologier hos *Westphal* Mon. Cimbr. T. 1. p. 1404. og 1411. have Aar 1020; En Anonymus i *Ludevigii* Rel. Mss. T. 9. p. 17. Aar 1017; *Joannes Rossus* p. 103. Aar 1013; Annales Flateyenses i *Torfæi* Histor. Norv. Part. 3. p. 17. Aar 1006; Og en anden Islænder hos Torfæum paa bemelte sted, Aar 1008; det bør enten ansees som feyl hos Skribenterne selv, eller hos udskriverne, eller og, helst hvad den sidste Mening om det Aar 1008. angaaer, som eet med den almindelige Islandske; thi eet Aars forskiel kan ofte i den gamle Tids Regning agtes hos unaccurate Skribenter næsten kun for eet og det samme, saasom det kan allene komme af deres adskillige Maade at beregne Aarenes fractioner paa. De af vore Skribenter, som sætte Kong Svend at være Død 1014.

ere dog ofte ey enige med sig selv, naar de siden omtale hans Sons Knuds Døds og Regierings-Aar. Saaledes lader Hvitfeld p. 63. i editionen in folio Kong Svend døe, og hans Søn Knud komme paa Thronen 1014. og p. 74. Kong Kund døe enten 1035. eller 1036; og dog siger han, at den sidste regierede i 27. Aar i Danmark, og 24. i England; Da dog hans Regiering i Dannmark kan efter hans egen Regning ey blive længere end 22. høyst 24. Aar, saafremt man vil henføre Svends Død til 1012, som han beretter, at nogle skrive, hvilke jeg dog maa tilstaae at være mig aldeles ubekiendte, og ey endnu forekomne. Den Engelske Krone, beretter han selv p. 68. at Knud ey fik at bære før 1017. hvoraf er klart, at han ey efter hans egen Regning haver kunnet i det længste regiere der i flere end i 20. Aar.. For at undskylde Hvitfeld, kunde vel nogen paastaae, at han haver anseet Knud for sin Faders Med-Regent, og regnet hans Herskab i England fra 1012, da de Danskes Magt tiltog der meget, og i Dannmark fra 1009; Dertil tagende anledning af det Hvitfeld aldeles ey, som nogle, beskriver Knud som et Barn, da hans Fader døde, men lader ham for den Tid have anført Krigshære. Men om der endog er noget sandt i den Mening, at Knud haver regieret tilligemed sin Fader, saa kan den dog ikke blive Hvitfeld til nogen hielp, saasom han paa intet Sted lader sig mærke med, at han vil have det saaledes forstaaet. Den Modsigelse, som findes i hans Beretning, reyser sig alene af det han haver fulgt adskillige og mod hinanden stridende Skribenter, uden noye at sammenligne dem, og ligesaa noye at igiennemsee sit eget Skrift. Kortelig udi Kong Svends og Knuds Døds Aar haver han fulgt de Engelske Skribenter, og udi den sidstes Regierings Aar de Islandske. v. Heimskringla T. 2. p. 7. Knytlinga Saga p. 32, og *Torfæi* Hist. Norv. Part. 3. p. 17. og 225.

Meursius l. 3. p. 193. edit. Florent. viser sig at være en end slettere Tids-Regner, naar han skriver, at Knud regierede i 33. Aar i Dannmark, og i England i 25. eller efter nogles Beretning i dem begge i 20. Aar. Ingen af disse Regninger kan holde stik, uden den sidste

sidste hvad England angaaer. Og som han herhos ey siger, i hvilket Aar Knud døde, saa kan man ey heller vide, i hvilket Aar han haver meent, at Svend er død. Overalt bruger Meursius ey at sætte Aarstal forend efter Valdemari I. Død, og viser sig herudi som i alt andet, Stilen undtagen, i denne hans Historie at være en hel slet Historie-Skriver. Pontanus p. 145. og 159. skriver aldeles som Hvitfeld, lader Svend døe 1014. Knud 1036, og den sidste dog regiere 27. Aar i Dannmark, og 24. i England. Vitus Bering sætter p. 210. i Breden det Aar 1015. for Knuds ankomst til Regieringen, hvoraf man maa slutte, at han haver henført Svends Død enten til dette Aar, eller det forrige 1014. Han er ellers saa lykkelig ey at imodsige sig selv ved at beregne Kongernes Regierings Aar, saasom han aldeles ey gior saadan Regning. Svaningius i sin Chronologie lader Svend døe 1014. Mallet i sin Danske Historie p. 36. derimod 1015, og anfører til Bevis Simeon Dunelmensis, Johannes Brompton, Mathæus Westmonasterienſis og Florentius Wigornienſis, hvilke dog alle have 1014. Florentius bruger ellers en dobbelt Regning fra Christi Fødsel; Dionysii eller den almindelige og endnu brugelige, efter hvilken Svend er død 1014, og en anden særdeles, som er hans egen, og som jeg ei endnu har fundet hos nogen anden Skribent, efter hvilken Christus skal være fød 22. Aar for Dionysii Regning, men bliver virkelig ikkun fød 2. Aar tilforn, hvilket Calvisius i de nyere Tider og haver holdt for rigtigere; Thi efter Dionysii egen Regning døde Augustus 14. Aar efter Christi Fødsel, og efter Florentii 16. Aar; De øvrige 20. Aar fratager Florentius uretteligen Dionysii Regning, men legger dem siden efterhaanden smaalig til igien, ved urigtigen at beregne fractionerne af de Romerske Keysseres Regierings Aar, saa at han i det Aar 408. sætter Keyser Arcadii Død, ligesom alle andre Chronologi, og fra den Tid af kommer i sin saa kaldte Dionysianske Regning overeens med Dionysii virkelige, og dem, som følge ham; men regner derimod i sin egen stedse 22. Aar mere. Holberg udi sin Danske Historie T. I. p. 100. og 125. henfører Svends Død til 1014. uden at melde, at der er Stridighed om Aaret, som han døde i, hvad enten han ey har været vidende herom,

eller

eller han, endskiønt vidende, dog haver holdet 1014. for det rette Aar, men ey derhos villet anføre sine Beviser, for ey at indvikle sig i chronologiske Undersøgninger, med hvilke han og kun sielden befatter sig. Gram udi sine ypperlige Anmærkninger over Meursius p. 173. n. a. og p. 193. n. a. anfører begge Meninger, dog uden tydelig at erklære sig for nogen, endskiønt han synes mere at hælde til Englændernes end Islændernes side.

Men nu at komme til Tingene i sig selv, da sætte Islænderne enten udtrykkelig 1009, som Codex Flateyensis hos *Torfæum* Hist. Norv. Par. 3. p. 17. eller og giøre det stiltiende ved at tillegge Knud en Regiering af 27. Aar, som Heimskringla og Knytlinga Saga; Thi enten skrive de, at Knud døde 1036, eller man og faaer det Aar ud ved at efterregne hos dem Kongernes Regierings Aar, som de nævne, ved at legge et vist og upaatvivleligt Aar og factum til Grund som f. Ex. at den norske Konge Harald Haardraade blev slaget 1066, hvoraf følger, at Knud Aar 1009. maa være kommet til Regieringen i Danmark, saafremt at deres Regning er rigtig, at han der haver regieret i 27. Aar, og Aar 1012. i England, hvor han, som de skrive, skal have regieret i 24. Aar. Og at de ey regne hans danske Regiering uden fra hans Faders død, er klart af Knytlinga Saga p. 10. og 32, som beretter, at han var 10. Aar da hans Fader døde, og regierede i 27. Aar, og havde 37. Aar, da han selv døde. Thi efter denne Regning indfalder Knuds Død 1036, og Kong Svend Estrithsøns 1076, saasom han efter Knytlinga Sagas Vidnesbyrd c. 25. p. 44. døde 40. Aar efter Knuds død, og 10 Aar efter Harald Haardraades Fald, hvilket sidste utvivlsigelig skeede 1066. Efter Islændernes Mening er altsaa Svend død 1009, hvilket Torfæus derfor og holder for hans Døds Aar.

Engellænderne derimod, (hvoraf jeg ikkun vil nævne de ældste) nemlig, den Saxiske Krønike p. 144, Henrik af Huntindon p. 362. Florentius Wigornienſis p. 615. henføre eenstemmigen hans Død til 1014. ældre Skribenter end de, eller ligesaa gamle, saasom Dron-

ning

ning Emmæ Encomiast, Wilhelm af Malmesbury, Ingulphus af Croyland, Wilhelmus Gemmeticensis sætte aldeles intet Aarstal, hvorfor jeg for det første vil ansee dem som neutrale. Legger man nu begge disse Landes Skribenters Troværdighed paa Vægt-Skaal, for at vælge mellem dem, da bliver man meget tvivlraadig. Forfatteren af Heimskringla haver levet omtrent 1240, af Knytlinga Saga, som det synes, 1320, og Codex Flateyensis er meget gammel. Desuden have de alle betient sig af ældre indfødte Danske, Norske og Islandske Skribenter og Pöeter, som selv havde fulgt med Kongerne Svend og Knud paa deres Tog, og som de jævnlig anføre; Dog maa man tilstaae, at de just for denne Sag ey anføre nogen Pöet, saa at man ey kan vide, om de have herudi grundet sig paa dem eller ey. Men som Snoro ansees af alle for en god og troværdig Skribent, som han og er, saa synes det mere end rimeligt, at han maa have havt god Grund for sig, og paa den Fod tager og Torfæus det, og derfor følger hans og de andre Islænderes Regning. Hvad de Engelske angaaer, da slutter den Saxiske Kronike med 1154; Dens Forfatter er ubekiendt, og menes den at have havt adskillige, hvilket sluttes af de adskillige Hænder i Haand Skrifterne, saa at den ene haver begyndt, hvor den anden slap. Det fornemste Haandskrift hvor efter denne Kronike er udgivet, findes i det Bodlejanske Bibliotheque, og er det indtil det Aar 1121. skrevet med een Haand. v. *Hickesii* Ant. lit. sept. l. 2. p. 64. i catalogo Wanleji. Et andet findes i Christi Legems Collegio i Cambridge, og er af adskillige Hænder, særdeles fra 924. af til 1075, da dette ey gaaer videre, hvilket tydelig viser, at det er af største Troværdighed; v. Hickes. p. 130. Henrik af Huntindon slutter og med 1154, og Florentius med 1117. Altsaa ere de ældste Engelske omtrent et Sæculum ældre end de Islandske, men det gior ey meget til Sagen, saasom Florentius den ældste af de Engelske haver dog levet over 100 Aar efter Svends Død, og den Tid er meer end lang nok for at indføre Urigtigheder og Vildfarelser i Beretninger, og de Islandske Skribenter desuden, som jeg forhen haver sagt, grunde sig paa ældre Skribenter, som de ofte anføre, og derfor vel og have i denne Post havt nogen at gaae efter,

endskiønt de ey her. Anføre dem altsaa kan begge ansees for lige gamle, begge have skrevet om deres egne Lande, og er Kong Svend død i England, saa er hans Søn Knud derimod kommen samme Aar hiem til Dannmark, hvilken Omstændighed gior, at det synes, at Danske og Nordiske maatte ligesaavel vide Aaret af Svends Død, som de Engelske. Her er altsaa lige Troværdighed, lige Anseelse paa begge Sider, hvorfor man maa see sig om andre Beviser for at faae Vægt-Skaalen til at hælde til een af Siderne. Sveno Aggonis den ældske Danske Historie-Skriver, som skrev omtrent Aar 1200, vidner p. 84. at Knud regierede næsten fem *Lustra* i England, det er 20. Aar, og nærmer sig følgelig udi denne post meere til de Engelske end til de Islandske. Theodoricus Norsk Munk, som levede Aar 1160, skriver p. 42. at St. Oluf døde 1029, p. 45. at han regierede i 15. Aar, følgelig var kommen til Regieringen 1014. p. 26. 27. at han Aaret tilforn, følgelig 1013, kom til Norge, og sloges med de Grever Hakon Eriksson, og Svend Hakonson, (hvilket Aar man af p. 45. kan see, at han ey haver regnet til Olufs Regiering), og p. 25. at Erik Hakonson havde regieret 15. Aar i Norge da han drog til England, og at hans Søn og Broder regierede efter ham i to Aar. Vil jeg nu regne 1013. for det ene Aar og 1014. da Broderen Svend Hakonson sloges med Oluf, for det andet efter p. 27. og 45.; saa følger heraf, at Erik drog til England 1012. Nu ere saa vel vore, som de Engelske Skribenter eenige i, at Erik drog did med Kong Knud, saa holde og de fleste for, at dette skeede enten 2. eller 3. Aar efter Kong Svends Død, som efter saadan Regning følgelig indfalder 1010. eller 1009. altsaa have vi en Skribent, som boede i Norge, og i Norges Hovedstad Tronhiem, der er næsten ligesaa gammel som de ældste Engelske, og som holder med Islændernes Regning; thi dersom man ret vidste Aarenes fractioner, da skulde man finde, at de som kun differere paa eet Aar, ere i Grunden af een og den samme Mening, og her saa meget desto mere, som Kong Svend uden Tvist er død i Februarii Maaned, følgelig først i Aaret efter vor Regning, saa at maaskee Torfæus burde have, naar han med allerstørste Flid havde undersøgt sine Islænderes Mening, henført

hans

hans Død til begyndelsen af 1010. jeg maa ellers tilstaae, at denne hele Tids Regning uddragen af Theodorico Monacho, falder over ende, dersom 1029. ey er St. Olufs Dods Aar, som han skriver. En Anonymus hos *Ludevig* T. 9. p. 609, (som vel slutter med Kanuto Valdemari I. Søn, men som umuelig haver levet i hans Tid, men maa være meget yngre, siden han lader ham komme til Regieringen 1180. hvilket er urigtigt,) siger, at Knud besteg Thronen 1015, og følger altsaa Englændernes Regning. Hos Saxo findes intet, som kan tiene til at afgiøre denne Tvistighed, saasom han overalt bruger ingen Tids-Regning. Albertus Stadensis, der slutter sin Historie med 1256, melder vel p. 223. under Aar 1022. om Svends Død og Englands undertvingelse af Knud, men dog saa, at man tydelig kan see, at han ey henfører disse Ting til bemelte Aar, men ey heller, til hvilket andet. Albericus Monachus, hvis Historie gaaer til 1241, følger p. 48. de Engelske. Adamus Bremensis beretter vel ey Svends Dods Aar, men da han p. 25. henfører den Bremiske Erke-Bisps Libentii til 1013, og først p. 26. hans Eftermands Unwani Tid taler om Svends Død, saa synes han snarere at holde med Englændernes end Islændernes Regning. Dersom man kunde være gandske vis herpaa, og Adamus derhos var en meer nøyagtig Skribent, end han virkelig er, saa vilde hans Vidnesbyrd meget komme Englænderne til hielp, saasom han er ældre end nogen af dem, der nævne Aaret af Kong Svends Død, og haver skrevet omtrent 1080, følgelig 70. Aar i det længste efter Kongens Død. Af Udenlandske Skribenter lære vi altsaa ey vissere Kong Svends Dods Aar.

Vil man nu undersøge det ved at udfinde Aaret, naar Kong Knud er Død, og hvor længe han haver regieret, da kan man endog paa denne Maade ey tydelig komme efter Sandheden. Thi vel ere alle gamle Engelske Skribenter eenige i, at Kong Edmund døde sidst i Aaret 1016, og at Knud blev derpaa eene Konge over hele England 1017, fra hvilket Aar af de og regne hans Regierings begyndelse. V. Chron. Sax. p. 150, Flor. Vig. p. 618. W. Malm. p.

72; Saa og at Kong Knud er Død enten 1035, V. Flor. Vig. p. 622, Simeon Dun. p. 179. og den Hildesheimiske Kronike ap. *Duchesnium* in Histor. Franc. Script. T. 3. p. 524, hvilken Skribent slutter sit Værk med 1137; eller og 1036, som den Sariske Kronike p. 154. og W. af Malmesbury p. 73. og 76. vidne. Guillelmus Pictavensis i *Ducheſnii* Script. Hist. Norm. p. 178, som skrev omtrent Aar 1070. synes og snarere at henføre Knuds Død til 1036. end 1035, naar han siger, at Dronning Emmæ Børn vare i den Normanniske Hertugs Guillelmi Hof, da Knud døde, og det er bekiendt at Guillelmi Fader Robertus døde 1035, VI. Non. Julii i den Stad Nicæa i Asien efter Willelmi Gemmeticensis Vidnesbyrd p. 267. udi samme Samling, hvilken Skribent slutter med 1137, saa og efter Orderici Vitalis p. 371. ib., som slutter med 1141, og inden Tidende er kommen derfra til Normandie om Roberti Død, er ventelig en god Stund hengaaen, helst i de Dage, da ingen Poster vare, og før Roberti Død var der bekiendt, kunde ey Wilhelm siges at regiere. Af G. Gemmeticensi sees og, at adskillige mærkelige Ting have tildraget sig i Wilhelmi Regiering, før han p. 271. taler om Knuds Død, hvilke i det mindste have udfordret eet Aars Tid. Følgelig er det rimeligt at baade G. Pictavensis og G. Gemmeticensis henføre Knuds Død til 1036, med hvilket Aar og Islænderne komme overeens, som Torfæus Par. 3. p. 225. tilstaaer, naar man vil legge Harald Haardraades Døds Aar til Grund, som jeg forhen haver giort, thi ellers nævne de ey udtrykkelig Aaret efter Christi Fødsel i hvilket Knud er Død. Men endskiønt baade Englændere og Islændere komme overeens med hinanden om Knuds Døds Aar, saa tillegge de første ham dog kun en Regiering af 20. Aar i England, og de sidste derimod af 24. De første regne alle eenstemmigen Knuds Regierings Begyndelse i England fra Slutningen af 1016, eller rettere Begyndelsen af 1017, og faae altsaa rigtig nok 20. eller næsten 20. Aar ud for hans Regierings Tid. De sidste derimod regne hans Regierings Begyndelse i England fra 1012. af, som de og maa giøre, naar han skal der have regieret i 24. Aar, thi endskiønt de ey udtrykkelig nævne dette Aar, da det

over-

overalt er fielden, at de bettene sig af Tids-Regningen fra Christi Fødsel, saa maa de dog fra dette Aar 1012. af regne hans Regierings Begyndelse i England, siden de fastsætte, at hans Fader Svend døde 1009, og at han selv 3. Aar efter kom til England med sin Krigshær. Knytlinga Saga p. 10.

Et eeneste Engelsk Document, nevnlig de saa kaldte Kong Edvards Love ap. *Lambardum* in Archæonomia p. 150. og *Wilkinsium* in Leg. Anglo-Sax. p. 208, hvilke Kong Wilhelm Conquæstor siden confirmerede, og som synes at burde være af stor Troværdighed, tillegge Knud kun en Regiering af næsten 18. Aar, hans ene Søn Harald af 5, og hans anden Søn Hardeknud af 2. Men dette er ey den eeneste Gang, at man har fundet disse Love at være urigtige, og følgelig at være meget forfalskede, thi dersom de vare uforfalskede komne til os, saa kunde de ey fare vild i saa mange Ting, som vare skede imedens deres Forfattere endda levede; thi Kong Edvard døde 1066. Og at de udi Knuds og Haralds Regimentes Aar fare vilde, det vise diplomata tydeligen. I *Wilkinsii* conciliis T. 1. p. 296. findes det ældste diploma, som er mig bekiendt af Knud den store, og er det af 1018. Der siges han at være Englændernes Regent paa Den, og bekræfter sine Formænds de forrige Kongers Gaver og privilegier givne Klosterne i Kent. Denne Omstændighed, tilligemed at Dronning Emma haver underskrevet dette Diploma, viser at Edmund da var Død, og at Knud alene regierede; og som det er afgiort, at Edmund Døde i November, og at det varede nogen Tid efter hans Død, inden Knud ægtede Emma, saa sees heraf, at dette Diploma ey er udstedet det samme Aar som Edmund døde, og at han følgelig i det mindste er Død 1017, endskiønt han virkelig allerede Døde 1016, som jeg har vist i Kong Knuds Historie. I *Hickesii* Thes. lit. Sept. T. 2. p. 282. nævnes et andet Diploma, som er af samme Aar 1018. og p. 306. nok et af 1019, hvor Knud kaldes Konge over gantske Britannien, som tydelig viser at det er skrevet efter Edmunds Død. I de 10. Engelske Skribenter findes p. 2223. og omtalt et Diploma af Knud og 1018. udgivet,

ja det som mere er, et Diploma udstedet af ham 1036, hvilket viser, at han ey er Død 1035, men 1036, og det i November, som alle ere eenige udi. Havde man noget Diploma af hans Søn og Efterfølger Harald fra 1036, saa kunde man være saa meget endda vissere paa, at bemelte Aar var Knuds sidste, og Haralds første. Imidlertid synes mig dog at have bevist dette i bemelte store Konges Historie p. 95, hvortil jeg dog endnu vil her legge eet Bevis. *Spelman* i Glossario Archaiologico p. 4. anfører en Liste over alle Abbedier i England, som er forfærdiget i Edvardi 3. fierde Regierings Aar, det er 1331, hvor det Kloster Waltham siges at være stiftet af Kong Harald 1036. Nu er vel denne Liste opsat næsten 300 Aar efter, men siden den staaer indført i Optegnelsen af alle de Lemmer, som havde Rettighed at sidde i Parlementet, saa er det mer end rimeligt, at den er forfærdiget med tilbørlig Flid, og at dens Forfattere have havt Diploma at gaae efter. Var dette Diploma til, saa kunde man aldeles kuldkaste Wilhelmi Thorne foregivende p. 178. at Kong Knud er først Død 1037. Det er ellers gandske vel muligt at dette Diploma og mange flere ere endnu i Behold, endskiønt ey bekiendtgiorte ved Trykken, som fornemlig maa tilskrives det beklagelige Indfald af Rymer udi sin kostbare Samling af Engelske Diplomata, at ey begynde den før end fra 1066, og Wilhelmi Conquestors Regierings Tid. Hvorom alting er, saa haver Knud eene regieret i det mindste fra 1017. af til 1036, følgelig i 19. Aar. Diplomata vise altsaa, at Edvardi Love vildfare, naar de kun tillegge ham en Regiering af næsten 18. Aar. I *Smiths* edition af Beda findes p. 779. et Diploma af 1038, som siges at være udstedet med Kong Haralds tilladelse, følgelig ere vi visse paa, at han regierede i bemelte Aar. I *Hickesii* Thes. Lit. Par. 2. p. 303. nævnes og samme Diploma. Paa bemelte Sted anføres et Diploma af 1042, hvor Hardeknud siges da at have regieret. Dette Diploma findes Trykt i *Smiths* Beda p. 781. I Hickesio Par. 2. p. 227. er et Diploma af Hardeknud selv og af 1042, som udtrykkelig der siges at være udstedet i hans andet Regierings Aar. Dersom Dagen, naar dette Diploma er udgivet, stod hos, saa kunde det fuldkommen tiene til

at

at kuldkaste Edvardi Loves foregivende om at Haralds Regimente haver varet i 5. Aar. p. 237. findes nok et Diploma af Hardeknud og af 1042, som og siges udtrykkelig at være skrevet i hans andet Regierings Aar. Under det haver staaet tegnet paa hvad Fest-Dag det er udstedet, hvoraf dog desværre ey mer kan læses end det Ord feria. p. 308. forekommer nok et Diploma af samme Aar og samme Konge. Af Hardeknuds Eftermand Edvard findes p. 282. et Diploma af 1044, og det som mer er, p. 235. et andet af 1043. Da nu Edvardi Love tillegge Knud den store en Regiering af næsten 18. Aar, og Harald derimod af 5, saa er det slutteligt, at de ved de sidste have forstaaet 5. fulde Aar, og maaskee endda noget over, thi ellers havde de vel tillagt det Ord næsten, følgelig kan Harald efter denne Regning ey være Død for 1041. i November, saasom hans Fader Knud gandske vist ey døde før 1036. i bemelte Maaned. Dersom da efter samme Loves egen Regning Hardeknud haver regieret i 2. Aar mindre 12 Uger, saa kan han ey være Død før 1043. i Augusti. Men hvorledes kan da hans Eftermand Edvard udi 2. Diplomata hos *Wilkins* i Conciliis M. Britanniæ T. I. p. 318. og 322, som ere udstedde 1066, v. Kal. Januarii, skrive, at de ere udgivne i hans 25. Regierings Aar. Jeg maa tilstaae, at dette Datum synes i Begyndelsen at være ligesaa vanskeligt at løse efter min Mening, som efter Forfalskernes af Edvardi Love. Dersom den Saxiske Kronikes Mening p. 156. var rigtig, at Hardeknud er Død VI. Id. Junii 1041, saa kunde denne Knude let løses. Men jeg haver tilforn anført 3. Diplomata af Hardeknud, der uimodsigeligen vise, at han endda var i Live 1042, og at samme Aar var endog hans andet Regierings Aar. Nu ere de fleste Engelske Skribenter eenige om, at han er Død enten i Junio eller Julio, og alle, undtagen den Saxiske Kronike, i Aar 1042, fra hvilken Tid af og til v. Kal. Januarii 1066. ere omtrent $23\frac{1}{2}$ Aar, hvoraf følger at det da kun var Edvardi 24. Regierings Aar, med mindre man vil antage, at Edvard haver regnet hvert Aar fra Christi Fødsel, som han haver regieret, for et fuldt Aar, thi da bliver fra 1042. af, det iberegnet, til 1066, 25. Aar Dette er den eeneste Maade, hvorved

denne

denne Vanskelighed kan hæves, uden man vil sige, at Hardeknud haver kort efter sin Regierings Tiltrædelse i England taget sin Broder Edvard til med-Regent, hvilket Dronning Emmæ Encomiast, en Skribent der skrev for Hardeknud døde, siger temmelig tydelig p. 164. og 177, og Florentius Vig. p. 624. vidner, at Edvard kom til England sidst i 1041, fra hvilken Tid af, om man kan regne hans Regierings Begyndelse, det Aar 1066. bliver hans 25. Regimentes Aar. Folger man derimod de forfalskede Edvardi Love, efter hvis Regning Hardeknuds Død maa indfalde 1043, saa kan man endog ved at folge benævnte af mig anførte første Maade ey faae mer end det 24. Edvardi Regierings Aar ud 1066, og følgelig bliver man nødt til at erklære benævnte Edvardi Diplomata for enten falske, eller forderved, hvortil jeg dog ey seer nogen gyldig Aarsag; da man derimod haver mange flere og uimodsigelige, foruden denne, for at erkiende Edvardi Love for fordærvede. Men da denne Tvist og Tids-Regningen af disse Konger egentlig ey vedkommer Svends Døds Aar, saa vil jeg lade mig noye med kortelig at sige, at jeg haver paa Grund af disse Diplomata, og de Engelske og udenlandske Skribenters Beretninger Sammenligning, Aarsag at fastsætte, at Knud den Store er død 1036, Harald 1040, og Hardeknud 1042.

Af alt det hid indtil sagt er, er det klart, at man maa udfinde andre Beviser for at komme efter det rette Aar af Kong Svends Død, og mener jeg at treffe det ved at fastsætte Aaret af den Engelske Kong Ethelreds Død; thi alle saavel Engelske, som Islandske og andre fremmede Skribenter ere eenige i, at Knud kom samme Aar til England for at bekrige det, som Ethelred døde, saa og, at dette skeede 2. eller i det høyeste 3. Aar efter Svends Død. De Engelske Skribenter sige: Nemlig den Saxiske Krønike p. 146. at Knud kom til England i Augusti Maaned 1015, p. 148. at Ethelred døde paa St. Jörgens Fest 1016, og p. 144. at Svend døde Kyndelsmisse-Dag III. Non. Febr. 1014; W. af Malmesbury p. 71. at Svend døde Mariæ Renselses-Dag, at Knud kom Aaret efter

om

om Sommeren igien til England, og p. 72. at Ethelred derpaa døde St. Jørgens Fest, følgelig Aaret efter Knuds Ankomst, at Edmund døde paa St. Andreæ Dag, og p. 73. at Knud blev derpaa eene Konge i England 1017; Henrik af Huntindon p. 362. at Svend døde 1014. for Paaske, at Knud kom til England 1015, og at Ethelred døde 1016. ved Paaske-Tider efter 37. Aars Regiering; Ingulpus p. 892. tilskriver og Ethelred en Regiering af 37 Aar, og regner Knuds Regierings Begyndelse fra 1017. af; Simeon Dun., som slutter sin Historie med 1129, col. 170. at Svend døde 1014, III. Non. Febr., col. 171. at Knud kom til England om Sommeren 1015, og col. 172. at Ethelred døde IX. Kal. Maji 1016; Florentius Vigornienſis p. 615. at Svend døde 1014, III Non. Febr., og p. 616. at Knud kom til England om Sommeren 1015, og at Ethelred døde IX. Cal. Maji 1016. Og Dronning Emmæ Encomiast p. 166. at Svend døde det ene Aar, p. 167. og 168. at en god Tid gik bort for Knud om Sommeren drog igien til England, og p. 169. at Ethelred, endskiønt han ey nævner ham, døde derpaa om Vinteren. De Islandske Skribenter vidne: Heimskringla T. I. p. 383. at St. Oluf kom til Engeland samme Høst som Svend døde, p. 388. at han blev der 13. Aar, og at Ethelred døde efter 3. Vaars Forløb, og p. 397. at Knud kom samme Sommer til England, som Ethelred døde; Knytlinga Saga p. 10. at Knud drog 3. Aar efter sin Faders Død til England, og p. 14. at Ethelred døde samme Høst eller Sommer som Knud kom did, efterat han havde regieret i 38. Aar; *Torfæus* Histor. Norv. Par. 3. p. 16. af Codice Flateyenſi, at Knud drog 3. Aar efter sin Faders Død til England, og p. 18. efter adskillige Islandske Haandskrifter, at Ethelred kom paa Thronen 973. eller 972, og døde 1011, hvorudi han mener at de have den Engelske Skribent W. Thorne med sig, som jeg dog tilforn haver vist at være urigtigt, som og hvad som haver bragt ham i denne Vildfarelse. Heraf sees at de Engelske og Islandske Skribenter ere herudi eenige at Knud kom til England samme Aar, som Ethelred døde, dog med den Forskiel, at de første lade ham leve over et halvt Aar efter Knuds Ankomst, og de sidste derimod, døe i det samme, saa

og at Knuds Ankomst er skeet efter de førstes Regning næsten 2. Aar efter hans Faders Død, og efter de sidstes derimod 3. fulde Aar. Hele Forskiellen imellem dem bliver altsaa ikkun eet Aar i disse tvende Poster. Følgelig kommer det an paa at kunne bevise, naar Ethelred, som de begge tilskrive en Regiering af enten 37. eller 38. Aar, er død, enten 1016, som de Engelske paastaae, eller 1011. efter Islændernes Regning. Til den Ende vil jeg nu først igiennemgaae de fornemste af andre Historie-Skrivere, som have levet enten paa samme, eller nær de Tider. Adamus Bremensis p. 26. beretter, at Ethelred døde efter 38. Aars Regiering, og at Knud førde Krig i England i 3. Aar, hvilken Tid kommer rigtig nok ud, naar man antager Englændernes Regning om Svends Død, og regner derfra og til Edmunds Død; Saxo p. 192. fortæller adskillige Ting, som Knud skal efter sin Faders Død have forrettet før han drog til England, og som synes at have udfordret et par Aar. Han siger og, at den Engelske Konge, som han urettelig kalder Edvard for Edmund, blev dræbt 7. Aar efter, som Torfæus endelig vil have forstaaet efter Svends Død, for derved at trække Saxonem til Islændernes Mening, da dog Sammenhængen tydeligen viser, at Saxo vil have disse 7. Aar regnede fra Forliget af mellem begge Kongerne Knud og Edmund, hvortil kommer, at Saxo haver taget dette af en ældre Skribent Orderico Vitali, hvor jeg dog troer at der bør staae 7. Maaneder, thi just saa længe regierede Edmund efter sin Fader, og at enten Skribenten selv haver skrevet feyl per lapsum calami, eller og copiisterne have giort det, hvilket sidste, saafremt det forholder sig saaledes, maa være skeet for længe siden, efterdi det allerede haver bragt Saxonem i Vildfarelse; Ordericus Vitalis beretter p. 371. at Knud strax efter sin Ankomst til England beleyrede London, og at Ethelred døde i samme Beleyring, hvorudi han kommer overeens med Dronning Emmæ Encomiast p. 169. To saa gamle Skribenters Beretninger synes ey lidet at bestyrke de Engelske Skribenters Foregivende mod Islænderne, at Knud efter sin Tilbagekomst førte Krig mod Ethelred. Paa dette Sted er det ellers, at Ordericus taler om ovenmelte 7. Aar, som have forledet Saxonem.

xonem. p. 518. tilskriver Ordericus Canuto og hans tvende Sønner Harald og Hardeknud en Regiering af mer end XL. Aar i England. Men her maa endelig være en Feyl enten af copiisten eller Skribenten, thi om man end tager de allerlængste Regieringer, og tilskriver Knud 24. Aar, Harald 5. og Hardeknud 2, saa komme dog ey flere end 31. Aar ud. Annaliſta Saxo, ſom ſlutter ſin Hiſtorie med 1139, ap. *Eccard.* in corp. Hiſt. Med. ævi T. I. col. 440. ſiger at Ethelred døde 1016, at Svend var død noget tilforn, og at Knud kom ſtrax efter Ethelreds Død til England. Ditmarus Biſp i Merſeborg, ſom døde 1018. og følgelig levede paa de Tider, ſkriver p. 409. om Svends Død, og p. 410. at hans Sønner begrove ham, og derpaa fore til England, hvor de i Julii Maaned 1016. beleyrede London, hvor da Dronningen, ſom var bedrøvet over ſin Mands Ethelreds Død, opholdt ſig tilligemed ſine tvende Sønner Adelſten og Edmund. Dette Vidnesbyrd bekræfter meget de Engelſkes Regning, at Ethelred er død 1016. Dog ſiden denne Skribent haver levet ſaa langt fra England, ſaa ville vi endnu ey holde Tviſten for afgiort paa hans Ord, men opſøge flere og andre Beviſer, for at bringe denne Sag i Rigtighed. Ditmari Ord ſynes ellers at medføre ligeſom Ethelred var død for Knuds Ankomſt, men da hans Ord og taale en anden Forklaring, ſaa ſeer jeg ey nogen Grund og Aarſag at vige fra Dronning Emmæ Encomiaſt hans Beretning, ſom efter al Anſeende haver talet med, og kiendt denne Dronning ſelv, nevnlig at Ethelred døde under Beleyringen. p. 420. ſiger Ditmarus under det Aar 1018, at Knud da alene regierede over England, hvilket tiener til at beviſe, naar man betragter Veyens Længde fra England til Saxen, og at juſt dette Aar var Ditmari ſidſte, at 1017. bør efter Englændernes Regning anſees for Knuds første Regierings Aar hos dem.

Men naar man enten tviler paa Hiſtorie-Skrivernes Oprigtighed, eller finder dem at anføre tvende adſkilte Beretninger om een og den ſamme Ting, og derhos næſten at være af een og den ſamme Troværdighed, ſaa kan intet andet ſkille deres Tvætte ad end

gode Documenter og Diplomata. Disse have vi til al Lykke nogle af. Wanlejus hos *Hickesium* Par. 2. p. 307. anforer et Diploma af Kong Edgar og Aar 975, som er en Original, og p. 308. en Copie af samme, som og er underskrevet 975, hvilket sidste dog ikke gior noget til Sagen, thi Originalen deciderer. Herved er at mærke, at dette Aar er efter alle Engelske Skribenters eenstemmige Udsigende Edgari sidste, og hans Sons Edvardi første, hvorledes har da Ethelred efter Islændernes Regning kunnet komme paa Thronen 973, mindre 972, som dog efter deres hypothesis er nødvendigt, saafremt han skal være død 1011, og have regieret 38. Aar efter deres Regning, og 37. efter Englændernes? Samme Wanlejus anforer p. 281. et Diploma skrevet 976. i Edvardi andet Regierings Aar, men da de sædvanlige Kaars ey findes under det, saa vil jeg ey betiene mig deraf, endskiønt jeg ligesaa lidt som Wanlejus holder det for ægte. p. 255. findes et andet Diploma udstedet Jule-Dag 977. af Erke-Bisp Oswold med Kong Edvards Samtykke, og p. 282. en Afskrift af et Diploma udstedet 977. i Kong Edvardi andet Regierings Aar. Nu er det at mærke, at de Engelske Skribenter henføre denne Konges Død til 979, iblant andre Ingulphus p. 889, som siger at han regierede i 4. Aar, eller og til 978, som den Saxiske Krønike. Det ældste Diploma af Kong Ethelred er, saa vidt mig er bekiendt, af 983, og findes hos Wanlejum p. 237. Dette gior intet til Sagen, men p. 302. nævnes et andet udstedet 984. af Erkebisp Oswold i York udi Ethelreds 5. Regierings Aar. Samme Diploma findes Ord for Ord trykt i *Smiths* Beda p. 778, og ere Kongens Regierings Aar skrevne der saaledes: regni vero regis noſtri Æthelredi anno qvinto, hvilken Skrive-Maade kan forsikre os om, at de tvende lærde Mænd Wanley og Smith have ey læst urigtig, som man kunde befrygte, i fald Aarene havde været betegnede med Tal. Dette Diploma have alle Mærker hos sig, at det er ægte, hvortil fornemmelig maa regnes, at mange af Bogstaverne ere Angel-Saxiske. Efter dette Diploma maa Ethelred altsaa være kommen til Regieringen 979. eller 980, og som ingen gammel Skribent udgiver det sidste for hans Regierings

Til-

Tiltrædelses Aar, saa er det klart, at han er kommen paa Thronen 979. Fra dette Aar af og til hans Død haves endnu mange Diplomata, hvoraf jeg dog ikkun vil røre ved dem, som unegteligen vise, at han haver levet efter 1011. Wanlejus anfører p. 237. et som han haver udstedet 1012. i den 10. indiction, hvilken Tids Bemærkelse viser Rigtigheden af dette Diploma, saasom den første indiction begyndte fra September 1002. p. 276. anføres nok et Diploma af samme Konge, Aar og indiction. p. 270. nævnes hans Sons Adelstens Testament af 1015, den samme som Ditmarus taler om, og ellers er ikkun lidet bekiendt i Historien. Ja det som mere er, p. 237. anføres et Diploma af Kong Ethelred selv, Aar 1015. og den 13. indiction. Hertil kommer, at de Islandske Skribenter, ligesaavel som de Engelske og andre ere eenige deri, at Hertug Eadric Streon blev kort efter Kong Edmunds Død dræbt efter Kong Knuds Befaling. Dersom da efter Islændernes Mening Ethelred var død 1011, og Edmund 1012, saa maatte Eadric i det seneste have mist Livet 1013; Men nu anfører Hickesius T. I. p. 141. Ord for Ord et Diploma af 1017, som Eadric haver underskrevet, hvilket neppe gaaer an, saafremt man antager Islændernes Tids-Regning, men vel, hvis man med Englænderne lader Edmund døe i November 1016, og Eadric Aaret efter. Det Diploma som findes i *Smiths* Beda p. 779. af Aar 1016. udstedet af Bisp Leoffino synes og at vise, at dette Aar haver været det store confusions og Strids Aar i England, da Ethelred, Edmund og Knud sigtede sammen om Kronen, saasom her skrives alene: Christo creaturarum propriarum omnia ubique regna suo in pondere & mensura disponente, uden at legge til, hvo som da var Konge, som ellers overalt skeede, naar endog denne formular eller nogen lig den, brugtes. Det lader ligesom Bispen ey haver dristet sig til at nævne nogen Konge, for ey at fordærve det med nogen af dem, og derfor overladt Riget til Christum, imod hvis Regimente han kunde være vis paa, at ingen af dem vilde protestere. Har da Ethelred levet endda 1015, og Knud 1018. været alene Konge i England, saa synes mig at det er bragt til al mulig Vished, at

Ethelred er død efter Englænndernes Regning 1016, og ey 1011, som Islænderne paastaae, saa og at Svend kan da ey være død før 1013, og ikke 1009, 1008. eller 1010. naar jeg end vil følge Islændernes Regning herudi, at Knud haver biet 3. Aar i Dannmark efter sin Faders Død; Men da vi have fundet, at Islænderne have forregnet sig 5. Aar anzaaende Ethelreds Død, og at Englænderne derimod have regnet gandske ret, saa seer jeg ey, hvorfor man og nu ikke kan vige fra de første og holde med de sidste, som eenstemmigen tillegge Knud ikkun et Ophold af næsten 2. Aar i Dannmark, og følgelig indfalder Svends Død 1014, som jeg anseer for upaatvileligen at have været hans Dods Aar. Det eeneste Middel at redde den Islandske Regning er at foregive, at de Engelske have regnet Christum at være født 5. Aar forend vi, Islænderne og alle sætte. Men dette er en Sætning, som fremføres gratis, og hvortil ey mindste Spor findes i Historien, og som desuden ey kan foreenes med de efterfølgende Kongers Regierings Aar, og ey heller vises, naar man bør forlade den, og igien hos de Engelske Skribenter søge den almindelige Tids Regning fra Christi Fødsel. Da ellers de Engelske Skribenter vidne, at Kong Svend fornemmelig fra 1012. af søgte at undertvinge sig England, da han tilforn ikkun plyndrede der, saa at han fra det Aar af bestandig blev i bemelte Land indtil sin Død, og hertil legges, at Dronning Emmæ Encomiast siger, at Knud kom med sin Fader til England paa hans sidste Tog, og at Faderen bespurgte sig i alle Ting hos ham; saa kan man heraf tage Anledning at anseе ham for sin Faders Med-Regent fra den Tid af, og hvo kan vide, om ey mange paa de Tider have regnet hans Regierings Begyndelse fra det Aar af, og følgelig til-

lagt

lagt ham en Regiering af 24. Aar? Da og Kong Svend af det, som han selv havde erfaret med sin egen Fader, saae, hvor farligt det er, naar Arve-Følgen ey er afgiort i levende Live, saa kan det maaskee være mueligt, at han allerede i det Aar 1009. haver ladet Stænderne erklende Knud for sin Efterfølger. Paa den Maade haver en gammel Sagn kunnet berette, at Knud har regieret i 27. Aar i Dannmark, og 24. i England, og forplanket denne Beretning indtil de første Islandske Skribenter, hvilke da ikkun have herudi feylet, enten ved selv at fordærve Sagnen, eller ved at fæste Tro til en allerede forfalsked Sagn, at de have meent, at Knud haver regieret 27. Aar efter sin Faders Død. Dog fremsætter jeg ikkun dette, heldst om om de 27. Aar, som en Gietning og rimelig Aarsag til Islændernes Vildfarelse, tht ellers maa jeg tilstaae, at de have meget feylet i at beskrive Kong Knuds Historie; Saaledes giøre de ham til et Barn af 10. Aar, da hans Fader døde, og som derfor maatte sidde 3. Aar stille i Dannmark, da dog Dronning Emma Encomiast, en Skribent der levede udi hans Tid, og selv havde seet ham, vidner, at han for Faderens Død giorde Krigs-Tog med ham, og overalt beskriver ham som en Mand, endskiønt ung, hvoraf man kan slutte, at han i det mindste haver været 20. Aar gammel, da Faderen døde, hvilket jeg omstændeligere haver udført i hans Historie p. 3. not. d. Endskiønt jeg ey heller nægter, at jo de Islandske Skrifter bør ansees for de fornemste Hoved-Kilder til Historien af vor Norden, saa er det dog ogsaa unægteligt for hver den, som flittig og noye haver læset dem, at de dog tiene baade langt omstændeligere og rigtigere til at oplyse den Norske end den

den Danske Historie, som kommer fornemmelig deraf, at deres beste Skribent Snorre Sturlesson skriver de Norske Kongers Historie, og ikkun tilfældig Vis taler om de Danske, og at alle deres andre Skribenter langt fra ey kan lignes med ham, endog ey Knytlinga Saga, som ex professo beskriver de Danske Kongers Liv og Levnet, og som udi Knud den Stores, og Hertug Knuds Historier haver begaaet vigtige og u-imodsigelige Feyl.

An-

Anmærkninger

over

Konsten at leve under Vandet

Forfattet

af

Christen Hée.

Iblandt alle Konster, som Nødtorftighed og Trang have lært det menniskelige Slægt at udfinde, vil man neppe finde nogen, som ved første Øyekast synes mere formastelig end Konsten at Dycke. At ville leve under Vandet er det ikke at føre Krig med Elementerne, at omvexle Menneskers og Dyrs Atmosphæra med Fiskenes, eller i det mindste at vilde giøre et Land-Dyr til et Amphibion. Er det vel troeligt at det, som er mod Naturen, skulle kunde bringes til veye ved Konst, da Konsten i andre tilfælde, naar den kommer paa det høyeste, neppe kand efterligne, end sige overskride naturens Virkninger. At svømme, hvad er det ikke for en forvoven Sag? Og kand man vel troe, at nogen haver havt mod og lyst til at flyde paa Vand-Skorpen uden i de Tilfælde, hvor Naturen anbringer sine sidste og yderste Kræfter for at redde Livet. Cæsar, i hvor stor en Herre hand end var, viiste herpaa en af de største Prøver, da hand ved en Broes Bestorming udi Alexandria kastede sig i Stranden og svømmede 200 Skrit for at komme til et af sine Skibe, holdende den venstre Haand over Vandet, for ikke at giøre de Papirer vaade hand holt deri, slæbende sin Krigs-Kiortel med Tænderne, paa det at Fienden ikke skulle faae Bytte. Svetonius siger, at hand i andre Tilfælde pleyede at svømme paa opblæste Læder-Sække. Imidlertid synes

den Konst ikke nær saa farlig, som at ville leve i nogle Timer paa paa 12. Favners dybde under Vandet, hvor Vandets trykning synes at være saa stor, at aandedretter maatte ophøre og Blodet standse. Men haver Kunsten kundet bringe det saa vit, at alt Farlighed er bleven hævet ved Svømme-Konsten (*): Saa er det ey at undre, at der fra gammel Tiid, har været de som, endog med største Livs Fare, have søgt at kunstle og forbedre Konsten at leve under Vandet; thi hvor mange Slags Tønder og Kister, hvor mange Vand-Harnisker og dycker machiner, hvor mange Klokker og indretninger har man ey forgiæves maat anvende, førend en Engelsmand af ligesaa stor Erfaring som Videnskab har udfundet et sikker Middel at dycke og leve under Vandet. Tør man herudi, som i andre Tilfælde, troe en Konstnere udi sin Konst, da kunde vi af tvende berømmelige Mænds Efterretninger lære, hvorvidt Konsten at leve under Vandet er bragt i vore Tider. Den Svenske Mechanicus Capitain Triewald har herudi været sit Fædrene Land til større Tieneste end nogen anden, og udi sit vakre Skrift af Aar 1741. viist dyckeriets Vigtighed og nytte i allehaande Leyligheder, men i Besynderlighed, naar noget forulykket eller nedsunket Skib ved dyckerens hielp skal sættes i Stand til at vorde opdragen, og, i fald dette ey kand skee, hvorledes de fornemmeste Vahrer i slige Tilfælde kand bærges. Han giver derhos en ved borlig Efterretning om de Machiner, Kloer, Tænger Søe-Bukke, Skibs-Brekkere, hvoraf man betiener sig i deslige Omstændigheder for at fatte, sprænge, overskiære, afkappe, indhage eller sammensanke det som skal optages af Søebunden. Den Lærde og vitberømte Engelsmand Hr. Doct. Halley forsikrer os endnu videre, at naar dyckeren paa 12. Favners eller 72. Fods dybde under Vandet synes at være udelukt fra al omgang med andre Mennesker, Solens Lys og varme at være hannem formeent udi en saa afsondret Tilstand, da

(*) See Hamb. Magaz. 3die Bind 6te Stykke pag. 673. Hvor man finder anført, at en af de danske Konger med endel af sin Hofstat skal have gaaet en heel Miil over aaben Søe ved hielp af et particulair svømme Redskab.

da haver hand endnu sig dette forbeholden, at hand midt under Vandet kand slaae ild, antænde et Lys, skrive et Brev, sende det op over Vandet for at give sin Tilstand tilkiende, og at beordre saa megen Tilførsel af luft, som han haver nødig til at underholde Aandedretten. Jeg vilde nu ved en kort Historie anføre, hvorledes alt dette gaaer til, dersom Orden og Tydelighed ey udfordrede nogen foregaaende Efterretning, hvorledes menniſker og Dyr forholde sig under Vandet i deres naturlige Tilstand; thi aldrig saae nogen tydeligere Konsternes Vigtighed, end den der først er kommen i Erfaring om, hvor naturen forlader os, og hvor nødvendig det er, at Konsten opfylder den trang og mangel, som heraf reyser sig.

Vil man vide, hvorfor Menniſker og visse dyr ey kand leve under Vandet, da maa man lade sig underrette om den Tilstand, de befinde sig i, naar de under Vandet er druknede. De Lærdes Nysgierighed er herudi gaaen saa vit, at man har druknet umælende Dyr, for at see i hvad Tid de dræbes, og om de ikke har vildet faae til Live igien, naar de opdrages. En spurre, en Due, en Hane kand ey leve længere end 3. à 4. Minuter under Vandet. En And døer i 8. 10. à 15. Minuter. En Hund eller en Kat døer i $2\frac{1}{2}$. Minuter, naar de i den Tid holdes under Vandet, men lader man dem Minut-vils komme op over Vandet, og siden sunker dem ned igien, da holde de sig ved Live i 10. à 12. Minuter (*). Der ere adskillige Inſecter som døe, naar man holder dem under Vandet, men opdragne, faae til live igien og det undertiden efter 40 à 50. Timers Forløb (**). Monsieur de Reaumur har vidst saa vel at betiene sig af den Sag for at erkyndige sig om Biernes Oeconomiske Indretninger, at han maatte drukne den heele Biesverm, forend hand ved de druknede Biers opstandelse, da hand formodede, at hver vilde tage fat paa sit sædvanlige Arbeyde, har kundet udfinde denne saa kaldede republiqves Tilstand, og forvisse sig om Dronningernes Antal, Mand-Kiønnets Beskaffenhed, og de øvrige

(*) Histoire du l'Academie in 8vo 1741. pag. 98. & 99.
(**) - - - - - - - - - 1740. pag. 17.

Biers Verk og Idrette, som ere af ingen Kion. Mennsket allene er et saadant Dyr, at dermed ey kand giøres deslige forsøg, imidlertid ere der dog de Historiske relationer, som forsikkre os det samme om Menniſker, som tilforn er anført om Inſecterne, nemlig at de efter lang Ophold og Leye under Vandet ere opdragne og kommen til sig selv igien. Doctor Tilasius Kongelig Bibliothecarius i Sverrig skal have omstændelig antægnet, hvorledes en Mand paa 65. Aar, da hand vilde redde et andet Menneskes Liv, som var falden i en Vaage, selv uformodentlig fald ned i Vandet, og kom til at staae opragt paa Bunden udi 18. Alens dybde under Vandskorpen, hvor han efter 16. Timers forlob blev opdragen, med stor Moye kom til sig selv igien, og levede derefter i nogle Aar. Samme Author forsikrer at have kiendt en Kone, som, efterat hun i 3. Dage havde været under Vandet, er bleven reddet, at jeg ey skal tale om Hr. Burmans Beretning om en 17. Aars gammel Dreng, som foregives at have været under Vandet i 7. Uger, og efterat hand var opdragen levede i 53. Aar. En saa forunderlig og utroelig Sag at en meget lærd Natur-Kyndere derover har giort en saadan critiqve, at om Drengen end havde kundet leve under Vandet af mangel paa Luft, saa maatte hand dog paa saa lang en Tiid have døet af sult (*). Men skulle den Sags Mueligheed undersøges og sammenlignes med ald anden Analogie i Naturen, da veed jeg ey heller, om Drengen i saadan Tilstand under Vandet kand have haftret god Appetit, som synes at være et foregaaende Symptoma, førend en døer af sult, og maatte jeg vel sporge, hvorfor man ey kunde bruge samme Argument mod Svalernes Vinterleye, om hvilken man ved den berømmelige Natur-Kynderes Flid i Danzig er bleven forvisset ved Tingsvorne Vidners berettelse (**) som have selv været Tilskuere af Svalernes saa sørgelige henfart og Begravelse under Vandet, da de, en efter anden, i det Antal sætte sig paa et flydende Ror eller Qvist, som de antreffe paa Vandet, indtil de alle under dette Foreenings Baand ved deres fælles tyngde ned-

(*) Cel. Kryggeri physiolog. pag. 411. &c. seqv.

(**) Natur-Forschende Gesellschaft in Danzig Erster Theil pag. 482.

nedsiunkes og begraves under Vandet, hvor de forbleve Vinteren over. Vores Lærde og vitberømte Procancellarius udfører den Sag videre udi Norges natural Historie Tom. II. pag. 321. Denne Sandhed, siger hand, udkrævede her til Lands ikke nær saa vitløftig Bevis, da næsten hver Mand veed, at Svalerne mod Vinteren, efterat de lidet har qvidret eller, som man siger, siunget deres sidste Svalesang, flyve Flokke-Vis tet tilsammen, og siunke sig ned i ferske Vande gemeenligen mellem ror og Siv, hvoraf de om Foraaret fremkomme, og indtage deres forrige Bolig. Men naar Fiskerne om Vinters Tid af en Hændelse treffer paa saadan Svale-Leye, og med sit Garn uddrage nogle Snese ja vel 100 tillige, findes de sammenkaablede med Fod i Fod og Neb i Neb, saa denne Klump er af en underlig anseelse. Tager man nogle af dem ind i en varm Stue, da begynde de efter en halv Times forlob at røre sig, og kort derpaa at flagre og flyve omkring, dog varer dette utidige og dem unaturlige Liv ikke længere end en time i det høyeste, saa døe de aldeles Dette har end og udi Olai Magni Tid her til Lands været bekiendt, som sees af hans Hist. Septent. Lib. 19. ikke desto mindre er denne ustridige Sandhed nyligen, men uden mindste god Grund, modsagt af Georg Edwards i hans natural History of Birds. Jeg ved vel, at man ey sikkert kand slutte fra Fugl til Menneske, efterdi saavel Brystets Beskaffenhed i Henseende til Aandedretten, som Mavens i Henseende til Føden er anderledes, imidlertid er dog overeensstemmelsen saa stor, at naar man fuldkommen er forvisset om Fuglenes Vinter-Leye uden ald Føde under Vandet, da skulle saa lang en Ophold under Vandet i Henseende til Mennesker ey tabe ald Rimelighed. Hvor mange insecter ere der ikke, som begrave sig under Jorden udi Dvale Tiden, og legge som døde indtil varmen begynder at komme i Luften? Hvor langsom gaaer det ikke til udi insecternes Forvandling, og hvem skulle vel fæste Troe til den Sag, hvis man derpaa ey havde øyensynlige Prøver. Dyrenes Liv og Maade at leve paa under Vandet haver endnu ikkun faaet et svagt Lys udi natur Kunskaben. Veed man endnu til visse hvorledes Hvalfiske-Arten bruge deres Lunger, hvorfor den største Deel af Fiskene have ingen Lunge og dog maae op i

Vandskorpen, for nu og da at tage frisk Luft, hvorfor de fleeste Amphibia have Lunger men ikkun et Hierte-Kammer, og hvorledes de bruge deres Lunger saa vel i Vandet som paa Landet, og veed jeg ingen endnu, som udi det dessein haver foretaget sig at examinere Svalernes mechaniske Beskaffenhed mod Dvale-Tiden, eller giort sig umage for at udfore, ved hvad Konst Svalerne paa saa lang en Tid enten kunde leve under Vandet, eller være døde og saae til live igien. At døe af sult i dvale Tiden kand ey gielde mod Dyr og Insecter, hvorfor da mod Drengen under Vandet? En Kone laae under Snee i 6. Dage, og nød intet efter Samuel Bowdichs Skrivelse til Wiljam Musgrave, hun døde dog ikke deraf. Plinius siger, at 7. Dages Hunger er ikke dødelig og at man i hans Tid har haft Historier om de, der have hungret meer en i IIve Dage, men elleve Dage, hvad er det mod Burmans Dreng udi 7. Ugers Faste-Tid under Vandet? Jeg vil lade de Italienske Academister svare herpaa som anføre (*) at Henricus Stiphont melder om en, som gav sig ud for den sande Messias, og foregav, at hand kunde faste længere end den, som hand efter sit forvirrede Hoved holt for den falske, og siges at have fastet fra 6te December indtil den derpaa følgende 15. Februarii. Man haver Relationer om andre, som have sovet nogle Uger uden at nyde det ringeste. Beccarius taler om en Nonne, som blev borte i Slag, og derpaa nød intet udi 20 Dage, og udi Actis Lipsiensibus meldes om en Febricitant Margareta Lavera, som i 4re Maaneder intet nød, uden en eneste Skeefuld Mandel-Olie, som hun paa 5te Dag fra denne fastes begyndelse tog til sig. Bemelte Academister sige derhos, at Mennesker og dyr æde for tvende Aarsager skyld (1) for at reparere det som gaaer bort af Legemet udi den bestandige tab ved transspirationen &c. (2) for at holde en rigtig temperature udi vedskerne ꝛc. Naar da Legemet befinder sig i den Stand, at det taber lidet eller intet, og Vedskerne, som ere sunde, bevege sig overmaade langsom, da ophører til nogen Deel de Aarsager, hvorfor Legemets conservation fordrer Mad og Drikke, og derfor i saadan Tilstand bliver i Stand til

(*) Institut. Baron. Comment. Tom. II. Part. I. pag. 221.

til at faste. Disse Aarsager synes at passe bedre til Dyrene i dvale-Tiden under Vandet, end til den indbilte Messias og Febricitanten, hvis Blod og Vedsker vel hverken kand antages som sunde eller af overmaade langsom Bevægelse. Men jeg vilde undsee mig ved at anføre deslige Historier udi saa oplyst et Selskab, hvis man ey vilde erindre sig, at der ere utallige Ting i Naturen, som Natur-Kyndere ey endnu vide at sige Aarsag til, og om endskiont jeg ey tør fæste troe til alt det, som her er anført: Saa tør jeg ey heller paa saa løs en grund nægte Hoved-Posterne af deslige Relationer, fordi de synes at stride imod de sædvanlige Hendelser udi Menneskers og Dyrs Levemaade; Thi er det en afgiort Sag, at man ved øvelse kand hærde og raffinere sig i den Konst at leve under Vandet, og at der udi det menneskelige Legems Structur, saasom Brystets og Lungernes Beskaffenhed er noget som kand give det ene Menneske i at leve under Vandet største Fordeel frem for det andet, da kand jeg og ey bevise Umueligheden, at et Menniske Krop kunde være af den Beskaffenhed, at Livet og Vedskernes sagte omløb kunde vedligeholdes under Vandet udi saa lang en Tid, som udi foregaende Relationer er bleven anført. Fosteret i Moders Liv lever omendskiont det ey respirerer. Jeg veed vel, at Brystets meachanismus i den Tilstand er af en anden Beskaffenhed, end naar det har været nogen Tid i Luften, men dersom der ere de Menniskér som endnu længe efter Fødselen conservere samme mechanisme, da maa de derved faae en virkelig Fordeel i at leve uden at respirere (*) og med det samme en Færdighed at leve under Vandet. Man siger, at Perle-Fiskerne til den ende legge deres Børn, saasnart de komme til Verden, udi lunket Vand, og lader dem der ligge nogen Stund, for at giøre dem skikkede til Perle-Fangsten. Det er en forunderlig Relation

Adm.

(*) Histoire de l'Acad. 1741. 8vo pag. 96. il y a des adultes dans lequels letrou oval ou botal. qui Supplée a la respiration dans le Fœtus, & *le canal* de communication Sont encore auverts. On lit dans l'histoire de l'Academie de 1700. & 1701, qve Monſ. Littre avoit trouve le trou ovale ouvert dans deux Sujets dont l'un etoit agé de 20. à 22. ans & l'autre de 40. en 1724. Monſ. Petit fit voir à l'Academie le coeur d'un homme agé de 40. à 45. ans, qvi avoit de meme le trou ovale & le canal arteriel ouverts.

Adm. Anſon giver om Neger-Slaverne (**), naar hand ſiger, at de blive forſt anſeet ſom færdige Dyckere, naar de ved øvelſe ere komne ſaa vit, at de kunde blive under Vandet indtil Blodet gaaer dem ud af Næſe Mund og Ørne, og forſikkres, at de ikke tage ſkade ved ſig tilfælde, efterdi Blodet baade ophører af ſig ſelv, og at de derefter meget lættere kunde dycke, og aldrig, efterat de engang have forſøgt en ſaadan Blodſtyrtning, ſtaae i fare for at overfaldes deraf anden Gang. Dyckerne, ſom efter Cleopatræ liſt, practicerede den ſalte Fiſk paa Antonii Krog, maa uden Tvivl, paa det at putſen ikke ſkulle mærkes, have haft god Force til at leve under Vandet, og tør man troe Cardani Vidnesbyrd, da kunde Colas den Sicilianer blive under Vandet i 3. à 4re Timer, omendſkiønt Dyckerne ved Perle-Fangſten, ſom oplæres i den Konſt fra Barns Been, ey kunde holde detud paa nær ſaa lang en Tiid. Ved Inſelen Ormus have Perle Fiſkerne en beſynlig Maade at dycke paa, ſom ved denne Leylighed vel fortiener at anføres (**). Lige ud for Øen Ormus ligger tvende ſmaae Øer hvoraf den ene kaldes Rismus, den anden Karaka, ved diſſe Øer findes mange Perle-Bænke, hvorpaa Perle-Fiſkerne i 100de og 1000de Tal Fiſke-Perler paa følgende Maade. De dycke under Vandet paa 18. Favners dybde, de gamle have ingen Vegt paa Benene, men de unge, ſom forſt ſkulle lære, binde et Slags meget tung Træe ved deres Fødder, at de deſto bedre kunde ſynke. Deres Baade giøre de faſt, at de ligge ſtadige, derpaa tage de en Line eller Reb 200. Favner lang og derover, ſamme giøre de faſt med den ene Ende ved Baaden, men den anden Ende binde de ſig om Livet, hvor de tillige fæſter en Læder-Sæk, ſom naaer dem til Knæerne eller mit paa Benene. Paa Armene binde de en ſtor Svamp fuld med Olie, udi hvilken de baade tage og ſlippe deres Aandedræt, i ſaadan Tilſtand buſe de ned paa Bunden, og kunde holde ſig længere end en Time under Vandet. Hvad fordeel en ſaadan Svamp med Olie giver diſſe Dyckere kand man beſt ſlutte af Engelændernes Relationer, ſom have giort ſig umage for at undersøge

(*) Hamb. Magaz 3 Bind. 5te Stykke pag. 476.

(**) Beſkrivning over en Reſa genom Aſia Africa &c. af N. M. Koping pag. 82.

søge, hvorlænge de ordinaire Dyckere kunde blive under Vandet, hvorom Præsidenten af Java Major giver følgende Beretning (*). Den længste Tid Perle-Fiskerne heromkring kand holde sig under Vandet er et qvarteers Tiid. De lære og bruge den Konst allene ved øvelse. Perle-Fiskeriet varer her ikke over 6 Uger, og ved slutningen af denne Tiid staaer Perle-Fiskeren meget længere under Vandet end ved begyndelsen. Her i Batavia er ellers en meget vel øvet Dyckere, som dycker allene for Ankere, Canoner og deslige Ting, som kunde være tabt paa Reeden. Jeg har seet ham adskillige gange at gaae ned under Vandet, og forsøgt at holde min aande saa længe jeg kunde, men hand blev under Vandet 10. Gang saa længe som jeg kunde holde min Aande. Vil man have den lyst at see ham gaae under Vandet, da giør hand det ikke med mindre man giver ham en Pæl at det beste Slags Brende-Vin.

Vil man nu vide, hvorfor et Menneske ey kand leve uden en bestemt Tiid under Vandet, og hvorledes dette rimer sig med det menneskelige Legems structur, da er den gemeene Tanke, at Vandet i den mængde gaaer ind i de druknedes Liv, Lunge, Mave, og Indvolde og saaledes udspiler disse Deele, at Blodets circel derved maae standse. Det er i den Meening man pleyer undertiden at hænge de druknede op ved benene, at rulle og banke dem tilstrekkelig for at faae Vandet ud af dem. Doctor Beecer har udi sin Tractat de Submersorum Morte sine pota Aqva, aliqvot cadauerum Sectionibus detectâ, saaledes søgt at bevise at man herudi tager feyl, og efter hannem Doctor Littre og Senac, at de fleeste Natur-Kyndere have troet, at det ey er den liden mængde af Vand, som kommer ind i Menneskets, som dræber ham, men langt mere Vandets tryk, som saaledes tilstopper endeel af organis respirationis, at den nedsunkne under Vandet qvæles og døer af Suffocation. Ikke desto mindre, saa kan det vel ikke nægtes, at Vandet, som gaaer ind i Luft røret og Lungerne, i hvor liden qvantité det end kunde være, saaledes irriterer disse saa delicate Parter, at

(*) Philosoph. transact. Vol. 3. Num. 43. pag. 863.

de druknedes Død derved befordres, hvilket kand sluttes af de Observationer Monsr. Louis Conseiller & Commissaire de l'Acad. R. de chirurgie haver anfort udi sin memoire sur les noyés (*). Vel er det en Sag, som bestandig tildrager sig ved de druknede, at naar de have lagt noget i Vandet, da svelle de op over heele Legemet indtil de blive saa opblæste, som de Vatterfottige, og hvem skulle troe andet, end at det var Vandet, som giorde de druknede saa opsvulne, men hvem tør modsige de Anatomiske operationer, som lære, at Vandet findes hos dennem i saa ringe en Grad, at det ey kand giøre en saadan Virkning, og bliver det derfore vel det naturligste at slutte, at den indvendige Luft, hvormed alle legemets Deele ere opfyldte, saaledes udspiler alle Parterne, som ved Vandet ere blevne slappe, at det druknede cadaver sveller op til en saadan tykkelse, at

(*) Les uns ont attribué la mort de ces infortunés à la Suffocation, d'autres à l'entrée de l'eau dans l'estomac & dans les poumons, d'autres à l'abaissement de l'epiglotte sur la glotte. Monsr. Louis porte son jugement sur ces differentes opinions, & se range du parti de ceux, qui pensent qve la mort des noyés est produite par l'entrée de l'eau dans les poumons. Il rapporte plusieurs experiences en faveur de ce Sentiment, pour leqvel l'eau qv'il avoit trouvée dans la poitrine de plusieurs noyés le faisoit fortement pancher, mais comme on pourroit lui dire, qve cette eau venoit d'une expression des serosités sorties des vaisseaux du poumon, il n' a rien trouvé de mieux pour prouver le contraire que de noyer des animaux dans des liqueurs colorées. Elles confirmerent, ce qve lui avoit fait connoitre la boue qv' il avoit remarqvée dans la trachée Antere d'un chien qv'il avoit fait noyer dans une eau bourbeuse & les poumons d'un chat submergé dans une quantité d'eau suffisante pour le noyer apres avoir eté teinte avec de l'ancre, furent trouvés gonflés & noirs comme s'ils eussent eté gangrenés. On pourroit objecter qve cette eau n'est entrée dans le poumon qv' apres la mort de l'animal, mais il faudroit dit il ignorer absolument le mechanisme de la respiration pour faire une objection de cette nature. Car desque la poitrine ne fait pas le mouvement necessaire à l'inspiration, il ne peut rien entrer dans les poumons. J'ai tenu dans l'eau pendant plusieurs heures des Animaux qve j'avois fait etouffer auparavant, il n' est jamais entré une goute d'eau dans leurs poumons. Pour faire revivre les noyes, il conseille de souffler l'air chaud dans la beuche des noyos, d'introduire de la fumée du tabac dans leurs intestins, & le secours le plus puissant est la saignée de la Jugulaire.

at det formedelst sin formeerede Indhold og formindskede egen tyngsel flyder op paa Vandet.

Dette er da den skiæbne, som Menneſker og Dyr have udi deres naturlige Tilstand under Vandet. Det vil nu være Tid at vise, hvad hielp Konsten haver udfundet for at forlænge Tiden og at lindre Omstændighederne, naar Dyckerne begive sig fra Menneskers til Fiskenes Luft-Kreds. Hvem den første har været, som haver udfundet nogen Dycker-Machine, er vel besværligt at sige. Georgius Sinclar Professor i Edenburg kalder dyckeriet Melgims invention, som uden Tvivl har været en Scotlænder, som ved en Machine i Form af en Kiste eller Klokke, skal ved den Scotske Pe Mula have optaget Canoner, som udi en 27. Aar havde lagt paa Søe-Bunden. Lorinus holdes ellers for den ældste Skribent, som udi sin Krieges Buch taler om en dycker Machine lig en Kiste uden Bund, og efter ham Nicolo Tartaglia, som døede 1557. og har skrevet Travagliata inventione insieme con un Artificioso modo di poter andare & stare per longo tempo Sotto acqua, a ricercare le materie affondate & in loco profondo. Hvoraf den anden Edition er trykt i Venedig 1606. Alphonsus Bonellus, udi sin ypperlige tractat de motu Animalium, haver søgt at inventere en Machine af den Beskaffenhed, at et Menneske skulle derved kunde leve og bevege sig friere under Vandet, end udi den frie Luft, samme Machine har dog ey hidindtil vildet lade sig practicere. De fleeste Dycker-Machiner, som virkelig have været proberede og brugte i Søen, ere enten en aaben Kiste eller Tønde uden Bund, en tillugt Kiste, en Vand-Harnisk eller en Klokke Machine saaledes som den til sidst er bleven raffineret i Engeland og Sverrig. De aabne Kister, som uden Tvil have været de første og simpelste Machiner man haver vidst at betiene sig af, og siden har givet Anledning til dycker Klokken, have alle denne Ufuldkommenhed, at Vandet stiger meget høyere i dennem, end i de seenere, hvilket har været Aarsagen, hvorfor man har forlat Kisten, og taget fat paa Klokken. De tillukte Kister bleve paa nogen Tid anseet som de fuldkommenste Dyc-

ker Maschiner, hvoraf Hoved concepten var denne, at man indelukte Dyckeren udi en Kiste eller stor Tonde, for at befrie ham fra Vandets trykning udi store dybder. Paa den Part af Tonden som vente ned mod Søe-Bunden, vare der tvende Glas-Dyne, hvorved den indelukte Dyckere skulle see neden for sig, og paa Siderne vare tvende Huller med Ledder-Nor og Hansker, at Vandet ey kunde trenge igiennem dem, og hvorigiennem Dyckeren skulle udstrekke sine Arme, for at giøre det fast, som fantes paa Søe-Bunden. Denne invention haver foruden mange andre disse tvende Hoved-Feyl. 1) At Dyckeren lever indsluttet og ey kand faae tilførsel paa frisk Luft. 2) At naar hand paa nogen stor dybde skal udstrekke sine Arme, som en Snegl sine Horn, da faaer hand en Trykning saa stor paa Hænder og Arme, at de paa engang blive uden Brug og Følelse. De samme Feyl have alle hidindtil udfundne Vand-Harnisker, og desuden endnu denne, at det er besværligt at slutte dem saaledes til Kroppen, at Vandet, naar Menneskет skal bevege sig, ey gaaer ind imellem Krop og Harnisk. Man haver søgt at fornye Luften ved tvende opstaaende Nor, som skulle gaae op over Vandet, fra det øverste af Harnisken, men som det vilde være besværligt paa nogen anseelig dybde at betiene sig af Kaabber Nor, og Ledder-Slangerne uden Spiral-Nor trykkes tilsammen naar dybden er stor, uagtet at man haver anholdet med Pustere for at bringe Luft ned til Dyckerne: Saa er der intet, som ret har vildet lykkes undtagen Dycker-Klokken, som jeg for den Aarsage skyld nærmere vil beskrive.

Den beste Skabning, man hidindtil haver vidst at give en saadan Klokke, er formen af en conus truncatus eller afkortet Kegle, hvis smalere ende er tillukt, men den videre aaben, og saaledes betynget med vegt, at heele Klokken med sin aabne ende ned ad paa engang saa vit mueligt er fatter Vandskorpen, og fuld af Luft nedsiunkes under Vandet. Under saadan Skiul eller Dekke staaer eller sidder en eller fleere Dyckere enten paa en Bænk inden i Klokken eller paa et Fod stykke, og lade sig nedsiunke til den forlangte dybde. Naar nu

Klokken

Klokken nedlades, da kand Vandet, fordi Klokken er fuld af luft, ey opstige og indvendig fylde den nedstigende Klokke, thi maae derfore Dyckeren noget nær beholde den samme qvantité af Luft medens hand er under Vandet, som hand havde i Vandskorpen; Men som Luften har den Egenskab, tvert imod Vandet, at den lader sig ved en større Vegt sammentrykke udi et mindre Rum, da er det klart, at efterdi Vandets tryk voxer med den dybde hvortil Klokken nedlades, da maae og Luftens Indhold bestandig forminskes, og derved for saa vit vige for Vandet, som desto høyere opstiger i Klokken, jo dybere Klokken nedsiunkes, af dette kand nu let sluttes, at Menneskets, som behøver en bestemt mængde af Luft til at underholde Aandedretten for en given Tid, ikke længe udi saa knap et Rum paa nogen ansselig dybde, hvor det kolde Vand trykker ham for neden, og den varme Luft ængster ham for oven, kand holde det ud, førend man maae opdrage ham og lade ham puste, da nu Dyckerens nedstigelse og opdragelse af Vandet formedelst de Aarsager, som herefter skal anføres, maae skee meget langsom, saa seer man lættelig, hvorledes denne Hindring standser og opholder de Arbeyder, som man ved Dyckerens hielp har foresat sig at udrette. Hvad Sagen var da herudi, om nogen ved noget sindrig Paafund kunde opfinde, hvorledes Dyckeren paa hver Dybde kunde faae bestandig tilførsel af frisk luft, hvormed den fordervede og udjagende af Klocken kunde forfriskes og fornyes, og med det samme uddrive Vandet, som i hver ansselig dybde opstiger høyere i Klokken, end at Dyckeren dermed kand være tilfreds. I disse Poster er det just Hr. Doctor Halley har distingveret sig (*), og det paa saa simpel en Maade, at det er at undre, at ingen for hannem er falden paa deslige Tanker. Hans Klokke var af Træe udi conisch Form, saaledes, at den mindre ende holte 3. den større 5. Fod i Diameter, og heele Klokkens indvendige Indhold 60. cubic Fod. Udi over-enden af samme var fæstet et tykt og klar Glas for Lysning skyld, saa vel som og en Hane, som kunde aabnes inden i Klokken, og derigiennem udlades den varme og besængte Luft. I 2 à 3. Fod distance under Klokken var udi

(*) Philos. Transact. Vol. 29. pag. 492. og Vol. 31. pag. 177.

trende Reb, som gik fra Klokkens Nederkant, hængt et Fod-Stykke, og paa hver Reb en Vegt af 106. Pund, for at holde det stadig. Naar nu Dyckerne nedhitsedes til den behørige dybde, havde man, for at tilsende ham frisk Luft og at uddrive Vandet af Klokken, i beredskab tvende Tonder eller Fade hver paa 36. Gallons eller Kander, saaledes belæstede med Vegt, og ved en dertil indrettet Takkelage ophængt, at de ved tvende Mænds halve Styrke Vexelsvis kunde nedlades og opdrages af Vandet. Paa hver af disse Tonder vente Spunshullet ned ad, saa Vandet derigiennem kunde opstige i Tonden, ligesom Luften sammentryktes efter dybdernes Forskiel. Paa den øverste deel af Tonden var endnu et mindre Hul, fra hvilket gik en Ledder-Slange saa lang, at dens yderste Ende hvorpaa er en Hane, kunde hænge over Bugen af Tonden, og naae neden for Spunshullet. Naar nu nogen af disse Tonder nedsendes, da er den saaledes ved Reb bestyret, at Slangen ufeylbar kommer Dyckeren til Hænde, som har stillet sig paa sit Fod Stykke, for at tage imod den. Saasnart hand nu faaer fat paa den, gior hand intet andet, end hæver Slange-Enden over Vandskorpen op i Klokken, og aabner Hanen, da den friske Luft bruser ind i Klokken og uddriver Vandet, da derimod Søe-Vandet efterhaanden gaaer ind af Spunshullet i Luft-Kantinen ligesom Luften i Kantinen forminskes ved at gaae ind i Klokken. Saasnart nu denne Act er til ende, og Luft-Kantinen fuld af Vand, gives ved en Line, som gaaer ned til Klokken, Signal til Skibet over Vandet, hvorpaa den anden Luft cantine nedsiunkes og forrige Act efter Fornødenhed igientages. Doctor Halley som selv femte haver haft den curieusité og Dristighed at lade sig nedsiunke i Dycker-Klokken, giver herom følgende Efterretning. Jeg selv, siger hand, var en af fem, som tillige lode os nedhitse i 9 à 10. Favners dybde, hvor vi forbleve i halvanden Time, uden, at nogen af os i nogen Maade kom til skade, og kunde jeg uden ald fare have blevet der saa længe jeg vilde. Jeg sad ganske tør med alle mine Klæder paa en Bænk, som var fæstet paa tvers i Klokken, og mærkede alleneste at man i Begyndelsen maatte nedsiunkes gandske langsom, for Exempel 12. Fod paa engang, og

da

da standse Maskinen for at tage mod 3. à 4. Luft-Kantiner og derved udrive Vandet, førend man begiver sig videre. Saasnart man nu kommer paa den forlangte dybde, og haver en Luft-Kantine ved Haanden, maae man strax ved Hanen som findes oven paa Klokken, udlade saa meget af den varme Luft, som igien kand erstattes med den friske fra Luft-Kantinen, hvilket igientages indtil ald Luften i Klokken er fornyet og forfrisket. Jeg fandt, siger hand end videre, at jeg kunde forrette, lige under os, hvad jeg skulle, og naar jeg tog Fodstykket af, og begav mig paa Grunden, da kunde jeg i en omkreds af Klokken ligge gandske tør uden at overskylles af Søen. Naar Søen var klar og i Besynderlighed naar Solen skinte, kunde jeg igiennem mit Vindue paa Klokken ret vel see at læse og skrive, saavelsom og at surre Reb eller Taugverk om hvad, som skulle opdrages. Naar Luft-Kantinerne, som før er meldet, gik op og ned, sente jeg ofte Ordre op til Skibet, for at byde dem at føre os fra Plads til anden ligesom Leyligheden udkrævede, disse Ordre vare skrevne med en Jern-Pen paa smaa Blye-Plader. Naar Vandet var rørt og tykt, og derhos saa mørk under os, som den sorte Nat, haver jeg ofte antændt et Lys, og ladet det brende i Klokken, uagtet den anseelige mængde af Luft, et saadant Lys fortærer. En Ting staad endnu tilbage at raffinere ved denne Forretning, som bestaad derudi, at Dyckeren, som er bundet til Klokken som en Snegl til sit Huus, kunde gives Frihed at gaae ud fra Klokken paa nogen distance, efterdi hand intet kand forrette uden hvad som falder i sigte lige under Klokken, og naar hand skal føres fra Sted til andet, da maa Skibet, fra hvilket Dycker-Maschinen er nedhitset varpes enten frem eller tilbage, hvilket ey kand skee uden megen Tids spilde og tab i arbeidet.

Til den ende haver man udfundet et andet Raad ligesaa sindrig og simpel som det første, ved at lade giøre en liden Blye-Klokke i samme Form som den store, og det af den tyngde, at den sunker villig i Vandet, og ey er større end at Dyckeren kand drage den paa sit Hoved. Oven paa samme er en Hane, som kand aabnes efter behag

behag og er forbunden med Enden af en Lædder-Slange, for inden klæd med Spiral Kaabber-Traad, at den udi største dybde, som Dyckeren agter at befare, ey kand sammentrykkes af Vandet, uden til er den konstig tilsyet, og saaledes tilbered, at intet Vand kand igiennemtrænge sig. Den anden Ende af bemelte Slange er giort fast inden i den store Klokke noget oven for Vandet. Saasnart Dyckeren nu skal sendes ud fra Klokken, kaabler hand Slangen op om sin Arm ligesom et Reb, derpaa sætter hand den mindre Klokke paa Hovedet, og naar hand haver udi den store Klokke taget frisk Luft til sig, og skal gaae ned i en distance, som er neden for Vandbrynet i den store Klokke, da slutter hand sin Hane til, at Luften ey skal forlade ham, opfolder sin Slange, indtil hand kommer paa den forlangte distance, hvor hand forretter sit arbeyde saa behændig, som skee kand, og da udi sin Slange, som hand igien kaabler om Armen, haver et Filum Ariadnæum, hvorved hand leder sig igien til Luft-Magazinet i den store Klokke. Tvende Ting vare endnu tilbage at forbedre hos Dyckeren selv, det ene var at give ham et Middel, hvorved hand kunde komme til at staae fast paa Grunden, og gaae mod Strømmen, efterdi en Mands egen Tyngsel er ikkun lidet større end Vand af lige volume, for den Aarsags skyld blev den mindre Klokke paa Hovedet giort af 53. Punds Vegt, hvortil blev lagt et ligesaa vigtig Blye-Belte om Livet, og en Blysolle af 12 Punds Vegt under hver Fod, hvorved Manden befantes at kunde magelig staae paa Grunden og gaae frem mod den ordinaire Strøm. Den anden Ting var at klæde ham saaledes, at hand kunde udstaae Vandets Kuld, som formedelst den bestandige tillob af nye kold Vand udi megen kort Tiid bliver utaalelig. Det beste Raad man fant herfor, var at giøre Dyckeren Vest og Buxer af Ulden-Toy eller Flanel, som sluttede tæt til Kroppen, som naar de først ere igiennemtrukne af Vandet, opvarmes lidet af Legemet og derved betager Empfindtligheden af det nye kolde Vand som bestandig forbiskyller Dyckeren, og ved hver Anslag og Fremfart ellers vilde betage ham ny Grad af hans Varme og tilsidst gandske udslukke den.

I Sver-

I Sverrig haver man bettent sig af disse sindrige Paafund alleneste med den forandring, at Dycker Capiteinen Hr. M. Triewald har giort sin Klokke af Kaaber i den Sted Doctor Halleys var af Træ, og desforuden bragt Klokkens størrelse til mindre dimensionen, derved taber hand vel noget i Henseende til Luften, som Dyckerne behøver til Aandedrætten paa en given Tiid, hvilket tab let kand restitueres ved Luft-Kantinerne. Derimod vinder hand dette at Klokken kand regieres med mindre Folk og bliver formedelst sin formindskede Indhold og Flade desto bedre i stand til at modstaae Strømmen. Desforuden har hand udi adskillige Prøver med den Halleyanske Klokke formærket, at den heede Luft altid var øverst i Klokken ved Næse og Mund af Dyckeren, hvorved Dyckerens Aandedræt meget hindres, i det hand ey kand profitere af den nederste og kolige Luft, hvorfore Hr. Triewald inden paa inderkanten af Klokken har ladet befæste at spiral Rør hvis nederste Ende var aaben, som en Tragt for at tage mod den kolde Luft, den øverste Ende havde en liden Slange med et Mund-Stykke, hvorved Dyckeren sættes i stand til ved Næse og Mund, som befinder sig i øverst Klokken, at betiene sig efter behag af den Luft, som er nederst og næst ved Vandet. Dette er da det fornemmeste af den Historiske Kundskab om den Fuldkommenhed, hvortil Dyckeriet er bragt i vore Tider, det staaer nu tilbage kortelig at erindre, hvorvit Mathematiqven er i stand til at maale og Philosophien at forklare det Historien herudi forteller os.

Dyckeren nedlades udi Klokken fuld af Luft. Man forlanger at vide størrelsen af den Vegt, hvormed han udi Klokken kand nedsinnkes. Kommer hand udi Strømgang behøver man endnu at vide med hvad Vegt Klokken noget nær kand holdes i Lod-Linie. Luften comprimeres, Vandet opstiger i Klokken jo dybere den nedsinnkes, man behøver at vide, til hvad Grad den første sammentrykkes og til hvad høyde den seenere opstiger i hver Dybgaaenhed. Klokkens Figur er ikke antagen ved slumpe-Lykke, det er nødig at forstaae hvorfor den heller giores coniſk end cylindriſk. Luft-Kantinerne ere Hulbore for oven og for neden, man behøver at underrettes,

hvorledes Luften kand conserveres i de samme medens de nedhitset Vandet ved deres hielp af Klokken udjages, og den fordervede Luft med den friske erstattes, og endelig, hvorledes det er mueligt, at Mennesket paa saa mange Favners dybde kand udstaae Vandets Trykning, og desforuden leve udi en saa comprimeret Luft, som den, der haves udi Klokken. Til at opløse forberørte Verk-Stykker maa man vide at beregne Klokkens og Klokke-Materiens Indhold, for derved at slutte sig, saavel til Klokkens nedsiggende i Vandet, som Vandets opstigende i Klokken. Lad da Klokkens Figur være genereret ved nogen Plan-Figurs bevegelse om sin Axel, da bliver Indholden af det Solidum, som derved udbringes, saa stor, som Plan-Figurens Indhold multiphceret med den Vey, som Figurens centrum gravitatis beskriver, medens bevegelsen vedvarer. Lad som sædvanligt absciſſen af Figuren være x semcondinaten = y da er afstanden af centro gravitatis fra Axelen $= \frac{\int y^2 dx}{2} : \int y dx$ og det efter den bekiendte Lære-Regel udi Mechaniqven at distancen af tyngselens Middel-Punkt findes ved at dividere momenternes Sum med Summen af tyngderne. Lad nu forholden af Diameter til periferien være $= 1 : \pi$ da er periferien af den circel, som centrum gravitatis beskriver $= \frac{\pi \int y^2 dx}{\int y dx}$ som multipliceret med den genererende Figur bliver $= \frac{\pi \int y^2 dx}{\int y dx} \int y dx$ $= \pi \int y^2 dx$ som er en almindelig Regel for at at finde alle deslige Legemers Indhold. Efterdi nu samme Facit findes ved de ordinaire Regler af integral Regningen da er det ikke svært at begribe, hvorledes, man ved at sammenligne Formularerne for centro gravitatis med Formulen for Solide Legemers Indhold, kand være falden paa ovenstaaende Regel, thi lad som tilforn Diameter til periferien være $= 1 : \pi$ da bliver periferien af en circel (hvis Straale er $= y$) $= 2\pi y$ og Indholden af samme circel $= \pi y^2$ og elementum solidi $\pi y^2 dx$ og solidum selv $= \pi \int y^2 dx$ ligesom tilforn. Dersom da den Linie, hvorved Klokken supponeres at være genereret, er en afkortet parabole, hvis øverste semiordinat er b den underste og største a

og

og distancen mellem begge = h, da vilde Klokkens indhold blive $= \pi h \left(\frac{a^2+b^2}{2}\right)$ men er Linien, hvorved Klokken genereres, en afkortet ret vinklet Trekant, da er Indholden $= \pi h \left(\frac{a^3-b^3}{3(a-b)}\right) = \pi h \left(\frac{a^2+ab+b^2}{3}\right)$ hvilket ligeledes findes ved de ordinaire Elementer af geometria Solidorum. Naar man nu fra en saadan Indhold subtraherer Klokkens indvendige Huulhed, som et ligedan solidum af mindre dimensioner, da faaer man derved Klokke Materiens Indhold, og ved Materiens egen tyngsel i henseende til Vandets finder man Klokkens tyngde. Det er ey heller besværligt herved at udregne høyden af den Halleyanske Klokke, som allene tilkiendegives derved, at Diameter af den mindre og øverste Ende var 3 og Diameter af den større og underste 5 Fod, og derhos den indvendige Indhold 60 cubic Fod; thi efter forrige beregninger $\pi h \frac{a^2+ab+b^2}{3} = 60$. og derfor høyden $h = \frac{180.}{\pi(a^2+ab+b^2)}$.

Naar man nu heraf vil finde, med hvad Vegt Klokken kand nedsiunkes, da kand man uden at i agttage den forminskning udi Indhold, som skeer ved Luftens sammentrykning og Vandets stigende, antage Klokken med Dyckerne og Redskab som derudi befindes af en bestandig Vegt og volume. Lad Vegten af Klokken med Behør være = P og Volumen udi cubic Fod = V da er, naar er cubic Fod Vand veyer m Pund, den Vegt som hindrer Klokkens nedstigelse = m V - P, som maatte tillegges naar Klokken med Behør skal blive saa tung som Vand af samme Indhold. Lad samme Vegt være = R da er det klart, at naar R hænges paa Klokken, da kand Klokken ikke endda nedsiunkes efterdi Vegten R taber en Deel af sin Vegt i Vandet. Lad egentyngselen af R forholde sig til egentyngselen af Vandet som n : 1, da er det som R taber i Vandet og maae tillegges $= \frac{R}{n}$ men samme $\frac{R}{n}$ taber

endnu en Vegt $= \frac{R}{n^2}$ og denne igien en Vegt $= \frac{R}{n^3}$ og saa in infinitum; folgelig bliver den Vegt, som skal tillegges $= R + \frac{R}{n} + \frac{R}{n^2} + \frac{R}{n^3} +$ &c. in infin. hvis endelige Sum findes at være $= R : 1 - \frac{1}{n} = \frac{nR}{n-1}$. Det samme kand findes uden Series og tillige bevise Rigtigheden af de Lære-Regler og Verk-Stykker, som findes ved at summere en uendelig rekke af Tal; Thi lad K være Vægten af Klokken med behør, V. Vegten af Vandet, som er af lige Indhold, P den Vegt, som skal legges til Klokken for at nedsiunke den under Vandet, da mvae $K + P$ naar de begge ere i Vandet være $= V$ og derfore den tillegende Vegt P udi Vandet $= V - K$ som udi forrige oplosning blev kaldet R, men Vegten af P udi Vandet er (naar egentyngselen af Vandet forholder sig til egentyngselen af Vegten P som 1 : n) $= P - \frac{P}{n} = \frac{n-1}{n} P$ hvorfore og $\frac{n-1}{n} P = V - K = R$ eller $P = \frac{n}{n-1} R$ ligesom tilforn. Til denne Vegt, kand man udi smult Vand, legge, hvad overvegt man agter fornoden, for at faae Klokken til at siunke med større eller mindre Hastighed.

Vil man nu videre finde hvad Vegt der bør tillegges for Strømgang, at Klokken ey skal drives alt for meget op fra Lod-Linien og derved tabe baade endeel af Luften saavelsom og Stædet, man agter at Sondere, da maa man til den ende giøre sig bekiendt med hvad Hastighed og direction strømmen beveger sig. Og som det ey er mueligt at forøge Vegten indtil afvigningen fra Lod-Linien gandske skulle forsvinde, da kand man antage en liden Vinkel, udi hvilken Klokken tilladelig kand eleveres og af Strømmens Hastighed saavelsom Anslags-Hukken determinere anslagets størrelse og middel direction saavelsom og centrum impressionis. Lad den Vinkel, hvorudi anslagets middel direction skiærer Arelen af Klokken, være $= \varphi$, og Anslaget selv $= A$, da er den Part af Anslaget som er perpendiculair paa Arelen $= A \sin \varphi$ og naar distancen fra cen-

tro

tro suspensionis er = a da bliver momentet af dette Anslag = A asin φ. Sæt fremdeles, at Klokken, nedsunknings Vegten, Dyckerne og Redskabet tilsammen haver en Vegt = P naar nu den tilladelige Vinkel, hvorudi Klokken kan eleveres er ω da er P sin ω den force, hvormed samme Vegt agerer mod Strømmen. Lad distancen af centro Gravitatis Centro fra suspensionis være = p da er Momentet = Pp sin ω. Lad nu Vegten som i Form af en Ring tillegges, og ey meget forøger Anslaget være = U distancen af dets centro Gravitatis fra centro suspensionis = n da bliver forcen af U til at modstaae Strømmen = n Usin ω. Da nu Strømmens force og begges benevnte Vegt skal være i æqvilibrio med Strømmen, naar Klokken er eleveret til den givne Vinkel ω, da maae U antages saa stor at Aasin φ -- Pp sinω -- n Usinω = o og derfor $\frac{Aa\sin\varphi - Pp\sin\omega}{n\sin\omega} = U$. Man maae herved ey forestelle sig at physiqven er bragt saa vit, at man efter ald mathematisch rigeur kand solvere nærværende Verkstykke; thi hvad Vandskelighed det haver at beregne Vandets anslag paa Legemer under Vandet haver den vitberømte Mathem. Hr. Daniel Bernoulli vist udi Actis Petropolitanis, ikke heller ere der saa mange og saa vel anstillede experimenter over Vandets modstand og Anslag, at man derpaa kunde grunde nogen tilstrækkelig Beregning. Det er desforuden heel besværlig at maale Vandets Hastighed udi en dybde af 10 à 12. Favner under Vandet, og kunde man mægtig bedrage sig, om man vilde antage Vandets Hastighed i en saadan dybde for den samme, som Hastigheden i Vand-Brynen, hvilken man pleyer at maale ved det Rum, et Æble eller en Træ-Kugle drives af Strømmen paa en given Tiid. Monsr. Bouguer haver antaget udi sin treorie om Logmaalningen, at Vandet er stille udi en dybde af 60 Fod under Vandskorpen (*), omendskiønt hand ikke anforer noget experiment, som kunde bekræfte denne Sag, og veed jeg ikke hvorfore da Halleys Dyckere maatte have et Bly-Belte om Livet paa 53. Pund og en 12 Punds Blye-Solle under hver Fod for at gaae mod Strømmen udi oven-

(*) Traité de navigation page 101.

anførte Dybde, naar denne theorie havde sin Rigtighed. Monsr. Pitot har vel udfundet et instrument, hvorved han formener at kunde maale ey allene Vandets Gesvindighed under Vandskorpen, men endog udfinde Hastigheden af et Skibs fart udi Haved og undrer sig samme berømmelige Autor, at denne saa simple invention, der ikkun bestaaer af tvende verticales Rør og en Tragt haver kundet skiule sig for alle hans forgiengere; Imidlertid kand det ikke nægtes at i hvor simple og sindrig Autor end kunde holde dette Paafund: saa bliver dogdet samme formedelst Rørenes længde impracticable paa nogen anseelig Dybde. Det eneste bekiendte Middel man kunde bruge i slig tilfælde for at udfinde Vandets Hastighed, skulle vel være en Metal Kugle hengende udi en smekker Line, hvor man med en Qvadrant kunde maale Vinkelen, til hvilken Kuglen opdrives af Strømmen, og ved hielp af samme Vinkel, samt Kuglens og Vandets egentyngsel efter hydrauliqvens Regler beregne Strømmens Hastighed, hvilken dog ey kand antages som aldeles rigtig, efterdi Linen, som gaaer fra Kuglen op over Vandet, ey formerer en ret Linie, men en krum, som er besverlig at determinere formedelst Strømmens differente Hastighed og Virkning udi differente Dybder.

Det staaer nu tilbage at undersøge, til hvad Høyde Vandet opstiger i Klokken udi hver given dybde. Vandet holdes af Natur-Kyndere for at have den Egenskab, at det trykker ligesaa meget op ad, som ned ad, og til siderne, og at det ey ved nogen kraft lader sig sammentrykke. Luften derimod kand sammentrykkes, men efter hvilke Love en saadan sammentrykning skeer fra det mindre til det større, og hvor høyt en saadan Compression kand drives, er ikke endnu gandske afgiort. Det er bekiendt hvor stor umage Doctor Hales i Engeland ved experimenter og Professor Euler under sit Ophold ved Academiet i Petersborg ved Beregning, have giort sig for at udfinde den Grad, hvortil Luften lader sig comprimere. Boyle vilde og i det Stykke consulere Naturen selv, og comprimerede en colonne Luft af 12. Tomers længde først med $1\frac{7}{17}$ Tomer Qvægsølv

sølv, hvor hvorved Luften inkrympede til $11\frac{1}{2}$ Tomers længde, efterhaanden forhøyede hand mercurial colonnen indtil $88\frac{7}{12}$ Tommer, da de 12. Tommer befandtes at være indkrympet til 3 Tomers længde, hvilket ikke vigner meget fra den Regel, at de Rum, hvorudi Luften condenseres, forholde sig inverse, som de Kræfter, der anvendes paa sammentrykningen. Man veed, at Luftens tryk er noget nær saa stor som trykningen af Vand udi 32 à 35. Fods høyde, deraf vilde man finde efter overstaaende Regel, at dersom en cylinder lukt i den ene ende og aaben i den anden nedsunkes med den aabne ende ned ad under Vandet i 32 Fods dybde, da vilde Vandet opstige til halparten af høyden, udi 64. Fods dybde til $\frac{2}{3}$ og udi 96. til $\frac{3}{4}$. &c. Hvoraf og let kand sluttes hvorfor man ey har givet Dycker-Klokken Form af en cylinder, men hellere af en Klokke; thi efterdi de underste Parter ere Bredere end de overste, og derved den underste halve Deel af mindre høyde end den overste, da kand Vandet udi itge dybder ey stige nær saa høyt i Klokken som i cylinderen. Lad Indholden eller volumen af Luften, naar Klokken nedsunkes, være $= V$ og naar den er nedsunket til en given dybde, forminsket til at være $= v$ lad høyden af samme formindskede volume i Klokken være $= x$ og Klokkens høyde $= c$. Da er $c - x$ Vandets høyde i Klokken naar nu 32. sættes $= h$ og dybden, hvortil Klokkens underkant nedlades $= m$ da er Vandsøyens høyde over Vandet i Klokken $= m - (c - x)$ og derfore $h + m - (c - x) : h = V : v$ hvorved findes den forminskede volume $v = \frac{hV}{h + m - (c - x)}$. For nu deraf at finde høyden x og deraf Vandets høyde $c - x$ da sæt at Klokken havde en paraboliſch Form, hvis ubestemte Section som som tilforn er anført $= \pi x \left(\frac{b^2 + y^2}{2}\right)$ sættes nu Parameter af parabolen $= p$ da er den abscis, som svarer til $y = \frac{b^2}{p} + x$ og derfor $y^2 = b^2 + px$ og $\pi x \frac{b^2 + y^2}{2} = \pi x \left(\frac{2b^2 + px}{2}\right) = \frac{hV}{h + m - (c - x)}$

sæt

sætt $h+m-c=g$ da er $x^3+(2b+g)x^2+2bgx=\frac{2hV}{b\pi}$ af hvilken cubiſche æqvation man lættelig finder høyden x. Vilde man betiene ſig af en mindre approximation, og anſee c--x meget liden theenſeentil $h+m$ da bliver derved $\frac{2hV}{\pi(h+m)}=2b^2x+px^2$, og naar man ſætter $\frac{2hV}{\pi p(h+m)}=q$ og $\frac{b^2}{p}=s$ da bliver $x=\gamma(s^2+q)--s$. Man maa her foreſtille ſig, ligeſom ved næſt foregaaende Verkſtykke, at nærværende Regning kand ey anſees uden for en ſaadan approximation, hvoraf man kand betiene ſig til at giøre et Overſlag; thi hvem kand ſige, hvor meget Luftens ſammentrykning forandres ved Aandedrætten varmen og transpirationen af en eller fleere Dyckere, og hvor langt er man ikke endnu fra at vide de rette Leges, hvorefter Luften ſammentrykkes af differente Vegt, helſt naar ſammentrykningen continueres til nogen anſeelig Grad, da det er troeligt, at compreſſionens Beſværlighed voxer i en høyere Grad end efter ratio inverſa ponderum. Den lærde og vitberømte Italienſke Læremeſterinde Laura Baſſa har viſt ved adſkillige Prøver at denne Regel ey kand antages rigtig i de første Grader af compreſſionen, end ſige udi de høyere (*). Hun har befundet, at da hun efter Boyles Maade ved Qvægſølv vilde comprimere Luften til det halve Spatium, da forſlog ikke den dobbelte Vegt, med mindre at der endnu blev tillagt en høyde af Qvægſølv paa 11. Linier paa den Tid experimentet giordes var Barameterets høyde 27. Tommer 1 Linie, og det Reaumurianſke Thermometer 2 Grad over mitiſſimam cæli temperiem. En anden Gang da høyden af Barometeret var 27. Tommer 4 Linier, og Thermometer 6 Grader over tilfrysnings Punctet maatte man legge en heel Tomme til det dobbelte pondus, kort derefter da Barometeret var ſtegen 1. Linie høyere, da maatte der adderes 1 Tomme 3 Linier Qvægſølv, en anden Dag i klart Veyr, da Barometeren var 28. Tom. 2 Lin. og Thermometeren 4. Grad over tilfrysnings Punctet, maatte tilleges

(*) Inſtitut. Baron. Comment. Tom. II. P. 1. pag. 347.

legges lit meere end 9. Linier. Hun har antægnet mange fleere Forandringer og iblant andre denne, at en Dag fattedes en heel Tomme i Høyden af Qvægsølvet, hvorved den dobbelte Vegt var exprimeret, og endda kunde Luften derved sammentrykkes i det halve Spatium, hvilket befantes ligeledes udi repetitionen om anden Dagen. Det er derfore en af de vigtigste inventioner udi Dyckeriet, at man ved hielp af Luft-Cantinerne, som stilles nedrigere end Dycker-Klokken, ey allene kand give Dyckeren frisk Luft, men end og udjage saavel Vandet, (efterdi den Luft som findes i Cantinerne har større force end Vandet i Klokken,) som den hede og fordervede Luft, som findes øverst i Klokken og farer ud naar Hanen aabnes, uden at der kand komme en Draabe Vand ind i Klokken, efterdi Trykningen af Luften inden fraer større til at fare ud, end Vandets Trykning uden til for at fare ind i Klokken.

Udi forbemelte Rum, hvor Luften paa 12. Favners Dybde er mere end 3. gang saa sterk condenseret som den ordinaire atmosphæriske Luft, er det Dyckeren maae underholde sin Aandedræt, og er det vel at undre og værd at sporge, hvorledes det er mueligt, at noget levende Creatur kand røre og vende sig udi saa betrængt en Tilstand under saa gevaltig en Presning af Luft og Vand tillige. Man maae tilstaae at den Tryk, som foraarsages af den ordinaire Atmosphæra er stor, og beløber sig til henimod 30000 Pund, men til en saadan compression er Menneske-Kroppen skabt, og kand ikke vel taale en som er meget mindre, som sees af de Symptomata, som forefalder hos de, som begive sig op paa meget høye Fielde, eller og naar nogen stor og hastig Forandring indstiller sig ved Tilvext eller aftagende udi Luftens Tyngde. De fleeste Dyr døe naar de føres af et mild Clima ind udi et strængere, har da Mennesket vel det Fortrin, at en saa stor Omverling udi Luft-Kreds ey heller kunde skade ham? Og da hand er skabt til at soutinere en udvortes tryk paa 30000 Pund, er det at undre, at hand ey knuses ved en høyere paa 90000 Pund. Til dette at undersøge er det fornøden at anføre i hvad connection Blodets circel, hvoraf Menne-

skets Liv dependerer, staaer med Aandedrætten, og Aandedrætten med Luftens og Lungernes Beskaffenhed. Blodets circulation føres og vedligeholdes i det den nye Chylus som skal forvandles til Blod, opstiger igiennem ductum thoracium, og derfra igiennem venam subclaviam og cavam gaaer ind i Hiertets høyre Kammer, hvorfra Blodet igien udgyder sig udi Arteria pulmonali, og igiennem dens utallige Grene gaaer tilbage ind i vena pulmonali, for at komme ind i Hiertets venstre Kammer, og derfra at uddrives udi Arteria magna, ved hvis Grene det ledes udi alle Legemets Arterier, som udi sine yderste Ender forene sig med venerne, hvorved Blodet kommer tilbage til venam cavam, for igien at irritere Hiertets høyre Orelep og derved at repetere sin forrige Gang og Omløb. Medens dette nu skeer ved Hiertets periskaltiske Bevegelse, gaaer Luften, som udi en Pustere, igiennem Arteriam asperam ind og ud af Lungen mellem hvis tvende lobos Hiertet er placeret, og er vel intet konstigere i det menneskelige Legeme end, at saa diverses organa som Lungen og Hiertet, drevne af saa differente Kræfter som Blodet og Luften, stemme saaledes overens udi deres Bevegelser, at begge Hierte-Kamrene kand udi Systole contrahere sig, og udi Diastole aabne sig paa engang, da dog den høyre Kammer fyldes af vena cava og udsprøyter sig i Lungen, den venstre af vena pulmonali, og udsprøyter sig udi Arteriam magnam, uden at Lunge-Aarernes utallige Gange og Blærer, samt Lungens Bevegelse ved Indkrympning og Udvidning udi Aandedrætten bliver herudi til nogen hinder, men langt hellere et af de kraftigste Midler til at befordre Blodets Omløb og rette Blanding. Lungernes Styrke er indrettet efter Luftens sædvanlige force, Hiertets efter Blodets Bevegelse og dets Modstand udi Legemets Parter. Naar nu Legemet indsnøres over alt af en tredobbelt Presning, og Lungerne opblæses af en tredobbelt eller større force, da er det at undre, at den udvortes Tryk paa Legemet ey tilstopper passagen imellem Blod og Pus's Aarerne, og at den gevaltige expansion udi Lungerne ey sønderriver dets fineste Parter og derved foraarsager extravasation i Blodet. Dyrene døe udi en comprimeret Luft, eller udi den sædvanlige Luft naar de derudi aldeles

les ere indsluttede. De nyeste experimenter herpaa sees (*). Det er Spørsmaal om dette skeer formedelst Luftens Sammentrykning eller ved nogen anden Feyl udi Luften efter at den haver passeret Dyrenes Lunger. Man veed at et Menneske behøver noget nær en Kande frisk Luft for Aandedrætten udi hver Minut, og fortærer noget nær ligesaa meget som et Lys hvoraf der gaaer 6. paa Pundet, og at Luften, naar den udi et tillukt Kar, har passeret saavel Menneskers som Dyrenes Lunger, da bliver den utienlig til respirationen. Boerhave mener at der er nogen besynderlig kraft i Luften hvoraf Menneskers og Dyrs Liv dependerer, Chym. pag. 40. Men kand ikke Luftens Fordeel og bestaae derudi, at den fører nogle particler ud af Blod og Vedskerne i Legemet, som vilde være skadelige, om de bleve tilbage, og efterdi et hvert sluttet Kar ikkun indeholder en vis Mængde af Luft, som ikkun er i stand til at tage mod en vis portion af exhalationer, som gaae ud med Luften naar den exspireres. Da er det klart, at naar Menneskt eller Dyret har været nogen Stund i den indsluttede Luft, da er Luften ikke i stand til at tage mod fleere af de particler, som pleyer at gaae ud af Legemet ved Aandedrætten; thi at Dyrene ikke døe af Mangel paa Luftens Elasticité, sluttes af de Muscenbrokische experimenter, som vise, at Dyrene døe udi compressions Machiner, da elatometeren viiste endnu elasticité nok udi Luften. Jeg vil her ikke vitløftig afhandle Luftens function udi Lungerne til at befordre Blodets Omløb fra den høyre Side i Hiertet igiennem Lungen ind i den venstre Side, hvilket en heel Skare af Naturkyndere efter Helvetium have søgt at gotgiøre, og troet, at efterdi Hiertets høyre Kammer er ved Injection og Vegten af Injections Materier befunden at være $\frac{1}{6}$ større end den venstre: Saa kand og den qvantité af Blod, som udsproytes af den høyre Side ind i Lungerne, ey komme ind i den venstre Side, førend den ved den friske Luft, som udspiler Lungen og grendser an paa de fineste Blod- og Puls-Aarer, bliver condenseret udi en behørig og mindre Volume.

(*) Comment. Bonon. Tom. II. pag. 340.

Men er det og mueligt, at Luften allene kand foraarsage saa stor contraction i Blodet, og er det ikke langt snarere troeligt, at, dersom Hierte-Kamrene fyldes med Blod i proportion af deres caviteter, at den qvantité af Blod, som gaaer fra den høyre Side, udi sin passage igiennem Lungerne, taber endeel af massen, baade ved vasis exhalantibus, saa vel som og ved de particlers Mængde, som gaae ud med Luften udi exspirationen, og ved dette tillige med Luftens Virkning blive i stand til at betræde Hiertets venstre Kammer. Men skulle denne contraction i Blodet udvirkes ved Luftens Afkølning eller particlernes Afgang allene, da maatte jeg vel spørge, hvad der da træder i Luftens Sted til at fuldføre saadan contraction, naar Dyckeren under Vandet holder sin Aande i 15. Minuter, under hvilken Tid Hiertet mange gange repeterer sin Systole og Diastole uden at enten Luftens fornyede Kølhed eller particlernes Udgang ved exspirationen, forminsker Blodets masse? Jeg vil her allene forelegge mig dette Spørsmaal som tilforn er giort, hvorfor den gevaltige Tryk af Vandet og den sammentrykte Luft ey udvendig sammentrykker Aare-Gangene, og indvendig ey sønderriver Lungerne? En heel Skare af Natur-Kyndere have allerede svaret herpaa, at det er ligesaa let at begribe hvorfor Mennesket kand leve i den comprimerede, som i den ordinaire Luft, efterdi saavel den ordinaire som den comprimerede findes ikke allene uden paa Menneske Kroppen, men endog inden i alle dets Parter, saa at den indvendige Luftens elasticité balancerer med den udvendiges Trykning, hvorved ald rupture og Indtrykning forhindres. Omendskiønt nu dette lader sig med skiel anbringe til at forklare Luft-Kredsens udvendige Gevalt paa Dyr og Mennesker, saa er det dog ikke let at applicere det samme paa Mennesker, som udi en kort Tid nedlades under Vandet af den ordinaire Luft-Kreds i en Luft 3. gang saa stærk sammentrykt; thi det er lættere at sige, at ligesom Luften efterhaanden i denne korte Tid comprimeres og udvendig trykker, saa gaaer og af samme comprimerede Luft ind i Mennesket, end at bevise hvad tour saadan Luft skulle tage; Thi for det første veed man, at naar man

blæser

blæser Luft ind i levende Dyrs Aarer, da crepere de (*), hvilket af nogle holdes for et Tegn, at Blodet allerede har saa megen melange af Luft som det kand tage imod, og at Luften ikke saa let som Blodet og andre Vedsker kand passere igiennem de fineste canaler udi Legemet. Den store Philosophe G. Bulfinger giorde under sin Opholdved Petersborger Academie adskillige Forsøg paa døde Menneskers Lunger, og troer at have fundet, at Luften ey gaaer ind i Blod og Puls-Aarerne, naar den uden ruptur ved hielp af en Pompe pustes ind i Arteria aspera, skiønt den i et eneste experiment har ladet sig bringe fra Arteria pulmonali ud igiennem asperam. Der have været adskillige som have beraabt sig paa Luftens passage igiennem asperam, Lunge-venerne, Hiertet og Arteriam polmonalem, uden Tvivl paa det fundament at de have erfaret, at farvet Vand eller serum Lactis lader sig bringe igiennem bemelte passage, og derved have troet, at Luften, som er over 800 gange mindre Massiv end Vandet, skulle desto lettere kunde trænge sig igiennem, da dog de experimenter som vilse, at Vand gaaer igiennem Blærer og Træe, hvor Luften ey kand penetrere, ere alt for bekiente end at de her bør omstændelig at anføres. Er man og vis paa at denne og mange deslige Slutninger ere rigtige, saadanne phænomena forefalder der ved Forsøg paa døde Legemer, hvor Parterne have tabt deres ressors, hvor Blodet og Vesterne ere styrknede, derfor maae det samme saaledes forholde sig udi Functionerne af et levende Dyrs Legeme? Jeg veed vel at man i mange Lyligheder kand slutte fra en død og stilstaaende Machine til en som er sat i Bevegelse, men ikke i alle. Vilde man nu herpaa sporge, om man af de Bulfingeriske experimenter torde slutte, at Luften som inspireres i Lungerne ey kunde beblande sig med Blodet, da tor jeg frit ud svare ney; Thi det er ingen Følge at hvor Luften ey kand gaae in forma ficca, der skulle den ey heller kunde gaae igiennem under nogen melange efter den Forandring som Luften faaer naar den

(*) Celeb. Krygeri physiolog. pag. 283.

foreenes med Fluidis og Solidis (*), hvilket var ligesom man vilde sige, at Qvægsølv lader sig ey indsprøyte igiennem heel Menneske-Hud, derfor skulle Den ey heller under nogen Amalgamation udvendig appliceret kunde trænge sig ind i Legemet. Hr. Profess. Kryger (**) siger, at Haller har detegeret en Vey hvorved Luften som blæses ind i trachea kand komme ind i Vena pulmonali (†) Doctor Desagulliers giorde Forsøg paa Lungerne af Kaniner, og befant, at Luften gaaer derigiennem naar pressionen var noget større end den sædvanlige Luftens tryk (††). Man veed adskillige experimenter, at naar Luften

(*) Desagul. Tom. II. pag. 456. Le Docteur Hales a fait voir par un grand nombre d'experiences curieuses, qve l'air est quelqvefois dans un etat fixe, & qvelqvefois en ressors. Il a fait voir aussi qv'il pouvoit passer d'un etat à l'autre, quelqves fois avec beaucoup de facilité, & d'autres fois avec de grandes difficultés.

(**) Physiologia pag. 449.

(†) Halleri Physiol. pag. 128. Sed alia majora vasa pulmoni data sunt Arteria dicta & Vena. Hi trunci & sibi comites & asperæ Arteriæ incedunt in pulmone multa cellulosa circumdati, qvæ aucta ipsum pulmonem constituit. In ea dividuntur & aërea vasa & levia & in cellulosæ ultimæ spatiolis minimæ Arteriolæ venæqve repunt intertextæ in retis speciem, ibiqve & arteria vaporem copiosum in pulmonis aereas cellulas exhalat, & vena ab iisdem vaporem Aqvosum recipit. Hinc aqva tincta, serum lactis cera tenuior impulsa pulmonali arteriæ cum spuma in Asperam redit & vicissim ex Aspera in pulmonalem Arteriam venit. Eademqve ratione ex vena pulmonali in Aspera vasa &c. liqvor injectus it reditqve.

(††) Desagulliers Tom. II. pag. 458. je pris les poumons d'un lapin & en ayant lié la trachée Artere à un tube de verre, avec d'autres vaisseaux qve nous coupames, je souflai dedans avec peu de force jusqv' à ce qv' ils fussent pleins; mais lorsqve je voulois y souffler un peu plus, je trouvai, qve l'air s'echappoit qvoique les poumons ne parussent pas endomagés. Pour trouver la force capable d'ouvrir tour ces petits passages, je pris un tube recurbé ou un syphon renversé, dont une branche étoit d'environ neuf pouces & l'autre environ de 12. Je tins celle-ci dans la bouche apres avoir mis environ sept ou huit pouces de mercure dans la courbure du syphon, ayant ensuite enfoncé dans l'eau avec un poids les poumons du lapin & mis dans ma bouche le bout du tuyau de verre attaché à la trachée Artere avec la longe branche du syphon

qvi

ten udpompes af flydende Legemer, ſom derpaa ſtilles i den frie Luft, da drage de igien ſaa megen Luft til ſig ſom de ere i ſtand til at ſolvere og tage imod. Naar da Luften gaaer ind igiennem bronchias i Lunge-Blærerne og ſtøde anpaa Blod og Puls-Aarernes fineſte Gange, og ved vaſa exhalantia tage imod endeel af de Dunſter, ſom føres ud af Legemet ved exſpirationen, da er det ingenlunde at tvivle at ſo vaſa reſorbentia tage mod Luften og under nogen melange bringer den ind i Legemet; men det bliver endnu herved en ſtørre qvæſtion, om Blodet, ſom allerede haver ſin fulde qvantité af den ordinaire Luft, kand tage mod meere, naar en mere comprimeret trykker an derpaa med Gevalt, og veed jeg ikke for det nærværende at erindre mig noget experiment, hvor udi fluida have været ſtillet paa nogen Tid udi en condenſeret Luft for at underſoge, om de kunde tage mod en ſtørre portion end den de drage af den ſædvanlige Luftkreds (*). Man kunde her med nogen ſkin af

qvi etoit hors de la jatte, lorsque les poumons y furent plongés, je ſouflai dedans juſqv' à ce que le mercure me parut etre d'environ deux pouces plus haut dans la branche courte qve dans la longve branche du ſyphon, & dans le meme temps l'air commença à ſ'eleuer en petites bulles qvi ſe ſuivoit dans l'eau. Lorsqve j'eus ſouflé plus fort, je ne m'apperçus pas d'aucun nouveau courrant de bulles d'air; mais je vis ſeulement, que l'air alloit plus vite, à meſure qve le mercure ſ'elevoit apres d'une pouce plus haut, cela fait voir qve l'air peut penetrer les poumons ſans qv'ils ſoient bleſſés.

(*) Deſagulliers Tom. II. pag. 458. qvant à l'air qui ſe mele avec le ſang en paſſant par les poumons comme le Docteur Hales le penſe, qvoique il n'oſe pas l'affirmer poſitivement (il en donne cependant beaucoup de raiſons qui rendent ce fait probable, par exemple que de 48000. pouces d'air qve nous reſpirons dans une heure, la treizieme partie 3692. pouces perdent leur reſſort, ce qvi eſt beaucoup plus que l'humidité des poumons ne peut produire, & qv'il ſort une grande qvantité d'air fixe de la craſſe du ſang outre le ſoufre qvi ſort des poumons dans la reſpiration & qvi rend l'air ſterile & uſé lorsqv'on reſpire longtemps le meme air, qvoiqv'il n'y ait point de corps ſulphureux ou d'emiſſion de ſoufre tout aupres - - Je crois qv'un ſeul phenomene ſuffit pour mettre ce fait hors de doute; c'eſt qve les hommes peuvent vivre dans la cloche

des

af Rimelighed paastaae, at de flydende Materier i Legemet ey have nødig en saadan assistence af den sammentrykte Luft, efterdi de selv ey lade sig sammentrykke. Jeg maa svare herpaa, at dette er vel beviist udi Academiet del cimento med Vand, men kan man vel derfor sige det samme om Blodet og Vedskerne, saaledes som de befindes udi Menneskets Aarer? Men sæt at saadanne Vedsker ey kiendelig lade sig af nogen udvortes Tryk comprimere, og at den condenserede Luft i Klokken trykker an paa heele Legemet, spørges om Legemet af en saadan gevalt ey skulle kunde tage skade. Den lærde Anatomicus Hr. Wenslew har viist hvor skadelige Virkninger Snørliver og andre snevre Klæder kunde foraarsage paa det menneskelige Legeme, og hvad maae da ikke være at befrygte udi nærværende cas, hvor Legemet bliver indsnørt af trende eller fleere Atmosphærers Vegt. Det synes at Blodet derved maatte trykkes ind ad udi Arteriis og venis. Men hvor skal det trykkes hen udi Rør som alle ere fulde af Vedsker? Det maae ufeylbar trykkes ind mod de inderste Parter af Legemet, efterdi Presningen paa alle de ydere er æqvilibreret, da nu alle Rør og ductus for Blodet udi det menneskelige Legeme ere flexibles, og desforuden lade sig til en vis Grad extendere, da maae Vedskerne som trykkes ind ad, svelle op udi de indvendige Parter af Legemet, hvorved tvende farlige Poster kunde være at befrygte, den ene at de ydere Parter af Aarene kunde

des plongeurs & dans des profondeurs prodigieuses sous l'eau sans en etre incommodés; car comment est-ce qv'un homme accoutumé à porter sur son corps une pression de 30000. livres seulement, pourroit supporter avec la meme facilité une pression de 300000. livres s'il ne respiroit pas un air capable de soutenir tout ce poids, or cet air doit etre porté par le sang vers toutes les extremités du corps, autrement on y ressentiroit de grandes deuleurs. Pour en etre encore plus convaincus, examinons ce qve le plongeur de M. Triwald dit qv'il lui etoit arrivé, lorsque par accident on le descendit trop subitement dans la cloche, seulement d'une toise ou un peu plus. Il dit qv'il saigna par le nez & par les oreilles, & qv'il eprouva une pression insupportable, ce qvi ne peut venir qve de ce, qve l'air condensé n'eut pas le temps de passer avec la circulation dans toutes les parties de son corps pour l'aider a supporter cette nouvelle & subite pression de l'air.

kunde saaledes sammentrykkes, at Blodets omløb derved maatte standse, som det virkelig skal være befundet hos dennem, der have vildet dykke udi tillugte Kar med Lædder Arme og Hænder. Den anden, at de indvendige vasa saaledes kunde udspiles, at de derved nødvendig maatte briste hvilket vilde give anledning til alt for farlige extravasationer. Dersom der da findes ledige Pladser udi Legemet, hvor der ikke er ligesaa stor og modvirkende trykning, som Blodets indtrykning, da maae samme Steders Aarer nødvendig briste, naar trykningens Gevalt overgaaer Aarenes Styrke, og er vel det kraftigste Middel hvorved en saadan rupture kunde hindres, at fylde saadanne Pladser med den sammentrykte Luft for at underholde balancen. Blodets indtrykning udi de solides Parter, saasom Arme Been Laar, Hænder Fødder &c. kunde da derved hæves naar Vædskerne derudi fyldes med den udvendige Luft og de meere concaves, saasom Brystet, underlivet og Hovedet kunde og deraf indtage den behøvende mængde. Udi Brystet kand Lungerne fyldes dermed igiennem den sædvanlige gang og tillige meddeeles til andre Parter af Legemet, og er vel den Luft, som findes mellem Lungen og pleura ikke af den Beskaffenhed og mængde, at man derom har nødig udi nærværende sag at bekymre sig. Udi under Livet kand og Luften komme ved den sædvanlige gang igiennem Esophagum, og maae man ikke holde det underligere at Dyckerne kand drikke og nedsvelge en behørig qvantité af den sammentrykte Luft, end at et hvert Menneske udi den sædvanlige Luft gior det samme, i det hand meget ofte slukker og paa samme Maade tager Luft til sig. Fra Maven af have og fluida communication over heele Legemet. Til Hovedet er udentvivl den længste og besværligste Vey, og synes det af andre naturlige Aarsager ved Hørelsens Redskab at Øre-Trommen maae have Luft saa vel for som agter, hvilket stemmer overens med Dyckernes Relationer, som have meest klaget over den tryk, der falder inden i Øret; og er det mærkelig, at en Dyckere har vildet soulagere sig ved at stoppe lides sammenvreden og tygget Papir ind i sit Øre men maatte til ald uheld erfare, at det blev trykt ham ind i Øret saaledes at hand efter 3. Dages forløb døde. Alt

dette uagtet, saa kand det dog ikke feyle, at jo Legemet endog udi saadan balance mellem den indvendige og udvendige Luft maae lide noget i Besynderlighed hos dennem som ey endnu ved ovelse ere hærdede til saadan brug, og er det svært at sige, til hvad høyde Konsten herudi lader sig bringe. Den Lærde Muschenbrok (*) mener, at Menneske Kroppen magelig kand udstaae en trykning 9. Gange saa stor, som den sædvanlige, hvilket vilde være det samme, som at dycke paa 256. Fods dybde. Buffon tager største dybde til 100. Fod og Desagulliers til 288. Fod. Man haver ikke experimenter nok for at gaae videre i denne Sag, og er jeg forsikret at om nærværende Anmærkninger ey have anden Merite, saa have de dog denne, at man deraf kand slutte, hvor mange Ting der endnu staaer tilbage at afgiøre, og raffinere i den Konst, at leve under Vandet.

(*) Essay de physique Tom. II. pag. 697.

Joh.

Joh. Carl Henr. Dreyers

Afhandling
om
En Sølv-Penge,
Som er slaget til en Erindring
Af
HERMANNO TASTIO,
En ivrig Forfremmere af den Lutherske Reformation i Jydland,
Og
Den første Evangeliske Lærere ved Husum Meenighed:

Overgivet
Videnskabernes Societet
i Kiøbenhavn.

Hermannus Tastius (a) Barnføed i Husum var en ivrig Forfremmere af den Lutherske Reformation i Jydland, og den første Evangeliske Lærere ved Menigheden i Husum, Aar 1527. Han haver givet saa mange og uforlignelige Prøver paa sine rare Naturens Gaver og sin Dyd, han giorde sig Husum og de Eiderstædiske Indbyggere saa høylig forbundne, og tillige indlagde sig et udødeligt Navn i de Jydske saavel lærde som Kirke-Historier, at han sandelig fortiener, at hans herlige Giærninger, hans velfortien-

(a) Af hans Skrifter haver mand endnu: Memoria litterarum Husumensium præcipud' tempus Reformationis & statum ecclesiasticum facientium ab a 1526 ad 1558. Ligeledes har man uden tvivl hans Flittighed at takke for et Skrift, som kaldes: H. T. Collectio fundationum, Præbendarum, & Vicariarum Slesvicensium, item Hamburgi, Lübecæ, Outyn.

te Roes og mange Dyder blevne beſkrevne, ja ſom en Regel til at efterfølge fremſatte af efterſkrevne lærde Mænd (ſom æres af mig og alle brave Folk) nemlig Kraft i ſin Hiſtoria Eccleſiaſt. Huſum. p. 118. Heimrichius i hans Hiſtoria Eccleſiaſt. Slesvis L. 4. c. 1. Slangendorp i hans Tale de initiis & progreſſu religionis in Dania, lit P. Chriſtian Kortholt i ſin Efterretning om Jydlands Reformation hos Seckendorff de Lutheranismo, L. 1. p. 268. lit. e. Henr. Muhlius i hans commentarier om Religionens Forandring i Dañemarks Naboe-Lande, beſynderlig Jydland p. 35. (b) Laſſius i hans Samlinger Huſum angaaende p. 43. Mollerus i hans Jſagoge ad hiſtor. Cimbr. P. 2. c. 4. p. 87. og i Cimbr. litterata (et Værk, ſom aldrig vil forglemmes formedelſt den ſtore Flid og Møye, ſom han haver anvendt derpaa) Tom. 1. p. 673. Alle diſſe vindſkibelige Skribentere haver meget vidtloftig efterkommet deres Pligt, dog haver de, uagtet ald den Møye og Flid de haver anvendt paa at vedligeholde Guds-Dyrkelſens Jhukommelſe ved Skuepenge (om hvilken Flid vores ſtore Seelenius (c) ſom var en Prydelſe for den lærde Verden, haver ſagt mange rare Ting) forglemt en meget ſmuk og med Flid udarbeidet Sølv-Penge, ſom er ſlaget Aar 1535. og ſtedſe vedligeholder Hermanni Taſtii Erindring, ſom jeg nu agter at handle om. Paa den eene

Outyn, Klixbullæ, ab a. 1328 Men nrd ſtørre vished kan man tillægge ham en Tractat om den Evangeliſke Kirke-Diſciplin i Jydland, ſom er ſkrevet Aar 1550, og efter hans Død overſendt til de Bremenſiſke Theologos, ſom fældede følgende Dom om den: Den Jndretning af den Chriſtelige og Geiſtlige Ret, ſom de Velærværdige og Høylærde Herrer Præſterne ved Huſum Menighed har overſendt til vores Kiændelſe og Paaſkrift, er gudelig nyttig og nødvendig, fornemmelig i denne galne og epicuræiſke Tid, da man tilſide ſætter ald Orden og Tvang, og lever et meget uordentlig Levnet. Bremen d. 20 Martii 1555. Dette Manuſcript roeſer Martin. Holmerus i Fortalen til ſin Prædiken om Huſum Kirkes Jldebrand, p. 8. og Kraft, (en meget brav Mand, ſom alle Lærde kiende, uden at jeg videre har nødig at berømme ham) i ſin Hiſtoria Eccleſiaſtica Huſum. p. 118.

(b) Det findes ogſaa anført in diſſertationibus hiſtorico-Theologicis. p. 5. ſeqv.

(c) In Selectis nummariis. p. 23.

eene Side findes hans Billede med den Opskrift: H. T. V. HOLSTEIN. SEINES. ALTERS. XXXI. IAR. Paa den anden Side staaer til den høyre Side et rundt Skiold, som forestiller paa begge Sider, baade indvendig og udvendig; til den venstre Side staaer et Kors imellem de to Bogstaver H. T. oven over en Figur af en Nyemaane med følgende Opskrift: ES STEDT ALLES IN SEINER MACHT. MDXXXV. Jeg haver hosføyet en Afteigning af Pengen tilligemed Tastii Billede; hvis original er giort efter ham levende, og forvares for nærværende Tiid i Husum Kirke.

Man skulde dog læt tvivle om denne Penges Rigtighed; Thi alle paastaaer eenstæmmigen, at Tastius var føed, Aar 1490 og man altsaa ikke med grund kunde sige, at han Aar 1535, som var det Aar, da Pengen er blevet slaget, skulde været 31 Aar; saasom det da var det 45de Aar. Men dette Tvivlsmaal falder af sig selv, naar man betænker, at Aar 1520, i hvilket Tastius, efterat han havde forladt den Catholske Religion tilligemed sit Embede, som Pavelig Vicarius i Husum, og havde holdt den første Evangeliske Prædiken i Husum Aar 1522, giorde Begyndelse med Reformationen, som indfaldt just i hans 31 Aar. Herforuden synes vel Tastii Vaaben, som sees paa Pengen, at stride herimod. Thi man har et troeværdig Vidne i M. Holmerus, Præsten i Husum, som beviser af et Billede selv, som var brændt paa et Vindue i hans Studere-Kammer, in der Feuer-Predigt oder Bericht vom dem d. 27. 1669. zu Husum, entstandene Donner-Wetter und Feuer-Brunst in der Kirche, udgivet i Slesvig 1669. p. 7. at Tastii Vaaben har været en angribende Haand, (eine antastende Hand) et Vaaben, som efter Vaaben-Beskrivernes Skrivemaade, talede eller udtrykkede Navnet, (blason parlant) eller et Sind Billede paa hans Stamme-Navn. Men herpaa kan med stoer føye svares: Paa denne Penge har man

ey sigtet til Tastii Stamme-Navn, men vildet betægne et Æres-Minde, optænkt til en Ihukommelse af hans Handel ved Reformationen, som saa ofte skeer med dette slags Penge. Thi man see paa denne mæt kværdige Penge Tastii Navn med et Kors og et Skiold, for dermed at betægne, at Tastius haver fattet Troens Skiold, og begyndt at prædike JEsum den Korsfæste: tilligemed Paulo og de andre Apostler, Epheſ. 6, 16. v. 1 Corinth. 2, 2. v. Pauli Ord passer ellers meget nær paa Tastii Navn: For alle Ting tager fat paa Troens Skiold. Thi at tage fat, (ergreiffen) betyder det samme som at holde fast paa en Ting med Haanden, eller at gribe den, tasten. Dernæst staaer der neden under en nye Maane, som er en Afbildning paa det nyelig oprundne Reformationens Lys, eller den Evangeliske Religions reenere Fornyelse, til hvilket stoere og nys begyndte Verks Underholdning og Forfremmelse Sal. Luther sigter i en Psalme om den Evangeliske Troe med disse dyrebare Ord: **Hütet und Wacht, es steht alles in seiner Macht.** Jeg kan derfor ikke henregne denne Penge til at være ham falskelig tillagt, ey heller finder jeg, naar jeg betænker, hvilken anden Person jeg med større føye og Raison skulde tillægge den, nogen anden Leylighed, hvor jeg med meere Rimelighed kunde applicere den. Thi de Navne Holger Trolle, Herluf Trolle, Hans Tausen, og andre, som begynder af H. og T. og haver været bekiendte i Dannemark eller Jydland ved Reformationens Begyndelse, stemmer ikke overeens med Pengens Betydning, ey heller passer sig paa Tingens Omstændigheder, Aarene og Tiden.

Men hvis man endelig vil gaae Tastium forbi, saa bliver nok Hans Tausen, en Munk af Korsdrager-Brødrenes Orden, som først lærte den fornyede Evangeliske Troe i Danmark, og blev siden den anden Bisp i Ribe efter Reformationen, den nærmeste til hvis Ihukommelse denne Penge skulde være myndtet. Thi han er føed Aar 1494, og begyndte først offentlig at prædike imod de Papistiske Vildfarelser i Antvorschov Kloster Aar 1525 i sit Alders 31 Aar. Strax derpaa maatte han ogsaa, fordi han bekiendte sig til den sande

de Lærdom, smage de Papistiskes Forfølgelser, thi han blev kastet i et hæslig Fængsel, dog blev han taget ud deraf igien, og istæden for hans Fængsel paa Taarnet til Antvorschov, blev han sendt til Wiborg, og igien indsat sammesteds i Fængsel. Heraf blev han vel Aar 1526 udhiulpet ved sin Skytsherre Kong Frideric den første, som satte ham i Frihed, men han maatte derpaa udstaae de allerhaardeste Forfølgelser af den Wiborgske Geistlighed, særdeles fra Aar 1527 af, da han i Paasyn af heele Folket offentlig aflagde sin Ordens Dragt, nemlig Johanniternes Munke-Dragt, hvorfore han ogsaa i Aaret 1529 blev kaldet fra Wiborg til Kiøbenhavn at prædike Evangelium i St. Nicolai Kirke sammesteds. Men da Kongen derpaa døde, fattedes der kuns meget lidet i, at han havde blevet en Martyr, dog blev han af Almuen Aar 1533 udfriet af Livs Fare og blev drevet i Landflygtighed fra Skaane og Sædland Aar 1535. Lidet derefter, da Bisp Könnovs Vrede blev stillet, dog ikke ved Evangelii Sandhed, men ved den skiønne Birgittæ Forbøn, blev han kaldet tilbage til Kiøbenhavn, og blev efterat han der havde udstaaet utallige Besværligheder, endelig Aar 1537. Lector Theologiæ i Roeskilde, og siden Aar 1542 i Overværelse af Kong Christian den tredie beskikket til Bisp i Riber, hvor han tilsidst døede Aar 1561. Maaskee altsaa denne ovennevnte Penge, som er myndtet Aar 1535. skulle betegne denne stoere Mand, som blev plaget af saa mange Fiender og Modstandere, men altid stolede paa sin Gud, og som aldrig blev nedslaget eller overvunden af sine Fiender, eller hans Forfølgelser, som han fornemmelig Aar 1535. med Taalmodighed udstoed, i det han var i Hiertet bestyrket med en hellig Troe imod de haardeste og bedrøveligste Tilfælde, som kunde møde. Thi paa den Tiid var han meget nær ved at faae Martyr-Kronen paa, og sætte Livet til ved Baal og Sværd. Thi han var ved Cleresiets Myndighed paa Herredagene fordømt og jaget i en stedsvarende Landflygtighed, men blev ved den stoere Guds Almagt allene forunderligen frelst og kaldet tilbage, ved det ovennevnte Frøken og hendes Fader Magnus Göe Rigens Raad og den Evangeliske Troes ivrige Beskyttere og Forfremmere lagde sig der imellem, ved hvis Omsorg og paa hvis Bekostning

kostning altsaa uden tvivl denne Penge skulde være slaget til Tausens Almindelse.

Det kan og hænde sig, at det Kors, som findes paa Pengen, skal betyde den Catholske Tempel-Orden eller Korsdragernes Ordens-Tegn, eller ogsaa at Tausen, som erindrede sig det Kors, hand hidindtil havde baaret, har fundet for got, at bekiende sig for een Evangelisk Korsdragere, som ikke søgte sin Salighed i sine Gierninger, men i Troen og Christi Kors. Ja man kand endogsaa give Raison, hvorfore man paa denne Penge finder et Skiold, og en opskrift, som er taget af Lutheri Psalmer. Thi man veed af Kronikerne, at Borgerne i Wiborg, naar de kom paa Kirke-Gaarden, ja efter Wolfii Vidnesbyrd i hans Encomio Daniæ p. 42. i Kirken selv for at høre Tausen prædike, vare bevæbnede med Vaaben, nemlig Skiolde og Pantser, paa det de kunde beskytte Tausen og deres Gudsdyrkelse, og stedse beredde til Feltslag for at drive den bevæbnede Magt tilbage, som Bispen i Wiborg, Georgius Friis, truede dem med. Snart det samme hendtes ogsaa i Kiøbenhavn Aar 1533. thi da Raadet var forsamlet paa Kiøbenhavns Raadhuus, og havde fordømt Tausen, som var trokket for Retten af sine Anklagere Geistligheden, saa forsamlede alt Folket sig bevæbnet, fuld af Brede og Trudsler, og giorde saadan Allarm paa Torvet, at Raadet overmaade forskrekket, stillede Tausen ud paa frie Fod til Borgerne igien, efterat de havde tillige givet Forsikring om hans Livs Sikkerhed, som Cragius fortæller i hans Historie om Kong Christian den tredie. Ja Tausen selv, som havde været en Tilhører af Luthero i Wittenberg, førte allerførst de Evangeliske Psalmer i brug i Dannemark, ikke paa Latin, men paa Dansk, som et Sprog man bedre forstoed, iblant hvilke Psalmer uden tvivl ogsaa har været den skiønne Psalme, som Luther har oversadt i det Tydske af den Apostoliske Troes Artikler, som ere sammenskrevne paa Latin, men disse Ord i Besynderlighed: Es stehet alles in seiner Macht: stemmer meget nøye overeens med de Livsprogs Indhold, som Tausen havde udvalt sig: Cras mihi respondebit Justitia mea; Ægyptus homo est, non Deus fortis. Esa.

31 Cap.

31. Cap. 3. v. Men denne Giætning om Tauſen modſige ikke allene alle de Tvivlsmaal, ſom kand fremføres mod den Giætning om Taſtio, men endogſaa andre Hiſtoriſke Beviis og betydelige Tvivlsmaal. Thi Tauſen var hverken en Jyde, Holſteener eller Sleesviger af Geburth, men en dansk, føed i den Bye Birkinde ved Kiærteminde i Fyhn; Hans Fader var en Bonde navnlig Thau, ſom mand endogſaa kand ſee af Navnet ſelv, thi Tauſen bemærker Thaus Søn. Ja Tauſen ſelv prædikede i ſit Alders 31 Aar i Dannmark for Antworſchows Indbyggere, og Aar 1535. ſom ſtaaer paa Pengen, i Hovedſtaden Kiøbenhavn, og altſaa har han allene forfremmet Reformationen i Dannmark, men aldrig prædiket i Holſteen eller Hertugdømmet Sleesvig. Thi Hiſtorierne ſelv vidne, at Tauſen begyndte allerførſt at prædike Evangelium imod de Papiſtiſke Vildfarelſer i Antvorſkov Kloſter, paa Skiærtorsdag Aar 1524. i ſit Alders 31te Aar, og blev ſamme Aar kaſtet i Fængſel. Desuden findes der ved Skilderiet paa Pengen ey en eeneſte ſtreg, ſom ligner det Tauſens Skilderie, ſom giemmes endnu den Dag i Dag er iblant Ribes Biſpers Portraiter i Riber Domhuus, ſom nu bruges til Landemodsſtue. Ellers findes ogſaa denne Mands Skilderie, ſom er giort efter ham ſelv i levende Live, i St. Nicolai Kirke i Kiøbenhavn, hvor han i gamle Dage prædikede, efter hvilket Skilderie det Billede er giort, ſom Samlerne til det Danſke Bibliothec lod udſtikke i Kaabber, og have ſat foran den førſte Deel af ſamme Værk.

At jeg med Stiltienhed ſkal gaae forbi de Aarſager, ſom enhver kan efterſee i Tauſens Levnets Beſkrivelſe og Sacra emendata, hujus ævi hos Hvitfeld i hans Danſke Krønike P. 2. p. 1400. ſeq. vores uſkatterlige Pontoppidan i hans Annales Eccleſiæ Danicæ diplomat. T. 2. for Aar 1526. 1528. i Reformations Hiſtorien p. 276. ſeq. i Marmor: Danic. T. 2. L. 4. p. 54. ſeq. Hos Holberg i hans Danſke Kongers Hiſtorie T. 2. p. 240. 245. ſeq. i Bibliotheca Danica P. 1. n. 1. hos Jacob Minorita i hans ſkrevne Hiſtorie om Munkene, ſom bleve uddrevne af Dannemark Aar 1527. hos Schwartz i hans ſkrevne Hiſtorie om Riber Meenighed cap. 3. Jeg vil ey heller, ved

opregne adskillige Grunde af Christian den andens og Friderich den førstes Historie, søge at beviise, at man paa denne Penge maaskee skulde finde een fornemme Adelsmand, ved Navn de Holstein, som var føed Aar 1504. hans Portrait, Moed og det Haab, man havde om hans Indsigt i Stats-Sager betægnede, thi det er meget bedre at blive ved de Beviser, som i denne Sag ere rimeligere, og beviise, at denne Penge tilkommer Tastio allene. Nu til rette Tiid falder mig i Hænderne den vidtberømte Historie-Skriver Johan David Koehler (hvis Støv jeg ærer i hans Grav, hvis Ihukommelse jeg agter høyt, oghvis Skrifter jeg holder for nogle af de nyttigste og længst vedvarende) hans Amoenitates historico-numismaticas, hvilket han i den tolvte Deels Aar 1741. n. 21. p. 164. seq. med Forsæt fremfører Tvivlsmaal imod ovennævnte Penge, som Velbaarne Hr Muhlius, da Vice-Præses i den Hertugelige Holsteinske Kammer-Ret, men nu værende Befalings-Mand i Tremsbüttel, og Hans Keyserlige Høyheds, Stoer-Hertugen af Ruthen Conference-Raad, havde tilsendt ham. Det første Tvivlsmaal har han taget af Tastii Fødsels Aar, nemlig Aar 1490. og den Forskiæl som er imellem det og de Aar, som staaer paa Pengen: Men det kan igiendrives saaledes: Det Aar 1535. er det Aar, da Pengen blev slaget, men Tastii Alders 31 Aar, som staar hos, skal ikke henføres til den Tiid, Pengen blev slaget, men til den Tiid, da Tastius begyndte Reformationen, nemlig Aar 1522. til hvis Ihukommelse denne Penge er slaget. Det andet Tvivlsmaal tages deraf, at det Billede som staaer paa Pengen, ikke ligner Tastii Portrait, som findes stukket i Kaabber hos Kraft. l. c.

Dog skulde jeg meene, at man ey kan giøre nogen Slutning af den Forskiæl, som findes imellem Billederne paa Pengene, og dem som ere stukne i Kaabber, til at betage denne Penge sin Troværdighed og Auctoritet. Den Forskiæl, som er imellem Konsternes Beskaffenhed, og imellem Malernes og Kaaberstikkeres Fliid, Kunsternes og Tiidens Ulighed, det afbildrede eller udstukne Billedes forandrede Stilling, ja den Forskiæl selv, som findes i Tiiden, Kunsten

og

og Alderen, kand læt vïise Aarsagen til den Forskiæl, som er imellem slige Billeder, hvorpaa desuden daglig haves Exempler. Friderici den fierde Hertugen i Holsteen hans Portrait, som Sal. Koehler har beskrevet, l. c. Aar 1742 p. 249. er aldeles forskiællig fra hans Billede, som findes maleteller stukket i Kaabber.

Det samme kand man og sige om Christian Ludwig Hertugen af Meklenborg, hans Billede, som sees paa de Penge, som ere anførte l. c. Aar 1733. p. 145. og Aar 1746. p. 305. hoor der endogsaa er stor Forskiæl imellem Pengene selv, men aldeles ingen Overeenssstemmelse med de Malerier og Originaler, som gienunes paa det Hertugelige Sverinske Slot og Havn. Ja mig synes endogsaa, at der findes dog nogen Overeeenssstemmelse imellem Tastii, Billede som staaer paa Pengen, og det som er stukket i Kaabber, da hin har alle dets Hoved-Lineamenter i henseende til Øyne, Næse og Øren, naar man tager begge de Tiider, paa hvilke disse Stykker ere giordte, i Betragtning. Thi Pengen, som er slaget 1535. forestiller Tastium som han var i sine Ungdoms beste Aar, munter og venlig, haarrig paa Hovedet, af et fyldigt og mandigt Ansigt: Det Husumske Skilderie derimod, som er trykt i Kaabber, forestiller Tastium, da han begyndte at blive en gammel Mand, skaldet og fuld af Rynker, og afskildret Aar 1552, kort for sin Død. Det tredie Tvivlsmaal har han taget deraf, at Tastius, som var føed i Husum, og var altsaa en Slesviger, og ingen Holstener, som der staaer paa Pengen, nemlig H. T. v. Holstein.

Men dette kand man henregne til denne Tiids Uvidenhed og Vildfarelse, saa og noget til deres Capricer, som fordum, ja endogsaa i de nyere Tiider indbefattede de Cimbrer i Sarer og Slesviger under det generale Navn af Holsteener. Helvaderus selv, en Mand, som har giort sig meget berømt ved sin Indsigt, i Historierne og Chorographien, siger i sin Sylva Chronologica Circuli Balthici, edit. annô 1624. p. 31. **Das Hertzogthum Sleswich oder Nieder-Holstein, hat von der uhralten und fürnehmen Handelstadt,**

Sleswich seinen Nahmen. Vor Zeiten hies Sleswich Hadeby, en hadefuld Bye, (thi det Danske Ord Hatur bemærker odium eller Had, see Wormi Lexicon Runicum p. 51.) genennet, fordi det havde de Danske eller Saxerne til Naboer, som enten selv først paaforte andre alle slags Krigs Besværligheder, eller og andre paaforte dennem dem. Men begge Deele ere galt; Thi hverken veed man af Historierne eller noget Document, noget om, at Holsten skulde være deelt i det øvre og nedre Slesvigske, ikke heller er Forklaringen paa det Navn Hadebyes Oprindelse, som Autor ofter igientager og rører ved i sin Beskrivelse over Slesvig Stad, der ellers er efter den store Grams Vidnesbyrd (d) alt for troeværdig, at man skulde troe ham, hvor der handles om troeværdige Ting og Olde-Sager Antiqviteter, saaledes beskaffen, at den skulde finde klogere Mænds Samtykke. (e) Maaskee Helvaderus bildte sig ind at finde Beviis

(d) I hans Anmærkning til det gamle Ord Hermand, eller nu Herremand § 1. P. II. Scriptor: a Societate Haunienſi bonis artibus promovendis dedita editorum p. 265.

(e) Ligesom det gamle Slesvigs Navn, som nu synes aldeeles at være forglemt, dersom ikke det ældgamle Cappel, som staaer paa anden Side af Slie-Strømmen, og kaldes Haddeby, forøvede dets Ihukommelse, findes meget forskællig forklaret paa de gamle Monumenter (thi Adam Bremenſis i sin Hiſtoria Eccleſiaſtica l. 40. 48. II. 69. og om Dannemarks Beliggenhed p. 139 udgivet. Mader. kalder dem Heddeby, Heidebicum, Heidaba Heideba; Autor til S. Anſveri Levnets Beskrivelse, T. 4. c. 1. Actor S. S. M. Iuly siger Heidebo een Stad i Yacia, som nu kaldtes Slesvig. Johannes Biſpen i Heddeby var Aar 1240. nærværende paa det Wordenborgiske Herredage ved den Jydske Lovs Publication, som man kan see af Lovens Fortale; Marqvard Johan af Heideby, en Geistlig af Slesvig, giver ogsaa et herlig Beviis herpaa, ved et offentlig Brev af Aar 1378. hos Salig Hr. v. Westphalen i hans Monument inedit, T. 2. p. 267. Bangertus hos Helmold p. 26. nævner Hoidebo, Haddeby, Heitby, Hetheby,) Saaledes haver der været de, som haver søgt at give Oplysning i de Stridigheder, som handle om Navne, endskiønt den Oplysning undertiden har været falsk, og er blevet udleet af alle, saasnart man haver seet den, som gierne skeer, naar man er meere dristig til Giætninger, end overbeviist af Sandheden. Til alle disse kan man gandske sikkert henregne Helvaderi nye Meening, siden den dog er een Giætning uden mindste Skin af Sandhed. Hvidtfeld i sin Chronic. Dan. p. 14. Pontanus Rer. Dan. B. 1. Svaningius i Chronologia Danic. for Aar 326. Hieronimus Cypræus i Chron. Epiſcopor. Slesv. T. 3. Monumentis ineditis. p. 192. Meſſenius i Scand. illuſtrata T. 1. p. 44. haver ved denne Leilighed fornyet Erindringen af Hetha det Fruentimmer, som er saa bekiendt af Poeternes Vers.

Helmold skulde ogsaa udentvivl finde Behag i deres Mening, som vilde lede Navnets Oprindelse ud fra een Slette, eller et vidtløftig øde og ubeboet Stykke Land, fuld med Lyng

Beviis for sin Meening enten udi Ptolomæi Troværdighed, som paastaaer, at de Saxers Opholds sted har været midt udi Jydland, eller i Synder-Jydlands district, eller udi Bedæ Ord, som paa eengang taler om Saxerne, Anglerne og Jyderne, som Jydlands Beboere Aar 449; eller og i Carl den stores Levnets Beskrivelse hos Pithoum

Lyng, som de tydske kalde een Heide, de Danske Heede, Angel Saxerne Heath, (see Sommers dictionar. Anglo-Saxon: h. v. 1. Verelium in indice Schytho Scandica v. Heide,) efterdi han siger i sin Chron. Slav. I. 12. at Slesvig er et vidtløftig Land, meget frugtbar, men ubeboet. Feustking formod hos Nodtium in Analect. illustrationi historiæ Slesv. & Holsatiæ inservient. T. 1. P. 1. p. 11. søger efter Spelmanni Vidnesbyrd i sin Archæologia h. v. 1. sin Tilflugt til een angelsaxisk Havn, som kaldtes Heda, paa det at han kan fornye Erindringen af een Soestad, (eine Hafenstadt) som fordum i Kong Svend den tredies Tiid var en mægtig og overmaade riig Handelstad, i hvilken mangfoldige Nationer handlede, som var forsynet med en god Havn fuld med Viger, og tryg for alle Vinde. Den berømte Reinbothius en Mand, som ret var dannet til at beskrive Jydland og dens Historie, haver i et Brev, som han skrev mig til 1748, mældet om en Marsk-Bye (Marcali) som skulde ligge paa Grændserne af Dannemark og Saxen, men tillige vist mig hen til Worm, som i sit Runiske Lexicon har forklaret det Ord Haetta, hetta med at sætte Grændser til det Margrevskab, som var oprettet i Slesvig, og til et sted hos Adam Bremens. p. 140. endskiønt denne store og ærlige Patriot, hvis Oprigtighed, Fromhed og øvrige store Dyder ere nokſom bekiendte, ikke tog det fortrydelig op, at jeg med største Høflighed mældede i mit følgende Brev, at dette Margrevskab var falskt, hvilket Margrevskab Gram (i Miscellan. Lipſ. V. 2. P. 2. p. 230. - 304.) og Sehested (i sit Beviis, at Dannemark aldrig ved Lehns Ret (nexu feudali) har været underkastet den tydske Regiering) tve Mænd, som ved deres Lærdom have indlagt sig et udødeligt Navn, og har haft en hart ad ubegribelig Kundskab i disse Ting, have med alle kloge og lærde Mænds Bifald og Yndest gandske kuldkastet og udryddet af Systemata & Compendia juris publici, og tillige anmærkede, at mit Haab om at finde noget hos Worm havde feilet, efterdi han i sit Runiske Lexicon p. 30. ey giver anden Forklaring paa det Ord Heatta end Fare. Dersom Giætninger derfore ere andre tilladt, da ere de ogsaa mig tilladt: Nemlig siden Fabius Ethelwerdus en Skribent, som levede i det niende Seculo, siger hos Saville, som har skrevet Britanniens Historie p. 834. at i det gamle Anglien, som laae imellem Saxerne og Giuterne var en Hovedstad, som paa Sarisk kaldtes Slesvig men paa Dansk Heiteby, saa ved jeg sandelig ikke, om man ikke skulde finde den Hovedstad (Hauptstadt) som kunde fortiene den Roes, som Slesvig i fordum Tiid prangede med, og endnu praler af, udi Haiteby selv. Verelius in Indice Schyto-Sand: p. 102. og Sommer in dictionar. Anglo-Sax. Hald. siger at Hath, Hæd, Heth, bemærker høyt overst, Haed Høyde, Hethe Spidse af det Danske, Gothiske og Anglo-Saxonske Sprogs Natur, Franciscus Iunius in Etymologico Anglicano, (som Edvard Lye har udgivet til Oxford Aar 1743) legger til, at Head bemærker et Hoved; hvortil jeg ogsaa vil føye dette, at Hetlaz, Hezlage bemærker S. Cannti slags Giæstebud, Hetland et steilt Land, eller som rekker høyt i veyret, og Hedemarken, en Strækning af meget høye Bierge i Norge; Men dette er kun en Giætning, som jeg underkaster de lærderes Dom.

i Frankernes Krønike p. 266. hvor der staaer, at Slesvig ligger paa Grændserne imellem Kongeriget Dannemark og Saxen, eller endelig fra Henrici Aucupis Tiid, som, da han havde overvundet de Danske, besatte det Slesvigske District med Saxer (særdeles af dem, som boe paa hin side Elven) saa at det maae være et Colonie af Saxer og een af de Saxer, som boe paa hin side Elven, deres Bye, som har ligget paa Grændserne af Kongeriget Dannemark og været mægtig og folkerig, hvilket Adam Bremens: i sin Historia Ecclesiast. edit. Mader. & Lindenbrog L. 1. c. 48. L. 4. c. 13. og Helmold L. 1. c. 8. og 24. kalder Slesvig Stad eller Heidebye. Dette bekræftes og i den Hamborgske Krønike, som citeres i det Breviarium, som efter den gamle Skik, som i Slesvig Menighed og Stifter udgivet, i Paris under opsigt af Godesialco ab Allevalde Bispen udi Slesvig Aar 1512. hvor det heeder saaledes: Bryst dig, du berømmelige Holstein, thi af dit Folk er opkommet den berømmelige Rose Ansverus. Sal. Ansverus er fød i den Stad Slesvig af Adelige Forældre, og det paa den samme Tiid, (hvilket man kan see af den Hamborgske Krønike) da Slesvig den største og mægtigste af de Saxer, som boe paa hin Side af Elven, deres Grændse-Stæder mod Dannemark, formedelst uformodentlige Overfald blev i Grund ødelagt. Men hvad der end staaer, saa tiener det kuns til liden Undskyldning for deres Feyl, som have opdigtet, at Slesvig og Flensborg har ligget i Holsteen; ligesom den nye Skribent gior, som har skiult sig under de Bogstaver S. C. v. Z. in der historischen Einleitung in die Kentniß der Reiche und Staaten, edit Vratislaviæ 1755. c. 6. §. 26. eller ogsaa som kalder Indbyggerne, som fødes i det Slesvigske District, Holsteener. Jeg vil her anføre et par Exempler paa slige Vildfarelser. Det er vist, at Sal. Ansverus var af Herkomst en Jyde, føed i Slesvig, som rigtig berettes af Autor til hans Levnets Beskrivelse, som er formeret med observationer af Gvilielmo Cupero, cap. 1 Tom. 4. i Act. Sanct. Antwesp. Mens. Jul. og i Breviario diæcesis Tzwerinensis edit: 1529. f. 136. Ikke desto mindre kalder Autor til Samvittighedernes Speyl (Speghel der Consciencien und Sammittigcheit) som er udgivet i Lübek Aar 1495. Ansverum

en

en Holsteener. Den samme Titul faaer Ansverus af Johannes de Parkentyn, Biskopen i Raceburg, under hvis Opsyn Breviarium Ecclesiæ Raceburgensis er udgivet til Lübek 1506. Saaledes bliver ogsaa Slesvig Bye henregnet til det Holsteenske District af Autor til den Lübekiske Beretning om de hellige Martyres Lidelse, hvis Titul er; dat Leven der Hilligen (f). Lübek 1492. 1499. som er siden igien udgivet af Stephan Arndes. en Borgere i Lübek, og formeeret med nye Historier eller rettere sagt, med Fabler, Sladder og Kiærling-Historier, Aar 1507. hvor der i den første Sommer-Part Fol. 79. staaer saaledes: Desse vorbenömede Oswaldus (S. Ansveri Fader) bynnen der Stadt Slesvick in dem Lande to Holsteen was wonaftig mit sodanen vornamicheit begiftiget dat he hadde vele riddermatsche Guderhande Manne in synen Lungudern (*feudis militaribus**) Bertram Pogwisch, en ivrig Forfølgere af alle Kiætterier i de nyere Tider, fød i Bockhagen i det Jydske Anglien, vilde ikke kaldes den Slesvigske Ridder men Holsteinske, ja han kalder sig selv Powisch Holsteener, paa Titel-Bladet af den Bog: Hammer wieder die Ketzer, und etliche Triumphe, udgivet sammesteds, ligeledes kalder Benedict v. Ahlefeldt som var fød paa Geltringen i Jydland sig en Holsteener i sine Breve og sin Tale mod Drukkenskab Aar 1571. Den Samtale er ogsaa bekiendt, som blev holdt i Flensborg om den hellige Nadvere Aar 1529. fornemmelig af Hermanno Tastio, og Melchior Hofmann, en afskyelig Fanatico. Sammes Historie og Argumenter har et skarnagtig Menniske samme Aar beskrevet i en Bog, som blev udgivet til Strasborg, under Titul: Dialogus und gründliche berichtung gehaltener Disputation in Lande zu Holstein. Hand havde

(f) Vores udødelige Selenius recenserer dette meget rare Skrift i Selector litterar. p. 632. in Nachricht von dem Ursprung und Fortgang der Buchdruckerey in Lübeck p. 21. 41. sq. hans lærde anmærkninger til den lybske Martyr-Historie udgivet 1507. ere ogsaa komne for Lyset i et programma i Lybeck 1752. Jeg har en Edition udgivet Aaret 1511. i Folio efter Adami Petri een Borgere i Basel hans Befalning, som han tilkiændegiver paa næst sidste Side, da den sidste Side sluttes saaledes: Dat ende und de beslut, tho Eren dee werdigen Moder Godes beslueth dysses Werkes Sebastiani Brandt Sal. Lakman i sin Beskrivelse over de adskillige Skikke ved Begravelser hos Adelen i begge de Jydske Hertugdømme, p. 31 n. p. citerer et andet Oplag 1410 uden Aar.

havde giort rettere, om han havde sat Flensborg i Hertugdømmet Slesvig. Sal. Koelers fierde Tvivlsmaal bestaaer derudi: Da Hermann Tast die zu Copenhagen A. 1537. in 8vo gedruckte ordinationem Ecclesiasticam Regnorum Daniæ & Norvagiæ & Ducatuum Slesvicensis & Holsatiæ als Ecclesiæ Husumensis Pastor mit unterschrieben, so würde dieser Amts-Titul auf der Medallien nicht weggeblieben sein, wenn er der H. T. v. Holstein wäre dessen Bildniß darauf erscheinet. Men jeg haver tilforn anfort, at denne Penge, som er myndtet Aar 1535. skulde tiene til en Erindring om den Evangeliske Reformations Begyndelse, som Tastius begyndte Aar 1521 i sit alders 31 Aar, med en lykkelig Iver og en herlig Troe og Fortrøstning til Gud, efterat han havde forladt den Catholske Religion, og nedlagt det Pavelige Vicariat til Husum. Men paa den Tiid var hand ey endnu blevet Præst til Husum Meenighed. Thi den Catholske Geistlighed og de Pavelige Vicarier i Husum havde ved deres Myndighed faaet udvirket saa meget, at han først kuns hemmelig prædikede i Matthæi Knut (een Reformator i Husum og siden Raadmand i Kiel) Huus, og følgende Aar 1522. begyndte han offentlig at prædike under een Lind, som stod paa Husum Kirkegaard, som man kan see af Heimrichii Historia Ecclesiæ Slesv. p. 164. Kortholt Histor. Eccles. Sæculo XVI. p. 742. Kraftii l. c. p. 103. Derefter forklarede Tastius som en Apostel udi Eiderstæden og Gardingen, Aar 1524, Skriften efter den Oversættelse af det nye Testamente, som var udgivet ved Megalander Aar 1522. og tilsidst Aar 1527, blev han Pastor i Husum. Jeg skulde ikke heller meene, at man kunde tage noget tydeligt Bevis af hans underskrevne eller hosføyede Embedes Navn. Den første Evangeliske Kirke-Indretning selv, som er udgivet Aar 1507. og siden igientaget i Tilsøget til Cragii Historia Ecclesiast. p. 205. findes underskrevet af Johannes Albertus, uden at han har givet sig nogen Titul af det Geistlige Embede, som han forestod til Roling.

Saaledes finder man og, at Joh. Groth af Widdenstad, Andreas Toninges og Jacob Sager har underskrevet en Kirke Forordning

ning til Meldorp Aar 1544. som blev udgiven af 39 Geistlige Superintendenter, Præster og Capellaner, fra Meenighederne i Ditmarschen uden at de have skrevet deres Embedes Navn. Paa Penge fornemmelig seer man ofte Tilnavnene allene uden at sætte deres Embede eller Characterer hos. Det femte Tvivlsmaal fremsetter Koehler saaledes: **Endlich kan ich auch nicht begreiffen, wie sich der auf der gegenseite der Medallie vorkommende Schilde für einen Pastor von** Husum **schicken, der nicht zu Schild und Helme gebohren ist.** Men der er sandelig en stor Forskiæl paa at føre Skiold og Hielm paa Afmindelses og Skuepenge, som Rustning eller Stamme-Vaaben, og at bruge dem som et gudeligt Sindbillede. Det er sandelig ikke Tastii Stamme-Vaaben, som ere udstukne paa denne Penge, men det er hans aandelige Vaaben, et Sindbillede paa hans Apostoliske Embede, eller den christelige Troes Skiold, hvormed han forsvarede sig imod sine Fienders Pile. Tastius selv sees paa den eene Side af Pengen, bevæbnet med Jern-Pantser paa Skuldrene og Brystet, at de dermed kunde betegne, at Tastius havde ifort sig Guds Retfærdigheds Pantser, og gik bevæbnet med Jern-Harnisk, den aandelige Strids-Redskab, som beskrives i Epistelen til de Epheser 6. Cap. 11. og 13. vers. Det lader altsaa, ligesom Opfinderen af denne Penge har sigtet til bemældte Pauli Ord: Tager Guds fulde Harnisk paa; Antager Troens Skiold. Ved hvilket han synes at udtrykke baade Tastii Navn og hans Forretning angaaende Religionen, Thi det Ord at tage (**ergreiffen** arripere) bemærker hans Tilnavn, men hans Dobe-Navn Hermann d. e. en bevæbnet og stridende Mand, betegnes ved det Pantserede Legeme og Skioldet, men ved det altsammen betegnes hans Arbeyde i at forsvare Troen og den Evangeliske Sandhed. Maaskee at Tastius selv med den angribende Haand, som jeg har anført at han loed stikke ud paa sit Vindue, og sit Signet eller Forsegle-Ring ikke har sigtet til sin Stammes Vaaben, men til sit Embedes Afbildning, og altsaa har betegnet et Sindbillede, som passede paa hans hellige Forretning og Navn. Tilsidst sætter Koehler: **Herr** Kraft **hat in der Lebens-Beschreibung des** Herman Tast **nicht gemeldet, daß**

derselbe wegen der Evangelischen Lehre in so grosse Verfolgung gerathen wäre, daß es alleine in Gottes Macht gestanden hätte, ihn aus selbigen zu erretten; er meldet nur, daß als er a. 1522. angefangen zu Husum das Evangelium zu predigen, so hatte ihm die Päbstliche Clerisey die Kirche versperret. Ohne zweiffel sind ihm noch weitere grössere Hindernisse zugestossen, die waren aber allen 1535. glücklich aus dem wege geräumet a. 1527. hatten sich albereit die übrigen Vicarien zu Husum mit der Gemeine verglichen, das sie die Messen halten wolten, doch ungezwungen, gleichwoll solten die Vicarien und Geistlichen ihre Einkünfte der zeit ihres Lebens behalten, die aber nachhin den Armen solten anheimfallen. Men dette betager ikke Pengen noget af sin Troværdighed, siden den er slaget til en Erindring om denne Helte-Gierning, som han paatog sig midt iblant saa store Farer og Vanskeligheder, nemlig den Evangeliske Reformation, et saa gudeligt Værk, hvis Begyndelse og forunderlige Fremgang man tydelig kan spoere den store Guds Almagt og Forsyn, som har bevaret baade Tastium og alle andre Troens Strids-Mænd imod deres Fienders Magt og Anfald. Dersom vi derfore skal give den alvilse Gud æren i nogen, skal det sandelig være i den Evangeliske Reformation, som saa lykkelig baade begyndtes og fuldendtes, thi paa hans Almagt beroer alting.

Joh.

Joh. Christian Fabricii
Physici i Tondern

Efterretning
om
Det Fresiske Kiøkken Salt, samt nogle Forsøg og Forslag, som henhører til denne Materie.

Dette Salt er allerede efter Saxonis Grammatici Beretning i det 12te Seculo (og hvem veed, hvor længe tilforn) bleven præpareret paa den under Tønder-Ampt beliggende Øe Galmsbyll og paa Dagebyll, som tilforn var en Øe, men nu ved Cleyseer Koegs Inddigning bleven landfast, og paa Soe-Kanten, som man kand see af de hist og her endnu befindtlige Rudera.

Historie-Skrivere har mældet paa adskillige Maader derom, saasom Dankwert i sin Beskrivelse om Schlesvig Holstein Heimreich i sin Krønike, Enewaldt in novis Litterar. Maris Baltici 1698. Vor berømmelige Pontoppidan in Theatro Daniæ, Provst Petræus og jeg i de Hamborgiske Efterretninger ꝛc. Herimod har Natur-Kyndige i Natur-Historien (saavidt mig er bekiendt) aldeles intet talt om dette Salt, ligesom og den berømmelige Apotheqver Thue, som alt for tilig forlod Verden, har gaaet dette indenlandske Salt reent forbie i sin Fortegnelse paa de i Dannemark brugelige Salte, og tvertimod anført de fremede Slags vid. Prodromum actorum Med. Hafniens. pag. 29. Da dog dette Saltes Tilberedelse maaskee er det eeneste i Verden af den Beskaffenhed, og meer konstig og chymisk, end de fleeste andre Salt-Syderier:

derier; Dog er der ſtor Overensſtemmelſe imellem Tilberedelſen af det Salt, ſom beredes af Søe-Tangens Aſke i Wennſyſſel og det freſiſke Salt, alleneſte at det hverken giver ſaa meget eller ſaa got Salt, ſom den freſiſke Salt-Jord vid. Dannemark og Norges oeconomiſke Magazin Vol. III. pag. 196. ſqq.

Jeg mener derfore, at denne Efterretning kand anſees, ſom et lidet Tillæg til Natur-Læren og vor Fædernelands Natur-Hiſtorie om Kiokken-Salt i Almindelighed. Og da det er bekient, at Salt-Væſenet i et Lands Oeconomie er en vigtig Poſt, ſaa kunde de tillige anførte Forſlag og Forbedringer komme mine Landsmænd til Nytte, om de vil betiene ſig deraf. Jeg vil derimod gandſke udelade de theoretiſke Betragtninger og chymiſke Forſøg over Kiokken-Salt i Almindelighed, efterdi mange berømmelige Chymici, ſaaſom Stahl, Pott, Neuman og iblant vore Landsmænd den omtalte Apotheqver Thuel. c. og den erfarne Chymicus Hr. Doct. J. G. Licht i ſin Diſputats de ſale communi har underſøgt det, i ſær da den ſidſte ſammeſteds har lovet, at meddele Publico en fuldkommen Underſøgning om det almindelige Salt, hvilket mange Natur-Kyndere med mig ønſker at ſee opfyldt.

Min Underſøgning gaaer derfor allene ud paa:

1. Den Jord hvoraf det freſiſke Salt bliver tillavet.
2. At beſkrive den Art og Maade, paa paa hvilken dette Salt hidindtil er bleven tillavet.
3. Dette Salts Godhed.
4. At underſøge dets (Mutterlauge) det deri indeholte Salt og Magneſiam albam.
5. At meddele nogle Forbedringer og Fordeele, ſom ſynes mig muelig ved dette Salts Tilberedelſe.
6. Da Kiokken-Saltets acidum er det fornemſte, hvoraf Salmiak beſtaaer, ſaa agter jeg og i Betragtning af den Forvantſkab, der er imellem diſſe Materier at ſlutte denne Afhandling

handling med et Forslag til en efter ald Formodning fordeelagtig Salmiak-Fabriqve.

I. Om den Jord hvoraf det fresiske Salt bliver tillavet:

1) Den er ikke andet, end ordentlig Torve-Jord, som dog paa de fleeste Stæder er temmelig blandet med Søe-Græs og andre mestendeels forraadnede Søe-Gevæxter, dog finder man og dertil Stængler og Rødder af Lyng (erica) og andre vegetabilibus, som voxer i Moradser, og er Bevis paa, at det i forige Tider, forend det blev overswømmet af Søen, virkelig har været Torve-Mose.

2) Denne Jord brænder noget slettere og langsommere end den ordentlige Torv, og giver ikke saa god Lue, men vel saa megen Heede, som grov Torv, men tillige en ubehagelig og fast swovelagtig Rog, snart som Rogen af Koe-Mog, naar det bliver brændt.

3) Naar man brænder 1. Pund (nemlig 32. Lod) af denne tørre Jord i frie Luft, saa bliver deraf 8te Lod Aske, hvilke ved Udludning og Uddampning, indtil det er tørt, giver $3\frac{1}{2}$ Lod got tørt Salt. Men dersom man ikke lader den Moderlund vel dryppe af det, saa trækker det nogen Fugtighed til sig igien af Luften.

4) Dersom man udluder Salt-Jorden, uden først at forbrænde den, og lader Lagen uddampe, saa faaer man et guulrødt Salt, som smager ligesom Kiokken-Salt, men tillige noget ekkel; naar det bliver varmt, giver det en swovelagtig Lugt, og meget hastig drager Fugtighed til sig af Luften. Vil man solvere dette med Potaske-Lund bliver det tykt, og sætter en ureen Magnesiam paa Bunden.

II. Det fresiske Kiokken Salt tillaves paa følgende Maade:

1) Naar der er Flod, farer 2. Mands Personer i en saa kaldet Skoyte eller lidet Fahrtøy hen til det Sted, hvor de veed, at

der er en ſaltagtig Jord, ſom er begvem til at brænde Salt af; der legger de ſig med deres Fahrtoy for Anker, til det bliver Ebbe, og Søe Vandet er udløben, da tager de med Skufer den overſte (Schlik) (a) Skorpe af og kaſter bort, herpaa graver de med en Spade den Kley (b) oven af, ſom ligger 1. eller 1½ Alen høy over Salt-Jorden, indtil de kommer til den tette. Derpaa kaſte de vexelviis denne torvagtige Salt-Jord med ſtor Møye i Fahrtoyet, til de faaer det fuld, og ſætter en Stage paa det Sted, at de kand finde det igien, og ſeyler, ſaaſnart Floden kommer, med deres beladte Fahrtoy til Lands. Salt-Jorden bliver da loſſet af Fartoyet i en Karre ſom een Heſt trækker, og kaſtes i Salt-Kogen (c) hvor det gandſke tyndt udſprædes, og bliver traadt jævnt med Fodderne, dernæſt vendes, indtil det bliver tort, hvilket kand ſkee i 24. Timer, naar det er got Veyr og Solſkin.

Hertmod, naar det paa de Tider ofte regner, bliver det Aar et ſlet Salt-Aar. Naar Salt-Jorden er torret, ſkydes den

(a) Schlik, er den tynde Kley-Jord eller den ſubtile Liim, ſom Søe-Vandet har i ſig, og ſætter ſig accurat i det Øyeblik, da Floden forandrer ſig til Ebbe, og det ſtigende Vand ſtaaer ſtille for at ville falde ud igien. Af dette bliver

(b) Kley, hvilket er en grøn Liim hvoraf Grunden og Bunden i alle vore Marſklænder beſtaaer, og det er forunderligt, hvorledes en ſaa ſubtil og tynd Materie, der endog i Vandet er uſynlig, ved Tidens Længde kand blive ſaa tyk, at den paa nogle Mile kand giøre Jorden nogle Alen høyere, efterdi hvor der tilforn har været Søe, ere de frugtbareſte Lande, ſom bliver omgiven med et Dige, paa det de om Vinteren ikke ſkal overſvømmes af Søens Kaſte-Bølger. Saadan et inddiget Stykke Land kalder man her een Koeg, ſaaſom Chriſtian Albrechten Koeg, Kleiſeer-Koeg Friderichs-Koeg &c. Det Land ſom ligger uden for Diget kaldes Forlandet, hvilket ved der Schlick af Søen ſtedſe bliver høyere. Her kunde være et Problema phyſicum, hvor Søen faaer denne ſubtile Liim fra, ſom bliver til ſaadan frugtbar Marſk-Jord og formerer og udvider vor Land, om den tager det fra andre Steder, eller fører den op fra Dybet og Bunden i Havet. Det førſte kand ikke vel være, efterdi de uden for liggende Øer, hvoraf meget bliver hortſkyllet, beſtaaer fornemmelig af Sand og hvidt Leer.

(c) Saltz-Koeg, er et Stykke Land, ſom med et Sommer Dige, det er en liden Vold er indhegnet og omgivet, at ikke Søen ved ſtærk Veſten Vind om Sommeren ſkal overſvømme den, inden for hvilket Dige man tørrer Salt-Jorden og brænder den til Aſke.

den samme i smaa Hobe, og naar man stikker Ild derpaa, ryger og (lodert) ulmer det i frie Luft, til det er bleven gandske til Aske, saa man med Vinden kand lugte det over 1. Miils Vey. Hvorpaa disse smaa Aske-Hobe skydes sammen i en stor Hob, at Regnen ikke læt skal skade dem. Dette Arbeyde begyndes i May, og continuerer til Jacobi. Derpaa bliver Asken paa ovenmælte Karre ført til Salt-Boen eller Kohten, og giort lidet fugtig med Salt-Vand, hvoraf det bliver en fast massa, og sadt i en stor sort Hob uden paa Huuset.

Om Vinteren bliver Saltet kogt paa følgende Maade:

2) Alt det saltagtige bliver udludet af Asken i 2. store Kar, (ongefehr, som Salpeter Syderne-udluttrer Salpeteret) med Søe-Vand, som ogsaa har noget Salt i sig, indtil intet Salt er tilbage i Asken, saadan Luud, naar den er brav salt, bliver igiennem en Træ-Tragt eller Rør bragt af den sidste Koppe i en Jern-Kiedel eller Pande hvori 1. eller 1½. Tønde Salt kand koges. Kiedelen hænges midt paa Ildstedet i fire Jern-Hager ongefehr halvparten ned i en Grube, som paa den eene Side har et Hul, at man kan kaste Torven der igiennem, der skal brænde i Hulen under Kiedelen. Luen og Røgen gaaer ud ved Siderne af Kiedelen, og da der er ingen Skorsteen deri, saa foraarsager Ilden og den kogende Luud en hæftig Heede, Røg og Qvalm.

3) Naar da Vandet er bortdampet; Saa granulerer sig et skiønt hviidt Salt, uden at sætte noget til det, som med en Skumskee bliver udsamlet, og kastes i et ved Haanden havende stort Kar, som der maae være en liden Aabning paa, igiennem hvilken Moderlunden (d) drypper da fra det friske Salt i temmelig stor qvantitet, saa at nogle Kanner af denne bittre

(d) Denne bittre Moderlund har ikke alle Saltz-Sohlen. Da den Hallische Sohle har det, saa har Hofman først, og ligeledes Thue i den omtalte Prodrom. act. Hafniens. p. 50. undersøgt det, hvorom siden No. 4. videre skal handles.

tre Moderluud kand dryppe af een Tonde Salt, hvilken Salt-Syderne ſlaaer paa Salt-Aſken igien, og mener at faae Kiokken-Salt deraf igien.

III. Om det freſiſke Kiokken-Salt ſelv.

Dette er et hvidt, tørt, got, granuleret og kraftig Salt, har alle de Egenſkaber, og holder alle de Prøver, ſom et fuldkommen Kiokken-Salt bør. Det conſerverer Fiſk, Kiød, Fleſk og deslige ligeſaa got og bedre end det Engelſke og Lyneburger Salt. Det har kuns den eeneſte Feyl, at det har en liden Bitterhed, ſom man kan ſmage i det Smør, ſom dermed bliver ſaltet, og kommer af den paa Salt-Aſken igien udgydede bittre Moderluud og forringer Priſen noget paa dette Salt, i det man des Aarſag heller bruger Lyneburger Salt til Smør.

IV. Om Moderluuden i det freſiſke Salt det der i indeholdende Salt, og magneſia alba.

A Moderluuden ſelv.

1) Denne Luud har en Farve ſom gammel Rhins-Vin.

2) Smagen er ſkarp, bitter, noget ekkel, dog ey ſammenſnærende eller trækkende.

3) Naar den blandes med Potaſke-Luud eller Oleo Tartari per deliqvium, bliver den tyk og hvid, ſom ſuur eller tyk Melk, og giver meget magneſiam, og Luuden heraf (naar magneſia bliver udſødet) giver et Salt, ſom har cubiſke Cryſtaller, og ſmager ſnart ſom ordentlig Kiokken Salt.

4) Derſom Moderluuden derimod ſlaaes paa tør Potaſke eller Sal Tartari, løſer det ikke i Varmen op, men bliver ſtaaende klar derover.

5) Blandes den med Spiritu vini rectificatiſſimo, bliver det noget tyk, men der fordres vel 10 Deele af den Spiritu, til een Deel af Luuden, om det fuldkommen ſkal blive ſatureret.

6) Gy-

6) Gydes opløst Allun til Moderluud, svømmer det oven paa, da man skumplede det, blandede det sig, og gav, som mig syntes, en urin Lugt fra sig.

7) Da man slog opløst Vitriol til Moderluud, svømmede det oven paa, og da det blev rystet, blandede det sig, men uden Lugt.

8) Med spiritibus acidis, samt Oleo og spiritu vitrioli, spiritu salis og Nitri blev Moderluuden klar og uforanderlig.

9) Naar man koger og sublimerer Moderluuden med Torv-Sod og urina humana, giver det en Sal ammoniacum, som dog ikke skiød sig i crystaller, men samlede sig som et Pulver, og hængte sig sammen in floeculis, og var uden Lugt, men da Potaske-Luud blev gydet dertil, lod det det flygtige fare.

10) Dersom man tager 3 Unzer Moderluud ind, saa laxerer den maadelig og got, ongefehr som 1. Unze seidlitzer Salt.

B Saltet i Moderluud.

1) Det første, overflødigste, reeneste og beste Salt crystalliserer sig selv i Luden, blot ved Kulden uden ringeste Tilsætning eller anden Haandgreb, hvilket jeg Anno 1732. om Vinteren af en Hændelse fik i Erfaring, i det jeg lod mig bringe nogle bouteiller af den Luud, som jeg havde staaende i mit laboratorio; da jeg fik en bouteille i min Haand, fandt jeg den var halv frossen, men da jeg vel vidste, at denne Luud ikke kunde fryse, saa hælte jeg det tynde af, og fandt da, at det var ret klart sammenløbet Salt. Dette *Sal amarum primum.*

a) Har adskillige Crystaller, dog meest langagtige, fast som Salpeter klare, og synes iblant det Engelske, seidlitzer og Glauberske Salt meest at ligne det sidste, dog er der nogen Forskiæl deri.

b) Det er lættere i Vægt end hint.

c) Det ſmager bitterlig, dog ikke ſammentrækkende, og angenemere end det andet laxeer-Salt, næſten ligeſom borrax.

d) Det trækker ingen Fugtighed af Luften til ſig.

e) Naar man legger det i Solen eller anden maadelig Varme, ſaa henfalder det ſnart i et hvidt Pulver, ſom tager mere Rum op end Saltet, men i Vægten er noget over halvdeelen ringere, for Exempel 1 Unze af dette Salt giver kuns halvfierde Qvintin af Pulver, folgelig har over halvdeelen deraf været vandagtige Fugtigheder, men naar man.

f) Paa dette hvide Pulver øſer lidt kogende Vand, ſaa ſmelter det og bliver igien ſom Cryſtall, ſaa ſnart det bliver koldt.

g) Naar man ſætter det Salt paa en maadelig varm Ovn i en Theekoppe, ſaa ſmelter det ligeſom Vand, og cryſtalliſerer ſig, ſaaſnart det bliver kaaldt.

h) Derſom man gyder Sal alcali cauſticum i dette ved ſaa maadelig Varme ſmeltet Salt, ſaa (efferveſcerer) og bruſer det lidet; Der behøves vel halvandet Qvintin Sal cauſticum, om det ſkal være nok til 1 Unze af dette Salt.

i) Lægger man dette Sal amarum primum paa gloende Kull, ſaa ſmelter det ſtrax, bliver derpaa igien tort og gloende, og hernæſt ved hæftigere Ild ſmelter det til et ſkarp Salt, ſom giver en urin-Lugt fra ſig.

k) Det løſer ſig ikke op i ſpiritu vini rectificatiſſimo eller ved kogende Heede, og lader ſpiritum afbrænde over ſig uden at ſmælte klar.

l) Naar det Salt bliver opløſt i Vand, og man gyder Oleum tartari per deliqvium eller ſpiritum vitrioli eller ſpiritum ſalis eller Nitri dertil, ſaa bliver ſolutionen klar og uforanderlig. Det i Skeevand opløſte Qvægſølv præcipiterer ſig herimod guult deri.

II. Naar

II. Naar man evaporerer Moderluud ongefehr den 20de Deel, saa cryſtalliſerer ſig Saltet igien i Kulden ſom jeg vil kalde *Sal amarum ſecundum.*

a) Dette Salt har cubiſche Cryſtaller
b) Er tungere i Vægt end det første
c) Smager uangenemere og bittrere
d) Henfalder ikke i Varmen til hvidt Pulver
e) Løſer ſig ikke læt op i Vand, og ſkyder ſig heller ikke saa læt igien i Cryſtaller
f) Smælter ikke ved maadelig Varme
g) Trækker nogen Fugtighed af Luften til ſig.
h) Solutionen bliver klar, naar man gyder en ſolution dertil af Potaſke.
i) Dette Salt er ſkarpere, uangenemere og i Virkning lig det saa kaldede gemeene Engelſke.

III. Naar man nu lader evaporere $\frac{1}{10}$ Deel fra Moderluud igien saa cryſtalliſerer ſig igien en temmelig qvantitet Salt, ſom jeg vil kalde *Sal amarum tertium.*

a) Dette beſtod deels af ſtore og primatiſke cryſtaller, deels af fiint mehlrig Salt.
b) Det ſidſte tog Fugtigheden af Luften ſtærk til ſig og deliqveſcerte.
c) Det ſmager bittrere end det forrige og følgende.
d) Naar Potaſke-Luud bliver gydet dertil, saa bliver det melkagtig og giver en magneſiam dog kuns i liden qvantitet.
e) Det laxerer ſom Engelſk Salt.

IV. Derſom man endnu evaporerer den 9de Deel af Moderluud, saa faaer man *Sal qvartum* i ringere qvantitet.

a) Det beſtaaer i ſtore flade og breede Cryſtaller
b) Smager bitter, dog har det meget Kiokken-Salt

c) Med Potaſke Lund giver det lidet magneſiam.

V. Naar man atter evaporerer den 8de Deel af denne Moderlund ſaa ſkyder *Sal qvintum* frem, men i ringere qvantitet.

a) Det har gandſke flade og brede Cryſtaller, eller ſætter meget meer en cryſtalline cruſtam paa Siderne og Bunden i Karret.

b) Det giver med Potaſke Lund endnu mindre magneſiam end det forrige, dette Salt 2. 3. 4. 5. har alt noget Kiokken Salt i ſig og er følgelig ikke gandſke reent.

VI. Vil man endnu videre evaporere Moderlund, ſaa cryſtalliſerer ſig intet Salt mere, men ſætter ſig ſom een Vellingneden paa Bunden af Karret. Men naar man evaporerer Lunden ad ficcitatem, ſaa faaer man neſten ligeſaa meget Salt, ſom alle de 5 forrige beløber ſig til, men dette trækker Fugtighed af Luften ſaa ſtærk til ſig, ſom intet Salt i Verden, i det det allerede begynder at deliqveſere, førend det endnu bliver koldt.

Naar man nu lader dette Salt deliqveſcere, eller man tager Moderluuden, ſom ikke vil ſætte Salt Cryſtaller meer, og jeg vil kalde *Lixivium ultimum*, ſaa er det.

a) Noget mørkere af farve, ſkarpere af Smag og tungere end Moderluuden ſelv.

b) Naar Luuden af Pot-Aſke bliver gydet dertil, ſaa bliver det meget tykt, udfordrer meer alcali til ſaturation, end Moderlund, og giver ogſaa meer magneſiam. Naar man hertimod kaſter tør Pot-Aſke eller ſal Tartari deri, ſaa ſolverer det ſamme, hverken i Kulde eller ved den ſtærkeſte digeſtion.

c) Naar man ſaturerer 1. Unze af dette lixivio ultimo med oleo tartari per deliqvium, ſaa giver ſaadant 2. Qvintin og 2. ſcrupel magneſiæ albæ, og naar man udluder dette,

og

og lader denne Luud evaporere og cryſtalliſere saa faaer man 2. Qvintin af ſale medio, ſom ligner Tartaro vitriolato. Dette Salt drager ingen Fugtighed af Luften til ſig, knaller, naar det lægges paa Kull, og bliver længe liggende, uden at ſmælte, og kand bruges i ſteden for et andet Sal medium.

d) Derſamm man i dette lixivium ultimum kaſter lidt Sal volatile ſiccum, saa efferveſcerer det temmelig med Bobler (da det dog ikke vilde blande ſig med Pot-Aſke og ſale tartari vid. ſupra litt. b) og behover meget til ſin ſaturation, ſom ikke er let at træffe, efterdi liqveuren bliver saa tyk. Jeg har ſatureret 6. qvintin lixivium ultimum med halvanden Qvintin ſale volatili ſicco, og fik deraf 1. Qvintin og 10 Gran magneſia edulcurata, og Luuden deraf, ſom var evaporeret til Torhed, gav 1 Lod 10 Gran Salt, følgelig har i diſſe 6. Qvintin lixivium ultimum ikkun været 2. Qvintin og 10 Grand.

α Det er meget tungt at bringe det ſidſte Salt til at blive tort, efterdi det bliver fugtig, førend det bliver koldt.

β Dets ſolution bliver uforanderlig, klar, og uden efferveſcentz med ſpiritibus acidis.

γ Ved at komme Pot-Aſke Luud dertil giver denne ſolution lidt nok magneſia, og ſal volatile ſtiger ſtrax med en penetrant Lugt, ſom af ſale ammoniaco i vey et.

δ Med ſolutione Nitri og ſalis ammoniaci bliver det uforanderlig.

ε Med ſolutione aluminis bliver den tyk og meget feed.

ζ Med ſpiritu vini rectificatiſſimo bliver den ligeledes tyk, hvidagtig og ligeſom Olieagtig, og lader lidt magneſia falde paa Bunden.

e) Dette Lixivium ultimum blander ſig med oleo vitrioli uden Bruſen, Heede og Lugt.

f) Derſom man kommer Pulver af Galæble i dette lixivium ultimum, beholder det ſin Farve, og giver, naar man kommer Pot-Aſke Luud deri, en hvid magneſiam.

g) Dette Lixivium ultimum blander ſig med ſolutione Nitri, ligeſom og med ſalis ammoniaci uden Forandring. Herimod

h) Med ſolutione aluminis bliver det tyk og feedt.

i) Med megen ſpiritu vini rectificatisſimo, bliver det hvidagtig, tyk ligeſom Olie og ſætter en liden magneſia paa Bunden.

k) Da denne lixivium er en ſubtil liqvor acido ſalinus, der med en terra alcalina er ſatureret, i det 1 Unze af denne lixivio ved ſalis alcalini ſolution lader falde over 2 Qvintin magneſia, ſaa forſtaaer det ſig ſelv, at det ſkiller en ved alle hitſige Urenheder inprimis viis og fører Blodet ud per alvum & vias urinarias, følgelig kand og i alle de Tilfælde terræ fol. Tartari, ſalia media, cremor tartari, occ. Cancr. citrat og ſlige ere nyttige, med lige og i viſſe Tilfælde med ſtørre Nytte bruges.

l) Til at extrahere Kræfterne af vegetabilibus og til at berede adſkillige Medicamenter Elixir proprietatis og deslige kand dette lixivium ultimum i ſteden for ſpiritus vini med god Nytte bruges.

C Om den magneſia i Kiokken-Saltets Moder-Luud.

1. Den magneſia, ſom med Pot-Aſke Luud af Moderluud bliver præcipiteret, er fiinere, lættere, og ikke ſaa ſkarp, ſom magneſia alba nitri.
2. I ſær er den, ſom af lixivio ultimo med ſale volatili bliver præcipiteret, vel det fineſte abſorbens, ſom kan findes.
3. Imod acida forholder det ſig ſom magneſia Nitri, 1 Lod diſtilleret æddike ſolverer en Scrupel af magneſia og er uden Smag. To qvintin ſpiritus vitrioli ſolverer et Qvintin magneſia med en bitter Smag.

4. Hos

4. Hos dem som har megen Syrlighed in primis viis, gior halvandet til 2. Qvintin af magnesia 3. eller 4re sedes, ongefehr saa meget, som et Lod af sale amaro primo.

5. Overalt gior denne magnesia i medicinen vel ald om ikke bedre Tieneste, end den her i Landet kostbare magnesia Nitri.

V. Forslag til en fordeelagtig Forbedring i det Fresiſche Salt-Væsen.

Det moysommelige Arbeyde, der er ved dette Salt med at opkaste Salt-Jorden, tørre og brænde den, samle Asken og bringe den til Salt-Syderierne, men fornemmelig den kostbare Ildebrand, i det den fornødne Torv til Syderiet koster en tredie Deel af hvad Saltet, naar det er præpareret, kand løse, og endelig den Mispris, dette Salt er kommen i, fordi det ikke vel kand bruges til Smør, foraarsager, at Salt-Syderne neppe har det tørre Brød for deres suure Arbeyde, hvorfore og de fleeste Salt-Syderier ere gaaen overstyr, og nu neppe bliver tillavet en tredie Deel fresisk Salt, imod hvad der i forrige Tider er bleven præpareret. Hvorover disse saa betydelige og for Landet saa nyttige Fabriqver med Tiden gandske maatte ophøre, da da forrige dog herimod, naar de fornuftig blev indrettet, ikke allene med stor Fordeel kunde drives, men endog efterdi der paa adskillige Steder findes tilstrækkelig Salt-Jord nok, fleere kunde anlegges, saa at den gandske Egnlet kunde undvære det fremmede Salt.

Til saadan fordeelagtig Indretning i Salt-Syderierne er fornøden.

1. At Salt-Jorden eller Torven ikke bliver brændt i fri Luft, men at den, naar den er tør som anden Torv, bliver bragt under Tag, saa at man just skal bruge denne Torv i steden for det ordinaire Salt til at koge Saltet ved. Efterdi der udfordres over 2300 Pund tør Jord til en Tønde Salt paa

280 Pund, ſaa kand det, naar Ovnen er got indrettet være fuldkommen tilſtrækkelig at koge Saltet ved, i det der bliver intet meere Søe-Vand gydet paa Aſken, end der juſt er fornoden til opløſe Saltet i, følgelig er Lauden meget rig paa Salt.

De Indvendinger ſom herimod kand giøres, ere:

a At denne Torv lugter ilde, naar den brændes

b At den brænder noget dumt, og ikke vil flamme, følgelig kand den ved den Indretning, ſom er i Salt-Syderierne, da Kiedelen ſtaaer midt paa Fyrſtedet, og ingen Skor-Steen er der, opfylde det gandſke Huus med Damp og Rog, og da ingen Træk er for neden, kand den ikke bruges; Men dette kand let blive hiulpet, naar man indmurer Kiedelen i en Skorſteen og giør et Træk-Hul derpaa, da Jorden ſtærk nok brænder, og Rogen kand trække igiennem Skorſteenen ongefehr ligeſom de Halliſke Salt-Verker og andre Salt-Syderier, ſom drives med Steen-Kull, der giver ligeſaa ilde Lugt og liden Lue. I det ringeſte er det viſt, at denne Jord giver meer Heede fra ſig, end det tørrede Koe-Mog, med hvilket dog de Ægyptier giør ſaa ſtrækkelig en Ild, at de kalder den Helvedes Ild, ſaa at de endog kand ſmælte Glas derved, vid. Haſſelqviſt Nachrichten in der Schwediſchen Academie Abhandlungen 13. Band pag. 270. 271. Ved denne ſlet ikke koſtbare Indretning blev i det ringeſte 1 Rdlr. ſparet paa hver Tonde Salt.

2. Den anden Forbedring var', at den bittre ſaa kaldede Moderlaud ikke blev ſlaaet paa Salt-Aſken igien, thi da blev det freſiſke Salt frie fra ald Bitterhed, og følgelig ligeſaa got, ſom det her brugelige Engelſke og Lyneburger Salt om ikke bedre, og i det mindſte kunde hver Tonde ſelges 1 Rdlr. dyrere end hidindtil.

Begge

Begge disse Forbedringer vinder altsaa over halvdeelen af Værdien paa Saltet, nemlig 4 Mark Lybsk, da Tonden nu bliver solgt for 5. Mark Lybsk.

Hertil vil jeg endnu legge nogle Forbedringer, der saa vel som den 2den ved alle Salt-Værker, hvor den bittre Moderluud forefindes, følgelig og ved de Nordske er applicabel.

3. Den tredie Forbedring.

Af Moderluud kunde aarlig forskaffes nogle hundrede Pund laxeer Salt (som jeg tilforn har mældet) og en endnu større qvantitet magnesia alba, ydermeere kand man af denne Luud faae efter magnesiam et brugelig Tartarus vitriolatus, og det forommælte lixivium ultimum til at præparere andre Medicamenter med, som ovenmælt, og til den Ende kunde benævnte Moder-Luud sælges til Apothekerne, og indbringe een god Summa Penge.

4. Den fierde Forbedring kunde skee, naar man om Vinteren, da Saltet sydes, lod i det mindste halfdeelen af det Soe-Vand, hvormed man udluder Salt-Aasken, indfryse, hvorved Saltet ovenshnlig skulde formeeres. Endelig.

5. Skulde end videre Undersøgning endnu foretages, om ikke Soden, som samler sig i Skorsteenen af den Salt-Jord, som man koger Saltet ved, (hvorom tilforn er talt i No. 1.) kunde give en Salmiak: I det mindste synes denne Jords Væsen, som fornemmelig bestaaer af forraadnede saltagtige Urter, og den Rog, der, naar det brændes, ligner Lugten af Koe-Mog, at give temmelig Formodning dertil.

VI. Forslag til fordeelagtig Salmiak-Anlæg paa den uomdigede Insul i Nord-Søen, som man kalder Halligen.

Salmiak er vel hidindtil ingensteds bleven præpareret end i Ægypten, omendſkiønt mange Chymici har bemøyet ſig ogſaa at giøre det i Europa, har det dog ikke villet gelinge nogen, at finde nogen Vey til med Fordeel at tillave det. Doct. Hirſching Phyſicus i Maynbernheim har Ao. 1745. bekiendt giort et Udkaſt til et meget fordeelagtig Salmiak-Anleg, hvilket er indtrykket i de Frankiſke Samlinger om Natur-Læren &c. ved Enden af det første Bind, men da hand beholder Udførelſen ſom en Hemmelighed for ſig ſelv, ſaa kand man ikke meget dømme om Udfaldet; Jeg har i det ringeſte ingen Efterretning om, at Anlegget efter 4re Aars Forløb endnu er begyndt. Derimod troer jeg, at et Salmiak-Anlæg med Fordeel kunde anlegges paa den nordligſte Øe. Jeg kalder dette Forſlag ikkun troligt, efterdi jeg alleneſte ſlutter det à priori eller af Grunden, og ikke har haft Leylighed til ſelv at forſøge det eller blive vis dert.

Mine Grunde er følgende:

De Franſke, Engelſke og Svendſke har fuldkommen afgiort at den eeneſte Materie, hvoraf Salmiak i Ægypten kand præpareres, er Mog af alt Slags Fæe, hvorved diſſe beſynderlige Omſtændigheder er at mærke.

1. At Grunden i Ægypten er gandſke ſaltagtig følgelig udfordres ſaadan en Jord dertil, ſom er ſaltagtig, at Foeret til Fæet kand indeholde Salt, uden hvilket Moget giver liden Salmiak.

2. At

2. At ingen Giødning er fornøden til Jordens Dyrkelse i Ægypten, følgelig udfordres der en Egn hvor man ikke behøver Møget til Giødning, og

3. At der hverken er Skov, eller Steenkull i Ægypten, altsaa udfordres en Egn, hvor Indvaanerne nødes til af Mangel paa Ildebrand saaledes at tillave Møget, at de i deres Huusholdning kand brænde det for anden Ildebrand.

Ligesom disse 3. Omstændigheder findes i Ægypten, hvor Salmiak kommer fra, saa er de just ogsaa alle tre paa den uomdigede Ø i Nord-Søen, thi

1. Er Jorden og Grunden saltagtig, i det Søe-Vandet ofte om Vinteren, undertiden og om Sommeren ved stormende Vest-Vinde oversvømmer den, hvoraf saavel Græs som Høe drager Saltet af Grunden i sig og bliver saltagtig.

2. Efterdi Indbyggerne paa denne Insul Halligen formedelst Søens Oversvømmelse hverken ploye eller saaer, saa bruger de intet af deres Fæemøg til Agerdyrkning. Derimod

3. Nøder Ildebrandens Kostbarhed dem til at tørre alt Møget, og brænde det i Steden for anden Ildebrand i deres Huusholdninger.

Skulde man nu heraf ikke kunde slutte, at Salmiak kunde præpareres af Søden af Koe-møget med ligesaa stor Fordeel paa denne Ø, som i Ægypten. I det mindste kunde man ved et Forsøg

med denne Sod faae at vide, om det vilde gaae an eller ey. Jeg ønsker derfor at en fornuftig Mand paa denne Oe herved maatte overtales til at levere mig eller en anden Chymico en Prøve af den Sod, som kommer af det blotte forbrændte Koe-Møg til at undersøge. Efterdi det var Øens Beboere selv til Fordeel, om de, som de Ægypter, giorte dette deres unyttige Sod til Penge, og saadan en Fabriqve ellers var publico nyttig, da det herimod er ventelig, at Materialierne til saa kostbare Vahre, som Salmiak er, saa unyttig ellers bortkastes.

Af-

Afhandling
Om en besynderlig Forandring i Jord-Lavene.

af

Christian Gottlieb Kratzenstein.

Saa rosværdig det er, ved Naturens Undersøgning fornemmeligen at lære den Planet at kiende, som vi beboer, saa er det dog vist, at der vises store Forhindringer, naar vi lidt dybere end ind i den øverste Skorpe vil beskue Jordens Indvolde.

Den største Dybhed af Bergverker, hvorom man har Efterretning, er ikke mere en 3000 Fod, hvilket er kuns den 6000 sendste Deel af Jordens halve Tykhed. Vilde man efter Maupertius Raad grave dybere Huller i Jorden, for nøyere at lære dens indere Beskaffenhed at kiende, saa kand man let tænke, hvad Vanskeligheder der vilde vise sig. Uden engang at see derpaa, at udi en stor Dybhed allevegne den store Mængde Vand vilde giøre Arbeidet umueligt, lader det sig af en rigtig Regning bevise, at naar man ogsaa var kommen en Miil dybt ned i Jorden, en Mand da maatte bringe meer end 4. Timer til at bringe en Cubic Fod Jord i Veiret, og dog udgiorde denne Dybhed ikkun den 800ste Deel, af Jordens halve Tykkelse. Lige saa lidet havde man tordet vente synderlige Fordele, naar efter en Krügers Ønske, de Ægyptiske Konger, i steden for at bygge de store Pyramider med ubeskrivelige Bekostninger, havde søgt at udgrandske Jorden; og efter al Anseende kommer vi vel ikke dybere i Jorden, end det allerede i nogle Bergverker er skeet, og ikke desto mindre viser denne første Jordens Anatomie en Naturkyndig saa mange Betragtnings værdige Ting for Øynene, paa

hvis Oprindelse at udforske saa mange vittige Hoveder haver anvendet deres Forstands-Kræfter.

Vi bemerker nemligen, at i steden at Jordens Overflade synes os at være en uordentlig Sammenblanding af Jord, Leer, Kalk, Sand og Gruus dette Corpus meget mere er ligesom i adskillige Hude indvikled, som ere mestendels ordentlig over enanden lagde, og hvilke man kalde Jordlav. Og ikke allene over Bakker og Daler, mens end ogsaa under Havets Grund, nesten udi lige tykke Lave fortfarer, og en stor Distants umerkeligen forandres udi en Lav af en gandske anden Art, eller bliver tynder og tyndere og endeligen gandske forsvinder, snart lige som Hudens Beskaffenhed paa Mennesker og Dyr paa adskillige Steder af Legemet snart mærkelig, snart umerkeligen forandres. Denne Lighed har forvoldet, at nogle af de nyeste Naturkyndige f. E. Lulof haver anseet Jorden for et Dyr, hvis Kiød og Beene forestilledes ved Jord og Steen, og dets Blodaarer ved de underjordiske Strømme. Vil man continuere denne Lignelse, saa kunde man forestinde udi oven omtalte Jord-Lave og Hude, hist og her Steder, som man kunde anse som opbrudte Saar, hvilke havde kuldkastet Jordlavenes Ordning; jeg mener de Steder, hvor en underjordisk Ild havde revnet Huden, og foraarsaget en Opkastelse af det inderste af Jorden, hvilke Opkastning med Tiden er bleven til et Bierg, hvis Opkastelse enten endnu fremturer eller ogsaa haver ophørt; blant hvilken sidste Sort, Bierget Ararat og nogle af de Amerikaniske Landes Bierge ere Exempler. Paa andre Steder findes der udi disse Jordlave perpe diculaire Sprekker, hvilke meget naturligen ved Jordlavenes Intørrelse have maattet frembryde og siden til deels med de af Vandet henførte og opløste mineraliske Deele hvilke derudi haver cristalliseret sig, til deels ogsaa med den af de øverste Lave nedskyllede Jord er bleven opfyldt.

Denne store Mængde af allehaande Søe-Dyr og Søe Vexter, hvilke man finder under disse Jord-Lave, ja end ogsaa midt i det faste

Land

Land, og paa de høyeste Bierge, kand uden Tvil overbevise os, at denne Jordlavenes Ordning ikke haver været fra Jordens første Skabning, men siden ved de adskillige Forandringer, som den er underkastet, er foraarsagede. Man kunde vel foregive, at Musklerne og Sneglene vare af Ravnene og andre Søe-Fugle bragte fra Strandbredden paa disse høye Bierge og midt udi Landet, hvor de siden med Jord vare blevne bedekkede. Men naar man forefinder midt udi det faste Land. f. E. i Touraine en heel Østers og Muskel-Bænk af 9. Fransøske Quadrat Miile i Længde og Brede, og mere en 20 Fod høyt under et Jord-Lav af 8. til 9. Fod; saa nødes man til at lade dette Indfald fare, og søge Grunden dertil udi andre vigtigere Forandringer, som Jorden haver været underkastet.

Man kand, hvad disse Forandringers Forklaring angaaer, deele Naturkyndigerne udi 3. Hoved-Classer. Den første og ældste Classe af dem deriverer Jord-Lavenes Oprindelse, (i det mindste paa de Stæder, hvor der forefindes Søe-Dyr) fra Syndfloden af. De som henhører til den anden Classe, og hvilke ikke kand begribe, at Jorden udi Syndfloden saa stærk kunde opløses; søger at bevise, at vores Jordklode forend Menneskenes og Dyrenes Skabning haver været gandske bedekked med Vand, og at dette store Oceans Ebbe og Flod havde foraarsaget Sandbænke og store Dybheder, hvoraf hine var bleven Bierge og fast Land, hvilke tillige havde indsluttet de derpaa forhaanden værende Søe Kropper; men disse ere Havet nu indsluttet udi. Foruden disse tvende foranførte Forklarings Maader haver nogle Insler, hvilke ved Jordskielv er frembragte udi Havet, givet Anledning til denne tredie Mening. Den Deel af Naturkyndigerne, som henhøre til denne Classe, statuerer ligeledes, at det strax efter Skabningen endnu kugelagtige Jord-Corpus havde gandske været omgivet med Vand, at fremdeles den underjordiske Ild hist og her havde søgt at brække ud, sprenget den yderste Skorpe, opkastet den udaf Havet, og ved stendigen at opkaste Jord og Stene haver tilveyebragt Insler og fast over Havet op-

høyet

høyet Land og Bierge. Men jeg seer ey nogen Grund, hvorfore man nødvendigen skulle antage en af disse foranførte Forklarings Maader; da enhver af disse Forandringer gandske naturligen haver maattet, contribuere sit til den nærværende Jords Skabning.

Foruden disse anførte Aarsager gives endnu adskillige andre, hvilke foruden de almindelige Oversvømmelser, Jordskiælv og Ildsprudende Bierge dagligen, endskiønt ey merkelig forandrer Jordens Lave; hertil henhører fornemmeligen de nye Jord-Lave, hvilke ved Flodernes Aabning af den stendigen opkastede Dyng bliver genererede. Herved haver f. E. Ægypten ved Homeri og Senecæ Tider af fast Land vundet en heel Dags Reyse; fremdeles er den af Havets-Grund ved Storm opskyllede Jord at regne hertil; formedelst hvilken Forandring mange gamle Strandbredder inden nogle hundrede Aars Forløb, er bleven forflyttet langt ind i Landet. Ikke desto mindre fremkommer aarligen udi Dalerne nye Jordlave, hvilke ved Regn og den smeltende Snee fra Bakkerne bliver nedskyllet, saa at man af denne Grund ey andet kand formode, end at alle Biergene, for saavitt de ey bestaaer af Klipper, eller bærr en bestandig Snee paa deres Toppe, efter Tiden til deels ere blevne jevnede, tildeels udi mange hundrede Aar bliver til jevne Marker. Men de skiulteste Midler, hvorved endog aldeles de underste Jordlave uden de overstes mindste Forandring bliver omskiftede, og hvilket hidindtil af den mindste Deel af Naturkyndigere er bleven observeret, giores ved de underjordiske Vand-Aarer. I det nemlig at Vandet udi disse Gange løber igiennem adskillige Jord-Arter, saa enten skyller det ved sin heftige Strøm adskilligt sin Jord og Sand af disse underjordiske Lave med bort, eller det bliver

saa

vel endog ved noget Salt, som det underveys haver opløst, giort duelig at opløse adskillige Metaller og Kalk-Jorder, og beholder det hos sig indtil Vandet enten ved Luften taber sit flygtige Salt, og lader da allevegne gemenligen en Kalk-Jord i Form af en Tophsteen efter sig; eller indtil det Acidum som forvolder Metallernes og Jordens Opløsning, finder en anden Metall-Aare eller Jord-Art, hvilken den bedre kand opløse; ved hvilken nye Opløsning det forhen opløste bliver præcipiteret, og kommer i dens Sted. Paa denne Maade bliver Tophstens Lavene og de syulige Steen-Forvandlinger af den berømte Fürsten-Brunn ved Jena, og de Kalk-artige Overtrekninger af det Carls-Bader-Vand genererede.

Da nu paa begge disse anførte Maader skeer en dobbel Forandring, naar et gammelt Lav under Jorden bliver bortskyllet, og paa et andet Sted enten over eller under Jorden henflyttet, saa maa det nødvendigen foraarsage underjordiske Huler. Hvilke saa længe nogen jopløslig og let bortskyllende Materie er tilstede, bliver fra en Tid til en anden større og større, indtil naar de øverste Lavs Sammenhæng ikke mere kand bære den øverst Last, da de indfalder og foraarsager derved et saa kaldet Jordskud.

Til at oplyse disse Jordlavenes Forandring, synes mig ey at være utienligt at henføre den Undersøgning af det Jordfald som er skeet i denne Sommer paa Moens Insel. Hans Majestet, vores allernaadigste Konge, som foruden den Omsorg, hand haver for sine Regierings-Sager, ogsaa er opmerksom paa de Ting, som Naturen driver og frembringer i sit Rige; og nu ved lærde Mænd lader opsøge og bemærke de Ting som henhører til Norges og Island

Natur-Historie, lod efter erholdene Efterretning derom, mig befale, at jeg nøyere skulde eftersøge dem. Ved min Ankomst derhen, blev mig vist et smalt Stykke Land paa den Syd-Østlige Søekant, hvilket hengde skraa ned til Søe-Kanten, og imellem det inderste Land og Søekanten var sunken 4. til 6. Alen dybt ned, til Landsiden sluttede det sunkene Stykke tet til det inderste Land, men til Søe-Siden var det revnet, hvilken Sprekke efter min Undersøgning var 12. Fod dyb og 4. til 6. Fod bred, og kunde man gandske mageligen gaae der ned udi, thi den store Dybde var af denne ved Regnen nedskyllede Jord gandske bleven opfyldt. Da jeg ved Grunden af denne Revne med en Jordbohrer undersøgte de dybe Jordlaves Beskaffenhed, saa fant jeg, at den paa en Dybde af 8. Fod bestod af et Lav guul-Leer-Jord, ligesaavel som det øverste Lav, og den med Bohren giordte Aabning blev opfyldt med Vand, dette gav mig Anledning at formode, at dette Jordfald maatte være foraarsaget af en underjordisk Vand-Aare. For nu at blive desto bedre overbevist herom, forfoyede jeg mig til den steile Søe-Bredde, hvilken paa dette Sted var 50 Fod høyt, i den Egn hvor det nedsunkene Stykke udgiorde en Deel af denne Vold, fandt jeg at det øverste Lav 20. Fod dybt bestod af ovenanførte Leer-Jord hvilken hvilede paa en rødagtig Thon Lav, som strakte sig under Soens Horizont. Imellem denne Leer og Thon Lav, fantes en Vand-Aare, hvilken ved denne hede og tørre Tid flod meget sagte, men efter Bøndernes Beretning udi Foraaret og om Efterhøsten naar det regner sterk, og Sneen tøer op, flyder meget sterk. Paa begge Sider af dette nedsunkene Stykke Land fantes udi den uforandrede Vold paa samme Sted hvor Leer og Thon Lavet af det nedsunkene Stykke støder sammen

en

en 3. til 4. Fod dybt Lav, af det aller fineste Sand, hvilken Sand som bekiendt er, lader sig meget let bortskylle. Efter denne Opdagelse var det altsaa let, at forklare denne Jord-Skuds Oprindelse, og disse Jordlaves Forandring, besynderlig naar man legger dette til, at der er oven paa Inseln 100 Skrit fra dette Jord-Skud en Morast, hvorudi Vandet af de omkring liggende høye Steder samles; thi om Foraaret bliver Vandet af den smeltende Snee saa stærk forøget, saa det meget let haver kunde trenge igiennem den øverste Leer og Sand Lav, mens igiennem det tykke Thon Lav haver det ey kunde trenge, hvorfore det er bleven nødt til at flyde igiennem Sandet til den nedhengende Strandbredde, hvor det haver faaet sit Udløb; ved den Leilighed haver det nødvendigen fra en Tid til anden skiollet Sandet med sig bort, og giort en merkelig Hulning. Saa snart da nu at den øverste Lavs Tyngsel var bleven større end at Tilsammenhengningen kunde bære den, har den nødvendigen maatte brekke, og foraarsage denne Jordskud.

Man kan ogsaa formode, at eftersom Vandets frie Udløb paa dette Sted er bleven stoppet, det da paa et andet Sted igiennem Sandet vil søge sit Udløb, hvilket vil foraarsage, at den gandske Vold med Tiden vil miste sit heele Sand-Lav, og det udskylles i Søen, og at dens øverste Lav nedsiunker, som jeg ogsaa virkeligen haver observeret, at der paa adskillige andre Steder af Volden var siunken store Stykker.

Af denne og andre deslige Jordlavenes Forandring seer man tydeligen, at man ey haver nødig at forsvare den Mening, at

Jordlavene, hvilke efter den almindeligste Forklaring, haver deres Oprindelse af Syndfloden, efter deres Fastigheds og Tyngsels Lighed skulle ligge over enanden, endnu den Dag i Dag skulle have samme ordentlige Lave. Og omendskiont den berømte engelske Naturkyndige Derham haver fundet det saaledes ved nogle Lav, saa fattes det dog hos mange andere Jordlave, foruden at man desuden kunde negte, at en eller mere Oversvømmelser havde kundet foraarsage det saaledes.

Nord-

Nordlysets Elde

Beviist med gamle Skribenters Vidnesbyrd,

ved

Gerhard Schöning.

Indledning.

Der er ofte og længe blevet trettet om, hvem Fortrinnet udi Kunster og Videnskaber tilkommer, enten de gamle, eller de nyere Tiders Lærde, men derudi gaaet til, som gemenligen pleier at skee, at man intet vist har kundet afgiøre, men hver er bleven ved sin Mening, ved det man enten har søgt at trekke Alting til sit Partie, eller ei vildet tilstaae det andet, hvad man kunde og burde. Det bliver vel bæst, herudi at gaae en Middel-Vei, og ligesom det ikke med nogen Billighed kan negtes, at jo de Gamle i mange Ting, sær i Moralen, Poesien, den Historiske Videnskab, Bygnings-Billedehugger-Maler- og Skildre-Kunsten, som og i det mathematiske tildeels, har bragt det saa vidt, som der nogensinde kand kommes, eller hinindtil ere kommet; Saa maa man derimod paa den anden Side tilstaae, at de Nyere bør i visse Poster have Rangen og Fortrinnet for de Gamle. Hvilke de ere, vilde være vor Materie u-vedkommende og alt for vidtløftigt paa dette Sted at afhandle; men jeg vil allene sige, at om de Nyere have giort et temmelig stort Forspring for de Gamle i noget, saa er det sandelig i Natur-Læren; skiønt man derhos ei kan negte, at jo endeel af dem, sær de som ikke har seet sig om blant de Gamle, veed det selv alt for vel, og ligesom de derfor paa den ene Side bilde sig ind, at de og andre i vore Tider ere komne til de inderste og mest forborgne Kamere i denne Labyrinth, da man dog

i mange Henseender neppe har vundet Foden over Dørtærskelen, saa ville de tillige paa den anden Side forsøgte, at de Gamle et engang har kiget derind, men i Mangel af de fornødne Hielpe-Midler, som de skulde støtte sig paa, befundet sig, i at klavre op til denne forborgne Gudindes Tempel, saa ilde derved, at de have staaet Fare for at falde Hovedkuls ned. Jeg vil ei indlade mig i nogen Vidtløftighed, angaaende om og hvor vidt man heri i visse Maader kan have gaaet de Gamle for nær, men allene erindre, at i mange Ting bliver der ofte, mest af Uvidenhed, fældte alt for haarde Domme over dem, særdeles naar man vil fradømme dem, end og Kundskab og Begreb om saadanne Ting, som falde enhver i Sandserne. Hvilket jeg mener tildels og i visse Maader at være dem i Særdeleshed vederfaret, i Henseende til det Luft-Syn eller Phænomenon, hvilket vi gemenligen kalde **Nordlys**, og endeel anse for noget nyt i vore Tider, eller i det mindste for noget periodisk nyt. At man heri tager feil, og at samme ingenlunde har været de Gamle ubekiendt, men ligesaa vel til Syne for dem, som for os, skiønt ey i saa stort og almindeligt Udraab, er det, som jeg i nærværende Afhandling har søgt at godtgiøre ved troværdige Vidnesbyrd og Exempler, tagne af de ældre Tiders Skribenter selv, og stadfæstede med deres egne Ord, uden at holde mig til visse Rapsodister eller Vidunder-Samlere, som Julius Obseqvens, Conr. Lycosthenes, og andre saadane. Eftersom det da har været mit Hensigt ved Exempler af de Skribenter, som jeg selv har læst, og af Kilderne selv at vise Nordlysets Ælde, det og har været mig derom at giøre, at saadane Exempler ei skulde anføres i Form af en tør og maver Liste, uden Orden og Sammenhæng, men at de kunde fremsettes paa en Maade, som ei skulde være Læseren alt for kedsommelig, og med saadan application, at de kunde være til Nytte og give Tingen den fornødne Oplysning; jeg og endelig har søgt at vise hvilke Tanker de Gamle egentlig har giort sig om dette phænomenon, og ved hvad Anledning de derom har antegnet mere paa een Tid end paa andre, samt at de blant vore nyere Philosophos og Mathematicos tage meget feil, som mene, at det Historiske er dem til slet ingen Nytte: Saa

haa-

haaber jeg, at man ei med nogen Grund skal kunne foregive, at jeg heri intet videre har tilvete bragt, end hvad Prof. *Frobesius* i sær, og andre tildels tilforn har giort eller sagt. Jeg vil og formode, at ingen kan eller bør med Rette mere tvile derpaa, at Nordlyset i gamle Dage er ligesaa vel seet, som i vore Tider, og at de anførte Vidnesbyrd ere rigtige, endskiønt man maa tilstaae, at det meste, som derom findes optegnet hos de Gamle, er mere anført, som noget overnaturligt, som guddommelige Tegn, som Forevarsler for store Ulykker, Lande-Plager, og saa videre, end som noget ordentligt og naturligt phænomenon: Thi alt saadant er kun vrange Forklaringer, som ingenlunde giøre Tingen selv til intet, skiønt de kand giøre den noget mørk og indviklet, ligesom visse Omstændigheder, hvilke en vrang Fortolker veed at føre sig til Nytte, kan giøre en god Sag mistænkt, men ingenlunde i sig selv falsk og urigtig. Uagtet man derfor og videre maa bekiende, at de Vidnesbyrd, som vi af de Gamle har anført, ei ere allesammen saa tydelige og kiendelige, som vi gierne ønskede, sær de som angaae de ældste Tider og de næste Sæcula efter Christi Fødsel, hvor Skribenterne ere alt for korte i deres Beskrivelser, saa at man deraf kan tage Anledning at giøre os den Indvending, at de anførte phænomena vel muelig ei alle hensigte til Nordlyset, da der gives mange andre meteora og phænomena i Luften, som have i visse Maader Overeenstemmelse med Nordlyset, og kan derfor af Skribenterne ligesaa vel, eller heller være forstaaede; Saa maa derimod merkes: At vi just for denne Aarsag skyld har gaaet mange Steder hos de Gamle forbi, som kunde henføre til Nordlysets, fordi de syntes at kunne i visse Maader forklares ved andre Luft-Syner, saa vi ingenlunde har uden Eftertanke og Forskiel rafset sammen alt hvad som kom os for, da vi havde kundet giøre Tallet paa vore Nordlyse langs større; at de Steder, som vi har beholdt og anført, ere vel for sig allene ei alle saa kiendelige, i Henseende til Nordlyset, som de kunde være, men blive det dog, naar man sammenligner dem med andre, som ere tydeligere, saa man lader det ene Sted oplyse det andet, og den ene Skribent forklare den anden; at vi derfor

for synes, at disse Steder allerbæst kan hentydes paa Nordlyset fremfor paa noget andet Luftsyn; at man neppe med Grund skal bevise os det, som er tvertimod; og at endelig visse Omstændigheder ved de fleste saadane Steder gjøre, at de ikke kan eller bør forklares om noget andet, end Nordlyset: Saaledes finde vi vel f. E. Nordlyset hos de Gamle at faae Navn af Drager, flyvende Ild, Stierner eller Stierne-Skud, Ild-Kugler og andet saadant, hvilket, kunde man sige, bør forstaaes om de meteoris ignitis, som man gemenligen betegner med disse Navne. Men naar man seer, at disse phænomena har varet i nogle Timer, at de har faret omkring i Luften fra den ene Kant af Himmelen til den anden, at de har givet sterkt Skin fra sig, at de har ladet sig see mod Norden, og at de har indtaget en stor Deel af Himmelen m. v., saa kan man vel med ingen Grund forklare det om andet end Nordlyset, eller hentyde det paa bemeldte flygtige Luft-Syner, som opkomme og forsvinde i et Øieblik. Og lad os sette, hvis man vil være alt for paastaaelig, at nogle faa af vore anførte phænomenis maae endelig henregnes til disse sidst bemeldte, eller andre saadane; saa har vi dertimod udelukt og forbigaaet saa mange andre, hvorved de Gamle har maaskee intet andet forstaaet end Nordlyset, men urigtig beskrevet, ved det de enten selv har taget dem for noget andet, end de vare i sig selv, eller givet Navne af andre phænomenis. Saaledes har f. E. de Gamle givet meget ud for Cometer, hvilket man ved noiere Undersøgning maa befinde eller slutte sig til ei at kunne dertil henregnes; ligesom og Heuelius og andre, som har skrevet om Cometerne, selv tilstaae og bevidne, at mange af de Gamles Cometer har været langt andre phænomena, end det de gave dem ud for. Og naar saa er, af hvilket phænomenon kan man da bedre gjøre en lang Comete-Svants, end af visse Nordlyse? Det samme kan ogsaa siges om visse andre phænomenis hos de Gamle, hvilke man nu ikke mere saa tydelig kan kiende igien, men har intet andet været end Nordlyse. Og naar vi da gjøre en balance-Regning, saa haaber jeg, at Nordlyset faaer en god Summe til gode, da man af et Nordlys let kan gjøre et hvert andet Luft-Syn, naar Indbild-

bildningen lidt hielper dertil, men ingenlunde af de andre Luft-Syne ligesaa let et Nordlys.

Men maatte man videre indvende mod os, om man nu vil tilstaae, at alle de anførte Vidnesbyrd angaae Nordlyset, og dette dermed er meent, kan man da vel ogsaa være forvisset om, at de ere alle rigtige, at saadane phænomena, som der fortelles, virkelig ere seete, og at efterdi de fleste af disse Vidnesbyrd ere tagne af de saa kaldede medii ævi Scriptoribus, som ei ere altid saa sikre at lide paa, og hos hvilke man undertiden finder en Hoben Digt og Snak, man da ei maa frygte for, at en god Slump af saadane forunderlige og forfærdelige Luft-Syne ere af dem opdigtede, kun for at giøre Historien desto mere merkværdig, helst naar Skribenten selv ei har levet paa de Tider, om hvilke han saadant fortæller. Hvortil for det første kan svares det samme, som der kan siges til disse Skribenters Forsvar i Almindelighed, at der vil meget til, forend man kan beskylde en Skribent for at have været saa uforskammet, at han har opdigtet en Ting heel og holden af egen Hierne, skiønt der kan være digtet eller feilet i visse Omstændigheder herudi; dernæst, at man udi saadan en Post, som denne er hvor der handles om Ting, hvilke falde alle i Øinene og ere næsten almindelige, har langt mindre Aarsag at mistænke dem for Digt eller Urigtighed, end i mange andre Henseender og Ting, som enten komme an paa dem selv, eller beroe paa en og andens Beretning allene, og hvori man dog maa troe dem, uden man vil gandske forkaste al Fidem historicam; at hvis man derfor vil mistænke dem for at have digtet Nordlyset, som de havde saa ringe Aarsag, og trængte saa lidet til, da der er saa mange andre Vidunder i Naturen, hvormed de kunde giøre deres Historie forunderlig, saa kan man paa den Grund mistænke alt hvad der findes hos dem, ja og hos andre optegnet, hvilket vel ingen kan negte, jo er at gaae for vidt; og at det er ikke nok man viser det at være mueligt, at disse Skribenter kan have digtet Nordlyse, men der bør og bevises, at saadant er rimeligt, ja at det virkelig er skeet, hvilket vel neppe

skal kunne lade sig giøre, da man vel finder, at disse Skribenter ofte har udcopieret den ene den anden, som i andre Ting, saa og i eet og det samme Nordlys at beskrive, men aldrig, at de af et ældre Nordlys har digtet et sildere, eller ført et ældre til en senere Tid, eller ganske fingeret saadant, hvilket man har saa meget mindre Aarsag at mistænke dem for, da man, som er vel værdt at legge Mærke til, heller tvertimod finder, at jo mere Mirakel de giøre af saadane Luft-Syne, og jo mere de beskrive dem, for at giøre Tingen forunderlig, jo mere naturlige blive de, og jo mere kiender man Nordlyset igien, hvilket vel ingenlunde lod sig giøre, dersom det var en pur Digt, som de fortaalte, da Løgnen blant saa mange vel let maatte røbe sig. Endelig er og hvad den sidste Post angaaer, at merke, at mange af de anførte Nordlyse findes antegnede af Skribenter, som have levet paa samme Tider, da de bleve seete, og i Henseende til de andre har man saa meget mindre Aarsag at være bange for Urigtighed, da medii ævi Scriptores gierne, som sagt er, har ud-copieret af ældre Skribenter, hvad de anføre. At jeg intet skal tale derom, at det vilde see heel mavert ud i det Historiske, hvis man intet vilde antage for sandt og sikkert, uden hvad som er optegnet af Skribenter, der havde levet paa samme Tider, da det fortaalte skeede.

Men, kunde her endnu siges, om man nu endelig og vil tilstaae, at alle de anførte Vidnesbyrd og Exempler ere rigtige, at de alle angaae Nordlyset, og at dette er seet i de ældre og ældste Tider; er det derfor vel sagt og bevist, at det er seet ligesom vel i de ældre som i vore Tider, og at det ikke har sine visse periodos? Og har man ikke Aarsag at tænke, at Nordlyset i mange Aar er reent borte, men kommer igien, undertiden ikke forend efter lang Tids Forløb, for Dagen? Da man har merket, at Folk, ved Nordlysets Ankomst ere blevne satte i stor Skrek, som ei vel var skeet, dersom man havde seet saadant før; og da endog endeel Astronomi selv ved saadant Tilfælde ere satte i Forundring. Hvorpaa mit Svar bliver dette: At bemeldte Indvendinger, sær hvad den sidste angaaer,

vel

vel synes at være af temmelig Betydenhed. Imidlertid maa her dog vel iagttages, at jeg ingenlunde negter, det jo Nordlyset i visse Maader kan have sin Flod og Ebbe, og sine periodos, naar disse beroe ei paa Nordlyset selv, men paa visse andre Omstændigheder uden for det, hvorom der i denne Afhandling siden videre skal handles; Dog troer jeg, at det Bevis, som Hr. Mairan, til hans Sætning om Nordlysets periodis at bevise, har taget af den gemene Mands Frygt og Forskrekkelse i saadant Tilfelde, er slet ikke af den Vegt, som man synes: Thi at den gemene Mand er bleven sat i Allarm og en Slags Forskrekkelse ved et usædvanlig stort Nordlys, det er ligesaa lidet at undre over, som at Folk bliver bange for en usædvanlig sterk Torden og Lyn-Ild, for en overmaade sterk Storm, og for Ting af mindre Betydenhed, naar de gaae over de sædvanlige Grændser, skiønt de for Resten kan vare gængse nok, og enten kan indfalde, eller virkelig indfalde hvert Aar et eller andet Sted. Og lad end være, at sidst bemeldte Ting, som man maaskee vil forevende, kan forskrekke for den Slags Fare, som de tillige føre med sig: saa kan det samme ogsaa gielde om Nordlyset, hvilket om det ikke i sig selv just er farligt, dog synes at være det, og bliver derfor af de gemene anseet for en Busemand, for dets underlige Beskaffenhed, Flygtighed og forfærdelige Anseelse af Ild, Damp og Brand om Natten, geleidet af en Slags Overtroe og Indbildning, at det betyder noget ondt eller nogen overhængende Ulykke. At endeel af de Herrer Astronomis, sær i det forrige Sæculo, ei har optegnet noget om Nordlyset, er ei heller saa meget at undre over, naar man betænker, at endskiont de vel kan have observeret det, saa kan de dog derfor ei have lagt saa sterkt Merke dertil, eftersom det den Tid ei endnu var i Moden at iagttage saadane Ting saa nøie, eller at giøre saa ordentlige meteorologiske Observationer som nu. I visse Tider kan og Nordlyset vel ei have været ganske borte, men undertiden at see, skiont ei med nogen særdeles Glands, saa at en eller anden Astronomus derover ei har givet særdeles Agt derefter; Og naar det faldt ind, at samme ved en Hændelse lagde Mærke dertil, saa lod man det blive ved at have opteget noget derom for eengang

og dermed for Resten beroe. Hvorpaa man har et klart Exempel i Gassendo, som efter Peyrerii Vidnesbyrd og haus egen Tilstaaelse ofte og mange gange har observeret Nordlyset, men ladet det blive med at tale derom een eller et par Gange i hans Skrifter. Saaledes kan det og være skeet af andre, saa vel blant deres Papirer kan have optegnet noget derom; men fordi samme enten ikke ere udgivne, eller af andre anseete for at være af ingen Betydenhed, har det faaet Ansеende deraf, at de slet intet har vidst eller anteguet derom. Tycho Brahe levede i Danmark, Gassendus i Frankerige og Heuelius i Tydskland, just paa de Tider, da Nordlyset, efter Hr. Mairans egen Tilstaaelse, var overalt at see; men hvor lidt, eller saa got som intet, er det vel ikke som de derom har antegnet? Har man derfor vel Aarsag at paastaae, at Nordlyset de Tider ei er oftere seet, end de har optegnet? Mon man ikke heller deraf kan tydelig see, at en eller andens Astronomi Stiltienhed vil hert saa godt som intet sige? Det bliver altsaa heel rimeligt, at ikke Nordlyset selv, men visse andre Omstændigheder har giort det for en eller anden blant Astronomos saa ukiendeligt, helst da man med sikkre og upaatvilelige Exempler kan bevise, at det just i de Tider, da de levede og kunde observere det, er virkelig seet, end ogsaa af andre Astronomis selv. Saa man derover enten maa beskylde disse for at have digtet noget, hvilket vel ei gaaer an, eller ansee endeel andre Stiltienhed ellers Forundring i Henseende til Nordlyset at være i denne Post af ingen Betydenhed, og at have havt langt andre Aarsager og Omstændigheder til Grund, end Nordlyset selv. Dette er, hvad jeg har anseet, fornodent i Forveien at erindre, i Henseende til Nordlyset, for saa vidt som mueligt er, at betage Læseren alle forud fattede Meninger, saavel mod Tingen selv, som de Beviser, jeg har bettent mig af. Hvorpaa jeg træder til min foresatte Materie, som jeg for Tydeligheds skyld i §§. har afdeelt.

❀ ❀ ❀

§. 1. Man

§ 1

Man skal neppe finde nogen Ting, hvormed de Forandringer, der gaae for sig paa vor Jord og i vor Verden, bedre kand sammenlignes, end med en Skueplads, hvor lutter Forestillinger og Indbildninger regiere, og hvor een og samme Person under adskillige Masquer nu forestiller en og nu igien en anden, nu viser sig i en og strax i anden Gestalt, hvorved Personen altid bliver den samme, men Tilskuernes Forestilling og Indbildning allene forandres. Jeg vil ey tale om de fleeste Ceremonier, Skikke og Moder, som vel i Henseende til visse Omstændigheder kan være høistfornødne, men i sig selv ere comiske; Saadant skeer ogsaa i den Philosophiske og Physiske lærde Verden. Det gaaer ofte saa til, at en Sandhed kommer af Brug, og efter nogen Tids Forløb bliver bragt paa Bane igien, men er ukiendelig, allene fordi den, saa at sige, har faaet en ny Klædning paa, og den fremsættes paa en anden Maade, end tilforn. Et eller andet Phænomenon spiller en Tid lang for os, under en vis Gestalt, som vor Indbildning, eller en over alt antagen Meening har givet det; Imidlertid skeer det, at Maskinerne og Scenen, ved en eller anden Leilighed forandres, det samme Phænomenon lader sig see igien, men vi synes som vi ey tilforn har seet det, just fordi vi før har anseet det med andre Øyne. Exempler herpaa skulde ey være saa rare at finde, om man vilde søge derefter. Et kan for nærværende være os nok at anføre. Det Phænomenon, som i dette Seculo har giort saa stor Opsigt i den lærde Verden, og vi gemeenligen kalde Nordlyset, er vel noget, der har været at see, saa længe vor Jord har staaet, og paa lige saa mange, og lige saa langt fra os mod Sønden beliggende Steder, ja til sine Tider ligesaa ofte som nu; (a)

(a) Jeg mener Nordlyset, i sig selv betragtet, har i forrige Tider kundes sees, og virkelig været at see ligesaa vel og ligesaa ofte som i vore; men negter derfor ikke, at efter de Tiders Omstændigheder er saadant Tildels ey virkelig skeet. Ei af nogen Aarsag hos Nordlyset i sig selv, men dels af de da levendes euten Agtsomhed i at observere, eller Forsømmelse

Ikke desto mindre findes dog adskillige, som ei kan komme sig til at troe, at det i de ældre Tider eller næst forige Seculis har ladet sig saa vel og saa ofte see, som nu i et halv hundrede Aars Tid, og det som jeg meener, af ingen anden Aarsag, end fordi bemeldte Luft-Syn nu saa meget notere er blevet observeret, og til alle Tider, saa snart man mærkede dertil, optegnet, men derimod tilforn, da det endnu ei var kommet i saa stærkt Udraab, kuns af faa og allene ved visse Omstændigheder, og rare Hendelser i Agt taget; eller fordi det da enten med overtroiske eller foragtelige Øyne, nu derimod paa en langt anden Maade, og med Philosophiske er blevet betragtet.

Man beraaber sig altsaa dels derpaa, at man, hvad de ældre Tider angaaer, derom finder enten intet, eller kuns gandske lidt hos Skribenterne optegnet. Men her maae vi tage os den Frihed at spørge: først om man ikke setter noget forud, som i sig selv er gandske urigtigt og ubevisligt? I det mindste gior jeg mig de Tanker derom, og skal i det efterfølgende videre søge samme at bevise; For det andet: om man vilde sette at saa var, om da saadant ei ligesaa meget, eller mere maae tilskrives Skribenternes egen Forsømmelse, eller Mangel paa Observationer, og saadane Skribenter, der kunde eller vilde skrive noget retskaffent og tydeligt derom (b) end som at ville henføre det til en Mangel af Nordlyset selv? Det ene synes mig, kan her med ligesaa god Grund paastaaes, som det

melse i at optegne det, ligesom man og mærker at for nærværende Tiid er Nordlyset ikke i saadant Udraab mere, som det var først i dette Seculo, skiønt det er endnu idelig at see; deels af andre Aarsager uden for Nordlyset, saasom Veirets, Luftens og andre saadane Tings Beskaffenhed, som kan giøre, at Nordlyset, sær i visse Lande, synes at have sine Periodos, hvilke dog ingenlunde ere faste og visse, men forandres idelig, saasnart bemeldte Aarsager blive andre.

(b) Den i særdeleshed, som ey kand finde sig i, hvorledes Nordlyset kan være seet i nest afvigte Seculo, da der vare saa mange store Astronomi, hos hvilke man dog finder kun lidet eller intet derom anteqnet, vil jeg give at betragte, hvad Mr. *Fatio de Duillier* skriver, i hans Brev til Mr. *Cassini*, dat Geneve 1686 indført udi *Clerici* Biblioth. Univers. &. Histor. Tom. 3. p. 145. seq. angaaende det saa kaldte Dyr-Kreds-Lys, lumen Zodiacum naar han siger p. 147. At det, som synes meest mærknærdigt (udi det Skin, som nogle

Aar

det andet. Og for det tredie: om man da saa tilforladelig kan giøre den Slutning, at fordi man i de gamle Skrifter finder enten intet eller gandske lidt om bemeldte Luft-Syn antegnet, altsaa har det ei været at see? Jeg mener Nei! Thi det er jo en almindelig og i sig selv aldeles rigtig Sandhed, at man fra een eller flere Skribenteres Stiltienhed ei strax maa slutte til Sagens Urigtighed? Fordi man i de ældres Skrifter ei finder Cometer, Formørkelser, Orcaner og andet saadant saa ofte og ordentlig optegnede, og saa nøie beskrevne som i de senere, eller fordi man hos dem ei finder derom saa meget skrevet, saa meget observeret, saa meget raisonneret, og den samme Ting paa hundrede Steder igien opkoget, som nu, kan man vel derfor med Grund paastaae, at bemeldte Ting ei den Tid har været saa almindelige som i vore? eller skal jeg vel troe at man aldrig tilforn i de nordlige Parter af Europa har haft Jordskielve, Ovæg-Syge, Græs-Hopper og mere saadant, fordi det ei findes i de almindelige Bøger, og mange Læss af Skrifter derom i de ældre Tider udgivne som nu? Men siger man videre, man hører dog af ældgamle Folk, at de tilstaae, det Nordlyset i deres yngre Aar ei har været saa giengs, som nu paa nogen Tid. Men hvad, om man fik samme Bekiendelse af en udlevet Grønlænder, Laplænder og Indbygger paa Noua Zembla, vilde man da vel og slutte, at de ey har haft Nordlyset eller seet det saa vel og ofte tilforn, som nu paa nogen Tid?, Intet er mere naturligt og overeens,

Aar havde ladet sig see paa Himmelen) var dette, at intet Phænomenon af samme Natur, gav mer Anledning at tænke, at det, ei allene i mange Aar, men maaskee i mange Seculis, virkelig havde været at see paa Himmelen, førend det blev observeret.. Og naar han p. 148. videre derom saa taler: Den Beskrivelse, som J har givet derover, er næsten det eneste, hvorved det er blevet bekiendt: Thi imidlertid at J ingen Leilighed har forsømmet at observere det, har neppe nogen været saa curieux, at han har vildet giøre sig den rette Umage for at betragte det. Mr Cassini's Beskrivelse over bemeldte Lys, som her tales om, er indført i Iournal des Scavans de Pan: 1683. du 10. Maji. Men allermest betydelige ere disse hans Ord derom, pag. 176. Ellers er intet, som hindrer, at man jo kan tilstaae, at dette Lys har kundet være til, for mange hundrede Aar siden, og maaske fra Verdens Skabelse, uden at man er blevet det vaer; Thi de fleste Mennesker, endogi vore Tider, veed ei at det har været at see, og de faa, som har seet det, har ikke agtet derefter, førend man viste dem det, eller erindrede dem om, at søge det paa de Steder, hvor det var.

eensstemmende saa vel med Fornuften som med Forfarenhed, end at det Begreb og den Foreſtilling, vi giore os om Ting, ſom vi har for Øynene og endnu i friſk Minde, maae være langt mere tydelig og livagtig, end den vi kand erindre os at have haft, ſkiønt om ſamme Ting, for een Snees Aar eller mere, fornemmelig naar den Omſtændighed endnu kommer dertil, at man i de forrige Tider har betragtet Tingen kun saa løſelig, uden noget ret og faſt Begreb, nu derimod efter alle ſine Omſtændigheder, og med behørig Agtpaagivelſe.

Kommer det da til Sammenligning mellem nu og tilforn, saa kan den nu værende Foreſtilling vel et andet end beholde Overhaand. Intet er derfor mere almindeligt, end at, naar noget ſtort og mærkeligt, ſom tilforn har hændet en, paa ny igien indfalder, saa ſynes man ſtrax, at man aldrig tilforn har mærket det i saa høi Grad. Farer en til Skibs og kommer i en ſtærk Storm, ſtrax raaber han, at denne er den forſkrækkeligſte, han nogenſinde har været udi, ſkiønt han mange Gange tilforn har været i ſamme Fare. Indfalder en ſtreng Kulde eller heftig Varme, ſtrax er det den ſtørſte man i Mands-Minde har haft. Og saa maa det nødvendig gaae med alle andre Ting, hvori man ſkal faſtſætte Forſkiellen mellem nu og tilforn allene efter den blotte Hukommelſe eller Indbildnings Kraft. Saadan cognitio mathematica, er alt for u-tilſtrækkelig at bygge noget paa. Desuden er der endnu en anden Ting, ſom kan forvolde, at Folk i vore Tider enten bilder ſig ind at ſee, eller og virkelig ſeer Nordlyſet nu baade tydeligere og oftere, end tilforn, ſkiønt Nordlyſet i ſig ſelv har ſtedſe været det ſamme: Thi det er bekiendt, at jo mere og nøiere man betragter en Ting, og jo oftere man giver Agt derpaa, jo tydeligere maa den blive, jo tiere maa man blive den vaer, og deſto flere Omſtændigheder maa man finde derved, ſom tilforn har været fremmede og ubekiendte, og man af Mangel paa nøiere Agtpaagivelſe, hidindtil ei har lagt Merke til, saa det derover ofte ſkeer, at Tingen enten bliver u-kiendelig, eller ſynes at have faaet en mærkelig For-

an-

andring, da dog Forandringen ei saa meget er i Tingen selv, som i Maaden at foreſtille ſig den paa. Da man i dette Seculo begyndte saa noie at obſervere Nordlyſet, at agte paa alle Forandringer og Omſtændigheder derved, at philoſophere og ſkrive saa meget derover, saa det derved kom i større Udraab end tilforn; saa begyndte enhver, den ene efter den andens Exempel, som det gemeenligen gaaer, at betragte det noiere end hidindtil var ſkeet, at i Agt tage alle Tider, naar det lod ſig ſee, hvilket man tilforn saa noie ei havde ſkiottet om, og at være agtpaagivende ved mindſte Forandring derved. Og hvad Under da, at man nu ſynes, end ogſaa her Nordenfields i Norge, hvilket man dog mindſt ſkulde tænke, at ſee Nordlyſet langt hyppigere, langt oftere og langt ſtærkere end tilforn? Det har heri gaaet med Nordlyſet, ſom mange andre Ting, hvilke ingen ſkiotter om, og i langſommelig Tid blive upaaagtede (c), ſkiønt man ofte eller idelig har dem for Øine, ſorend de ved en eller anden Leilighed blive bragte paa Bane og i Udraab, da de ſtrax begynde at falde alle i Øinene.

§. 2.

Hvad ſom ellers har givet mig Anledning til diſſe Tanker, er et lidet Skrift om Nordlyſet, forfattet af ſalig Hr. Lars Barhow da værende Sogne-Præſt paa Orelandet her i Throndhiems-Stift, og for nogle Aar ſiden udgivet i det Tydſke Sprog, under Titel af: Richtig angeſtellte und aufrichtig mitgetheilte Obſervationes vom Nordlicht. Skriftet vanhedrer ingenlunde ſin Forfatter, men ſvarer i alle Maader til ſin Titel, og er uden Tvil det bæſte i ſit Slag, ſom vi hidindtil har ſeet. I det mindſte maa jeg for min Deel tilſtaae, at jeg neppe med ſtørre Fornøielſe har læſt noget

Dd

(c) Eller ei anſees for det de virkelige ere og derover confunderes med andre Ting. Saaledes gik det og med det Skin, ſom 1686. blev ſeet i Amſterdam, at alle Mand antog det for en blot Taage, ſkiønt det var meget ſtort og klart; hvor om Clerc ſaaledes taler i Biblioth. Univerſ. & Hiſtor. Tom. 3. pag. 236. neſt efter ommeldte Brev: La force & la vivacite de cette Lumiere étoit ſi grande, qu'il y a lieu de s' étonner, que perſonne ne la regarde autrement, que comme un ſimple brouillard. Og ſaaledes er det vel gaaet ofte til med Nordlyſet.

get i saadan Materie, og det dels for de mange og med stor Flid samlede smukke Observationer, som derudi findes, og den derpaa grundede nye Hypothesis, hvoraf alle de Forandringer og phænomena, der observeres ved Nordlyset, paa saa læt, utvungen, tydelig og naturlig Maade forklares, at den nødvendig maa finde de flestes Bifald, og gierne settes jevnsides ved mangen Sandhed, som i vore Tider udgives for fuldkommen bevist; deels fordi Fremmede, der har saa slette Tanker, om vort Lands Lærde, ogsaa af denne Prøve kan see, at de Norske Klipper ere ikke, som de mene, saa aldeles øde af de Lærde Folk, at der jo findes de, som kan, naar de ville, ogsaa bringe noget nyt for Dagen, end og i de Ting, som andre Lærde længe fergieves har arbeidet paa; og endelig fordi jeg af dette Forsøg fik Anledning og Aarsag at giøre mig det Haab, at vore Landsmænd, opmuntrede af denne brave Mands Exempel, nu torde med større Flid og Paaagtsomhed, end hidindtil er skeet, begynde at vende deres Sind og Øine til de Ting, som i deres Fødreneland kunde være værde at legge Mærke til, og hvorudi de hidindtil har vist sig saa forsømmelige.

§ 3.

Men u-agtet al den Roes, som man bør legge paa bemeldte Skrift, og det Bifald, det fortiener, saa findes dog derudi en Post fornemmelig, som synes mig at være af den Beskaffenhed, at den et vel kan tilstaaes. Same er det, som jeg i nærværende Afhandling har taget mig for at undersøge, fornemmelig for at tiene dem, der ville gaae dybere ind i Sagen, med de Efterretninger, som om denne Materie findes særdeles hos de Skribenter, som enhver ikke har Tid og Taalmodighed til at gjennemlæse, før de, der ei finde Smag uden i en vis Ting allene. Mit Øiemerke hermed er derfor ikke at forbædre eller forandre noget i bemeldte hypothesi selv, men allene i en vis Omstændighed derved, som er af den Beskaffenhed, at u-agtet saamme forandres eller borttages, saa mister dog hypothesis i sig selv derover intet af sin Rimelighed og Gyldighed. Og bliver da Sagen, kort eligat melde, denne.

§. 4.

§. 4.

Saa snart man tager Skriftet for sig, mærker man strax, at Forfatteren er af deres Mening, der holde for, at Nordlyset i de ældre Tider enten ikke er seet, eller, om saadant et gandske skulde kunne nægtes, dog ei saa stærkt, saa ofte og saa ordentlig, som nu, men kun paa visse Tider og i visse Periodis. Dette sees af hans egne Ord, naar han siger: At Nordlyset i de forige Tider har været næsten ganske ubekiendt (d) at de Norske har i gamle Dage optegnet det som noget rart ved Grønland (e), og at det, hvilket kommer mig mest selsomt for, ei har været synderlig kiendeligt at see i Bergen udi Norge for 1709, ja end ikke i de gamle Tider bekiendt i Throndhiem (f). Dersom dette saa skulde være, saa frygter jeg for, at Forfatterens Hypothesis derved vil tabe meget af sin Gyldighed og Troværdighed: Thi lad os sette, at Nordlyset, end ikke i Norge, har været synderlig kiendeligt at see, forend i Begyndelsen af dette Sæculo, men inden en sexten Aars Forløb, eller noget mere, er blevet saa almindeligt, at det kunde klart og ganske tydelig sees, end ogsaa i Italien og andre Lande ved Middel-Havet; saa maatte deraf følge, at og Isen under Grønland, hvilken han setter, som Aarsag og Oprindelse til Nordlyset, enten i de gamle Tider ei har været til, i det mindste ei meget deraf, eller at den i saa kort en Tid har taget ligesaa overmaade stærkt og kiendeligt til, som Nordlyset, hvilket dog er noget, som aldrig kan bevises, og strider tvert imod Forfarenhed og de Gamles Beretninger; hvoraf altsaa videre skulde følge, at Isen under Grønland, som enten ikke (hvorom videre siden) eller ganske lidet, sær i dette Sæculo, har taget til, ei kand være Aarsag til Nordlyset: Thi ellers skulde der slet ingen proportion være mellem Aarsagen og Virkningen. Skal Forfatterens Hypothesis derfor staae ved Magt, saa synes mig, det er sikkerst at sette, at hverken har den Grønlandske Is, ei heller Nordlyset i vort og nest afvigte Se-

(d) I Indledningen til Skriftet. (e) §. 4. p. 3. (f) pag. 100.

culis taget saa stærkt til, som endeel paastaae, frem for i de ældre, hvilket ogsaa som mig synes, med Forfarenhed og de Gamles Efterretninger er mest overensstemmende. Thi hvad Nordlyset angaaer; saa maa jeg tilstaae, at jeg, end og af den ringe Læsning, jeg har i de ældre Skrifter, især i de saa kaldede medii ævi Scriptoribus, hvor man finder saa mange Efterretninger om visse phænomenis, som idelig har ladet sig see, og ut mueligt andensteds, end til Nordlyset, kan henføres, ei kan andet end anse deres Meening for ilde grundet, der ville giøre Nordlyset til et nyt og i de ældre Tider ufædvanligt phænomenon. Og endnu ikke nok dermed, at det eneste Bevis, hvormed de kan bestørke saadan deres Mening, og som maa tages af de gamle Skribenters Stiltienhed om Nordlyset, er i Grunden urigtigt, saa at den ei kan tilstaaes dem; og om vi end ville tilstaae den, saa bliver dog Beviset saadant, at man ingen sikker Slutning kan giøre deraf: Thi skal her med nogen Tilforladenhed og Vished kunne giøres den Slutning, at Nordlyset i de ældere Tider et er saa ofte seet, som i vore, fordi man ei finder saa meget hos de ældere Skribenter derom anteegnet, som hos de nye; saa synes mig at man i Forveien maae gotgiøre, at de Gamle ligesaa ofte, og med saadan Flid, som i de nyere Tider er skeet, har lagt sig efter at observere Nordlyset; at de ved deres Skrifter har søgt at udfinde naturlig Aarsag dertil, og til den Ende optegnet alle Omstændigheder derved, saa ofte det lod sig see; at de har anseet det med samme Øine, som vi, og ei antaget det, for overnaturlige Tegn, som derover vel har sat kettroende i Forundring, men af fornuftige Folk, som intet i saa Maade betydende, er foragtet, og ei anseet for værdt, at legge Mærke til; at vi endnu har alt hvad de Gamle har skrevet om denne og andre saadane Materier; og at man nu veed at fremvise alle de Steder, hvor noget om Nordlyset findes, hos de gamle Skribenter, vi endnu har, optegnet. Saa længe dette ikke er skeet, kan man med god Føie paastaae, at Forskiellen mellem de gamles og nyeres Nordlys, er ikke saa meget i Nordlyset selv, som heller hos de Gamle, der ei saa ofte og noie har observeret og optegnet os dette Phænomenon, som de kunde

og

og burde, dels hos de ayere, som enten ikke mere har de Efterretninger, de Gamle har givet os derom, eller endnu ei veed af dem alle at sige. Den sidste Mangel er det da, jeg i nærværende Afhandling har taget mig for, efter Evne at raade Bod paa, ved at anføre de Steder om Nordlyset, som jeg selv har forefundet hos de Skribenter, jeg har igiennemgaaet, hvilke jo færre de ere, jo mere kan de tiene til Bevis, hvor mange Efterretninger, om denne Materie, der endnu maae findes hos de mange Skribenter, som her ei ere anførte. En Prove derpaa kan vi see i det Skrift, som Prof. *Frobesius*, An. 1739. har ladet udgaae under Titel af: Nova & Antiqva Luminis atqve Auroræ borealis Spectacula, hvor en læser kan finde Exempler nok, som vise at Nordlyset i de ældre Tider end og længe for Christi Fødsel, har været at see; den Mangel findes dog derved, at hvad de ældre Tider angaaer, saa ere de fleste Exempler tagne af *Conr. Lycosthene* (g) og andre, som ofte ei vise Mand forsigh, eller anføre hos hvem og hvor de har fundet, hvad de berette.

§. 5.

Skulde ellers nogen u-agtet hvad hidindtil er fremført, endnu synes, som det ei vel kan være andet, end jo Nordlyset, skiønt det i forige Tider kan være seet, dog maa have havt sin Flod og Ebbe, saa det i visse Periodis, som Mairan i Særdeleshed paastaaer, har været at see, i andre igien ikke, og i visse Aaringer strakt sig over hele Europa, men i andre kun opholdt sig i de nordligste Lande; Saa vel an, lad os sette at saa har været, men dog ikke være alt for hastige i at tillegge Nordlyset det, som med ligesaa god og bedre Foie kan tilskrives visse andre Omstændigheder (h)

(g) Lib de prodigiis.

(h) Til dette og mere af det foregaaende at oplyse og bestørke, kan jeg her betiene mig af Hr. Mairans egne Ord i bemeldte hans Tractat. See Physiche Abhandlungen Tom. 8. pag 258. hvor han taler om Aarsagerne, hvorfor hans Dyrkede-Lys saa silde er observeret: Man maa mærke, siger han, at mange Omstændigheder, som har været skyld deri, at man saa silde har lært at kiende det, og saa ofte taget det for andre Luft Syne, kan endnu ofte hindre os fra at iagttage det Saa om at det ei sees høit nok over Horizonten, uden en Vis Tid efter Solens Undergang mod Enden af Vinteren, og om Vaaren eller om Høsten, og ved Vinterens Begyndelse. En alt for stærk Dagskier eller et for klart Maaneskin kan og være Hinder deri at det ei sees.

i vor atmosphæra, som har forvoldet, at skiønt det altid kunde, for sig selv betragtet, overalt sees, saa har det dog ei alle Tider virkelig været at see, og det fordi Luftens og Veirets Beskaffenhed, enten paa det Sted, hvorfra Nordlyset kommer, eller hvor det skulde sees, eller i de Lande, som ere imellem begge, har været saadan, at det i visse Tider, enten længere, eller kortere, har været usynligt, men er siden, ved indfaldende nye Forandring, atter kommet ligesom til nye Kræfter igien. Ligesaa lidt derfor, som man kan sige, at fordi Maanen eller Stiernerne, formedelst indfaldende Veirligt, i visse Uger eller Maaneder ei ere at see paa Himmelen, derfor ere de reent borte; Saa lidet synes mig, kan man og strax giøre den Slutning, at fordi Nordlyset, som er et ustadigt og flygtigt Luft-Skin, i visse Periodis (i) har været af Syne, altsaa har det og været ganske forsvundet, eller ulige mindre og svagere, end det paa andre Tider havde været.

§. 6.

Hvorvidt man for Resten i denne Sag kan beraabe sig paa de Gamles Stiltienhed, eller deraf noget sikkert Bevis tage; derpaa har vi intet større Kiendetegn, end det, som tages af vore gamle Norske og Islandske Skribenter, hvilke, saa mange de end ere, ikke har eet eneste Ord om Nordlyset. Vi har mangfoldige historiske Beretninger om Norge, om Island, om Grønland, og omliggende nordiske Øer og Lande; ja det som mere er, vi har Grønlandske Annaler, og Beskrivelser over Grønland i Særdeleshed, til dels forfattede af indfødte Grønlændere, som Iver Beres og andres, men i alle disse ikke een Tøddel om Nordlyset. Hvo kunde nu ikke med Billighed heraf giøre den Slutning, at i hele otte hundrede Aar (thi

(i) Man seer da, at jeg just ikke negter, at jo Nordlyset kan have sine, ogsaa paa visse Steder og Tider temmelig lange Periodos; men jeg paastaaer alene, at saadant er ikke nogen naturlig Beskaffenhed hos Nordlyset selv, men beroer kun paa visse Omstændigheder uden for det, som forvolde, at Nordlyset i en temmelig Tid, enten ikke ret sees, eller ret iagttages, og at en eller anden, endog af Astronomis selv, har, naar det blev usædvanlig kiendeligt, anseet det med Forundring.

(thi saa længe er det omtrent, siden de Norske og Islænderne begyndte at skrive) er Nordlyset i bemeldte Land ikke een eneste Gang seet? Vel mueligt, at dette ogsaa var skeet, hvis vi ikke til al Lykke havde et gammelt Norsk Skrift Speculum Regale kaldet, hvoraf kan vises, at endskiønt vore gamle Norske og Islandske Skribentere intet har sagt os om Nordlyset, saa har det dog været dem gandske vel bekiendt, og er for nogle Hundrede Aar siden seet her i Norden. Skriftet er ellers, tor jeg sige, et af de rareste i sit Slag, da det er skrevet længst nord i Norge, paa en Tid, da Vankundighed endda regierede overalt, og om saadane Materier, som faa eller ingen den Tid bekymrede sig om. Hvo Forfatteren har været, vides nu ikke. Nogle ville mene, at den Norske Konge Sverre, der var en ikke mindre Lærd og curieux Herre, end tapper og hurtig Helt, enten selv har forfattet det (k), eller ladet det ved en anden forfatte. Skal det kunne henføres til de Tider, saa bliver vel den sidste Mening den rigtigste. Saa meget kan man af Skriftet slutte sig til, at Skribenten i det mindste har levet i eller for det 14. Sæculum, at han har været en Hofmand, og besiddet en rar Skionsomhed og Indsigt i physiske, politiske, oeconomiske og militaire-Sager, og at en eller anden Fabel, som undertiden løber ind, mere maae tilskrives den Tids Skrive-Mode, end Forfatteren selv, som paa andre Steder igien nokſom viser, at han har besiddet baade Forstand, Eftertanke og Forfarenhed, og derfor ingenlunde fortiener saa haard en Dom, som Arngrim Jonæ har givet over ham i hans Commentario de Islandia, Part I. §. 7. At han har boet længst Nord paa det gamle Helgeland eller i Nordlanderne, og altsaa paa et Sted, hvor han havde god Leilighed at have Nordlyset idelig i Øine, det kan nokſom skiønnes af hans egne Ord, naar han saa taler: Thi du veed

(k) See *Joh. Mölleri* præfat. ad Biblioth. Septentr. Eruditi de Gentium borealium meritis in literas pag. 26. Samme beretter og i hans Hypomnemat. ad Lib. Bartholini de Scriptis Danorum p. 411. at *Steph. Joh. Stephanius* har giort en Dansk Oversættelse deraf, som siden blev af Magno Gabriele de la Gardie foræret til det Upsalske Academies Bibliothec; hvorom og *Tentzel* i hans Monath. Unterredung. mens. Aug. 1691.

(l) See *Bartholini* Antiquit. Dan. pag. 360.

veed det, at paa disse Steder paa Halogaland, paa den Tid, naar octaua decima Kal. Junii gaar ind, da begynder Solen at skinne ligesaa lyst om Natterne, som om Dagen; og gaaer aldrig under hverken Nat eller Dag, men skinner stedse lige klart, med mindre dens Skin ved Skyer forhindres, alt indtil Octau. Kal. Augusti.„ Og lidt tilforn paa et andet Sted, skriver han saaledes: "Paa mange Steder skeer det, at Solen ikke sees en lang Tid om Vinteren, men allerhelst paa Halogaland, som vi ei blot og alene har af Foresprørsel, men heller seet med Øinene og selv rønt: Thi det veed vi til visse, at fra den Tid, da quarta Idus Novembris gaaer ind, til qvarta Idus Januarii, bliver aldrig saa lys Dag i Vogum, eller ved Andernes paa Helgeland, at jo Stienerne sees paa Himmelen, saa vel om Middag som Natten." Af disse anførte Ord kan nu med bast Fote gjøres den Slutning, at Skribenten enten paa nys bemeldte Steder i Nordlandene maae have boet, eller der i lang Tid sig opholdet, følgelig levet paa et Sted, som ligger paa den Høide, hvor man nødvendig maatte blive Nordlyset vaer, naar det saaes i Grønland, eller hvis det fra Jsen der under Landet havde Oprindelse. Men, maatte man da spørge, hvorfor anfører Forfatteren dette phænomenon til Grønland i Særdeleshed, naar han siger: "Men hvad den Sag angaaer, som du ofte har spurt mig om, nemlig hvad det maa være, som Grønlænderne kalde Nordrljos, saa er jeg ikke bleven ret klog derpaa, skjønt jeg idelig har forespurt mig derom med de Mænd, som længe have været paa Grønland, og synes de derom ei ret at være underviste ꝛc." Hvortil svares: 1) at Skribenten her ikke taler om Tingen i sig selv, men om dens Aarsag; hvilket let kan sees, naar anførte Ord lidt nøiere overveies: Thi Aarsagen maa det være, hvorom han siger, at han var selv ei bleven ret klog derpaa; ei Tingen selv, hvilken han i det efterfølgende, som siden skal vises, tydelig beskriver. Aarsagen maa det og være, om hvilken han havde forespurt sig hos dem, der havde været i Grønland,

saasom

saasom man mærkede, at Nordlyset altid lod sig see fra den Kant (m), og hvorom de ei syntes at være ret underviste; et Tingen selv, som nodvendig maatte være de Folk mere end noksom bekiendt. For det 2det maa i Agt tages, at det ei har været Forfatterens Hensigt at beskrive os hvad rart og mærkværdigt udi physiske Sager, der kunde være at see udi hans eget Fæderneland, men at fortælle sine Landsmænd, hvad man i den Materie fra fremmede Steder vidste at fortælle, særdeles fra de Lande, Irland, Island og Grønland, at han derfor, blant andre Mærkværdigheder, naar han er kommen til sidst anførte Land, ogsaa taler om Nordlyset, u-agtet at det og saaes i hans eget Fæderneland, det er ligesaa lidet at undre over, som at han ved Grønland antegner dette, som noget rart og en særdeles Beskaffenhed, at om Vinteteren, da er der næsten bestandig Nat, men saa snart Solen kommer paa det høieste, da er næsten alt som en Dag ꝛc. (En Omstændighed, der var ligesaa almindelig og paa sine Steder i hans Fæderneland langt mere kiendelig end i Grønland); eller at han, i Anledning af det Grønlandske Hav, beskriver os adskillige Slags Hvale, Fugle, Fiske &c. som dog paa andre Steder her i Norden ere ligesaa giengse, som under Grønland.

§. 7.

Men at vi nu skal komme til den Beskrivelse, som bemældte Skribent giver os over Nordlyset, og vi tilforn har omtalt; saa vil det ei være af Veien, at vi her indføre same Ord for Ord, skiønt man tilforn deraf har en Dansk Oversettelse i den første Deel af Just. Raad og Prof. Rami Tractat om Nordlyset (n), som dog i

(m) Hertil kan derfor meget vel passe sig hvad *Torfæus* siger i hans Grönlandia p. 102. ed. An. 1706. Notat & Autor (Speculi Regalis) meteoron illud, quod Nordrlios appellatur, tanquam Grönlandiæ peculiare, quod tamen Islandiæ extremisque Norvegiæ cum illa commune est. Imo & hic in noſtra kormte lat. gr. 59. ſæpius conſpicuum; ſed quod magis iſtas regiones coeli inflammare videatur, quaſi ab illa origine alio diffuſum, dum illam depingeret, illud quoque deſcripſit.

(n) I den første Deel af det Kiøbenhavnske Selskabs Skrifter.

en anden Post lidt viger fra det gamle Exemplar, som jeg har igiennemløbet: Men dette, siger da Forfatteren, efterat han med foranførte Ord har tilkiendegivet sin Uvidenhed om Grunden og Aarsagen til de tephænomenon, er Nordlysets Natur og Skikkelse, at det er desto lysere, jo mørkere Natten er, og synes stedse om Nætterne, men aldrig om Dagen, og oftest i Nye-Maane, men sielden i Maaneskin. Men det er saaledes til Syne, som man seer en stor Lue langt fra at brænde af en stor Ild, hvilken skyder op i Veiret ligesom hvasse Odder at see til, ulige af Høide, og meget flygtige og urolige, saa at nu staaer een, nu igien en anden høiere end de andre, og forandres dette Lys tydelig for dem, som betragte det, ligesom en flygtig og ustadig Lue. Men imedens disse Straaler ere paa det høieste, og lyseste, da staaer saa meget Lys deraf, at de, som ere ude, kunde vel fare fort paa deres Vei, og ligeledes gaae paa Jagt, om de det behøve. Ligedan om man sidder hieme i sit Huus, da er det saa klart og Lyst over dem inde, at enhver af dem, som ere inde, kan kiende den anden. Men dette Lys er saa foranderligt, at det synes undertiden at være mørkere, ligesom de øfte op en sort Røg der imellem eller tyk Taage, og er det da ret ligesom Lyset blev qvalt i den Røg, saa det seer ud som det var færdigt at slukkes; men naar den Damp begynder at tynnes, da begynder Lyset paa ny at skinne klart. Det skeer og undertiden, at man synes, ligesom det skød store Gnister fra sig, som af et Jern, der smides, naar det er nylig taget af Ildstedet (o). Men naar Natten lider, og Dagen nærmer sig, da begynder dette Lys at sagtes, og er det ligesom det paa eengang altsammen forsvinder, naar Dagen begynder at lyse.

§. 8.

(o) Her see vi Aarsagen, hvorfor de Gamle har givet Nordlyset Navn af Ild-Kugler, Ild-Funkler, Ild-Skud, flyvende Fakler, flyvende Ild og Kugle, Stierner og saa videre. See herom den 71. §.

§. 8.

Efterat Forfatteren har givet os denne Beskrivelse over Nordlyset, som vel baade er den ældste og rigtigste, som i forige Tider er giort derover; saa tager han sig for at giøre et Forsøg, om man vel og kunde udfinde nogen rimelig Grund og Aarsag dertil. Til den Ende fremsetter han selv, i Mangel af tilforladeligere og tilstrækkeligere Grunde, som man forgieves havde søgt at faae hos dem, der havde været i Grønland, følgende Gietninger derom: "Men de, siger han strax efter sidstanførte Ord, som have tænkt eller talt noget om saadane Sager, meue, at af de Ting, som man derom haver giettet sig til, maa een blant disse tre kunne antages: Nogle sige, at der er Ild rundt omkring de store Hav og alle de Vande, som ere allerydersi og gaae omkring Jordens Klode. Men fordi Grønland (p) ligger paa den yderste Side af Verden, mod Nord, da sige de, det maae saa være, at bemeldte Lys har sit Skin af den Ild, som omringer de yderste Hav. Dette har og nogle anført, at i den Tid, naar Solens Gang skeer under Jordens Belte om Natten, maae noget Skimt, eller en Glands, af hendes Straaler kastes op paa Himmelen: Thi de give for, at Grønland ligger saa yderlig paa denne Side af Verden, at Jordens Klode, ved det den bøies, maae formindske det, som staaer i Veien for Solens Skin. Men der ere end nogle, som mene dette, hvilket og ikke synes at være urimeligst, at Isene og Frosset rækker saa megen Kraft til sig, at af den udstraaler dette Skin."

(p) Man merker heraf Aarsagen, hvorfor vor Autor henfører dette Luft Syn til Grønland, nemlig fordi man blev vaer, at det idelig saaes at komme fra den Kant, og man tænkte, at Landet havde den Situation, og laae paa den Kant af Verden, at Nordlyset kunde derlade sig best tilsyne, og derfra kaste sit Skin til andre Lande.

§. 9.

Af anførte Ord see vi nu, hvorledes Folk i de Tider her i Norden har dømt om Nordlyset, og at Forfatteren er mest for sidst anførte hypotheſis, saa man maa slutte, at hans Mening om Aarsagen til Nordlyset har været denne, at det var en phosphoriſk Ild, som havde sin Oprindelse deraf, at Isen trækkede til sig fra Solen, samt andre varme eller lysende corpora, det Skin, som den atter om Natten kastede fra sig paa Himmelen; Paa hvilken Maade man veed, at endeel Philoſophi forklare Aarsagen, hvorfor phosphoriske corpora og visse Ædelstene skinne i Mørket. Men eftersom tilforn var omtalt, at man imellemstunder blev udi Nordlyset en Slags Røg vaer, saa gior Skribenten sig den Indvending, hvorledes Nordlyset kan komme af Isen, da man seer Røg derudi, som heller kommer af Ild end af Kulde: Men hvad det Spørsmaal angaaer, siger han, som du giorde om den Røg, der imellemstunder synes at følge Nordlyset, og hvorom du sagde, at dig syntes, det Røgen heller kommer af Ild end af Kulde; saa holder jeg vel med dig derudi, men du maa vide, at paa alle Steder, hvor Jorden ei er frossen under Isstykkerne, der har hun stedse nogen Varme i det underliggende Dyb; Ligeledes har og Havet, under Isen, nogen Ild hos sig i Dybet: Thi dersom Jorden fattedes ganske al Varme og Ild, da blev den alsammen til en Telle (eller bundfrossen) fra det øverste til de nederste Grundvolde; ligeledes maatte og Havet, hvis det ei havde nogen Slags Varme i sig, blive til en Jis, fra det øverste, til Bunden. Men nu kan det hende, at der kan var store Aabninger i den Jis, som ligger paa Landet, som og udi den, som ligger i Havet, men hvorsomhelst Jorden er bar og ikke frossen, det maa nu enten skee saaledes, at der ikke ligger nogen Jis over hende, eller at hun er bar under de store aabne Refter og Sprekker i Isen, ligeledes og om Havet bliver bart mellem de store

Aab-

Aabninger udi Isen, saa giver saa vel Jorden som Havet Damper fra sig af deres underliggende Dyb; og kan det derfor være, at disse Dunster samles sammen, og synes ligesom Røg eller Taage, hvilken trækker sig over Nordlyset, naar man synes ligesom det vilde qvæles af Røg eller en mørk Taage.

§. 10.

Med disse Ord er det nu at Forfatteren besvarer den Indvending, som af bemeldte Røg imod hans Mening kunde giøres; hvilke, tilligemed for opregnede jeg her noget vidtløftigen har vildet anføre, dels til en Prøve paa hans Maade i at tænke, dels for at vise, hvor fornuftig vore Forfædre her længst oppe i Nord, som de fleste har anseet for et Barbarie, end ogsaa midt i de barbariske Tider, har vidst at skionne i en Materie, hvorom man paa andre Steder, og det end og i de meer oplyste Seculis, giorde sig latter urimelige Indbildninger og latterlige phantasier. Aarsagen kan da vel ey være anden, end at Nordlyset ogsaa paa de Tider var her i Norden saa giengs og almindeligt, at man ligesaa lidt kunde giøre noget Mirakel deraf, som af at see Solen eller Maanen paa Himmelen, og maatte derfor enten ansee det, som en hver Dags Hendelse, med koldsindige, eller, som en Ting, der havde sin Grund i Naturen, med philosophiske Øine. Paa andre Steder derimod, hvor man, da saa vel som nu, kun imellemstunder, en eller anden Gang om Aaret, blev dette phænomenon vaer, giorde man sig langt andre Tanker derover: Thi endskiønt Nordlyset i sig selv end og ndi de sydligste Lande af Europa, i de ældre Tider ei var saa rart at see, at man just derfor skulde giøre noget Vidunder deraf, som siden videre skal vises, og hvorpaa vi her alene til en Prøve ville anføre, hvad *Gregorius Turonenſis*, en bekiendt og troværdig Fransk Skribent, som levede i det 6te og 7de Secul., derom, som noget sædvanligt, og aldeles ikke rart at see, har antegnet, naar han siger (q): Tunc (*Guntrammi, Childeberti* & *Chlotarii* Regum temporibus) adparuerunt Signa, i. e. radii

(q) Hiſtor. Francor. Lib. 8. p. 397. ap. *du Chesne* Script. Franc. Tom. 2.

à parte Aquilonis, ſicut ſæpius adparere ſolent. Fulgor per coelum occurriſſe viſus eſt, floresqve in arboribus oſtenſi; et at tale om, hvad han paa andre Steder endnu tydeligere derom melder, ſom ſiden ſkal anføres; Saa var det dog, ſærdeles i de midlere Tider da Vankundighed og Overtroe allevegne havde taget Overhaand, blevet til høieſte Mode, at anſee ſaadane Luft-Skin, og meget andet, endnu af mindre Betydenhed, for overnaturlige Hendelſer, ſom Tegn paa Guds Vrede, ſom lutter Aander, der ſvævede omkring i Luften, og for ligeſaa mange Forvarſler for en eller anden overhengende Ulykke. Hvilket, at man ſkal gaae mangfoldige andre Exempler forbi, nokſom kan ſees af en vis Skribents Ord hos *Piſtorium* (r), hvor det ſaa heder: Sole ad occaſum vergente, & nubecula in aëre nulla apparente, ignei quaſi globuli diverſis aëris in locis emicuerunt, rurſusque aliis in firmamenti partibus ſe condiderunt. Hoc quidem non ignem, ſed Angelicas fuiſſe opinantur poteſtates, commotionem gentium, quæ ſecuta eſt præfigurantium. Heraf kommer det da, at de ældre, ſærdeles de midlere Tiders Skribenter, ſaa ofte har antegnet ſaadane phænomena, og at man ſeer deres Skrifter opfyldte og udſtafferede med ſaa mange Cometer, Drager, ildkaſtende Spyde og Krigshære i Luften, hvorved, forſt anførte alene undertiden undtagne, de intet andet har betegnet, end vort Nordlys (s). I de ſenere og mer oplyſte Tider, da Skribenternes Tal ei meer var indſtængt inden en Kloſter-Muur, eller ſkiult under en Munke-Kappe, ſom i de ældre Seculis, og den forige Overtroe underſtøttet af Vankundighed og Munkenes Bedragerier, alt mere og mere tog af; begyndte de fleſte, ſær de, ſom vilde være Philoſophi og klogere end den gemene Hob, at anſee

(r) Scriptor. Rer. Germanic. Tom. III. p. 663. ad ann. 1096.

(s) Jeg negter vel ikke, at der jo kan ſees andre Slags Luft-Syne, end Nordlyſet, og ſaadane, ſom i viſſe Ting har Lighed dermed, ſaaſom Drager, Stierne-Skud, Ild-Straaler og andet mere, hvilke man kan ſige, de Gamle, paa diſſe og andre Steder kan ligeſaa vel have meent, ſom Nordlyſet. Men naar man nøiere efterſeer Stedet, hvor ſaadane Luft-Syne har ladet ſig ſee, Tiden i hvilken de har vedvaret, den Strekning af Himmelen, ſom de har indtaget, og andre Omſtændigheder, ſaa kan alt ſaadant ikke vel paſſe ſig paa noget andet, end Nordlyſet.

anſee diſſe forige Buſemænd med Foragt, for blotte phantaſier, eller i det mindſte for uſtadige og flygtige Luft-Skin, ſom intet havde paa ſig, uden at opvække Frygt og Forundring hos de uforſtandige; ſaa det hedte blant dem, ſom *Fortun. Faber* derom taler, brugende diſſe Ord (t): Qvod pertinet ad acies illas in nubibus congredientes non ſine armorum ſtrepitu, tubarum clangore, tormentorum exploſione, vel naturæ vires ſuperant, vel meræ fabulæ ſunt, vel potius hominum ſomniantium ludibria vel ludentium compotantium ſomnia. Hvorover det ikke var at undre, om man i næſt afvigte Seculis fandt kun lidet derom antegnet. Ikke deſto mindre har man dog adſkillige, ſom og i de Tider til dels tale derom i den gamle Tone, dels fortælle, hvad de derom, ſom et rart og mærkverdigt phænomenon, havde obſerveret; ſkiønt dette ikke er ſkeet ſaa ofte og ſaa ordentlig, ſom i vore Tider og for et halvt hundrede Aar ſiden, da Scenen ganſke blev forandret, da man begyndte at anſee dette phænomenon hverken med overtroiſke eller foragtelige, men philoſophiſke Øine, da man i dette og foregaaende Seculo allevegne oprettede lærde Selſkaber, ſaaſom i London, i Paris, i Berlin, ja i vor Norden ſelv, jeg mener i Petersborg og i Upſala, for at drive paa det phyſiſke og mathematiſke Studium med ſtørre Flid og Fremgang, end tilforn, og man til den Ende begyndte at legge Mærke til mange Ting, ſærdeles i Natur-Videnſkaben, ſom man tilforn lidet eller intet havde tænkt paa, at opdage meget, ſom hidindtil havde ligget i Skiul, at underſøge Aarſagerne til adſkillige naturlige Hendelſer, og til den Ende at ſee ſig om de dertil tienlige Midler. Og hvad under da, at Turen omſider og kom til Nordlyſet, og at det ved indfaldende Leilighed i vore Tider er kommet i ſtørre Udraab end tilforn?

§. II.

Men nu er det Tid at vi efter denne Forberedelſe begive os til det, ſom egentlig er vort Øiemerke og Forſet. Gaae vi da tilbage til

(t) Tom. III. Phyſ. p. 447.

til de allerældste Tider, og de Skribenter, som have levet før, eller strax og nogen Tid efter Christi Fødsel, saa kunde det ikke være at undre over, om de sielden eller aldrig meldte noget om dette phænomeno, eftersom de alle med hinanden har opholdt sig i Italien, Grækerland og andre end mere sydlige Lande, hvor Nordlyset ogsaa i vore Tider kun sielden sees. Imidlertid finder man i deres Skrifter mangfoldige Spor derefter, som klarlig kan sees af foranførte *Frobesii* Tractat, men fornemmeltg af hvad Prof. *Ramus*, i den anden Part af hans Historiske og Physiske Beskrivelse over Nordlyset (u), derom har antegnet. At jeg derfor her intet skal melde om de Steder hos *Aristotelem*, *Plinium*, men fornemmelig hos *Senecam* og andre Græske og Romerske Skribenter, som allerede ere blevne bekiendte, og passe sig derhos saa vel paa Nordlyset og dets phænomenis, saa vidt de paa saa langt fraliggende Steder kunde i Agt tages, eller paa de Tider beskrives, da man ikke lagde sig efter saa nøiagtige og rigtige observationer, som nu omstunder, at jeg ikke seer hvad man ellers kan giøre dem til; Saa finder man ogsaa Spor deraf hos *Diodor. Siculum* (x), som levede i J. Cæsaris og Augusti Tider, naar han skriver, at samme Aar, som de Lacedæmonier bleve overvundne i det bekiendte Slag hos Leuctra, det er omtrent A. M. 3600, og altsaa nogle hundrede Aar for Christi Fødsel, saae man paa Himmelen lysende Bielker, som gave saadant Skin fra sig, at de ligesom Maanen foraarsagede Skygger af de mørke Legemer, leggende dette dertil, at de Chaldæer og Babylonier kunde forud sige, naar saadane Bielker vilde lade sig tilsyne (y), hvoraf man kan slutte, at disse phænomena

(u) I den tredie Deel af det Kiøbenh. Selskabs Skrifter, p. 148. sqq.

(x) Biblioth. Lib. 14. p. 365. edit. Rhodom.

(y) At ingen af disse Ord skal tage Anledning at tvile om Sagens Rigtighed, eller at herved kan forstaaes Nordlyset, da det kunde synes urimeligt, at disse gode Astronomi har kundet forud sige, naar saa ustadigt og flygtigt phænomenon, som Nordlyset, vilde lade sig see; Saa maa i Agt tages, at de Gamle ofte har sammenblandet Nordlyset med Cometerne, og anseet det for et Slags Stierner, der bestode af tyk samlede Dampe, der længe kunde brænde, førend de fortæredes; hvilket nøksom og i Særdeleshed kan sees af *Senecæ* Qvæstion. Nntural. Lib. 7. i Sær naar han siger, at Cometerne som oftest og idelig lode

mena ogsaa i de allerældste Tider, og blant de allerældste Philoſophos og Aſtronomos, vi har, have været vel bekiendte og ei saa usædvanlige, som mange mene. Samme Skribent fortæller ogsaa (z), at da Timoleon seiglede, A. M. 3627. til Syracuſen og Italien, saae han hele Natten igiennem et Skin for sig paa Himmelen. At jeg intet skal tale om det Phænomeno, som han fortæller, at man om Natte-Tider pleiede at see paa Toppen af det Bierg Ida udi Aſien (a), og af *Pompon. Mela* (b) ogsaa anføres; hvilket vi her tillige med meget andet af de ældste Tider ville gaae forbi, og alene til en Prøve, at Nordlyset da omstunder, som sagt er, ei har været noget rart og usædvanligt, men ofte af de Tiders Hiſtorie-Skrivere antegnet, endnu hertil legge følgende Ord af *Seneca* (c): Dubium autem, inter hos, Cometas, ponantur *trabes*

lode sig see mod Norden p. 446. ed. Er. Roterod., som og af hvad Prof. *Ramus* paa anførte Sted herom har antegnet, og vi siden ved givne Leilighed dets angaande videre skal anføre. Samme Mening har ogsaa nogle af de Gamle, hvoriblant *Epigenes*, som selv havde studeret hos disse den Tid, saa navnkundige Philoſophos, tillagt Chaldæerne, foregivende, at disse ingen anden Kundskab havde om Cometerne, end at de optendtes, ved det Luften, ligesom i en Virvel-Vind, blev sat i en hæftig Bevægelse og omdreiet, Seneca loc. cit. p. 444. hvilken Beskrivelse vel nok kan passe sig paa Nordlysets flygtige Omfart i Luften. Men nu mærker man, at de Gamle ey har været ukyndige i at udregne Cometernes Løb, og forud sige, naar de vilde lade sig see, hvilket en anden Græsk Philoſophus, *Apollonius Myndius*, som ogsaa havde studeret udi Chaldæa, i Særdeleshed tillegger de Chaldæiske Aſtronomis, naar han siger, at de Chaldæer regnede Cometerne blant Planeternes Tal, og at man vidste deres Løb. Seneca loc. cit. p. 444. Med hannem stemmer og Diod. Siculus overens, som Biblioth. Lib. 1. p. 73. beretter: at de Ægyptiske Aſtronomi har kundet forud sige Cometernes Opgang, og at de Chaldæer ligeleves har obſerveret Cometernes Løb. loc. cit. p. 116. Ja at man ogsaa den Tid har vidst af deres Vidtloftige Elliptiske Gang at sige, det kan man see af disse Ord hos *Senec.* loc. cit. p. 447. Caterum non eſt illi, Cometæ, palam curſus, *altiora* mundi secat, & tunc demum apparet, cum in *imum* curſus ſui venit; saa at de Tanker, man i vore Tider gior sig om Cometernes Løb og Beskaffenhed vel ikke ere saa nye, som de fleste mene, der kaste de Gamle under Benken, og derfor af Uvidenhed anſee meget for nyt, som dog er gammelt nok. Altsaa kan vi nu af foranførte giøre den Slutning, at hvad som egentlig tilkom de rette Cometer, nemlig at Chaldæer kunde forud sige, naar de vilde lade sig tilsyne, er af Vildfarelse ogsaa tillagt Nordlyset, som enten af dem, eller andre ogsaa blev regnet blant Cometerne.

(z) Biblioth. Lib. 14. p. 460.

(a) Lib. 17. pag. 491.

(b) De Orbis Situ Lib. 1. de Æolide.

(c) Loc. cit. Lib. 1. pag. 393.

& *pithiæ*, quæ raro sunt visæ. Multa enim conglobatione ignium indigent, cum *ingens illorum orbis* aliquantum matutini amplitudinem Solis exuperat. Inter hæc ponas licet, & quod *frequenter in historiis* legimus, *coelum ardere visum*. Cujus nonnunquam tam sublimis ardor est, ut inter ipsa sydera videatur, nonunquam tam humilis, ut speciem longinqui incendii præbeat. Af hvilke Ord man merker, at Seneca har vidst at skille mellem trende Slags Nordlyse. Det første, som var tilligt det rareste at see, kalder han trabes og pithias, og bliver det samme, som viser sig i en Bue eller stor Runddeel mod Norden, hvoraf mangfoldige Straaler, ligesom Bielker, opstige, og komme, ogsaa i vore Tider, særdeles i de sydlige Lande, sield n til Syne. Det andet, hvorom der ofte blev meldet i Historierne, var det, som udspredde sig næsten over den hele Himmel, og kommer overeens med det Nordlys, som synes at stige saa høit i Veiret, at det rekker til Zenith, eller noget derover. Den tredie stod lavt ved Jorden, og viste sig kun lidet over Horizonten, ligesom man kunde see en Ild langt borte. Hvorom, saa velsom adskillige andre Slags Gestalter af Nordlyset, ogsaa *M. Ann. Lucanus*, der levede i Neronis Tider, taler med disse Ord(d).

„Superique minaces
„*Prodigiis* terras implerunt, *æthera*, pontum.
„Ignota obscuræ viderunt *Sidera* noctes,
„*Ardentemque polum flammis*, coeloque *volantes*
„Obliquas per inane *faces*, crinemque timendi
„Sideris, & terris mutantem regna cometem;
„*Fulgura* fallaci micuerunt crebra *sereno*:
„Et varias ignis denso dedit aëre formas.
„Nunc *jaculum* longo, nunc sparso lumine *lampas*
„Emicuit: *Tacitum* sine nubibus ullis
„*Fulmen*, & *Arctois* rapiens è *partibus* ignem,
„Percussit Latiale caput &c.

Ved

(d) Pharsal. Lib. 1. v. 524. seqq.

Ved hvilke Ord man tillige merker, at Poëten taler om disse Vidunder, som Tegn paa Gudernes Vrede, i Anledning af *J. Cæsaris* Død; hvortil ogsaa *Virgilius* sigter blant andet med disse Ord (e):

Non alias *coelo* ceciderunt plura *sereno*
Fulgura: nec *diri toties* arsere *cometæ*.

Saa man deraf kan see, at disse phænomena ogsaa i de Tider ere blevne anseete for mere end blot naturlige Hendelser, og derfor, ved indfaldende mærkværdige Forandringer, i Særdeleshed og fremfor ellers, i Agt tagne og optegnede. Og er det i Anledning deraf, at *Dio Cassius* i hans Histor. Rom. Lib. 75. Histor. Severi taler om det Luft-Skin, som A. U. C. 949. og A. Ch. 196, er seet i Rom, med den mærkværdige Omstændighed, at der samme Tid, i klar Luft, faldt en Dugg, der havde en Sølv-Farve, og forsølvede Kaaber-Penger og andet, som man dermed anstrøg. Hvorom han saa taler: Nos quidem his rebus eo magis perturbari coepimus, quod noctu tantus repente ignis in aëre, qua parte spectat ad Septentrionem, est visus, ut alii totam urbem conflagrare, alii coelum ipsum ardere existimarent. Mihi quidem inter coetera maxime fuit admirationi, quod coelo sereno, pluvia rori similis colorisque argentei, in forum Augusti defluxit, quam ego etsi non vidi cum caderet, tamen ut cecidit, exploraui, eaque ita, ut si esset argentum, obliui numulos aliquot æreos, mansitque is color tres dies, quarto vero die, quicquid illitum fuit, euanuit.

§. 12.

Da de Franske og andre Nationer, som boe norden for Italien og Grækerland, nogen Tid efter Christi Fødsel, begyndte selv at optegne hvad mærkværdigt sig blant dem kunde tildrage, saa finde vi strax flere, og vissere Tegn hos deres Skribenter, at Nordlyset

(e) Georgic. Lib. 1.

har været dem bekiendt. *Idatius*, Episcopus Lemicensis, det er, Biskop over den Provints i Spanien, som kaldes Gallicia, fortæller i hans Chronico (f), at Aar 453. bleve mange Tegn seete paa Himmelen; hvorpaa han temmelig tydeligen beskriver os et Nordlys, som da lod sig tilsyne, saa vidt man efter de Tiders Maade kan vente, og af en, der boede saa langt mod Sønden. Hans Ord ere disse: In Gallicia terræ motus assidui. *Signa* in coelo plurima ostenduntur. Nam pridie nonas Aprilis tertia feria, post Solis occasum, ab Aquilonis plaga coelum rubens sicut ignis, aut sangvis, efficitur, intermixtis per igneum ruborem lineis clarioribus in speciem hastarum rutilantium deformatis; à die clauso usque in horam noctis fere tertiam signi durat ostensio, qvæ mox ingenti exitu perdocetur. Hvad det har været for en mærkelig Hendelse, som Autor her til sidst taler om, og mener, at dette Tegn har forud tilkiendegivet, det kan vi see saa vel af det efterfølgende, som og af *Isidoro Hispalensi*, der i sin Chronico (g) med selv samme Ord har beskrevet dette phænomenon, samt af Chronico Magno Belgico (h), hvoraf vi har taget Aarstallet, nemlig at det har været det store Slag paa de Catalauniske Marke, hvori de Hunner bleve slagne; Og er det samme Aar, hvorom *Prosper Aquitanus* (i) kun saa kortelig taler med disse Ord: Plurima hoc anno *Signa* apparuerunt, uden at sige hvilke disse Signa eller Tegn egentlig har været; saa man deraf kan mærke, at Nordlyset i de ældre Tider ofte er seet, men ei altid af de da levende Skribenter omtalt, eller saa tydelig beskrevet, at det kan tydelig kiendes igien. At Nordlyset ogsaa for nys anførte Tid i de sydlige Lande er seet, tviler jeg ikke paa, og bestyrke i min Mening af bemeldte *Prosp. Aqvitano*, som i hans Chronico (k), blant de mærkværdige Ting, som tildroge sig under The-

(f) Ap. *Du Chesne* Scriptor. Francic. Tom. I. p. 190.

(g) Ap. *Grotium* in Hist. Goth. Longob., Wandalor. pag. 717.

(h) Ap. *Pistorium* Script. Germanic. Tom. III. pag. 16.

(i) *Euseb.* Chron. pag. 52.

(k) Ap. *Du Chesne* loc. cit. p. 197 Endnu ældere er det, som blev seet An. 163. i Grækerland; hvorom *Chronograph. Saxo* Leibnit. Access. Hist. p. 28. saa taler: Annus Dn. CLXIII

Theodosii M. Regering, ogsaa anforer dette: at et forskrekkeligt Tegn lod sig see paa Himmelen i alle Maader lig en Støtte. Og bliver dette uden Tvil det samme, som *Eusebii* Chronicon (l) henforer til Aar 391. med disse Ord: *Signum* in coelo qvasi columna pendens ardensque per dies 30. apparuit; Sex Aar derfra at regne nemlig 397, mælder saa vel samme *Prosp. Aquitanus* (m) saa og *Marcellinus Comes* (n), om et andet Nordlys, med disse Ord: An. 397, terræ motus per dies plurimos fuit, coelumque ardere visum est. Hvortil kan legges det phænomenon, som den første blant nys anforte Skribenter, under Arcadii og Honorii Regering, saaledes omtaler; Constantinopolis eminentem iram Dei, igne super nubem terribiliter fulgente, formidans toto ad poenitentiam animo conversa, subtersugit. At jeg intet skal tale om det forunderlige Tegn, som han siger at have vist sig paa Himmelen (o), under Keiser Maximo; og et andet, som blev seet samme Aar, som Keiser Anthemius kom til Regieringen, hvorom *Victor Turunensis* taler med disse Ord (p) *Signum* in coelo ex nube velut *centum* apparuit per dies 10. Anthemius Romæ imperium sumpsit. Som mere tydelige, kan endnu hertil foies det Luft-Syn mod Norden, som findes antegnet hos *Pistorium* (q), at være seet, omtrent Aar 434, ligesom en Lue i Nord: Coelum ab aquilone efficitur quasi igneum; og det, som *Marcellinus Comes* (r) bevidner et eengang, men ofte, at være seet, syv Aar forend Keiser Anastasius ved Døden afgik, naar han saa siger: Sæpe coelum à Septentrionali plaga ardere visum est.

CLXIII. M. Antonii II. Lucio Cæsari Athenis sacrificanti ignis in coelo ab occidente in Orientem ferri visus est. Hvilke Ord allerførst synes at være tagne af *M. Aurel. Cassiodori* Chron., hvor samme og findes.

(l) pag. 189.

(m) In continuat. Chron. *Eusebii* pag. 190.

(n) Chronic. pag. 36. annex. Chron. *Eusebii*.

(o) loc cit. pag. 198.

(p) Chronic. pag. 3.

(q) Tom II. Script. Rer. German. pag. 499.

(r) Chron. annex Chron. *Eusebii* pag. 48.

§. 13.

I det 6te og 7de Seculo har man ei heller havt Mangel paa adskillige Luft-Syne, som ere foraarsagede af Nordlyset; Og det ei allene i Europa, men end ogsaa, hvilket vel er verdt at legge Merke til, i de Asiatiske Lande; som kan sees af det, S. J. Baumgarten i hans Nachrichten von merkwürdigen Büchern 5ter Band pag. 136, anfører af en Chronico Edesseno in Cap. 30. Biblioth. Oriental. Jos. Sim. Assemanni Tom. I. ad ann. 502. & 22. Aug. med disse Ord: Es erschien gegen der Mitternachts Seite am Himmel ein sehr starkes Feuer, welches die ganze Nacht hindurch zu brenen geschienen. *Sigebertus Gemblacensis* fortæller i hans Chronographia (s), at Aar 541. saae man man Himmelen brænde; Coelum ardere visum; hvorved han, saa velsom andre af disse Skribenter, intet andet har forstaaet, end det Skin paa Himmelen mod Norden, som nu kaldes Nordlys; hvilket af andre Steder let kan sees, besynderlig hvor de Ord: à Septentrione, legges til: Coelum à Septentrione ardere visum. Samme bør ogsaa gielde og i Agt tages, naar han paa foranførte Sted (t), under Aaar 555. bruger disse Ord: Species *lanceæ* in coelo apparuit: eller som *Albert. Stadensis* skriver: Ignis in coelo apparuit instar *lanceæ*. Thi overalt hvor man hos Skribenterne finder de Ord: Lanceæ ignitæ, hastæ, ictus, faces, acies, columnæ, trabes &c., kan man være forvisset, at de mene Nordlyset. Gaaer man derfor videre, saa finde vi strax en anden Beskrivelse over Nordlyset, naar det hos samme Skribent saa heder (u): An. 567. *Hastæ igneæ* in coelo visæ sunt; og endnu bædre frem, atter en ny Forandring, fremsat i disse Ord (x): An. 580. Ignis per coelum discurrere visus est; foruden andre, som siden hos efterfølgende Aar skal anføres

(s) Ap. *Pistorium* Script. Germ. Tom. I. pag. 735.

(t) Pag 738. *Chronog Saxo.* Leibnitz. Access. Histor. pag. 85. taler og derom saaledes: Apparuit ignis in coelo quasi specie lanceæ.

(u) Loc. cit. pag. 739.

(x) Loc. cit. pag. 741.

res. Alle disse adskilte Talemaader bemerke derfor intet andet, end eet og det samme, og ville intet andet sige, end hvad Chronicon *Rheginonis* (y) vel med andre Ord, men dog i samme Mening omtaler, naar det saa heder: An. 580. Coelum ardere visum est. Hvilket jeg paa dette Sted eengang for alle har villet antegne, paa det samme siden skal ikke være os til Ophold, eller behøve videre at erindres.

§ 14

Foranførte Beskrivelser over Nordlyset ere kun korte, og derfor ey saa tydelige, som vi gierne ønskede; hvorover vi nu ville tage en Skribent for os, som med større Vidtløftighed og Tydelighed beskriver os dette Phænomenon, saadant som han selv med sine Øyne har seet det, og samme til visse Tider optegnet. Den jeg her mener, er foranførte *Gregorius Turonensis*, een af de beste Skribenter, vi har paa de Tider, som i hans Historia Francorum (z) derom paa adskillige Steder taler, og først saaledes: Cum autem apud Parisios moraremur, *Signa* in coelo apparuerunt, id est, viginti *radii* à parte Aquilonis: qui ab Oriente surgentes, ad Occidentem properabant. Ex quibus unus prolixior, & aliis supereminens, ut est in sublime elatus, mox defecit, & sic reliqui, qui secuti sunt. Af hvilke Ord man merker (1) At dette Nordlys maa have været temmelig stort, og af det Slags, som ikke ere saa almindelige, da det var saa tydeligt at see, end ogsaa for dem i Frankerige, at de kunde skille og tælle hver Straale. (2) At Nordlyset den Tid har ladet sig see paa samme Sted af Himmelen, som nu omstunder, nemlig først om Aftenen, naar det begyndte at tendes, mod Østen, eller i N. O. hvorfra det videre spredde sig ud til Vesten, eller N. V. (3) At det da paa samme Maade, som endnu skeer, har spillet i Luften, ved at kaste ideelig Straaler fra sig, den ene efter den anden, hvilke alle, efter at være komne til en vis Høyde

(y) Ap. *Pistorium* Loc. cit. pag. 185.

(z) Libr. 5. pag. 338. ap. *du Chesne* script. Franc. Tom. 1.

de paa Himmelen, igien ere forsvundne, og atter andre i deres Sted opkomme.

§ 15

Kort Tid efterat dette phænomenon, Aar 580. omtrent, havde været til Syne i Paris, fortæller bemeldte Skribent et andet Syn, udi Kong Childeberti femte Regierings Aar, som bliver omtrent 581. at være seet paa Himmelen i Sept. Maaned, hvilket han saaledes beskriver: In Turonico vero eo anno mane priusquam dies inluceſceret, fulgor per coelum eucurriſſe viſus eſt, & ad Orientis plagam cecidiſſe. Sed & ſonitus deruentis arboris per totam terram illam auditus eſt. Qvod ideo non eſt de arbore æſtimandum, quia in quinquagingta aut amplius miliaria eſt auditum (a). Det er just ikke saa klart at sige, hvad man egentlig skal giøre af det Lyd eller Susen, som Skribenten her siger, at man tillige med dette Skin at see, kunde høre paa mere end 50 Mile. Torden-Brag med Lynild kan det ikke have været: Thi saadant var vel vor gode Biskop ei saa ubekiendt eller u-sædvanligt. Andre Luft-Skin føre ingen saadan Vulder med sig. Har det derfor været et Nordlys, som den Tid blev seet, under Skikkelse af et stort Træ (thi saaledes har de Gamle og foreſtillet sig det (b)) men i en Hast ved Dagens Komme igien er forsvundet, hvilket er rimeligst; saa kan man giøre sig de Tanker derom, at de Gamle (c) har havt samme Indbildning, som og nogle i vore Tider, at Nordlyset førte et Slags Vulder eller Susen med sig, hvilket man altsaa bildte sig ind at høre overalt og saa langt, som dette phænomenon lod sig see.

§ 16

Vi komme til vor Forfatter igien, som endnu har flere, saa kaldede Tegn at fortælle os, hvilke bleve seete 2de Aar efter nys anfør-

(a) Loc. cit. pag. 343.

(b) See *Frobeſii* Nou. & Antiq. Luminis Borealis Spectacula p. 14. ad. 570.

(c) At det og virkelig saa har været, kan man see §. 15. 37. 48. 69.

forte, altsaa 583 eller der omtrent; iblant andre et, som han saaledes beskriver (d): In die autem Sancto Paschœ apud Suessionas civitatem coelum ardere visum est, ita ut duo apparerent *incendia* & unum erat majus, aliud vero minus. Post duarum vero horarum spacium conjuncta sunt simul: factaqve *pharo* magna, evanuerunt. Af disse Ord kan vi slutte, at Skribenten her mener den Skikkelse, hvorunder Nordlyset viser sig, naar det fratvende eller flere Kanter af Himmelen, stoder sammen mod Zenith, og der gior lige som en Krans eller Cirkel, men derpaa forsvinder, hvilket af de nyere og er observeret (e). Ellers anforer han foruden dette, endnu et andet Luft-Skin, som og er seet i Frankerige, samme Aar, eller nestfolgende, brugende desse Ord (f): Hæc in hoc anno *signa iterato* adparuerunt &c. Per coelum ignis discurrere visus est. Samme Aar merkede man og i den Stad Anjou et Jordskelv, som paa anforte Sted videre berettes.

§ 17

Atter tvende Aar fra forommeldte at regne, nemlig i Kong *Childeberti* niende Regierings Aar, eller omtrent 585, lod Nordlyset sig igien see med en særdeles Klarhed, der foraarsagede saadant Skin mod Norden, at det lignede Morgenrøden, naar Solen gaaer op; Hvorom vor Forfatter saa taler (g): His diebus adparuerunt á parte Aquilonis nocte media *radii* multi, *fulgore nimio* relucentes, qui ad se venientes iterum separabantur, usq; quo evanuerunt, sed & coelum ab ipsa Septentrionali plaga ita resplenduit, ut putaretur *auroram* producere. Som vi heraf kan see, saa har dette Nordlys uden Tvivl været saa sterkt, at det kunde lignes med de fornemste, som i de nyere Tider ere seete.

(d) Loc. cit. pag. 361. Lib. 6.
(e) See *Weidleri* Comment. de Aurora borcali p. 10. §. 13.
(f) Loc. cit: pag. 363.
(g) Loc. cit. pag. 368.

§ 18.

Ikke lang Tid derefter ſik man paa ny et Nordlys at ſee ſom ikke var af mindre Anſeelſe og Betydenhed end forrige; Hvorom vor Skribent giver os følgende Underretning (h): Erat cum hæc agebantur, menſis decimus. Tunc adparuerunt in caudicibus vinearum palmites novi cum uvis deformatis; in arboribus flores. *Farus* magna per coelum diſcurrens, quæ *priusqvam lux in die fieret*, late mundum illuminavit. Adparuerunt etiam in coelo & radii. Aparte ſeptentrionali *columna ignea* quaſi de coelo pendens per duarum horarum ſpacium, viſa eſt, cui *ſtella* magna ſuperpoſita erat. In Andegavo terra tremuit: et multa alia *ſigna* adparuerunt, quæ ut opinor, ipſius Gundobaldi interitum nunciauerunt. Her maa jeg erindre (1) at Nordlyſet ogſaa i de Tider forſvandt, ſaa ſnart Dagens Lys begyndte at brekke frem; ſom af nys opregnede kan ſees. (2) At dette Nordlys har foreſtillet ſig under adſkillige Skikkelſer, og været at ſee til, undertiden ſom en pharus eller ſtor Ild, der foer af og til paa Himmelen; undertiden ſom lyſe Straaler, ſom ſkøde ſig op i Luften; og undertiden ſom en Støtte eller Cirkel-Bue mod Norden: Hvorunder vi da har næſten alle de ſlags Maader indbefattede, paa hvilke ſamme endnu for os pleier at viſe ſig. (3) At denne og andre naturlige, ſkiønt ei ſaa rare Hendelſer, ere antegnede i Anledning af Kong Gundobaldi Død, ſom efter Forfatterens Meening, derved blev forud tilkiende givet.

§ 19

Men nu komme vi til en Beſkrivelſe over Nordlyſet, ſom overgaaer alle, vi hidintil har haft. Og er ſamme ſaa meget mere merkværdig, ſom den lærer os, at Nordlyſet ogſaa paa de Tider er ſeet, ikke allene een Nattes Tid, men hele tre Nætter i Rad efter

(h) Lib. 7. loc. cit. pag 379.

ter hinanden (i); hvilket vel skal være en rar Hendelse, end og i vore Tider, for dem, som boe langt mod Sønden. Vi ville høre Skribentens egne Ord derom, som ere disse (k): Dum autem in illo loco (in monasterio Eposii, octo milliaria à castro Confluentis distanti:) commoraremur, vidimus *per duas noctes Signa*, in coelo, id est *radios* à parte Aquilonis tam clare splendidos, ut *prius* sic adparuisse non fuerint visi: & ab utraque quidem parte, id est ab Euro & Zephyro, *nubes sangvineæ*. *Tertia* vero *nocte* quasi hora secunda adparuerunt hi radii. Ecce dum hos miramur attoniti, surrexerunt à quatuor plagis mundi alii horum similes. Vidimusqve *totum coelum* ab his operiri. Et erat *nubes* in medio coeli *splendida*, ad quam se hi radii colligebant in modum *tentorii*, quod ab imo ex amplioribus inceptum *fasciis* angustatis in altum, in unum *cuculli* caput *sæpe* colligitur. Erantqve in medio radiorum & aliæ *nubes*, ceu coruscum valde *fulgurantes*. Quod *Signum* magnum nobis ingessit metum. Operiebamur enim super nos aliqvam plagam de coelo transmitti. Af disse Ord kan vi nu let slutte (1) At Nordlyset i de Tider har været temmelig gieng, da Forfatteren her gior en Ligning imellem dette Norslys, som noget rart og usædvanligt, og dem, som tilforn pleiede at sees. (2) At dette Nordlys har været seet af de største og forskrekkeligste, man nogen Tid har seet, da det strakte sig langt over deres Zenith, som saae det saa langt mod Sønden, skiulte næsten den ganske Himmel, og syntes paa endel Steder ligesom blodrøde Skyer. (3) Har vi her en temmelig tydelig Beskrivelse over den Skikkelse af Nordlyset, hvorom tilforn (§. 16.) er meldet, da mangfoldige lyse Straaler eller Bendler stode sammen mod Zenith, eller den middelste Deel af Himmelen, og der forestille ligesom et Telt eller Munkke-Hette, hvis øverste Spidse er en

i) At saadant og i længere Tid er skeet, kan man see af et Sted hos Lycosthenem, anført af *Frobesio*, Phænom pag. 16. ann. 676, hvor det heder: Coelum maximo spectantium terrore *decem dies* est visum ardere. See og foregaaende (§. 12.) hvor der ere anførte 2de Steder om brændende Luft-Syne, som ere seete, det ene 10, og det andet 30. Dage efter hinanden.

k) Loc. cit. pag. 400. Lib. 8.

lys Skye. (4) Merker man, at dette Luft-Syn er blevet anseet som et Forbud og Forevarsel for en eller anden forventende Plage af Himmelen.

§. 20.

Endnu har vi et par Steder tilovers, hvor vor Forfatter taler om Nordlyset, nemlig det, som tilforn (§. 10.) af os er anført, men gjøres ikke fornødent her at igientage, og desuden et andet, hvor han saa løselig taler derom med disse Ord (l): *Radii* à parte Aquilonis adparuerunt. Ellers kan her tillige observeres, at Skribenten paa dette Sted antegner det samme om den da indfaldende milde Høst, som han engang tilforn, da Nordlyset og lod sig see, har i Agt taget og anført (m) nemlig, at da Vin-Høsten var forbi, begyndte nye Grene med Vin-Druer at udspire, Træerne at bære Løv, og nye Æbler at komme for Dagen; som og, at der samme Aar indfaldt et meget vaadt Veir og overmaade megen Regn, med videre. Endelig kan til foranførte endnu føies en noget yngre Skribentes Vidnesbyrd. Samme er *Fredegarius Scholasticus*, som levede i Kong Pipini Tider, og taler om et Nordlys, der 2de Aar efter hinanden lod sig see under Kong Theuderico og Theudeberto, med disse Ord (n): Anno 5. regni Theuderici (dette bliver omtrent 601.) iterum *Signa*, quæ superiori anno (600) visa fuerunt, *globi ignei* per coelum currentes, & ad instar multitudinis *hastarum ignearum*, ad Occidentem apparuerunt. Hvor vi tillige har en ny Forandring og Beskrivelse paa Nordlyset, da det har vist sig for Tilskuerne, dels som mangfoldige brendende Spyde, dels som mange gloende Kugler og runde Ild-Flammer paa Himmelen.

§. 21.

Dette kunde nu, saa vidt det 6te og 7de Seculum angaaer, være os Exempler nok. Men vi maae dog endnu anføre et for tillige

(l) *Loc. cit.* Lib. 9. pag. 413.

(m) See (§. 18.)

(n) Ap. *Du Chesne* Script. Franc. Tom. I. p. 747.

lige at vise, hvorledes Munkene i gamle Dage har vidst at betiene sig af dette, for den gemene Mand, særdeles i de Tider, saa forfærdelige phænomenon, til at indbilde de enfoldige hvad dem selv lystede, og sette deres afdøde Helgene, og saa kaldede Martyrer i Credit hos andre. Dette finder man, foruden flere paa andre Steder, hos *Sim. Dunelmenſem*, en Skribent, som levede i de det 12. Seculo og fortæller, at da Egbertus, de Cantuariers Konge, havseet igiennem Fingre dermed, at hans Frender, 2de unge Printser, af en ved Navn Thunes vare blevne myrdede, og begravne paa ringe og dem uanstendige Steder; blev man om Natten vaer et stort Skin over det Kongelige Slot, hvoraf Kongen lod sig bevæge til at lade dem tage op igien, og med stor Stats og Proceſſion paa et andet Sted begrave. Vi ville herom høre hans egne Ord, som ere disse (o): Etenim intempeſta noctis quiete viſa eſt diuinitus *coruſca* ſupra aulam palatii Regis fulſiſſe *luminis columpna*, quæ illuſtratione inſolita plures turbauit ex Regis familia &c. Cum digreſſus (ſc. Rex) à domo vidit *orbem* noui ſplendoris *incanduiſſe albedine*, cujus procreatio diffluebat à præfato luminis mirabili ſolio; med videre, som hos Skribenten selv kan eftersees, da jeg her, for at undgaae Vidtløftighed, allene har villet anføre det, som Nordlyset egentlig angaaer. Ellers fortælles dette Phænomenon, med bemeldte Omstendigheder, ogsaa af *Matth. Weſtmonaſterienſi* (p), som levede et Par hundrede Aar efter foranførte Skribent, og henføres til Aar 654.

§. 22.

I det ottende Seculo har Nordlyset ei heller været saa borte for alles Øine i de sydlige Lande, at jo Skribenterne har fundet et og andet derom at optegne. Nys anførte *Matth. Weſtmonaſterienſis* fortæller (q), at Aar 743. saae man saa sterkt et Nordlys, som ingen i den Tid tilforn havde seet: Anno gratiæ 743. viſi ſunt in

(o) Vid Scriptor. 10. Hiſtoriæ Angl. edit. à *Twyſden* pag. 88. De geſtis Regum Anglorum.

(p) Flor. Hiſtoriarum pag. 119.

(q) Loc. cit. pag. 140.

aëre *ictus ignei*, *quales* nunquam mortales illius æui viderunt, gi-vende dermed tilkiende, at Ild-Kaske i Luften, som han kalder det, vare vel seete, af samme Slags, men aldrig af nogen, saa-dane og saa stærke, som da. Imidlertid har han dog, alt siden foranforte Aar 654. indtil nærværende, slet ingen anteegnet; Saa man af dette, saa vel som andre Steder, med Billighed kan slutte, at Skribenterne ingenlunde har optegnet os Nordlyset alle de Gan-ge, naar det har ladet sig see for dem, og det kuns var af det al-mindelige Slags; men allene dets merkværdigste Phænomena, naar det enten, har vist sig overmaade og usædvanlig stort, eller med større Klarhed og forfærdeligere Anseelse, end ellers pleyede at skee, eller og der fulgte en serdeles merkværdig Hendelse strax derefter, eller var indfaldet kort tilforn: Thi i saa Fald var alles Øine henvendte til saadanne Ting, og saa hedte det strax, at des-lige phænomena vare Forevarsler for den eller den Ulykke, for et eller andet Dodsfald, og saa videre, hvilket af foranforte saa vel som efterfølgende Steder noksom kan sees. Foranforte phæ-nomenon bliver vel ellers det samme som *Sim. Dunelmensis* (r) og *Roger. de Houeden* (s) ogsaa omtaler, men henforer til Aar 745. Thi saadane ere Dunelmensis Ord derom: Anno 745. visi sunt in aëre ictus ignei, quales nunquam ante *mortales illius æui* vide-runt, & ipsi *pene per totam noctem* visi sunt Kal. scilicet Januar.; af hvis Tilleg, da han siger, at det er blevet seet næsten den hele Nat igiennem, man ogsaa videre kan skonne, at det er Nordlysets overmaade og mere end sædvanlige Klarhed og Langvarighed hvilket disse Skribenter tale om, som noget rart og usædvanligt, og ikke Nordlyset selv (t). Siden finder jeg intet om Nordlyset, forend Aar.

(r) De Gest. Reg: Angl. ap. *Twysden* loc. cit. pag. 104.

(s) Annal. Part. pr. fol. 231. int. Script, Rer. Anglicarum quinque post Bedam.

(t) Af samme Aarsag til dels treffer man og omtrent ved samme Tider, et andet Luft-Syn, af Nordlysets Art optegnet i *Nicephori* Constantinop. Histor. int Scriptor. Byzant edit. Ven. Tom. VII. p. 33. ad ann. 750. med disse Ord: Tum enim horrendum, quoddam in aëre monstrum atque *inusitati terroris* aspectum, est: idque circa vesperam exorsum tota nocte deinceps apparuit, & contuentium animos ineredibili metu

Aar 765, da sidst bemeldte Skribenter fortælle, at ligesaadant et phænomenon, som forrige Gang, har ladet sig see, naar det saa heder: Anno 765. ignei ictus in aëre visi sunt, *quales* quondam apparuerunt tempore nocturno Kal. Januar. ut superius prænotauimus. Altsaa har dette Nordlys været ligesaa stort og mærkværdigt, som næst foromtalte, og er just derfor blevet antegnet. Elleve Aar derefter, har Nordlyset atter været overmaade stort og forferdeligt at see, saa det, som noget rart og betydeligt, er anseet for værdt at optegne til Efterkommernes Underretning: Thi saa taler foranførte *Matth. Weſtmonaſterienſis* derom (u): Anno gratiæ 776. visa sunt in coelo rubea *signa*, post occasum Solis, & *horrenda*. Og bliver det uden al Tvil selv samme phænomenon, eller et andet, af samme Skikkelse, som *Joh. Bromton* taler om udi hans Chronic. (x) med disse Ord: Hoc anno (Ethelredi primo) post occasum Solis signa in coelo rubea videbantur. Skiønt Aarstallet ei kommer overeens: Thi den Kong Ethelred, hvorom her tales, hans første Regerings Aar bliver, efter Westmonasterienſis Regning, 773. Nogle Aar derpaa, har en sterk Sygdom grasseret udi Frankerige; og som det samme Tid, da det ved saadane Leiligheder, var Folk om Tegn at giøre, just saaledes traf ind, at Nordlyset lod sig see, saa fik det strax den Ære at være med i Legen, og

metu ac ſtupore perculit. Videbantur enim aſtra omnia ordine ſuo ac ſtatione diſſoluta in terram decidere atqve ubi prope illam attigerant, nullo cujusdam damno diſſipari. Hoc tam immane prodigium pleriqve *toto* paſſim *orbe* viſum eſſe memorant. Til dette kan endnu føies et Par andre Exempler; det ene af Aar 753, da Pave *Stephanus*, efter *Alber. Monachi* Beretning, reiste til Frankerig, for at anføge Pipinum om Hielp mod de Longobarder; hvorom bemeldte Autor saa taler, Chronic. Part. pr. p. 91. Stephanus Papa ad expetendum Pipini Regis auxilium cogitur in Franciam venire, cui in veniendo in una noctium apparuit Signum magnum in coelo, globus ſcilicet igneus à parte auſtrali, declinans à Galliæ finibus in partibus Longobardorum. Det andet af Aar 754, da de Longobarder af foromtalte Pipino bleve overvundne, saaledes paa nys ananførte Sted pag. 94. beskrevet: Per idem etiam tempus Stellæ de coelo cadentes apparuere, ita ut omnes hoc videntes conſummationem Seculi inſtare putarent.

(u) Loc. cit pag. 144.

(x) Ap. *Twysden* Script. 10. Angl. colum. 796.

og blive indført udi Annales Francorum (y) med disse Ord: Et sex dies ante Natale Domini tonitrua & fulgura immensa apparuerunt &c. & *arcus coeli* in nubibus apparuit per noctem, & postea vero mortalitas magna fuit. Hvoraf man merker, at dette Nordlys er blevet seet under Skikkelse af en Bue, og synes Forfatteren at have taget det for Regnbuen selv; saa det ikke har været af de sædvanlige Nordlyse, men af det Slags, som ikke saa ofte sees, end og i de nordlige Lande selv; Og hvad Under da, at det saa vel i den Henseende, som af forbemeldte Aarsag, fremfor andre, er nøie blevet i Agt taget og opskrevet (z)? Dette Nordlys blev ellers seet 786, om hvilket Aar et gammelt Fragment. de Gestis Caroli M. (a) allene har antegnet disse Ord: Hoc anno multa *Signa* apparuisse dicuntur; Til Bevis, at Nordlyset ofte er seet, skiønt det af en eller anden Skribent ei udtrykkeligen nævnes.

§. 22.

Det af Annal. Francorum foranførte Phænomenon, som lod sig saa tydelig see udi Frankerige, tale de Engelske Skribenter slet intet om, uden Tvil fordi ingen almindelig Sygdom, Pest eller Krig den Tid blandt dem indfaldt; Men saa snart een eller anden af saadane Lande-Plager indfandt sig, strax blev man Nordlyset vaer, og maatte da i Mangel af Cometer, ogsaa Lynild og Dra-

(y) Ap. *Du Chesne* Loc. cit. Tom. II. p. 23.

(z) Samme kan ogsaa siges am det Luft-Skin, som hos Alber. Monach. Chron. Part. post. p. 114. findes optegnet hos det Aar 778. i Anledning af Keiser Carl den Stores Tog til Spanien mod Morerne, og hvorover de Tiders overtroiske Mennesker har vidst at giøre sig egne Betenkninger, som det skulde være et Seiervindings Tegn, eller en Veivisser fra St. Jacobi Gallicien, naar det saa heder: Glorioſiſſimus Apoſtolus Jacobus in viſione apparens Karolo, oſtendit ei quendam *Caminum* (ideſt viam) Stellarum, incipientem à mari Friſiæ & tendentem inter Teuthoniam & Italiam, & inter Galliam & Aquitaniam, rectiſſime tranſeuntem per Gaſconiam Baſchlamque & Navarram & Hyſpaniam *uſque Galliciam* &c. Tunc Karolus exercitibus ſuis Hyſpaniam ingreſſus &c.

(a) Ap. *Du Chesne* loc. cit. Tom. 2. pag. 207.

Drager i Luften, agere Busemænd. Aar 793. havde Engelland adskillige Plager at drages med, og derfor har ey heller Skribenterne forsømt at optegne alle saa kaldede Tegn og Vidunder, som den Tid lode sig see, hvorom *Sim. Dunelmensis* iblant andre saa taler (b) Anno 793 qui est annus Ethelredi Regis quarrus, dira prodigia miseram Anglorum terruere gentem. Siquidem *fulmina* abominanda & *Dracones* per aera *igneique ictus sæpe* vibrare & volitare videbantur. Quæ scilicet *signa* famem magnam & multorum hominum stragem pessimam atq; inedicibilem, quæ secuta est, demonstrauere. Undet! om ikke Lynild og Drager (hvis der ellers under disse Navne skal forstaaes andet, end Nordlyset selv) ogsaa andre Tider ere seete, hvilke dog uden ved saadane Leiligheder, ligesaa lidet ere i Agt tagne og optegnede, som Nordlyset, hvorom det nu, da man ved Hunger, Dyrtid og en stærk Død var sat i Angst og Andagt, strax heder, at det blev ofte seet. Ellers maa man ogsaa tilsidst merke, at Matth. Westmonasterienſis, som enten har taget sit af næst anførte Skribent, eller beskrevet et andet Nordlys med samme Ord som den forrige har brugt, slet intet melder om de saa kaldede ictus ignei, skiønt han for Resten anfører det andet næsten Ord for Ord saaledes: Eodem anno (sc. 795, som han setter i Steden for 793) miseram Anglorum gentem dira prodigia terruerunt. Nam *fulmina* abominanda & dracones per aëra *horride ardentes* volitare videbantur. Hvoraf man altsaa med Billighed kan slutte, at da denne intet taler om den foriges ictus ignei; hvorved Nordlyset gemeenligen blev betegnet, men beskriver samme, eller samme Slags phænomenon allene under Navn af Fulmina og Dracones, disse Skribenter da ved deres Lynild og Drager, for den største Deel, intet andet har meent, end Nordlyset selv.

§ 23

Vi komme til det niende Seculum, for at vise, at Nordlyset ligesaa vel da, som andre Tider har været bekiendt: Thi strax i Be-

(b) De Gest. Regum, Angl. ap. *Twysden* loc. cit. colum. 112.

gyndelsen deraf, nemlig 807, har samme ladet sig see, saa vel i Frankerige, som paa andre Steder, hvorom Chronic: Magn. Belgicum (c) saaledes melder: Qvarto Calendarum Martii fuit eclipsis Lunæ, & apparuerunt *aciés* in eadem nocte *miræ magnitudinis*, cum Sol in undecima parte piscium esset &c. Man maa vel merke, hvad Forfatteren her siger, nemlig at disse acies, eller Krigshære i Luften, har været forunderlig store: Thi derved giver han at forstaae, at skiønt der vel og har været seete andre af mindre Betydenhed, saa ere de dog ikke blevne antegnede, men allene ste disse, og andre desl ge, som vare af en rar og forunderlig Størrelse. Bemeldte Chronicon, som ogsaa visse Annales Francorum (d) anføre ellers dette phænomenon til Aar 808; som kan være en Copiiste-Feyl: Thi andre Annales Francorum (e) sette i den Sted 807, saa velsom *Rigino Prumicnsis Abbas* i hans Chronico (f) og Autor incertus vitæ Caroli M. (g) hvilke alle med hinanden igien synes at have taget det af *Eginhardo* (h) som levede ved samme Tider, da dette phænomenon blev seet, hos hvem man ogsaa finder bemeldte Aars-Tal 807, og dette Luft-Skin beskrevet med samme Ord, som de andre har bettent sig af. En Snees Aar derefter nemlig 827, har et sterkt Nordlys atter været til Syne, hvilket foranførte *Eginhardus* i Anledning af en vis Ulykke, som samme Tid overgik de Franske, har paa et andet Sted (i) anseet for værdt at optegne med disse Ord: Hujus cladis præsagia credita sunt *visæ multoties* in coelo aci-

(c) *Pistor.* Script. German. Tom. 3. pag. 51. Denne har uden Tvivl sit af *Alber. Monacho*, som i hans Chron. part. post. pag. anfører samme Ord, men setter Qvart. Kal. Februar. i Steden for Qvart. Calend. Mart.

(d) *Du Chesne* Script. Franc. Tom. 2. pag. 21.

(e) *Du Chesne* loc. cit. pag. 42.

(f) Ap. *Du Chesne* loc. cit. pag. 53.

[g] Ap. *Du Chesne* loc. cit. pag. 62.

[h] Annal. de Gestis Caroli M. ap. *Du Chesne* loc. cit. pag. 253.

[i] Annal de Gestis Ludovici Pii ap. *Du Chesne* loc. cit. pag. 271, Aar. 823. har saadant og været at see: An. 823, siger *Chronographus Saxo*; Leibnitz. Accessi Histor. pag. 134. Fulgura in sereno visa sunt. Samme taler og pag. 170 loc. cit. om det Nordlys, som blev seet Aar 827.

lo acies, & ille *terribilis nocturnæ corruscationis* in aëre discursus. Her har man nu tydelig Aarsagen, hvorfor disse Krigshære i Luften og forfærdelige Luft-Skin om Natten, just i dette Aar saa mange Gange, som Skribenten siger, og velmaae merkes, ere blevne seete og saa nøie optegnede, nemlig fordi de ved indfaldende onde ulykkelige Omstændigheder, ere blevne ansеete for betydelige Tegn og Forvarsler. Dette phænomenon findes derfor og af en anden Skribent, til samme Aar antegnet, men med andre Ord, som ere disse (k) Præcesserunt sane hanc cladem terribiles illæ sub tempore nocturno acies, *humano sangvine rutilantes ignisq; pallore* flagrantes. Det forekommer ogsaa, men med Eginhardi egne Ord, udi Annal. Francorum Fuldens. (b) og i Chronic. Magno Belgico (m) til hvilke kan legges Autor Annal. Reg. Franciæ hos *Reuberum* (n).

§. 24.

Det Aar 842. maa have været særdeles frugtbart paa de phænomenis, som vi nu kalde Nordlyset, da det, tre Gange efter hinanden, i eet Aar og paa en kort Tid, har ladet sig see saa sterkt i Frankerige, at Skribenterne derover ere bragte i Harnisk; som man kan see af Fragmento *Chronici Fontanellensis* (o) hvilket fortæller os det saaledes: *Kalend. Mart.* apparuerunt *acies* in coelo *prima hora* noctis, feria IV. Tertio Idus Martii feria secunda iterum apparuerunt acies in coelo *hora* noctis *secunda*, horribiles à *parte Orientis* in modum *albi coloris, nigri* & *rubei* sive *viridis*. Erant autem *aliæ majores, aliæ minores*, ac sine intermissione aut *occidehant*,

(k) Aut. incert. Vitæ Ludoviti Pii, ap. *Du Chesne* loc. cit. p. 305.

(l) Ap. *Du Chesne* loc. cit. pag. 545.

(m) Ap. *Pistor.* Script. German. Tom. III. pag. 56.

(n) Scriptor. Veter. Tom. un. pag. 52. Foruden foranførte taler og *Chronogr. Saxo*, Leibn. Acc. Histor. pag. 176, om et Luft-Skin, seet Aar 839, med disse Ord: Per *aliquot dies* plurimi ad instar *Stellarum* igniculi per coelum discurrere videntur

(o) Ap. *Du Chesne* loc. cit. pag. 387. Tom. II.

bant, aut *oriebantur*. Inter Orientem vero & Occidentem claritas erat ſumma. Sed hæ acies maxime totam plagam Aquilonarem repleverunt. Inter Occidentem vero & Aqvilonem apparuit in modum *Viæ latiſſimæ* claritas quædam usque prope medium coeli centrum ad meridiem quaſi tendens. Perdurauit autem usque mediam noctem. Et cum eſſet *Luna vigeſima*, tam mira claritas erat, ut intuentibus *miraculo* eſſet. Denne Beſkrivelſe over Nordlyſet er en blant de tydeligſte man har af de Tider, ſaa at enhver deraf let kan ſee, ei allene at dette phænomenon maa antages for Nordlyſet ſelv, men at ſamme ogſaa har været af en forunderlig Klarhed, og ſaa ſtærkt, at det ei har givet dem noget efter, ſom i dette Seculo i Frankerige ere ſeete. Man kan deraf ogſaa giøre ſig den Slutning, at dette Nordlys har været af det Slags, ſom viſer ſig mod Norden i Form af en Bue, hvilken Skribenten kalder Viam latiſſimam; og er det merkeligt, at ſamme har ſtaaet mellem Nord og Veſt, paa hvilket Sted den og i vore Tider viſer ſig, ſaa man i denne betydelige Omſtændighed ingen Forſkiel kan merke mellem dette og de nyere Nordlyſe. Samme maa ogſaa erindres i Anledning af det Forfatten her ſiger os om de adſkillige Farver, ſom dette Nordlys har havt, nemlig hvid, ſort, rød og grøn, ſaa man deraf kan ſee, baade hvor ſtærkt det maa have været, og at de Nyeres obſervation, denne Poſt angaaende, ei har været de Gamle aldeles ubekiendt. At jeg intet ſkal tale om de øvrige Omſtændigheder, ſom i denne Beſkrivelſe forekomme. Den tredie Gang, da Nordlyſet i dette Aar har ladet ſig ſee i Frankerige, var om Natten til den første Maji, hvorom det paa forommeldte Sted ſaaledes heder: Kal. Maji acies iterum in coelo iſto viſæ ſunt.

§. 25.

Men jeg havde nær forgiet at anføre et par Steder, hvoraf man tydelig kan ſee, at Nordlyſet ogſaa i de Tider, ei allene er ſeet adſkillige Gange i eet Aar, ſom nylig er viſt, men og nogle Nætter efter hinanden. Dette har tildraget ſig i tvende Aar, det ene

efter

efter det andet, kort for sidst anførte Tid, nemlig først Aar 839. hvorom *Annales Francorum Fuldenses* (p) give os efterfølgende Underretning; Eodem quoque anno (839) Stella Cometes in Signo arietis apparuit, & *prodigia* alia in coelo visa sunt: Nam & *coelum* noctu *serenum rubuit*, & per *aliquot noctes* igniculi plurimi instar *Stellarum* per aërem discurrere videbantur. Af hvilke Ord vi her ville anmerke, at Skribenten giver Nordlyset Navn af Ildfunkler og Stierner; da samme kan tiene os til Oplysning, et alene i hvad dets angaaende tilforn (q) er anført, men og i et eller andet, som herefter kan derom forefalde at erindre. Det andet indfaldt efterfølgende Aar 840. da Nordlyset ogsaa, ikke eengang men adskillige Nætter i Rad, har ladet sig see paa Himmelen, og det saa sterkt, at Luften saae ud ligesom den var overstenket med Blod; hvilket sidst bemeldte Annales, paa anførte Sted, ogsaa fortælle os med disse Ord: Hisce temporibus per *aliquot noctes* rubor aëris *nimius* apparuit ita ut unus, *trames ardens* ab Euro, alter à Circio exoriens *in conum coirent*, & quasi coagulati *sanguinis speciem* in summitate coeli monstrarent.

§. 26.

Med Enden af Aaret 848. er man tvende Gange nemlig sidst i Novemb. og Decemb. Maaned, i Frankerige blevet Nordlyset vaer; hvilket foranførte Fragment: *Chronici Fontanellensis* (r) har antegnet saaledes: Eodem anno (848) acies visæ sunt in coelo 5. Calend. Dec. *media nocte*. Ipso anno 6. Kalend. Januar. iterum *acies terribiles* visæ sunt *igneæ* inter Aqvilonem & Orientem & in media plaga Orientali visuntur. Hvoraf med næst foregaaende sammenta et, man vel maa merke, at inden mindre end tt Aars Forløb, nemlig fra 839. til 848, er Nordlyset af Skribenterne syv Gange blevet antegnet, og har følgelig, paa saa langt mod Sønden beliggende Steder, som Frankerige er, ligesaa ofte ladet

(p) Ap. *Du Chesne* loc. cit. pag. 547.

(q) §. 11. Not. (y).

(r) Ap. *Du Chesne* loc. cit. pag. 388.

sig see med den Klarhed og forfærdelige Anseende, at man har anseet det for værdt at optegne til Efterkommernes Erindring; saa man deraf let kan giette sig til, hvor ofte det imidlertid maa have været til Syne for dem, som boede nærmere mod Norden, eller vel ogsaa desuden blevet seet i de sydlige Lande, men enten, som ofte skeer, ikke er blevet observeret, eller som noget af ringe Betydenhed, ei antegnet. Saasnart derimod som man ved dette Luft-Skin har merket noget stort og usædvanligt, har man strax været færdig at føre det til Efterkommelse; som derover ogsaa er skeet ved Aaret 855, da Nordlyset i Octob. Maaned har ladet sig see den hele Nat igiennem ligesom Ild-Sunkler og lange Spydstager, der floie igiennem Luften, hvorom oft bemeldte *Annal. Francorum Fuldenses* saaledes tale (s): *Mense* vero Octob. 16. Kalend. Novembr. per totam noctem igniculi instar Spiculorum occidentem versus per aërem *denssissime* ferebantur.

§. 27.

Gaae vi til det Aar 870, saa give samme Annales os endnu en Beskrivelse over et større og forfærdeligere Nordlys, som nogle Nætter efter hinanden har ladet sig tilsyne hos den Stad Mayntz i Tydskland; hvorom det saaledes heder (t): Apud Moguntiacum pes aliquot noctes *aër* totus *rubore* quasi *sanguineo perfusus* enituit. Alia etiam prodigia visa sunt in coelo. Nam *nubes* quædam ab Aquilone quadam nocte ascendit, altera ab Oriente & Meridie è contra venit, spicula ignea invicem sine intermissione mittentes, tandemque in *summitate coeli* coeuntes, & se quasi *exercitus* in prælio confundentes, non modicum terrorem simul & admirationem cernentibus ingerebat. Af hvilke Ord vi nu kan tage Anledning at giøre følgende Slutninger: 1) At Nordlyset denne Gang er seet nogle Nætter paa hin anden, da Damperne eller den

(s) Ap. *Du Chesne* loc. cit. pag. 553. Samme staaer og her *Canisium* Lect. Ant. Tom. III. Part. I. pag. 249.

(t) Loc. cit. pag. 562.

den lysende Materie, har været saa overflødige, at Luften deraf har været ganske blodrød. 2) At det een Nat i Særdeleshed har været overmaade stærkt, og i saadan heftig Bevægelse, fremfor forige, at det saae ud, som det ei var samme Phænomenon, man tilforn havde observeret, hvorfor Skribenten kaldet det alia prodigia. 3) At Nordlyset følgelig den Tid ogsaa har forandret sig fra et Slags til et andet. Og endelig 4) at det, som denne Gang bleve seet, maa have strakt sig til, og temmelig vidt over de observerendes Zenith, men siden kastet nogle svage Straaler tilbage didhen, saa at Nordlyset sammesteds har giort ligesom en Krone, eller mangfoldige Pyramider, der løbe sammen fra alle Kanter til et vist Punct; hvilket ogsaa i de senere Tider, om ikke i de nordlige, saa dog sydlige Lande, nogle Gange er observeret (u). Og derfor mener jeg, at det vel ikke er aldeles uden Grund, hvad Forfatteren her siger om den Skye, der opsteg fra Sønden (altera ab Oriente & Meridie è contra venit,) skiønt det vel kan være, at han, for at faae sine tvende i Luften stridende Armeer desbedre rangerede mod hinanden, har giort mere deraf og forestillet sig det i visse Maader anderledes end det var i sig selv. Ellers anføres dette phænomenon ogsaa hos *Struvium* (x); men med selv samme Ord, som forekomme paa nys anførte Sted, hvorfra det det vel ogsaa er udcopieret.

§. 28.

De saa kaldede *Bertiniani Annales* fortælle, at Aar 859. har Nordlyset, trende Maaneder efter hinanden idelig været til Syne, da det, mellem Norden og Østen, har skinnet om Natten saa klart som en Dag, og idelig kastet blodrøde Straaler fra sig: Acies in coelo, heder det, mense *Augusto, Septembri & Octobri* nocturno tempore visuntur ita ut diurna claritas ab oriente usque ad Septentrionem *continue* fulserit, & Columnæ sangvineæ ex

(u) See *Weidler*. de Aurora boreali pag. 10. §. 13.

(x) Scriptor. Rerum German. Tom. I. pag. 42.

ex ea discurrentes processerint (y). Saa sterkt og tillige langvarigt Nordlys skal man vel, end ogsaa i vore Tider, kun finde faa eller ingen Exempler paa; saa man af dette saa velsom ovenanførte nokſom kan see, at dette phænomenon den Tid har været ligesaa gieng⁊ som nu. Og ville vi derfor til forige endnu kun legge et Par Exempler af dette Seculo, skiønt de, vi allerede have, kunde være os nok. Det første henhører til Aar 879, da man finder disse Ord optegnede (z) *Cruentæ* acies in coelo visæ sunt. Hvortil endnu kan legges et andet, som efter *Order. Vitalis* Regning (a) indfaldt Aar 884, og af ham beskrives saaledes: Deinde post 5 fere annos, *Kal. Februarii* igneæ *acies* visæ sunt in coelo *diuersorum colorum.* Tillige med det, som blev seet samme Aar, da Karolus Simplex døde, og hvorom han saa taler (b) Secundo post hæc anno 16. *Kal. Martii*, circa gallorum cantum usque illuscente die *sanguineæ acies* per totam coeli faciem apparuerunt. Det andet, som findes i oftbemeldte *Annal. Francorum Fuldens.* (c), kan vel ogsaa til intet andet phænomenon end Nordlyset henføres, da det derom saa heder: An. 887. post Christi natiuitatem die Id. Januar. Coelum apertum visum multis cernentibur est; skiønt Striben⁊en efter de Tiders Mode vil giøre et Mirakel deraf, efterſom det just blev seet samme Tid, som Carolus Crassus blev begraven, hvilken, efter Forfatter⁊ens videre Forklaring, igiennem denne Ild, som en anden Elias, blev indtagen i Himmelen, efterat han af Menneskene var bleven al sin jordiske Høihed og Værdighed berøvet.

§. 29.

Vi ville ei længere opholde os med det niende Seculo, men tage det tiende for os, hvori jeg er forvisset, at man skal forefinde adskillige Exempler som kan gotgiøre, at Nordlyset ligesaa vel da som ellers

(y) Vid. Miscellan. Berolin. Vol. I. pag. 137.

(z) Fragment. Hist. Franc. ap. *Du Chesne* loc. cit. pag. 638.

(a) Histor. Eccles. pag. 634.

(b) Loc. cit. pag. 635.

(c) Ap. *du Chesne* loc. cit. pag. 578.

ellers har været at see. Det første forekommer Aar 924, da man i Frankerige har seet Himmelen brænde, ligesom mangfoldige Lys paa eengang vare blevne antendte: *Illuminationes candelarum*, orto repente lumine, per Galliam factæ; som *Frodoardus* i hans Chronico (d) fortæller. Derfra har man et fornødent at gaae videre, end til det Aar 926, førend man atter treffer Nordlyset: Thi bemeldte Aar har det udi Engelland været til Syne, i Følge *Matth. Weſtmonaſterienſis* Ord, som derom ere følgende (e): Anno gratiæ 926. ignei *per totam Angliam* viſi ſunt *radii* in aquilonari plaga coeli, *portendentes* mortem turpiſſimam Regis Sithrici ſupradicti, qui non multo poſt male periit. Man merker vel af disse Ord, hvorfor dette Nordlys i Særdeleshed er blevet optegnet, nemlig først fordi det var saa sterkt, at det blev seet over heele Engelland, og for det andet, fordi noget mærkværdigt, nemlig Kong Sithrics Død strax derefter indfaldt.

§. 30.

Otte Aar derefter nemlig 934, har Skribenterne atter været saa artige at optegne os noget om Nordlyset, men i Anledning af en sterk Pest, som samme Tid graſſerede; hvorom foranførte *Frodoardus* saaledes taler (f): *Igneæ* Remis in coelo *acies* viſæ ſunt diſcurrere & quaſi *Serpens igneus*, & quædem *jacula* ferri pridie Id. Oct. mane ante lucis exortum. Mox ſubſecuta eſt peſtis. At Forfatteren her giver anførte phænomenon, iblant andre, den smukke Titel af Serpens igneus, eller en brændende Slange, bestorker ei lidet, hvad jeg tilforn (g) har sagt og anmerket, angaaende de Ord: Dracones ardentes, nemlig, at saadant som oftest intet andet har været, end det, vi kalde Nordlys.

(d) Ap. *Du Chesne* loc. cit. p. 595.

(e) Flor. Hiſtoriar. pag. 185.

(f) Chronic. ap. *Du Chesne* loc. cit. pag. 605.

(g) §. 22.

§. 31.

Ordsproget bliver dog uden Tvil rigtigt nok, hvorefter det heder: At intet er saa ondt, det jo føder noget godt af sig: Tht havde man i forrige Tider ei havt adskillige Ulykker og Lande-Plager at drages med, saa havde de maaskee glemt Nordlyset reent bort, og vi skulde overalt have antaget det for en afgiort Sandhed, at dette Phænomenon i de ældre Tider enten aldrig, eller gandske sielden havde ladet sig see. Vi har, at man for nærværende skal gaae andre Steder forbi, af næst forige Spho seet, hvorledes vi har en Pestilentze at takke for den, os der om Nordlyset givne Underretning. Mens neppe tre Aar fra den der anførte Tid at regne, har en ny Ulykke, nemlig de Hungarers Indfald i Tydskland, bragt os et nyt Nordlys for Dagen, som dog i sig selv ei synes at have været af saa særdeles stor Betydenhed, da foranførte *Frodoardus* (h) taler derom alleneste med disse Ord: Coeli pars ardere visa, men legger strax til: & Hungarorum persecutio insecuta est *ab eadem parte* &c., givende derved tilkiende, at dette phænomenon var en Forleber og Forevarsel for disse grumme Barbarers Indfald. Aaret, hvortil Skribenten dette henfører, er 937. Men atter tre Aar derfra nemlig 940, fortæller samme, at man i Frankerige er bleven lige saadant et phænomenon vaer, som viste sig med adskillige couleurer og Farver, hvorom hans Ord ere disse (i): Hoc anno (940) *acies* diversorum colorum in coelo visæ sunt, mense Decemb. nocte Dominica.

§. 32.

De tvende efterfølgende phænomena, kan man vel ei med nogen fuldkommen Vished sige, enten samme skal henføres til Nordlyset, eller ei. Dog ville vi lade dem følge med, paa det Læseren selv derom kan domme efter eget Behag. Begge anfører sidst

(h) Chronic. ap. *Du Chesne* loc. cit. pag. 603.

(i) Loc. cit. pag. 605.

siist bemeldte Skribent, det første til Aar 944, hvorom det saaledes heder (k): In iisdem partibus (transrhenanis Germaniæ regionibus) per quosdam pagos *ignei globi* ferri videbantur in aëre; det andet til efterfølgende Aar 945. hvilket, som et Mirakel, skal være seet, da en vis hellig Mand blev begraven og fortælles saaledes (l): Apparuit *Signum quoddam luminis* per aëra discurrens, cubitum longitudinis habere visum. *Cujus* lumine ad depellendas noctis tenebras sufficienter perfuncti sunt, qui funus ejus deducebant. Hvis dette ikke er en pur Munke-Digt, som man dog ei ganske kan giøre det til; saa synes det ei vel at kunde have været andet end et Nordlys, da det baade var saa klart, at det kunde fordrive Nattens Mørkhed, og varede derhos saa længe, at de ved dets Skin kunde forrette den hele Liigbegængelse. Andet kan man ei heller domme om det Skin, som Aar 957, om Natten i Januarii Maaned, blev seet, udi vor Frue-Kirke til Rheims i Frankerige, hvorom oft anførte Skribent saaledes taler (m): Anno 957. quadam nocte, in mense Januario illustrata est Ecclesia Remensis Sanctæ Dei genetricis repente paulo post mediam noctem magno Splendore, præsente Domino Artoldo &c. Thi endskiønt Beskrivelsen ei er saa tydelig, saa kan man dog af Omstændigheder nokſom see, hvad det maae have været.

§. 33.

Men lader os da gaae videre og tage de Steder for os, som kan give bædre Oplysning i vort Forehavende. Vi komme da til Aar 971, hos hvilket *Alb. Stadensis* (n) har antegnet efterfølgende: Anno 971. *Signum* quoddam *ignei coloris* in coelo apparuit. Derfra forfølge vi os til Aar 978, da Nordlyset er blevet seet ei allene over hele Engelland, men ogsaa paa mange Steder udi Tydsk-

(k) Loc. cit. pag. 608.

(l) Loc. cit. pag. 609.

(m) Loc. cit. pag. 620.

(n) Chron. pag. 217. See og Chronic. *Abbat. Usperg.* p. 163. edit. Argent.

land. At det paa bemeldte Tid har været til Syne i Engelland, kan de 2de Engelske Skribenter *Sim. Dunelmenſis* (o) og *Flor. Wigornienſis* (p) lære os, af hvis Beskrivelse derover jeg allene vil anføre den førstes Ord, med hvilke den sidstes i alle Maader stemme overeens og ere disse: An. 978. *nubes* per totam Angliam *media nocte* nunc ſanguinea, nunc ignea viſa eſt; deinde in *radios* diuerſos & *colores* varios mutata circa auroram diſparuit. Hvoraf vi tillige merke (1) at dette Nordlys har forandret sig fra et Slags til et andet, og været først at anſee som en rød og brendende Skye, men siden som mangfoldige Straaler eller lyse Streger. (2) At disse Streger har havt adskillige Farver, og (3) at det altsammen mod Dagbrækningen forsvandt. At man ogsaa i Tydskland samme Aar er bleven saadant et phænomenon vaer, kan man see af Chronic. *Engelhuſii*, som har antegnet det med følgende Omstændighed (q): Gelu magnum à Kalend. Novemb. usque ad æquinoctium vernale. Igneæ *acies* viſæ ſunt in coelo.

§. 34.

Neste Aar derefter, nemlig 979, har man atter faaet Nordlyset at see, da det hele Natten igiennem har været paa Himmelen, som *Sigeb. Gemblacenſis* fortæller udi hans Chronographia (r) med følgende Ord: Qvinto Calendas Novembris *igneæ acies* viſæ ſunt in coelo per totam noctem. Dog kan det let hende, at hermed er meent det samme phænomenon, som af Chron. *Engelhuſii* til foregaaende Aar er henført (s).

§. 35.

(p) Loc. cit. pag. 608.

(q) Vid. *Leibniz.* Scriptor. Rer. Brunsvic. Tom. 1. pag. 1049.

(r) Ap. *Piſtor.* Script. Rer. German. Tom. 1. pag. 821. *Chronograph. Saxo*, taler ogsaa derom under samme Aar og dato vid. *Leibnitz.* Acceſſ. Hiſt. pag. 190. Men Alberic. Monach. Chron. pag. 24. henfører det til efterfølgende Aar 980.

(s) Conf. Chron. *Abb. Usbergens* p. 163. edit. Argent. hvor samme Ord findes som næst ere anførte.

§. 35.

Aar 992. har man havt et usædvanlig klart Nordlys, som har givet saadant Skin fra sig mod Norden, at man tænkte, det vilde blive Dag; hvorom *Sethus Caluisius* (t) saaledes taler: In *natalibus* Domini lux ab aquilone refulsit adeo, ut dies esse crederetur, visaque sunt paulo post *chasmata*, & secuta est *hyems* sæuissima simul & longissima. Men uden Tvil er dette samme Luft-Skin, som det, den saa kaldede Chronicon Qvidlingburgense (u) henfører til efterfølgende Aar 993, og beskriver noget omstændigere med disse Ord: An. Dom. 993. in nocte natalis Sancti Stephani Protomartyris, i. e. 7. Calend. Januar. *inauditum Seculis* miraculum vidimus, videlicet circa primum gallicinium tantam lucem subito ex aquilone effulsisse, ut plurimi dicerent diem oriri. Stetit autem unam plenam horam: postea rubente aliquantulum coelo, in solitum conversum est ruborem. Med selv samme Ord beskrives ogsaa dette phænomenon af den saa kaldede *Chronographus Saxo* paa anførte Sted. Ellers maae ingen af de Ord, som Forfatteren her iblant andre bruger om dette phænomenon, da han kalder det inauditum seculis miraculum, giøre sig de Tanker, at Nordlyset den Tid, for dets Usædvanlighed, er blevet ansect for et Mirakel: Thi det, som hidindtil er anført, kan overbevise os, at Sagen har sig langt anderledes. Hans Ord kan, og bør derfor ei tages i nogen anden Mening, end at det har været usædvanligt, at see Nordlyset saa sterkt, og at det ved sin sterke Glands og forfærdelige Ansеende har sat Folk i den Alarm og Forskrekkelse, at de har ansеet det for et Vunder; hvilket ikke var saa rart i de Tider: Thi man finder ofte, at Skribenterne af samme Aarsag

(t) In Opere Chronolog. Ellers taler og *Chronograp. Saxo.* loc. cit. pag. 201. om et andet Luft-Skin, som i dette Aar blev seet Oct. Maaned, med disse Ord: Eodem anno 12. Kal. Nou. totum coelum ter in nocte visum est rubrum.

(u) Ap. Leibnitz. Script Brunsv. Tom. 2. pag. 281. og 1079. Det synes dog, som disse tvende Luft-Syne maae have været seete paa adskilte Tider, eftersom *Chronogr. Saxo* beskriver dette, med samme Ord, som her findes anførte; men taler dog tillige om det, som foregaaende Aar ved bemeldte Tid, blev seet, og af *Caluisio* er anført.

har optegnet os et usædvanligt Torden-Veir, heftig Regn, Storm, Vinter, Kulde og saa videre, og deraf giort stort Væsen, ja undertiden Mirakler; hvoraf man dog ei vel maa slutte, at alt saadant i deres Tider har været mere usædvanligt, end nu omstunder. Hvo skulde vel tænke, at en vis Dansk Skribent vilde giøre et Mirakel deraf, at man i Vester-Havet, under Norge, fangede engang et Søe-Dyr, som dog i de Vande, særdeles under Nord er meget gængs, nemlig en Hvalros? Dog eftersom noget mærkværdigt samme Tid indfaldt, at en af de mægtigste kronede Hoveder blev stødt fra Thronen, og maatte vandre i Landflygtighed, saa skulde denne ringe Omstændighed anføres som et Vidunder og et Forbud paa den derpaa fulgte merkelige Forandring. Og hvad Under da, at man ved Slutningen af dette, og Begyndelsen af efterfølgende Seculo har været saa flittig i at optegne Nordlyset og giort saa stort Mirakel deraf. Thi vil, man spørge hvorfor saadant er skeet? Saa maa enhver, som vil, gierne sige: Fordi det var den Tid saa meget rart og usædvanligt. Men jeg for min Deel troer, at hverken har Nordlysets Rarhed paa de Tider været Aarsag dertil, ei heller dets usædvanlige Glands, Storhed og vide Strækning, fremfor tilforn, skiønt det kan have giort noget dertil; men Hoved-Aarsagen, og det som mest satte Folk i Allarm, var da, som ellers ofte, en Slags Overtroe, Indbildning og forudfattet Mening, at den gamle Drage, som der tales om i Aabenbaringen, skulde efter 1000de Aars Forløb fra Christi Fødsel af komme løs, og at derfor Nordlyset, som man allerletteſt kan giøre en stor Drage af, enten virkelig var Dragen og Djevelen selv, som fløi om i Luften, eller hans For-Billede og Forbud. Hvorpaa vi har et betydeligt Exempel i Arnolfo, en Munk fra Regensborg, som i hans Dialogo de S. Emmerammo Lib. 2. T. II. Antiq. Lection. *Henr. Canisii* p. 98. 99. giør en forfærdelig Beskrivelse derover, som vi ikke kan andet, end anføre, skiønt den er noget vidtløftig: Ante aliquot annos, siger han, in Pannonia conſtitutus, die quadam à tertia hora usqve ad sextam diabolum vel draconem in aëre ſuſpenſum vidi. Erat autem magnitudo ejus incredibilis, longitudo

tudo tanta, ut qvasi *unius milliarii* spatio videretur esse protensus. Cujus caput cristatum, & instar montis elevatum, nec non corpus, juxta hoc qvod Dominus ad ad beatum Job de *Leviathan* loqvitur, sqvammis horribilibus compactum, & ceu armis vel scutis ferro munitis tectum, in lateribus & tergo qvædam fuliginosa fædabat nigredo. Ventris quoque inversione, & pariter corporis, in qua solo tenus jacere solebat, pallor subvenetus decolorabat, ad similitudinem sulphurei laris. - - Cum tempus esset æstivale, utpote sexta feria hebdomadæ post pentecosten secundæ, ex *gelu*, qvod draconi præ cæteris animantibus est naturale, adeo immutatus est aër, ut & febris multos invaderet, ac jumentorum non minimam partem frigus consumeret. Alas & crura vel pedes, qvos pictores fingere solent, penitus nec habuit nec habere visus est, qvippe cui sqvammæ & costæ sufficiunt pro deambulatione. Grossitudo pectoris erat parilis grossitudinis capitis. Post hoc paulatim diminuebatur usque ad extrema caudæ, cujus extremitas pene adæqvabat abietes magnas. Hunc tam ingentem hostem, aut diabolum aut Diaboli amicum nolens Dominus duitius terrere populum, fidelium, subito fecit ab *Aquilone* moveri & densitati nubium cum grandi impetu intermiscere &c. Den som Arnulphus i bemeldte Dialogo indfører at tale med sig, spør ham efter denne Beskrivelse: Numquid in illo tempore recordatus es aliqvid horum, qvæ beatus Johannes in Apocalypsi sua de dracone & bestia Scribit? Hvortil han svarer: Vere in memoriam venerunt hæc, maxime cum urgebat me recordatio scripturæ ejusdem Apocalypsis, in qua continetur: Væ vobis, quia Draco venit ad vos cum ira magna &c. Conf. V. Usserii Qvæstion. de Christian. ecclesiarum Successione & Statu pag. 46. Cap. 4. Og er det ingenlunde at tvile paa, at jo Alberic. Monachus og Glaber Radulphus, som siden anføres, ogsaa har havt samme Drage for Øine. Saa vi heraf lære og tydelig see at visse Skribenter har giort Mirakel af Nordlyset, ei for dets Usædvanlighed, men for visse andre og Tidernes Omstændigheds skyld, og at de har havt deres visse Hensigter, naar de har givet det Navn af Drager, af Stierner og andet saadant. §. 36.

§. 36.

Dette maae vi ogsaa til sidst erindre, at det phænomenon, som *Bothonis* Chronic. Brunsvicense picturatum taler om, og henfører mod Enden af dette Seculo, nemlig til Aar 999 (m) ei synes at have været andet, end næst foranførte: Thi saadanne er Forfatterens Ord derom: In dussem jare schach ein teken an den hymmel in Sante Steffens nacht; in den Wyanchte wart ein lecht geseyn in dat Norden, dat me meynde dat yd dagede unde stod wol eyne Stunde. Og maae dette være os nok, hvad det 10de Seculum er angaaende.

§. 37.

Vi komme da til det ellevte Seculum, som vi nu ville tage os for at betragte, og befindes at have været ikke mindre rigt paa adskillige Luft-Syne, som man med ingen Rimelighed til andet, end Nordlyset, kan henføre. Hvorfor ogsaa *Cornel. Hamsfortius* (n) om dette Seculo i Almindelighed saa taler; Hoc Seculo *prodigia horrenda* & *plurima* fuere, ut *Peucerus* scribit, quæ omnium *statuum mutationes* indicarunt & *bella ciuilia* Germanorum, arsit Sidus crinitum, fulsere *igneæ acies*, exauditi sunt *strepitus* confligentium, *exercituum*, visa *arma* in coelo *cruenta*, & *obsessæ ciuitates*, *faces* ardentes, *jacula* ignita &c. Men foruden dette Vidnesbyrd, som dog, i Mangel af andet, kunde være os Bevis nok, findes ogsaa en Hoben Exempler, som desuden kan overtyde os om Sagens Rigtighed. Strax i Be-

(m) *Leibnitz.* Script. Brunsv. Tom. III. pag. 317.

(n) De Rebus Holsatorum ap. *Westphal.* Monum. Cimbr. Tom. I. pag. 1680. Foruden efterfølgende mælder ogsaa *Alberic Monachus.* Leibnitz. Acces. Hist. pag. 39. om et mærkverdigt Luft-Skin som blev seet sent sidst i Aaret 1000, naar det saa heder: An. 1000. Cometes apparuit decimo nono Calendar. Januar. circa horam nonam scisso coelo quasi facula ardens, cum longo tractu, instar fulguris illabitur terris tanto splendore, ut non modo qui in agris erant, sed etiam in tectis, irrupto lumine ferirentur, qua coeli scissura sensim evanescente interim visa est qvasi figura serpentis capite quidem crescente cum ceruleis pedibus.

i Begyndelsen af dette Seculo, nemlig 1003, treffer man den mest brugelige Beskrivelse over Nordlyset, da det kaldes Acies igneæ, antegnet i *Magn. Chron. Belgico* (o) med følgende Ord. 1003. Acies igneæ conspiciuntur in coelo & Luna in plenilunio in sanguinem vertitur à medio noctis usque ad ortum diei, & Sol circa meridiem in duas partes diuiditur. Af hvilken Beskrivelse og tillagde Omstændigheder man tillige har dette, som noget rart, at legge Merke til, at den lysende Materie, som foraarsager Nordlyset i vor atmosphæra, har den Gang været saa overflødig, at ei allene Maanen der igiennem om Natten har seet ud ligesom den var overstenket med Blod, men end og Dagen derefter, Parhelii eller Bi-Sole, ved den sterke Mængde, som endda deraf var tilbage i Luften, deraf ere foraarsagede; hvilket, som en end og i vore Tider rar Omstændighed, vel bør observeres (p).

§ 38

Ikke ret længe derefter, nemlig 1008, har Nordlyset atter været at see, og havt den Lykke, at det er blevet antegnet af den saa kaldede *Annalista Saxo* (q) der kortelig fortæller, at forbemeldte Aar, er man ved Natte-Tider blevet et stort Skin vaer som af mange blev seet: Lux magna, heder det, à multis visa, apparuit nocte.

(o) Ap *Pistor.* Script. Germ. Tom. III pag. 101.

(p) Man seer ellers af *Glabri Radulphi* Histor. Lib. 2. p. 18. in *Pithoei* Histor. Franc. Script. XI. at dette phænomenon og samme Aar har været til Syne i Frankrig, naar det saa heder: Sequente vero mense Decembrio vespere sabbati ante diem Dominicæ nativitatis apparuit in aëre portentum mirabile, species videlicet seu moles ipsa immensi Draconis à Septentrionali plaga egrediens cum nimia coruscatione petebat Austrum &c.

(q) Ap. *Eccard.* in Corp. Histor. Med. Ævi Tom. I. pag. 409. Kort Tid derfra at regne, nemlig 1014. har saadant et Luft-Skin paa nye indfundet sig; hvilket oftbemeldte *Chronogr. Saxo* bevidner med disse Ord loc. cit. pag. 227. Res miranda & nimium stupenda contigit 3. Calend. Oct. in partibus occidentalium regionum Walachiæ & Flandreæ. Horrendæ nubes apparuere, quæ per tres noctes modo miro immobiles minas intuentibus intulere &c. Sæua pestilentia & mors subitanea sequuntur.

§ 39

Men nu kommer jeg til en Historie, som kan tiene os til Prove, saavel paa Munkenes Kunst og Ferdighed i at betiene sig af alle usædvanlige Hendelser, for at sette dem selv og deres afdøde Helgene i Anseelse blant de enfoldige, som paa deres egne urimelige Chimærer og taabelige Forestillinger, hvortil intet kunde give dem rigere og bequemere Materie end Nordlyset, som forestiller sig i hundrede Slags Figurer og Gestalter, og hvori man let kunde indbilde sig selv og andre at see Armeer i Luften, Fakler, Spyde, Faner, Heste, Skibe, Fade, Drager, Korse, Kugler, Stierner, og jeg veed ikke hvad, alle sammen Titler, som man i gamle Dage har behaget at bære Nordlyset med. Bemeldte Historie, hvortil jeg denne Gang fornemmelig sigter, fortælles os af *Odorannus Monachus* (r) som noget der skal være passeret med ham selv, nemlig at da han, efter et Løfte, som Dronning Constantia i et vist Tilfælde havde giort, omtrent Aar 1031, af samme var bleven sendt, for at lade St. Sauiniani Legeme, som hidindtil havde været indsluttet i en Bly-Kiste, nedlegge i en anden giort af kostbarere Metal, samt beprydet med Guld og Ædelstene, er han underveis om Natten bleven et Lys eller en Stierne vaer, der syntes ligesom at ville føre og vise ham Veien til Helgenens Hvile-Sted; hvorom man videre kan faae hans egne Ord at høre, som ere disse: Veniens vero (sc. Odorannus) post Solis occasum ad Stæ Columbæ portum &c. inter cæteras Stellas quibus nox illustrabatur, vidit *quoddam Sydus* exsurgere, eo *quo æstivo tempore* solet horam diei primam Sol demonstrare. Quod exiliens de sui ortus loco *virtute divina* coepit ferri *velociter* per aera, petens coeli eminentiora loca, pene usq; ad illud punctum, quo ea tempestate solet fieri hora sexta &c. Stella vero in loco, quo venerat paulatim substitit, & retrogrado cursu ad locum, unde venerat, in *unius horæ* spatio iterum rediit, quam pene usqve ad tertiam vigiliam noctis contemplantes,

[r] Ap. *Du Chesne* Script. Franc. Tom. 2. pag. 640.

plantes, eam inter cætera Sydera implere cursum solitum viderunt *ovantes* & inter se quid demonstraret, conferentes. Qvibus animo occurrit, quod coeptum iter *prospero cursu peragerent* &c. At dette intet andet har været, end et Nordlys, kan alle Omstændighe. der gjøre os bevisligt, som ere (1) at det allerførst er seet i Nord-Øst, hvor Solen om Sommeren rinder op, og (2) paa en Tid da Himmelen var gandske stierne-klar. (3) at det, har faret meget gesvindt og hastigt igiennem Luften, men dog (4) tillige efter Haan; den spredt sig alt mere og mere ud, indtil det var steget til en vis Høyde paa Himmelen, (5) at det der en Tid lang er blevet staaende paa samme Sted, og (6) efter en Times Forløb har begyndt at trække sig efter Haanden tilbage, indtil det endelig (7) er gaaet til samme Sted, hvor det var kommen fra, nemlig Norden. Et andet Slags meteoron kan dette ikke have været; Thi dertil er Tiden for lang; ey heller en Comet: thi dertil er den for kort. Imidlertid bliver dog vel Sammenhængen denne, at Forfatteren af den Ligheds, han har forestillet sig at der var imellem dette phænomenon og en Comet, med sin lange Svants, har taget Anledning at give det Navn af en Sydus eller Stierne, og deraf videre at gjøre sig den søde Indbildning, at dette Lys var udsendt ved en Gudommelig Kraft (virtute divina som han siger) for at ledsage ham paa sin hellige Reise, ligesom de 3 Vise af Øster ved en Stierne, hvilken Malerne har fundet for godt at afmale med en lang Svants hos, og Skribenten uden Tvil har havt for Øine, bleve ledsagede til Bethlehem. Og er det et mere urimeligt eller underligt, at denne Munk kan have gjort sig saadane Tanker, end at andre paa de Tider har kundet indbilde sig, at de saae den Hellig Aand nedkomme i en synlig Dues Skikkelse over deres Helgene, som over Christum i Daaben. At han derfor har givet dette phænomenon og Nordlys Navn af en Stierne, er ei at undre over, sær naar man betænker, at andre og har gjort det samme, som foruden andre Exempler kan sees af det, hvilket (§. 25.) tilforn er anført. Hertil kommer endnu dette, at det Begreb, som endeel af de Gamle har gjort sig over Comet-Stiernerne, har været saadant, at Nordlyset let kunde

sammenblandes dermed, og det ene faae Navn af det andet. Hvorpaa vi ei allene tilforn (s), saa vidt de gamle Græker og Romere er angaaende, har taget Exempler og Bevis af Seneca; Men at de midlere Tiders Skribenter ogsaa har været af samme Tanker, det kan man see af *Joh. Bromtons* Ord, naar han saa taler (t): Qvidam dicunt Cometam non esse Stellam, sed *nubem* ignea claritate accensam. Da nu visse Nordlyse ogsaa kan ansees for en lysende eller brændende Skye, som Skribenten her kalder Cometerne; saa kunde de begge let tages for eet det samme, og de første ligesaa vel faae Navn af Stierner, som de sidste.

§. 40.

Aar 1069. har Nordlyset ogsaa været til Syne; som man kan see af Annalista Saxo, som derom paa forbemeldte Sted taler (u). Saa vel som og Aar 1093; Hvorpaa vi til Vidnesbyrd ei allene har disse *Bertoldi Constantiensis* Ord for os i hans Append. ad Hermanni Chron. ap. *Urstisium* German. Script. Illustr. T. I. p. 368. In Alemannia per diversa loca multi ignes per aërem simul ferri videbantur in octava Epiphaniæ, in summo mane; Men og de Skribenter, som her under Not. (u) anføres. Ja at det og en Snes Aar tilforn, nemlig 1074, er blevet seet til Worms, kan vi lære af Chron. Histor. German. ap. *Schardium* Scriptor. Re-

(s) §. 11. Not. (y).

(t) Chron. pag. 961. ap. *Twysden* Script. Angl.

(u) *Eccard.* Corp. Hist. Med. Ævi Tom. I. pag. 577. Andet har vel ei heller den Stierne været, som *Alberic. Monach.* Chron. pag. 121. Part. post. fortæller at være seet Palme-Søndags Aften 1077. brugende disse Ord: Dominica palmarum circa horam sextam sereno coelo stella apparuit. Saa vel som og det Fakkel, som *Chronogr. Saxo* under Aar 1093. omtaler, naar det heder: Leibnitz. Access. Histor. pag. 272. Visus est splendor, quasi facula volans per aërem ab oriente; Men *Albericus Monach.* loc. cit. pag. 141. end tydeligere beskriver, saa vel af Maaneden, som Timen om Natten, ved hvilken det blev seet: An. 1093, siger han, jaculum ignitum à meridie usque ad aquilonem per coelum ferri visum est Calendis Augusti prima hora noctis.

Rerum Germ. T. I. p. 757, hvor det fortelles med disse mærkværdige Omstændigheder: VI. Kal. Febr. visum est in coelo signum mirabile. Oriente Sole duæ simul columnæ aurei coloris splendidissimi fulgoris dextra leuaque oriebantur, quæ usque quo Sol aliquantis lineis in altum excresceret, eodem jubare rutilantes permanebant. Præcedenti quoque nocte coelestem arcum circa gallorum cantum sereniſſimo coelo plerique videbant. Frigus erat validiſſimum &c: *Florentius Wigornienſis* fortæller (x), at Aar 1095. saae man mangfoldige Stierner falde af Himmelen. Pridie Non: Aprilis in nocte visæ sunt Stellæ quasi de coelo cadere. Og er dette phænomenon ei allene seet i Engelland, men og, paa samme Tid, af mangfoldige Mennesker i Frankerige, og af *Order. Vitali* (y) noget vidtløftelligere beskrevet med disse Ord: Anno ab incarn. Domini 1095, indict. 3. pridie *Non. April.*, feria 4. *Luna* 25. in Gallis ab innumerabilibus inspectoribus visus est tantus *Stellarum discursus*, ut *grando*, nisi luceret, præ densitate putarentur. Multi etiam Stellas cecidisse opinati sunt. Samme Skribent mælder ogsaa om et andet Luft-Skin af Samme Slags, som og er seet bemeldte Aar, men nogen Tid efter foranførte, nemlig i Maji Maaned, naar han saa siger (z) An. ab incarnat. Dom. *MXCV. Siccitas* & *mortalitas* hominum fuerunt, & *Stellæ* quadam nocte mensis *Maji* De coelo cadere visæ sunt. Men *Joh. Bromton* henfører dette, eller maaskee rettere et andet af samme Beskaffenhed, til efterfølgende Aar 1096, brugende derom disse Ord (a): Eodem tempore Stellæ ita spissæ de coelo cadere visæ sut, quod minime poterant numerari. At nu disse phænomena skal henføres til

(x) In Chron. ex Chron. pag. 647.

(y) Hist. Eccles. pag. 718. *Alber. Monach.* Chron. Part. post. pag. 145. anfører selv samme Ord som han siger sig at have taget af en anden, ved Navn Baldricus; men legger nogle faa Ord til ved Slutningen, naar han siger: Quas (stellas) quidam opinati sunt cecidisse, quidam motus earum motus Christianitatis interpretati sunt.

(z) Hist. Eccles. ap. *Du Chesne* Scrip. Rer. Normann. pag. 568.

(a) In Chron. ap. *Twysden* Script. 10. Angl. col. 992.

det Slags, som man gemenligen kalder Stierne-Skud, vil vel ingen paastaae, da alle Omstændigheder kan vise, at det virkelig intet andet har været end Nordlyse, og man desuden, uagtet at Skribenterne paa alle disse Steder har behaget at give dem Navn af Stierner, ei allene af hvad vi herom tilforn (b) har erindret, kan see, at man paa de Tider har forestillet sig Nordlyset, som det var lutter Stierner, der fore igiennem Luften, men vi ogsaa har en anden Skribentes (c) Ord for os, som tydelig vise, hvad disse Stierner har været og afmale os det phænomenon, som Aar 1096 lod sig til Syne, saaledes: Sole ad occasum vergente, & nubecula in aëre nulla apparente, ignei quasi *globuli* diuersis aëris in locis emicuerunt, rursusque aliis in firmamenti partibus se condiderunt. Hoc quidem non ignem, sed angelicas fuisse opinantur potestates, commotionem gentium, quæ secuta est, præfigurantium (d).

§ 41.

Aaret derefter nemlig 1097. har Nordlyset atter igien indfundet sig, da Tilskuerne har forestillet sig det under en anden Gestalt og giort et Kors deraf: Thi saaledes taler *Sim. Dunelmensis* derom (e): Stella, quæ Cometes dicitur, *tertio Cal. Octobris* per 15. dies apparuit. Nonnulli Signum mirabile & *quasi ardens* in modum Crucis, eo tempore se vidisse in coelo affirmarunt. Selv samme Ord og Beskrivelse derover findes ogsaa hos *Flor. Wigornienſis* (f), som dog henforer det til efterfølgende Aar 1098. At ellers dette forunderlige Tegn, som Skribenten kalder det, har været et Nordlys, vil vel ingen negte, i sær da man hos en anden Skribent finder en tydeligere Beskrivelse derover, hvoraf man kan see at

(b) §. 25. 39.

[c] Chron. *Rheginonis* ap. *Pistorium* Script. German. Tom. III. pag 663.

[d] *Chronogr. Saxo* Loc. cit. taler og om dette phænomenon, men med noget Tilleg, begyndende saaledes: Hoc anno (1096) aliquid ante nec visum nec auditum, seculis imminere signis à coelo præjactabatur frequentius; de quibus unum ponatur, ut de reliquis fides habeatur. Die quodam adveſperascente &c. Resten omtrent som foran.

[e] Ap. *Twysden* loc. cit. col. 223.

(f) Loc. cit. pag. 648.

at Nordlyset den Tid virkelig har ladet sig tilsyne og været det, hvortil foranførte Ord sigte. Den jeg her mener er *Robertus Monachus*, som har følgende derom (g) A. C. 1097. Sub illa nocte Cometa inter alia coeli Sidera rutilabat, & suæ lucis radios producebat, & inter Septentrionem & orientem *igneus rubor* in coelo coruscabat. Her har vi baade Cometen igien, som og Korset, men paa en anden Maade beskrevet. Om det sidste er nu vel ingen Tvil, at det jo har været Nordlyset; men om denne Comet ogsaa skal regnes derhen, som jeg snart vilde troe, maae andre domme om. I det mindste give *Annal. de Margan* (h) dette Nordlys Navn af Stierner, naar der saa siges: Anno 1097. visæ sunt *Stellæ* jacula velut inter se emittentes.

§. 42.

Endelig komme vi til det Aar 1098, hos hvilket foranførte *Sim. Dunelmensis* (i) har antegnet efterfølgende: Splendor insolitus per *totam fere noctem* V. Calend. *Oct.* emicuit. Med hvilken *Joh. Bromton* og stemmer overeens naar han saa siger (k): Eodem anno (1098) visus est Sanguis in æstate à quodam fonte &c. ebullire Post hæc coelum *tota nocte* apparuit rubrum quæsi pene arderet. Samme bevidner ogsaa *Henr. de Knyghton* (l), samt Order. Vitalis (m), foruden andre i Sær *Bertold. Constant.* in Append. ad Herman. ap. Urstisium Germ. Script. Illustr. T. I. p. 377. hvis Ord ere disse: Hoc anno factum est mirabile Signum in coelo 5. Cal. Oct. ut

[g] Histor. Hierosolymitarum Libr. 5.

[h] Vid. Scriptor. Angl. 5. post *Bedam* pag. 3. Det samme gior og *Alber. Monach.* Chron. pag. 152. Part. post. hos hvilken vi finde disse Ord derom: An 1097. Cometes in Occidente apparuit tota prima hebdomada. Et mox. Anno decimo Regis Angliæ Guillelmi apparuit Cometes Calend. Oct. 15. diebus majorem Crinememittens ad orientem versus Austrum; apparuerunt & aliæ Stellæ, quasi jacula inter se emittentes.

(i) Ap. *Tvvysden* loc. cit pag. 223.

(k) Chron. ap. *Tvvysden* loc. cit col. 995.

(l) De Euentibus Angliæ ap. *Tvvysden* loc cit col. 2370.

(m) Histor. Eccles. ap. *du Chesnæ* Histor. Norman. Scriptor. p. 761.

ut tota pene illa nocte magna pars coeli sangvinea appareret. Nec rubor ille tantum in uno loco permansit, sed omnes partes coeli peruagauit &c. Ellers har dette Nordlys ei allene været at see i i Engelland, men og paa andre Steder: Thi saa taler *Sigebert. Gemblacensis* i hans Chronographia (n) derom: Multis in locis 5. Calend. Oct. coelum qvasi ardere visum est nocturno tempore. Ja *Order. Vitalis* (o) bevidner, at det end ogsaa er seet i de Østlige Lande, af dem, som ved de Tider vare paa de hellige Tog imod Saracenerne, naar han bruger disse Ord: An. 1098. Qvadam nocte ab Occidente ignis de coelo visus est imminere, & intra Turcorum castra tanquam cadens desævire. Og skulde da sammenbetegne det Slag, som den Gang blev holdt mellem bemeldte Saracener og de Christne; hvormed vor Forfatter ogsaa tydelig udlader sig paa et andet Sted, naar han saa siger (p): In ipsa nocte (5 Cal. Oct.) *terribile Signum* mundo manifestatum est. Totum nempe coelum quasi arderet, fere cunctis Occidentalibus rubicundum ut sangvis visum est. Tunc, ut postmodum audivimus, in Eois partibus Christiani contra Ethnicos pugnaverunt. Ved disse Tider omtrent blev og et andet saadant phænomenon seet, ei allene i Antiochia, men og over hele Verden; som det heder i Fragmento Historiæ Franc. ap. *Pithoeum* Histor. Franc. Script. XI. p. 90. Vergente una dierum sole ad occasum, dum adhuc in eadem essent urbe (Antiochia) per noctem illam usque ad auroram texit maximus rubor velut sanguinis coelum, ab Oriente per Septentrionem pertingens usque in Occidentem, qui rubor in omnibus orbis partibus visus est. Til anførte kan endnu legges det phænomenon, som blev seet 1099. og *Chronogr. Saxo* beskriver saaledes: Visus est globus igneus miræ magnitudinis ab occidente in orientem per aërem deferri.

§. 43.

(n) Ap. *Pistorium* Script. German. Tom. I. pag. 852.

(o) Loc. cit.

(p) Loc. cit. p. 766.

§. 43.

Førend vi komme til det 12te Seculum, som vi nu ville tage for os, maae vi i Forveien erindre dette, at bemeldte Kors-Toge og Hellige Krige, samt den store Alarm og de Uroligheder, som hele Europa og den største Deel af Asia ved den Leilighed bleve satte udi, har givet de da levende tilstrekkelig Anledning at være nøieagtpaa givende paa alt det, som kunde henføres til Vidunder, Mirakler og Forevarsler, og følgelig skaffet Skribenterne Materie nok til at være særdeles flittige i at optegne, naar og hvorledes saadane phænomena, som Nordlyset, har været at see. Herover finde vi ogsaa, at lige fra Aar 1095, (q) da disse merkverdige Krigs-Toge bleve besluttede, og videre frem efter, saa længe denne commotio gentium, som det heder i *Rheginonis* Chronico (r), vedvarede, har Nordlyset over alt været i Gang og allevegne indjaget Frygt og Forskrekkelse. Derover heder det og hos *Chronogr. Saxo*, at man den Tid allevegne hørte tale om Vidunder, som forbude for disse hellige Tog, naar han siger: Anno 1096. Signum in Sole apparuit V. Non. Mart. &c. Diversa quoque prodigia mundus parturuisse *Ubique* referebatur. Mox ex omnibus pene terræ, sed maxime ab occidentalium regnorum, tam Regum & nobilium, quam etiam Vulgi utriusque sexus innumerabiles turmæ armata manu Hierosolymam tendere cœperunt. Adskillige Exempler derpaa har vi allerede fremført, og end flere ville vi faae at see, da vi nu begive os til det 12 Seculum: Thi strax i Begyndelsen deraf, nemlig 1101, møder os følgende, som *Alb. Stadensis* (s) til bemeldte Aar har anteguet: An. 1101. visus est volans ignis ad instar non modicæ civitatis. Over den Vide af Himmelen, at det, som Skribenten her siger, kunde ansees for en temmelig stor Stad, har vel intet meteoron kundet strække sig, uden Nordlyset allene. Følgende Aar, nemlig 1102, har det atter været til Syne, som

(q) See §. 40. sqq.

(r) See §. 40. mod Enden deraf.

(s) Chron. Slau. pag. 254. Conf. Chron. *Abbat.. Usberg.* p. 181. ed. Argent.

man kan see af *Magno Chron. Belgico* (t) hvor det saaledes heder: Apparuerunt & aliæ *Stellæ*, quasi jacula inter se emittentes. Hvilke Ord tillige kan tiene til at bestørke, hvad tilforn (§. 39. 40.) om saadane Stierner, som her menes, er sagt, eller videre derom kan blive anført. Om dette Nordlys, eller et andet, som samme Aar blev seet, finde vi ogsaa Underretning hos en Russisk Skribent, ved Navn *Theodosius Kiouienſis* (v) som fortæller, at Aar 1102. saae man fra den 29. Januar. af, i tre samfelde Nætter, et Tegn paa Himmelen, bestaaende ligesom af brendende Flammer, der fra Sønden, Norden, Vesten og Osten stege i Veiret, og giorde Himmelen saa lys, som om Maanen skinnede. Man fremfor andet ere det mærkværdigt, som Chron. *Abbatis Usbergenſis* pag. 245. fortæller om de Luft-Syn og Stierner, som dette Aar, eller nærst foregaaende bleve seete, naar det saa heder: Præterea ſignum in ſole quod præſcriptum eſt, viſum, multaque, quæ tam in aëre, quam in terris portenta apparuerunt, ad hujusmodi exercitia (expeditiones cruciatas) nou paucos antea torpidos excitaverunt. E quibus aliqua hic interſeri duximus utiliſſimum, cuncta vero longiſſimum; & nos Cometem &c. tunc circa Non. Oct. vidimus. Anno vero poſt hæc tertio, ſtellam aliam in oriente locum ſuum *longo interſtitio ſaltibus* mutantem, 6 Kal. Matt. conſpeximus. Nubes quoque ſanguineas tam ab occidente, quam oriente ſurgentes, ſibique invicem in cœli centro concurrentes. Rurſumque mediis fere noctibus a Septentrione igneos exſurgere ſplendores: plerumque etiam faculas per aërem volitantes, vidiſſe nos teſtibus plerisque comprobamus &c. Af hvilke Ord vi kortelig anmerke: (1) Hvor nøie agtpaa givende man da var paa alle usædvanlige Hendelser. (2) Hvor vel Munkene vidste at betiene sig af dem, for at faae Folk til at danse efter deres Pibe. (3) At Cometer og Nordlyset gierne fulgtes ad. (4) At det sidste ofte fik Navn af en Stierne. (5) Hvorledes man vidste at henføre de adskillige Skikkelser, hvorunder man foreſtillede sig det, til nærværende Omstændigheder; og (6) at alle saadane Luft-Syne ei altid ere optegnede; med videre. §. 44.

(t) Pag. 147.

(v) See Samlung Russisch. Geschich. P. 5. pag. 390.

§ 44.

I de Aaringer imellem 1104. og 1114. har man ofte seet de saa kaldede Krigshære i Luften: Thi iblant andre merkværdige Ting, som i desse ti Aar ere passerede, har *Werner. Rolewinck* i hans Fasciculo temporum (x) ogsaa anført følgende: Acies in cœlo apparuerunt. At samme, Aar 1105. i Særdeleshed har tildraget sig, kan *Alb. Stadensis* paa oven anførte Sted (y) give os Underretning om, naar han saa taler: An. 1105. ignis inter Sidera visus est fulgere. De usædvanlige Stierner, som *Florent. Wigornienſis* (z) bevidner at være seete Aar 1106, efterat han tilforn har talt om en Comet, som samme Tid var paa Himmelen, bliver og uden Tvil intet andet end Nordlyset: Thi saadanne ere hans Ord derom: Quidam dixerunt, se plures insolitas Stellas eo tempore vidisse; Og samme ere det vel, at *Alber. Monachus* Chron. pag. 198. part. post. ligeledes taler om, og fortæller at være seet i Italien, med følgende Omstændigheder: An. 1106. pridie Id. Febr. apud Barrum Italiæ Stellæ visæ sunt in Cœlo per diem, nunc quasi inter se concurrentes, nunc quasi in terram cadentes. Toto fere mense Febtuario Cometes apparuit.

§. 45.

Heraf maae jeg tage Anledning til følgende Anmerkning: Det er værdt at legge Merke til, at i de Aaringer, da Skribenterne tale om Cometer, finder man dem ogsaa som oftest at have noget om Nordlyset at fortælle os. Hvoraf man kan giøre den Slutning, at de enten, som tilforn er erindret, har anseet Nordlyset for at have en mærkelig Overensstemmelse med Cometerne, eller og, naar disse i de Tider saa forfærdelige og med deres Skieg, Haar eller Svants formummede Busemænd komme ansettende paa Himmelen, at da alle har havt deres Øyne henvendte derhen, saunt nøye

(x) Ap. *Pistorium* Scriptor. German. Tom. 2. pag. 499.

(y) Pag. 256.

(z) Loc. cit. pag. 652.

observeret og lagt Mærke til alle usædvanlige Hendelser i Luften, hvilke da maatte passere for ligesaa mange Forbude om overhængende Ulykker. I saadanne Omstændigheder kunde det ei andet være, end jo saa forunderlig en Ting, som Nordlyset, hvoraf man kan giøre sig saa mange Spøgelser, chimæriske Figurer og Forestillinger, som man lyster, ogsaa frem for andre maatte komme i Betragtning, i Agt tages og optegnes.

§. 46.

At Nordlyset og Cometer, som sagt er, hos Skribenterne gierne følges ad, derpaa kan vi endnu fremføre et nyt Exempel, naar vi komme til Aar 1114, om hvilket *Matth. Weſtmonaſterienſis* saaledes taler (a) Eodem anno, menſe *Decembri*, cœlum repente rubens apparuit, acſi arderet, luna patiente eclipſin. Cometa apparuit Menſe Maji. Dette Phænomenon anfører ogsaa *Matth. Pariſienſis*, (b) men melder ikke videre derom, end at man saae Himmelen brende; Cœlum ardere viſum, hvilket er gierne den almindeligſte Stil, naar der skal tales om Nordlyset. (*Abbas Usbergenſis* bevidner og i hans Chron. p. 199. ed. Argent. at han Aar 1117. selv havde seet saadant Phænomenon, naar han saa siger: 14. Kal. Mart. hora veſpertina vidimus nubes, vel ſanguineas ab aquilone ſurgere, & per medium firmamentum ſeſe extendendo, ipſi mundo terrorem non modicum incutere. Nam ut poſtea didicimus, unicuique civitati tam vicinus ipſe fulgor videbatur, ut ibidem rerum omnium finem minari putaretur.)

§. 47.

Vi gaae ei længere, end til Aaret 1118, førend vi atter treffe paa Spor af Nordlyset, saa vel hos *Sigebert. Gemblacenſem* (c), som og

[a] Flor. Hiſtoriarum, p. 239.

[b] Hiſtor. Angl. edit. Watts. p. 662.

[c] Ap. *Piſtor.* loc. cit. p. 867.

og i *Magno Chron. Belgico* (d). Den første taler derom med disse Ord: Igneæ acies è Septentrione in Orientem in cœlo apparuerunt, deinde per totum cœlum sparsæ plurima noctis parte fuerunt. Samme Beretning finder man ogsaa hos *Alber. Monach.* Chron. part. post. pag. 230. med den Forandring, at han siger dette Phænomenon blev seet Aar 1116, decimo tertio Calendas Januarii, prima hora noctis &c. & quod videntibus miraculo & stupori fuerit. Ellers taler samme Skribent ogsaa om et andet mærkverdigt Luft-Syn, under bemeldte Aar 1116, med disse Ord: Tertio nonas Augusti, summo auroræ diluculo à parte orientis cum ingenti flamma circulavit Civitatem (Leodium) tantus ignis, ut omnes divinitus cremari existimarent. Post hæc magnus turbo erumpens ab occidente ipsum ignem visus aliquantulum obscurasse. Iterum quasi victor ignis cum flamma recaluit, & iterum turbine revertente paululum delituit. Tertio etiam ipse ignis recaluit, & tertio nihilominus turbine victus cecidit. Efterfølgende Aar, nemlig 1119, har man atter seet Tegn dertil; Og ere *Order. Vitalis* Ord, hvoraf jeg dette slutter, desse (e): Eodem tempore (mense Aug.) rubor maximus à Pexeio per Medantum visus est in Neustriam discurrere, & *per tres noctes* hujus modi Signum multis Gallorum manifestatum est in aëre. Diversis vero modis videntes hoc interpretati sunt. Siden har jeg ikke fundet noget, dette Phænomenon angaaende, forend ved Aaret 1138, da *Florent. Wigornienſis* (f) afmaler os et

[d] Ap. *Pistor.* loc. cit. Tom. 3. p. 146 Chronic. *Abbatis Usperg.* mælder og om et stort og mærkverdigt Luft-Skin, som næst foregaaende Aar 1117. lod sig see, og beskriver det saaledes: XIIII. Kal. Mart. hora vespertina vidimus nubes vel sanguineas ab Aquilone surgere, & per medium firmamentum sese extendendo, ipsi mundo terrorem non modicum incutere. Nam ut postea didicimus, unicuique civitati tam vicinus ipse fulgor videbatur, ut ibidem rerum omnium finem minari putaretur.

[e] Histor. Eccles. ap. *Du Chesne* Script. Rer. Normann. p. 881.

[f] Loc. cit. p. 670. Man seer dog af *Alber. Monach.* Chron. part post. p. 258, at det ogsaa har været til Syne ti Aar tilforn, nemlig 1128; thi saa taler han derom: Apud Sues-

ſaaledes: Septimo die menſis *Octobris Luna exiſtente* 29, in crepuſculo noctis ſextæ Sabbati, verſus aquilonares partes viſum eſt firmamentum totum rubicundum. *Radii* etiam *diverſi coloris* viſi ſunt, mixtim apparentes & evaneſcentes. Erant hæc forte *ſignificantia* maximam quam prælibavimus *ſangvinis effuſionem*, factam per Northumbriam & in plurimis aliis locis per Angliam. Af hvilke Ord vi for nærværende allene ville anmerke dette, at Nordlyſet ogſaa de Tider er gierne ſeet i Nær eller Nye, Luna 29, og at dets Straaler, ſom det ſkiød fra ſig, har havt adſtillige Farver. Ellers bliver dette uden Tvil ſamme, ſom Autor *Geſtorum Stephani* Reg. Angl. gior ſaa ſtort Væſen af, naar han derom ſaa ſiger (g): Tam magnum enimvero, tamq; ſtupendum fuit hoc malum, ut non ſolum hominibus horrendum, verum etiam *de cælo magnum* declaratum ſit & admirandum: cum paulo antequam hoc contigiſſet, viderimus non modicam cœli partem ad inſtar *fornacis ardentis* igneas ſpiſſim *ſcintillas*, emittere, *ignitosque* miræ conflagrationis *globos*, tanquam vivi incendii *carbones* non in uno tantum, ſed diviſe variis in locis agiliter ſeſe ac denſanter movere. Et hæc nimirum tam aperta, tamq; viſibilis *ignivoma cæli facies* vel futuram maximi ſanguinis effuſionem, vel indicibilem, qvæ ſubſecuta eſt, villarum & urbium exprimebat cremationem &c. In Libro quoqué Machabæorum cum intuerentur igneas diſcurrere in cœlo *acies*, militumqué aëriorum nil niſi ignem ſpirantium communes conflictus, veriſſime futuri mali agnoſcebant portenta &c. Non igitur me lector rugoſa ſanna derideat, ſi *polum*, quem his oculis in *ardorem converſum*, denſiſſimaque conſpexi *ignis* & *carbonum vellera* præferre, malorum futurorum formam dixerim, illiusq; diriſſimæ peſtis, quæ in Northumbria conſequenter evenit, ſignificationem. Her merke vi ſaa ſøſeligen (1) at dette Nordlys ſkal have betydet en ſtor Blods-Udgydelſe og andre Ulykker. (2) De adſkillige Navne og Titler, ſom det her tillegges,

ſionem menſe Septembri &c. Sed & plures aſſeruerunt, ſtellas miræ magnitudinis tenebroſam noctis caliginem intra Eccleſiam perſequendo fugaſſe.

[g] Ap. *Du Chesne* Scriptor. Rer. Normann. p. 938.

legges, da det nu kaldes en brendende Ovn, som udsked Ild-Gnister og Ild Kugler, der saae ud ligesom gloende Kul, nu en Ild-spydende Aabning paa Himmelen; nu gloende Krigshære i Luften; og nu igien Nord Polen forandret ligesom til en brendende Ild, og gloende Kul, der fore om hinanden ligesom tykke Uld-Taver. (3) At Skribenten synes at være bange for at blive lastet og udleet, fordi han gior disse phænomena til Tegn, som skulde betyde de overhængende Ulykker, og søger derfor at komme derfra med en Undskyldning; Saa man deraf skulde slutte, at man ogsaa i de Tider har havt saadane, som ikke har anseet desse phænomena for andet, end blotte naturlige Hendelser.

§. 48.

At Nordlyset ogsaa midt i dette Seculo, nemlig Aar 1150, har viist sig paa Himmelen, det kan vi lære af den saa kaldede Chronica Regia *S. Pantaleonis* (h), hvor man til bemeldte Aar finder noget optegnet derom. *Chronica Normanniæ* (i) melder og om saadant et phænomenon, som skal være seet efterfølgende Aar 1151, med disse Ord: In ipsa nocte (17. Kal. Aug.) *fulgor* nimius & postea quasi *Draco* ingens visus est in cœlo discurrere ab Occidente in Orientem. Faa Aar derefter, nemlig 1156, er saadant atter blevet seet; hvorover nys anforte Chronica (k) giver følgende Beskrivelse: Sabbato infra octavas Paschæ i Abricatino Villa, quæ vocatur Landa-aronis circa meridiem (medium noctis) quasi de terra emergens *turbo maximus*, quæque proxima involuit & rapuit: ad ultimum quasi quædam *columna ruhei & cerulei coloris* sub turbine ascendens in sublime stetit, & videbatur, & *audiebantur* quasi *sagittæ* & lanceæ in ipsa columna defigi, licet non appareret intuentibus quis eas agitaret. In turbine, qui stabat super columnam, apparebant quasi diversæ *Speciei*

[h] Ap. *Eccard.* Corp. Histor. med. ævi Tom. I. p. 984.

[i] Vid. *Du Chesne.* Scriptor. Normann. p. 985.

[k] Loc. cit. p. 992.

cies volucrum in eodem volitantium. Subſecuta eſt illico hominum &c. Her har de Tiders overtroiſke og frugtbare Indbildninger atter foreſtillet os Nordlyſet under nye Geſtalter og Navne, ſaaſom af en ſtor Hvirvel-Vind, der trekkede af Sted med alt hvad ſom kom den nær, af en ſtor Støtte, ſom ſteg høit i Veiret, og ſaae rød og blaagtig ud; af mangfoldige Pile og Spyd, og af adſkillig Slags Fugle, ſom fløie i Luften om hinanden.

§. 49.

Hvad bemeldte Chronica (l) endnu videre mælder om de Stierner, ſom Aar 1166. bleve ſeete, kan vel ei heller til andet, end Nordlyſet, henføres, da det derom ſaa heder: In Vigilia *Natalis Domini* duæ Stellæ ignei coloris, quarum una erat magna, altera parva, apparuerunt in *Occidente* quaſi conjunctæ; poſtea disjunctæ ſunt longo ſpatio, & apparere deſiuerunt. Samme kan ogſaa ſiges om de Nat-Syne, ſom *Gervaſius* i hans Chronica (m) i Anledning af Erkebiſp Thomæ Død, anfører til Aar 1171, med følgende Ord: Beato martyre noſtro (Thoma Cantuarienſi) conſummato, viſitavit nos Oriens ex alto in *Viſionibus nocturnis*, Martyris novi Sanctitatem oſtendens. Underligt nok, at juſt dette Aar, da bemeldte Erkebiſp blev tagen af Dage, har været ſaa frugtbart paa deſlige Nat-phænomenis! jeg kan troe, for at ſkaffe denne nye Helgen og Martyr, hvilket og vor Skribent paaſtaaer, en Smule Hellighed, ſom han og behøvede.

§. 50.

Er ellers ſidſt anførte Luft-Skin ei ſaa tydelig beſkrevet, ſom det vel kunde og burde; ſaa kan man være des viſſere, at det phænomenon, ſom 2de Aar der efter, nemlig 1173, har ladet ſig ſee, virkelig intet andet har været, end Nordlyſet ſelv. Dette fortæller ogſaa ſamme *Gervaſius* paa foranførte Sted (n) ſaaledes: Ann. 1173.

[l] Loc. cit. p. 1002.

[m] Vid. *Twysden* Scriptor. 10 Angl. p. 1417.

[n] Loc. cit. p. 1423.

1173. Idus *Februarii* apparuit in cœlo *Signum* mirabile *nocte plusquam media.* Nam rubor quidam videbatur in aëre inter Orientem & Occidentem in parte aquilonari. *Radii* autem *albi* per transversum ruboris illius erant, qui nunc graciles in modum *Lancearum*, nunc vero lati in modum *tabularum*, & nunc hic nunc ibi quasi â terra sursum in cœlum erecti. Erant prædicti radii candidi, ut radii Solis, cum *densissimam penetrant unbem.* Subsecutus est Splendor lucidus *auroræ* simillimus æstivæ, cum in diem lucescit; postremo densissima nubes subnigra in eodem climate quasi à terra elevata est, quæ diem illum paluatim succrescens obumbravit. Det som, forunden andre Omstændigheder, forneminelig ved denne Beskrivelse bør legges Merke til, er dette, at Forfatteren har observeret, det Nordlyset den Gang saae ud, iblant andre Gestalter, som det tillige havde, ligesom naar Solen staaer bag nogle tykke Skyer, og kaster Straler need igiennem Aabningerne derimellem, eller den, som man gemenligen kalder det, trekker Vand; hvilket kommer vel overeens med de nyeres Observationer. Ellers maa ved dette Nordlys ogsaa følgende Omstændighed i Agt tages, nemlig at det og paa andre Steder, end i Engelland, i samme Maaned, som for er mældt, men et Par Dage tilforn, er seet saa klart og skinnende, at man derved kunde tælle hver en Skilling, man havde i sin Lomme, som *Magn. Chron. Belgicum* derom taler, (o) naar det saa heder: Tertio Idus Februarii apparent igneæ acies in cœlo de nocte, & lux tanta emicat, ut quilibet nummus posset agnosci cujus monetæ sit.

§. 51.

Næstfølgende Aar, efterat disse stærke Nordlyse vare blevne seete, som da er 1174. har man paa ny igien udi November-Maaned observeret et andet, hvilket *Radulfus de Diceto* i hans Ymagines Histor. (p) saaledes beskriver: Pridie Nonas *Novembr.* circa mediam noctem, per unius horæ spatium, & eo amplius, tota cœli facies

[o] Ap. *Pistorium* Scriptor. Rer. German. Tom III. pag. 179.

[p] Vid. *Twysden* Scriptor. 10. Angl. col. 584.

cies ab aquilonari parte ſanguineo viſa eſt rubore ſuffundi. Om hvilken Skribent vi ellers, ved denne Leilighed, maae merke dette, ſom og kan gielde om andre, nemlig at i hans ſaa kaldede Abbreviationes Chronicorum, ſom er et kort Udtog af mangfoldige andre Kroniker, mælder han ikke eet eneſte Ord om Nordlyſet, ſkiont adſkillige af de Skribenter, ſom han har udcopieret, tale mange Gange derom: Thi deraf kan man ſee, at Aarſagen, hvorfor endeel Skribenter ſaa ſielden eller aldrig tale om Nordlyſet, har heller været hos dem, der har udcopieret og afſkrevet dem, eller der ſkulde obſervere og optegne det, end hos Nordlyſet ſelv.

§. 52.

Det Nordlys, ſom Aar 1177. blev ſeet, har adſkillige Skribenter giort ſig Umage for at anføre, og bør derfor ei heller af os forbigaaes. Den første er nys bemeldte *Radulphus*, ſom paa oven anførte Sted derom taler med diſſe Omſtændigheder: (q) *Kal. Oct.* hyems ſecuta eſt tempeſtuoſiſſima. Illuxerunt *choruſcationes miræ* toti regno Anglorum 3 *Kal. Dec.* Ventus vehemens eruens ſylvas, ædificia ſubruens *venit ab auſtro Kal. Dec.* Ved hvilke Ord man i Beſynderlighed merker (1) at Vinteren, førend dette Nordlys blev ſeet, har været overmaade ſtreng; (2) at det er ſeet over hele Engeliand; og (3) at en forſkrekkelig Storm fra Sønden ſtrax har fulgt derpaa. De ſaa kaldede *Annales de Margan* (r) har næſten det ſamme derom, hvor det ſaaledes heder: Anno 1177. fuit coruſcatio mira per totam terram. Men *Gervaſius* (s) beſkriver det endnu langt udførligere og artigere, med følgende Ord: Hoc anno Vigilia Sti. Andreæ Apoſtoli hora nondum prima apparuit in Cantia rubor quidam quaſi *flamma* ardens & *volans impulſu venti*, qui veniebat. *Quidam* vero certiſſime affirmabant *Draconem* flammeum, criſpo capite ſe manifeſte eadem hora vidiſſe. *Dixerunt plurimi Signum* hoc ſive Draconis ſeu flammæ ardentis vel ruboris per *totam Angliam* apparuiſſe. Die tertia ventus flavit fortiſſime à ſupra dicto climate.

§. 53.

(q) Pag. 599.
(r) Inter Scriptor. Hiſtor. Anglicanæ 5. poſt Bedam pag. 9.
(s) Chronic. ap. *Tvvysden* Scriptor. 10. Ang. col. 1444.

§. 53.

Sidst anførte *Geruasius* (t) fortæller os ogsaa om et andet Luft-Syn som Aar 1188. blev seet over Kirken i Cantelberg; hvorom hans Ord ere disse: Claritas magna visa est descendere super Ecclesiam Cantuariæ *nocte* fere *media*, 4. *Idus Octob.*, & tres personæ in ipsa claritate, duo sc. Episcopi mitrati, medius eorum erat absque mitra. Ingen fortænker mig vel derfor, at jeg gior disse ærværdige Mænd, som Skribenten her taler om, med alle deres pontificalibus og Bispe Huer, til lutter phantasier og Veirlys, som ingensteds har havt hiemme, uden i Munkenes Hierne og den flygtige lysende Materie i Nordlyset, som kan forestille hvad det skal være: Thi det er ikke vanskeligere at forestille sig Bisper og Præster i saa Tilfælde, end Soldater, Heste, Ryttere, Spyde og saa videre. Ellers taler bemeldte Forfatter endnu om et andet Nordlys, som og samme Aar, men nogen Tid derefter blev seet, og af ham betegnes med disse Ord (u): Splendor magnus visus est in Cantuaria nocte media 13. Kal. Januarii & XI. Kal. ejusdem obiit Ricardus Wintonienſis Episcopus. Hvorved han uden Tvil vil sige saa meget, som at dette store Nat-Skin har betydet Bispens Død. For Resten kan den Beskrivelse, som foranførte Annales de Margan give derover (x), end videre overtyde os, at alt dette har virkelig intet andet været end vore Nordlyse.

§. 54.

Et Par Steder har vi endnu tilbage, som ei kan forbigaaes. Det første finde vi hos *Pistorium* (y) med disse Ord: An. 1192. visa est Species ignis terribilis, totum orbem ad plagam borealem occupans. Hvortil kan legges det Luft-Syn, som næst

(t) Loc. cit. col. 1534.

(u) Loc. cit. col. pag. 1538.

(x) Loc. cit. pag. 10.

(y) Script. Rer. German. Tom. I. pag. 1009.

foregaaende Aar i Maji Maaned blev seet i Frankerig, med Tilskuernes største Forskrekkelse, saasom de Christne just samme Tid laae i Haar med Saracenerne om det Hellige Land. *Rigordus* de Gestis Philippi Aug. ap. *Pithoeum*, Hist. Franc. Scriptor. XI. p. 192, er den, som taler derom saaledes: Eodem anno (1191.) pridie Idus Maji in Pertico apud Nogentum visæ sunt acies militum de aëre in terram descendentium, & ibi facta inter se mirabili pugna, subito evanuerunt; quod videntes incolæ illius terræ, nimio terrore perculsi, tundentes pectora sua reuertebantur. Det andet har vi taget af oft anforte *Geruasio* (z), som fortæller os, at Aar 1195, i Sept. Maaned saae man atter et forunderligt Skin over Kirken i Cantelberg; hvorom hans Ord ere disse: Qvarto Idus Septemb. advesperascente jam die miranda claritas visa est descendere super Ecclesiam Cantuarienſem.

§. 55.

Hvad det 13de Seculum er angaaende; saa finder man i samme saa mange Spor og Tegn til Nordlyset, at man har ingen Aarsag at giore sig de Tanker, at det den Tid har været usædvanligere, end enten før eller siden: Thi at det i de første Aaringer deraf, nemlig 1203, har været til Syne, finde vi hos *Struvium* (a). Og Aaret strax derefter, nemlig 1204, har vi et særdeles merkeligt Exempel derpaa, da *Matth. Weſtmonaſterienſis* (b) giver os følgende Underretning derom: Eodemqve anno, Kalend. *April.*, in prima noctis vigilia tantus rubor apparuit in coelo versus Orientem & Aquilonem, ut videretur succendi firmamentum, in quo tamen rubore vehementissimo Stellæ, quod terribilius & mirabilius fuit, micantes apparuerunt. Durauit autem hæc visio usque ad noctis medium. Den merkværdigste Omstændighed i det Skribenten her fortæller, er denne, at man er bleven vaer, hvorledes man igien-

nem

(z) Loc. cit. col. 1559.

(a) Scriptor. Rer. Germann. Tom. I. pag. 374.

(b) Flor. Histor. pag. 265.

nem den røde eller mørkagtige Materie, som viser sig under Nordlysets Bue, eller rettere, igiennem de lysende Skyer selv, kunde see Stiernerne glimre; hvilken merkværdige Observation jeg ikke erindrer mig at have truffet hos nogen anden af de ældre Skribenter.

§. 56.

Nogle Aar derefter nemlig 1219, har Nordlyset atter vist sig paa Himmelen, men været derhos saa ulykkeligt, at det af nogle er blevet anseet for lutter Djevler og onde Aander, som man kan see af *Henr. de Knyghtons* Beskrivelse derover, hvor det saaledes afmales (c). In die St. Lucæ Evangelistæ irruit ventus à Septentrione, quatiens domos, pomaria, nemora, turres Ecclesiarum, visique sunt *Dracones* ignei & *maligni Spiritus* in *turbine* volitare. Den stærke Norden-Vind, her omtales, havde vel bragt disse Drager og onde Aander med sig fra Hekken-Field eller Trold-Botnen i Grønland, og skal vel uden Tvil være det samme, som Chronicon *Rheginonis* (d) med et mildere Navn kalder Angelicas potestates.

§. 57.

At Nordlyset i de 25. Aars Tid, som ere imellem 1225. og og 1250, ei een, men mange Gange har ladet sig see, det kan ei allene gotgiøres ved Exempler af *Matth. Parisiensi* (e), som taler om et Nordlys, der var til Syne Aar 1243; og af *Alb. Stadensi* (f), hos hvilken vi finde Underretning om et andet, som Aar 1245. lod sig see; men *Matth. Westmonasterienſis* (g) bevidner det ogsaa med udtrykkelige Ord, naar han saa siger: Omnia autem elementa,

(c) Vid. *Tvvysden* Script. 10. Angl. col. 2430.
(d) See §. 10. og 40.
(e) Histor. Anglic. edit. Watts. pag. 602.
(f) Chronic. Sclauorum pag. 315.
(g) Flor. Historiar. pag. 349.

quod est notabile & *significativum*, hac ultima *annorum quinquagena* (ab anno 1225. ad an. 1250.) insolitum & irregulare detrimentum tolerarunt. Ignis *quasi fulgur* temporibus hyemalibus *frequenter* reboavit, & terribiliter cecidit, & emicuit contra naturæ cursum consuetum. Aër quasi prægnans prænotato tonitru, fulgore &c. Det overnaturlige, som Skribenten her tillegger den ommeldte Ild, som saae ud ligesom en Lyn-Ild, skal da vel have bestaaet derudi, at den idelig blev seet om Vinters Tide, som han siger, næsten over den hele Himmel, og naar Luften fra alle Damper, som kunde antendes, syntes at være gandske frie og reen.

§. 58.

Af nys bemeldte *Matth. Westmonasterienſi* (h), ville ei endnu anføre et Exempel, henhørende til dette Seculum: Thi iblant andre mærkværdige Ting, som han fortæller at have tildraget sig Aar 1263, taler han og om Nordlyset saaledes: Eodem anno 4. Kal. Auguſt. Signum quoddam ſtupendum valde & admirandum apparuit in firmamento circa mediam noctem, à parte Aquilonari. Ingen vil vel tage Anledning at tvile paa, at dette har været Nordlyset, af den Omstændighed, at det blev seet saa godt som midt om Sommeren, eller sidst i Julii Maaned: Thi at saadant, udi de sydlige Lande, ogsaa i de senere Tider er skeet, har de Nyere obſerveret.

§. 59.

Gaae vi nu videre frem til det 14de Seculum, saa finde vi Nordlyset den Tid, som tilforn, at være seet overalt, ei allene under

(h) Loc. cit. pag. 384. Hvortil kan legges et andet, som findes anført i Annal. Dominicanorum Colmarienſ. ap. Urſtiſium Germ. Scriptor. Illuſtr. P. II. pag. 13. med disse Ord: Qvarto monas Auguſti viſa ſunt de dormitorio Prædicatorum lumina multa per modum pugnantum diſcurrentia; og blev seet An. 1277. Til andet end Nordlyset kan vel ei heller det Syn henføres, som sammesteds p. 28. saaledes fortælles: In Lombardia apparuerunt in aëre duo monachi albus & niger, bonam horam ſe mutuo impugnabant, & poſtea in vaſtam ſolitudinem deſcenderunt.

under Nord, men ogsaa i de sydligste Lande af Europa, som udi Italien og paa andre Steder. At Nordlyset Aar 1309. har ladet sig til Syne udi Italien, det kan Forfatteren til Keiser Henric den 7des Bedrifter, lære os (i), naar han derom saaledes taler: An. 1309. coelum ardere visum, discurrente flamma vortice à plaga boreali in meridiem, leggende dette dertil, at Stedet, hvor man saaledes saae Himmelen brende, var i Italien. Hvorom ogsaa Chron. Hieros. ed. à *Reinecio* Tom. 2. p. 6. bruger disse Ord: Anno à Christo genito MCCCIX. d. VI. Idus Maji coelum ardere visum, discurrente Flamma vertice è plaga boreali in meridiem. Quo typo adventum Henrici portendi Italorum multi crediderunt. Og at samme, nogle Aar derefter, nemlig Aar 1222, ogsaa har viist sig i Dannmark og omliggende Lande, kan vi see af en gammel Chronologie over hvad som har tildraget sig fra 1020 til 1323, hvor det saaledes heder (k): 1322. Sæuissima hiems in Martio. Signa mirabilia apparuerunt in coelo.

§. 60.

At Nordlyset ligeledes midt i dette Seculo har været bekiendt, det kan man merke, naar man kommer til det Aar 1353, da Nordlyset tvende Gange har viist sig for Tilskuerne, som man kan see af den Beskrivese, som *Magn. Chron. Belgicum* (l) giver os derover. Samme har ogsaa tildraget sig et Par Aars Tid derefter, og det ved Sommers Tid i Aaret 1355; hvorom *Henr. de Knyghton* (m) giver os følgende Underretning: In æstate sequenti apparuerunt Duo *Vexilla* in firmamento, unum *rubrum*, & aliud *azurium*, & in multis partibus regni videbantur à pluribus & congrediebantur simul alterum adversus alterum rebellando; tandem vexillum rubrum rebellauit azurium & prostrauit ad terram sub se, *ut videbatur*

(i) Vid. *Reuberi* Scriptor. Veter. Tom. un. pag. 463.
(k) Vid. *Westphal.* Monum. Cimbr. Tom. III pag. 543.
(l) Ap. *Pistor.* Script. Rer. German. Tom. III. pag. 332.
(m) Vid. *Twysden* Scriptor. 10. Angl. col. 2608.

debatur. Enhver som har betragtet Nordlyset, eller læst saa vel de Gamles som Nyeres Tanker derom, kan let see hvad disse tvende Fauer har været. Og skal det meget undre mig, om Forfatteren med denne Forklaring ikke har havt sin Hensigt til det store Slag, som Aaret efter blev holdt mellem de Engelske og Franske, hvorudi de sidste bleve slagne af Marken, og deres Konge Johannes fangen bortført til Engelland.

§. 61.

Vi haste videre fort og komme til den Efterretning, som foranførte *Knyghton* (n) giver os om de mange phænomena, som have vist sig med Enden af dette Seculo, særdeles i det Aar 1388, og været at see nu i en, nu igien i en anden Skikkelse, næsten hver eneste Nat, skiønt paa adskilte Steeder, de 2de Maaneder Novemb. og Decemb. heel igiennem, saa dette ene Sted kan være nok for at vise, hvor giængs Nordlyset da har været. Hans egne Ord derom ere værde at anføres, og lyde saaledes: Qvædam forma in specie ignis in multis locis Angliæ apparuit, nunc in una forma, nunc in alia, quasi *singulis noctibus*, in diversis tamen locis, per menses Novembris & Decembris. Et sæpe qvando qvis solus gradiebatur, cum illo ibat, & cum stante stabat. Et quibusdam apparuit in forma *rotæ volubilis ardentis*, aliis autem in forna *barelli* (Cadi) rotundi flammam ignis superius emittentis, aliis vero in forma *longi tigni ardentis*, & sic aliis in una forma, aliis vero in alia forma per multum tempus hyemis, præcipue in Comitatibus Leyceſtriæ & Northamptoniæ apparuit. Cum vero plures simul gradiebantur, non se eis approximavit, sed sed qvasi *de longe* eis apparuit. Foruden de adskillige Navne og Skikkelser, hvilke Nordlyset her faaer, deels af et brændende Hiul, som idelig dreier sig omkring, dels af et stort rundt Fad, som udspyer brændende Luer, dels af en lang brændende Bielke; maae men her i Særdeleshed legge Merke til den Indbildning, som Skribenten og andre har giort sig derom, da dem syntes, ligesom Nordlyset kom ned til dem og fulgte dem i Hælene, naar de ginge for sig selv

(n) Loc. cit. col. 2705.

selv allene: Thi samme kommer temmelig vel overeens med de Tanker, som endel langt op i Nord og giøre sig derom, og hvortil de uden Tvil har taget Anledning af Nordlysets ugemene Flygtighed, løbende ud derpaa, at der maa være noget levende, maaskee Angelicæ poteſtates derudi: Thi jeg erindrer mig ofte at have hørt i min Opvext udi Nordlandene i Norge, at man kunde faae Nordlyset til at komme ned og følge efter sig, naar man vilde vifte ad det med et hvit Torklæde; Men Forsøget syntes mig den Tid at være alt for farligt at giøre.

§. 62.

Iblant de Forandringer og merkelige Hendelser, som i det 15de Seculo tildroge sig udi Europa, har man ingen, der foraarsagede saa stor Opsigt, som Conſtantinopels Indtagelse af Tyrkerne Aar 1453. Deraf toge da mange Anledning at indbilde sig og andre, at de i det Nordlys, som samme Aar blev seet (o), havde merket en stor Hob Hunde, som fore igiennem Luften, adskillige Slags Qvæg, en Mængde Fodfolk, først de let bevæbnede, og siden Pikenerere og Skolddragere, og endelig Rytteriet, som sluttede Troppen, det er, efter deres Indbildning, en Skikkelse og Udkast af den hele Tyrkiske Krigshær, som den kom anmarscherend: mod Conſtantinopel. For Resten har dette Seculum ei været saa særdeles usædvanlige Tilfælde underkastet; og blive vel de Huſſitiske Uroligheder i Bøhmen blant de merkværdigste, som og derover har nydt den Ære, at faae et Nordlys i Selskab med sig: Thi saa taler *Alb. Crontzius*, efterat han lidt i Forveien har skreget mod de kætterske Bøhmer, derom (p): Der zeit (Aar 1432.) hat man groſſe feurige Strahlen, als wen sich der Himmel mit brennender glut auf und zuthäte, über Böhemen geſehen. Man seer altsaa saa vel af disse, som nogle

Nn andre

(o) See *Frobeſii* Tractat de Aurora boreali pag. 27.

(p) See hans Vandalia, überſetzet durch *Macropum* Lib. XI. Cap. 27.

andre Steder hos *Frobesium* (q), at Nordlyset end og i dette Seculo, ei har været saa usædvanligt, men har ladet sig til Syne i Begyndelsen saa vel, som i Midten og mod Enden deraf; saa at hvis Skribenterne end intet tilstrækkeligt derom havde optegnet, maatte saadant heller tilskrives enten deres egen Efterladenhed, eller andre Omstændigheder, end Nordlyset selv. Ingen maa derfor giøre sig de Tanker, at jeg anseer Skribenternes Forsømmelse som eneste Aarsag, hvorfor man ved visse Tider finder saa lidet om Nordlyset optegnet, eller at jeg paastaaer, det Nordlyset paa alle Tider og alle Steder, besynderlig i de sydlige Lande, i de forige Seculis har været at see. Jngenlunde! Men jeg vil alleneste, at Nordlysets Udeblivelse paa visse Steder og Tider ei bør tilskrives Nordlyset i sig selv, eller dets egentlige Aarsagers enten Formerelse eller Formindskelse, men at visse andre Tilfælde og Omstændigheder ere Skyld derudi, at skiønt det kunde, saa bliver det dog ei altid og lige sterkt seet: Thi her maa tages i Betragtning, at dette phænomenon fornemmeligen kuns sees paa en vis Tid af Aaret, paa visse Steder af Himmelen, og paa visse Tider i Maaneden; og altsaa kan Luften og den mellemværende atmosphæra, samt Veirets, som just ved de Tider, naar Nordlyset, og paa de Steder, hvor det skulde sees, indfalder, og Landets Beskaffenhed gierne foraarsage, at Nordlyset bliver seet paa eet Sted, og ikke paa et andet, i eet Land ofte, og i et andet stelden, nogle Aar overalt, saa vel under Nord, som i de sydlige Lande, men i de andre Aaringer igien, besynderlig paa de sidste Steder, stelden eller aldrig; hvilket Forfarenhed og Exempler af dette Seculo noksom kan overbevise os om. Deraf kommer det vel ogsaa, at Nordlyset en vis Tid, og under visse Omstændendigheder af Veiret og Luften, kan vise sig usædvanligt klart og overalt forskrekkelig stort og flygtigt, men at det siden kan vare mange Aar, et halvt Seculum og længere, forend man faaer det saaledes igien at see.

§. 63.

(q) Loc. cit.

§. 63.

Men lad os nuda komme, efter denne giorte Erindring, til det 16de Seculum, da vi skal faae nye Prøver at see, hvor noie Skribenterne i at observere og optegne Nordlyset har rettet sig efter Tidernes Omstændigheder, og at min foran i denne Henseende giorte Paastand ei er uden Grund: Thi ligesom dette Seculum beel igiennem, udi alle Kanter af Europa, var serdeles frugtbart paa store Forandringer, Reformationer og Uroligheder saa vel i Kirken, som Staten; saa er der og neppe noget Aar, hvori man jo finder Nordlyset at være seet, i Agt taget og antegnet. For at overbevise Læseren herom, kunde det være nok at henvise ham til forbemeldte Frobesii Tractat, hvor der findes baade saa mange og saa tydelige Exempler, som heri kunde være tilstrekkelige nok. Men imidlertid vil det dog ei være af Veien, at vi og her anføre nogle, særdeles dem, som hos ham ei findes antegnede. Først og fornemmeligen bliver da dette værdt at i Agt tage, at man i dette Seculo finder ei allene Nordlyset at være seet, men at man og har giort sig Umage og Tanker for at udfinde Aarsagerne dertil; hvorpaa man har Exempel i *Olao Magno*, naar har i sin Historia Gentium Septentr. (r) holder for at Nordlyset, kommer af et Slags

(r) Hans egne Ord, hvort i her sigtes, ere følgende: Apparent sæpissime in partibus Aquilonis sub sereno coelo totis noctibus in Septembri clara atque continua fulmina, quæ magis minantur, quam lacerant inspectores, dum arcanis rationibus (unde extrahuntur) nubes non longe positæ, fulminandi materiam tenuem administrant. Alia vero vulgi opinio est de fulmine hujusmodi nocturno, quod infinita pinguium piscium agmina (halecum scilicet) suo continuo reflexu, ac saltu, post autumni initium, tantum splendorem, nubibus, immittant, ut coruscatio è coelo decidere credatur: *nullaque sine tali spectaculo nox est*, prout inferius lib. de piscibus cap. de halecibus ostendetur. Men i den 2c. Bog Cap 29 De natura halecis, som Autor her beraaber sig paa, findes ikke derom mere end disse Ord: Oculi ejus (halecis) instar luminis noctu lucent in mari: immo quod magis est, hujus piscis maximo motu, ac reflexu vasti sui agminis, quasi fulgura & coruscationes per æquora excitata apparent, fulgura halecis communiter nuncupata.

reflexion fra det Skin, ſom foraarſages i Luften af ſmaa Fiſke, ſom Sild og andre. Altſaa maatte vel Tingen ſelv, forend han ſaae ſig om Aarſagerne dertil, være ham og andre almindelig og bekandt. Men hvad videre Exempler angaaer; ſaa ville vi tage det forſte af *Martino Cromero* (s) ſom i hans Polſke Hiſtorie bevidner, at man Aar. 1518. ſaae Himmelen fem Timer om Natten at brænde; og fra ham begive os til *Jacob. Milichium* (t), hvilken i Anledning af et viſt Sted hos Plinium, hvor der tales om et Phænomenon, ſom vel ikke kan være andet end Nordlyſet, fortæller om ſig ſelv, at han til Wittenberg, Aar 1523. i Januarii Maaned, har ſeet lige ſaadant et: Hic Vitebergæ, ſiger han, an. Dom. 1523. in Januario viſa eſt trabs ab oriente in occaſum, ante ortum ſolis, hora circiter quarta, quæ clariſſimam lucem in illo aëris tractu efficiebat. Hæc materia initio velut haſta in longum porrecta ardebat, paulatimque in orbem coiens exſtingvebatur.

Og

(s) Lib. 7. Endnu ældere er det, ſom *Seb. Bacmeiſter* in Prodromo Megapoleos Liberatæ. *Weſtphal.* Monum. Cimbr. Tom. III. pag. 1092. anfører med diſſe Ord: Hoc etiam anno 1506. circa nativitatis Chriſti feſtum, initio anni, ignis in quantitate Dolii cecidit è coelo ad montem patibuli Civitatis Argenſis. Deſuper cecidit vir magnus, niger, extenſis brachiis ad ignem, & combuſtus fuit. poſt cecidit ſtella ignita, quaſi ſuper prætorium, & verſa cecidit ad montem Plaſſenbergk &c.

(t) Vid. ejus Comment. ad *Plinii* Hiſtor. Natur. L. 2. C. 26. En af de betydeligſte Forandringer i dette Seculo var det ſtore Reformations Verk; Et Nordlys maatte altſaa og være dets Forløber, hvilket blev ſeet ſamme Aar, Reformationen begyndte nemlig 1517, og af foranførte *Bacmeiſter* loc. cit. pag. 1115. beſkrives ſaaledes: Admodum memorabilis eſt viſio, quæ inclytis his tribus Saxoniæ Principibus, Friderico illi Electori, Johanni & hujus filio Johanni Friderico eodem fere anno 1517. contigit, cum in nocte Nativitatis Chriſti Vinariæ ex Monaſterio poſt mediam noctem iviſſent cum multis Miniſtris, ſuper arcem ibidem in ſudo & ſereno coelo ſanguinei coloris crucem conſpexerunt, quæ lucide & proprie coruſcabat. Quo Deus illis ſignificare voluit jam inſtare tempus, in quo ſincera de Cruce & merito Chriſti doctrina prædicanda, ob quam Euangelicam predicationem Saxoniæ Domus & tota pariter Germania perſecutionem, *Crucem* & calamitates ſuſtentura ſit, ſicuti ex effectu ſic vere judicauit *Wolff.* Lect. memorab. Cent. XVI. Tom. II. p. 77.

Og af hvis Ord, som han videre legger dertil, naar det saa heder: Longum nimis foret, adscribere exempla, quoties hypercaumata istis temporibus conspecta sint, quia seculum illud foecundum fuit tum horum tum aliorum portentorum, man let kan see, at det den Tid ingenlunde har været rart og usædvanligt at blive saadane Phænomena vaer, men saa almindeligt, at det vilde blive alt for vidtloftigt at opregne dem alle.

§. 64.

Det er enhver bekiendt, at det var ved disse Tider, at Kong Christian den Anden var bleven blant endeel af hans Undersaatter, som satte sig op imod ham, saa forhadt, at han i sidstbemeldte Aar maatte rømme sine Riger og Lande. Naar vi nu tage dette og næst foregaaende sammen, saa kan vi let opspore, hvad det maa have været for Vidunder og Luft-Syne, som *Suaningius* i forbemeldte Konges Tid fortæller saa ofte at være seete. Efter de Tiders Mode kunde ikke saa store og merkelige Hendelser tildrage sig, uden foregaaende eller medfølgende Vidunder og Advarsler. Og altsaa maae vi troe, at samme ere her antegnede, ikke just fordi de i sig selv vare saa usædvanlige, men fordi de bleve seete just paa den Tid, da saa merkværdige Forandringer indfaldt, hvilke efter den da brugelige Stil ikke kunde med nogen Eftertryk fortælles, uden at have skrekkelige Forbude og et Slags Forevarsler for sig, hvor de end skulde tages fra. Ulykken var, at man i dette Aar og ved bemeldte Tider, ei fik nogen Comet at see. Hvad var her da at giøre? For ei at være gandske tomhændet, maatte Sælhunde, Stormvinde, Stobregn, og Nord'yset, det ene ligesaa lidt usædvanligt, som det andet, for en Dag: Thi alt saadant har foranforte *Suaningius* noie optegnet, som Forevarsler for Kong Christians Foretagender mod de Svenske, og hans derpaa fulgte fataliteter. Hvorpaa jeg her til en Prøve, vil anføre nogle af hans Ord, som ere disse (u): Idem hic annus (1519.) in Septentrione novum produxit

(u) Vita Christiani 2. pag. 173.

xit ostentum, quod haud dubie bellum illud durissimum portendit, quod anno inseqventi Christianus Rex Suecis fecit &c. Porro (farer han fort, uden endnu at have sagt, hvorudi bemeldte phænomenon bestod) eodem hoc anno in Norvegia bellua marina admirandæ magnitudinis capta est, longitudine 12. cubitorum, hirsuto oblongoque mento, duos habens sub ventre pedes, ut phoca, seu canis marinus &c. vulgo Rosmer appellata. Raro se hæ belluæ marinæ hominum offerunt conspectui &c., quoties autem aut captæ fuerint, aut ex sese eas mare ultro evomuerit, borealium hominum longa observatione deprehensum est, quod hæ belluæ *non secus* hominibus borealibus futuras mutationes, impendentesqve calamitates *in aqua* prænuntiant, quam meteora, quæ sursum in aëre *sæpenumero* conspiciuntur. At jeg skal forbigaae andre Steder (x), hvor han taler om Jord-Skielv, om Storm-Vinde til Lands og Vands, om Støb-Regn og andet mere, som Tegn paa Kong Christians forestaaende Ulykker.

§. 65.

Men lader os nu gaae videre, for at komme til vor forige Materie og det Aar 1529. i Særdeleshed, da vi skal finde et nyt phænomenon for os, med samme Forklaring derover, som tilforn er ommeldet: Thi saa raisonnerer *Joh. Garcæus* i hans Meteorologia (y) derom: Talia prodigia *Chasmatum* & aliorum *sæpe* proponuntur nobis etiam *sine causis physicis*, ut mentes ad poenitentiam flectant. Nonnulli physici hic præsagium siccarum tempestatum desumunt. Ac notatu dignum est, quod Astrologi vaticinantur, ab eo loco bella exoritura, quo visum est Chasma. Hujus effectus vidimus exemplum nostra ætate, Anno 1529. die 9. Januar. inter horam 9. & 10. noctis ingens Chasma per Germaniam conspectum est, ab Oriente in Boream, & Occasum æstivum discurrrens. Eodem anno secuta est Turcarum erup-

(x) Loc. cit. pag. 83. 84. 88.

(y) Pag. 689.

eruptio in Germaniam. Hvoraf vi nu merke (1) At endskiønt de Tiders Skribenter ofte har givet Nordlyset Navn af prodigiis ell r Vidunder og andre saadane Titler, saa er det ei skeet fordi de har anseet det for usædvanligt, da Skribenten her giver det Navn af samme og dog udtrykelig siger, at det var noget giængs; men (2) fordi de holdte det for overnaturlige Tegn (sine cauſis phyſicis) som skulde drive Folk til Omvendelse. Andre derimod, som ansaae det for naturlige Hendelser, og Naturkyndige søgte (3) deraf at forudsige, hvad Veirligt der vilde komme. Men Astrologi holdte for, at man maatte vente Krig fra den Kant, hvor Nordlyset viste sig; hvilke Spaadomme i de ældre Tider vel ofte har truffet ind for dem, da de sydlige Lande vare exponerede for idelige Overfald af de nordiske Folk og Svehaner, som komme fra den Kant, hvor man som oftest blev Nordlyset vaer. Ellers bliver dette phænomenon det selv samme, som *Georgius Olai Upſalienſis* (z) citeret af *Andrea Celſio* (a) anfører med disse Ord: Anno 1529. d. 9. Januar. inter 9. & 10. veſpertinam ingens chasma in Germania apparebat, ab ortu usque ad N. W. ubi Sol media æstate occidere solet, sese extendens.

§. 66.

Foranførte Garcæus fortæller os ogsaa sammesteds om et andet phænomenon af samme Slags, som blev seet Aar 1536, brugende disse Ord: Aliud chasma conſpectum eſt anno 1536. die 16. Decemb. intra horam 9. & 10. noctis à Septentrione in occaſum diſcurrens. Dette phænomenon har og samme Tid og Dag ladet sig tilsyne i de nordiske Lande, men noget tidligere om Aftenen: Thi saa taler nysbemeldte *Georgius Olai* derom: An. 1536. d. 16. Decembr. veſperi inter horam 6 & 7 chasma iterum verſus Septentrionem ſpectabatur, ad plagam S. W. ubi Sol media hyeme occidit, progrediens. Og at man ogsaa andre Tider, ei een, men mange Gange, paa sidst bemeldte Steder, har faaet Nordlyset at

(z) In Calendar. dupl. Chriſtianorum & Judæorum.

(a) In Obſervation. de Lumine Borali. in præfat.

at ſee, men dog giort ſig ſamme Forklaring derover, ſom i de ſydlige Lande, det kan ei allene *Ad. Traziger* lære os, naar han i ſin Hamburgiſke Khronike (b), om det Luft-Syn, ſom Aar 1540. blev ſeet, ſaaledes taler: Dieſes Jahr den 3. Januar. des Abens würdt zu Hamburg en Wunderzeichen am Himmel geſehen, und es erfolgete eine neue Kranckheit &c.; men ſamme kan vi og ſee af hvad *Stephanus Joh. Stephanius* i hans Hiſtoria Dan. (c) mælder om de Under-Tegn, ſom ofte og paa mange Steder udi Dannmark lode ſig Aar 1553. til Syne, naar det ſaa heder: Nec expers *prodigiorum* coeleſtium fuit hic annus, prope qu otidianas in urbibus agrisque oſtentantium Numinis irati minas. Etenim ſpecies ardentis coeli multis in locis fuit. Alibi *coelum findi* viſum, velut magno hiatu; quaque patuerat, ingentes effulſerunt flammæ. Sol rubere ſolito magis &c. Qvæ ſimul omnia coortam ſequenti anno peſtilentiam, tam hominibus, quam pecori funeſtam, denunciauerunt.

§. 67.

Til foranførte Exempler kan endnu legges en Hoben flere, ſom fornemmelig ere ſeete i Holſten, og omliggende Steder, og af *Lamb. Alardo* (d) ſaaledes optegnede. Anno 1560. chasma flammans viſum in Septentrione diſpergens ſe verſus ortum & tandem ſeſe colligens evanuit. Og angaaende det, ſom 2de Aar derefter blev ſeet: An. 1562. in vigilia S. Michaëlis viſæ ſunt *faces* ardentes ſub Boote hora 10. veſpertina. Frigidæ pluviæ ſubſecutæ ſunt, fruges perdentes. At Nordlyſet ogſaa ved diſſe Tider, og altſaa førend i det nu værende Seculo, har været til Syne, i Bergen her udi Norge, det kan gotgiøres af det Syn, ſom *Edvard Edvardſen*, i hans haandſkrevne Beſkrivelſe over Bergen (e) fortæller

(b) Vid. *Weſtphal.* Monum. Cimbr. Tom. II. p. 1403.

(c) Lib. 2. pag. 363. annex. *Cragii* Annal.

(d) Res Nordalbing. ap, *Weſtphal.* loc. cit. Tom. I. pag. 1906. ſeqq.

(e) Part. 2. Lib. 3. Cap. 1.

tæller at være seet Aar 1563. paa Palme-Søndags Aften, imellem Kl. 6 og 7, da der i Nordvest opsatte sig en mørk Skye, og andre komme andre Steder fra den i Møde, hvilke udspydede Ild-Damp og Røg, saa det gik vidt og høit op i Himmelen. Samme kan og siges om det phænomenon, som man samme Aar, lidt for Juel blev vaer om Aftenen ved Kl. 7½, og som varede til den var 9. Aaret derefter, nemlig 1564, den anden Januar. saae man ligeledes, efter hans Beretning, et Luft-Skin, under Skikkelse af et Sverd, eller St. Olufs Breyde, og et Riis, der lignede et Halm-Knippe; og atter samme Aar den 7. April. om Aftenen ved 9 Slet, et andet af samme Slags, da der udi Nord, af en mørk Skye opsatte sig et Legeme, som *Janus Bifrons*, af hvis ene Mund udgik sort Damp og Røg, maadelig sort og stor, hvorunder der saaes en Haand med udstrakte Fingre, som bøiede sig op og ned, hvilket M. Absolon (er Mag. *Absolon Pedersen Beyer*, som ved de Tider var Lector udi Bergen) i Særdeleshed har observeret og antegnet. Ellers merker man herhos, at saadant phænomenon i sidst bemeldte Aar, ogsaa i Januarii og siden i Februarii Maaned, blev seet i Holsteen, hvorom for anførte *Alardus* saa taler: (f) Anno 1564 chasmata conspecta in Holsatia, cum Rex Fridericus d. 12. Jan. & iterum 25. Februar. Chilonii & Plœnæ commoraretur. Pestis secuta est Dantiſci & Lubecæ. De øvrige Luft-Skin, som samme Skribent til efterfølgende Aar har antegnet, ville vi kortelig anføre; og taler han da om Aaret 1569. saaledes: (g) Chasmata flammantia conspecta sunt in quatuor cœli partibus super Holsatiam initio Februarii. Om det, som blev seet Aar 1571, med disse Ord: (h) An. 1571. (cum Christiani insignem victoriam navalem de Turcis reportabant) chasmata horrenda versus Occidentem conspecta sunt. Om et andet, som 2de Aar derefter var til Syne, paa

[f] Loc. cit. pag. 1907.

[g] Loc. cit. p. 1914.

[h] Loc. cit. p. 1918.

denne Maade (i) An. 1513. chasma lucidum conſpectum eſt 24. Aug. verſus occidentem in Septentrionem, continens flammas inſtar *Stuparum* colligatarum, ſuper Zenith autem *arcus* albicans ab oriente in occidentem. Om det, ſom næſte Aar derpaa lod ſig ſee, ſaa kortelig: An. 1574 chasma copioſum & fulgurans viſum eſt in Novembri ſupra Zenith ex Septentr. in Orientem ſurgens; Men om de 2de, ſom Aar 1580 i Julii og Sept. Maaned komme til Syne, og hvoraf det ſidſte i ſær var ſaa klart, at man ved dets Skin kunde ſee og tælle hvor mange Klokken var, af Viſeren i Taarnet, med følgende Omſtændigheder: (k) Flammæ coruſcantes per totam Septentrionis plagam viſæ ſunt in aëre; Sed optima temperies ſecuta eſt 18. Julii. An. e. d. 10. Sept. veſperi undique flammis ad Zenith aſcendentibus ardere viſum per totum horizontem, *quo aër infectus* & fœtens maximam partem hominum in oppidis & pagis pectorali morbo decumbere fecit, paucis tamen abſumtis. Crempis hoc chasma media nocte tam lucidum fuit, unde in turri & appenſo horologio ipſæ horæ numeratæ ſunt. Og har *Pomarius* udi hans Continuation af den Sariſke Chronick, (l) endnu til dette Aar antegnet et andet Luft-Syn, hvorom det ſaa heder d. 10. Nov. iſt ein ſehr ſchrecklich *Chasma* und Feuer-Zeichen geweſen, darauf alſobald eine greuliche algemeine Krankheit und Seuche, welche die *Medici Febrim malignam cum catharro* genennet, erfolget ꝛc.

§. 68.

Meen at komme til *Alardum* igien; ſaa finde vi videre om Aaret 1581, diſſe Ord hos ham optegnede: An. 1581. d. 22. Januar. chasma lucidum viſum in Septentr. verſus orientem. A. e. haſtæ lucidæ & ardentes conſpectæ ſunt ſub Cynoſura verſus Zephyrum. Ligeledes har ogſaa Aar 1583. Nordlyſet 2de Gange været at ſee, først

[i] Loc. cit. p. 1919.

[k] Loc. cit. p. 1928.

[l] Pag. 788. See *Seb. Backmeiſteri* Megapoleos Liberatæ Prodrom. ap. *Weſtphal.* Mon. Cimbr. Tom. III. p. 1215.

først St. Laurentii Aften, hvorom det saa heder: Chasma horribile in profesto St. Laurentii flagravit per totum horizontem septentrionalem usque in medium summi aëris assurgens, og siden i Dec: Maaned, hvilket Forfatteren saaledes beskriver: Semicirculus Septentrionalis plagæ in cœlo flammis ardere visus ipso vespere diei natalis Christi, qui fuit 25. Decemb. Samme er og skeet efterfølgende Aar 1584, hvorom han saa taler: Chasmata in cœlo 4. Mart. conspecta antelucano tempore in Septentrione. (Mox narrat conjunctionem Saturni & Martis, item Jovis & Martis, & ita pergit:) Cum vero eodem tempore cum hac conjunctione chasmata & trajectiones igneæ in cœlo conspicerentur, secuta est aëris magna siccitas, mors qvoq; Principum &c. Pestis eodem anno. Mox Mense Septemb. cœlum in Septentrione & oriente flammis luxit & pestis grassari cœpit &c.

§. 69.

Vi ville ei længere opholde os med at anføre flere Exempler, men allene til Slutning legge Mærke til det, som bemeldte *Georg. Olai*, paa foranførte Sted, om dette Seculo, i Særdeleshed om den sidste halve Deel deraf, har anteqvet med disse Ord: Summatim: à mundi exordio non adeo frequenter chasmata, ac nostro tempore, visa sunt, imprimis ab anno 1560. ad ann. præsertim 1588. *Nulla non hyeme, omnibus fere noctibus serenis*, volitationes in aëre videntur, veluti acies sibi invicem occurrentes, adeo ut inde sonitus omnino exaudiri queat, præsertim *si paulo diligentius attendatur*. Hæc talia, anno præterito 1587. d. 27. Decemb. vesperi circa hor. 9. conspecta sunt. Lumen ex S. O. ad N. W. procedebat adeo horrendum, ut spectatores omnes confiteri necessum haberent, se simile spectaculum per omnem suam vitam nunquam vidisse. Saa vi heraf tydelig kan see, at der endog for vore Tider har været de, der have giort sig samme Tanker, som endeel nu omstunder, at Nordlyset, lige fra Verdens Begyndelse af, aldrig havde været saa ofte og saa stærkt at see, som i de Aaringer, de selv havde levet og observeret det. Og slaaer det ikke feil, at jo andre, foruden bemeldte Skri-

bent, saa vel for, som efter hans Tider, har været af samme Mening. I Særdeleshed merke vi af hans Ord om det Nordlys, som blev seet Aar 1587, at Folk paa de Tider derom har dømt ligesom nu omstunder, naar noget stort og mere end almindelig stærkt Nordlys kommer til Syne, nemlig at de i deres hele Livs-Tid aldrig havde seet saa forskrekkeligt et Syn, skiønt det for Resten var saa gieengs, at ingen Vinter gik forbi, det jo næsten hver eneste Nat, naar Himmelen var klar, lod sig til Syne. Men hvad den Lyd eller Susen angaaer, som han og andre ville have merket med Nordlyset; saa kan denne Indbildning, som og nogle endnu til Dags ere indtagne af, ei have sin Oprindelse uden fra de overtroiske Tider, da man ansaae Nordlyset for Krigshære i Luften (hvilken Titel vor Forfatter og har behaget at give det) som ginge løse paa hinanden med alle Krigs-Manerer og Omstændigheder, som forefalde i et Feldtslag; Da nu Bulder og Allarm er noget, som altid følger med 2de Armeer, naar de ere i Færd med hinanden, og de udi Nordlyset forestillede sig saa tydelig at kunde see de sidste, at de kunde skille Faner, Heste, Fodfolk og Ryttere fra hinanden; saa maatte det ei heller være vanskeligt for de Tiders lettroende Mennesker at høre det første. Hvilken Indbildning, som mange andre af saadant Slags, der eengang have fæstet Rødder, og ere blevne almindelige, siden er bleven fortplantet fra den ene til den anden, og har vedvaret indtil vore Tider.

§. 70.

I det 17de Seculo har Nordlyset, som tilforn, til alle Tider været saa gieengs og almindeligt, at *Mairan* ikke med mindste Skin af Rimelighed kan paastaae (m) at fra *Anno 1621.* (som er det Aar, da *Gassendus* saae det i Frankerige) og til 1686. findes ingen *Observation*, hvoraf man kan slutte, at dette Lys har kiendelig ladet sig see; Og at fra *Gassendi* Tid alt indtil Begyndelsen

[m] Traité Physique & Historique de l' Aurore boreale. Eller Pariſ. Akademies Phyſiſke Afhandl. overſatte af Steinwehr Tom. VII. p. 587.

sen af dette *Seculo* og til det Aar 1716. var Nordlyset meget sielden at see, og havde kun ladet sig tre eller fire Gange tilsyne; som han siger i sin Beskrivelse over det Nordlys, saa saaes i Frankerig Aar 1726. Thi at jeg intet skal tale om de mange Exempler, som hos *Frobesium* i bemeldte Tractat, næsten til hvert Aar, det hele Seculum igiennem anføres, og de Luft-Skin, som *Alardus* (n) til Aar 1614 omtaler med disse Ord: Chasmata multa in cœlo visa sunt per Ungariam, Moraviam & Silesiam; saa maatte jeg spørge, hvad man da vel skal giøre af det phænomenon, som *Frisch.* in hans Diopt. (o) bevidner at være seet Aar 1625, naar det saa heder: An. 1625. mens. Jul. Buseni Dithmarsorum naves quædam bellicæ in aëre conspectæ sunt, tormentis suis quasi quoddam fortalitium petentes? eller af et andet, som hos samme findes saaledes beskrevet. (p) An. 1635. d. 17. Nov. chasma in oriente circa 6 vespertinam observatum Holsatis formam gerens Cometæ caudati, dein sese dividens figuram quasi gladii assumsit? Om det Luft-Skin, som den bekiendte *Car. Ogerius* (q) Aar 1635. den 15. Januar.

[n] Res Nordalbing. loc. cit. p. 1964.

[o] Pag. 6. See *Westphal.* loc. cit. p. 1967. Not. 59. At det samme Aar har ladet sig til Syne i Norden, og i Særdeleshed her i Trondhiem, det har jeg merket af en handskreven Journal, forfattet af M. *Mentz Christopherſen*, som den Tiid var Con-Rector her ved Skolen, men siden blev Provst til Dom-Kirken, hvor der blant andet findes disse Ord anteegnede: D. 18. Nov. 1625. Hac vespera, ut & priori ita aëre illuminabatur cœlum, ut vel lecturo liberum esset literas ad illum distinguere. Dog maae ingen heraf giøre sig den Tanke og Slutning, at Nordlyset den Tid maae have været rarere end nu omstunder, eftersom bemeldte Mand har vildet føre det ind i sin Journal, som noget rart; hvilket vel ingen hos os nu vilde giøre: Thi at dette ingen Følge bliver, kan nok merkes, naar vi har den Ære at fortælle, at det er sandelig ikke alt rart, hvad som der er indført, men at der staaer meget optegnet, som er langt mere gængs, end Nordlyset enten har været, eller nu er f. e. hvor mange Potter Øl der blev drukket den eller den Dag, hvor længe man var til Giæst hos den eller den, hvilke Slagsmaale der havde været paa Gaden, o. s. v.

[p] Pag. 10. See *Westphal.* loc. cit. p. 1997.

[q] See hans Ephemerides sive iter Dan. Svec. & Polon. p. 167.

ſaae udi Stockholm, vel kan være andet end Nordlyſet, da han derom ſaa taler: Cum circa horam decimam nocturnam una cum Laurentio Vanderlino, Sveco, domum redirem, obſervavimus in aëre fulgores pererrantes, nubes videlicet lucidas, quas a nimio frigore inflammari per antiperiſtaſin ajunt? Om ikke de Hollandſke Søe-Folk, ſom overvinterede paa Spitsbergen fra Aar 1633 til 1634, har begge Aar ſeet Nordlyſet adſkillige Gange; ſom C. G. *Zorgdrager* beretter i hans Tractat om det Grønlandſke Fiſkerie pag. 320. edit. Lipſ. 1723? Hvorledes den berømte og lærde *Iſ. Peyrerius*, ſom Aar 1645. var i Dannmark, og der ſammenſkrev en Relation om Grønland og Island, har kundet ſige, at Nordlyſet den Tid ei allene blev ſeet i Island og Norge, men og i Frankerige og andre ſydlige Lande, naar han ſaa taler: (r) Man har forſikret mig, at dette Nordlys lader ſig ſee tydelig udi Island og Norge, naar Himmelen er klar og der ikke om Natten trekke ſig Skyer op. Samme lyſer og ei allene for Indbyggerne i bemeldte Nordiſke Lande, men ſtrekker ſig og indtil vort *Clima*. Og er dette Lys uden Tvil det ſamme, ſom vor berømte Yen, den fortreffelig viſe og ſkarpſindige *Philoſoph* Herr *Gaſſendi* har ſagt mig, at han har obſerveret mange Gange, og givet det Navn af *Aurora borealis*. Det meſt merkverdige *phænomenon*, ſom han nogenſinde deraf har ſeet, var det, ſom lod ſig ſee over hele Frankerige, Natten mellem den 12. og 13. *Sept. Anno 1621*. Samme har han kortelig indført i Herr *Peyreſcii* Levnets-Beſkrivelſe; men det er og meget vel beſkrevet i hans lærde Obſervationer, ſom ere lagte til hans Verk imod *Dn. Flud &c.* Skal man og vel beſkylde *Capit. Wood*, ſom Aar 1676. giorde en Reiſe Norden omkring Norge og Nova Zembla, for at opſøge en Vei omkring Tatariet til Oſt-Indien eller den, ſom har udgivet hans Reiſe-Beſkrivelſe, for Uſandfærdighed, naar han i ſin Reiſe-Journal udtrykkelig mælder om Nordlyſet, og bevidner det ogſaa at ſees i Engeland, med diſſe Ord:

Alle

[r] See Voyages au Nord. Part. I. p. 110.

(s) Alle de, som har været, i dette Land (Grønland) tale forunderlige Ting om et vist *phænomenon*, som man kalder Nordlys (North-light) og de, som ikke har seet det, har ont for at begribe det. Dette *phænomenon* sees ordinair imod den Tid, at Maanen er ny. Og endskiønt dette Lys ei sees uden i Nord, saa oplyser det dog det hele Land; undertiden ogsaa Norge, Island og nogle af vore Lande. *Gassendi* (in Vita Peyresk, & in Exercit. in Doct. Flud) siger, at han har selv erfaret det, og beskriver det vidtløftig. Hvad mig angaaer, saa tør jeg sige, at det er det samme, som man seer nogle Gange i Engeland, fornemmelig i de nordlige Deele, og man kalder Ild, der sees i Luften, paa Engelsk Streaming. *Mairans* Paastand, at de, som i dette Seculo, og ved disse Tider have seilet nord paa, til Grønland, Spitsbergen, Nova Zembla, og saa videre, iblant andre og Capit. *Jean Wood* (t) ikke have seet, eller intet melde om Nordlyset, er altsaa gandske urigtig, og falder hen af sig selv; Og i Særdeleshed tager han merkelig feil, naar han i denne Sag beraaber sig iblant andre paa *Jean Huyghen de Linschoten*, da denne i hans Reise-Beskrivelse udtrykkeligen baade nævner Nordlyset, og taler derom med disse Ord: (u) Alle Tider, naar Himmelen er klar, har man der (under Nord) et Skin af et Lys, som de Nordiske Søe-Folk og de som boe paa Kysterne, kalde Norderbluys. Straalerne af dette Lys staae temmelig nær den ene hos den anden, og synes at have adskillige Farver, saa at de, som nylig ere komne i disse Lande, blive høilig forundrede derover. Ihvordan det end er, saa er dette Norderbluys meget giængs, naar Vinter-Nætterne stunde til, hvilket vi tydelig har observeret. Jeg vil for Vidtløftigheds Skyld ei tale om mangfoldige andre Exem-

[s] Supplement aux Voyages du Cap. *Wood* & Frid. *Martens* l. c. p. 390. Part. 2.

[t] See Physische Abhandlungen. Tom. VIII. p. 334.

[u] See Voyages au Nord. Tom. III. p. 289.

Exempler, da anførte kan være nok, men allene til sidst erindre, at den store Astronomus *Ig. Heuelius* i Dantzig ogsaa Aar 1682 har observeret Nordlyset og beskrevet det saaledes: (x) Die 28. Octobris hora 9 vespertina aurora borea notozephyrum versus hic Gedani apparuit, diversissimos, longissimos fulgentissimosque radios sursum projiciens, ac si caudæ essent trium vel quatuor diversorum eximiorum cometarum. Saa man allene heraf kan see, at Nordlyset ogsaa den Tid har været bekiendt blant Astronomos, skiønt det ikke kom i noget Udraab, eller opvakte nogen Agtpaagivele, førend vor lærde *Ol. Römer* Aar 1707 tog sig først for paa mathematist Maade at beskrive det, og lade sine Observationer derover i Miscellan. Berolinens. (y) indrykke.

§. 71.

Efter at vi have anført alle disse Exempler, angaaende Nordlyset i de forige Seculis, vil det nu ei være af Veien, om vi til Slutning, til desto mere Oplysning og Overbevisning, her paa eet Sted og paa een Gang forelegge Læseren alle de Kiendetegn, som de Gamle har givet os paa de Luft-Skin, som vi have antaget for Nordlyset, paa det enhver tydelig kan see, hvor vel de komme overeens med Nordlysets phænomenis i vore Tider, og at det følgelig har intet andet været end eet og det samme. Vi merke da, at disse Phænomena, som de Gamle har givet Navn af brændende (§. 28. 30. 33. 34. 37. 47. 50.) eller blodige (§. 28. 29.) Krigshære i Luften, (§. 10. 23. 24. 26. 31. 44. 69.) af hvide (§. 50.) brændende (§. 62.) og i adskillige Farver sig visende (§. 47.) Straaler mod Norden (§. 10. 14. 17. 19. &c.); af Ild-Kugler (32. 47.), Ild-Funkler (§. 25. 26.), Ildskud (§. 21. 22.) Ild-Skyer

[x] In Anno Climacterico suarum observat. f. 135.

[y] Tom. I. p. 131. Hvor han tillige selv tilstaaer, at han allerede i forige Aaringer havde observeret det, og at saadane Luft-Skin lode sig see hvert Aar i Norge og Island. See Par. Akadem. Abhandlung. Part. 5. p. 12. *Kirch* saae det og samme Aar 1707 i Mart. Maaned i Berlin.

Skyer (§. 33.) Ildagtig Rødhed (§. 41.); af lysende (§. 11.) lange og brændende Bielker (§. 61. 63.); af en hengende og brændende (§. 12. 20.) rød og blaa (§. 48.) og mod Norden staaende (§. 18.) Støtte, af Cometer (§. 11. 70. &c.); af en Kreds eller Bue (§. 11. 20. 22.) som var hvidagtig og strakte sig fra Vester til Øster (§. 67.); af flyvende Fakler (§. 11.) om hin anden flyvende Fugle (§. 48.) flyvende Ild (§. 43.); af lysende (§. 19. 70.) lynende (§. 19.) blodrøde (§. 19. 33.) Skyer, som udspyede Ild, Damp og Røg (§. 70.); af røde (§. 21.) tildfarvede (§. 33.) brændende (§. 41.) og forskrækkelige (§. 42.) Tegn (§. 12. &c.); af Vidunder (§. 22. 37. 63. 66.), af brændende Drager (§. 22. 48. 53. 56.) gloende Slange (§. 30.) brændende Stie (§. 25. 26.) en bred Vei (§. 24.); af brændende (§. 49.) usædvanlige (§. 44.) mangfoldige (§. 40. 41. 43) og store (§. 18. 39) Stierner; af brændende Aabninger (§. 67. 68. 35.), brændende Blus (§. 37. 67.) brændende Lue (§. 52.) brændende Flammer (§. 43.), brændende Hiul (§. 61); og en gloende Ovn (§. 47.); af et rundt Kar, som udspydde Ild (§. 61.); af Lys mod Norden (§. 35. 38.) Lysninger om Natten (§. 23. 52.) NatSyne (§. 49.) usædvanlige Skin (§. 47.) Ild (§. 11.) eller Skikkelse af Ild mod Norden (§. 54.), Illumination paa Himmelen af Lys (§ 29), lyse Linier og Streger (§. 12), Rødhed mod Norden og Østen (§. 55); blodige Vaaben (§. 37.) Lynet (§. 11. 15. 48.) eller Ild, som Lynet (§. 57.); af IldSpyde (§. 19. 27. 30. 68.) Engler (§. 10.) Onde Aander (§. 56.), Faner (§. 60.) Mirakler (§. 35.) Skibe (§. 70) en Hvirvel-Vind (§. 11), Baadshage (§. 12) Sverd eller Øxe, Halmknippe, Hørknippe, Kors (§. 41.) Uld-Taver, Brødder, Baand, Telt (§. 19.) og hundrede andre saadanne Characterer, som vilde blive alt for vidtløftigt og kedsommeligt at opregne, (1) i Hensende til Tiden ere oftest seete i Vinter-Maanederne (§. 57.), saasom i Sept. (§. 15. 41. 42. 54. 67. 68.) Octob. (§. 18. 26. 30. 34. 47. 53. 70) Novemb. (§. 26. 33. 51. 52. 61. 67. 70.) Decemb. (§. 21. 26. 31. 34. 46. 49. 53. 61. 66. 68. 69.) Januar. (§. 21. 28. 32. 43. 63. 65. 66. 67. 68. 70.) Februar. (§. 23. 28. 43. 50. 67.); men stielden i de andre, særdeles om høieste Som-

mer, saasom i Mart. (§. 24. 68.) April. (§. 12. 40. 55. 67.); Maj. (§. 24. 40.) Jul. (§. 48. 58. 67.) August. (47. 67.); alle Tider efter Solens Nedgang (§. 10. 12. 21. 39. 54. 55.), enten om Aftenen Kl. 6. (§. 70.) mellem 6. og 7. (§. 66. 67.), Kl. 7½. til 9. (§. 67.) Kl. 9. (§. 67. 69. 70.) mellem 9. og 10. (§. 65. 66.), Kl. 10. (§. 67. 70.) og da varet ved fra Aftenen til Kl. 3. om Natten (§. 12.) til Midnat (§. 24. 55.) nesten den hele Nat (§. 21. 42. 47. 26. 34.) 5. Timer (§. 63.) undertiden ogsaa kun 1. Time. (§. 35. 39. 51.) eller 2. (§. 15. 18.); eller begyndt først ved Midnat (§. 20. 26. 33. 48. 51. 53. 58.) lidt efter Midnat (§. 32. 50.) Kl. 1. om Natten (§. 23.) eller Kl. 2. (§. 19. 24.) eller Kl. 4. (§. 63.); undertiden først kommet til Syne mod Morgenen (§. 15. 18.) eller ved Hane-Gal (§. 28. 35.). I nogle Aaringer har de været at see 2. Maaneder efter hinanden (§. 61.) eller 3. (§. 28.) i 3. Nætter efter hinanden (§. 19. 43. 47.) nogle Nætter i Rad (§. 27.) eller næsten hver eneste Nat (§. 61. 69.); i andre igien sielden. (2) Merke vi i Henseende til Himmelens og Luftens Omstændighed, at disse phænomena ere seete, naar ingen Skyer vare paa Himmelen (§. 10. 39.) men Luften var klar. (§. 12. 39. 40.) og ikke i fuld Maane, men enten i Nye (§. 70.) eller i Nær (§. 24. 40. 47.) (3) Den Kant af Himmelen, hvor saadane Luft-Skin lode sig see, var Norden (§. 12. 68. 11. 47. 17. &c.) dog bleve de tillige ogsaa undertiden først seete i Øster, (§. 24.) og strakte sig derfra til Vester og Nordost (§. 39.) eller fra Øster til Nord og Vester (§. 65.) eller mellem Øster og Nord (§. 26. 41.) eller fra Østen til Nord n (§. 28.). Undertiden igien komme de op i Nord (§. 17.) da udspredde sig derfra til Øster (§. 15. 47. 67. 68.) eller til Sydost, (§. 68.) eller til Vester (§. 66.) eller mod Sønden (§. 59.). Atter blev man dem først vaer mod Vesten (§. 19. 42. 67.) eller i Nordvest (§. 67.) eller mellem Norden og Vesten (§. 24.) hvorfra de bredde sig videre ud mod Norden (§. 50. 67.) og Østen (§. 50.). (4) Naar disse Luft-Skin saaledes komme frem paa Himmelen enten fra een af bemeldte Kanter, eller fra flere paa eengang (§. 27.) saa stege de ofte lige til Zenith (§. 67. 68.) eller kastede Straaler dibden (§. 14.) som strax igien forsvandt, eller og bleve der en Tid staaende

og

og giorde ligesom en Krans (§. 16. 19. 25. 27.) eller Telt (§. 19.), spredde sig og undertiden saaledes ud, at de bedekkede næsten den gandske Himmel (§. 19. 28. 47.) og at det hele Firmament syntes at brænde (§. 42. 55.). (5) Gave samme saadant Skin fra sig, som naar Maanen skinnede paa det klareste (§. 43), at man maatte tænke, det vilde blive Dag (§. 35), og det blev saa lyst, at man kunde kiende hver Penge og Skilling, man havde hos sig (§. 50.) og see hvor mange Klokken var paa Viseren i Taarnet (§. 67.). (6) Syntes Himmelen naar disse phænomena lode sig see, at blive rød, som en Ild, med lyse Streger imellem, som Spyd-Stager (§. 12), eller at brænde (§. 12. 13. 16. 31. 46. 59. 66.) mod Norden (§. 12. 68.) eller at spyde Ild (§. 47.) eller at blive mod Norden rød som Blod (§. 51. 25. 47.) eller en Ild (§. 12. 24), og som den brændte (§. 42. 46.), eller at see ud mod Norden, som Morgenrøden (§. 17. 50.), eller at aabne sig (§. 28) og Luer deraf frembryde (§. 66.), eller blive rød om Natten (§. 25. 50) som Blod (§. 25. 42.), Luften ogsaa at see rød ud om Natten (§. 25) ligesom den med Blod skulde være overstenket (§. 21), og Nord-Polen at brænde (§. 11.) og blive ligesom forandret til Ild (§. 47.) saa den hele Himmel mod Norden syntes at skinne (§. 54. 67. 68). (7) Viste disse Luft-Skin sig i adskillige Skikkelser, som en Ild der frembrød af en Skye (§. 12); som en Lue, der foer i en Hvirvel fra Norden til Sønden (§. 59); som en Ild, der foer igiennem Luften (§. 13. 15. 16. 18. 23.); som mangfoldige Straaler i Nord (§. 17); som en Bue paa Himmelen om Natten (§. 22.) staaende imellem Norden og Vesten (§. 24.); som en Skye, der opsteg for alle Kanter af Himmelen og kastede gloende Spidse fra sig (§. 27.); som Stierner der fulde af Himmelen, og løbe om hin hinanden (40.) eller kastede Spyde mod hinanden (§. 41. 43.); som en brændende Ovn, hvoraf udfore Gnister, Ild-Kugler og gloende Kul (§ 47.); som Solen, naar den siges at trekke Vand (§. 50.); som onde Aander der fore om hinanden i en Hvirvel (§. 56); som en Hob Hunde, Qvæg, Fodfolk, Ryttere &c.; foruden utallige andre Ting, som disse phænomena forestillede, hvilke (8) stedse forsvandt ved Dagens Komme (§. 18) og mod Morgenen (§. 33); havde adskillige Farver (§. 24. 28. 31. 33. 47.); forandredes fra

et Slags til et andet (§. 27. 33.), og vare saa tynde, og af en saa vidt udspredt Materie, at Stiernerne kunde sees der igiennem (§. 55) (9) Giorde man sig den Indbildning om disse Luft-Skin, at man kunde høre en Slags Lyd eller Susen deraf (§. 15. 37. 48. 69.); at det fulgte Folk i Hælene (§. 61.); Luften deraf at blive besmittet (§. 67,); og at det betydde nogen Lande-Plage eller anden sær merkværdig Hendelse (§. 28. 30. 31. 37 40. 42. 47. 48. 53. 64 66.). Hvilke nu opregnede Omstændigheder, og Kiendetegn, foruden mange andre af samme Slags, som her maae forbigaaes, vi nu mene noksom at kunne bevise, at alle disse phænomena intet andet har været end Nordlyset, og at dette følgelig, mange Secula op igiennem, og maaskee saa længe Verden har staaet, har været ligesaa giengs og almindeligt som nu.

§ 72.

Efterat vi derfor, imod endeel nyeres, særdeles Hr. Barhows Mening, i foranførte hans Tractat, hidindtil ved Exempler har gotgiort, at Nordlyset fra første og ældste Tider af har været seet omkring Nord-Polen og i vor Atmosphæra; saa ville vi nu forsøge, om ikke samme à priori, (som man kalder det) naar vi antage nys bemeldte Forfatters hypothesin, ogsaa i Følge af hans egne Grunde og Sætninger kan vises; og tillige ved den Anledning søge at opfylde vort forhen giorte Løfte, som var, at bevise af vore gamle Skrifter, om Grønlands ældste Beskaffenhed, det Isen saa vel til Lands, som til Søes, i gamle Dage har været der ligesaa stærk, og strakt sig ligesaa vidt, som nu omstunder. Vi ville da, hvad det første er angaaende, og for at komme Sagen nærmere, lidt nøiere eftersee, hvilke efter bemelte Hypothesin Aarsagerne til Nordlyset ere, da man skal finde, at det fornemelig kommer an paa disse 2de, nemlig Isen ved Nord-Polen, eller under Grønland, og de Is-Partikler i vor Atmosphæra, hvor igiennem Straalerne af et vist Lys, samme maa nu være hvor og hvorfra det end være vil, som reflecteres fra Isen hen til dem, brekkes til vort Øie. Begge disse Ting mener jeg at have været til, ligesaa vel tilforn, som nu omstunder, følgelig og Nordlyset. Nu seer jeg vel, at man i visse Maader vil negte mig den første Sætning, hvad Isen angaaer, og paastaae, at den vel i de

ældre

ældre Tider har været til, men ei i saa stor Mængde som nu. Men hertil skal strax videre svares, naar jeg først i Forveien har erindret dette, at enten Isen i de samme Tider har taget til, eller ei, saa maa der paa de Steder, hvorfra Nordlysets Skin, efter Forfatterens observationer skulde komme, fra ældgamle Tider have været Is, og følgelig, hvis hans hypothesis skal gielde, Nordlyset ligesaa vel i forige og foregaaende Seculis været seet, som i dette: Thi lader os kun overveie, hvad han taler om Nordlyset, naar det formerer en Bue mod Norden, og hvor han da siger, at Buens centrum er, nemlig i N. N. W. Men nu mener jeg, at enhver, der er kyndig i saadane Sager, vil tilstaae mig, at hvor Buens centrum for os synes at være, der maa Nordlysets Skin egentlig komme fra; Er det sandt, saa maa det Nordlys, vi nu see, have sit Lys fra Steder, som ligge for os i N. N. W., og følgelig kan den Grønlandske Is umuelig være Aarsag, som Forfatteren paastaaer, til de Nordlys, som lade sig til Syne her omkring Throndhiem, som efter hans Regning, ligger under den 66. gr., eller noget længere mod Sønden, som andre sette. Thi det er bekiendt, at Grønlands sønderste Odde strekker sig mod Sønden til over den 60. gr.. Skulde da det Nordlys, som her sees, komme fra Isen under Grønland; saa maatte Buens centrum for os være omtrent i W. S. W., hvis nemlig Skinnet kom fra Isen, som ligger ved Staten Huk, eller der omkring; det maatte staae i Vest, hvis det kom fra den Is, som er længer op, under 64. eller 66 gr., og altsaa maa vel den Is, hvoraf Nordlyset faaer sit Skin, naar Buens centrum synes at staae i N. N. W., ligge meget høit oppe mod Polen under 70. eller 80. gr., og derover; men paa disse Steder tør vel ingen negte mig, at jo Is har været at finde baade Vinter og Sommer, saa længe vor Jord har staaet, i det mindste efterat den har faaet den inclination mod Solen, som den nu har. Men har der stedse været Is, saa maa og Nordlyset, hvis det har sit Skin, som sagt er, fra Isen, der ligger for os i N. N. W., stedse været seet, ei allene her i Norge og andre nordiske Lande, men ogsaa i de sydlige, eftersom Nordlysets Bue, naar den viser sig paa bemeldte Kant, staaer saa mange Grader over Horizonten, at den og gier-

ne kan sees af dem, som boe paa sidst benevnte Steder. Efter oft anførte observation, at Buens centrum stændig er udi N.N.W. og altid paa det samme Sted, synes det og at være rimeligt, at Nordlysets Skin gemenligen ei kommer saa meget fra nogen Driv-Jis, saadan som den er, der driver omkring Grønland, som fra et Sted, hvor Isen, den meste Tid af Aaret baade Vinter og Sommer, enten til Lands eller Søes bestandig bliver liggende. Hvortil kan henføres og udtydes, hvad *Marten* i hans Spitsbergiske Reise-Beskrivelse, denne Sag angaaende fortæller (z) nemlig: at paa de Steder, hvor Isen ligger i Søen, seer man paa Himmelen et Skin, som Solens, hvilket ikke kommer af andet, end at Lyset bliver reflecteret af Sneen tilbage i Luften, paa samme Maade, som Skinnet af en Ild reflecteres om Natten. Men paa nogen distance derfra vises Luften blaa eller sortagtig. Paa de Steder, hvor Isen ligger ligesom smaae Øer, merker man ei dertil. Og seer man da heraf, at jeg ikke forkaster den Mening, at Isen under Nord er Aarsag til Nordlyset, men vil allene have den Omstændighed forandret, at det ei bliver saa meget den Grønlandske, men heller den, som ligger noget længere mod Norden og Osten; Hvilket jeg og synes at kunne giøre med desto mindre Fornærmelse mod Forfatterens Mening og hypothesis, da Isens Formerelse under Grønland, efter den antagne Mening, heller er den hinderlig end befordrlig: Thi dersom bemeltde Jis havde imod Enden af det 14de og i Begyndelsen af det 15de Seculo taget saa stærkt Overhaand under Grønland, at Skibsfarten derover blev nedlagt og forglemt, at Kusterne paa den Østre Side saaledes af samme bleve bedekkede, at man ei mere kan komme til Landet, og Isen siden taget til efter proportion, og saa kiendelig formeret sig, som endeel ville paastaae, at den nu aarligen giør; saa maatte ei allene Nordlyset, imod salig Hr. Barhows Mening, fra den Tid af, at Isen saaledes begyndte at formeres, ogsaa have taget saaledes til, at det for nogle hundrede Aar siden kunde sees, ei allene sønder paa Norge, men og i Danmark, Tydskland og andre Steder, efter-

som

z) See Voyage au Nord P. 2. pag. 56.

som vi tilforn af Speculo Regali har seet, at det, mens Sellatsen til Grønland endnu var i Stand, allerede lod sig til Syne paa Helgeland og andre Steder her Nordenfields; men den Grønlandske Jis ogsaa i den lange Tid allerede have forøget sig saa vidt, at ei allene det hele Hav mellem Grønland og Island deraf maatte være tilstoppet, men og Vester-Havet dermed saaledes belagt, at Isen skulde rekke lige til Nord-Cap og Finmarken.

§. 37.

Men jeg gior mig den Tanke, at ingen har Aarsag at frygte for, det saadant nogensinde skal skee, eller for vore Efterkommeres skyld og Fremtiden i den Henseende at gjøre sig nogen Scrupel: Thi at vi nu skal komme til den Grønlandske Jis; saa give de Gamles Efterretninger derom os ikke mindste Anledning at falde paa de Tanker, at den i gamle Dage har ligget der i mindre Mængde, endnu, men vise tvertimod, at Isen den Tid har strakt sig ligesaa mange Grader mod Sønden, som nu omstunder. Vore gamle Skrifter og de ældste Efterretninger vi har om Grønland, stadfæste alle eendrægtigen med hinanden, at det gamle Grønland, paa den østre Side, ei har været for Jis og Snee skyld, længere beboet end til den Fiord Funkabudir, hvilken efter *Torfæi* Kart over det gamle Grønland, laae mellem den 66. og 67. gr.; imidlertid veed vi dog, at Landet paa den Vestre Kant, hvor Isen burde have tiltaget, ligesaa vel som paa den Østre, endog nu omstunder, kan beboes ei allene paa bemeldte Høide, men og længere op mod Norden. Til Bevis for hvad om bemeldte Fiord nylig er sagt, ville vi her allene beraabe os paa en gammel Beskrivelse over Grønland, som en indfødt Grønlænder af den Norske colonie, ved Navn *Ivar Bere* har sammensat, hvis Ord, som mest tilforladelige, derom ere disse (a): Længere nord paa øster Siden mod Isbiergene, ligger en Havn, som heder Funkabudir, saa kaldet, fordi udi

St.

(a) See *Torfæi* Grönlandia, og A. Bussæi Beskrivelse over Grønland, i MSS. hvor *Beres* Beskrivelse er indført. Cap. 3.

St. Olafs Tid brød der et Skib i samme Havn, som endnu gaaer i Grønland almindelig Røgte om. Paa fornævnte Skib var en St. Olafs Smaasvend eller Tiener, som med nogle andre af Folket druknede ꝛc.; Videre paa østre Siden, nord hen mod Jisbiergene, ligger en stor Øe, kaldet Ranfey, hvor der er almindelig Jagt efter hvide Biørne ꝛc. Derfra længer i Nord paa øster Siden er intet at see uden Jis og Snee, enten til Lands eller Vands. Strax Norden for denne Fiord eller Havn laae et stort Field, som stedse var hvidt af Snee, og derfor blev kaldet Huitserkr, men sønden for den, under den 65. gr., et andet, der altid var bedekket med blaa Jis, og hedte derfor Blaserkr. Saa man da deraf kan see, at Isen i gamle Dage har strakt sig saa vel Vinter som Sommer, lige til den 66. gr., og derover, følgelig til de Steder i Grønland, som ligge lige i Vest for Throndhiem; og altsaa er der ingen Tvil, at den jo ogsaa maa have liget i N. N. W., saa at Nordlyset den Tid maatte være seet, ei allene i bemelte Stift, men og langt længere mod Sønden. Hvilket end videre kan sluttes, naar vi overveie, hvorledes Autor Speculi Regalis afmaler den Grønlandske Jis, hvormed det hele Land var næsten ganske skiult, da han saa siger: Det skal du vist vide, at det er kun lidt af Landet, som er bart for Jis, men hele Resten er dermed ganske bedekket, saa at man ikke veed, enten Landet er stort eller lidet, fordi alle Fieldgaarde og Dale ere tildekkede med Jis, og ingensteds bart imellem. Dog slutter man, at der maa være lidt bart, enten i Dalene, som ligge imellem Fieldene, eller ved Stranden, hvor Dyrene kan finde noget til Foer: Thi ellers maatte vel ikke Dyrene løbe didhen, fra andre Lande, hvis de ikke fandt nogen Aabning mellem Isen og Landet derfor bart. Men ofte har man forsøgt at gaae op i Landet paa de Fielde, som ere de høieste, for at forfare, om de kunde finde nogensteds Landet saa blot for Jis, at man der kunde bygge og boe; men ingensteds forefundet det saadant, uden hvor man

man nu boer, hvilket dog er ikke uden en ganske smal Strimmel Land, langs Strandbredden ꝛc. Saaledes saae Grønland ud for nogle hundrede Aar siden, lige paa samme Maade, som nu omstunder, saa at Isen var den samme, som nu, og følgelig Nordlyset, hvis det deraf har sin Oprindelse, i de Tider ligesaa giængs som i vore.

§. 74.

At den Grønlandske Jis i gamle Dage har været ligesaa mangfoldig, og strakt sig ligesaa vidt som nu omstunder, synes Endeel at kunne have en Slags Aarsag til at kalde i Tvil fornemmelig paa Grund af de nyere Tiders Beretninger der fra Landet, hvor man har erfaret, at Isen Aar fra Aar meget sterkt tiltager; saa at der nødvendig, kunde man sige, nu maa være mere Jis, end der var i gamle Dage. Men naar man eftertænker Tingen ret, saa kuldkaster dette slet ikke min Mening, naar man paa den rette Maade forstaaer den: Thi at Land-Isen under Grønland, som dette fornemmelig gaaer ud paa, og bemeldte Observationer i Sær vedkomme, baade i vore Tider tiltager, og har ligeledes i de ældre tiltaget, er noget, som jeg hverken vil eller kan negte, men derfor lige fuldt blive ved min Mening, at Naturen saa vel heri, som i andre Ting stedse holder en Ligevegt, og ligesom Isen i en vis Tid, enten lang eller kort, kan tiltage, saa kan den derimod paa en anden Tid, ligesaa meget aftage. Det er nu over 30. Aars Tid siden vore Colonier i de nyere Tider fæstede Fod i Grønland. Om man nu vil sette, at man lige fra Begyndelsen af da man kom didhen, alle Aar igiennem, og paa alle Steder af Landets vestre Kant, har med den behørige Flid og Agtsomhed, merket paa Isens Tiltagelse paa de Steder; saa er dog denne Tid alt for kort, for deraf at slutte noget vist til den hele forbigangne Tid, og Slutningen i sig selv bliver alt for ulnindelig, saa længe man ikke har fundet den Østre-Kant af Landet, og ligeledes der merket saadan Isens Tiltagelse: Thi det er bekiendt, at Grønland strekker sig fra Norden til

Sønden, og spidser sig alt mere og mere sammen, indtil det endes med en Odde eller Forbierg, Staten-Huk kaldet. Nu kan det derfor let hende, at denne Huk og de store høie Jis-Bierge, som strekke sig langs op efter Landet, kan i Grønland giøre samme Omverling af Veirliget og Luftens Beskaffenhed paa den østre og vestre Side, som Cap. Comoria med de høie Bierge mellem den Malabariske og Coromandelske Kust, foraarsager paa visse Steder i Ost-Indien, skiønt i en langt længere periodo, og ved Hielp af andre tilstødende Aarsager; saa at Isen kan tage i visse Aar ligesaa sterkt af paa den østre, som den tager til paa den vestre Side, og naar en vis Tid er forbi, naar Veirligets Beskaffenhed og andre Omstændigheder forandres, kan Turen gaae om igien. Vil man ikke antage saadan Isens Af- og Tiltagelse om hinanden, den maa nu komme hvoraf den komme vil; Saa seer jeg ikke, hvorledes man kan rime denne Isens idelige og saa kiendelige Tilvext dermed, at hele Grønland ikke for længe siden er ganske overdekket med Jis: Thi af det saa kaldede Speculo Regali og andre Efterretninger merker man, at der i Grønland for 400. eller 500. Aar siden har været kun en ganske maadelig Strimmel Land langs med Søe-Kanten, som var blot for Jis, og hvor de Norske boede. Havde nu Isen siden den Tid saa sterkt tiltaget, som man i de nyere Beretninger foregiver, at det aarlig skeer i Grønland, saa bliver det umueligt, at den mindste Plet paa Landet kunde være blot for Jis. Vil man sige, at Tilverten er skeet i de senere Tider, og ikke i de ældre; Saa maatte jeg gierne vide, hvad som vel kunde være Aarsag til saadan Tilvert nu mere end tilforn. Og saa har jeg samme Ret, og end større at paastaae, det Isen i, eller efter vor Tid vil igien tage af. Ligesom man ved de Beretninger man i Aaret 1755 har havt fra Grønland, har formummet, at Sommeren der har været usædvanlig mild, og at Isen paa mange Steder hvor den tilforn havde ligget, vare reent tøet bort. Skeer det nu, at nogle af saadane Sommere indfalde efter hinanden, saa er jeg vis paa, at man skal see merkelig Forandring. At saadan Isens Af- og Tiltagelse maa skee i Grønland, er ei heller mere urimeligt, end at den skeer

paa

paa andre Steder, hvor der ere Jisbierge. I Schweitz f. E. vil man og have observeret, at Isen af de der værende Jisbierge paa endeel Steder strekker sig nogle Mile længer ud end som er skeet i Forfædrenes Tider. (b) Men paa andre Steder igien, har man merket, at samme Jis i adskillige Aar efter hinanden har merkelig taget af (c) ja i varme Sommere reent bortsmeltet. At Kulden i Grønland nu skulde være større, end tilforn, og derved Isens saa store Tilvext foraarsages, kan jeg ei heller vel troe: Thi saa maatte saadant ogsaa efter lige Forhold merkes her i Norge, sær Nordenfields, hvor dog alle tilstaae, at Kulden nu ikke falder gemenligen saa streng som tilforn, og hvor jeg sikkert troer, at den er langt fra ikke saa haard, som den var for nogle hundrede Aar siden; skiønt der og findes Jis-Bierge eller Jis-Breider, om hvilke man hører samme Sang, som paa andre Steder og i Grønland, da de undertiden merkelig tiltage med Gaarders og Jorders Undergang. Men dog har de, som ret har givet Agt derpaa, merket, at ligesom saadan Jis i nogle Aar ligger og tiltager, saa gaaer den derimod bort i andre. (d)

§. 75.

Vi har hidindtil betragtet den Jis, hvormed Grønland i gamle Dage ligesaa vel, som nu omstunder, til Lands var overtrokket; Nu staaer det da tilbage, at vi vende os til Hav-Isen under samme Land; da vi skal finde, at det Grønlandske Hav i de ældre Tider, paa samme Maade som i vore, har været fuldt af Driv-Jis, at samme har drevet omkring som store Bierge, at den, end og om Sommeren, naar Seilatsen gik for sig, har saaledes besat Landet, mange Mile udi Soen, at intet Skib kunde komme derigiennem, at mange derover har sat Liv og Gods til, og andre igien nogle Aar efter hinanden været nødte til at ligge over i Grønland,

[b] See *J. G. Altmanns* Versuch einer Beschreibung der Helwetischen Eisbergen. p. 127.

[c] Loc. cit. p. 21.

[d] See herom blant andre *L. Barhows* Tractat om Nordlyset. p. 73.

og ei kundet komme derfra for Jis. At Driv-Jsen for mange hundrede Aar siden, ei har været usædvanlig under Grønland og i de Far-Vande, som man da beseiglede, kan ei allene sees af *Igimund* Præstes *Thorgrimsons* Exempel, som tillige med hans Broder *Einar*, Aar 1030, omkom med et Grønlandsk Stib, kaldet Stangarfole, hvilket tillige med et andet formedelst Driv-Jis forgik under Grønland (e); og af *Landnama Saga*, som fortæller, at Island just fik sit Navn af den store Mængde af Driv-Jis fra Grønland, som dets første Opfinder saae der under Landet, og hvorpaa vi har Exempel af det Aar 1321, da en stor Hvid-Biørn kom fra Grønland paa Driv-Jsen, over til Island, og giorde der stor Skade (f); saavel som og af *Sagan* af *Haldane Brunufostre*, hvori berettes: (g) at Haldan engang af Storm blev fordreven hen til Hellulands Obygdir, og ragede under Veis i megen Driv-Jis. Dreif nu, staaer der, at Drekanum marga Jsmola. I bemeldte Landnama findes oasaa: (h) At Hafs-Botnar ligger østen for Greipar, og er aldrig frie for Jis. Men Greipar laae under den 67 gr. Derfor svarede og *Thorarin Nefjulfsun* Kong *Olaf* den Hellige i Norge, da han befalede ham at fare til Grønland med den fangne Kong *Hrærek* paa Hedemarken: Det tildrager sig ofte at den, som skal seigle til Grønnland, bliver i sit Forsæt bedragen, og ikke opnaaer Landet, som han agter sig til. Ligesaa vanskeligt, som det var at komme til Landet, var det og undertiden at komme derfra igien; hvorpaa *Arngrim. Jonæ* fortæller os et Exempel i hans Specimine Islandiæ (i) om en ved Navn

[e] See *Buffæi* Grønl. Beskriv. Cap. 3. og 5.

[f] *Torfæi* Histor. Norveg. Part. 4. Lib. 9. Cap. 1. p. 455.

[g] Cap. 91. i *Biörners* Nordiska Kæmpa-Dater.

[h] Part. I. Cap. 2.

[i] Part. 2. memb. 2. p. 164. Ligeledes gik det og en ved Navn *Thorgils Orrabein*, som saa Aar efterat Grønland var blevet bebygt af de Norske, blev fordreven af en Storm, da han skulde reise derover til Eric Raude, til det øde Grønland, som da det meste var. Endskiønt nu Vinteren var forbi, og han havde ei langt til de Steder, som vare beboede, var han dog saa indklemt af Jis, at han ei kunde komme derfra, hverken den eller

Navn Biorn Jorsalafar, som paa hans Hiemreise fra Norge til Island blev fordreven først under *Gunbiarnarskere* midt imellem Island og Grønland, og siden til *Grænlandz Obygdir*, hvor han maatte opholde Livet med Hval- og Biorne-Kiød, indtil han endelig kom til det bebygte Grønland, hvor han tog sig paa at være Sysselmand, eftersom han for Jis ei saa hastig kunde komme derfra igien. I Betragtning af dette og andet mere, har jeg derfor aldrig kundet anfee deres Mening for grundig, som ville paastaae, at Isen i disse Tider har taget saa stærkt til under Grønland, og at samme skulde være den eneste Aarsag, at man ei kan finde det Gamle Grønland igien. Saadant mener jeg, at ingen med synderlig Føie skal kunne tilstaae dem, som lidt nøiere ville overveie saa vel hvad hidindtil er anført, som fornemmelig den Beskrivelse over Hav-Isen under Grønland, hvilken Speculum Regale giver os, naar det siger, at udi det Grønlandske Hav driver overmaade megen Jis langt ud paa Sommeren, besønderlig øster og nordost ud med Landet, hvilken Jis kommer ud af *Svalbarden*, det er, af Nordbotnen, eller den store Vig, som de Gamle meente at være mellem Rysland, Tartariet og Grønland (k); men i Særdeleshed naar det bruger disse Ord: Udi det samme Hav (det Grønlandske) ere endnu mange flere Vidunder, skiønt de ikke kan regnes blant Skremsler eller *Monstra*: Thi saa snart som den store Hav-Jis bryder løs, da er der strax saa megen Jis i Havet, at man veed ikke Exempel eller Lighed dertil af andre Steder i hele Verden. Endeel af denne Jis er saa flad, som om den havde frøsset sammen paa Havet selv, ved 4 eller 5 Alner i Tykheden, og ligger saa langt under Landet,

efterfølgende Sommer, ei heller den tredie, førend den fierde, da Søen blev saa vidt aaben, at han frit kunde drage derfra. See *Torfæi* Grönlandia p. 130. 36. 39. Ved Aar 1152, eller noget derefter bleve de Norske Kiøbmænd i Grønland længe om Sommeren indklemte af Jis, som besatte alle Fiorder, saa de ei førend silde kunde komme derfra. *Torfæus* loc. cit. p. 238.

[k] See *Arngr. Jonæ* Descript. Grönlandiæ.

at man skulde have en 4 Dags Reise eller flere at gjøre derover, førend man kunde naae det. Men samme Jis ligger omkring Landet i Nord Øst og til Nords mere end til Sønder og Vesters eller Sød Vest, og derfor skal den, som vil naae Landet, seigle om det mod Sød-Vest og Vester ud, indtil han er kommen forbi de Steder, hvor man kan vente, at Isen ligger, og seigle da til Landet; men man har stedse hørt, at de, som have villet søge Landet alt for snart, ere derover komne i denne Jis, og nogle af dem blevne borte, andre igien slupne derfra med Livet, af hvilke vi har seet nogle, og hørt deres Tale og Fraſagn derom. Men de have alle grebet til det Raad, naar de vare komne ind i denne Jis, at de have taget deres Baade, og draget dem op paa Isen med sig, og saaledes søgt Landet, men Hav-Skibet og alt deres øvrige Gods er blevet efter og bortkommet. Men endeel have været ude paa Isen, førend de have naaet Landet, i 4 eller 5 Dage, somme og længere. Denne Jis er ellers af en forunderlig Natur. Den ligger undertiden, saa stille som ventelig kan være, med store Aabninger imellem, ligesom store Fiorder; men undertiden igien farer den af Sted med saadan Fart og hastig Dregt, at den derudi ikke giver et Skib efter, der seigler med god Bør, og farer den ikke sielden imod Veiret, om den, førend det begynder, er allerede paa Dregten. Men der ere og nogle andre Slags Jse i dette Hav, som ere af en anden Slags Vext og Skabelun, og Grønlænderne kalde Fald-Jis, hvilke see ud, ligesom høie Fielde stode op af Havet. I dette Hav ere og mange Slags Hvale ꝛc. Af hvilke Ord vi i Særdeleshed maae merke efterfølgende: (1) Hvor vanskelig og farlig Skibsfarten paa Grønland end og i de ældre Tider har været, saa man derudi ei kan see nogen Forskiel mellem nu, og da. (2) At denne Vanskelighed blev foraarsaget af den store Mængde Jis, som laae under Landet, end og paa de Tider om Aaret,

Aaret, naar Seilatsen gik for sig. (1) (3)At samme Jis ofte strakte sig mange Mile fra Landet ud i Søen, og besatte det hele Farvand, saa det var umueligt at komme til Lands. (4) At vore Forfædre, som seiglede paa Grønland, og komme i Fare for Isen, har vidst at bruge adskillige Forsigtigheder derimod, enten ved at dreie af for den, og seigle saa længe mod Sønden og Vesten, at man kunde vente, at man var den forbi, eller naar intet andet Raad var, da at forlade Skib og Gods i Isen, og med de smaa Baade at søge Land. (5) At de stode mest Fare for at rage udi Isen, som alt for hastigt vilde søge Land, og tage den korteste Vei. Hvilket kunde opvekke Eftertanke hos dem, som i de senere Tider forgieves har søgt det Gamle Grønland, og uden Tvil ei vidst at i Agt tage denne og andre Regler og Observationer, som dog maatte være høist fornødne for dem, som vilde naae sit Forset. Saa jeg heraf synes med al Billighed at kunne giøre den Slutning, at Isen, som man af Foregaaende let kan see at have været den samme i de ældre Tider, som nu omstunder, ingenlunde kan være den fornemste eller eneste Aarsag, hvorfor man ei kan hitte det Gamle Grønland, men at der nødvendig maa være andre, som giøre det fornemste dertil, saasom at man nu ikke veed den rette Cours, som man skal tage, den rette Tid af Aaret, naar man skal sette over, eller ei har de dertil bequemme Skibe og Folk, og saa videre, hvorom vore Forfædre af lang Forfaring havde forhvervet sig den fornødne Kundskab, som os nu mangler, og derefter vidst at indrette deres Seilats. De Forsøg man i de senere Tider har giort, for at opsøge det Gamle Grønland, har ei vildet lykkes, det er sandt nok; men der af følger

[1] De seiglende komme derover ofte i yderste Livs-Fare; Som det gik de Bergenske Kiøbmænd, som Aar 1388. ragede i saadan Driv-Jis, at de imod Dronning Margretes Forbud, hvorefter det var ingen tilladt uden hendes egne Skibe, at seigle paa Grønland, maatte søge Landet, for at redde Livet: Peir varo i hafue i storum Vanda ok vada ok Lifs Haaska, fyrir storum Sisjoklum ok Isom, ok fengo storen skada a peira skipom, er bröttnado ofuan Sio ok lofuado sigh til Heilagra Stada, fyr en peir fengo Land i puilike stora naudsyn, heder det i den Dom som Aaret derefter blev feldet over dem i Bergen.

ger vel ikke, at Isen er Skyld derudi, da det ofte er gaaet de Gamle ligeledes, at de ikke har kundet naae Landet, men ofte paa denne Reise sat Liv og Gods til. Hvilket man ei allene kan see af den første Colonies Exempel, som Aar 986. satte over fra Island til Grønland, da af 25 Skibe ikkun 14 komme derhen, men og af de Gamles Beskrivelse over den rette Kaas og Seilats fra Bergen i Norge, og fra Island til Grønland, (m) hvori det saa heder: Fra Snæfellzjokul Vesten paa Island og til Hvarf Østen paa Grønland er sterkest Seigling i Vester; Did kan man komme i 4 Dage, og da ligger Gunnbiarnarskere ret midt i Veien mellem Island og Grønland. Det var den gamle Kaas, naar der kom ei Jis af Troldbotnen: Thi naar det skeer, da sielden kan man komme frem for Jis, eller nogen, uden stor Livs Fare, den gamle Leed seigle. Derfor raader og Autor til Specul. Regale dem, som ville seigle til Grønland om Sommeren, at de skal seigle vel op mod Sønder og Sødvest, førend de begive sig til Landet, paa det de ikke skulde komme i Jisbrud; hvilken Jis gemenligen pleiede at ligge hos bemeldte Gunnbiarnarskere, saa at de gamle derover toge et langt Omsvøb til Hvarf i Grønland. Den Throndhiemske Erkebiskop *Eric Walkendorf*, som Aar 1520 havde sat sig for, at lade det gamle Grønland igien opsøge, advarer og ligeledes, i den Instrux, han har opsat til Skibs-Folkenes Efterretning, at de vel skulde vogte sig for Isen, naar han saa siger: Item: Fornemmer man Jis, saa skal man prise Sønden i Søen: Thi den meste Jis kommer af Troldbotnen; dog skal man ikke holde saa meget Sønder, at man kommer for nær om Island, fordi der er stor Strøm, som er 20 Uger Søes fra Island. Og om den Taage, som af samme Jis blev foraarsaget, og man heraf seer i de Tider

(m) Denne Beskrivelse findes lagt til *Arng. Jonæ* Grønlands Beskrivelse, oversat paa Islandsk; og hos *Ped. Clausen* i hans Norges Beskrivelse p. 173. See og *Landnama* 1. Bog. 1. Cap. p. 2.

Tider at have været gængs der i Landet, ligesaa vel som nu, taler han lidt bedre frem saaledes: Item; Af den Jis, som hænger i Biergene udi Grønland, skaaer stor Taage af ret Frost, som kommer af Troldbotnen.

§. 76.

Ligesom man nu af foregaaende kan see og slutte, at Isen under Grønland har i gamle Dage omtrent været den samme, som nu omstunder; Saa er der vel ingen, som med nogen Fode vil negte mig, at jo Jis-Partiklerne i Luften, hvor igiennem Lysets Straaler kunde brekkes til Tilskuernes Øine, da har været, i vore og de sydlige Lande, i samme Mængde og af samme Beskaffenhed, som nu: Da man finder, at Vintrene den Tid har været ligesaa lange og strenge, som i vore. Nogle faa Exempler at anføre, hvoraf man kan domme om Resten; Saa fortæller *Marcellinus Comes*, at i Keiser Arcadii Tid var det Pontiske Hav, eller den Sorte Søe saaledes belagt med Jis, at da den endelig tøede op igien, behøvedes der 30 Dage for den, at fare ned igiennem Propontis, da den laae oven paa hin anden, ligesom store Bierge. Samme beretter ogsaa, at kort derefter, nemlig under Valentiniani 3. Regiering, faldt der saa stor Snee, at den i 6. Maaneder neppe kunde tøe bort igien, og mange 1000 Mennesker og Bester døede derover (n). Aar 554. var der, efter *Sigeberti Gemblacensis* Beretning (o), saa streng Vinter, at man kunde fange Fuglene og de Vilde Dyr med blotte Hænder. Hvor skarp Vinteren har været 731, kan man see af det, som *Riccobaldus* i hans Chronologie derom fortæller (p). Aar 764. indfaldt i Engelland og andre Steder saadan Kulde, at alle Træer deraf døede ud; som *Rogerus de Houeden* bevidner (q). Og seer man

(n) In Chron. annex. Chron. Eusebii pag. 37. 41.

(o) Chronograph. ap. *Pistor.* Script. German. Tom. I. pag. 738.

(p) Ap. *Eccardum* Corp. Histor. Medii Ævi Tom. II. col. 1263.

(q) Annal. pag. 231. int. Scriptor. Rer. Anglicarum post Bedam.

af Annal. Francorum (r), at Vinteren samme Aar ogsaa i Frankerig har været usædvanlig lang og streng. Samme tildrog sig ogsaa Aar 820, da Vinteren var saa lang og skarp, at man, udi mere end 30 Dage, kunde kiøre med store Arbeids Vogne over Donau, Rhein, Seine og andre Floder i Tydskland og Frankerig (s). Saadane strenge Vintere indfaldt og Aar 821 (t); Aar 823, da et allene Dyrene paa Marken, men end og mange Mennesker omkomme af Kulden (u), hvilket andre henføre til efterfølgende Aar 824 (x); men i Særdeleshed Aar 860, da Middel-Havet var saa belagt med Jis, at man over det Jonisk Hav reiste med Heste og Vogne hen til Venetien, som *Herm. Contractus* bevidner (y). Aar 975. var Vinteren meget haard og langvarig, saa der endnu midt i Maji Maaned laae Snee over den hele Mark, som man kan see af *Chronographo Saxone* (z). Ligeledes Aar 994 (a). Efter *Herman. Contracti* Beretning (b) laae Aar 1076. Rhin-Strømmen med Jis lige fra St. Martins Dag og indtil April Maaned. Og Aar 1098. indfaldt der udi Italien en haard Vinter med Regn, Snee og Jis (c). *Sigeb. Gemblacensis* fortæller (d), at i de tre Aaringer efter hinanden, nemlig 1125. 26. 27. havde man overmaade lange og strenge Vintere. At jeg intet skal tale om dem, som indfaldt 1111, 1115, 1149. og 1153. Aar 1234. var Middel-Havet atter saaledes tilfrosset, at de Venetianske Kiøbmænd reiste derover med deres

(r) Ap. *Du Chesne* Script. Rerum Francic. Tom. II. pag. 4.

(s) See *Alber. Monachi* Chronic. pag. 166.

(t) *Eginhardi* Annales ap. *Du Chesne* Scriptor. Rer. Franc. Tom. 2. p. 265.

[u] *Alberic. Monachus* loc. cit. pag. 169.

(x) See *Reuberi* Veter. Scriptorum Tom. unus. pag. 49.

(y) In Chronic. ap. *Pistor.* loc. cit. Tom. II. pag. 236.

(z) In *Leibnitzii* Acceſſion. Hiſtor. pag. 186.

(a) Ap. *Pistor.* Script. Rer. German. Tom. 1. pag. 417.

(b) *Order. Vitalis* Hiſtor. Eccleſ. pag. 763.

(c) In Chronograph. ap. Piſtor. loc. cit. Tom. 1. p. 871. ſeqq.

(d) *Herm. Contractus* Chron. ap. *Piſtor.* loc. cit. Tom. II. p. 431.

res Varer, paa Jsen, hvorhende vilde. (e) Og Aar 1242. saa streng Kulde, at mangfoldige Fugle frøse ihiel (f). Hvor skarp Vinteren har været Aar 1294, kan man see deraf, at hele Kategat laae tilfrosset, saa man kunde gaae og fare paa Jsen fra Opsloe i Norge til Jylland (g). Og mildere maae den vel ei heller have været Aar 1296, da det Baltiske Hav eller Øster Søen var med Jis belagt fra Gulland og over til Sverrig (h). Samme skede og Aar 1306, da Havet mellem alle Danske og Svenske Øer i mere end 14. Ugers Tid laae tilfrosset (i). Som og Aar 1323, da der var baade for gaaende og ridende en alfar Vei paa Jsen over Øster-Søen, udi hele sex Uger efter hinanden, ved Kyndelmesse Tider (k). Ligeledes Aar 1349. da der indfaldt saa usædvanlig Kulde, som man i lang Tid ei kunde erindre, at man til Fods kunde komme over Havet til Straalsund, og derfra til Dannmark (l). Paa samme Maade Aar 1408, da det hele Hav mellem Gothland og Oland, mellem Rostock og Gezør var tilfrosset (m). Saa vel som og Aar 1423, da der var saa streng Vinter og haard Frost, at man paa Jsen kunde ride fra Preussen til Lübek, som *Albr. Crantzius* beretter, med det Tilleg, at han holder for, det saadant allene maatte forstaaes om Søe-Kanten, som var saa sterkt tilfrosset, at man kunde reise og gaae derover (n). Men man seer dog af en Anonymo (o) at og det hele Hav var belagt med Jis, lige fra Meklenburg til Dannmark. Om det Aar 1461. fortæller *Nic. Mareschallus* (p), at der indfaldt

(e) See *Matth. Pariſienſ.* Hiſtor. Angl. edit. Watts. pag. 578.

[f] *Erici Olai* Hiſtor. Sueon. & Goth. verſ. Sylvii pag. 215.

(g) See *Strelows* Chron. Guthiland. pag. 148.

[h] Incerti Autoris Annal. Denor. in *Weſtphal.* Monum. Cimbr. T. 1. p. 1392.

[i] See *Ludewig* Reliqv. MSStor. T. 9. p. 170.

(k) Loc. cit.

(l) Incert. Autor inter Scriptor. Rer. Dan. in *Ludevvig* Rel. MSStor. T. 9. p. 117.

(m) Loc. cit. p. 196.

(n) *Crantzii* Vandalia Lib. 10. Cap. 40.

(o) Inter Scriptor. Rerum Dan. in *Ludevv.* Reliqv. MSSt. T. 9. p. 125.

[p] Annal. Herulorum. ap. Weſtphl. in Monum. Cimbr. Tom. I. p. 261.

saa streng Vinter, at man reiste med Varer paa Vogne lige til den yderste Thyle og de Orcadiske Øer: Tanta erat hyems, siger han, ut concreto gelu Oceano plaustris millia passuum supra trecenta merces ad ultimam Thylen (è Germania) & Orcades veherentur, tota pene bruma. Hvilke Ord jeg her efter Texten har villet anføre, da de synes at være noget uforstaaelige. Og om det Aar 1545. siger en Anonymus (q) at det hele store Hav mellem Rostock og Danmark, mellem Fyen og Sialand, var saa tilfrosset, at man kunde fare derover i Slede eller til Fods, med Heste og Øxne. Ligeledes var der og Aar 1599. saa skarp Kulde, at man reiste paa Isen over fra Tydskland til Danmark (r). At jeg her intet skal tale om de ældgamle Tider. Som naar *Xenophon* bevidner (s), at der i hans Tid indfaldt udi Thracien ved Hellesponten saa sterk en Kulde, at Vinen deraf frøs paa Fadene, og mange Mennesker mistede Næse og Øre; og naar *Tacitus* beretter (t) at Vologesus for den sterke Kulde, som en Vinter indfaldt udi Armenien, maatte med sin Krighær forlade Landet, som han tilforn havde bemægtiget sig. Anførte mener jeg, kan være nok, for at vise, at Vintrene i de ældre Tider har i det mindste været lige saa skarpe, som i de nyere, og Kulden den samme, om ikke strenger i de sydlige Lande da, som nu. Og som man da med ingen Grund kan paastaae, at Is-Partiklerne i Luften nu enten ere flere, eller strekke sig videre mod Sønden, end i gamle Dage; og den Grønlandske Is som tilforn er vist, et heller har faaet nogen merkelig Forandring; Saa følger, at Nordlyset, som efter vor Forfatters hypothesis, har sin Oprindelse af bemeldte 2de Aarsager, et heller har taget saa meget til i vore Tider, men har i gamle Dage været det samme, som nu omstunder.

(q) Inter Script. Rer. Dan. in *Ludewv.* Reliqv. MSS. T. 9. 76.

(r) Histor. Christiani 4ti pag. 150.

(s) De Expeditione Cyri Lib. 7.

(t) Annal. Lib. 12.

Bevis

At Grevens til Holsteen, Gert den Stores Gemal har været Sophia af Werle, Kongens af Dannmark, Erik Glippings Datter-Datter.

§. 1.

Forehavende at udfinde Grevens til Holsteen, Gert den Stores sande Gemal.

Man har Aarsag til at forundre sig over, at u-agtet vore Aar-Bøger ere fulde af Grev Gert den Store til Holsteen, den fierde af det Navn, hans Levnets Omstændigheder og Bedrifter, det dog hidindtil er blevet et tvilsomt Spørsmaal: Hvad for en Gemal hand har haft? Albert Krantz (1) tillegger ham en Datter af Hertug Johan den II. af Sachsen Lauenborg. Cypræus (2) derimod vil, at hans Ægtefælle har været Elisabet, en Søster til Hertug Henrik til Brunsvig og Lüneborg. Jeg har i sinde at vise begge Meeningers Urigtighed, og derimod u-omstødeligen at legge for Dagen, at man maae holde en Printzesse af Werle, ved Navn Sophie, og som var Kongens af Dannmark, Erik Glippings Datter-Datter, for denne tappre Herres rette Ægtefælle.

§. 2.

Hun har ikke været Elisabet af Brunsvig-Lüneborg.

At Cypræus tager meget feyl, naar hand giver Grev Gert den Store Hertug Henriks til Brunsvig-Lüneborg Søster Elisabet til Gemal, falder strax

(1) Crantz. Saxon. Lib. IX. c. 9.

(2) Cypr. Annal. Episc. Slesv. Lib. II. c. 15. p. 312.

ved den første Undersøgning i Dynene. Det er bekiendt, at Gert den VI. Greve til Holsteen, og fra 1386. af tillige Hertug til Slesvig, Grev Gert den Stores Sønne-Søn, har haft til ægte en Elisabet, Datter af Hertug Magnus med Kraden til Brunsvig og Lüneborg, og Søster til Hertug Henrik af Lüneborg (3). Saasom derfor Cypræus paa det Sted, hvor hand handler om Grev Gert den VI. (4), kand ikke nævne hans Ægtefælle, men gaaer hende gandske stilltiende forbi, saa seer man vel, at hand paa det urette Sted har anført den Brunsvigske Elisabet, og gandske bagvendt tillagt Beste-Faderen sin Sønne-Sons Gemal.

§. 3.

Ey heller en Datter af Hertug Johan den II. til Sachsen-Lauenborg.

Noget meere synes der, ved første Øyekast, at være i Krantzes Beretning, efter hvilken Grev Gert den Stores Gemal skal have været en Datter af Johan den II. til Neder-Sachsen, som havde en Søster af Greven til Ægte. Thi Krantz har herudi Korner (5) at beraasig paa, der levede neppe hundrede Aar efter disse Tider, og som har taget sin Fortælling af en endnu ældre Lybsk Krønike, der er skrevet af en Læse-Mester i Franciskaner Ordenen, og findes bevaret paa Raadhuuset i Lybek. Men, saa vist som det er, at Krantz og hans

(3) Brev af 1413. hos Hvitfeldt p. 646. og Pontan. p. 549. Chron. Hols ap. Dn. de Westphalen Monum. Cimbr. & Megap. T. III. col. 110. (cap. 29. edit. Leibnitii.)

(4) Cypræus Annal Ep Slesv. Lib. II. c. 20. p. 341.

(5) Korneri Chronicon ad a. 1321. in Eccardi Corp. Hist. med. ævi T. II. col. 997. Gerardus Comes Holtzatorum discordavit cum Erico Duce de Lovenburg & construxit castrum quoddam parvum juxta oppidum suum Molne contra voluntatem Erici & fratris Johannis, *cujus filiam tamen habebat, secundum Chronicam Lubicensem*, & ex illo castro multa sibi intulit damna, & compulit ipsum ad hoc, ut Alberto filio Ducis Johannis Swageri sui, quem defraudaverat in divisione terrarum, resignaret quatuor parochias Ducatus sui in recompensam fraudis. Quo expedito, defunctus est Johannes Dux Saxoniæ frater Erici, & uxor ejus, quæ fuit soror Gerardi Comitis Holtzatorum, rexit terram viri sui defuncti cum filio suo Alberto, quousque dicta Ducis relicta nuberet Erico Regi Danorum.

hans Formænd gandske rigtigen holde Hertug Johan den II. af Neder-Sachsen for Grevens Søster-Mand (6); saa stærk er og den just deraf sig reysende Mistanke, at deres Foregivende, ligesom Hertugen havde og tillige været Grevens Sviger-Fader, er urigtigt; og at den første Ophavsmand for denne Mening har ladet sig forleede, ved Tvetydigheden i de Ord, Socer og Gener, til at giøre Greven, af Hertugens Svoger, til hans Sviger-Søn. Og det er ikke engang den eeneste Anleedning, hvoraf man kand begribe Oprindelsen til denne ugrundede Meening. Uden tvil har Grev Adolph den VII. til Schauenborg, en Farbroder til vores Gert, hans Ægteskab med Helene, en Datter af Hertug Johan den 1ste til Neder-Sachsen, og Søster til Hertug Johan den II., giordt meget dertil. En Greve til Holsteen og Schauenborg havde taget til ægte Datteren af en Hertug Johan til Neder-Sachsen. Denne Efterretning har vel en eller anden u-agtsom Kronike-Skriver hentydet paa det ham loseligen bekiendte Svogerskab imellem Gert den Store og Hertug Johan den II., og saaledes uden Betænkning foregivet, at Greven til Holsteen, Gert den Store har været gift med en Datter af Johan den II. Hertug til Neder-Sachsen. Sagen er i sig selv gandske troelig, og bliver fuldkommeligen bestyrket ved den Anmærkning, at Botho (7) urigtigen giver Grev Adolphs Gemal Helene ud for en Datter af Johan den II., og derhos kun i Almindelighed melder, at hun har ægtet Greven af Schauenborg, saa og at Spangenberg (8) udtrykkeligen skriver, at Hertug Johan den IIdens Datter, hvilken hand med Krantz tilegner Grev Gert den Store, bliver af nogle kaldet Helene.

§. 4.

(6) See den historiske Diplomatiske Efterretning om den i den danske Historie forekommende Søster til Grev Gert den Store i Holsteen, som i en kort Tid var gift med Kong Erik, Kong Christopher den Andens Søn og Med Regent, hendes Person og Tildragelser, i det Kiøbenhavnske Videnskabers Selskabs Skrifter VII. Deel 1527. og f. Sider.

(7) Botho Chron. Brunsvic. Pictorat ap. Leibnit. Script. Brunsv. T. III. p. 374. Johann, *Hertogen Johann Sone to saſſen*, nam Metta, des Hertogen Dochter to Wenden, de telde öm einen Sone, de heyt Ereke. Unde eine Dochter de heyt Helene, *de nam den Greven to Schomburgk.*

(8) Spangenb. Schauenb. Chronik. *L. III. c. 16. p. 125.*

§. 4.

Meen meget mere Sophie, en Datter af Herr Nicolas II. af Werle, og af den Danske Printzesse Rigize.

Saa stærk Tvil, som derfor baade Krantzes og Cypræi Mening er underkastet; saa noye komme dertimod alle Omstændigheder dermed overeens, at Gert den Stores Gemal er ingen anden end Sophie, en fød Fyrstinde af Werle, hvis Forældre vare Nicolas, Herre til Werle eller Wenden, den II. af det Navn, en nedstammende Fyrste af det Meklenborgske Huus, og Rigize Kongens af Dannmark Erik Glippings Datter, og som ved den Helsingborgske Fred-Slutning imellem de tre Nordiske Kroner af Aar 1310. blev forlovet med Hertug Erik af Sverrig, ja endog derpaa ham tilført og overleveret; dog alligevel ikke virkeligen taget til ægte af ham; men i det følgende Aar forladt for hans første Brud, den Norske Arve-Printzesse Ingeborg (9). At Grev Gerts Gemal har hedet Sophie, beviser det Benaadings Brev, som Grev Gert til Holsteen og Stormarn, Sophie, Grevinde til Holsteen, Grev Henrik sammesteds, og Junker Nicolas, hans Broder, have i Aar 1339. meddeelt Staden Rendsborg paa den Lybske Ret (10). At fremdeles hendes

(9) Herr Nicolas II. af Werles Brev af Aar 1308. hos Hr. v. Westphalen Monum. Cimbr. & Megap. Præfat. T. IV. p. 60. ibi: Noſtri patrui Domini Henrici & noſtri patris dilecti Domini Johannis Dominorum de Werle ac matris noſtræ Sophiæ *atque uxoris noſtræ Riezen* dilectarum nobis. Hans Gemals Segl hos den samme. T. IV. Tab. 13. ad col. 1257. som hører til et Brev af 1303. og har den Omskrift: S. RIXE DOMINE SLAVIE ET FILIE REGIS DACIE. Helsingborgske Fred-Slutning af 1310. hos Hadorph Chron. Suec. Rythm. Part. II. p. 7. ibi: Inſuper Dux Ericus prædictus Domicellam Sophiam, filiam Domini Nicolai, Domini de - - - & ſororis noſtræ, ducet ſibi legitimam in uxorem, & ſuper matrimonio contrahendo cum eadem diſpenſationem a ſede Apoſtolica tenebitur impetrare. Hvitfeldt p. 349 - 352. 354. 355. 363. - 365. og Pontan. p. 403. - 405 407. 408. hvilke give en omstændelig og diplomatisk Efterretning om Printzesse Sophies Forlovelse, og sammes Ophævelse. Ernst af Kirchberg Chron. Mecl. c. CXL. CLXXI. CLXXIII. CLXXIX. hos Westphal. T. IV. col. 787. 827. 831. 837.

(10) Privilegium civitati Rendsburgenſi die Nicolai Ep. 1399. conceſſum ap. Dn. de Weſtphal. T. IV. col. 3220. ibi; Gerhardus Dei gratia Comes Holſatiæ & Stormariæ, *Sophia eadem*

des Faders Navn har været Nicolas, kan med Grund sluttes deraf, at ligesom hendes førstefødte Søn Henrik er blevet kaldet op efter hans Farfader, der var Grev Henrik den 1ste til Holsteen; saa er ligeledes, efter all Anseelse, det Navn Nicolas givet hendes anden Søn, til hans Morfaders Erindring. At hun endeligen har været nær beslægtet med det Kongelige Danske Huus, sluttes meget rimeligen deraf, at ikke alleneste Kong Erik Menved i trende Breve af 1315, men og Kong Christopher II. og hans Søn Kong Erik, i den bekiendte Freds Tractat af 1330. kalde Grev Gert den Store deres Svoger (11).

§. 5.

Hvilket fuldkommeligen stadfæstes ved Ernst af Kirchbergs og Nic. Marschalks vidnesbyrd.

Dog jeg kand undvære Gisninger ved det Bevis, jeg har paataget mig, da jeg er i Stand til at føre det ved et Vidnesbyrd, paa hvis Gyldighed der er intet at udsætte. Ernst af Kirchberg, en Meklenborgsk Adelsmand, der stod i Tieneste som Raad hos Kong Albert i Sverrig, og i Aaret 1371. skrev en af Hr. Geheime-Raad af Westphalen efter Ortginalen udgivet Meklenborgsk Krønike, melder deri udtrykkeligen, at Hr. Nicolas af Werles Datter har først skuldet ægte Hertug Erik af Sverrig, men er derefter blevet gift med Grev Gert af Holsteen. Vi ville lade ham selv tale i hans gamle Sprog (12): Darnach in vil kurtir vard, der kryg abyr gefredit ward, czuschin den von Meckilnborg Hinrich, und Herrn Nyclaws von Werll glich, ein groz Hof wart dy selbin Czid, da nam Her Nyclaws sündir Nyd, ein Denischen Konigs Doch-

Ss ter-

dem gratia Comitissa Holsatiæ, Henricus eadem gratia Comes ibidem, Nicolaus Domicellus frater ipsius.

(11) Brevene af 1315. har Hvitfeld p. 379. 383. Udtog viis indført. Og omendskiønt i hans Udtog af Fred-Slutningen af 1330. p. 451. ikke findes noget Slægtskabs Navn, saa er det dog vist, at Kong Christopher og hans Søn Kong Erik i Brevet selv adskillige gange kalde Greven deres Svoger (generum.)

(12) Ernesti à Kirchberg Chron. Mecl. c. CLXXIII. T. IV. Mon. Cimbr. Dn. de Westphal. col. 831.

ter da, dy waz geheyſzen Rixa, zu dem Hove in ſtoltzir vard, vil Ritterſchaft geübit ward, dy junge Frawe Rixa war, eyne Tochter und eynen Son gebar, derſelbe Son der hicz Johan, dy Tochter dy wart ſyndir wan, gelobit zu Wybe wirdigliche, von Schweden Herzogin Eriche, ſyinwart Im doch zu Wybe nicht, daz quam von wundirlicher Schicht, darnach ſy do zu Wybe wart von Hollzten Greven Gerhart. Og Nic. Marſchalck, der i Aaret 1525 er død i Roſtok ſom Fyrſtel. Mecklenborgſk Raad og Kantzler, og hvis Annales Herulorum ac Vandalorum, Vitæ Obotritarum, og rimvis forfattede Chronicon over de Mecklenborgſke Regentere ere meeſtendeels tagne af Kirchberg, har ey heller efterladt at følge ſin Formand heri, endſkiønt han i nogle Vipuncter er viget fra ham og derved forfaldet i Vildfarelſer. Hans Ord i Annalibus ere (13): Nicolotus, Joannis filius Rixam Cimbrorum Regis filiam ex æde veſtali (Dobertina, ubi eam usque ad ætatem maturam educari curaverat) revocatam nuptiis feſtiviſſimis conjunxit, è qua Johannem ac filiam unam procreavit, quæ Erico primum Svevorum oceani Regi deſponſata, moxque ruptis ſponſalibus Gerardo Cheroneſi (Cherſoneſi Cimbricæ) Duci data. I vitis Obotritarum ſkriver han (14): Mox victoria ea lætus Rixam, Cimbrorum Regis filiam, quam a teneris annis adhuc in Dobertini cœnobio aluerat, nuptias ſibi apparatu magnificentiſſimo junxit; e qua Joannem ſuſtulit & natam unam, cujus nomen temporum vetuſtate perditum eſt, initio Erico Svevorum Regi connubio deſtinatam; ac mox ruptis ſponſalibus Gerardo Transalbinorum Comiti. Og i Rim-Kroniken udtrykker hand ſig ſaaledes (15):

Erſt nahmen di Herren Friede an,
Nicht lange Herr Nicolaus that Brutlacht
Mit Rixa der Konigin aus Dennemark bracht,

Da

[13] Nic Mareſchalc. Annal. Herulor. ac Vandalor. Ao 1521. editi Lib. III. Cap. VI. ap. Dn. de Weſtphal. Tom. I. col. 257.

[14] Ejusd. Vitæ Obotritar. Lib. II. C. IV. ibid. Tom. II. col. 1562.

[15] Ejusd. Chronicon der Mecklenburgiſchen Regenten Reimweiſe Lib. II. Cap. IV. V. ibid. Tom. I. col. 634.

Da waren Renner und Stecher viel,
Und andere Freude war ohne Ziel,
Die Königin gebahr dem Herrn einen Sohn,
Johann genannt, war klug und schon,
Dazu en Tochter hübsch und zart,
König Erich aus Schweden verlobet ward,
Darnach ging abe und ward gegeben
Graf Gerhard von Holstein ehlich leben.

Jeg anfører ikke de yngre Skribentere om det Meklenborgske Huses Historie og Slægt-Regiſter, efterdi de igientage kun de ældres Efterretning, ja vel og saaledes forstille den, at der neppe bliver et kiendeligt Spoor tilbage deraf.

§. 6.

Den Indvending, at Sophie af Werle har haft Grev Gert III. til Holsten, Gert den Stores Fætter, til Gemal, besvares.

Jeg veed vel, at vores ved Landets Historie velfortiente Høyer (16), forstaaer det af Marschalcks Annalibus anførte Sted ikke om Gert den Store (17), men om hans Fætter Gert den III. Grev Gert den II. til Holsteen hans Søn, og meener at bevise af Alberti Stadensis Fortsætter, at Sophia, Herr Nicolas af Werles Datter, efter at det mellem hende og Hertug Erik af Sverrig forehafte Ægteskab var gaaet tilbage, er blevet gift først med Hertug Waldemar den IV. af Sønder-Jylland, og derefter med bemeldte Grev Gert den III. til Holsteen, som indtil da havde været Dom-Provst i Lybek. (18) Men naar man nøyere betragter de Steder hos Fortsætteren af Alberto Stadensi, hvilke skal indeholde Bevis herpaa, saa sees deraf meget meere, at det ikke forholder sig saa. Hand skriver saaledes ved det Aar 1306 (19): Eo-

[16] Hojer ad Cont. Alb. Stad. p. 46. not. (9) & Tab. Geneal. ad p. 39.

[17] Hvilken hand meget meere, efter den nyligen anførte Slægt-Tavle, med Cypræo giver en Elisabeth af Lüneborg til Gemal.

[18] Hojer. ibid. & p. 46. not. (9).

[19] Cont. Alb. Stad. ad A. 1306. p. 46.

dem Anno Woldemarus dux Jutiæ defuncta filia ducis Saxoniæ ſecundas nuptias celebravit cum filia Nicolai Comitis de Wittenborgh. Og ved det Aar 1313 (20): Eodem tempore Gherardus quondam Prepoſitus Lubicenſis Sub-Diaconus duxit in uxorem relictam Woldemari Ducis Jutiæ filiam Nicholai Comitis de Wittenborg. Hvo ſeer ikke, at her tales om en Perſon, ſom ingenlunde er vor Sophie af Werle, men lætteligen kan ſkilles fra hende? Denne blev, ſom vi have ſeet, i Aaret 1310, ſom en endnu ugift Printzeſſe, trolovet Hertug Erik i Sverrig. Om hin derimod melder Hiſtorie-Skriveren, at hun allerede 1306 er kommet i Ægteſkab med Hertug Waldemar den IV. af Sønder-Jylland; hvilken hun først miſtede 1312 (21), og ſaaledes endnu virkeligen levede i dette Ægteſkab, da ovennevnte Printzeſſe af Werles Trolovelſe ſkeedte. Vores Sophies Fader var Herr Nicolas af Werle eller Wenden af det Fyrſtel. Huus Meklenborg, ſom holdt Hof i Güſtrow (22), havde Printzeſſe Rigize af Dannmark, ſom allerede er vüſt, til Gemal, og døde 1316 (23). Den anden Frøken derimod var, efter Hiſtorie-Skriverens, ſaa og den unævnte Læſemeſters i Franciſcaner Ordenen i Lybek (24), og Herman Korners (25) Beretning, en Datter af Grev Nicolas den I. af Schwerin, hvis Reſidents-Stad var

[20] Id. A. 1313. p. 64.

[21] Cont. Alb. Stad. A. 1312. p. 58. Epitaph. Ducis ap. Cypr. Annal. Ep. Slesw. p. 311.

[22] Frider. Thomæ Analect. Güſtrov. p. 77. Chartæ, de A. 1306. 1313. 1316. ap. Weſtphal. T. III. col. 1587. 1600. 1603.

[23] Ern. à Kirchberg Chron. Meel. c. CLXXV. col. 832.

[24] Udtog af den gamle Læſemeſters i S. Franciſci Orden i Lybek hans ſkrevne Chronico Lubecenſi ved det Aar 1312. i Gerdes Samling af Meklenborgſke Skrifter og Breve IX Stykke p. 38. Gert Graf von Holſten, hadde 9 Söne. Gert de was Prowſt tho Lübeck; und ward Leye, unde nahm Hertogh Woldemars Widwe, Graf Nicolaus Dorſter vom Wittenbork.

[25] Körner. A. 1314 in Eccardi Corp. Hiſt. Tom. II. col. 980. Gerardus autem Præpoſitus Lubecenſis exiſtens & Sub-Diaconus, uſus dispenſatione Apoſtolica, accepit in uxorem relictam Woldemari Ducis de Slesvic defuncti, filiam Nicolai Comitis de Wittenburg.

var Wittenborg (26), om hvilken Hoyer selv anforer, at hand har haft til ægte en Datter af Grev Johan den II. til Holsteen (27), og som døde først 1323 (28). Ligeledes har den i de Meklenborgske Sager saavel drevne Joh. Frid. Chemnitz ikke efterladt, at giøre tilborlig Forskiæl mellem Printzessen af Werle, og den Wittenborgske Froken, da han skriver om Sophie, Herr Nicolaus af Werles Datter, at hun i Aaret 1310 er blevet trolovet med Hertug Erik til Sverrig, men at Bilageret er ikke fuldført; og derimod melder om Grev Nicolas den I. til Schwerin-Wittenborg, hans Datter Anastasia, at hun i Aaret 1313 er blevet trolovet og gift med Grev Gert til Holsteen (29). Og Matthias Johan Beehr giør det endnu bedre, da han vel, som Chemnitz, alleneste anforer om Sophie af Werle, at den imellem hende og Hertug Erik i Sverrig forehafte Ægte-Foreening ikke blev fuldbyrdet; uden at tale noget om hendes paafulgte Giftermaal med Grev Gert den Store; men derimod skriver klart og tydeligen om den Wittenborgske Anastasia, at han holder hende for den af Grev Nicolas den I. til Schwerin og Wittenborg, hans Døttre, som, efter Kørners Vidnesbyrd, har været i Ægteskab først med Hertug Waldemar til Slesvig, og dernæst med Grev Gert til Holsteen, der indtil da havde været Dom-Provst i Lybek (30).

[26] Hederic. Chron. Sverin. ap. Westphal. Tom. III. col. 1681. 1682. Beselins Udtog, i Besynderlighed af Chemnitzes store Meklenb. Chronico Mspto om de gamle Grever i Schwerin, i Potkers nye Samling af Meklenb. Skrifter og Breve, II Stykke p. 20.

[27] Hojer ad Cont. Alb. Stad. p. 80. not. (5) & Tab. gen. ad p. 39. endskiønt Chemnitz i hans korte Begreb af de Schwerin. Grev. Hist. i Gerdes Meklenb. Br. II Stykke p. 110. vil, at vor Nicolas af Wittenborg har først været gift med Elisabet, en født Landgrevinde til Hessen, og efter at hun 1284 var død uden Børn, med Miroslawa, en Datter af Hertug Barnim i Pommern.

[28] Cont. Alb. Stad. A. 1323. p. 93.

[29] Chemnit. Geneal. Reg. Dominor. & Duc. Megap. hos Westphal. Tom. I. col. 1654. sammes korte Begreb af de Schwerin. Grev. Historie, hos Gerdes p. 113.

[30] Beehr Lib. III. Rer. Mecl. c. II. p. 398. 404. CXXIII. p. 474.

§. 7.

Anden Indvending, at hun har været gift med Erik Langbeen, Herre af Langeland, og sammes Igiendrivelse.

Lige saa læt kan den Invending giøres til intet, som man kunde tage deraf, at der findes anteegnet i en af vore gamle Kroniker, at Herr Erik af Langeland, med det Tilnavn Langbeen, en yngre Broder til Hertug Waldemar den IV. af Sønder-Jylland, har i Aaret 1310 taget vores Sophie til ægte. A. D. MCCCX. (saaledes lyde den unævnte Forfatters Ord (31) iste Ericus Langebeen (frater Waldemari ducis Jutiæ, dux Laalandiæ) duxit filiam Domini Nicolai de Slavia, sororiam Sophiam regis Dan. Thi alle Omstændigheder viise overflødigen, at der lader sig ikke tænke paa nogen Ægteforeening imellem disse tvende Personer. I henseende til HErren af Langeland har den ikke kundet finde Sted, efterdi det er afgiort om hans Gemal Sophie, en født Borggrevinde af Rosenborg (32), om hvilken Annalisten selv taler ved Aaret 1295 (33), og som, efter hans Foregivende, maatte have været vores Sophies Formand i Ægteskabet, at hun har overlevet sin Herre (34). Og hvad den unge Printzesse af Werle angaaer, da er Sagen lige saa unuelig, da hun ved Erik Langbeens dødelige Afgang, havde endnu aldeles ikke begivet sig i Ægtestanden (35). Annalisten blander øyensynligen Herr Erik af Langeland

[31] Annalista Dan. V. ap Ludewig Rel. MS.S. Tom. IX. p. 95.

[32] Hojer in disquisitione de origine Sophiæ Langelandicæ ad Cont. Alb. Stad. p. 98--114.

[33] Annalista Dan. V. ap. Ludewig pag. 92. 93. Ao Dni MCCXCV. Rex Ericus resignavit Erico Duci Lalandiæ omnia bona in Regno Daniæ sita ad Dominam Sophiam uxorem dicti Erici, ex successione Sororum suarum Juttæ vel Agnetis jure hæreditario devoluta, ergo prius erat uxoratus.

[34] Cont. Alb. Stad. A. 1312. p. 59. Korner A. 1314. col. 980. See og hendes i det Danske Magazins 4 Hæfte p. 236. anførte Gavebrev af 1316. og det hende med betreffende Forliig af 1318. hos Hvitfeld p. 402.

[35] Erik Langbeen døde, efter Fortsætteren af Alberto Stadensi p. 58. og Høyers tilføyede Anmærkning, i Aaret 1312; og endnu i Aaret 1313. bliver Printzessen af Werle i det, formedelst hendes til intet blevne Ægte-Foreening, oprettede Fordrag, hos Hvitfeld p. 365. kaldet Froiken Sophia (eller, som Pontanus p. 409. kalder det, Sophia Virgo.)

land og Hertug Erik af Sverrig tilsammen, med hvilken sidste vores Sophie blev forlovet i det selv samme 1310de Aar, da hun siges at have ægtet den anden.

§. 8.

Besynderlige Omstændigheder angaaende den forhen beviiste Ægte-Forbindelse.

Den Slutning staaer derfor fast: Sophie af Werle blev, efter at hendes Brudgom, Hertug Erik i Sverrig, havde taget sit Ord tilbage, gift med Greven til Holsteen, Gert den Store, og hverken med hans Fætter Gert den III. ey heller med Herr Erik af Langeland. Deres Bilagers Tiid lader sig temmeligen nær spore i Historien. Vi finde, at i Aaret 1315. have Kong Erik Mendved og hans Svoger Gert af Rendsborg paa det nøyeste forbundet sig med hinanden (36); en Foreening, hvortil det imellem den sidste og den førstes Søster-Datter knyttede Ægtebaand har vel ikke lidet hiulpet, da Herr Nicolas af Werle ikke længe tilforn, Onsdagen efter Trinitatis 1313, havde maattet forskrive sig, at hand vilde ikke give sin Datter Sophie nogen til ægte, uden Kong Eriks Samtykke (37), til et klart Beviis, at Kongen da tænkte paa, at forskaffe sig en nyttig Bundsforvandt i den Person, som han vilde udsee til den unge Printzesse. Saaledes kunde Grev Gert den Stores Forbindelse med sin Wendiske Sophie bequemmeligst henføres til Aaret 1315. Saasom nu hans Fader, Grev Henrik den I. til Holsteen ikke har giftet sig før 1289 (38), følgeligen hand, Grev Gert, kan i Aaret 1315 ikkun have været fire til fem og tiuge Aar, man og har den Efterretning om ham, at han i førstningen har slaaet sig til den geistlige Stand, og først i selv samme Alder forandret sit Forsæt (39); saa slutter jeg ikke uden Grund, at vores So-

(36) Hvitfeld p. 379, 383. Pontan. p. 413. i hvorvel denne, bagvendt nok giør Grev Gert af Rendsborg ti. Comitem Bernhardum Randersburgenſem.

(37) Hvitfeld p. 364. Pontan. p. 408.

(38) Körner ad A. 1289 ap. Eccard. Corp. Hiſt. T. II. col. 939.

(39) Chron. Holſ. ap. Weſtphal. T. III. col. 68 (c. 20. edit. Leibnit.) Qui (Gerardus Magnus) usque dum viginti quatuor fuit annorum, ſcholas viſitare, ut Episcopatum poſſet acquirere, conſueverat.

Sophie har ingen Formand haft i Ægteskabet. Og da det i den foregaaende 4. §. anførte, af Grevinden tillige med udstædte Benaadings Brev for Staden Rendsborg, er givet paa Nicolai Dag eller den 6. Dec. 1339. og hun saaledes uden Tvil har overlevet sin Herre, som allerede den 1. April i nærstfølgende Aar blev slaaet ihiel i Randers; saa følger videre, at man maae holde hende for hans eeneste Gemal, og derfor og for Stamme-Moder til alle Grev Gert den Stores mandlige og qvindelige Efterkommere, af hvilke hine, i den sidste Stammeholder for Greverne til Holsteen af den Rendsborgiske Linie, Hertug Adolph til Slesvig hans Person, ere i Aaret 1459 gandske uddøde.

Af-

Tilforladelig Underretning
om den
Nordiske Monarks Kong Christian den 1tes sande og nærmeste Nedstammelse af de forrige Danske Kongers Blod, saa og den Medvirkning, som maae tilskrives dette Slægtskab ved hans Ophøyelse paa den Danske Throne.

§. 1.

Forehavende at viise Kong Christian den 1tes nærmeste Herkomst af det forrige Kongelige Huus i Danmark, og dens Medvirkning ved det paa ham faldne Valg til den Danske Throne.

Det berømmelige Oldenborgske Huuses Ophøyelse paa den Nordiske Throne, der ved Kong Christophers af Beyern tilige Død, var blevet ledig, har, fornemmeligen for de tvende under Kong Christian den 1tes lyksalige Efterkommere endnu forenede Kongeriger og dermed forbundne samtlige Lande og Provintzer, været af saa gaumlig og velsignet en Følge, at de Folk, som ere undergivne vore Kongers milde Scepter, have allerede længe betragtet denne store Tildragelse, som den Tidpunct, fra hvilken, efter den Høyestes Beskikkelse, deres Lyksalighed og vedvarende Rolighed skulde begynde, og som derfor har en særdeles Rettighed til deres opmærksomme og taknemmelige Erindring. Vore Historiekyndige have ey heller vist sig saa lunkne ved en Sag, der frem for andre maatte opvække deres lærde Nysgierrighed, at de skulde ikke have umaget sig for at randsage de indvortes Omstændigheder i denne vigtige Tildragelse, og at faae en fuldkommen Indsigt i dens Oprindelse og Sammenhæng. Men saasom der ikke kand tages noget betydeligt af de Tiders magre Krønike-Skrivere, til at naae dette Maal, og de beste Historie-Forfattere selv meddeele

ingen ret brugbar Underretning om Sagen; saa har det endnu ikke vildet lykkes for nogen, at fremsætte denne Hoved-Punct af vor Historie i sin fulde Klarhed, og at give en Oplysning derom, hvortil Flid og Indsigt ikke vare nok, men som behøvede nye og bedre Hielpe-Midler, og fornemmeligen en lykkelig Hændelse, hvorved man uforvarendes maatte komme paa det rette Spoor. I særdeleshed ere vore Lærde ingensteds meere u-eenige, end naar det kommer an paa at vise Grev Christians af Oldenborg sande og nærmeste Herkomst af det forrige Kongelige Danske Huus, og at bestemme den Deel, som dette hans Slægtskab med den uddøde Konge-Stamme, har haft i det Vall, som i Dannmark faldt paa ham, efter Kong Christophers Død. Nogle udregne hans Slægt fra Christopher den II, ja vel og fra Valdemar Atterdag, med hvilken den mandlige Stamme af de forrige Konger var gaaet ud, og meene her i at finde den egentlige Anledning til hans Ophøyelse paa Thronen i Dannmark. Andre derimod, som billigen tvile om dette Slægtskabs Rigtighed, vide ikke nærmere at forbinde den første Nordiske Monark af det Oldenborgske Huus med hans Formænd paa den Danske Throne, end ved Valdemar den Store, og giøre saaledes hans Slægtskab med de samme alt for vidtløftigt, at den rimeligen kunde tillegges nogen Medvirkning i Udfaldet af oftbemeldte Konge-Vall. Endnu andre, som ingen af begge Meeninger behager, have begyndt at tænke paa, hvorledes de kunde udfinde en Middelvey, som man endnu ikke var blevet vaer. Jeg smigrer mig med den Tanke, at et gunstigt Tilfald har bragt mig paa denne endnu ubekiendte rette Bane, og derved sat mig i Stand til rigtigen og tilforladeligen at bestemme Kong Christian den 1tes rette og nærmeste Herkomst af det forrige Danske Huus, samt den Deel, hvilken den kand tilegne sig i hans Udvælgelse. Om det forholder sig i Sandhed saaledes, eller jeg uformærkt bedrages ved en forgunstig Meening om min indbildte Opdagelse, det vil beroe paa ægte Kienderes Dom. Den for elleve Aar siden, anordnede Jubelfest til Erindring af det berømmelige Oldenborgske Huuses tre hundrede Aars Regiering i disse Riger og Lande, har givet en

særdeles

særdeles dygtig Haand Anledning til at udkaste i sin elskværdige Gestalt vore Kongers Stamme-Faders Billede, og at giøre os nærmere bekiendte med denne store Fyrstes herlige Egenskaber. Skulde mit Forsøg vederfares den Ære, at det, formedelst sit Indhold, maatte sættes ved Siden af bemeldte langt betydeligere Arbeyde, og, tillige med det, betragtes som et Hielpe-Middel til at oplyse og udvide de allmindelige Begreb om Kong Christian den I. Levnets Omstændigheder, da havde jeg Aarsag til at ønske mig selv til Lykke formedelst de paa denne Undersøgning anvendte Hvile Timer. (1)

§. 2.

Foregaaende Erindring om den første Punct, nemlig at udfinde Kong Christians nærmeste Nedstammelse fra hans Formænd paa den Danske Throne.

Jeg har forpligtet mig til at bevise saavel Kong Christian den Ites nærmeste Nedstammelse fra de forrige Konger i Dannmark, som og den Medvirkning, som samme har haft i hans Ophøyelse paa den Danske Throne. Disse ere de tvende Stykker, paa hvis grundige Udførelse det vil komme an ved mit Foretagende. Men førend jeg begiver mig til den første Puncts Afhandling, maa jeg bede mine Læsere, at følge mig ufortrødne paa en ujævn og ubehagelig Vey. Jeg er nødt til at føre dem midt igiennem Genealogiske Torne og Tidseler, hvilke end og den lykkeligste Skribent, under hvis Hænder ellers alting antog en indtagende Gestalt, ikke skulde forvandle til Blomster. Dog paa det denne Besværlighed, saa meget som mueligt er, maae lættes dem, har jeg bragt i en særdeles Tavle den gandske Mand- og Qvinde-Stamme

(1) Dette forstaaer man, uden min Erindring, om den Jubel-Tale over Kong Christian den I. som vor berømmelige Hr. Justits Raad og Archivarius Langebeck i Aaret 1749. har holdt i det Kongelige Sælskab til den Nordiske Histories og Sprogs Forbedring, som Forstander derfor. Paa dens Forfatter vil det i det mindste ikke bero, om jeg i min Efterstræben gandske skulde blive tilbage. Hand har ikke negtet mig nogen slags Hielp eller Befordring, og i Særdeleshed villigst meddeelt mig de Brevskaber, hvoraf der kunde tages noget til mit Forehavende. Jeg har alt i lang Tiid haft Aarsag til at berømme hans Bevaagenhed imod mine ringe Foretagende, for deslige ey nokſom erkiendelige Fortieneſter.

af vore forrige Konger, hvis Regiering er gaaet næst for det Kongelige Oldenborgske Huuses Stiftelse, lige fra Kong Erik Glipping af, saa og i sær Kong Christian den I. rette og, efter mit Begreb, allene Proveholdende Slægtskab med disse hans nærmeste Formænd paa Thronen. Ved denne Tavle sættes man i Stand til paa eengang at overse det gandske Sammenhæng af Sagen, hvorom her skal handles. Saa ofte det skulde hænde sig, at mit Forebringende fattedes Lyys og Tydelighed, haaber jeg, at et lidet Øyekast paa denne herhos føyede Slægtskabs Forestilling vil fordrive all Mørkhed. Jeg erindrer dette engang for alle, paa det jeg skal ikke behøve herefter at giøre det næsten bestandigen og ligesom ved hvert Skrit.

§. 3.

Christian den I. nedstammer hverken fra Waldemar Atterdag, eller fra denne Konges Fader og Formand i Regieringen Christopher den II.

Til Sagen! Dersom Meursius, (1) der regner det nye Kongelige Danske Huuses velsignede Stifter iblant Waldemar Atterdags Afkom, var derudi vel underrettet, da behøvede vi ikke at leede videre borte om vore Kongers Stammefaders Herkomst fra hans Formænd i Regieringen. Men det vil ikke blive os saa læt at opløse denne Knude. Hans Moder Hedvig, Hertug Adolphs til Slesvig kiødelige Søster, paa hvilken der egentligen skal sees ved det Slægtskab, som vi søge at udfinde, vil ingen meere, nu da Historien har, efter Meursii Tider, faaet et nyt Lyys, regne iblant Kong Waldemars Afkom; eller, tydeligere at udtrykke det, fra hans ældre Datter Ingeborg, gift Hertuginde til Meklenborg. Sagen er alt for klar og mine Læsere alt for bekiendt, at det skulde behøves at opholde dem længe dermed. Jeg vil alsaa forbigaae Waldemar Atterdag tilligemed hans tvende ældre Brødre Erik og Otto, som vare døde for ham uden Børn, og vende mig strax til deres Fader, den Danske Konge Christopher den

(1) Meurs. Continuat. Hist. Dan. L. V. in fine [col. 610. ed. Lamii] ibi: Regnum Dani in Christianum Oldenburgicum, nominis istius primum, *illum quoque Valdemari abnepotem*, transtulere.

Det Kongelige Huus Danmark fra Erik Glipping indtil Christopher den III.
tillige med sammes rette og nærmeste Forbindelse med det endnu blomstrende Kongelige Huus af den Oldenborgske Stamme.

Erik Glipping, Konge til Danmark, myrdet 1286. — Gemal Agnes, Datter af Marggreve Johan den I. til Brandenborg.

Erik Mendved, Konge af Danmark og hans Gemal Ingeborg, Datter af Kong Magnus Ladelaas i Sverrig, døde 1319. deres Børn (de mange dødfødte uberegnede) vare

Christopher II. Konge af Danmark d. 1333. Gem. Euphemie, Datter af Hertugen i Pommern Bogislaf den IV.

Waldemar, d. ugift i Rostok 1302. begr. i Sorøe.

Merrete og Rigize, hin gift med Kong Birger i Sverrig, og denne med Nicolas Herre af Werle. Om deres Efterkommere s. Stamme-Tavlen til X. §. Den sidstes Datter var

Erik og Magnus Tvillinger, døde i deres Barndom, begr. i Esrom.

Waldemar d. ung 1302. [Amalista V. ap. Ludewig. Reliqu. T. IX. p. 97.]

Et Barn fød 1318. faldt af Vognen og brækkede Halsen, gammel 16. Uger.

Erik, Konge af Danmark med sin Fader, d. 1332. uden Børn. Gemal Elisabet, Datter af Grev Henrik den I. til Holsteen, og Enke efter Hertug Johan II. til Sachsen-Lauenborg.

Otto, Hertug til Lolland, blev ugift, og traadte omsider i den Tydske Orden.

Waldemar Atterdag Konge af Danmark, d. 1375. Gem. Helvig, Datter af Hertug Erik til Slesvig.

Margrete, Gemal Ludvig den ældre Churfyrste til Brandenborg, 1324, som 1342. gifte sig anden gang med Margrete Maultasche, Arving til Grevskabet Tyrolen.

Agnes, d. ung 1312. begrav. i Sorøe.

Helvig, d. ung begr. i Sorøe.

Sophie af Werle, Grevens til Holsteen, Gert den Stores Gemal.

Christopher, Hertug til Lolland, d. ugift 1363.

Margrete, døde ung 1350.

Ingeborg, Gem. Henrik med Tilnavn Suspensor, Hertug til Meklenborg. Børnene vare [Chemn. Geneal. Reg. Dominor. & Duc. Megap. ap. Westph. T. I. col. 1659. 1682. 1686. 1687.]

Cathrine døde ugift.

Waldemar, d. uden Gemal for Faderen.

Margrete, Dronning til Danmark, Norge og Sverrig, gift med Haagen Konge i Norge, døde 1412.

Albert, d. ung, begr. i Sorøe [Tab. Soran p. 30. Hvitfeld p. 459.]

Beatrix, gift 1346. med Erik, Kong Magnus Smeks i Sverrig Søn og Med-Regent [Cont. App. ad Annal. Sial. ap. Westph. T. I. col. 1396. 1402. Albert. Argentinens. ap. Urstis. T. II. p. 105] døde 1360 strax efter ham i Barselseng [Chron. Nicol. Æp. Lund. p. 28. Worms Fortsættelse af Snorre Sturleson, Side 843.)

Isern Henrik, Greve til Holsteen, Gemal Ingeborg, Datter af Hertug Albert den I. til Meklenborg, Marggrevens til Brandenborg, Ludvig den Romers Enke.

Euphemie, gift med Fyrste Johan af Werle, der avlede ingen Børn med hende.

Marie, Gem. Warttslaf VII. Hertug i Pommern.

Albert III. Hertug til Meklenborg, gjorde, paa sin Moders vegne, efter Waldemar Atterdags død, Tiltale til den Danske Throne, d. uden Arvinger i Dec. 1387. Gem. Elisabet, Datter af Grev Nicolas til Holsteen, derefter gift med Hertug Erik den IV. til Sachsen-Lauenborg.

Ingeborg Abbedisse til Ribenitz d. 1408.

Oluf, Konge i Danmark og Norge, døde uden Gemal 1387.

Tvende Børn døde iligemaade henved det Aar 1360. [Chron. Nicol. Æp. c. l. Torfæus Hist. Norv. P. IV. p. 484. 486.]

Gert, Hertug til Slesvig og Greve til Holsteen. Gem. Elisabet, Datter af Hertugen til Brunsvig og Lüneborg, Magnus med Kiæden.

Erik af Pommern, Konge til Danmark, Norge og Sverrig, afsat 1439. døde uden Livs-Arvinger 1459. Gemal Philippa, Datter af Kong Henrik den IV. i Engeland.

Cathrine, Gemal Johan Palsgreve ved Rhin, til Neuborg og Sultzbach, Keyser Ruprechts anden Søn.

Helvig, Gemal Diderik den lykkelige, Greve til Oldenborg.

Christopher III. af Beyeren Konge til Danmark Norge og Sverrig, døde uden Livs Arvinger 1448. Gemal Dorothea, Datter af Marggreven til Brandenborg, Johan Alchymist; anden gang gift med Kong Christian den I.

Anne d. ugift 1446. begr. i Sorøe.

Otte, Johan I. Johan II. og Friderik, d. i deres Ungdom [Tolner. in Tabb. geneal. ad Hist. Palat.]

Christian I. det Kongelige Oldenborgske Huses Stifter.

den II. i hvilken mange Forskere i vort Lands Historie have meent at finde Kong Christian den 1tes Farfader paa Moderne Side. De tale herom som en utvilagtig Sag; med hvad Ret, vil strax udvise sig. Om de tvende Christopher den IIs Dottre, hvis Virkelighed beroer paa tilforladelige Efterretninger, vide vi, at Agnes og Helvig ere døde ugifte, og Margrete, som blev givet til Churfyrsten af Brandenborg Ludvig den ældre, Keyser Ludvigs af Beyern førstefødde Søn, er død for hendes Gemal, efterladende sig en Stamme, som meget snart gik ud. Den fierde Datter Mette eller Meehtildis, som man uden Grund tillegger Kong Christopher, og gior til Gemal af en Marggreve Albert af Brandendorg, er øyensynligen een Person med Kong Christopher den Is Datter af dette Naun, hvilken, som det er bekiendt, har i Aaret 1272. faaet Marggreve Albert til Brandenborg af den Ascanische Stamme til ægte. En femte Datter, som Hertugen til Brunsvig og Lüneborg Magnus med Kiæden maatte have faaet til ægte, skulde, efter Hvitfelds Meening, egentligen være den, som man burde holde for en Stamme-Moder til det Kongelige Oldenborgske Huus. Hand skriver udtrykkeligen, at Kong Christians Moder Hedevig, Hertug Adolphs til Slesvig Søster, var Kong Waldemar Atterdags Søster-Datter-Datter, og i saa Maade Kong Christian selv hans Søster-Datter-Datters Søn. (2) Og disse Ord sætte klart forud, at Christian den 1tes Mor-Moder Elisabet, en Datter af Hertugen til Brunsvig, Magnus med Kiæden, og gift Hertuginde til Slesvig, er aalet af ham, nemlig Hertug Magnus, med en Søster til Waldemar Atterdag, d. e. med en Datter af Christopher den II. Imidlertid saa vist som Hvitfelds Ord taale ingen anden Udtydning, saa lidet kand Sagen selv

(2) Hvitf. Danm. Rig. Kron. p. 843. Hand [Greffve Christiern aff Oldenborg oc Delmenhorst] vaar oc aff det gamle Kongelige Sleete her i Dannmark, dog langt beregnet, thi hans Moder Hedvig, Hertug Adolphi Syster, naar Konge Waldemars den fierdis Syster-Daatter [læs Systerdaatter-daatter] oc hand i saa Maade vaar Kong Waldemars Syster-Daatterdaatters Søn.

bestaae med Historien, som giver tilkiende, at Hertuginden Elisabet af Slesvig, ligesom hendes samtlige Søskende, er ikke født Hertug Magnus af nogen Dansk Konges Datter, men af Catharine, en Printzesse af den Ascaniske Stamme. (3) Af de mange Historie-Skrivere, som dristigen skrive efter Hvitfeld, at Kong Christian har været Waldemar Atterdags Søster-Datter-Datters Søn, er mig ey heller nogen bekiendt, som deraf har uddraget det egentlige Slægtskab, der nødvendigen flyder deraf. Langt meere har Hoyer (4) ved denne Meenings haandgribelige Urigtighed fundet sig bevæget til at giøre Waldemar Atterdags Søster, fra hvilken Hvitfeld udregner det Kongelige Oldenborgske Huus, til en Gemal af Marggreve Conrad til Brandenborg: og af Kong Christians Oldemoder, som Hvitfeld giver hende ud for, at giøre hende til hans Oldemoders Oldemoder. Omendskiønt end og dette formeente Hielpe-Middel gandske falder bort. Saasom Kong Christopher den IIs Moder, Agnes, var en Datter af Marggreve Johan den I. til Brandenborg, og følgeligen Marggreve Conrads Søster; (5) saa maatte denne, dersom hand havde haft en Datter

(3) Og, som Hr. Hof-Raad Scheid i hans Fortale til det IV. Bind af Origg. Guelf. §. 17. p. 54-61. udførligen beviiser, ikke en Datter af Marggreve Waldemar til Brandenborg, men en født Fyrstinde af Anhalt, og formodentligen en Datter af Fyrst Bernhard den III. til Anhalt-Bernborg.

(4) Hoyer Dännem. Geschichte p. 99. (a) som herved stiltiende sætter forud, at Kong Christians Oldemoder, den nys ommeldte Hertuginde Catharina til Brunsvig og Lüneborg nedstammer fra Marggrev Conrad; men hvilket skulde falde gandske bort, dersom hun, efter Hr. Hof-Raad Scheids Formodning, havde Fyrst Bernhard den III. til Anhalt-Bernborg, og ikke hans Fætter Waldemar af den Zerbstiske Linie, Marggrev Conrads Datter-Søn, til Fader.

(5) S. Freds-Slutningen af 1317. i Pøtkers Samlung Meklenb. Urk. III. Stykke. S. 14. og 18. hvor Erik Mendved, Dronning Agnes Søn, og Marggrev Conrads Søn og Efterfølger Waldemar kalder hinanden Fættere, avunculos, men besynderligen i Hr. Professer Gebhardi March. Aquilonal. den VI. Stamm-Tavle med dens Beviiser. Jeg anfører

dett

ter af Kong Christopher til ægte, have giftet sig med hans Søsters Barne-Barn; en Forbindelse, hvilken, som man læt begriber, i ingen Betragtning kand have Sted. Jeg finder og, at alle Slægt-kyndige, fra Henninges indtil Hübner, giøre den Danske Sophie, hvilken de holde for Marggrev Conrads Gemal, til en Datter af Erik Glipping og ikke af Christopher den II.; og derved i det mindste bringe dette foregivne Ægtepar nærmere tilsammen, i henseende til Alderen, omendskiønt det bliver dog endnu ubegribeligt, at Marggreven, af hvis Søster Agnes, som Erik Glippings eeneste Gemal, denne Sophie maatte været født, skulde, tvert imod de Tiders Grund-Regler, have giftet sig saa gandske nær i Blodet, og ægtet hans Søster-Daatter.

§. 4.

Svar paa den Indvending, at det dog synes at følge af de Norske Rigs-Raaders Circular-Skrivelse af 1449. (efter hvilken Dronning Margrete og Christian den Is Morfader, Hertug Geert til Slesvig, ere fødte af Sødskende) at en hidindtil ubekiendt Datter af Kong Christopher den II. har været Hertug Geerts Moder, og saaledes Christian den 1tes Oldemoder.

Jeg vil her ikke fortie en Indvending, som visseligen fortiener en særdeles Opmærksomhed. Det er sandt (kunde man sige) hidindtil er der ikke udfundet nogen Datter af Christopher den II., fra hvilken Kong Christian den Ites Herkomst kand udregnes. Dog alligevel ere vi næsten nødte til at antage en hidindtil ubekiendt Datter af Kong Christopher, hvis Søns Datter-Søn, og ikke, som Hvitfeld vil have, hendes Datters Datter-Søn, det Kongelige Oldenborgske Huuses Stiftere har været. Thi i den Circular-Skrivelse, ved hvilken de i Jul. 1449. i Malstrand forsamlede Norske Riigs-Raader give de samtlige Indvaanere i Kongeriget tilkiende, at de kort tilforn havde i Opslo antaget denne Monark til deres Herre og Konge, bliver hans Ret til den Norske Krone grundet derpaa, at Dronning Margrete, Kong Olufs Moder, og den nyvalte Konges Mor-Fader (Her-

desto heller denne grundige Slægt-forsker, jo rigtigere hand bestemmer de indbyrdes Forbindelser, hvorved det Kongelige Danske Huus og Marggreverne til Brandenborg af den Ascaniske Stamme ere blevne hinanden beslægtede; og gandske forbigaaer Marggrev Conrads opdigtede Gemal, som skal have været en Dansk Printzesse.

(Hertug Gert til Slesvig) vare fødte af Søsken de (nemlig Dronning Margrete af Waldemar Atterdag, og Hertug Gert af en Søster til ham) saa og at Kong Eriks Mor-Moder (Hertug Henriks til Meklenborg Gemal Ingeborg) og Kong Christians Mor-Fader (Hertug Gert) vare og fødte af Søskende (nemlig Hertuginde Ingeborg af Waldemar Atterdag, og Hertug Geert af en Søster til ham.) (1) Og til dette Slægtskab sigter det Norske Riigs-Raad atter igien i det Brev som bleo udstædt i Trundhiem, efter Kong Christians der fuldførte Kroning og ved hvilket hans Modstanders Carl Knudsøns forhen skeedte Kroning erklæres ugyldig. (2) Jeg tilstaaer, at en saa troeværdig Forsamlings høytidelige og igientagne Vidnesbyrd er af stor Vigtighed. Dog finder jeg ikke, at dette Vidnesbyrd nødvendigen sætter forud, en hidindtil ubekiendt Søster til Kong Waldemar Atterdag, som er blevet Hertug Gerts Moder, og ved ham Kong Christians Oldemoder. Den ubestemte Talemaade: Kong Christians Mor-Fader (Hertug Gert) og Dronning Margrete, tillige med hendes Søster Ingeborg, vare fødte af Søskende, lader sig, som enhver seer, ligesaa vel udtyde paa andre Tilfælde. Og, det som

end

(1) Det Norske Riigs-Raads Circular-Skrivelse, dateret Malstrand crastino visitationis Mariæ (den 3. Julii) 1449. "Owerwagå wy oc randsagede oc befwnnå wy oc wnderstodå med sannenå, ath haud (Koning Krystern i Danmark) år födder aff rättå wårdugå Konings Blohd aff Norgå, saa når at wårdugå, wor wårdugå herre Konings Olaffs moder, Drotning Margrettå, Och wårdugå Koning Christierns moderffader, the wore ffödda aff syskennå, og Koning Eriks modermoder Och Koning Cristierns moderfader wore och födda aff Syskynna, gud therå siell nodå, Thi Kiårå Wånner kwnne wy ey rätthere synnå åffther wor Norges lag i Koningh årffdåbalk, wthen thet wårdugå herrå Kong Cristiårn år nästh boren till Norgis rygå, med wårdugå Forstå Koning Erik.

(2) De egentlige Ord i dette den 1. Aug. 1450. faa Dage efter Kong Christian den I. Kroning i Norge, udstædte Brev ere: Ad ipsius (Christierni Regis Daciæ) personam tanquam dignam et bene meritam præ ceteris dominis etiam strictius inclinati, quod post Serenissimum Dominum Ericum qvondam Regem nostrum in consangvinitate cum Serenissimo Domino Olavo qvondam Rege nostro præfati Domini Erici immediato prædecessore sit proximior, ut merito in regnum succedere possit et debeat.

end meere er, man maae uforbigængeligen derved forstaae noget andet Slægtskab, naar man agter at lade de Norske Rigs-Raaders Foregivende staae ved Magt, saasom det er fuldkommeligen bevisligt, at Hertug Gerts Moder har ingenlunde været en Søster til Waldemar Atterdag. De sikkerste Kilder i Historien bevise, at Hertugens Fader, Grev Jseren Henrik efter at Churfyrsten til Brandenborg Ludvig den Romer var død i A. 1365. har taget til ægte hans efterladte Enke Ingeborg, en Datter af Hertug Albert den I. til Meklenborg, og at hun har tilbragt denne hendes anden Gemal hendes anseelige Livgeding, bestaaende af Arneborg, Perleberg, Seehusen og Werben (3). Og med lige Vished lader det sig bekræfte, at hand med denne samme Fyrstinde (altsaa ikke af nogen Dansk Printzesse, som hand maatte for hende haft til ægte) har avlet hans tre nokſom bekiendte Sønner, og iblant dem i særdeleshed den første, Hertug Gert til Slesvig. Foruden den gamle Holsteenske Krønike-Skriver (4), som udtrykkeligen bekræfter Sagen, kan jeg endnu anføre tvende med ham eenstemmige Vidner, hvis Beretning er ingen blot Gienlyd af haus, nemlig den anden

(3) Korneri Chron. ap. Eccard. T. II. col. 1059. 1090. 1105. Chron. Hols. ap. Westphal T. III. col. 90. (cap. 25. ed. Leibnit.) Ludvig den Romers Brev hos Ludewig Reliqv. IX. Bind S. 527. og Küster Tangermünd. Denkwürd. S. 168. som hand paa Johannis den Døbers Dag 1352. efter Begiæring af hans unge Frue Ingeborg, som Frue og Besidderske af Landet og Fæstningen Arneborg, har udgivet. Marggrevinde Ingeborgs Brev meddelt Staden Arneborg i A. 1384. hos Küster sammesteds S. 170. hvor hun fører den Titel: Wir Ingeborg etwan Marggräffin zu Brandenburg, nun von Gottes Gnaden Gräffin zu Holstein und zu Stormar, Frau zu Arneburg, zu Perleberg, zu Seehausen und zu Werben. Disse og flere Beviiser findes samlede i en særdeles Efterretning om Marggrevinde Ingeborg, som Forfatteren, Hr. Philipp Wilh. Gerken, har indført i den V. Deel af hans Fragment. March. 99. og f. SS. Til disse kand jeg føye, af Lünigs Cod. Germ. Dipl. 1 Deel col. 1280. Marggrev Ludvigs og hans Brøders Marggrev Ottes Successions-Fordrag med Keyser Carl den IV. af A. 1363. hvor der forekommer Marggrevinde Ingeborg, den førstes Ægtefælle. Men fornemmeligen hidhøre tvende Breve, hvorved Raadet i Hamborg, Onsdagen for Mortensdag 1384. har afgiort en Stridighed, som var opkommet imellem Hertug Albert til Sachsen og Lüneborg og Grev Henrik til Holsteen og hans Gemal Ingeborg, angaaende den Skade, som var tilføyet Hertugen af Grevens og hans Gemals Land, Herredom og Stad Seehusen.

(4) Chron. Hols. c. 1 ibi: Ab ista uxore [filia Ducis Magnopolensis, prius nupta Marchioni Brandenburgensi Romano] quæ fuit speciosissima mulierum, genuit Henricus Comes tres filios, Gerardum Ducem, Albertum & Henricum Comites, & unam filiam &c.

Danske Annalist hos Ludewig (5), og Forfatteren til den af Hadorph udgivne Svenske Rim-Krønike (6). Og det med des bedre Grund, efterdi begge benytte sig af den Omstændighed, at vores Ingeborg er, ved hendes Søn Hertug Gert, blevet Kong Christians Oldemoder, til at udregne denne Monarks Herkomst af den Norske og og Svenske Konge-Stamme, paa følgende Maade.

Erik Hertug i Sverrig, en Søn af Kong Magnus Ladelas, Gemal. Ingeborg, Arving til Kongeriget Norge.

Magnus Smek Konge i Sverrig og Norge.

Euphemie Gemal Albert I. Hertug til Meklenborg.

Haagen, Konge i Norge.

Oluf, Konge i Danmark og Norge.

Ingeborg, Gemal Albert, Konge i Sverrig.

Jseren Henrik Greve til Holsteen.

Gert Hertug til Slesvig.

Helvig, Gem. Diderik Greve til Oldenborg.

Christian, Greve til Oldenborg, første Nordiske Monark af dette Huus.

Man tør saa meget mindre tvile om denne her fremførte Slægt-Linies Rigtighed, jo nøyere dermed kommer overeens det bekiendte Brev, hvorved de Svenske Rigs-Raader i Aaret 1520. antoge Christian den II. til deres Konge. De bevidne dert udtrykkeligen, at hand af Sanct Eriks, deres hellige Patrons, rette Blod sandeligen er kommen. (7) Holberg erklærer det uden Omsvøb

(5) Annalista II. Ludewigii p. 42. 43. Denne Danske Krønike er ellers og bekiendt under det Navn af Manuscriptum Skibyense.

(6) Chron. Suec. rythm. majus à Joh. Hadorphio edit. p. 153.

(7) Brev af 1520. hos Hvitfeld S. 1156.

svob for umueligt at udregne Christian den IIs Slægt fra denne gamle Svenske Konge, og meuer derfor at finde her den yderste Grad af Hyklerie, hvortil de undertvungne Svenske, formedelst den dem overkomne Frygt og Skræk, vare forfaldne, men Overvinderen gierne har tiet stille dertil og imod sit bedre Vidende antaget en ham gavnlig Fabel for Sandhed (8). Klygtigt nok! men dette er at skiære Knuden uden Fornødenhed i tu, der, efter ovenstaaende Slægtskabs Forestilling, er ikke vanskelig at opløse. Efter dens Udviisning nedstammede den første Nordiske Monark af det Grevelige Oldenborgske Blod, fra Hertug Erik i Sverrig, hvis Herkomst fra den forrige Svenske Konge, Erik den Hellige, man lætteligen kand vise og saaledes oyensynligen i denne fremstille en virkelig Farfader til det Kongelige Oldenborgske Huus og i sær til Kong Christian den II. (9). Endnu et andet Beviis vil jeg til Overflødighed føye hertil. Den Holsteenske Historie beretter, at Hertug Adolph til Slesvig, den oftbemeldte Hertug Gerts anden Søn, har været beslægtet med Borggreve Friderik den VII. til Nürnberg, den første af det Navn og Slægt iblant Churfyrsterne til Brandenborg; hvilket har bevæget den unge Fyrstes Far-Broder, Greve Henrik af Holsteen, til at sende ham til Borggreven, som en Herre af et stort Navn og Anseelse, ved hvis Hof hand og blev i nogle Aar (10) Forgiæves vil man forske efter saadan en Forbindelse imellem det Grevelige Holsteenske og Borggrevelige Nürnbergske Huus, saa længe man derved sætter forud, at Iseren Henrik har avlet Hertug Gert ikke af den Meklenborgske Printzesse Ingeborg, men af nogen u-nævnt Søster til Kong Waldemar Atterdag. Desto lættere er det derimod at udfinde disse tvende Huuses Slægtskab, naar man

(8) Holberg Dannem. Rig. Hist. II. Bind S. 70.

(9) Hertug Erik i Sverrig nedstammede fra den Svenske Nations Beherster og Skyts-Helgen af samme Navn, saaledes: Erik den Helliges Søn, Kong Knud, avlede en Søn Erik, der og siden kom paa Thronen, og hvis Datter Ingeborg kom i Ægteskab med Hertug Byrger, Fader til Kong Magnus Ladelaas og Bestefader til Hertug Erik.

(10) S. den Holsteenske Krønike-Skriver hos Westphal. Tom. III. col. 160. (cap. 42. ed. Leibnit) og i særdeleshed den Efterretning de Comite Adolpho & Henrico, hos den samme T. II. col. 339.

antager den derforuden beviste anden Sætning. Den oftbemeldte Ingeborg havde med hendes første Gemal, Ludvig den Romer, født en Datter, som blev gift med Borggreven til Nürnberg Friderik den VI. der med hende havde avlet sin Søn af samme Navn, den ovenmeldte første Churfyrste til Brandenborg af det Borggrevelige Huus (11). Saaledes var Churfyrst Friderik vores Ingeborgs Datter-Søn, og derfor Halvsødskende-Barn med Hertug Adolph, hendes Sønne-Søn af det sidste Ægteskab, i hvor vel Churfyrsten havde saa mange Aar forud for hans Fødsel, at denne kunde med føye gives under hans Tilsyn, og holdes til at danne sig efter hans Exempel. Alle disse udtrykkelige Vidnesbyrd og nøye overeensstemmende Omstændigheder i Historien, gjøre det gandske utvilagtigt, at ingen uden den Meklenborgske Printzesse Ingeborg bør holdes for Hertug Gerts rette Moder, og følgeligen, at de Norske Riigs-Raader, (i fald man maae bygge paa deres Forsikring) naar de beraabe sig paa Hertugens Slægtskab med Dronning Margrete og hendes Søster, kand ikke have sigtet til nogen Datter af Kong Christopher den II., med hvilken Iseren Henrik skulde have avlet sin ældste Søn, den oftbemeldte Hertug Gert.

§. 5.

(11) Efter Henninges Theatr. Geneal. in II. & III. regni in IV. monarchia parte altera p. 207. har Borggreve Friderik først haft til ægte Elisabet, født Marggrevinde til Meissen, og derefter Ingeborg, Marggreve Ludvig den Romers og Printzesse Ingeborg af Meklenborg deres Datter, og med denne avlet Churfyrst Friderik den I. Jeg veed vel, at den Brandenborg Onoltzbakske Hofraad, og Archivarius, Hr. Carl Ferdinand Jung, hvis i Onoltzbak 1733. udgivne Anweisung was die *comicia Burggraviæ* in Nürnberg sey ꝛc. giver ellers den beste Underretning om de Nürnbergske Borggrevers Slægt, holder ovenmeldte Elisabet, Marggrev Friderik den Alvorlige til Meissen hans Datter, for Borggreve Friderichs eeneste Ægtefælle See 119. S. Men da denne Fyrstinde, efter de af ham selv anførte Breve, blev allerede 1342. trolovet med Borggreven, og nævnes tilsidst 1357. saa lader det ikke rimeligt, at hun har født hendes Gemal fornævnte Churfyrste Friderik, hvilken, efter en pavelige Bulle af Aar 1432, har da været en Herre kun kun paa tredstadst uge Aar, og derfor maae først være kommet til Verden henved Aaret 1372. S. Carl Friderich Pauli Einleitung zu einer erwiesenen Staats geschichte der dem Königl. Preussischen Zepter unterworffenen Staaten S. 168. Derimod har den af Henninges anførte Moder til Churfyrst Friderik den I. en nøye Overeensstemmelse i Tiid-Regningen og i særdeleshed denne Omstændighed paa sin Side, at vores Churfyrstes Nedstammelse fra Marggreve Ludvig den Romer, hvis Datter Søn hand var efter dette Slægtskabs Sammenhæng, kand have givet en gandske naturlig Anledning til at hand derefter er blevet Churfyrste og Marggreve til Brandenborg.

§. 5.

Hvad man i almindelighed maa domme om det i samme de Norske Rigs-Raaders Skrivelse foregivne Slægtskab.

Men hvad skal man ved denne Beskaffenhed domme om de Norskes Vidnesbyrd? Kand man ellers fremvise noget Slægtskab, efter hvilket Hertug Gert og Dronning Margrete samt hendes Søster Ingeborg, virkeligen vare fødte af Søskende? Eller bliver dette Foregivende ubevisligt, paa hvilken Maade det og udtydes? Saa gierne jeg og vilde forsvare den anseelige Forsamlings Troværdighed, som offentligen har bekræftet Sagen, og derpaa grundet en af de vigtigste Beslutninger, saa seer jeg dog ikke det er mueligt, at bringe de tvende Danske Printzesser og Hertugen af Slesvig saa nær tilsammen. Skulde de i Sandhed være Sødskende-Børn, da maatte dem tillegges en fælles Beste-Fader eller Beste-Moder, det er, der maatte kunde anføres nogen iblant deres Forældre, Kong Waldemar, Dronning Helvig, Grev Jsern Henrik og Ingeborg af Meklenborg, som havde haft en Fader eller en Moder tilsammen. Men derpaa bliver vel aldrig at tænke. Det har meget mere sin fulde Rigtighed, at Waldemar Atterdag er avlet af Kong Christopher den II. med Euphemie, Hertug Bugislafs den IV. i Pommern hans Datter (1); Dronning Helvig af Hertug Erik til Slesvig med Adelheit, en Datter af Grev Henrik den I. til Holsteen, Søster til Grev Gert den Store (2); Jsern Henrik af Gert den Store med Sophie, en Datter af Hr. Nicolas af Werle (3); og endeligen hans Gemal Ingeborg af Hertug Albert den I. til Meklenborg med Euphemie, en Datter af Hertug

(1) See derom en egen Afhandling i det Kiøbenhavnske Videnskabers Selskabs Skrifter VII. Deel 169. og f. SS.

(2) Hendes Schauenborg-Holsteenske Herkomst er ingen ubekiendt, og at hun har heddet Adelheit, seer man af et Brev af 1326. hos Terpager Rip. Cimbr. S. 184. hvilket hendes Søn, den mindre-aarige Hertug Waldemar, som de Danske havde giort til Konge, har udgivet i hendes Overværelse.

(3) S. den følgende §. og den sammesteds anførte særdeles Afhandling.

Erik i Sverrig og den Norske Arve-Printzesse Ingeborg (4). Den der ikke vil forkaste alt hvad der er sandt og vist i Slægt-Kyndigheden, maae tilstaae, at det har sin fuldkomne Rigtighed med disse otte adskillige Beste-Fædre og Beste-Mødre til Waldemar Atterdags tvende Døttre, og til deres foregivne Fætter Hertug Gert; og tillige erkiende det gandske ugiorligt, at forsvare det Norske Riigs Raads Vidnesbyrd, hvor stærk og den Formodning er, som strider derfor. Hertil kommer endnu, at, ligesom der i enhver Vildfarelse indlober noget sandt, i hvis Forfalskning den bestaaer, saa lader og, i dette Fald, den Urigtighed, som har sneget sig ind i det Norske Riigs Raads Circular-Skrivelse, sig gandske naturligen forklare af sin derved forstillt genealogisk Sandhed. Det er bekiendt at Keyser Ludvig af Beyern har efterladt sig tvende Sønner af samme Navn, Ludvig den ældre og Ludvig den Romer, hvilke bleve efter hinanden Churfyrster til Brandenburg, og af hvilke den første i Aaret 1324. bekom den Danske Konges Christopher den IIIs Datter Margrete til ægte; men den sidste giftede sig 1352. med den Meklenborgske Printzesse Ingeborg, som derefter, ved hendes anden Gemal Grev Iern Henrik, til Holsteen, fødte Hertug Gert til Slesvig. Disse tvende ligenævnte Brødre Ludvig den ældre og Ludvig den Romer, hvilke vi og ellers ofte finde forvexlede med hinanden, have de Norske Riigs Raader vel ikke tilbørligen skillt fra hverandre, og ere derved faldne paa den vrange Meening, at en Churfyrste Ludvig til Brandenborg af det Beyerske Blod, hans Gemal, som efter hans Død, havde indgaaet sit andet Ægteskab med Greven til Holsteen, Iseren Henrik og født ham Hertug Gert, var ingen

(4) Hertug Albert blev allerede 1321, som den endnu beholdne Ægte-Pagt bevidner, trolovet med den Svenske Printzesse Euphemie, omendskiønt hand hentede hende ikke hiem førend 1335. Og i den gamle og tilforladelige Lybske Krønike hos Gerdes Saml. Mekl. Urk. IX. Stykke S. 42. finder jeg hende endnu 1346. Da nu Hertugens Datter Ingeborg (efter den 3. Anm. til forrige §.) allerede 1352. forlod den eenlige Stand, saa har hand gandske vist aulet hende i hans forbemeldte første Ægteskab. Hendes Navn, hvilket hun uden tvil havde efter hendes Bestemoder den Norske Arve-Printzesse Ingeborg, giver det derforuden tilkiende, og de tvende, de i foregaaende §. anførte Krønike-Skrivere, den anden Danske Annalist hos Ludvig, og Forfatteren til den Svenske Riim-Krønike, stemme ligeledes dermed overeens.

ingen anden, end den med Churfyrst Ludvig den ældre gifte Danske Printzeße Margrete. I følgende Slægtskabs Forestilling ligger Sagen tydeligen for Øyne.

Christopher II. Konge af Danmark

Waldemar Atterdag, Fader til Hertuginde Ingeborg af Meklenborg og til Dronning Margrete.

Margrete, Ludvig af Beyern den ældres Gemal, (ikke haus Broders Ludvig den Romers, og efter denne, Grev Henriks til Holsteen)

Ludvig af Beyeren, Romersk Keyser

Ludvig den ældre, Churfyrst til Brandenborg Printzessens af Danmark, Margretes Gemal.

Ludvig den Romer, Churfyrst til Brandenborg, efter Broderen den Meklenborgske Printzesse Ingeborgs 1ste Gemal.

Ingeborg Datter af Hertug Albert den I. til Meklenborg.

Iseren Henrik, Greve til Holsteen, Churfyrstinde Ingeborgs sidste Gemal.

Gert, Hertug til Slesvig.

Hvor læt var det ikke her at gaae vild, og at tage Margrete Printzessen af Danmark for Hertug Gerts rette Moder, allerhelst paa en Tid, da det stod ikke bedre til med Slægt-Kyndigheden end med de andre Videnskaber, og da all den Kundskab som man havde om de regierende Huuse i Europa og deres indbyrdes Slægt- og Svogerskabs-Forbindelser, beroede alleneste paa utilstrækkelige og meget u-agtsomt sammenskrevne Efterretninger, eller vel blot paa en mundtlig Fortælling. Den som overveyer dette, vil allerede selv giøre sig den Anmærkning, at de Norske Riigs-Raader, da de urigtigen angave deres ny valte Konges Slægtskab med hans nærmeste Formænd paa Thronen, ere gaaet gandske redeligen til Verks, og bør billigen frikiendes for den lastværdige Hensigt, ligesom de ved et opdigtet Foregivende havde søgt at tilveyebringe den nye Konge Nationens Bevaagenhed. End og i de nyere, endskiønt meget meere oplyste Tider, have Vildfarelse og Uvidenhed ofte haft Deel i de vigtigste Stats-Forretninger og i dette Tilfald finder man derforuden meget

get stærke Beviiser, paa, at de Fornemmeste i Norge, som valte Kong Christian den I., eller deres Concipient, have i allmindelighed vedst meget mindre end man skulle troe, og virkeligen saa meget som slet intet, om hans Slægtskab med de forrige Regentere i Riget. I den Norske Hof-Ret eller Hirdskraa, som den er forbedret og forøget af Kong Magnus Lagabåter, finde vi udtrykkeligen fastsat, at i fald der ingen skulde være til af den afdøde Konges Paarørende, hvilke, enhver i sin Orden, fra den ægte Son af indtil Moders Søsters Son, tillegges en Arve-Ret til Kronen, da skal den sidste Konges ældste Slægting af Mandkiønnet, som efter det i Landets Lovbog befattede almindelige Arve-Tal, er hans nærmeste Arving, være Konge i Norge, men dersom og ingen af disse skulde være til, da skal Kongerigets Stænder forsamle sig i Trundhiem, og udvælge den til Konge, som de holde for den beqvemmeste og beste (5). Som da nys bemeldte Konges Norske Lov indskrænkte all Arvefølge til den fierde Mand i Slægtskabet (6), d. e. efter sammes Forskrift alleneste saadanne Side-Slægtinge arvede hinanden, som vare ikke videre fra deres allmindelige Stamme end i det høyeste i fierde Led, (7) saa var og Arve-Retten til Kongeriget selv ved

(5) Nordske-Hirskraa 2. og 3 Cap. med hvilket Sted Magnus Lagabåters Guletingslov i Pauss Samling af gamle Norske Love 1 Part 23. og f. SS. og denne Konges Trundhiems Byes Lov, sammesteds 2 P. 18. o. f. SS. saa og sammes Islandske Lov fol. C. III. & ff. næsten Ord for Ord kommer overeens.

(6) Kong Magnus Lagabåters Guletingslov hos Paus 1 P. S. 94. og Trundh. Byes Lov sam. st. 2. P. S. 52. saa og sammes Island. Lov fol. K. II. Denne Arvefølges Ret har Kong Christian IV. i hans Anno. 1604. forbedrede Norske Lov først forandret, og, efter den længe tilforn i Danmark indførte Forfatning, berettiget den syvende Mand i Slægten til at tage Arv. I Island derimod falder Arven endnu, efter den gamle Lov, ikke videre end til den fierde Mand.

(7) Denne Udtydnings Rigtighed bliver utvilagtigen bestyrket af Lovgiveren selv, naar hand kort tilforn taler om Søskende-Barns Børn, som de tredie Mænd i Slægten. S. Kong Magnuses Guletings-Lov hos Paus 1 P. S. 93. 94. og hans Island. Lov fol. K. Magnus

ved sammes ommeldte Grund-Forfatning, ligeledes indsluttet i disse Grændser, saaledes, at den afdøde Konges nærmeste Slægting, naar hand af Slægtskabs Ret skulde arve Scepteret, maatte i det mindste have en Ur-Oldefader eller en Ur-Oldemoder med ham. I følge af denne Forskrift, var, efter den sidste indfødte Kong Olufs Død, hans Moders Søster-Datters Søn Erik af Pommern, som tredie Mand i Slægten, og Kongerigets rette Arving, kommet der til Kronen. (8) Og omendskiønt, ved den strax derefter stiftede og derpaa i Aaret 1436 fornyede og nærmere bestemte Calmarske Union, gandske andre Grund-Regler, angaaende Thronens Besættelse i fremtiden udi de foreenede Kongeriger, bleve fastsatte, at i fald Kong Erik og i almindelighed nogen Nordisk Monark skulde ved Døden afgaae uden ægte Sønner, det da skulde overlades til et fuldkommen frit og uindskrænket Vall, at udnævne hans Efterfølger; saa var dog Ærbødighed for deres Indretninger og Love saa dybt indprentet hos de Norske, at det faldt dem tungt at væmne sig til en gandske forandret Stats-Forfatning. Af hvilken Aarsag det og skeedte, at, da de derefter lode sig bevæge, efter de Danskes og Svenskes Exempel, til at afsætte deres i mange Aar hafte Konge, og at antage hans Søster-Søn Christopher af Beyeren, da saae de fornemmeligen paa den Omstændighed, at hand, Kong Christopher, efter den af Magnus Lagabæter giordte Forordning, havde en grundet Ret til Kronen og ingen nærmere Kron-Arving for sig, uden Hertug Bugislaf i Pommern ꝛc. Kong Eriks Far-

nus Lagabåter lagde altsaa ved Arve-Fald den samme Slægtskabs Beregning til Grund, som den canoniske Ret havde foreskrevet i Ægteskabs Sager. Og den selv samme Udregning bliver allerede sat forud i hans Faders Haagen Haagensøns Frostetings Lov 10. Part 14. Cap. i Pons II. P. S. 121. hvor hand indskrænker Arvefølgen iblant Slægtinge til den femte Mand; hvilket viser sig, naar man sammenligner det anførte Cap. med det 8de paa den 119de Side, og af Torfæus allerede er indseet. His deficientibus, heder det i hans Hist. Norv. III. D. S. 471. producitur succeſſio in quintum gradum *lineæ æqualis*. Eorum defectu, fiscus succedit.

[8] S. herom de i Aarene 1388. og 1389. udfærdigede Breve hos Huitfeld S. 576. 577. 587.

broders Søn, der allerede i Dannmark og Sverrig var udelukt fra Thronfølgen. Og dette samme Nationens vedvarende Sindelag, maae det, som man læt seer, tilskrives, at, da Kong Christopher af Beyeren var død, da søgte de Store i Riget, af hvilke Christian den I. i hans Sted blev udvalt, at bevise af den Norske Lov, som de og udtrykkeligen beraabte sig paa, at den nye Konge maatte holdes for den rette Arving til Thronen (9). Men de anførte til den Ende et Slægtskab, hvilket, dersom det og blev antaget for rigtigt, ikke giorde Lovens Ord fyldest. Efter dens klare Forskrift maatte de bevise, at Christian den I. i Henseende til den sidste Konge Christopher af Beyeren, var den fierde Mand i Slægten. Derimod ved deres Foregivende bragte de ham alleneste saa nær tilsammen med de tvende Konger Erik og Oluf, som for Kong Christopher havde siddet paa den Norske Throne, og ikke med denne; hvorfor og, saa vel deres Circular-Skrivelse af 1449. som og det i følgende Aar ved Kong Christians Kroning udfærdigede Document, gandske stiltiende forbigaae hans Slægtskab med den sidst afdøde Konge (10). Til denne Lovens urigtige Application synes mig, at det andet Partie sigter, som holdt med Karl Knudsøn og de Svenske, naar de i deres til Kong Christian i Nov. 1449. affendte Skrivelse modsige hans foregivne Arve-Ret til Kronen, og gandske dristigen erklære, At det kand aldrig beviises af deres rette Norske Lov, at hand er ret Arving til Norges Rige (11). Saa lidet var det udgiort med det i sig selv uudfindelige Slægtskab, som til For-

[9] Det viiser deres ofte bemeldte Circular-Skrivelse, hvor det mærkeligen heder: Thy kiæra Wænner kwune wy ey rætthere fynnæ æfftther wor Norges lag i Koningh Erffdabalk wth:n thett wærdugæ Herræ Kong Cristyærn er næsthboren till Norgis rygæ med wærdugæ Forstæ Koning Erik S. den 1. Anm. til 4. §.

[10] S. den 1 og 2 Anm. til 4. §.

[11] De Norske af Karl Knudsøns Partie, deres Skrivelse til Kong Christian den I. givet i Truudhiem Mandagen efter Clementis, d. e. den 24. Nov. 1449. hos Hadorph ad Chron. rythm. Svec. p. 169. og ad Hist. S. Olavi p. 109. "Item, haffwe wii och forstandet, at j mene ware rætter Arffwinge til Noriges Rike, hwilket aldrigh bewiises kan medh warom rættom Norigis lagom, at sa ær."

Fordeel for Kongen af Dannmark blev anført af de ham bevaagne Norske Riigs-Raader. Og dog fattedes her ikke et andet Slægtskab, der var baade rigtigt og tilstrækkeligt til deres Hensigt. Her fremstiller sig denne Slægt-Linie:

Albert I. Hertug til Meklenborg. Gem. Euphemia, Hertug Eriks i Sverrig og den Norske Arve-Printzesse Ingeborgs Datter.

Henrik, med Tilnavn Suspensor. Gem. Ingeborg, Kongens i Dannemark, Waldemar Atterdags Datter.

Ingeborg. Gem. Iseren Henrik, Greve til Holsteen.

Maria. Gem. Wartislaf VII. Hertug i Pommern.

Gert den VI. Hertug til Slesvig Gem. Elisabet af Brunsvig.

Erik, Konge af Dannmark, Norge og Sverrig.

Catharina Gem. Joh. Paltsgreve ved Rhin og Hertug til Beyeren.

Hedewig Gem. Diderik Greve til Oldenborg.

Christopher, Konge af Dannemark, Norge og Sverrig.

Christian den I. Konge til Dannemark, Norge og Sverrig.

Efter denne Slægt-Tavle hvorved den skarpeste Critik vil ikke finde noget at udsætte, var Kong Christian I. ikke alleneste i det fierde Led beslægtet med begge hans nærmeste Formænd paa den Norske Throne, Erik af Pommern og Christopher af Beyeren, som Loven i henseende til den sidste udfodrede, men og ved deres fælles Stamme-Moder, den med Hertug Albert til Meklenborg gifte Svenske Printzesse Euphemia, kommet af de forrige indfødte Norske Kongers Blod. Meere behøvedes visseligen ikke dertil, at hans Herkomst kunde forskaffe ham Gunst og Tilbøyelighed hos Folket og et væsenligt Fortrin for hans Medbeylere til Thronen. Skulde vel de Store i Riget, som erklærede sig for Kong Christian, eller hvosomhelst der og maae have været Opfinder af det urigtige Slægt-Register, der blev lagt til Grund for hans Vall, forsætteligen ha-

ve sat til side en uomstødelig Sandhed, der fuldkommeligen tiente til deres Hensigter, og heller grundet en Beslutning af saadan Vigtighed paa et blot Hiernespind, hvormed de i ingen Betragtning kunde komme af sted? Jeg meener ikke, at nogen vil tiltænke dem saadan en underlig Opførsel. Altsaa vare de ilde underrettede om Kong Christians Herkomst og Slægtskab, der kunde giøre ham berettiget til Thronfølgen. Og just deraf troer jeg at slutte med fuldkommen Sikkerhed, at man har desto mindre Aarsag til at holde deres urigtige Foregivende i Circular-Skrivelsen af A. 1449. for et politisk Kunstgreb, hvorved de med Flid havde søgt at skuffe Nationen, jo meere usikkert i sig selv Udfaldet af dette grove Bedrageri vilde blevet.

§. 6.

Christian den I. er født af Erik Glippings Blod, og saaledes hans næste Herkomst af den forrige Konge-Stamme afgiort.

Vi komme igien til at udfinde Kong Christian den I. nærmeste Nedstammelse fra hans Formænd paa den Danske Throne. Efter alle hidindtil anførte Omstændigheder og Beviiser, maae man gandske lade det Haab fare, at udregne hans Herkomst fra Kong Christopher den II; end og om der skulde findes Breve, hvori hand maae skee kaldte denne sin Forfader eller Progenitorem; hvilke Talemaader ikke giøre noget til Sagen, og hos de Tiders Sprog-Fordervere betydede gemeenligen kun en Formand i Regieringen. (1) Som derfor Christopher den IIs. ældre Broder, Kong Erik Menved, er død uden Børn, og hans yngre Broder Waldemar ugift, saa fører Ordenenen os nu til alle trende Herrers Fader, Kong Erik Glipping, og til at afgiøre det Spørsmaal, om ham tilkommer noget Sted eller ikke i Kong

[1] Saa nævner f. E. Kong Christian den I. i et Brev af A. 1456. i det Danske Magazin III. Bind S. 205. sin sidste Formand i Riget, Christopher af Bayern, med det Tillæg vor Forfather, og i Stiftelse-Brevet for Kiøbenhavns Universitæt, som hand har udgivet 1478. og som Pontopp. har indrykket i hans Dannmark Riiges Kirke-Hist. II. Bind S. 672, heder det: Ob salutem animæ nostræ *progenitorum*, successorumque Nostrorum, Daciæ Regum; at jeg ikke skal melde om andre ofte forekommende Exempler.

Kong Christian den I. Stamme-Tavle. Efter de hidindtil bekiendte Slægt-Fortegnelser kan herpaa ikke svares andet end Ney. Jeg skulde og domme lige saaledes om Sagen, dersom en ny genealogisk Sandheds Opdagelse havde ikke ved en Hændelse givet mig bedre Underretning. Det er allerede længe siden, at de væsentlige Mangeler og Urigtigheder, som endnu befindes i Grevernes til Holsteen af den Schauenborgske Stamme, deres Slægtskabs Følge, har opvakt en Drift hos mig, til at fuldføre og bringe i Rigtighed et saa betydeligt Stykke i Landets Historie. Ved dette Arbeyde lykkedes det mig at udfinde Grevens til Holsteen, Gert den Stores rette Gemal, og fuldkommeligen at overbeviises, at hun har været hverken en Lauenborgsk ey heller en Brunsvigsk Printzesse, men ingen anden, end Sophie af Werle, Kong Erik Glippings Datter-Datter, hvis ophævede Forlovelse med den Svenske Hertug Erik, i hendes Morbroders Erik Menveds Tiid, har draget saa store og vidtløftige Misforstaaelser efter sig. De Grunde og Beviiser, hvorpaa denne Ægteforeenings Virkelighed beroer, har jeg anført i en særdeles Afhandling, hvorom jeg sikkert kand haabe, at den vil giøre Sagen gandske utvilagtig for en forfaren og svet Læser. Det nye Lyys, som frembryder heraf ihenseende til den egentlige Forbindelse imellen det Kongelige Oldenborgske Huus og de forrige Danske Kongers Stamme, blev jeg selv i Begyndelsen ikke vaer, førend jeg ved en Hændelse faldt paa den Tanke, at, da Kong Christian den Is. Moder Hedevig var en Sønne-Datter af Iseren Henrik, der var Grev Gert den Stores til Holsteen, og hans rette og eeneste Gemals, Sophie af Werle, ældste Søn, saa nedstammede han, Kong Christian, ved Grev Gerts nysbemeldte Gemal Sophie, som hans Oldefaders Moder, fra hendes Beste-Fader Kong Erik Glipping; et Slægtskab, som, hvor vidtløftigt det end ved første Øyekast maatte synes, bringer dog, efter foregaaende Forklaring, det nye Danske Huus saa nær, som mueligt er, tilsammen med det ældre, og, som det skal udviise sig i det efterfølgende, har gandske vist og giort sit til sammes Ophøyelse paa den Danske Throne. Saa sandt er det, at i de ældre Tiders Hi-

See det foregaaende Stykke i dette Bind.

storier, hvor det meeste maae udfindes ved en møysommelig Samling af afbrudte og adspreedte Efterretninger, ere og smaa Omstændigheder vigtige, og tiene ikke sielden til at opdage de betydeligste Ting.

§. 6.

For at bestemme dette Slægtskabs Medvirkning ved Kong Christians Ophøyelse paa den Danske Throne, vises, at Nationen har fra Arilds Tiid kun brugt den Ret til at vælge sine Konger i det regierende Huus, og alleneste seet til dets Qvinde-Linie, naar Mand-Linien var uddød.

Saaledes er da den keedsommelige Undersøgning fuldendt, som behøvedes til behørigen at bestemme og forklare Kong Christian den Ls. nærmeste Herkomst fra hans Formænd paa den Danske Throne. Jeg kommer nu til saadanne Ting, hvilke mine Læsere formodentligen ville finde meere tækkelige, da den i Begyndelsen fastsatte Orden fører mig nu til at forklare den egentlige Medvirkning som denne Monarks hidindtil beviiste nærmeste Slægtskab med de forrige Konger i Danmark har haft ved det paa hannem sammesteds faldne Vall. Enhver seer lætteligen, at der kand ikke siges noget grundigt herom, naar derved ikke legges til Grund et rigtigt Begreb om den forrige Danske Stats-Forfatning i henseende til Maaden at besætte Thronen, og i Besynderlighed naar det bekiendte Spørsmaal: om Riget har været arveligt ved den Kongelige Stamme eller ey, bliver ikke tilstrækkeligen besvaret. Denne Materie løber vel dybt ind i de forrige Tiders Historie; men jeg vil ikkun anføre saa meget deraf, som uforbigængeligen behøves til mit Øyemeed. At de Danske fra ældgamle Tider af, og i det mindste fra den Tiidpunct, da man begynder at have en tilforladelig Efterretning om deres Kongers Følge efter hinanden, have, ved at udnævne de samme, i alle Tilfælde, udøvet en virkelig Val-Rettighed, hvilken havde meere at betyde, end en blot høytidelig Antagelse, der uegentligen kaldes et Val, og at de, i Kraft af denne Rettighed, ofte, naar særdeles Omstændigheder bevægede dem dertil, have sat Førstefødselen og den nærmeste Grad til side, og foredraget den sidste Konges yngre Søn for den førstefødte,

fødte, hans Broder for Sønnerne, og s. f. det er en Sag, som ved vitterlige og aldeles uimodsigelige Exempler fuldkommeligen beviises. Men saa lidet som der kand tviles herpaa, saa tydeligen give og derimod vore Aarbøger tilkiende, at de Danske Stænder have ikke strakt deres stedse brugte frie Konge-Val saa vidt, at de agtede sig berettigede til at forbigaae det regierende Huus, men alleeneste, til at vige, af vigtige Aarsager, fra den Regel, hvorefter de ordentligen valte den nærmeste og ældste Printz af det Kongelige Blod, og, uden Hensigt til Alder eller nærmere Slægtskab at sætte Kronen paa den Herre af den Kongelige Stamme, med hvis Person Staten, efter deres Tykke, var best forsørget. Vi finde og, at den regierende Familie har ikke efterladt at tilegne sig alleene en Ret til Thronens Besiddelse, saa ofte Leyligheden bragte det med sig; saaledes førte, f. E. Waldemar Atterdag, førend han endnu efter Faderen kom til Regieringen, den Titel: Domicellus Danorum, tilligemed Kongerigets fulde Vaaben, (1) og hans Søn Printz Christopher, der døde for ham, skrev sig den rette Arving til de Danskes og Slavers Rige. (2) Naar derfor de Danske Riigs-Raader, i deres Aar 1439. imod den affatte Kong Erik af Pommern udgivne Manifest paastaae, at Dannmark er et frit Val- og intet Arve-Rige, (3) saa ville de dermed egentligen kun sige saa meget,

[1] S. Waldemar Atterdags Segl, som findes i Tilhænget til Reſenii Kong Friderik den Andens Kronike paa den anden Kaaber-Tavle, og hvori sees de tre Danske Leoparder med den Omskrift: SECRETV. WALDEMAR. DEI. GRA. DOMICELLI. DANOR. Hans Fader Christopher II. har allerede, efter Schwartzens Pomm. und Rüg. Lehn-Hist. S. 290, medens hand endnu var Hertug til Halland og Samsø, brugt det fulde Danske Vaaben. I de ældre Tider førte de Kongelige Printzer kun to eller een af Leoparderne i Kongerigets Vaaben; og paa denne Maade er det Slesvigske Vaaben kommet op.

[2] Efter hans Brev af 1360. hos Hvitfeld S. 520, hvilket begynder saaledes: Christophorus Dei gratia Dux Lolandiæ, *Danorum Slavorumque Regni verus hæres.*

[3] Det gandske Sted kommer for herefter i den IX. §. Dets Sammenligning med den sammesteds anførte Skrivelse, som de Danske Rigs-Raader ikke længe tilforn havde sendt

meget, at Arvefølgen der, er ikke, som i Norge, efter Arvegangs Maade iblant privat-Personer fuldkommeligen bestemt, og bundet til et vist Arve-Tal; men at Stænderne have fri Magt og Ret til at tage af det Kongelige Huuses Paarørende, til deres Herre og Konge den beqvemmeste og værdigste, uden at være forbundne til at see paa Orden i Fødsel eller paa en nærmere Grad. Kort sagt, Dannmark var fordum et Val-Rige, dog saadant et Val-Rige, som ikke gik fra den regierende Slægt, og hvorved følgeligen et slags Arve-Ret lob imellem, saa at det ligesom vankede imellem et Val- og et Arve-Rige. Den samme Dom har allerede Gundling, 4 og derefter vores udødelige Gram 5 fældet derom, og denne har derved vel erindret, at i de fleeste Europæiske Riger har ligesaadan en Forfatning fordum haft Sted. Jeg skulde og ikke formode, at nogen maatte bære Tvil om Sagen, saavidt vore forrige Kongers mandlige Stamme angaaer. Men desto lættere kunde man falde paa de Tanker, at naar den var uddød, da havde det Kongelige Huuses Qvinde-Linie ikke haft lige Tiltale til Thronen, og alleneste bestiget den ved et frit Val, uden Hensigt til nogen Arve-Ret.

Da

til Christopher af Beyeren, udviiser strax, at naar de ville have Dannmark agtet for et frit Val-Rige, da sigtede de ikke til den Calmarske Union, og det deri foreskrevne fælles Konge-Val, men blot og alleneste til Kongerigets gamle Grund-Forfatning.

[4] Nic. Hieron. Gundling. in Jure Nat. & Gent. Cap. XXXVII. §. XIII. Ceterum succeſſio vel pura & illimitata eſt, vel limitata. §. XIV. Illam appello cum a certa familia non disceditur; ſimulatque ordo ſuccedendi in anteceſſum eſt ſignatus. Hanc, ubi ex certa familia eligendus demum eſt, qui ſit regnaturus: *qualis ſucceſſio in Dania obtinuit olim.*

[5] Grams Forbedringer til Waldemar Atterdags Historie §. 5. i den IV. D. af det Kiøbenhavnske Sælskabs Skrifter S. 10. 12. Hvad han siger om Frankerig, finder sin fuldkomne Stadfæstelse i Montesquiou Esprit des Loix XXXI. B. 17. Cap. hvor det beviises af de ægteste Kilder i den Franske Historie, at under de Carolingiske Konger har Folkets Val-Rettighed blot bestaaet deri, at de vare befoyede til at vælge i det regierende Huus. Med samme Ret regner han Kongeriget Norge (nemlig førend Magnus Lagabæter fuldkommeligen bestemte Thronfølgens Orden der i Riget) iblant de i visse Maader arvelige Val-Riger; hvorom i Særdeleshed Kong Haagen Adelstroms Guletings Lov i Paus Samling af gamle Norske Love I. D. 2 og 38. tydeligen vidner.

Da Kong Haarde-Knud af Dannmark, Knud den Stores Søn og Efterfølger, i Aaret 1041 forlod Verden, og endte de Danske Monarkers Følge af den gamle Stamme, gik de Danske hans næste Slægting paa Qvinde-Siden Svend Estritsøn, en kiødelig Datter-Søn af Kong Svend Tiveskæg forbi, og satte Kronen paa en udenlandsk Herre, Kongen af Norge, Magnus den Gode. Vel skeedte dette, formedelst en imellem den afdøde Konge og hans Thronfølger Kongen i Norge indgaaet, og af dem tillige med tolv Store af hvert Rige høytideligen besooret Foreening, at naar en af dem begge døde uden Sønner, da skulde hans Lande og Gods tilfalde den anden. (6) Men saasom dog den Danske Nation har samtykt denne Arve-Foreening og derefter noye opfyldt den, saa synes heraf at flyde den grundige Følge, at vore Forfædre have anseet Kong Haarde-Knud for den sidste Stammeholder af deres gamle indfødte Konger, og, da han var død uden mandlige Livs Arvinger, betragtet det regierende Huus som gandske udgaaet. Svend Estritsøn selv giorde i Begyndelsen ingen Tiltale til den Danske Krone, men traadte meget meere, efter de Islandske-Historie-Skriveres (7) omstændelige Beretning, i Tieneste hos den nye Konge, som giorde ham til Jarl, og tillige (hvilket er i sær mærkværdigt,) forordnede ham til sin Statholder i Dannmark. Alt dette, tilstaaer jeg, har et stort Skin. Men hvor lidet det i sig selv har at betyde, skal ret strax klarligen vise sig. Paa den Tiid da dette Arve-Fordrag imellem Kong Haarde Knud og Kong Magnus blev sluttet, og endnu da denne, i følge deraf, bestigede den Danske Throne, var en Printz, af det Kongelige Huses mandlige Stamme, ved Naun Harald, i Live, om hvilken Adam af Bremen fortæller, at

(6) S. Den Trundhiemske Munks Theodorici af Kircher udgivne Histor. de Regg. Norvag. c. XXII. p. 48. og Snorre Sturlesons Heimskringla II. Bind. S. 9. efter Peringskiolds Udgave, som og Sax. Gramm. Hist. Dan. X. Bog. S. 202. hvor dog det væsentlige Vilkaar, "dersom den Konge, der først døde, efterlod ingen Søn" er forglemt.

(7) Nemlig Snorre Sturlesons II. Bind 29. S. og Skialdrer Thiodolfers, hvis Viise hand anfører, saa og Knytlinga Saga 22. Cap.

da hand var paa Hiemveyen fra en Pilegrims-Reyse, som hand havde giordt til Rom, blev hand som den rette Arving til det Danske Scepter, paa hin Side af Elven uskyldigen dræbt af Hertug Ordolph til Sachsen, som derved søgte at tiene Kong Magnus den Gode, hvis Søster hand, Hertugen, havde til ægte. (8) Om denne Harald, af Frygt for Kong Haarde-Knud, har samtykt dennes Fordrag med Kongen i Norge, eller man i Danmark har holdt for, at saasom den indgangne Foreening var indskrænket til begge Kongers Livs Tid, saa blev hans Ret ikke saa meget fornærmet derved, eller hvorledes det ellers maa være gaaet til, at man har forbigaaet en Herre, der ellers var berettiget til Kronen, det maae andre undersøge. Mig er det nok, at de Danske den gang have for en Tiid taget Riget egentligen fra det Kongelige Huuses Mand-Linie, og ikke fra dets Paarørende af Qvinde-Linien. Disse kunde ikke, saalænge den Mandlige Konge-Stamme endnu blomstrede i sin sidste Qvist, nemlig den formeldte Printz Harald, anføre eller benytte sig af en Ret, som først skulde tilfalde dem. Og heri ligger vel den

(8) Adam Bremens. Hist. Eccl. L. II. c. 53. Ad quem (Magnum Daniæ & Norwegiæ Regem) Archiepiscopus noster (Bezelinus, cognomento Alebrandus) usque Sliaswig pro colloquio venit, habens in comitatu suo Ducem Bernardum, & Thiadmarum Hildensemmensem Episcopum, & Rodulfum ejusdem civitatis Episcopum - - In quo colloquio soror Magni Regis Ordolfo filio Ducis desponsatur. Qui vix peractis nuptiis in gratiam cognati (al. leviri,) quendam Haroldum Danorum Principem redeuntem ab Urbe Apostolorum trans Albiam obtruncavit innoxium. Cujus mortis causa ea fuit, quod de regali stirpe Danorum genitus, sceptro propior qvam Magnus esse videbatur. Det Naun Printz af Danmark (Danorum Princeps) som tillegges denne Harald, og den Bekymring, som hand, frem for andre af det Kongelige Huuses Slægtinge, oppakte hos Kong Haarde Knuds Efterfølger, giver nokſom tilkiende, at hand var af de forrige Kongers mandlige Stamme. Jeg formoder, at en af Kong Svend Tiugeskægs tvende Brødre, Haagen og Erik, hvilke Gram i hans Anmærkn. over Meursius col. 143. 158. melder om, maa holdes for hans Fader. Dog kunde det vel og være, at Knud den Stores Broder Harald, om hvilken Gram sammesteds col. 173. 175. giver Efterretning, havde efterladt sig en Søn af samme Naun, hvis Ret til den Danske Krone havde paa ommeldte Maade kostet ham Livet.

den rette Aarsag, hvorfor Svend Estritsøn i forstningen tog ikke i Betænkning at forbinde sig til Kong Magnus med Eed og Pligt, ja end og at blive hans Statholder i Danmark. Det som fornemmeligen bestyrker mig i denne Meening, er den store og hastige Forandring, som Haralds strax efter paafulgte Død gav Anledning til i Knud den Stores Søster-Sons Grund-Sætninger og Forhold. Neppe havde hand erfaret, at det Danske Huuses Mand-Linie var saaledes uddød, forend hand strax unddrog sig fra Kong Magnuses Herredom, og, med Bifald af mange Store i Riget, offentligen antog Titel af Konge i Danmark. (9) Magnus selv, der, saa længe hand levede, blev meget foruroliget af denne skiønt altid overvundne og fordrevne Modstander, erkiendte ham dog, paa

(9) Snorre Sturles. II. Bind 31. S. og Knytlinga Saga 22. Cap. Den herved forudsatte Tildregning har sin gode Rigtighed. Efter den af Edmund Gibson udgivne Angelsachsiske Kronike S. 156. døde Kong Haarde Knud i Lambeth i Engeland den 8. Jun. 1041. Saa snart Tidende om dette Dødsfald var kommet til Norge, lod Kong Magnus de Danske erindre om deres eedelige Løfte, at antage ham til Konge efter Haarde Knud, og lod dem tillige vide, at hand i den tilstundende Sommer vilde komme til Danmark med Hærs Kraft, for der at tage Besiddelse af Thronen. Hand satte og i det følgende 1042. Aar sit Forehavende i Verk, og lod sig i Wiborg hylde. Snorre Sturles. 24-27. S. Derpaa vendte hand sig til Slesvig, og trolovede der, efter Adams af Bremen forhen anførte Beretning, sin Søster til den Sachsiske Printz Ordolph. At denne Sammenkomst virkeligen hører til det 1042. Aar, er ingenlunde at tvile om. Hvorledes havde ellers den Hamborgske Erkebisp Bezelin, hvis Død, efter forbemeldte Historie-Skriver II. B. 63. Cap. fulgte allerrede den 15. Apr. 1043. kundet bivaane dette Mode? Kong Magnus begav sig endnu i Høsten paa Hiemreysen til Norge, og, da hand var kommet til Got-Elven (en Strøm, som da skilte dette Kongerige fra Sverrig) indfandt sig hos ham Svend Estritsøn, blev hans Mand og Tiener, og gik som hans Statholder til Danmark, hvor hand beklædte det nybekomne Embede indtil Høsten i det følgende 1043 Aar, Snorre Sturles. 27-30. S. og fornemmeligen Knytlinga Saga 21. og 22. Cap. Imidlertiid havde den Sachsiske Printz Ordolph, strax efter det i Slesvig aftalte Ægteskabs Fuldbyrdelse (vix peractis nuptiis, skriver Adam af Bremen) ladet den sidste Stammeholder af det Kongelige Danske Huuses Mand-Linie tage af Dage; En Tildragelse, som det uden Tvil maae tilskrives, at Svend blev saa snart keed af sit Statholderskab, og allerrede i Høsten 1043. tiltog sig Kongeligt Navn og Myndighed.

hans Dods Seng, for sin retmæssige Efterfølger paa den Danske Throne, og lod ham ved sin (Kong Magnuses) Halvbroder Thorer bringe det Budskab, at hand vilde have Danmarks Rige overleveret i hans, som den rette Arvings, Hænder. (10) Man seer altsaa, at Svend Estritsøn, omendskiønt hand kun paa Moderne Side nedstammede af det Kongelige Blod, dog i alle Maader efter hans Fødsels Ret, hvilken Saxo udtrykkeligen tillegger ham, (11) har bestiget sin Morfaders Svend Tiugeskægs Throne. Og næsten endnu klarere sees det af de følgende Tiders Historier, at, efter Kong Waldemar Atterdags Død, der var den sidste af Svend Estritsøns mandlige Efterkommere, har Qvinde-Linien af det Kongelige Huus igien trædt i den saaledes uddøde Mand-Linies Sted og Rettighed. Allerede 1371. paa Eusebii Dag gav Waldemar Atterdag sin Svigerson Hertug Henrik til Meklenborg den Forsikkring, at om hand, Kongen, døde uden Mands Arvinger, da skulde Albert, hans ældste Datter Ingeborgs eeneste Søn med Hertug Henrik, bekomme Kongeriget Danmark; og hand var ikke saa snart død, førend denne hans Datter-Søn, for at vise sin medfødte Ret til sin Morfaders Throne, begyndte at bruge den Titel: Arving til Danmark. (12) Og omendskiønt de Danske Stænder ikke desto mindre gik den Meklenborgske Printz forbi, og derimod udvalte hans Moders Søster-Søn Oluff, som var den afdøde Konges yngre Datters Søn, saa giorde de det dog alleneste i Kraft af

(10) Theodorici Monachi Hist. de Regg. Norvag. c. XXVII. p. 61. Qui (Magnus Rex) cum sentiret, diem mortis imminere, misit fratrem suum ex matre, Thore nomine ad Sweinonem, & reconsignavit ei regnum Daciæ, *quia & ipsi jure hæreditario debebatur.* Snorre Sturles. II. Bind. 88. S. og Torfæus Hist. Nor. P. III. p. 283-285. hvis omstændelige Fortælling er taget af Hrokinskinna og Morkinskinna.

(11) Saxo Grammat. L. X. p. 202. hvor hand forstaaer de Ord, debitam regno prosapiam, om Estrithes Søn.

(12) Udtog af Chemnitzes Mekl. Krønike i Gerdes Samlung Meckl. Urk. VII. St. S. 610. Chemnitii Geneal. Reg. Dominor. & Duc. Megap. ap. Westphal. T. II. col. 1687. ibique not. l.

af deres gamle Frihed til at sætte Førstefødsels Ret tilside for Statens Tarv og Beste, og lode sig ikke drage fra deres Kongers endnu blomstrende Qvinde-Stamme, endskiønt nogle af Raadet vilde heller erklæret det Kongelige Huus for uddød, og ophøyet nogen indfød Adelsmand paa Thronen. (13) Ligesom de og i det Fordrag, som de i Aaret 1376. oprettede med Hertugen til Meklenborg, angaaende den unge Alberts Tiltale, forbeholdt sig vel deres frie Val (nemlig i den regierende Familie) og lode det forblive derved, at de, i Kraft af denne Val-Rettighed, havde udkaaret den Norske Arve-Printz, men derhos ikke utydeligen erkiendte hans forbigangne Medbeyler til Kronen for en Printz af Blodet, der burde efter hans Stand forsørges af det Danske Rige, og overgave det til en Voldgiftskiendelse at bestemme hvad ham i denne Henseende kunde tilkomme. (14) Vel oplevede Albert af Meklenborg endnu den Skiæbne, at de Danske Aar 1387, efter Kong Olufs tilige Død, hvilken hand først mod Enden af samme Aar fulgte i Evigheden, atter gik ham forbi, og overdroge Waldemar Atterdags naunkundige Datter den høyeste Magt, under det Naun af Kongerigets Formynderske, indtil en ny Konge, med hendes Samtykke, blev udvalt. Men det blev ikke holdt for nogen egentlig Thronens Besættelse, og skeedte alligevel af denne Grund, som de udtrykkeligen anføre, at der var ingen af det Kongelige Blod, som kunde agtes nærmere end hun. (15) Derfor skrev og Dronningen selv sig efter den Tid bestandigen det Danske Riges rette Arving og Fyrstinde (veram hæredem ac principem regni Daciæ) indtil Erik af Pommern, som den eeniste da levende Printz af Waldemar Atterdags Slægt, blev ved hendes Hielp høytideligen valt og udraabt til Konge i Danmark, da hun ikke derefter førte den ovenmeldte

(13) Dette Partie taler Huitfeld om S. 555.

(14) Fordrag med Hertugerne af Meklenborg af Aaret 1376. hos den samme S. 561.

(15) Ac etiam propter generis propinquitatem, quoniam dixerunt nullum hominem, linea notionis, de illo sanguine ipsa (Margareta Regina) esse propinquiorem, heder det i de Fyenske Stænders Hyldings Brev af Aar 1387. hos Huitfeld S. 575.

meldte Titel, men alleneste skrev sig Waldemars Danne-Konges Datter.

§. 8.

Endog det Calmarske Forbund, hvorved det Danske Huuses Qvinde-Linie blev betaget all videre Tiltale til Kronen, giorde ingen Forandring i Nationens gamle Grund-Sætninger.

Saadan en Beskaffenhed havde det i vort Fæderneland med Maaden at komme til Kronen, da Dronning Margrete i Aaret 1397. bragte efter Onske i Stand det store Verk af de tre Nordiske Rigers u-adskillelige Foreening under een Monark, og i det derover i Calmar udstædte Brev blev fastsat, at, om Gud gav Kong Erik (som første Konge over de nu forbundne Riger) eller hans Efterkommere een eller fleere Sønner, da skulde een af dem, og ikke fleere, udvælges og antages til Konge over alle tre foreenede Riger, og saa længe nogen af Kongens Sønner var til, da skulde hand, og ikke fleere, om Gud vilde, at de trende Riger valte ham, komme til Regieringen; men dersom Kongen døde uden Sønner, da skulde Rigernes Raad og Mænd, med alle tre Rigers samdrægtige Overeensstemmelse, udvælge og antage en anden, som Gud gav dem Naade til, og som de efter deres beste Vidende for Gud rettest og bequemmest og Rigerne nyttigst agtede. (1) Ved denne nye Grund-Lov fik den Danske Stats-Forfatning en gandske forandret Anseelse. Konge-Vallet var nu ikke meere indskrænket til den regierende Familie, men fuldkommen frit, alleneste at, naar den afdøde Konge havde efterladt sig Sønner, da skulde disse frem for andre komme i Betragtning ved Vallet. Derom vidner endnu til Overflod den Nordiske Unions Stadfæstelse og nærmere Bestemmelse, som blev samtykt og fuldbyrdet den 27. Jun. 1436. af de trende Rigers i Calmar forsamlede fuldmægtige Sendebud. I Kraft af samme skal den afdøde Konges ægte Søn være den nærmeste til Vallet, saa fremt Val-Herrerne kiende imellem Gud og

(1) Calmarske Union af A. 1397. hos Huitfeld 611. S. og Hadorph i den Svenske Riim-Krønike II. D. 59. S.

og dem, at hand er saaledes beskaffet, at det kand skee uden Rigernes Mænds og Indbyggeres Fordervelse. Haver hand fleere Sønner, end een, da bliver den Konge, som de vælge, hvad heller hand er den yngre eller den ældre. Dør endeligen Kongen uden ægte Sønner, da (naar ingen udenlandsk Herre vælges) skal man derom lodde, af hvilket iblant de tre Riger den nye Konge skal tages. (2) Saa tydeligen var det Danske Huuses Qvinde-Linie ved begge Calmarske Foreeninger, betaget all videre Tiltale til den Danske Krone. Hvorledes vilde det og været mueligt, at lade det blive ved denne Tiltale, uden at den tillige nødvendigen maatte have strakt sig til de tvende andre Nordiske Kroner, hvorved deres Selv-Myndighed var blevet aabenbare forkrænket? Imidlertid er det læt at agte, at de Anseeligste af den Danske Nation have, tillige med deres kloge forsyynlige Dronning, (3) i Hiertet beholdt det Forsæt, at mage det saaledes, saa vidt mueligt var, at Waldemar Atterdags Qvindelinie, dersom Erik af Pommern imod Formodning skulde døe uden Sønner, dog maatte blive i Besiddelse

(2) Den Calmarske Unions Stadfæstelse og nærmere Bestemmelse hos Huitfeld 799. S. og Hadorph 120. S. Skriftet, som det der lyder, har vel ingen Datum og seer over alt ud som en blot Udkastning. Men at dog den anden Calmarske Foreening maae være fuldbyrdet paa den Fod, som dette Skrift indeholder, det sees tilforladeligen af den i Bergen, Løverdagen efter Augustini Fest eller 29. Aug. 1450. fornyede Union imellem de tvende Kongeriger Danmark og Norge, hos Hvitfeld 1317. S. hvori den Punct, at det fælles Kongeval altid skal skee i Halmsted, som den forrige Bebindelse indeholder om dette Sted, syensyynligen grunder sig paa det sidste Calmarske Forbund, da der i det første af 1397. ikke nævnes noget Valsted.

(3) Denne Fyrstindes Sindelag sees gandske tydeligen ved de hos Huitfeld 626. S. og i det Kiøbenh. Sælsk. Skrifter II. Deel 347. S. indførte Reverser, der udstædtes til hende af de Befalingsmænd, som hun i A. 1405. udnævnte til Axelwold og Edsholm i Sverrig. De maatte forpligte sig, efter Dronningens og hendes Med-Regent Eriks af Pommern Død, at holde forbemeldte tvende Slotte til denne sidstes Søster Cathrines Haand, og naar denne Printzesse (som derefter blev Moder til Christopher af Beyeren) og døde, at overantvorde dem til den Herre, hvilken de tre forbundne Riger da skulde udvælge til Konge.

stiddelse af det gandske Nordiske Monarkie. Den Hensigt, hvilken man i denne Post havde, yttrede sig, som strax herefter skal vises, øyensynligen endnu i Kong Eriks Regiering, og, hvad som er mærkværdigst, man førte den Tid et Sprog, der ikke kunde bestaae med det nye Stats-System i Norden, og som endnu blev ved at sætte Rigets rette Grund-Forfatning i Nationens gamle Skik, stedse at tage deres Regentere af een Slægt, og at ære denne Kongelige Stamme i alle sine Greene. Om de Norske have vi allerede seet, at de kunde ikke finde sig deri, at Kronens Arvelighed hos dem var ophævet ved det Calmarske Forbund, men at de, siden som for, ved enhver ny Konges Antagelse, lagde deres gamle Lov og den derved bestemte Thronfølge til Grund. (4) Ikke anderledes gik det Rigs-Raaderne og Stænderne i Dannmark, omendskiønt det var dem ikke lidet magtpaaliggende, at det Calmarske Forbund blev holdt ved lige; og deres Stats forrige Indretning, efter hvilken Riget var bestandigen blevet ved een Familie, beroede ikke paa nogen udtrykkelig Forskrift, men alleneste paa et slags Hævd. Et tydeligt Exempel, hvor tungt det faldt et Folk i disse endnu u-oplyyste Tider, paa eengang at frafalde deres gamle Forfatning og at fornægte de Grund-Sætninger og Tilbøyeligheder, som de fra Arilds Tid havde været indtagne af.

§. 9.

Hvilket i sær sees deraf, at man i Dannmark ikke vilde, efter Kong Erik af Pommern hans Anmodning, udnævne Hertug Bogislaf til Thronfølger, efterdi Ret og Billighed tillode det ikke at forbigaae en Herre, der af ret

Dog man venter af mig, at jeg nærmere skal oplyse den Tildragelse, som jeg herved sigter til. Da Kong Erik af Pommern havde ladet alt Haab fare, at avle med sin Gemal en Printz, der efter ham kunde regiere den ved den Calmarske Union forbundne mægtige Stat, saa giorde hand sig den yderste Umag for at bringe det saa vidt hos de foreenede Kongeriger Stænder, at hans Fætter, den Pommerske Hertug Bogislaf blev udnævnt til Konge. Denne Anmod-

(4) See forhen den 5. §.

Kongeligt Blod var født til Riget, nemlig Hertug Christopher af Beyeren som derefter blev Konge.

Anmodning blev i Dannmark og Norge (at jeg ikke her skal tale om de Svenske, som derforuden vare ikke tilfreds med Kongen) paa ulige Maader optaget. De Norske lode sig Sagen befalde, saasom, efter deres Lov, Hertug Bogislaf, som Kong Eriks Farbroders Søn, u-agtet hand nedstammede ikke af de uddøde Norske Kongers Blod, var den rette Kron-Arving, og Kongens Søster-Søn Hertug Christopher af Beyeren maatte, saa længe hin levede, staae tilbage (1). Hos de Danske derimod havde den samme Kierlighed til de gamle Lands-Forfatninger, som de Norskes Føyelighed maatte tilskrives, en gandske anden Virkning. De vare ikke, som hine, vante til, naar Thronen skulde besættes, at see blot paa Slægtskab med den sidste Konge, men hos dem var den retmæssige Tiltale til Kronen altid indskrænket til de Personer, som i lige Linie nedstammede fra deres forrige Konger; en Stats-Forfatning, som af Natur- og Folke-Rettens Lærere (2) billigen betragtes som en Regel, der har Formodningen paa sin Side, og hvorfra det Fald, naar Throne og Rige komme og til dem af den sidste Konges Paarørende, der ikke nedstamme af det Kongelige Blod, er alleneste en Undtagelse. Efter denne Nationens Grund-Sætning, som fra umindelige Tider var i agt taget, uden nogensinde at være overtraadt ved noget stridigt Exempel, og derved var blevet hellig i deres Øyne, ansaae de den Omstændighed for gandske ubetydelig ihenseende til Thronfølgen i Dannmark, at Hertug Bogislaf var af eet Huus og Stamme med Kong Erik og en nær Fætter til ham; og holdt hannem ikke des

(1) S. forhen V §. saa og Kong Magnus Lagabøters Hirdskraa, Guletingslov ꝛc. paa de der i den 5. Anm. anførte Steder, hvor den sidste Konges Farbroders Søn har iblant Thron-Arvingerne det sidste, hans Søster-Søn derimod først det niende Sted; og de hos Hvitfeld S. 576. 577. 587. forekommende mærkværdige Breve, ved hvilke i Aarene 1388. og 1389. blev fastsat, at efter Kongerigets Love, vare Erik af Pommern og hans Søn, Broder, Farbroder eller næste Slægting efter ham, de rette Arvinger til den Norske Krone.

(2) Grot. de Jure Belli ac Pac. Lib. II. Cap. VII. §. XII. XV. Pufendorf de Jure Nat. & Gent. Lib. VII. Cap. VII. §. XII.

mindre for en fremmed Printz, hvilken Kongens Forbøn ikke kunde komme til Nytte, uden at Hertug Christopher, som Waldemar Atterdags Efterkommer i fierde Led og rette Arving til den Danske Throne, derved blev fornærmet i sin Ret. Vel kunde Bogislaf i en anden Betragtning agtes for en Printz af det Kongelige Blod, jeg mener formedelst hans Moder Sophie, hvis Fader, Jsern Henrik, Greve til Holsteen, var en Datter-Datter-Søn af Erik Glipping, Konge i Danmark (3). Men endog dette var ikke nok til at formaae de Danske Stænder til at samtykke den Hensigt, som hans Kongelige Fætter havde med ham. De havde fra ældgamle Tider, frem for andre seet paa den nærmeste Paarørende med det regierende Huus, naar de skulde udnævne en ny Konge, og agtet det for deres Pligt, ikke at vige fra denne billige Rettesnor, uden i de Tilfælde, naar Statens Velfærd udkrævede en Undtagelse. Saa længe derfor der levede en Printz af Waldemar Atterdags Blod og nærpaarørende med hans Store Datter, hvis milde og vise Regiering havde indprentet alle Gemytter en stærk Tilbøyelighed til hendes gandske Slægt, ansaae de Danske det for uforsvarligt at forlade den naturlige Arvegangs Orden og en saa elsket Stamme, i fald de forbigik denne til Regimentet fuldkommen dygtige Herre, og foredroge ham Hertugen i Pommern, der nedstammede saa vidtløftigen af det Kongelige Huus, at hand, i Ligning imod den Beyerske Fyrste, neppe blev anseet som en Printz af Blodet. Man høre kun, i hvilken Tone vore Forfædre selv tale om denne Sag. Jden bekiendte Skrivelse af Aar 1438. (4), hvorved det Danske Rigs-Raad tilbød Hertug Christopher af Beyeren Kronen, for hans Moders skyld og fordi hand var født af ret Kongeligt Blod næst Kong Erik, eller som det derefter heder: som næst af Kongelig Blod, bliver der talt saaledes om den frugtesløse Umag, hvormed Erik af Pommern søgte at bringe Riget til sin Slægt: Man havde altid vegret sig, efter Kongens ofte igientagne Anmodninger,

(3) S. Stamme-Tavlen til den følgende §.

(4) De Danske Rigs-Raaders Skrivelse til Hertug Christopher hos Hvitfeld S. 805.

ninger, at antage hans Faderbroder-Søn, Hertug Bogislaf til hans Efterfølger, og anfort, at man det aldrig kunde gjøre med Ret og Billighed, den stund der levede en Herre (nemlig Hertug Christopher) som af ret Kongeligt Blod var født til Riget. Og endnu omstændeligere have de Danske Rigs-Raader yttret sig angaaende den samme Materie, i de, A. 1439. imod den afsatte Kong Erik bekiendtgiordte Besværinger (5). Hand havde, sige de, i Vordingborg ideligen begiært af dem, at de vilde antage Hertug Bogislaf til Herre og Konge. Og da de havde meget undskyldt sig derfor, og derimod indvendt at Ære og Billighed tillod dem ingenlunde saaledes at gjøre af et frit Val-Rige (der dog aldrig kom fra den regierende Familie) et Arve-Rige (i en nøye, og et frit Val gandske udelukkende Forstand,) og om det end var et Arve-Rige (i den nys meldte Bemærkelse) som det ey var, saa levede dog endnu en ædel Herre og Fyrste (nemlig Christopher af Beyeren) som var nærmere til at arve det, hvorfor Hertug Bogislaf ingen Ret eller Tiltale med rette kunde have til Riget, enten paa Arv eller andet; saa havde hin givet til Svar: At Hertug Bogislaf skulde arve Riget, eller det skulde koste hans (Kongens) Liv, og saaledes havde hand vildet trænge dem og Riget deres Ret og Frihed fra. Saa nøye rettede man sig i Danmark efter Kongerigets gamle Forfatning, da man vegrede sig for at bestemme Hertug Bogislaf til hans Fætters Efterfølger, og tilstod Hertug Christopher Fortrinet; da dog efter begge Calmarske Forbund, den eene var ligesaa lidet som den anden berettiget til denne Thronfølge, og, i fald Kong Erik havde avlet Sønner, da skulde disse alleene tilkommet nogen Tiltale til de tre forenede Kroner. End mere. De Danske havde saa stærk en Tilbøyelighed til den Beyerske Fyrste, og saa stor Længsel efter at see ham paa hans Ur-Oldefaders Waldemar Atterdags Throne, at de ikke længe efter at Kong Erik var undviget, og uden at oppebie de Norskes og Svenskes Samtykke, udraabte ham til Konge; et Skrit, hvilket (foruden det derefter opfyldte

(5) Besværinger mod Kong Erik, hos den samme S. 822.

Haab, at faae de tvende andre Nationers Bifald, og de u-overvindelige Forhindringer, som stode i Veyen for et Union-mæssigt Konge-Val) intet kand undskylde, undtagen vore Forfædres indplantede Kierlighed til deres forrige indfødte Kongers Stamme.

§. 10.

I følge af samme Nationens Sindelag, blev og, da Christopher den III. var død, og ingen mere var tilovers af Waldemar Atterdags og Christopher den IIs Qvinde-Linie, den Danske Krone tilbudet Hertug Adolph til Slesvig, fornemmeligen formedelst hans Herkomst fra Erik Glipping.

Saaledes maatte Christopher af Veyeren nærsten alleneste tilskrive sit Slægtskab med det Danske Huus, at hand bekom de tre Nordiske Kroner. Da nu denne Herre allerrede i Begyndelsen af 1448. efter en kort Regiering døde uden Arvinger, saa var atter igien det Fald forhaanden, at, efter den Calmarske Foreening, ingen kunde rose sig af nogen slags Ret til den ledig blevne Throne, men dens Besættelse kom gandske og aldeles an paa de foreenede Rigers Val og Villie. Men som det allerrede forhen havde ikke haft liden Vanskelighed, at faae alle tre Rigers Samtykke til den nu for tiligen afdøde Konges Antagelse, saa var nu, ihenseende til den Efterfølger han skulde faae, de foreenede Nationers Interesse og Hensigt saa adskillig, at man saae for Øyne, det var aldeles umueligt, at bringe et eensstemmigt Konge-Val i Stand. I Sverrig havde Rigets Marsk Karl Knudson allerede længe tragtet efter Kronen, og agtede sig nu alt for vis paa sit inderlige Ønskes Opfyldelse, at hand, efter den Calmarske Unions Forskrift, skulde ladet det komme an paa en Loddragelse at bestemme, af hvilket af de forbundne Riger den nye Konge skulde tages. De Norske vare deelte i adskillige Partier. Nogle vilde have en indfødt Konge, og havde Øye paa Drosten Sigurd Jonson, eller Greven til Orkenøerne. Andre vilde have deres gamle Konge Erik igien, naar hand lod sig finde villig til at komme personligen til Norge. Andre derimod vare enten Svensk- eller Dansk-sindede, og ventede i Stilhed paa den Nations Beslutning, med hvilken de havde en hemmelig Forstaaelse. Og de Danske, dem det nu allerede tvende gange var lykket, at see en

Printz

Printz af deres forrige Kongers Blod paa det store og mægtige Nordiske Monarkies Throne, ønskte intet høyere, end at beholde fremdeles et slags Besiddelse, af hvilken de havde gandske vigtige Fordeele, og kunde altsaa ikke taale at tænke paa, at de skulde komme under en Normands eller Svenskes Herredom, der i alle Betragtninger var dem fremmed, ja maae skee, vel og nødes til at antage Karl Knudson, denne deres Nations ivrige Modstander, til deres Herre og Konge. Saaledes sindede, forsømte vel de Danske Rigs-Raader ikke, efter det Calmarske Forbunds lydende, at give de Svenske og Norske Efterretning om Kong Christophers Dødsfald, og at begiære, at en Dag maatte berammes, paa hvilken de trende Riger Fuldmægtige Sendebud kunde forsamles i Halmsted, og eendrægtigen raadslaae om en ny Konges Unionsmæssige Udvælgelse. Men da fra Jenkøping, hvorhen Christopher kort for sin Død havde kaldet de Svenske Rigs-Raader, indløb det Svar, som man i Danmark allerede havde formodet, at man kunde ikke bestemme nogen Tid til den foreslagne Sammenkomst, førend Rigets Stænder havde været forsamlede paa den Rigsdag, som med det første skulde holdes i Stokholm (1); og de Norske, som man lætt kan tænke, svarede ligesaa koldsindigen, saa fandt de Danske strax for got, ogsaa at holde et særdeles Møde, paa hvilket der, efter Omstændighederne, skulde sørges for Fædrenelandet, og den der ledig blevne Thrones Besættelse; dog at man derhos ingenlunde frafaldt det Haab, at Sagernes videre Løb kunde maae skee, give den nye Konge Leylighed til, med Tiden, at faae ligeledes de andre tvende Kroner paa sit Hoved. Men hvem skulde man ved dette Valg fornemmeligen tage i Betragtning? Efter Nationens ældgamle Grund-Sætninger, hvis Virkninger havde endnu for ti Aar siden, været saa kiendelige, da den afdøde Konge, som nærmeste Thron-Arving (2), blev kaldet ind i Riget, maatte den endnu overblevne Qvinde-Linie af det Kongelige Huus nødvendigen atter være det første,

(1) Hvitfeld S. 842.

(2) Tanquam proximior hæres; en Talemaade, som den Slaviske Krønike S. 236. (efter Fabric. Udgave S. 216.) bruger herved.

ste, som man vendte sine Tanker paa. Af Waldemar Atterdags Slægt var nu (foruden den affatte Kong Erik, som man i Danmark aldeles ikke tænkte paa at antage igien) ingen mere til, og samme Beskaffenhed havde det og med Christopher den IIs Linie. Saasom da Waldemar Atterdags og Christopher den IIs Brødre, og blant de sidste i Særdeleshed Erik Mendved, havde ikke en gang efterladt sig Livs Arvinger, saa var nu, ved den Kongelige Stammes saa langvarige Ufrugtbarhed, Haabet til Thronfølgen forfalden til Erik Glippings Qvinde-Linie (3). Efter den hosstaaende Fortegnelse vare de af denne Stamme da levende Mands-Personer, saavidt jeg med tilborlig Vished har kundet udfinde dem, Hertug Adolph til Slesvig, og Grev Albert til Lindau, som de nærmeste efter Slægt-Ordenen; dernæst Hertugens Søster-Sønner, Greverne til Oldenborg, Christian, Moritz og Ert; Grevens Sønner, Johan, Jakob og Gebhard; og Hertug Ulrik til Meklenborg-Stargard: Thi hvad Hertug Bugislaf i Pommern angaaer, der ellers ligeledes nedstammede fra Erik Glipping, da var hand død ikke længe for Christopher af Bayeren (4), hvis meget nærmere Slægtskab med det Danske Huus havde giort hins Anslag paa Thronen til intet. Enhver seer læt, at de Danske Rigs-Raader, da de i forveyen giorde Aftale om det forestaaende Val, have ikke længe kundet staae i Tvil, hvem af de tvende næste Paarørende af det fordum regierende Huus, Hertugen til Slesvig eller Greven til Lindau, skulde have Fortrinet. Hertugen havde øyensynligen mere end een vigtig Omstændighed for sig, der gav et stærkt Udslag paa hans Side. De Store i Riget havde, i sær siden hand var kommet til en rolig og fuldkommen Besiddelse af Hertugdømmet Slesvig, haft overflødig Leylighed til at kiende hans gode Gemyt og fred-elskende Sindelag. Hand var selv en Fyrste og Raad i Danmarks Rige, som det først og sidst tilkom at være med at vælge en

(3) S. forhen II--VI. §.

(4) De Pommerske Tid-Bøger sætte hans Død først i Aaret 1448. Men af Schwartz Pomm. und Rüg. Lehn-Hist. S. 539. sees det at hand er død allerede 1447. omtrent i Martii Maaned.

Kong Erik Glippings Efterkommere af Mand-Kiønnet som have oplevet Kong Christopher den IIIs Død.

Erik Glipping, Konge til Danmark, myrdet 1286.

Af hans Sønner vare i Aaret 1448. slet ingen Efterkommere, undtagen Erik af Pommern, tilbage. S. Stamme-Tavlen til II. §.

Merrete eller Margrete, den ældre Datter (Kong Erik Glippings Brev hos Erik af Upsal III. Bog S. 77.) Gem. Birger Konge i Sverrig.

Rigize, den yngre Datter, blev gift med Herr Nicolas af Werle.

Sophie og Ingeborg falde ganske bort. Den første bliver uden Grund udgivet for en Gemal til Marggreve Conrad til Brandenborg. S. forhen §. III. Med den sidste skal Kong Erik af Norge, efter Torf. Hist. Norv. P. IV. p. 315. have forlovet sig i Aar 1286. Men Hvitfelds urigtige Fortælling paa den 292. S. der har givet Anledning til den vrange Meening om denne Ingeborg, maae, i følge af et andet Sted (Side 300) aabenbar hentydes paa den Svenske Printzesse Ingeborg, der fik Kong Erik Mendved.

Magnus, halshugget 1320. efterlod ingen Børn af sin Gemal Euphemie, Datter af Wizlaf den IV. til Rügen.

Erik, blev Erke-Degn til Upsal (Chron. de Æpp. & Sacerdotib. coet. Eccl. Upsal. a Scheffero edit. p. 153.)

Agnes og Cathrine (Nicol. Æp. Lund. Chron. Epp. Lund p. 18) Om de have efterladt sig Efterkomere, staaer derhen.

Johan, Herre af Werle i Goldberg.

Sophie, Gem. Gert den Store, Greve til Holsteen.

Nicolas, Herre af Werle i Goldberg.

Mechtild, Gem. Otto med Tilnaun Rose, Greve af Sverin.

Sophie, Gem. Albert den ældre, Greve til Lindau, Herre til Ruppin.

Isern Henrik, Greve til Holsteen.

Af deres Efterkommere var 1448. ingen af Mandkiønnet i live.

Günther, Greve til Lindau, Herre til Ruppin.

Gert Hertug til Slesvig og Greve til Holsteen.

Sophie, gift med Hertug Bogislaf VIII. i Pommern.

Albert den Yngre, Greve til Lindau, Herre til Ruppin, oplevede Christopher den III. dødelige Afgang.

Adolph, Hertug til Slesvig og Greve til Holsteen, afslog den ham efter Christopher den IIIs Død tilbudne Danske Krone, til hans Søster-Sons Christian den Is Fordeel.

Helvig, Gem. Diderik den Lykkelige, Greve til Oldenborg.

Ingeborg, Gem. Henrik, Hertug til Meklenborg-Stargard.

Bogislaf IX. Hertug i Pommern, hvilken hans Fætter Kong Erik af Pomern, vilde tilvende den Danske Krone. Hand overlede ikke Christopher den III, men døde uden Sønner 1447.

Johan, Jacob og Gebhard, Grever til Lindau, Herrer til Ruppin, maae vel allerede været fødte 1448, men endnu mindreaarige.

Christian, Greve til Oldenborg, Konge i Danmark efter Christopher den III.

Morits, Greve til Oldenborg.

Geert, Greve til Oldenborg.

Ulrik, første Hertug til Meklenborg-Stargard. Oplevede Christopher den IIIs Død.

en Konge (5), og som derfor nødvendigen maatte kaldes med til den udskrevne Val-Forsamling. Ved hans Ophøyelse paa Thronen bragte man Hertugdømmet Slesvig igien til Kronen, og kunde i saa Maade læt finde Middel til, i tide at drage Omsorg, angaaende den Tiltale, som hans nærmeste Paarørende, i fald hand døde uden Livs Arvinger, meente at have til denne anseelige Provints. Og da Hertugen tillige besad Grevskabet Holsteen, hvilket, i fald hand blev Konge, kom under een Regent med Danmark, saa kunde man giøre sig det velgrundede Haab, at Kongerigets sydlige Grændser, der ellers havde været underkastede saa idelige Anfald, skulde ved hans Regiering blive sikkre for all Uroe, ja, at der maaskee, ved hans Hielp, kunde legges Grund til dette skionne Lands bestandige Foreening med det Danske Rige. Ved saa stærke og vigtige Grunde blev man allerede i de første Maaneder af Aaret 1448. bragt til den Beslutning, at man, i den forestaaende Sammenkomst, vilde, iblant Erik Glippings Efterkommere, fornemmeligst vende sine Tanker til Hertug Adoph, og det blev uden Forhaling overdraget nogle Store, med hvilke hand havde fortroligt Bekiendtskab, at begive sig til ham, for at udforske om hand havde i sinde at antage den ham tiltænkte Ære (6). Det er imidlertid læt at agte, at just ikke alle nærværende Rigs-Raader have været eenige i denne Slutning. Enke-Dronningen Dorothea, en ung og munter Fyrstinde, hvilken hendes glimrende Skæbnes korte Varagtighed gik nær til Hierte, havde allerede ladet see en Tilbøyelighed, at giøre Thronfølgeren, som hendes afdøde Gemal skulde faae i Danmark, iligemaade til hans Efterfølger i Ægteskabet

(5) Efter hans Søster-Søns, Grev Christians til Oldenborg, egne Ord i den herefter i XII. §. forekommende, Dagen for Petri og Pauli 1448. udgivne Forskrivning.

(6) Krantz Dan. VIII. Bog 26. Cap. Inclinaverant autem proceres memorati in eundem Adolphum assumendum: pertentabantque animum ejus missis solennibus ex suo numero ad eum oratoribus, quos ille familiari conuersatione habebat notissimos. Sammes Vandal. XII. B. 14. Cap. Poterat Adolphus Slesvici dux, Comes Holsatiæ, qui diuturnum cum Danis bellum gerebat, ad coronam trium regnorum tum peruenisse. Erant ex Daniæ proceribus, qui animum ejus super ea re pertentarent, ne facta jam de illo electione (si recusaret) contemptum rependeret pro honore.

skabet (7). Intet var derfor naturligere, end at hendes Partie satte sig af alle Kræfter imod en Herres Val, der længe havde været gift. Da og en Dansk Adelsmand, Knud Gyldenstierne, som tragtede stærkt efter Kronen, og hvis Hensigter Enkedronningen selv i Begyndelsen syntes at understotte (8), havde nær Paarørende, og deriblant sin Fødelige Fader i Rigs-Raadet (9); saa lader sig atter heraf slutte at det kand ikke gandske være gaaet til uden Modsigelse, da der skulde tages en fast Slutning angaaende det Tilbud man vilde giøre

(7) Sic enim illa (relicta regina) visa fuit affectu propendere, ut quem illi (proceres) regem, ipsa maritum dignaretur, si nihil bstaret aliud, skriver Krantz Dan. VIII. Bog 26. Cap.

(8) Den samme paa anførte Sted: Increbuit autem sermo, militem quendam genere, opibus & forma præstantem ad regnum multorum propensione respicere. Corn. Jab Hamsfort in Ser. Epp. Otthor. (i Biskop Knud Gyldenstiernes Levnet, der findes ikke med i den IX Deel af Danische Bibliothek.) Ex hac familia (Guldensternia) genus trahit Henricus, qui autoritate & gratia inter optimates, regina Margarita super omnes retro Danorum & Septentrionis Principis potentissima, regnante item Erico IX. Pomerano, eminuit. Hujus filius Canutus tanta fuit liberalis vultus & corporis excelsi elegantia, ut a Dorothea regina post Christophori regis obitum in matrimonium expeteretur, sed Senatu non permittente duxit sibi dignitate parem Hilleburgim Bertrami (efter gamle Breve Ottonis) Skinckelii viri clarissimi filiam. Hvitfeld S. 843. "Paa de Tider vaar en aff vore Danske Riddere, som haffde giort sig stor Forhaabning derpaa (nemlig at blive Konge) hues Naffn skal bliffwe her wformeldt." Historie-Skriveren vedste vel dette Navn, og havde ellers kundet see det af den Hamsfortiske Fortegnelse over Biskoperne i Odense, hvilken hand har benyttet sig af til sin Bispe-Krønike. Men han vilde med Flid ikke nævne den Person, som der taltes om, uden tvil for den endnu i hans Tid i Danmark blomstrende Gyldenstiernske Families skyld, som maatte have sin Aarsag, hvorfor de ikke gierne saae, at denne Anecdote blev fuldkommen bekiendtgiordt.

(9) Erich Nielsøn (Gyldenstierne) af Thim, og vores Gyldenstiernes Fader Henrik Knudsøn (Gyldenstierne) af Refstrup tage det øverste Sted iblant de Danske Rigs-Raader i Brevene af A. 1438. 1439. og 1443. hos Hvitfeldt S. 807. 809. og 831. Denne kommer endnu for i 1450. hos den samme, S. 850. og hin savnes vel allerede 1449. i October hos Hadorph Svenske Riim-Krønike II D. S. 163. men kand dog vel have overlevet Kong Christopher, efterdi hand findes endnu 1447. i de Tiders Breve. Efter den Danske Adels Slægt-Registere skal hand have været den andens Farbroder. S. herefter den 5. Anm. til XIV. §. Foruden dem var endnu efter Kong Christoph rs Død en tredie Gyldenstierne i det Danske Rigs-Raad, nemlig Biskop Gert af Borglum, som er at see af Pontopp. Danm. Kirk. Hist. II. Bind S. 488. Efter et Brev af 1452, hvori Niels Pedersøn (Gyldenstierne) til Aagaard kalder denne Biskop sin Broder, maae hand holdes for en Søn af den Danske Rigs-Raad Peder Nielsøn (Gyldenstierne) til Aagaard, hvis yngre Broder fornævnte Erik Nielsen var.

giøre Hertugen til Slesvig. De egentlige og nøyere Omstændigheder finder man vel ingen Efterretning om. Men saa meget bliver vel i Almindelighed vist, at Gyldenstierne og hans Velynderе og Hielpere have ikke ved denne saa betydelige Leylighed været ørkesløse Tilskuere, men meget mere sat alle muelige Drive-Fiære i Bevægelse til at befordre deres Øyemeed. Og saasom en Søn af den Danske Rigs-Raad Erik Gyldenstierne var Karl Knudsøns Sviger-Søn, og denne havde en gammel Ven og Tilhænger i den Svenske Rigs-Raad Steen Gyldenstierne, (10) saa sluttes det maaskee ikke uden Grund, at de Gyldenstierner have haft en hemmelig Forstaaelse med Karl Knudsøn, og med ham giort den Plan, at ingen udenlandsk Herre skulde komme til at besidde det foreenede Nordiske Monarkie; men hand, Karl Knudsøn, skulde bestige Thronen i Sverrig og Norge, Knud Gyldenstierne derimod i Danmark. Det maae imidlertiid være hermed beskaffet som det vil, saa vare dog alle disse Bevægelser ikke mægtige til at fravende Hertug Adolph de fleeste Danske Rigs-Raaders gunstige Sindelag, og at tilbagedrive et Forehavende, der blev bestemt ved saa stærke og vigtige Grunde. Deriblant er nu gandske vist, efter foregaaende Beretning, fornemmeligen og at regne, at Hertugen til Slesvig var en Efterkommer af Erik Glipping, og at ingen, i henseende til Blod og Slægtskab, var nærmere til Thronfølgen. Uden denne Hoved-Omstændighed var mand visseligen ikke strax efter Kong Christophers Død faldet derpaa, af egen Drift at tilbyde den Danske Krone en Herre, der ikke bekymrede sig derom, og havde tilforn været

[10] Ericus Nicolai de Tiim miles, Ericus Erici eius natus armiger forekomme i et Brev af 1440. Om denne Erik Eriksøns Giftermaal med Kirstine, Karl Knudsøns Datter af hans første Ægteskab, s. Dalin Swearik. Hist. II Bind, S. 678. 707. 775. Brølluppet blev, efter den Svenske Riim-Krønike S. 372. holdt ved Mikkelsdag 1446. Den Svenske Rigs-Raad Steen Pedersøn sees af hans førte Vaaben at være en Gyldenstierne. S. Stiernmans Swea og Götha Höfdinga Minne, Side 12 og 172. saa og Brings Samling af åtskilliga Handlingar II D. S. 251. 255. Hand forekommer bestandigen iblant Karl Knudsøns Venner, og allerede 1439. i Hadorphs Svenske Riim-Krønike II D. S. 137. som Borgen for ham.

en Fiende; hvor vigtige end og de Stats-Aarsager maatte synes, hvilke gave Hertugens Person et særdeles Fortrin, da hand først var bragt i Forslag. Sagen selv giver det tydeligen tilkiende, og den bekiendte Rigs-Raad Jacob Ulefeld, hvis Dannmarks Historie er skrevet endnu under Kong Friderik den anden, bevidner udtrykkeligen, at de Danske tilbøde Adolph Riget, "efterdi hand var kommet af den Kongelige Stamme" (11).

§. 11.

Og da Hertugen i sit Sted foreslog sin Søster-Søn, Grev Christian til Oldenborg, blev det e Forslag meest de for antaget, efterdi Greven ikkemaade nedstammede fra Erik Glipping

En tilbudet Krones Glands modstaaer ingen letteligen, med mindre hand finder sig selv gandske udygtig til at bære dens Byrde. Des mere ugemeen er den Noysomhed og Moderation, som udviistes af Hertug Adolph, en Herre der var velforfaren i Regierings Sager, og paa den Tiid endnu kun syv og fyrretyve Aar gammel, (1) i det hand bestandigen vegrede sig for at antage den ham af de Danske Rigs-Raader tiltænkte Ære. Imidlertiid kunde det vel være, at hand, efter den Alder hand havde opnaaet, trøstede sig ikke ret til, i fremtiden at udstaae de mange Reyser, Feldtog, og Besværligheder, som forestode de Danskes nye Konge, i fald hand, efter deres Ønske og Hensigt, skulde igien oprette det næsten forfaldne Calmarske Forbund, og foreene de tre Nordiske Kroner paa sit Hoved. Men fornemmeligen saae hand, som en Statsklog Fyrste, meget vel, at dersom hand og bragte dette vigtige og noysommelige Verk lykkeligen i Stand, saa skulde dog den saaledes igien oprettede Union, da

[11] Quod à regia stirpe prognatus esset. Jac. Ulefeldii Historia Danica conscripta an. M. D. LXXXV. ap. Westphal. Monum. T. III. col. 490.

[1] Hand var, efter den Holst. Kron. hos Westphalen Tom. III. col. 126. (cap. 32. ed. Leibnit.) da hans Fader Hertug Gert i August 1404 kom af Dage i Ditmarsken, henved tre Aar gammel, følgeligen født Ao. 1401.

da hand havde intet Haab om at faae Livs-Arvinger, (2) efter hans Død, ligesom efter de tvende forrige Nordiske Monarkers, underkastes de farligste Stød, og neppe blive at redde fra sin Undergang. I Dannmark var det vel ikke vanskeligt at erholde, at en af hans Søster-Sønner, Greverne til Oldenborg, hvilke saavelsom hand vare af Erik Glippings Stamme, blev forud bestemt til hans tilkommende Efterfølger. Men i Henseende til de Norskes og Svenskes Samtykke at udvirke, havde det alt for let kundet gaae ham, som Kong Erik af Pommern, hvis indstændige Anmodning, at de tre forbundne Riger maatte udnævne Hertug Bugislaf til hans Efterfølger, hvor villige hand endog fandt de Norske hertil, var dog stedse blevet forgiæves formedelst de tvende andre Nationers idelige Modsigelse. Ved denne Betragtning fandt Hertug Adolph sig overbeviist, at det var ikke alleneste tienligst for hans Søster-Sønner, hvilke hand, der selv var uden Børn, havde ladet opdrage ved sit Hof, (3) og elskte som en Fader, men at det og ikke lidet skulde befordre det Calmarske Forbunds bestandige Varagtighed, der var saa magtpaaliggende for Dannmark, dersom een af dem uden Omsvøb og Tidsspilde kom til den Danske Thrones Besiddelse, og til det med denne Besiddelse forbundne Haab ihenseende til de tvende andre Nordiske Riger. Dertil kom endnu dette. Hertugen til Slesvig var opdraget ved hans Fætters Hof, Borggreve Frideriks til Nürnberg, den første Churfyrstes til Brandenborg af dette Huus, (4) og havde sammesteds med dennes ældste Søn, Marggreve Johan Alchymist, (som siden efter Faderens Villie afstod sin Arve-

[2] Hand levede med sin Gemal Margrete af det Grevelige Huus Hohnstein fra 1433 af, i et ufrugtbart Ægteskab. S. Korners Krønike hos Eccard II Bind, col. 1327. Krantz Saxon. XI B. 21 Cap.

[3] Chron. Raſtad. ap. Meibom. T. II. p. 111. Dux vero Slesvicenſis frater matris iſtorum Comitum hos filios diu apud ſe retinuit, videlicet Chriſtianum, Mauricium & Gerhardum &c. Chron. Slav. ap. Lindenbrog. p. 249. (pag. 227 ed. Fabr.) Ipſa enim (relicta Ducis Adolphi) educavit Regem, (Chriſtiernum) Gherardum & Mauritium fratres, tempore eorum juventutis, in domo Adolphi.

(4) See forhen den 4 §. og derved den 11 Anm.

Ret til Chur-Værdigheden) formedelst deres fuldkommen lige Alder og Tilbøyeligheder, stiftet et fortroeligt Venskab, som endnu vedvarede imellem dem, og tillod ikke Hertugen at være ubekymret om det, som angik Enke-Dronningen Dorothea, der var hans gamle Vens kiødelige Datter. Den Efterretning derfor, som det Danske Rigs-Raads Sendebud meddeelte ham om denne Fyrstindes Hensigt og Sindelag, og om Knud Gyldenstiernes hemmelige Anslag, maae da vel strax have bragt ham paa den Tanke, at den iblant hans Søster-Sønner, der blev udvalt til Konge i Dannmark, kunde tillige tage den Kongelige Enke til ægte, og saaledes, efter hendes Ønske, stadfæste hende paa den Throne, i hvis Glands hun engang havde taget Deel; (5) ihvorvel jeg havde intet derimod, om man heller vilde tilskrive det hendes Fader, Marggreve Johan, eller vel og hendes Farbroder, Churfyrste Friderik den anden, at have givet den første Anledning til hendes derefter paafulgte andet Giftermaal, og saaledes meene, at een af de tvende Fyrstelige Brødre har i Fortroelighed yttret sig dermed til Hertug Adolph. (6) Alle disse sammenkommende vigtige Omstændigheder lode ikke Hertugen længe staae i Tvil. Hand besluttede viiseligen at undskylde sig for den ham tilbudne Ære, og at foreslaae dertil i sit Sted sin ældste Søster-Søn, Greve Christian til Oldenborg, hvis rare Sinds

(5) Krantz Vandal. XII Bog 14 Cap. Sed ille (Adolphus) nouerat vicinos suos, quibus erat tanto tempore conflictatus: *pariter cernens viduæ reginæ consulendum, ut unum eundemqve & illa maritum & provinciæ regem acciperent.* Om den første Aarsag til hans Vegren, tviler jeg ikke uden Grund. Hertugen havde ved en lang Forfarenhed bragt det ulige høyere i Regierings-Kunsten end hans endnu unge Søster-Søn; til hvilken hand dog havde den Tillid, at hand skulde vel vide at komme til rette med de Danske, dersom deres Vall faldt paa ham.

(6) Derhen kunde maaskee Krantzes Ord Dan. VIII Bog 26 Cap. udlydes: Ubi ille (Adolphus) pertinaciter recusabat, consilio ejus usi, ad Christianum ejus nepotem, quem ille quoqve in domo sua ex puero educabat, inclinauere (proceres) præsertim uno facto geminam ineuntes gratiam: quod domum Brandenburgensem, ex qua prodüt relicta regina, promererentur, illi sponsum requirentes.

Sinds Gaver vare foreenede med en anseelig Legems Skikkelse. Hans Forslag fandt og Bifald hos de til ham affendte Danske Herrer. Hand vedste saa livagtigen at stille dem for Øyne de væsentlige Fordeele for deres Nation, som vare forbundne dermed, tillige med hans Kron-Candidats ypperlige Egenskaber, at de reyste tilbage med det Forsæt, strax at arbeyde paa Greve Christians Val, og saaledes at bane Veyen hertil, endnu for det berammede Mode, at der kunde ventes et lykkeligt Udfald. (7) Det kunde og ikke andet end gaae efter Ønske hermed. Sagen talede for sig selv. Grev Christian nedstammede, saavelsom hans Morbroder, fra Erik Glipping, og havde ingen for sig i Slægtskabet, uden denne hans Morbroder, der for hans Skyld afslog Kronen, og Greve Albert af Lindau, hvilken mand i Dannmark ikke agtede meget paa. Ved den Tiltale hand, som Hertug Adolphs næste Paarørende og Arving, syntes at have til Hertugdømmet Slesvig og Grevskabet Holsteen, (8) kunde man iligemaade, endskiønt først efter nogen

(7) Om den Afbilding, som Hertug Adolph skal have givet de Afsikkede af det Danske Rigs-Raad om hans tre Søster-Sønner, see Gram over Meursius, col. 623. Efter Krantzes Beretning skal Hertugen have sendt de Danske Afsikkede til hans Søster-Søn. Misit eos, skriver ha di hans Vandal. XII Bog 14 Cap. ad nepotem ex sorore, Christiernum de Oldenborg comitem, nobilitate, forma, moribus præstantem. Men jeg kand ikke forestille mig, at de skulle have overskridet deres hafte Fuldmagt, og saa strax af egen Myndighed tilbudet Søster-Sønnen den Krone, som hans Morbroder havde ikke vildet tage imod.

(8) Denne Tiltale grundede sig ihensende til Hertugdømmet Slesvig derpaa, at dets Besiddelse var i Aaret 1392 forsikkret Greverne til Holsteen, og deres Arvinger og Efterkommere, og Hertug Adolph havde derfor efter Læn-Brevene af 1440 og 1443 faaet det til et ret Arve-Læn. Til Holsteen kunde vel Hertugens Schauenborgske Stamme-Fættere paastaae en stærkere Ret end hans Søster-Sønner. Imidlertid blev dog Kong Christian, efter hans Morbroders Død, af de Slesvig-Holsteenske Stænder undfait og antaget til en Herre, endnu førend Greverne til Schauenborg vare blevne stillede tilfreds; hvorimod hand paa samme Tiid, da dette Val og Antagelse skeedte i Ribe, maatte forskaffe sine Brødres Afstaaelse paa begge af Hertug Adolph efterladte Provintzer; og derfor afstaae dem sin tredie Deel i Grevskaberne Oldenborg og Delmenhorst, saa og love dem fyrretyve tusende Rhinske Gylden.

Tiid, naae den Stats-Hensigt, som man havde haft for Øyne, ved hans Morbroders forehafte Udvælgelse. Tilmed gave ham hans ledige Stand og blomstrende Ungdom et mærkeligt Fortrin for Hertugen til Slesvig. De opvakte hos Nationen den Tillid, at, ved hans Giftermaal med den afdøde Konges unge og indtagende Enke, deres forrige Regenteres Qvinde-Linie skulde vedligeholdes, og det Kongelige Danske Huus, som hiin Krønike-Skriver udtrykker det, (9) befries fra den Bebreydelse for Ufrugtbarhed, der havde allerede varet i tredsindstinge Aar og længere. Mand havde derforuden Aarsag til, gierne at see denne Forbindelse. En Gemal, som allerede havde baaret de tre Nordiske Kroner, syntes at spaae den nye Konge en lige Lykke, og det hende i Norge og Sverrig forskrevne Livgeding var en virkelig Fodring hos begge disse Riger, som hun tilbragte ham. Enke-Dronningen selv, hvis gunstige Sindelag Knud Gyldenstierne havde en kort Tiid kundet giøre sig Tanke om, saae ikke saa snart et grundet Haab for sig, at betræde den Danske Throne med en Gemal der var hende lig i Byrd, og hvilken derforuden var prydet med mange rare Egenskaber, førend hun strax slog Haanden af Gyldenstierne, og derved saaledes svækkede hans Partie, at Greven til Oldenborg havde intet at befrygte af en saa afmægtig Medbeyler. (10)

§. 12.

Følgeligen Greve Christian gandske vist udnævnt og antaget til Konge i Danmark, ihen-

Saa ønskeligen tegnede det sig, da Dagen kom, der var berammet til Rigs-Raadets Forsamling, for nærmere at giøre Aftale om det tilstundende Val. Det var i Junius, altsaa paa den Aarets Tiid,

9) Nemlig den Slaviske Chronist, hvis Ord jeg anfører i den 10 Anm. til følgende §. Nationens Haab var gandske vist meget rimeligt, da Dronningen, efter den Svenske Riim-Krønike S. 368., var neppe 17, og Greven efter Hamelmanns Oldenb. Krønike S. 198. først to og tyve Aar gammel.

(10) Krantz Dan. VII B. 26 Cap. Sed illa (relicta regina) altiori stemmate prodita, nobilitatem Christiani, quem multæ insuper virtutes ornauere, præferebat.

seende til Slægtskab og Fødsel, skiønt ikke egentligen ved Arve-Rettighed.

Tiid, der var bestemt til de aarlige Herredage eller Dannehoffe, da Statens Hoveder, og iblant dem Hertug Adolph, kom tilsammen i dette vigtige Ærende. (1) Allerede den 28 Jun. skriver Grev Christian, i hans bekiendte Forsikring, at Slesvig skal ikke falde tilbage til den Danske Krone: (2) **Der bliver nu, efter Kong Christophers Død, holdt en almindelig Ret, paa hvilken Rigets Raad i Dannmark arbeyde derpaa at vælge ham til deres Herre og Konge; og hans Morbroder Hertug Adolph, hvilken, som en Fyrste og Raad i Dannmarks Rige, det først og sidst tilkommer at være med i dette Val, arbeyder personligen med derpaa.** Hvad der ikke lidet hialp til at drive paa disse viise og gavnlige Raad, var den fra Stokholm indløbne Tidende, at de Svenske havde paa Christi Legems Dag (som i Aaret 1448 faldt ind paa den 20 Junii) udvalt og udraabt til deres Konge Rigets Marsk Karl Knudsøn, uden at spørge deres Bundsforvandte der

(1) Forsamlings-Stedet synes at have været Kiøbenhavn, hvor mand, efter Hvitfelds Beretning S. 827 og 837. allerede i Christopher den III Tiid havde holdt tvende Herredage. Hvad der fornemmeligen bestyrker mig i denne Meening, er, at den afdøde Konges Liig blev i August 1448. i alle Danske Biskopers personlige Nærværelse, bestædt til Jorden i Roskilde. Hvitf. S. 841.

(2) Grev Christians til Oldenborg Dagen for Petri og Pauli 1448 udstædte Forskrivning hos Londorph Act. Publ. XII Bind S. 461. hvor dog, i stedet for eine gemeine Rächte, (et almindeligt Rygte) efter gamle Haandskrifter, skal læses ein gemein Recht, (en almindelig Ret.) Navnet af en almindelig Ret tilkom de aarlige Dannehoffe eller Herredage i den egentligste Bemærkelse; efterdi ikke alleneste Regierings Sager bleve der afhandlede, men og alle Rettergangs Sager bleve der endelig n paadømte; S. Kong Christopher den II. Haandfæstning hos Westphalen Momm. Tom. IV. col. 1770. og Hvitfeld S. 412, saa og angaaende det Ord Adelting, som paa sidstbemeldte Sted bruges om Dannehoffene. Det Kiøbenhavnske Videnskabers Sælskabs Skrifter II Deel, S. 267. Ellers maae denne Forsikrings Act uden Tvil være udstædt, i Hertug Adolphs Fraværelse, til hans efterladte Raad. Dens Ugyldighed behøver intet vidtløftigt Beviis, som vilde derforuden ikke henhøre til min nærværende Hensigt.

derom. (3) En troværdig Historie-Skriver af denne Nation melder end og om et Rygte, at de Danske, af Frygt for at den nye Konge i Sverrig maatte angribe Dannmark og søge at bringe det under sit Herredom, skulde desto ivrigere have fortsat de med Hertugen af Slesvig begyndte Tractater, angaaende hans Søster-Søns Udvælgelse. Men hvorledes det end maatte være, saa vare dog endnu adskillige Ting ved denne vigtige Handel at afgiøre og bringe i Rigtighed, forend der kunde fattes nogen endelig Slutning heri. De fornemmeste Lemmer af det Danske Rigs-Raad vare ikke ædelmodige nok til at tiene Fæderne-Landet, uden at see til deres særdeles Nytte. Den der kiender Menneskene og de rette Drive-Fiære i deres Handlinger, regner dem det end ikke for en ringe Roos, i fald de ey gandske opofre det almindelige Beste for deres Egennyttighed. Jeg seer af tvende endnu utrykte Breve, af hvilke Biskop Johan til Roskilde har udgivet det eene, og Hertug Adolph tillige med hans Søster-Søn det andet, (5) at Biskopen for sig og sine Efterfølgere, har lovet Greven af Oldenborg, og paa dennes Vegne, Hertugen, hans Morbroder, at, i fald Guds Forsyn havde bestemt ham til Konge af Dannmark, da vilde hand, Biskopen, derudi efter Formue troeligen staae hannem bi, og være ham behielpe-

(3) Chron. Slav. p 238. [p. 218. ed. Fabr.] Anno eodem (1448) *cernentibus proceribus regni Daciæ per nobiles Sveciæ pacta promissa de non eligendo Rege, nisi de communi consensu regni utriusqve, minime servata*, ad electionem, termino inter se statuto, procedentes elegerunt unanimiter in eorum Regem Christianum comitem de Oldenborgh & Delmenhorst, filium sororis domini Adolphi Ducis Sleswicensis.

(4) Erik af Upsal VI B. 196 S. efter Loccen. Udgave.

(5) De ere udgivne paa Jomfrue Margretes Dag eller 13 Jul. men i ingen af dem er Stedet anført. Imidlertiid ere de vel udstædte i Kiøbenhaun, hvor Val-Forsamlingen, efter min Formodning, blev holdt. Dog har Grev Christian vel ikke selv beseglet det eene Brev, som Biskopen bekom, men forsynet Hertug Adolph med sit Segl til at bruge i forekommende Tilfælde, efterdi hand, Greven, var ikke med i Kiøbenhaun, men opholdt sig nogensteds i hans Morbroders Lande, for at oppebie Udfaldet af de Underhandlinger, som ham til beste holdtes paa fornævnte Sted. Det sees og klarligen af den Talemaade, som Biskopen bruger: Hau har lovet Greven af Oldenborg, og til hans troe Haand, Hertug Adolph ꝛc. at denne Sag er afgiordt ved Morbroderen i hans fraværende Søster-Søns Navn.

hielpelig i alle hans billige Anliggende; men denne Forpligtelse er af Hertugen bragt tilveye derved, at hand og Grev Christian have udgivet en Forskrivning, efter hvilken denne, naar hand efter Guds Beskikkelse blev Konge i Dannmark, skulde staae Biskopen eller hans Efterfølger til rette for Dannmark Riges geistlige og verdslige Raad, angaaende den Tiltale og Sag, som hand, Biskopen, havde til Kongen og Kronen i Dannmark, paa Kiøbenhauns Slot, Stad og Læn; saa og at indtil Dom var gaaet deri, skulde Biskopen, samt hans Efterfølgere, nyde og beholde, og efter sin Villie bruge med al Kongelig Rettighed, uden at give noe'n Skat eller Rente, Landet Møen med Slottet, Lænet, Staden, Fiskeriet og Forstranden. Andre af de Store have og vel ikke efterladt, at betinge sig, efter dette Exempel, en eller anden Fordeel for deres Samtykke. Hertil kom endnu at her maatte giøres Aftale om og fastsættes de Puncter, som den høye Kron-Candidat skulde love at efterkomme, og den Forsikkring hand derfor burde give. Ved deslige Omstændigheder fik Val-Forsamlingen ikke Ende førend i August, da Rigs-Raaderne, førend de skiltes ad, udnævnte nogle iblant sig, som maatte følge Hertug Adolph til hans Lande, for at tage imod Greven af Oldenborg, som der ventede efter Udfaldet af Val-Forsamlingen, og at ledsage ham ind i Riget, naar Capitulationen var dem leveret. Hertugen og de medfølgende Rigs-Raader droge altsaa den tilkommende Konge indtil Haderslev i Møde, hvor denne den 1 Sept. udgav til de affendte en Haandfæstning over de Artikler, som hand, om Gud det saa forseet havde, at hand blev Konge i Dannmark, efter den med Rigets Raad paa alle dets Indbyggeres Vegne sluttede Foreening ubrødeligen vilde holde; hvilken Haandfæstning Hertug Adolph og hans Raad vare Borgen for, og hvori hand, Grev Christian, tillige lovede, at naar hand var blevet Konge i Dannmark, hand da vilde inden et Aar derefter samme Brev Ord for Ord give og besegle med sit Majestæts-Segl. (6)

[6] Hvitfeld S. 844. giver os et Udtog at læse af denne i Haderesleb paa Ægidii Dag 1448 udstædte Haandfæstning. Men jeg følger Brevet selv. Ellers maatte og den tilkommende

Herpaa begav hand sig strax paa Reysen til Lund i Skaane, og blev der den 28 Sept. høytideligen udvalt og hyldet. Vallet skeede te i Dom-Kirken, og dets Stadfæstelse eller den ny-valte Konges Hylding fulgte strax derpaa under aaben Himmel paa den uden for Staden liggende Libershøy, der fra gammel Tiid var bestemt til de Skaanske Stænders og Indvaaneres Forsamlinger eller deres almindelige Landsting. Kongen annammede tillige Rigets Vannere Danebrog, som da endnu var til, af Erkebiskop Thues Hænder, (7) og giorde sine nye Undersaatter den i slige Tilfælde vedtagne Eed; hvorpaa hand begav sig til Odense i Fyen, til Ringsted i Sælland og til Viborg i Jylland, og der ligeledes, efter hans Udvælgelse, eller høytidelige Erkiendelse og Antagelse i Kirken, lod sig hylde paa Landstinget, og, paa sin Side, aflagde den sædvanlige

mende Konge paa samme Sted og Dag give Hertug Adolph og hans Raad en Forskrivning, at holde dem skadesløse i Henseende t l det Forløfte de havde indgaaet for ham; i denne Forskrivning blive de Puncter, som hand havde lovet i sin Haandfæstning, Ord fra Ord igientagne. S. Lackmans Einleitung zur Schlesw. Holst. Hist. 1 D. S. 8.

[7] Nicolai AEp. Lund. Chron. Epp. Lund. p. 40. (in Ludewig Reliqu. T. IX. p. 173) Anno Domini MCCCXLVIII. in profesto [B.] Michaelis Archangeli Dominus Christiernus Comes in Oldenburg & Delmenhorst in Regem Dacie in placito generali Lundis eligitur & in monte Treleyebardhöy confirmatur; & idem dictus Archiepiscopus (Tuvo) dicto Domino Crisferno vexillum regni tradidit, & sequenti anno circa festum beatorum Symonis & Jude Apostolorum in Ecclesia Hafnensi in Regem Dacie coronavit, ipsi insignia regalia conferendo. Den femte Annalist hos Ludewig S. 134. sætter i St det for in monte Treleyebardhöy, in monte Lybberrigshöygh. Om denne Høy findes Efterretning hos Bring Monum. Scan. 1 Bind S. 290. og Gram over Memsius col. 625. og om deslige paa samme Høy der efter skiedte høytidelige Handlinger hos Gram paa a. St. og Hvitfeld S. 1254. 1422. 1526. Ellers sige vel de anførte Krønike-Skrivere ikke, at den nye Konges Val er skiedt i Kirken. Men den gamle Vedtægt førte det saa med sig; ligsom og de af Hvitfeld 573 og følg. S. S. meddeelte Breve angaaende Dronning Margretes Val og Hylding udviise, at denne høytidelige Forretning er skiedt i Lund, Ringsted og Odense, og uden Tvil og i Viborg, deels i Domkirken, deels endnu samme Dag paa Landstinget.

lige Eed. (8). Med hans Salving og Kroning stod det hen indtil den 28 October. i følgende Aar, da denne høytidelige Handling blev forrettet af fornævnte Erke-Biskop Thue i vor Frue Kirke i Kiøbenhaun. (9) I samme Dage holdt og Kong Christian det for hans Val aftalte Brøllup med Enke-Dronningen Dorothea; et Ægteskab, ved hvis betimelige og velsignede Frugter hand saae Nationens Ønsker opfyldte, de gamle indfødte Kongers Qvindelinie vedligeholdt, og hans nyligen indtagne Throne ikke lidet befæstet. (10) Og hermed har jeg da lagt mine Læsere for Øyne den første Konges i Dannmark, af det endnu priiseligst regierende Huus, hans Val-Historie i sit fuldkomne Sammenhæng, og viist den Forbindelse, som den har med Sagernes foregaaende Løb, ihenseende til Thronfølgen i det Danske Rige. Naar denne Val-Historie noget nøyere overveyes og i sær sammenlignes med de mærkværdige Omstændigheder, i hvilke Christopher af Beye-

[8] See foruden Cont. App. ad Annal Sial. a. 1326. hos Westphalen T. I. col. 1393. og de nys ommeldte Breve angaaende Drouning Margretes Val og Hylding, Hvitfeld S. 844, der og indfører den af Christian I. paa Landst nget i Viborg aflagte Eed, men tager derhos feyl i Tiidregningen. Dagen for Mikkels Dag b'ev Kongen udvalt og hyldet i Lund i Skaane, og befandt sig altsaa ikke i Viborg, hvorhen han dog strax derefter maae være kommet. Allerede om Tisdagen for Dionysii, d. e. den 8 Octob. finder jeg ham hos Pontopp. Danm. Kirke-Hist. II. Bind S. 601. i Odense.

[9] S. de i den 7 Anm. anførte Kronike-Skrivere og Hvitf. S. 848. tillige med den omstændelige Efterretnig, som vi finde hos denne S. 830. og hos Cypræus Annal. Episcopp. Slesv. S. 370. om Christophers af Beyeren neppe syv Aar tilforn skeedte Salving og Kroning. Dronning Dorothea havde, efter den Svenske Riim-Kron. S. 368. allerede annammet Kronen ved hendes første Giftermaal. Derfor blev hun ikke denne Gang kronet med.

[10] Chron. Slav. à Lindenbrog edit. p. 238. [p. 218. ed. Fabr.] Qui solenniter regio more coronatus Dominam Reginam Christophori relictam sibi de communi omnium nobilium regni consensu matrimonio copulavit, qvæ statim ab eo imprægnata sequenti anno Olavum primogenitum suum peperit, pluribus postea ex iisdem filiis genitis, opprobrium sterilitatis, quod ad sexaginta annos & amplius durabat, a domo regali Daciæ removendo. S. og den Svenske Riim-Kron. S. 392. og Hvitfeld S. 848.

ren kort tilforn var kommet til Kronen, saa kand der ikke dømmes andet om Sagen, end at, omendskiont Kong Christian, efter de Nordiske Forbund af 1397 og 1436 kunde ikke, egentligen at tale, paastaae nogen Ret til den Danske Krone, og hans Val, uden Modsigelse, maae ogsaa tilskrives politiske Aarsager, hand dog for den største Deel, havde sin Herkomst fra de forrige indfødte Konger at takke for hans Ophøyelse paa Thronen, og derfor gandske vist i henseende til Slægtskab og Fødsel, skiønt ikke egentligen ved Arve-Rettighed, blev udnævnt til Konge.

§. 13.

Den Tvil betagtes, som Kong Christian den I. ofmeldte Slægtskabs Vidtløftighed kunde opvække.

Jeg skulde neppe formode, at nogen vilde undslaae sig for at bifalde en Slutning, der flyder saa naturligen af den hidindtil anførte historiske Efterretning, og heller forsvare den gandske tvertimod lydende Sætning, at Kong Christians Nedstammelse fra Erik Glipping, hvorved hand, efter at Waldemar Atterdags Qvinde-Linie aldeles var uddød, var en af det Kongelige Huuses nærmeste Paarørende, maae ikkun agtes for en gandske tilfældig Omstændighed, der ikke er kommet i nogen Betragtning ved hans Ophøyelse paa den Danske Throne. Dog paa det jeg ikke skal forbigaae noget, der kand tiene til ydermeere at forklare den frembragte Sandhed, vil jeg endnu søge at udrødde fra Grunden en og anden Tvil, som maae skee ikke allerede tilstrækkeligen kunde være besvaret ved det som jeg hidindtil har fremført. Den Indvending som mand allerførst torde falde paa, bliver vel det vidtløftige Slægtskab som udleedes imellem Kong Christian og hans Formand Christopher den III., ved den førstes opdagede nærmeste Herkomst fra den Danske Thrones forrige Besiddere. Ved denne nedstammede de begge fra Erik Glipping, og end i siette Led; (1) et Slægtskab, der synes næsten at forsvinde i Udregningen, og hvilket i Norge, hvor Riget; som

[1] S. Stamme-Tavlen til II §.

som vi allerede have seet, arvedes ikke videre end til den fierde Mand i Slægten, kunde ikke give vores Christian nogen retmæssig Tiltale til Kronen. Mand behøver ikke at søge vidt efter Svar paa denne Indvending. Efter den Norske Lov var den arvelige Thronfølge, indskrænket til den fierde Mand i Slægten, det er, til saadanne Side-Paarørende med den sidste Konge, som havde een Ur-Olde-Fader eller een Ur-Oldemoder med ham; efterdi denne Lov ligeledes ikke strakte Arve-Følgen iblant Privatpersoner videre. (2) I Dannmark derimod havde de Borgerlige Love ikke sat saa snevre Grændser for Arve-Rettigheden. Den endtes der først med den syvende Mand; (3) det er, enhver Arv faldt endnu til saadanne af den Afdødes Paarørende, der vare ikke forbundne med ham ved nogen nærmere fælles Stamme, end i den syvende Grad. Thi at vore Forfædre have sat den Canoniske Rets Slægt-Beregning for ud, og ikke ved den syvende Mand forstaaet saadan en Paarørende af den Afdøde, der, efter den Romerske Rets Udregning, stod i syvende Grad med ham, det sees allerede af deres Naboers, de Norskes, klare Exempel, og kand derforuden gotgiøres med vigtige Grunde og Beviiser, hvilke i en særdeles Afhandling ere udførte ved vores af den Danske Lovkyndighed velfortiente Herr Justits Raad Kofod Ancher. (4) Den derfor, som ikke gandske uden Grund vil antage,

[2] S. forhen den V. §. og der den 5. 6. og 7 Anm.

[3] Efter den Jydske Lovs 1 Bog 23 Cap. og det 58 Cap. i Arve-Bogen, som er føyet til den Skaanske Lov. I den Skaanske Lov selv II Bog 8 Cap. saa og i den Sællandske Lov 1 Bog 15 Cap. er intet udtrykkeligen bestemt derom.

[4] S. Pet. Kofod Ancher conjecturas de origine & sensu septimæ generationis, lingva vernacula Syvende Mand, termini legibus nostris præfiniti, ut finem faciat successioni ab intestato, & regio deinceps fisco aditum ad successionem aperiat, Sect. III. Vel er kun en Deel af denne grundige Afhandling i Aaret 1744, som en Academisk Disputats kommet for Lyset, og deri den tredie Afdeeling afbrudt paa det Sted, som det egentligen her kommer an paa. Men vi have endnu Aarsag til at haabe, at Forfatteren vil fuldende et saa vel begyndt Arbeyde til Publici Fornøyelse. Tilmed sees hans Udtydnings Rigtighed

at den Tiltale, som det Kongelige Huuses Paarørende fordum havde til den Danske Throne, har været meere indskrænket end Undersaatternes Arve-Ret til de af deres Paarørende efterladte Midler, maae selv tilstaae, at Kong Christian har i sin Herkomst af det Danske Huus, hvorved hand var den siette Mand i Slægten med den afdøde Konge, kundet finde tilstrækkelig Anledning til at melde sig med til Thronfølgen, da de forrige Kongers Qvinde-Linie var saa nær udgaaet. Meere udkræves ikke til at betage den opvakte Tvil. Jeg kunde ellers med Foye negte, at den Tiltale, som Fødselen og Herkomsten fordum gav til den Danske Throne, har, efter den borgerlige Arve-Ret, ikkun strakt sig til et vist Slægtskabs Tal. I Norge havde saadan en Forfatning Sted, efterdi Ret til Kronen blev der egentligen bestemt ved Slægtskab med den sidste Konge, hvad heller hans Efterfølger tillige nedstammede af den regierende Slægt eller ikke. Men det er gandske anderledes beskaffet med de Stater, i hvilke, ligesom forhen og endnu i Kongeriget Dannmark, denne i sig selv sælsomme og usædvanlige Successions Maade er ubekiendt, og hvor ingen, som ey nedstammer af Kongeligt Blod, kand ved sit blotte Slægtskab med den sidste Konge tilegne sig nogen Ret til Riget. I saadanne Lande veed mand ikke af nogen Indskrænkning i den arvelige Thronfølge til

tighed allerede af den Jydske Lov 1 Bog 1 Cap. hvor det udfodres ihenseende til de tolv Samfrender, ved hvis eedelige Vidnesbyrd de opkommende Arve-Tvistigheder skal afgiøres, at de skal være inden tredie Byrd, og derhos af Sysselet; ved hvilken Forskrift de Romerske Loves Slægt-Beregning umueligen kand finde Sted. Den Sachsiske Ret, hvis Liighed med den Danske er bekiendt og ustridig, giver og Sagen noget Lyys. "Die "Sipp (saa læser mand i Sachsenspiegel 1 B. 3 Art.) endet sich in dem siebenden Gliede "Erbe zu nehmen. Ob nun wohl der Pabst erlaubet hat, sich mit einander zu verhey- "rathen in dem fünften Grad, so mag Er doch kein Recht setzen, da Er unser Land und "Lehnrecht mit endern oder krencken möge." Det heder saa meget: Pave Innocentius har vel indskrænket Ægteskabs-Forbudet til den fierde Grad i Slægtskabet, men har derved ikke kundet sætte snevrere Grændser for den af Slægtskabet flydende Arvegangs Ret, og har følgeligen saavidt Arv angaaer, ladet det blive ved den gamle Regel, at Slægtskabet endes først i det syvende Led.

til visse Grader i Slægtskabet, men samme ophører først med den regierende Familie, og gaaer altsaa ideligen fort, saa længe der endnu findes nogen, som er i Stand til behørigen at beviise sin Herkomst af det Kongelige Huus.

§. 14.

Svar paa en anden Indvending, som kunde tages deraf, at Knud Gyldenstierne, en blot Adelsmand, har tragtet efter Kronen.

Men, maatte nogen tænke, dersom Konge-Stammen i Danmark havde ikke været agtet som gandske udgaaet efter Christopher af Beyeren hans Død, hvorledes havde da en blot Adelsmand kundet tragte efter Kronen og deri hos mange (1) finde Gunst og Bifald? Atter en Indvending, der har et stort Skin. Vi ville see, om den er i sig selv saa vigtig. Med Christopher af Beyeren var ikke alleeneste Waldemar Atterdags Stamme uddød, men og det forrige Danske Huuses gandske Qvinde-Linie saa vidt udgaaet, at mand, for at finde en Herre af Kongeligt Blod, maatte gaae tilbage til Waldemer Atterdags Bestefader Erik Glipping. Ved disse Omstændigheder er det ingen Under, at en ung og ærgierrig Mand har troet, at en Vey stod aaben for ham til den ledige Throne, og ved hans anseelige Venners Hielp, ja vel og understøttet af Enke-Dronningen selv, har i Begyndelsen faaet et Tilhæng, omendskiønt den største og betydeligste Deel af Nationen saae endnu stedse hen til den gamle Konge-Stamme, og beholdt en særdeles Tilbøyelighed til de yderligste Greene deraf. Allerede efter Waldemar Atterdags Død, der sluttede Svend Estritsons mandlige Stamme, fandtes der et Partie, som vilde sætte Kronen paa nogen af den indfødte Adel. Og dog faldt Nationen selv da ikke paa de Tanker, at holde det Kongelige Huus for uddød, og at tilside sætte den Paastand, som Kong Waldemars Døttre-Sønner, den Norske Arve-Printz Oluf og den unge Hertug Albert af Meklenborg, efter deres Fødsels Ret, giorde om Thron-

[1] Multorum propensione, siger Krantz paa det forhen §. X. i den 8 Anm. anførte Sted.

Thronfølgen. (2) Endnu meere. Hvem veed om Knud Gyldenstierne ikke bør regnes iblant Erik Glippings Efterkommere, og deraf har taget Anledning til at tragte efter Kronen? hvor læt kunde een af de tvende Svenske Printzesser Agnes og Cathrine, som Erik Glippings Datter Margrete har født Kong Birger, (3) have faaet til ægte en eller anden af Rigets store Mænd i Dannmark, hvorhen de Kongelige Forældre flygtede, da de bleve uddrevne af Sverrig, og paa den Maade have bekommet et Sted i den Gyldenstierniske Stamme-Tavle. Deslige Giftermaal imellem Kongelige eller af Kongeligt Blod fødte Printzesser, og anseelige Vasaller og Undersaatter vare i de ældre Tider ikke noget rart. Endnu i A. 1466 gav den Svenske Konge Karl Knudson sin Datter Magdalene til Iver Arelson, en fornemme Riddersmand af de Thotters Slægt. Ja endog det forrige Aarhundrede kand ligeledes fremviise i Sverrig tvende Grevinder, den eene de la Gardie og den anden af Gyllenstierna, begge fødte Paltzgrevinder til Zweybrük, af hvilke hiin var en Datter-Datter og denne en Datters Sønne-Datter af Kong Carl den IX: Imidlertiid paatvinger jeg ikke nogen min Formodning, og vilde allermindst have noget synderligt at indvende derimod, om mand heller vilde holde vores Gyldenstierne for en Efterkommer af en eller anden af Kong Waldemar Atterdags, eller og af Kong Christopher den II. naturlige Børn, og søge Anledning til hans mislingede Anslag paa Kronen i det u-ægte Slægtskab, hvorudi hand saaledes var staaet med det forrige regierende

[2] S. forhen §. VII. ikke langt fra Enden.

[3] Nicol. A Ep. Lund. Chron. Epp. Lund. p. 18. (ap. Ludew. Reliqu. T. IX. p. 169.) Dux vero (Criſtoferus, frater Erici Menveth) quater ejectus eſt de regno, & octo pueri regum ſimul cum eo mendicabant, videlicet Birgerus Rex Svecie, uxor ſua Margareta, *filie ſue Agnes & Katherina*, dux & tres filii ſui, videlicet Ericus, Otto & Valdemarus. Erik af Upsal III Bog S. 99. efter Loccen Udgave, melder ved det Aar 1306 ikkun om en Datter, som Kong Birger havde med sin Danske Gemal. Regem, skriver hand, captivandum invadunt, cum ipso Reginam & liberos, duos filios *ac filiam*. Men den anden Datter er vel født efter den Tiid. Og omendskiønt Dalin Swea Rik. Hist. II D. S. 355. ligeledes kun anfører en Datter, som end og ikke skal have levet længe, saa følger dog intet videre deraf, end at Erkebiskop Nicolaſes gandske anderledes lydende ufornaſtelige Beretning har været ham ubekiendt.

rende Huus. (4) Sagen bliver tvilagtig, hvorledes man og anseer den. Jeg har ingen Flid sparet, for at faae meere Oplysning derom. Men hvor meget jeg end og, ved min Ukyndighed i den Danske Adels Slægt-Historie, har Aarsag til at berømme den gunstige Bistand af tvende værdige Venner, hvis særdeles Styrke i dette Stykke af Landets Historie er de Lærde længe siden bekiendt (det behoves neppe at sige, at jeg taler om Herr Etats-Raad af Klevenfeld og Herr Justits Raad Langebek) saa have dog de utilstrækkelige Efterretninger, som fra disse mørke Tider ere os overblevne om de Adelige Slægters Sammenhæng i Danmark, ikke vildet tillade, at udfinde noget som heri kunde tiene til mit Øyemaal. (5) Imidlertid er den Umag, jeg har anvendt paa denne Efterforskning, dog saa vidt kommet mig til pas, at den nærmere Kundskab, jeg paa den Maade har faaet om den forrige Gyldenstiernske Familie, har sat mig i den Stand, at jeg nogenlunde

(4) Efter den Danske Adels Slægtskabs Bøger har Waldemar Atterdag med den bekiendte Tove Lille af Rygen, iblant andre Børn aulet en Søn, Erik Waldemarsøn, (eller, efter Pontopp. Dan. Kirk. Hist. II. B. S. 217. Erik Sellandsfar) der skal have efterladt sig Livs Arvinger. Saa finder man og deri den Efterretning, at Kong Christopher II. har, for sit Giftermaal, aulet nogle Børn med en adelig Jomfrue af de Lungers paa den Tiid i Danmark blomstrende ældre Slægt; af hvilke Børn der nævnes Erik Christopherssøn (Løvenbalk) og Rigize Christophers Datter, Herr Peder Stigsøns (Krogenos) Ægtefælle.

(5) Knud Gyldenstiernes Moder Anna Munch og hendes Forældre Mogens Munch og Kirsten Thott, som og denne sidstes Fader Andreas Thott og Bestefader Axel Thott, ere nogenlunde bekiendte. Hans Fader, Henrik Knudsøn, skal være aulet af en Knud Nielsøn, enten med Anna, Christen Vendelboes Datter, eller med en Egeleside eller Egeside, som førte en blaa Hiorte-Ende i et guld Feld, og samme Knud Nielsøn skal have været en Broder til Peder Nielsøn paa Aagaard og Erik Nielsøn paa Thim, tvende bekiendte Gyldenstierner, følgeligen (hvilket om disse begge er utvilagtigt) en Søn af Niels Eriksøn (paa Aagaard.) Denne Niels Eriksøn maatte vel have haft til ægte nobilem Dominam Christinam de Agger, Domini Nicolai Erici militis relictam, som kommer for i Aaret 1388. hos Pontopp. Dan. Kirk. Hist. II. Bind S. 235. Hand var en Søn af den Danske Rigs Marskal Erik Nielsøn paa Aagaard, der i et Brev af 1347. kaldes Ericus Niclisson Illustris Regis Danorum Marscalcus, i tvende andre af 1355. og 1365. Dominus Ericus Niclesson de Agarth miles, og i et fierde af 1355. Dominus Ericus Niclæsson quondam Marscalcus; og, efter førstbemeldte Brev af 1347, havde til ægte en Datter Petri Wendelbo, quondam Regis Danorum (Christophori II.) Dapiferi. Dog alt dette er utilstrækkeligt, til at afgiøre det Spørsmaal: Om Gyldenstierne har grundet sin Ansøgning om Kronen paa noget slags Slægtskab med det Kongelige Huus; og til dels ikke engang tilforladeligt.

kand giøre begribeligt, af de Tiders Omstændigheder og af denne Families Forbindelser, det som næsten maatte komme en sælsomt for, at en blot Adelsmand har meldt sig som Medbeyler til Kronen. (6) Saa har jeg og ved saadan Leylighed indseet, hvor ugrundet en Efterretning er, der angaaer vor Gyldenstiernes Skæbne efter den Tiid, og som lætteligen kunde udtydes til vore Kongers Stammefaders mærkelige Forkleinelse. I Høyers Danske Historie (7) finder jeg antegnet om Knud Gyldenstierne, at hand derefter maatte forlade Riget, efter Hvitfelds sigende. Det synes klarligen at sige saa meget: „Kongen af Dannmark har endnu vildet hævne Greven til Oldenborg, og ikke taale i sine Stater en Undersaat, der havde tragtet efter alt for høye Ting.„ Sandeligen dette ligner ikke den Monark, af hvis Handlinger ellers fremskinner saa megen Sagtmodighed og Forsonlighed. Dette giør Sagen allerrede mistænkt, og ægte Historiske Efterretninger giøre det fuldkommen utvilagtigt, at Kong Christian har i dette Fald ikke forholdt sig anderledes, end det kand formodes af en saa from Fyrste. Hand antog Gyldenstierne, efter hans Faders Henrik Knudsons Død, i Rigs Raadet, hvori vi endnu finde ham 1465. (8) Og at hand indtil sin Død er blevet i dette Ære-Embede og i Naade hos Kongen, lader sig med fuld Vished slutte deraf, at hand strax derefter, nemlig i Aaret 1468. er (9) gaaet ud af Ver-

(6) S. forhen den 10. §. og der den 9. og 10. Anm.

(7) Høyers Dännem. Gesch. S. 100. Anm. (d)

(8) Hadorph i II. Deel af den Svenske Riim-Krønike S. 191. 192. 197. 226. 239. Hvitfeldt S. 887. og 902.

(9) Homsfort paa det forhen §. 10. i den 8. Anm. anførte Sted, hvor hand fremdeles siger: Hæc (neml g Hilleborg Skinkel, Knud Gyldenstiernes Hustrue) obiit anno a morte mariti sexto & vicesimo, a nato Christo 1494. Eo conjugio procreati Henricus Pater Canuti Episcopi & Anna uxor Petri Bilde de Svanholm. Henricus autem de Refstrop & Iffuersnes, avi nomen referens magna apud Optimates Fioniæ & Cimbriæ existimatione floruisse traditur. Duxit uxorem Catharinam nobilem foeminam Bildiæ familiæ quæ decessit Anno 1540. VIII. Eid. April. sepulta Arhusii-Maritus ante 23. annis obiit. Anno Christi 1517. XIIX. Kal. Decembris - - Tumulatus in illustribus patrum monumentis Otthoniæ ad Johannem Baptistam. Fuerunt omnes isti militaribus insignibus honorati. S. og det Danske Magazin IV. Bind. 161. og f. Sider.

Verden, og har efterladt sin Familie i blomstrende Omstændigheder. Høyer tillægger og ikke virkeligen Christian den I. denne Mands foregivne Landflygtighed, da det, efter Hvitfeld, paa hvis Udsigende hand bygger, ikke er hin, men Christian den II, som en Tiid lang har holdt en Knud Gyldenstierne fanget, og ved hans Losgivelse taget en stærk Forpligtelse af ham, at hand aldrig meere vilde komme for Kongens Øyne. (10) Den Feyl derfor, hvoraf Høyer herudi har ladet sig overile, bestaaer alleneste deri, at hand anseer denne Knud Pedersøn Gyldenstierne af Thim for at være een og den samme med vores meget ældre Knud Henriksøn Gyldenstierne af Refstrup.

§. 15.

Tredie og sidste Indvending, at Danmark i Christian den Is Haandfæstning erklæres for et frit Val-Rige; til hvilken at besvare udførligen handles om Oprindelsen og den egentlige Mening af denne Artikel, som siden Aar 1448. findes i de Kongelige Haandfæstninger.

Endnu en Indvending har jeg at besvare, som ved første Øyekast synes at være af en besynderlig Vigtighed. Kong Christians Haandfæstning er Danmarks Riges første Grund-Lov, i hvilken vi finde, at det erklæres for et frit Val-Rige; en Omstændighed, hvorved det synes at blive gandske ustridigt, at de Danske have holdt for, at de ved Christophers Død af Beyeren, mistede den sidste Qvist af deres gamle Konge-Stamme, og at de have udvalt hans Efterfølger, som en gandske fremmed Herre, hvilken den Kongelige Families forrige Rettigheder ikke angik. Hvorledes lader denne Vanskelighed sig overvinde? Uden Møye, naar man tager til Hielp den rette og egentlige Aarsag, hvorved den Danske Nation den gang blev bevæget til, ved en udtrykkelig Clausul, at forebygge all Modsigelse mod deres fra Arilds Tiid tilkommende frie Konge-Val. Kong Christophers Formand i Regieringen, Erik af Pommern, havde af alle Kræf-

(10) Hvitfeld ved det Aar 1517. S. 1118. Den anden Annalist hos Ludewig S. 53. melder allerede om denne Tildragelse: Canutus Petri exilio punitus.

ter arbeydet paa at de tre Nordiske Riger maatte, efter ham, komme til hans Stamme-Huus, eller (som den Svenske Riim-Kronike (1) ikke uden Eftertryk siger) blive under Griffen. Denne Kong Eriks Hensigt, de selvraadige Midler, hvorved hand i Forveyen havde søgt at sætte sine Pommerske Fættere fast, besynderligen og i Dannmark, og den Hæftighed, med hvilken hand der havde drevet paa at faae Hertug Bogislaf udnævnt til hans tilkommende Efterfølger, vare af det Danske Riigs-Raad blevne betragtede som meget betænkelige Indgreb i Nationens Val-Frihed, og man havde derover fundet sig bevæget til at føre Kongen alvorligen til Gemyt, at Dannmark var et frit Val-Rige og intet Arve Rige. (2) For da i Fremtiden at stadfæste denne Kongerigets Forfatning og Rettighed, der beroede blot paa den gamle Vedtægt, og at sætte den i Sikkerhed for deslige nye Anslag, fandt Nationens Hoveder for godt og fornødent at betinge den sit stedse øvede frie Konge-Val ved en udtrykkelig Grund-Lov. Uden Tvil har man allerrede i Kong Christophers Haandfæstning, som hand, i følge af den i Aaret 1440. aflagde Val-Eed, maae have udgivet endnu for hans Kroning, (3) brugt en saa naturlig Forsigtighed, paa det hans høytidelige Bekiendelse, at Dannmark var et frit Val-Rige, maatte betage ham alt Haab og Leylighed til at handle med Kronen som med sin Eyendom, og, i Mangel af ægte Livs Arvinger, at bringe den til hans Stamme-Fættere, Paltzgreverne ved Rhin. Og dog blev hand, som ingen negter, kaldet til den Danske Throne, blot fordi hand nedstammede af de forrige indfødte Kongers Blod. Ikke anderledes gik det til efter denne Monarks tilige Død. De Danske valte hans Efterfølger som en Efterkommer af Erik Glipping, men efterlode ikke derved, at sætte deres

(1) Svenske Riim-Krønike S. 183.

(2) S. forhen den 9 §. og de der anførte Besværinger, som det Danske Rigs-Raad i Aaret 1439. giorde bekiendte imod Kong Erik efter hans Affættelse.

(3) Hand lover i denne Eed hos Hvitfeld S. 824. at udgive i første Dannehof en Haandfæstning under sit store Majestæts Segl, over de Artikler, som Rigets Raad og Stænder skulde finde tienligst for Kirken og Staten.

deres saa nyligen anfægtede Val-Rettighed i Sikkerhed ved en udtrykkelig Betingning: Dannmarks Rige (saaledes lyder denne Punct i Kong Christian den Is Haandfæstning) skal beholde og have sit frie Val, at udvælge en Konge efter vor Død; Thi det er et frit Val-Rige.(4) Enhver seer lætteligen, at her, i henseende til Maaden at besætte den Danske Throne, ikke egentligen indføres noget nyt, men at Nationens gamle Rettighed (hvorledes man og ved dens Tvetydighed kand have forstaaet den) bliver alleneste stadfæstet. Og naar det strax derefter videre heder "at i fald det tildrog sig, at hand, den tilkommende Konge, døde uden ægte Børn, da skulde hans Arvinger ingen Arv, enten rørlig eller urørlig, fødre af Riget„ (5) saa lader sig allerrede deraf kiende det gunstige Sindelag, som de Store i Dannmark, efter deres Forfædres bestandige Exempel, bare til deres nye Konges forventelige Livs Arvinger og Efterkommere. Hvorledes kunde de og være faldet paa den Tanke, at hans Sønner skulde ikke have noget Haab frem for andre om den faderlige Krone, og at derved det eeneste Middel skulde forspildes til at giøre det for Nationen saa fordeelagtige Calmarske Forbund varagtigt efter deres Ønske? At dette har været langt fra deres Tanker, sees klarligen af den to Aar derefter i Bergen fornyede Union imellem begge Rigerne Dannmark og Norge, hvori de forrige Forbindelser saaledes stadfæstes, at, naar begge foreenede Rigers Konge ved Døden afgik, og efterlod sig een eller fleere ægte Sønner, da skulde begge Rigers Raad eendrægtigen udvælge til Konge

(4) De egentlige Ord i Brevet ere: Først at Danmarks Righe schall beholde och haue syt frii Kvor effter wor Dodh at kese Koning effter thy at thet ær et frii Kore-Righe.

(5) Item (saa lyder fremdeles Brevet) skedet swo, at wy afginge vden ærhte Baarn, thet Gudh forbiudhe, tha skule wore Aruinghe enghen Arff rørende eller urørede kreffue af Ryghet." Efter Christian den Is Død forlangte og hans yngre Søn, Hertug Friderik, Lolland, Falster og Møen. Og omendskiønt der paa denne Fodring i Aaret 1494. fulgte saadan en Erklæring af de forsamlede Stænder, "at, efterdi Dannmark var et frit Val-Rige, saa kunde de ikke tillade, at de dertil hørende Lande bleve deelte iblant fleere Herrer„ saa bliver der dog i det herefter i den 12. Anm. anførte Manifest af 1523. meldt om den sædvanlige Afsiist i Penge, som tilkom Hertugen af hans Fæderne Rige, og som endnu ikke var blevet ham anviist.

den af dem, som de agtede for den beqvemmeste, og de andre anstændigen forsørges i begge Riger. (6) Denne Foreening fortiener des større Opmærksomhed, jo klarere deraf tillige sees, hvad man egentligen skal domme om det kort tilforn oprettede Halmstadske Forbund, hvorved blev besluttet, at, efter Christian den Is og Karl Knudsons Død, skulde af deres Sønner eendrægteligen udvælges en Konge over Danmark og Sverrig; (7) og hvor langt det var fra de Danskes rette Hensigt, at lade det nogensinde virkeligen komme dertil, at en Søn af Karl Knudson skulde faae den Danske Krone, og deres Konges forventelige Afkom udelukkes derfra. De udviste meget meere den stærkeste Tilbøyelighed til de strax derefter udspitrende spæde Oviste af hans Stamme, og ikke saa snart var Printz Johan, der siden blev hans Thronfølger, kommet til Verden, førend de strax eenstemmigen udnævnte ham til deres tilkommende Konge. Med lige Bereedvillighed blev og i Aaret 1487. Kong Johans endnu ikke sex Aar gamle Søn, den derefter saa naunkundige sidste Beherscher over det foreenede Nordiske Monarkie, Christian den anden, bestemt til hans Efterfølger; i hvor vel der hos Printzen, endnu førend hand kom til Regieringen, yttrede sig saadanne Kiendetegn paa en hæftig og til Grumhed hengiven Gemyts Beskaffenhed, at, da Faderen var død, tænkte end og en Deel af Rigs Raadet paa, at forandre den ham til Beste fattede Slutning og at tilvende hans Farbroder, Hertug Friderik, Riget. (8) Nu kom det vel ikke virke-

(6) Den fornyede Union imellem Danmark og Norge, udstædt i Bergen, Løverdagen efter St. Augustini eller d. 29. Aug. 1450. hos Huitfeldt S. 1317.

(7) Halmstadske Foreening, oprettet paa Christi Himmelfarts Dag eller d. 13. May 1450. hos Hadorph S. 171. og Hvitfeld S. 850.

(8) De Danske Biskopers Forsvars Skrift, imod Christian den II. hos Hvitfeld S. 1231. Pii Servilii Ligurini Defensio Friderici I. M. S. Qui (proceres regni) & ob mores quos subodorati in te malos, ante nobis optionem obtulere eam, quam rex tu eligerere, sed quam recipere modestia nostra detrectavit, donec propter facinora mala tua amolitus tu, suscipere cogeremur, ni servire servitutem sub rege alieno nos ac liberi nostri mallemus. Herom var uden Tvil Detlev Reventlau underrettet, da hand paa Christian den IIs Brøllups Fest forud forkyndte de Danske Herrer, at Hertug Friderik skulde derefter blive opbøyet paa Thronen.

virkeligen her til. Men det blev dog besluttet, at beholde ubundne Hænder i henseende til Thronfølgen i Fremtiden. Til den Ende lod man sig ikke noye med at indføre i den nye Konges Haandfæstning den Betingning, der allerede havde været hans Fader foreskrevet, at alle Slotte skulde ved hans Dødsfald holdes til Rigs-Raadets Haand, og denne Slots-Lov ey forandres, men der blev og udtrykkeligen sat dertil: Hand skulde ikke begiære af Rigets Raad eller Indbyggere, at nogen hans Søn eller andre i hans Tiid maatte udvælges til Konge efter hans Død; men Dannmarks Raad og Indbyggere skulde nyde deres frie Val, naar hand ved Døden afgik, med mindre hand kunde faae det med deres Minde. Giordes her noget imod, da skulde det ingen Kraft have. (9) Dog Christian den IIs umaadelige Herske-Syge lod sig ikke ved nogen Forpligtelser indskrænke. Ved dens Tilskyndelse begav hand sig paa den farlige Afvey, fra hvis Betrædelse hans høytidelige Løfte og Eriks af Pommern endnu friske Fodspor billigen skulde holdt ham tilbage. Hand foretog sig uden Betænkning egenmægtigen at forandre de udgivne Forskrivninger af Høvedsmændene paa Kronens Slotte, at de efter hans Død vilde holde sig til Rigs-Raadet med de dem betroede Borge og Fæstninger, og at stille disse Reverser paa hans Livs-Arvinger; (10) et Foretagende, som

(9) Kong Christian den IIs til de Danske og Norske givne Haandfæstning, udstædt i Kiøbenhaun paa Mariæ Magdalenæ Dag 1513: Item skulle wi annamme alle Slottsløger i Danmarcks og Noriges riige aff oß elskelige Danmarcks og Noriges riigesraadh oc beplicte oß at antworde thøm fran os o. s. v. efter det væsentlige Indhold af de tvende af Kong Hans i Aaret 1483. udstædte Haandfæstninger, nemlig den Halmstadske Reces hos Huitfeldt S. 971. og den Calmarske Reces hos Hadorph S. 329. Oc skulle wi (heder det derpaa videre) icke begere aff riigens raadh eller theß indbyggere at nogre wor søn eller andre i vor tiidt skall vdwälis till Koning eff'er wor død at bliffue Man Dannmarcks og Noriges ri'ghens raadh oc indbyggere skulle nyde theres frii Koor når wii affgaa vden wi kunde haffue thet i theres minde. Giøres her nogit emodt tha skal thet inghen macht haffue.

(10) I Friderik den Is Haandfæstning, som er udgivet i Viborg Torsdagen efter Mariæ Bebudelse 1523. læser man iblant andre Besværinger over hans Formand i Regieringen: Item sammeledis haffuer hans nade forwandelet slotzlogerne indtill hans hosfrwe oc Barn

emodt

som nødvendigen maatte opvække hos Statens Hoveder den stærkeste Nidkiærhed over deres nu allerrede anden gang saa forsætligen krænkte Val-Rettighed. Virkningen af denne aarvaagne Omsorg ligger klart for Dagen i den Haandfæstning, som, efter Kong Christians Afsættelse og Undvigelse blev foreskrevet hans Farbroder og Efterfølger Friderik den I. Man finder at deri ikke alleneste med særdeles Eftertryk igientages de tvende Puncter, at den sædvanlige Slots-Lov skal blive uforandret, og at Stænderne ikke skal anmodes om at udnævne en Thronfølger, men der siges endog i Begyndelsen reent ud, at Hertug Friderik er udvalt til Konge i Christian den IIs Sted, af frie Villie, ikke fordi hand er en indfødt Konge-Søn i Danmark, men formedelst det fyrstelige Ord hand er udi, og hans altid førte Christelige Regimente. (II) Et saadant Sprog var endnu ikke hørt i Danmark. Men man havde og med Flid antaget det, og det udtrykte intet mindre end Stændernes og Indbyggernes rette Sindelag. Jeg kand i dette Fald beraabe mig paa deres eget mod den affatte Konge udgivne Manifest, hvori de forglemme den forrige Erklæring, der var dem fremmed og usædvanlig, og tale om Sagen i saadan en Tone, der kommer nærmere overeens med deres rette Meening. Omendskiønt

emodt hans Kongelige ord oc receß." Endnu stærkere udtrykke Stænderne sig herom i deres mod den affatte Konge udgivne Manifest, eller de i Roskilde 1523. datert: Cauſis cur Epiſcopi, Prælati, Barones &c. regni Dacie juramentum, ſubjectionem Fidelitatemque Regi Chriſtierno renuntiaverunt &c. hos Ludewig Reliqu. V. Bind. S. 328.

(II) Brevets egentlige Ord ere: Item ſkulle wii anname alle ſlotzlogha wdi Danmarck aff Oß elſkelige Danmarcks Rigis Raadt Oc beplicthe wi oß paa wor Kongelige eed oc ære at antworde den fran oß o. ſ. f. efter Anledning af Chriſtian den IIs og hans Faders Kong Hanßes Haandfæſtninger. Item effthr thii Danmarcks riige haffuer wæret aff aarilldz tiidt oc førſte begiondelſze eth ffriit Kaar riige, Skall wii icke begere aff Riigens Raadt eller Rigens indbyagere at nogher wor ſzönn eller anden ſkall wdwellies tiil Konnyng effther wor doed at bliffue men Danmarcks Riiges Raadt og indbyggere ſkulle nyde theres frii Kaar naar wi affgange. Gisris her noget emodt tha ſkall thet inghen macht haffue wthen wii kunde haffue thet i theres mynde. Og i Indgangen: At wii wdi forſcrevne Konnyng Chriſtierns ſteedt haffwe nu igien - - met wor ffrii willige oc Koor keeſt, fulldbúrdet oc ſamtycket hogborne førſte her ffriderik - - ffor een fulldmectúge herre oc Konnyng offuer all Danmarck at bliffuæ icke anſeeindis thet hans nade er en indfööd Konnyng ſzönn wdi Danmarck, men thet førſtelige ordt oc chriſtelige Regiment hans nade föölger oc alle tiidt holdet haffuer.

skiønt vi (sige de) havde kundet udvælge nogen anden udlandisk Konge eller Herre til at regiere over os, saa have vi dog betragtet Hertug Friderichs Fyrstelige Dyder, og hans altid over hans Undersaatter førte priiselige Regiering, og derfor samdrægtigen udvalt ham til vor Konge; i videre Betragtning, at hand er kommet af Kongelig Stamme i Dannmark, er født en Konges Søn, og frem for alle andre Fyrster berettiget til det Fæderne Rige, siden hand endnu ikke deraf har bekommet sin sædvanlige Deel i Penge. (12) Vel falder og her som noget besynderligt i Øynene, at Nationen melder saaledes om det for Hertugen udfaldne Konge-Val, at den derved udtrykkeligen roser sig af at have haft Ret til at kalde i hans Sted nogen anden fremmed Herre til Thronen. Dog dette maae atter forklares af den Aarsag, som Christian den II. havde givet de Store i Dannmark til at tage deres Val-Rettighed i agt meere end nogensinde tilforn. Deres Ord maae og ingenlunde saaledes forstaaes, ligesom de vare anderledes sindede imod Hertug Friderik, end tilforn efter Kong Hanses Død (13), og at de virkeligen stode i tvil, om de skulde

Ddd heller

(12) Cauſæ, cur Epiſcopi, Prælati, Barones &c. regni Daciæ juramentum, ſubjectionem fidelitatemqve Regi Chriſtierno renuntiaverunt &c. ap. Ludewig T. V. p. 334. ibi: Tametſi etiam Extraneum aliquem Chriſtianum Regem ſive dominum, cujus imperio Regnum noſtrum regeretur atque gubernaretur, deligere potuiſſemus, tamen reſpeximus longum atque chriſtianum regimen, principales virtutes, pie tatem atque juſtitiam, qua illuſtriſsimus princeps & dominus dominus Fridericus - - - ſubditos ſuos ab initio regimentorum - - - gubernavit, & ideo pro rege & domino noſtro unanimiter atque concorditer ſuper totam Daciam elegimus, *ad cauſam etiam, quod principalis gratia ſua e regio ſtemmate Daciæ orta, Regis filius nata, & ad ejusmodi regnum pre omnibus aliis principibus, ex quo illuſtriſſime gratie ſue conſueta pecuniarum legittima quota à paterno regno usque in hanc diem minime exoluta, jus habeat.* Deslige Talemaader forekomme og i andre denne store Tildragelse angaaende Breve i den III. Deel af det Kiøbenhaunske Videnskabers Selskabs Skrifter S. 66. og hos Huitfeldt S. 1200. I særdeleshed heder det paa det første Sted meget eftertrykkeligen: Hertug Friderik er født udaf sand dansk Blod.

(13) S. forhen den 8. Anm.

heller tage ham eller nogen anden fremmed Fyrste. Deres Talemaade, at de havde kundet vælge en fremmed Konge eller Herre (14), giver ingen Anledning til saadan Forklaring. Og det sees af alle Omstændigheder at de have tænkt tvertimod. Den Tiltale, hvilken Hertugen, som en Printz af det Kongelige Huus, syntes at have til Thronen, hans gode Rygte og priselige Regimente, Misforstaaelsen imellem ham og Kong Christian, en saa nær og hastig Hielp, som det Partie, der forlod denne, kunde nyde af hin, ja og den uforbigængelige Følge, som vilde flyde deraf, om de gik Farbroderen forbi, at hand strax havde slaaet sig til sin Broder Søn, og af alle Kræfter understøttet dennes vaklende Throne, vare lutter Grunde, som faldt i Øynene, og tillode ikke nogen Forhaling eller Tvilraadighed ved hans Udvælgelse. Vi finde og virkeligen, at Mogens Munk, ved hvilken de Jydske Biskoper og Rigs Raader lode Christian den II. overbringe deres Opsigelses Brev, har tillige faaet deres Brev med til Hertug Friderik, hvorved de tilbode denne det fæderne Rige. Ja, det som fuldkommeligen afgior Sagen, den samme Munck, havde allerede for hen, efter den Fuldmagt ham var givet strax i det første Forbund imod Kong Christian (15), hemmeligen været hos Hertugen, og, førend Oproret offentligen udbrød, var igien kommet tilbage med et fornøyeligt Svar. Altsaa, omendskiønt der endnu i Historien findes Spor deraf, at Kongen i Skotland Jacob V, som Christian den Is Datters Sønne-Søn, saa og Kongen af Frankerig Frantz den I. og Hertug Karl til Geldern, begge Keyser Karl den Vs ivrige Modstandere, ere og ved denne Leylighed komne paa Tapetet, saa er dog intet vissere, end at man alleneste i Nødsfald, saa længe det endnu var

(14) Hos Petersen Holst. Chron. S. CLIX. Chytr. Saxon. L. X. p. 267. og Huitf. S. 1219. lyder dette Sted noget anderledes. Det heder, man har ikke været imod, eller, man har været i den Meening at vælge en fremmed Konge eller Herre. Men jeg følger billigen Ludewigs Udgave, hvilken, som hand bevidner i Fortalen S. 18. har haft Cancellie-Concepten i Hænder.

(15) De Jydske Bispers og Rigs-Raaders Forbund imod Christian den II. af Thomæ Dag, 1522. i det Kiøbenhavnske Sælskabs Skrifter III. Deel. S. 66.

var u-afgiordt, om Hertugen vilde og tage imod den ham tiltænkte Krone, har taget disse fremmede Herrer i nogen Betragtning, uden at indlade sig med nogen af dem i den ringeste virkelige Underhandling (16). Og lige saa lidet kand der af de følgende Tider fremvises et Exempel, at vore Forfædre have tænkt paa at udelukke Kong Friderik den Is Efterkommere fra Riget. De lode meget mere, strax efter hans Død, see et gandske andet Sindelag, da, i det bekiendte Forbund imellem Danmarks Rige og Hertugdømene Slesvig, og Holsteen, den Punct blev indført, at dette Forbund skulde staae ved Magt, saa længe nogen af Kong Friderichs Blod var og blev Konge i Danmark, og siden fremdeles til evig Tiid (17). Ja hvad end mere er, ved den fordervelige og blodige Krig, som det forhalede Konge-Val herpaa forvoldte Riget, bleve de anseeligste i Nationen bevægede til at vige gandske og aldeles fra den efter Kong Hanses Død antagne Grund-Sætning; at man ikke i forveyen vilde udnævne nogen Thronfølger, og at give Kong Christian den III., strax ved hans Regierings Tiltrædelse, den Forsikkring, at hans førstefødte Søn, Hertug Friderik, som da var to Aar gammel, eller hvilkensombelst ellers af hans Sønner der overlevede ham, skulde komme paa Thronen efter hans Død, og i fald alle hans Sønner ved Døden afgik førend hand, da skulde Rigs-Raadet strax med hans Raad, Villie og Forevidende vælge og udnævne den som efter ham skulde regiere Danmarks Rige (18). Denne

(16) S. herom Gram over Meursium col. 791.

(17) Forbund imellem Danmarks Rige og Førstendømmene Slesvig og Holsteen, oprettet i Rensborg Fredagen efter Andreæ 1533. Och schall thett forbuntt och Confederatz staa och bliffue saa lenge Stormegtige Hogborne førstis Konning Frederichs blodt er och bliffuer Kounngh i Danmarck Og siiden framdelis till euigh tiidt.

(18) S. den af Kong Christian den III. og Stænderne Mandagen efter Simonis og Judæ 1536. i Kiøbenhavn oprettede Reces, i Grams Tillæg til Cragii Hist. Christiani III. S. 20. Derfor er og den paa samme Dag af denne Konge udgivne Haandfæstning i denne Post gandske anderledes forfattet end de forhen i den 9. og 11. Anmærk. anførte Haandfæstninger af Christian den II. og Friderik den I. "Item (heder det) skulle wi wære forpligtigh

samme bedre Indsigt i Statens sande Nytte havde og herefter den Virkning, at Friderik den IIs Søn og Efterfølger Christian IV. og herefter igien dennes førstefødte Søn Printz Christian, bleve i deres spæde Ungdom med den største Eendrægtighed valte og hyldede til Riget, saa og at, da nysbemeldte Printz Christian var kort for Faderen afgaaet ved Døden, blev hans yngre Broders Hertug Friderichs Udvælgelse uden Forhaling af Stænderne bevilget, og hand, efter deres udgivne reene Fuldmagter, strax i de første Dage virkeligen valt paa den almindelige Rigs-Dag, som den gamle Konge, endnu for sin Død, havde udskrevet i Kiøbenhavn til at fuldføre dette Verk (19). Og omendskiønt Adelens Deputerede, i deres Erklæring om dette Val, uden tvil efter Rigets Hofmester Ulfelds Tilskyndelse, paa nye indførte den næsten forglemte Clausul i Kong Friderik den Is Haandfæstning, at man havde udvælget ham, ikke fordi hand var en indfød Konge-Søn i Danmark, men formedelst hans fyrsteligе Ord og Navn ꝛc. og de tilligе forlangte, at, iblant andre i de nyere Haandfæstninger udeladte Puncter, ogsaa denne maatte udtrykkeligen, ved denne Leylighed,

tight alle Slodsloffue vnder Danmarcks Krone i saa maade fran oß at antworde at holle till wor sons hand epter wor dødt oc affgang ꝛc." Og videre: "Och skall Danmarcks Rige wære oc bliffue ett friit Kore-Rige som thet af arilds tiidt wæreth haffuer. Dog desse forscrevne Article lydende om wor Søn oc then forligelße wdi alle maade wfforkrenkelig." I de nyere af Frederik II. Christian IV. og Friderik III. udstædte Haandfæstninger er den Artikel om Slotsloven næsten Ord for Ord igientaget af Friderik den Is; men den næstfølgende Artikel mærkeligen forkortet: Oc skal (saa lyder den) Danmarkis Rige were oc bliffue et friit Kore-Rige, som thet er, oc aff arrilds tiid werit hoffuer.

(19) Disse Omstændigheder sees af Kong Christian den IVs Udskrivning til Rigets Raad og Stænder, angaaende hans Søns Hertug Friderichs Val, og en til den Ende paa den næstfølgende 17de April i Kiøbenhavn berammet almindelig Rigsdag, dat. Kiøbenhavn d. 28. Nov. 1647; af den Fuldmagt, som blev givet den Jydske Adels Afskikkede, i Viborg d. 3. Febr. 1648; af Ridderskabets i Kiøbenhavn forsamlede Deputerede deres Erklæring dat. d. 17. April s. Aar, angaaende deres for Hertug Friderik udfaldne Val, og af Val-Brevene, som sammesteds udstædtes paa Kiøbstædernes vegne d. 19. Apr. paa Geistlighedens vegne s. Dag, paa Capitlernes vegne d. 20. Apr. paa Sorøe Academies vegne s. Dag, paa Kiøbenhavns Universitæts vegne d. 28. April. og af Rigets Raad og Ridderskabets Deputerede d. 4. May. Man seer heraf, hvor ugrundet det er, at Ulfeld skulde have haabet at vende Kongevallet paa sig, eller en af hans Sønner; eller at man i Danmark skulde have haft i sinde (efter et Rygte, som Chanuts Memoires 1 Bind S. 280. melder om) gandske at blive uden Konge.

hed, af de ældre igientages, at ingen Thronfølger skulde i forveyen udnævnes; saa findes dog hiin Clausul ikke i det derefter af Adelens Deputerede, tillige med Rigets Raad udstædte formelige Val-Brev, og hvad deres Forlangende, at ingen Thronfølger skulde meere udnævnes, angaaer, blev det gandske satt til side: hvilket sees saavel af den nye Konges Haandfæstning (20), som og af den hans Søn Printz Christian allerede i Junius 1650. forsikkrede Thronfølge. Men særdeles udviiste Nationen sin vedvarende Kiærlighed til den af Guds Forsyn udkaarne Oldenborgske Stamme, i det at den omsider høytideligen afstod sin Ret til at vælge sine Regentere, Kongen og hans gandske Afkom til Beste, og arveligen overgave ham en u-indskrænket Magt og Herredom. Nu haaber jeg, at det klarligen sees, hvad man egentligen maae domme om Meeningen af det udtrykkelige Forbehold som findes i vore Kongers forrige Haandfæstninger fra 1448. af, ihenseende til Nationens Val-Rettighed. Naar man samler alting tilhobe, gaaer Sagen ud derpaa. Alleeneste den Hæftighed, hvormed Erik af Pommern endeligen vilde have Hertug Bogislaf til sin Efterfølger, har givet de Danske Anledning til at indføre den Punct om deres frie Konge-Val i Christian den Is Haandfæstning, og formodentligen allerrede i Christopher den IIIs. Mand havde herved ingen Tanke, som sigtede til at forbigaae den Kongelige Familie ved Thronens Besættelse. De samtlige Stænder bleve meget mere endog derefter stedse ved at beholde den Kierlighed, som Nationen engang havde fattet for deres Kongers Blod, og lode sig end ikke, i Grunden, drage derfra ved det ret forsætlige Indgreb, som skeedte i deres Val-Rettighed under Christian den II; endskiønt dette saa hastigen igien vovede Forsøg, at betage dem egenmægtigen deres gamle Ret, opvakte i sær hos Rigs-Raadet og Adelen en meget aarvaagen og ivrig Omsorg for at handthæve den, og det der over skeedte, at man ved hans Efterfølgers Friderik den Is Udvælgelse affecterte at bruge saadanne Talemaader, hvilke, naar de forstaaes gandske noye efter Bogstaven, ikke lode det Kongelige Huus beholde noget Haab

(20) S. den foreſtaaende 18. Anm.

frem for andre til Thronen. Saaledes er det egentligen beskaffet med det bekiendte Forbehold af et frit Konge-Val, i Christian den Is Haandfæstning. Bliver den nu saaledes paa den rette Side betragtet, saa er deri aldeles intet at finde, hvoraf med noget Skin kunde drages den Følge, at de Danske have sat Kronen paa en Herre, der tilkom et anseeligt Sted iblant deres forrige indfødte Kongers endnu overblevne Efterkommere, uden i mindste Maade at see herpaa, og blot af andre bevægende Aarsager.

§. 16.

Hvorfor det ikke tilskrives den Calmarske Union, at bemeldte Punct er indført i Kong Christian den Is Haandfæstning; omendskiønt det dog maae agtes for en Følge af denne Union, at hand blev kaldet til Thronen af det Danske Rigs-Raad, de andre Stænder uadspurte.

Det skeer ikke uden med velberaad Hu, at jeg forklarer den oftbemeldte Artikel i Kong Christian den Is Haandfæstning blot og alleneste af de da værende Rigs-Raaders Omhyggelighed for at handthæve deres ældgamle Maade at besætte Thronen i Danmark, og at jeg ikke hos dennem sætter forud nogen Hensigt til den Calmarske Union, og det dertil grundede frie Konge-Val. Vi have allerrede omstændeligen seet, hvor noye den Danske Nation rettede sig efter Rigets gamle Grund-Forfatning, endnu under Erik af Pommern, da det, kort for hans Undvigelse, kom an paa at udnævne hans Efterfølger (1). Dog alligevel var den Calmarske Union paa den Tid kort tilforn fornyet og nærmere bestemt; i stedet for at den, i vort Tilfælde, var paa det yderste at blive gandske adskillt, ja var allerrede virkeligen ophævet, ved det at de Svenske havde selv allene udvalt og kronet Karl Knudson. Og hvad behøver det mange Ord? Den i Friderik den Is Haandfæstning indeholdte Igientagelse og noyere Bestemmelse af den Artikel, som her tales om, gior Sagen gandske utvilagtig. Det heder der klart og tydeligen: Dannmark har fra Arilds Tiid og første Begyndelse været et frit Val-Rige (2); en

(1) S. forhen dee IX. §.

(2) S. den II. Anm. til foregaaende §.

en Talemaade, der, som enhver begriber, aldeles ingen Hensigt har til det Calmarske Forbund. Saa afgiort imidlertid som dette er, saa tydeligen sees det derimod, at en anden Omstændighed, der er forefaldet ved Christian den 1s Udvælgelse, maae for den største Deel forklares af de Nordiske Rigers Foreening, og holdes for en Følge deraf. Efter denne Monarks foreſtaaende Val-Historie har det Danske Rigs-Raad, paa alle Kongerigets Indbyggeres Vegne, uden Nationens Fuldmagt eller foregaaende Samtykke, udseet og bestemt ham til Thronen (3). Intet kunde vel mindre komme overeens med Danmarks ældgamle Forfatning. Efter denne var alting ved Konge-Val kommet an paa de samtlige, efter Kongerigets Hoved-Provintser fordeelte Indvaanere og deres indbyrdes Foreening, og det var kun med Tiden kommet dertil, at, i enhver Provints, Biskoperne, Prælaterne, Landsdommerne Lænsmændene, Hovedsmændene, og de anseeligste af Adelen, der og til deels vare Rigs-Raader, egentligen gave Udslaget, saavel herudi, som ellers i de paa det almindelige Lands Ting i Provintsen forekommende Sager. Endnu i den Skrivelse, som de fornemste i Skaane afsendte til de Jydske angaaende Kong Olufs Udvælgelse, lader sig denne Bedtægt tydeligen see; og de Breve, som bleve udstædte, angaaende hans Moders, Dronning Margretes Val og Hylding, indeholde intet, hvoraf man kunde slutte, at der var indført noget nyt i denne Post (4), at jeg ikke skal tale om Erik af Pommern hans Udvælgelse, hvorom vi have ingen saa omstændelig Efterretning. Men efter at den Nordiske Foreening havde derpaa giort det til en Rettesnor, at en Konge over alle tre forbundne Riger skulde altid samdrægtigen vælges af Rigernes Raad og Mænd, og i den fornyede Union af 1436, paa det Sted, hvor Kongevallet overdrages til fyrretiuge Fuldmægtige af hvert Rige, i alt hundrede og tiuge Personer, de eftertænkelige Ord vare indførte, at man vilde seent faae en Konge, dersom hand ikke kunde vælges paa anden

(3) S. forhen den XII. §.

(4) Skrivelse fra de fornemste i Skaane til de Jydske af Aar 1376. hos Hvitf. S. 556. Breve af 1387. hos samme, 573. og f. Sider.

anden Maade, end at man forsamlede hver Mand af alle tre Riger; og derforuden den nye Stats-Samfund imellem de forbundne Kongeriger havde givet Rigs-Raaderne mangfoldig Anledning til at udbrede deres Magt og Anseelse, og næsten paa egen Haand at afgiøre alle offentlige Sager, saa foraarsagede alt dette, at og Rigs Raadet i Dannmark begyndte at reyse Hovedet tvæiret mere end tilforn, og i sær at tilegne sig nye Rettigheder ved Thronens Besættelse. Allerede efter Kong Eriks Bortreise toge de Danske Rigs-Raader ikke i Betænkning, paa egen Haand og Stænderne u-adspurte, at kalde Christopher af Beyeren ind i Riget, derpaa at afsætte hans undvigede Morbroder, og at erklære ham, Hertugen, til Rigets Forstander; lutter saadanne Ting, som giorde hans ikke længe derefter paafulgte høytidelige Udvælgelse og Udraabelse til Konge i Dannmark nødvendig og til en blot Ceremonie. Og denne gang toge de Danske Rigs-Raader sig endog den Myndighed, paa egen Haand at foreskrive Greven af Oldenborg, hvilken de havde bestemt til Kong Christophers Efterfølger, en Haandfæstning, endnu forend hand formeligen var udvalt. Og da den Nordiske Union ved Christian den I. atter igien blev oprettet, gav den de Danske Rigs-Raader god Leylighed til at sætte sig stedse fastere i den Besiddelse, som de engang vare komne i; hvilket i sær viser sig deraf at den i Aaret 1450. i Bergen fornyede Foreening imellem Kongerigerne Dannmark og Norge udtrykkeligen overlader Thronens Besættelse i fremtiden til begge Rigers Raad, og den Calmarske Reces af 1483. tydeligen melder om at alle tre Rigers Raad skal foreene sig om at udvælge en Konge (5). Saaledes vare da Sagerne allerede i den Stand, da Unionen derefter blev ophævet, at det i den følgende Tid blev endog udtrykkeligen tilstaaet Rigs-Raaderne af de andre Stænder i Kongeriget, alleene at besørge Konge-Vallet, og Adelen selv, som kun, i slige Tilfælde, blev kaldet til at tage Deel i Rigs-Raadets Slutning, lod sig

noye

(5) Fornyede Union imellem Kongerigerne Dannmark og Norge af 1450. hos Huitfeld S. 1317. Den Calmarske Reces af 1483. hos Hadorph S. 329.

nøye med den Ære at underskrive den. (6) Hvor stor i Almindelighed det Danske Rigs-Raads tilvoxende Magt allerede var, da Christian I. kom til Thronen, udviiser det gandske Indhold af den Capitulation som blev ham forelagt af Rigs-Raaderne selv, paa samtlige Indbyggernes Vegne; hvilken til alle de Ting, der angaae det gemeene Væsen, ja endog til at begynde en Krig, eller at paalegge nye Skatter, udkræver blot Rigs-Raadets Samtykke, og gandske forbigaaer Stænderne. (7) Paa samme Fod finde vi og hans

[6] Saaledes, da Bisperne og Rigs-Raaderne i Jylland, tillige med Adelen sammesteds, havde opsagt Christian den II. Lydighed, blev hans Farbroder Friderik I., efter den ham forelagte Haandfæstning, udvaldt af dem, uden at kalde dertil de øvrige Indvaanere i denne Provints. Og at det er ikke gaaet anderledes til med hans Søns og Efterfølgers Christian den III. Val, bevidne de af Hvitfeld S. 1424-1426 meddeelte Breve. Men i Besynderlighed er den Maade mærkværdig, hvorledes hans Søn, Hertug Friderik, efter den i Kiøbenhavn i A. 1536 oprettede Neces, i Tillægget til Cragii Hist. Christiani III. S. 22., blev udnævnt til Thronfølger. Printzen blev egentligen udvalt af Rigs-Raadet, og dette Val samtykte Adelen og Ridderskabet, uden at der tales om de Afskikkede fra Stæderne og Herrederne, om hvilke der dog meldes i Indgangen af Recessen. Og omendskiønt denne unge Printzes Val blev derefter, ved hans Hylding stadfæstet formedelst Folkets Bifald; (populi suffragiis, skriver Crag. Hist. Christiani III S. 249.) saa var dog dette virkeligen intet andet, end et Fryde-Skriig, hvorved den allerede udnævnte Thronfølger blev erkiendt og antaget derfor. Samme Dom maae mand fælde om Christian den IV. og hans Søns Printz Christians Val; hvorom Slange i denne Konges Historie I B. 60 S. og II B. 428 S. efter Herr Professor Schlegels Udgave, og særdeles denne i de hosføyede Anmærkninger, giver omstændelig Efterretning. Ved Kong Friderik den III. Udvælgelse begyndte Geistligheden og Borgerskabet stærkere end tilforn at paastaae, at de vilde virkeligen have Deel i Val-Forretningen. Holbergs Danm. Rig. Hist. III Bind 25 S. Men det udviiser og, at der allerede i Gemytterne har været en Gæring, som lidet efter brød ud i den bekiendte Stats-Forandring.

[7] I Kong Olufs Haandfæstning hos Westphal. Monum. Tom. IV. col. 1777. og allerede i Kong Christopher den II. sammesteds col. 1770. udkræves vel og, til at begynde en Krig, alleneste Prælaternes og de fornemmeste i Riget (Prælatorum & potiorum regni) deres Samtykke; til sikkert Bevis, at Danmarks Forfatning akt i de Tider (og hvo veed, hvor længe forhen?) har haft noget aristocratisk i sig. Dog om end ved Prælaterne og

de

Sons og Sønne-Sons Haandfæstninger indrettede, (8) og deri endnu videre forordnet, at Kongen skulde annamme alle Slotslove af Rigs-Raadet, og at de, som havde Slottene i Forlæning, skulde, naar hand ved Døden afgik, holde sig dermed til Rigs-Raadet; at de Pladse, som bleve ledige i Rigs-Raadet, skulde besættes efter de øvrige Medlemmers Raad; at naar en af Rigs-Raadet skilte sig fra hans Medbrødre, og søgte at smigre sig ind hos Kongen, da skulde hand med Bluſel vises ud af Raadet og aldrig meere komme ind igien; at Kongen skulde stande enhver til rette for Rigets Raad, o. s. fr. Saaledes var da Regierings Formen i Dannmark, da den Nordiske Stats-Foreening blev ophævet, virkeligen næsten Aristocratisk, og Roret gandske i Rigs-Raadets Hænder, eller i Almindelighed i den indfødte Adels, hvilken, efter de nysommeldte Kong Johans og Christian den II. Val-Capitulationer, kunde alleeneste giøre Tiltale paa Rigs-Raads Værdigheden, og paa Slottenes, Lænenes og Landstingenes Forlæning. Og denne Regiments Forfatning søgte mand fuldkommeligen at indrette og stadfæste ved den i Kong Friderik den I. Haandfæstning indrykkede Punct, at i Fremtiden ingen andre end indlændske af Adel skulde komme til Bispedommene. (9) Ihvorvel det blev gandske forandret. med

de Fornemſte burde gandske alleene forſtaaes Rigets Raad, hvilket ikke er aldeles afgiort, saa var dog denne Talemaade maaskee med Fliid indviklet i en slags Tvetydighed. Saaledes har og Wilde Suec. Hiſt Pragm. Cap. III. Sect. II. §. 26. p. 459. ihenseende til hans Fæderne-Land bemærket, at den Artikel hvorved Kongen udtrykkeligen forbindes at føre Regieringen efter Rigs-Raadets Raad, er først indført i Kong Christophers Svenske Lov.

[8] Alleneſte, at ved Skatters Udskrivning Adelens og nogle af Almuen deres Samtykke blev betinget.

[9] Den gandske Artikel lyder saa: Item wille eller skulle wii aldrig efther thenne Dag tillstedå at noghen skal eligeris eller wdwellies till nogen Biscopdom her wdi Riiget wthen then som indfød är i Dannmark af Riddere og swenne ey heller til nogen Prålatedom wden Riigens indfød mend af Riddere og swenne heller oc Doctores wdi then hellige skrifft eller

med Bisperne, ved den lidet derefter i Danmark indførte Kirke-Reformation. De bleve alle afsatte og udelukte af Rigs-Raadet, og den Deel de havde haft i Regieringen, tilfaldt de Verdslige Rigs Raader. Paa den Maade syntes nu vel disse at have vundet noget anseeligt. Dog i sig selv havde Rigs-Raadet og Adelen ligesom mistet en Arm i det saa rige og mægtige Clerisie; den Kongelige Magt og Myndighed havde derimod mærkeligen taget til, ved de forrige Biskopers samtlige Stifts-Godser, der bleve lagte til Kronen, og end alleneste ved disse farlige Fredsforstyrreres Afskaffelse; og derhos fundet en ny Støtte i deres Efterfølgere og den dem undergivne Geistlighed, da denne gandske Orden, der kunde agtes for betydelig formedelst sin Indflydelse i Borger- og Bonde-Standen, holdt desto fastere ved det Kongelige Huus, jo mindre den havde at sige, i Regierings Sager, efter den Indretning, der var given Staten, ved den Augsburgiske Troes Bekiendelses Antagelse. Det var allerede et mægtigt Stød, som det i Danmark kuldkastede Hierarchie tillige havde givet det Aristocratiske Regimente. Og ikke des mindre lode Rigs-Raaderne og Adelen sig saaledes indtage af deres Herligheders vedvarende Glands, at de derover gandske forglemte, at deres Kræfter vare virkeligen meget svækkede. Saasom de derfor søgte meere og meere at udstrække deres derforuden anseelige Fordeele, til det regierende Huuses Afbræk og de øvrige Stænders Betrængelse, og at vælte de almindelige Tynger paa disse alleene; saa maatte Strængen, der blev spændt for høyt, omsider briste, og den store Stats-Forandring paafølge, som har sat vore Eenevolds Mo-

eller Kirkelogen heller andere werde oc lærde mend som ther till dwelig oc nøttige ær, som dog danske fød ær, wthen wil kandt thet haffue met Danmarks Riigis Raad willige oc samtykke.

narker i den Stand, at lade deres store Egenskaber og Hensigter ret virke til det gemeene Beste, og giøre dette sidste Aarhundret mærkværdigt ved saa mange uforglemmelige Amindelser af deres uindskrænkte faderlige Kiærlighed og Omhue. En Tildragelse, hvis Erindring vi just paa denne Tiid, da Dannmarks Lyksalighed er stiget til de omliggende Nationers Forundring, med en almindelig og uforstilt Glæde fornye, og foreene vore inderlige Ønsker, at den Høyeste, hvis Haand har plantet den Oldenborgske Stamme i disse Riger, og allerede saa længe opholdt den i blomstrende Stand, maae giøre dens Eenevolds Magt og milde Regiering varagtig til Verdens Ende.

Beskri-

Beskrivelse

over en forbedret

Geographisk og Nauthisk Vægt.

At finde et Steds Poli Høyde til Lands eller Vands ved taaget Veyerlig, Storm og om Natten, uden nogle Astronomiske Observationes, kunde vel synes at være ligesaa paradox, om ikke lige saa umueligen, som man under samme Omstendigheder holder den bekiendte Longitudinis maris Opdagelse for impracticabel. Imidlertid er intet vissere, end at saavel det eene som det andet, ved ovenomtalte ubeqvemme Omstændigheder lader sig practicere. Udi de Aaringer fra 1748 til 1753, da jeg var beordret i Besynderlighed at excolere Søe-Videnskaberne (Marine), haver jeg mærket, at udi stigt Tilfælde, hvor man ey kand anstille nogle Astronomiske Observationer, for, enten af Maanens eller Jupiters Drabanters Formørkelse, eller af Fixstiernens Occultation og Distantze fra Maanen, eller af Magnet-Naalens Misviisning, eller af Forskiellen, som er imellem Tiden af det Sted, som man seylede fra, og Tiden af det Sted, hvor man er, man alligevel kand fastsætte Longitudinem maris, ved Hielp af en besynderlig dertil indrettet Inclinations-Naal, og Poli Høyden, ved et Instrument, hvilket kand kaldes en Geographisk og Nautisk Naal, endskiønt man om dette sidste Instrument ey nogensteds kand finde den allermindste Efterretning.

Grunden til denne Opdagelse haver jeg taget af Richers, Complets, og nogle nyere Astronomers Observationer, som de haver giort ved den adskillige Hastighed, som Perpendikeln paa de Astronomiske Uhre har, under diverse Poli Høyder. De accura-

teste blant de ældste Astronomiske Observationer, som ere komnen mig tilhaande, synes mig at være Complets. Denne observerede nemligen, at Perpendikeln paa et Astronomisk Uhr, som udi Paris rigtigen slog hvert Secunde, udi Pareibatet ved Æqvatoren udi 24 Timer gik 4 Minuter og 12 Secunder for langsom. I Begyndelsen vilde man derivere denne af al Mistanke befriede Observation af Perpendikelns Forlængelse ved Varmen, mens man fandt siden, at dette ikke var tilstrækkeligen nok, at tilveyebringe en saa stor Forandring, og Neuton viiste herefter, at det burde deriveres af Vægtens Tyngsels Formindskelse, hvilket af den ved Æqvatoren forøgede Centrifugal-Kraft, som bliver Kropperne ved Jordens Omdreining om sin Axe, meddeelet, nødvendigen maatte følge. Denne Forklarings-Maade, har ikke allene i de nyere Tider alle Naturkyndigere bifallet, men den er ogsaa ved de allernyeste Observationer i Peru og Lapland bleven stadfæstet.

Naar vi altsaa antager denne Neutoniske Slutning som noget vist, saa kand man efter Reglerne af den høyere Dynamik, og ved Hielp af ovenanførte Observationer, fastsette Tyngselens Tab, som Kropper lider under enhver Distantz fra Polen. Anseer man Jorden som en fuldkommen Kugel, og fastsetter da efter de bekiendte Regler, at Centrifugal-Kraften vedholder sig til Kroppernes Tyngde, ligesom den dobbelte Høyde, fra hvilken en fallende Krop, som har lige saa stor Celeritet, som det svingende, faaer, til Radix af Cirkeln, som den beskriver; saa finder man først for den Bue, som et Punct af Jordkuglen, en Secunde under Æqvatoren beskriver 1425 Fod, og for Høyden som udi Fallet med lige stærk Celeritet kunde være 33620 Fod; heraf kand man udfinde Centrifugal-Kraftens Proportion, hvilken Kropperne faaer under Æqvatoren til deres gandske Tyngde, som 1 til 291½. Da nu Kropperne under Polen ey beskriver nogen Cirkel, og følgeligen ey bliver deelagtige udi Centrifugal-Kraften, saa kand man ansee Centrifugal-Kraften under Æqvatoren, hvilken er proportional til Tyngden, som det største Tab, som Kropperne lider ved deres Tyngde, naar de bliver

bragte

bragte fra Polen under Æqvatoren. Mens da nu Jorden merkeligen afviger fra sin regulære Kugel-Form, og dens Diameter under Polerne, forholder sig til Diametern under Æqvatoren som 177. 3 til 178. 3. saa lider Kropperne nu af anden Aarsag et Tab under Æqvatoren, i det de der ere videre fra Middelpuncten end under Polerne. Mens Tyngden udi adskillige Distantzer fra Middelpuncten forholder sig omvendt som Qvadraten af denne Distantz, og ved disse tvende Aarsagers Foreening, viser sig da den søgte Tabs Forholdelse til Tyngden selv som 1 til 202. Mens denne Bestemmelse er endnu ikke tagen paa det nøyeste, den setter forud, at Jorden enten den er masiv eller hul, overalt maa være af lige Tykkelse og Materie, og regulær rund, naar dette var, saa maatte ogsaa de Observationer om Perpendikelns Hastigheds Tab, under Æqvatoren komme overeens med den fundne Proportion. Men her feyler det, og man seer heraf, at det ogsaa maa fattes udi Hastighedens og Rundhedens Lighed overalt.

Da nu under lige Omstændigheder, Antallet af Slagene, som Perpendikeln giør udi en vis Tid, forholder sig som Qvadrat-Roden af den samme Corpus Tyngde; saa udviser den Coupletiske Observation Tyngden under Æqvatorens Proportion til Tyngden udi Paris som 172 til 173. Udvikler man videre Centrifugal-Kraftens Proportion under adskillige Poli Høyder imod hinanden, og dens skieve Retning imod Tyngdens Retning (eftersom denne virker efter Jordkuglens Radii, mens hin efter Radierne af paralleli) saa faaer man denne Regel, at Tyngdens Tiltagelse fra Æqvatoren af, til Polerne forholder sig som Qvadrata sinuum latitudinis: Ved denne Hielp finder man, at Tyngdens Tab under Æqvatoren, forholder sig til Tyngden under Polerne, som 1 til 98. Det er, at en Vægt, som veyer under Polerne 98 Pund, veyer kuns under Æqvatoren 97 Pund.

Her kunde kandskee nogen spørge, hvorfore man ikke for længe siden havde opdaget en saa merkelig Forskiel paa Tyngden under

under adskillige Poli Høyder, ved de almindelige Vægter; men man maa betænke, at Vægten og Lige-Vægten altid taber lige meget af dens Tyngde, naar de ere samlet under en Poli Høyde. Vilde man altsaa med en almindelig Vægt opdage denne Forskiel, saa maatte Vægt-Bielken naae fra en Poli Høyde til den anden; og da dette er umueligt, saa haver man hidentil maatte behielpe sig med den Kundskab af den Forskiel af de Observationer af den adskillige Hastighed af Perpendicul-Uhret.

Naar man overveyer denne Umueligheed, viser det sig let, at naar man kunde udfinde en saadan Modvægt, som ey var underkastet en saadan Forandring, som Tyngden, man da kunde udfinde saavel dens søgte Forskiel under adskillige Poli Høyder, som og omvendt af denne Forskiel Poli Høyden selv, uden nogle videre Observationer, og jeg har funden, at Kroppernes Elasticitet lader sig fuldkommen bruge til en Modvægt af slig en Beskaffenhed; jeg beskrev da, og forfærdigede et Instrument, hvilket ved en Uhrfieders adskillige Spanning, som blev foraarsaget ved en omhengt Vægt, hvis Forandring skulde vise Tyngden og følgeligen ogsaa Poli Høyden. Mens jeg fandt ved dens Brug det, som man almindeligen gierne forefinder ved alle nye Opdagelser, nemlig at der endnu vare nogle Ufuldkommenheder, som skulde udbedres, nemligen at den indvendige Friction og Trængsel til Tromlens Sider, hvorudi den var indsluttet, merkeligen forhindrede denne Vægts nødvendige Accurateſſe og Empfindtlighed, endskiønt jeg ved Mechaniske Fordeele nokſom havde formindret Axens Friction. Min Opholds-Steds Forandring og nogle andre Forretninger forhindrede mig udi mange Aaringer at tænke videre derpaa. Jeg fandt endeligen, at Fiederen maatte gandske anderledes indrettes for at undgaae den ovenanførte Ufuldkommenhed. Herpaa grunder sig fornemmeligen den Geographiske og Nautiske Vægtes Forbedring, som jeg nu vil beskrive.

Det

Det er ligemeget, om man lader den hertil hørende Fieder forfærdige af et langt tyndt og smalt Blek, som Uhrfiedrene ere; eller af Traad, som er paa Tykkelsen som en Ravne-Fieder. Begge Sorter maa forfærdiges af det reneste og seyeste Staal, og ungefær 3-4 Fod lang, (næst det Spanske Staal, haver jeg fundet det Solinske at være det beste; thi det Engelske brekker lættere.) Efterat Stangen er udsmedet, bestryger man den gandske gloendes med Sæbe og Leer, giør den gloendes paa rene Kuld, tildækker den med Kul-Støv, og lader den derunder blive gandske kold, paa det at den ey af den kolde Luft skulde blive sprød. Man renser derpaa Stangen, og er den smedet som et Blek, saa bukker man den udi lange slangenartige Krumminger, som berører hinanden, og overalt haver ingen skarpe mens rundlige Bukninger, alleneste at den første Vinning begynder udi Midten af den anden, og den sidste ender sig ligeledes udi Midten af den anden. Men haver man ladet den giøre af trukken eller smedet Staaltraad, saa vikler man den, efterat man har hengt en tung Vægt i Enden, om en Cylindrisk Stok udi Skruegange tet til hin anden op, og løser den da af fra Keppen. Derpaa bukker man dens Ender saaledes, at de ligesom forestiller Axen af den Skueagtig Cylinder, for saavel at befestige den til et Stativ, som og at kunde henge en Vægt derpaa.

Efter at man nu haver forrettet derpaa alt Arbeyde, som man maae giøre, saa længe Staalet er veegt, legger man den i et Leer- eller Metallisk Capsel, som foruden til Staalets Forbedring maae være opfyldt med brendt og pulveriseret Horn og Skin, giør den igien gandske rødgloende, og kaster den udi kold Linolie, Bomolie eller ferst Vand, ved den Afkølning faaer Staalet den stærkeste Haardhed og Elasticitet, som det er i Stand til at antage. Men denne Haardhed kand man ey bruge, uden at staae i Fare, at den ved mindste Expansion brekker, men den maa tempereres, til den Hensеende river man den med Sand eller poleer-Jord blank, legger den i en Blik-Casse, tildekke med Sand, og giør den heed, paa det at Staalet løber om. Den første Farve, som er Straa-

gult, lader man gaae over, indtil Aurora-Farven kommer, da maae man kaste det meget hastig udi koldt Vand, hvorved Staalet faaer den rette Haardhed, som det til denne Hensigt burde have.

Stativen, hvortil Fiederen tillige med den anhængte Vægt bliver befæstiget, kand en Jern- eller Messing-Stang ungefær i Form af et Kaars være. Træ kunde ved den mindste Kastning af Fugtighed foraarsage en stor Misvinding. Til en af Stativets oven eller neden til fremstaaende Arme, bliver Fiederen med den ene Ende saaledes fastgiort, at den ved en Skruve enten kand stilles høyere eller nedrigere; den anden Ende af Fiederen bliver enten med en Uhrkiæde befæstiget til en liden Cylinder, som hviler paa en skarp Are, og fører en lang Viisere, hvilken paa et Stykke af en Cirkel viser Tyngdens Til- eller Aftagelse, eller man gior det umiddelbar fast til det ene Øre af en empfindtlig Vægtskaals-Bielke, og lader da den lange Tunge tiene til Visere, hvilken ligeledes paa en Cirkel viser Tyngdens Forandring. Til Arens, Anhengnings-Puncten, Viseren og Gaflens Indretning og Stilling, maae man overalt i Agt tage Stativens beste Fordeele, som man bedre kand eftersee udi Leupolds theatrum machinarum, end det her kunde udføres. Man har udi disse Fordeele alt bragt det saa vidt, at man kand paa en god Probeer-Vægt mærke den $\frac{1}{200}$ Deel af et Gran, ja saa gar Tyngden af et Stykke Haar, som er ikke længere end Navlen paa en liden Finger. Det er følgeligen ikke tungt, ogsaa ved denne Indretning i det mindste at i Agt tage en saadan Accurateste, at man paa denne Geographiske Vægt, skulle kunde observere Forskiellen paa et heel, halv og fierdendeel Gran. Nu fattes endnu at fastsætte Størrelsen af den Vægt, som skal anhenges, og Instrumentets Inddeelning; det første dependerer af Vægtens Empfindtlighed, som ved en lang Fieder merkeligen kand befordres. Naar den med en anhængt Vægt af 2 Pund viser Forskiellen paa et Gran, saa kand man beholde denne Vægt. Men kunde den med et halv Pund bemerke $\frac{1}{4}$ Gran tydeligen, saa er en saa liden Vægt endnu fordeelagtigere, saa snart dette ved Erfaringen er fastsat, udregner man

man efter ovenanførte Regler denne Vægtes Tyngsels Forandring fra en Grad af Poli Høyde til den anden, stiller Viiserne paa Poli Høyde fra o Grad, og legger da saa mange Gran, som Udregningen haver viset, efter hinanden til den forige Vægt, og observerer da paa Cirkel-Buen Stedet, hvor den correspondérende Grad af Poli Høyde skal staae, saa er Scala latitudinis rigtigen inddeelt. Ved dette Instrumentes Brug, hvilket som man seer for sig, er ligesaa let, som at bruge en Probeer-Vægt, ere dog endnu 2 Anomalier at undgaae tilbage. Den ene angaaer Elasticitetens Forandring ved Kulden og Varmen, og den anden Vægt-Slyngen ved Skibets Bevægelse, naar den bruges til Søes. Saa tungt det sidste er at forbedre, saa let er derimod det første. Man har kun fornoden at antegne Instrumentets Variation udi en Stue, som efter adskillige Grader af Thermometeret er bleven varmt, og herefter at forfærdige sig en Corrections-Tabelle, hvor af hvis Observationer efter samme Thermometer, udi enhver forefaldende Leylighed meget let kand findes den fornødne Correction. Endskiønt den anden Anomalie er meget tungere at hæve, som jeg forhen haver sagt, saa maae man des uagtet ikke tvile paa en lykkelig Udgang. Man har længe forgieves umaget sig, og selv en Bernulli har forgieves umaget sig, at Inclinations-Naalens lige-Skikkelse ved Skibets Gyngen og Vendning ey blev forandret. Hvor længe har ikke de Parisiske og Engelske Academister umaget sig at udfinde et Barometer, hvorudi Qvægsølvet ey saa meget var exponeret Skibets Bevægelse; thi dette Instrument kunde ved at forud sige Vindens Forandring og Storm, giøre paa Søen meget bedre Tieneste end paa Landet. Man meente ogsaa, at naae dette Øyemerke, ved at foreene det Drebbeliske Thermometer med det Florentinske, men jeg haver fundet paa min Søe-Reyse, at et saadant Søe-Barometer, som er beskreven udi de Parisiske Afhandlinger, noget nær ligesaa stærk er underkastet Skibets Bevægelse, som de ordinaire Barometer. Men jeg fandt tilligemed, at saavel Inclinations-Naalen som og de simple Barometer ved andre Handgreb kunde befries fra disse Omstændigheder, og har paa den Maade giort sikkere Observationer dermed. Da nu

disse bevægelige Instrumenter kand bruges, uden at Skibets Bevægelse hindrer noget dertil, saa kand man ogsaa af lige Grund haabe, at det ogsaa er giørligt ved denne Geographiske Vægt. Men jeg maa for nærværende overlade det beste Forslag til andre vittigere Hoveder, og lade mig noye med at angive et simpel endskiønt dog ikke fuldstændig Middel, indtil jeg selv engang faaer Leylighed at prøve et saadant Instrument til Søes.

Man setter ved Siden af Vægten en dobbelt Gaffel, som kand indslutte Vægten, og overlader den samme kuns en liden Plads. Denne Gaffel maa man kunde skyde op og ned, og befæstige udi enhver Stilling, som man vil have. Da Bevægelsen, som Skibet foraarsager, kuns kand skee udi den liden Plads, som Gaffelen tilstæder, saa kommer det udi det rolige Øyeblik, som Skibet iblant er i, og til Roe, og viser den behørige Grad.

Da man udi mørk, taaget og stormigt Veyerlig, som tit continuerer udi 8 til 14 Dage, ligesaa lidet ved Astronomiske Observationer kand udfinde Stedets Latitudo som Longitudo, saa holder jeg det nødvendig at vise et saadant Instrumentes Nytte, og man er i saadan Tilfælde fornøyet, naar man ogsaa kuns veed Poli Høyden paa en Grad nær.

Regi-

Register.

A.

Aander, onde for saadanne er Nord-Lyset ofte anseet pag. 221-223. 254. 255. 277.
Aarhuus dens Ælde 65
- - har haft Myntested 1535. 14
Adam Bremensis 87
Adelsteen, Hagen gior gode Anstalter i Norge 69-71
Adolph, Hertug til Slesvig hvis Halv-Søskende Barn 339 sq.
- - tilbydes den Danske Krone, men foreslaaer sin Syster-Søn 372 sq.
Advocater ey i Brug hos de gamle Danske 42
Æbler voxede i Jylland i de ældre Tider 66.67
- - - - i Norge - - - 69
Æstyii, beskrives 31. 32
Afguds-Templer i Norden 33
Agerdyrkning i Brug hos Æstyos 31. 32
- - - - - - hos de gamle Danske 40
- - - - - - i Gotland 51
- - - - - - i Norge 57
Amindelse Tausens ved en Penge 158 sq.
Angel-Sachser 89
Anmærkninger over Mynt-Sorter under under C. II. F. I. og C. III. 1
Ansverus fød i Slesvig 166
Archiv, Geheime- angaaende Mynte-Regnskaber under K. Christ. III. 6
- - - - har Optegning om Mynten under K. Christ. 3. fra 1534 til 1540 13
Arnulphus en Munk indbilder sig at see i et Luft-Syn den gamle Drage, som omtales i Aabenbaringen 254. 255
Arv efter dem, som døde paa Søen 74
Aunundur K. i Sverrig, roses for gode Indretninger 50
Autores angaaende fremmede Mynter 2
- - som har skrevet om Reformationen i Daumark 156

B.

Baltia, hvilket Land derved forstaaes pag. 27.28
Barbarie kand ey tillegges alle Nordiske Folk i de ældste Tider 19
Barhows L. Skrift om Nord-Lyset, Betænkning derover 209-212. 300-303
Bartholin, Thom. 87
Basilea, S. Baltia
Befæstning Byers i de ældste Tider 24. 25. 45. 68
Beregning, sær og Aarsag ved Myntvæsenet i Frankrig 16
Bergverkers Ælde i Britannien og Norden 25
Bernsteens Handel 22. 27. 28. 29. 31
Biarneland, Tog derhen 43
Biskop Mogens faaer Brev at maa lade mynte 1524 11
- - Ronnovs Vrede stilles ved en Skiøn Birgitte 159
Biørn, Kiøbmand, hvorfor saa kaldet 69
Blafferter 5
Blason parlant, hvad vil sige 157
Bordering i Brug hos de gamle Nordiske 43. 52
Borger i Kiel hans Qvittering 1535 16
Bremiske Theologorum, gode Dom over Kirke-Disciplin i Jylland in not. 156
Britannier nes ældste Levemaade og Handel 24. 25
Brokkenhuus, Skriver hos K. Frid. I. 16
Brød, brugeligt hos de Nordiske i de ældre Tider. 42. 52

C.

Calmarske Union, derved forandredes Danmarks Forfatning i Henseende til Thronens Besættelse 358 sq.
- - dog ikke Nationens Grundsætninger i denne Post. 359 sqq.

Calmarske Union, gav Anledning, at de tre forbundne Rigers Raad tiltog sig større Myndighed sær ved Konge-Val.
Cancellies Register om Mynt. 399 sq.
Canutus Magnus R. 90. 97. 98
Cathrine, Gemal til Hertugen af Brunswig, Magnus med Kiæden; hendes Herkomst 334
Chochilaicus en Dansk Konge, giorde de Danskes Navn bekiendt Udenlands 47
Christendommens Indførelse hindres i Norge 70. 71
- - - - - den indføres 80
Christian I. K. i Danmark, stridige Meninger om hans nærmeste Herkomst af det førige Kongelige Huus 330
- - - nedstammede fra Erik Glipping 349
- - - dette Slægskabs Medvirkning i hans Ophøyelse paa den Danske Throne 373. 380
- - - hans Herkomst fra den Norske og Svenske Konge-Stamme 338
- - - hans Haandfæstning 377
- - - Clausul deri at Danmark skal blive et frit Val-Rige 389 397 sq.
- - - hans formelige Val, Hylding og Kroning 378 sq.
- - - hans Fromhed stadfæstet ibid.
Christian II. K. i Danmark hans Befaling om Mynten 4
- - - hans Herkomst fra den Svenske Konge Erik den Hellige 339
- - - mærkelige Omstændighed ved hans Regierings Tiltrædelse 390 sq.
- - - forandrer Slots-Løvene imod sin Haandfæstning 391
Christian III. K. i Danmark fik strax ved hans Regierings Tiltrædelse hans Søn udnævnt til Thronfølger 395
Christopher af Bayeren K. i Danmark kom paa den Danske Throne, som næstbaaren til Riget 362 sq. 365
Cimbrernes Udtog 28. 29. 32
Cimbriæ literatæ Roes 156
Clerisiets Myndighed paa Herredag i Danmark 159
Cølnsk Vægt ved Mynten 12
- - - eens at være i Danmark og Norge 1514 16
Cometer, af de gamle ofte sammenblandede med Nordlyset 224. 225. 259. 260. 263. 266. 268

D.

Daciæ Rex 9
Dagebyl 171
Dalere Joachims 1534, deres Lødighed 13
Dan 1 K i Danmark 40
Dannegieldt, Dannegeldt Dannemoney 85. 88. 94. 95 97
Danevirke bygges 55. forbedres 66
Danmark ey meget bebygget i de ældste Tider 35. 37
- - dets førige Stats-Forfatning angaaende at besætte Thronen 351 sq. 361.
- - Anledning og Hensigt af den i Kong Christ an IIs Haandfæstning indførte Clausul, at det skal blive et frit Val-Rige 389
Danske deres Sindelag efter K. Christophers den III. Død 364 sq.
- - hvorledes kaldtes i gamle Dage 46
- - handle med fremmede Varer 63
- - de gamles Naturel 87
- - indtoge Engelland 89. 90
- - beskiermede det 94. 95. 99
- - paalagde aarlig Skat 93. 94
- - vare grumme Giæster 99
- - uddrevne af Engelland 100
- - deres Tapperheds Roes 92
- - Konger, deres gandske Mand- og Qvinde-Stamme fra Erik Glipping ind til Christian I. 332
- - Penge af 1534 til 1540 16
- - hvorvidt bedre eller slettere end nyere 18
Deniers, de Franske deres Beregning ved Mynten in not. 5
Derham 196
Dines Myntemester i Malmøe befales at mynte Skillinger og Hvide og hvad Gehalt 1513 4
Documenter originale bør stadfæste et Lands Mynte-Historie 2
Drab kunde let forsones hos de Gamle 75
Drager, saa kaldtes ofte Nordlyset hos de gamle Skribentere 240. 241. 249. 254. 257. 271. 274. 277

Dreyer Joh. Carl Henr. om en Solv Penge til Herrmanni Taſtii Erindring 155
Drotter hvilke saa kaldtes 41
Druides 26.27
Dublin, af hvem først er bygget 64
Dykker Klokkens Beskrivelse 131-137

E.

Eblanum derved forstaaes Dublin 64
Edward Confessor R. 97
- - - K. i Engelland, hans Love forfalskede 109-112
Eisenschniedt Udregning af Collnsk Mark 4
Eißland, af hvilke bebodt 32
Engelland indtages af de Danske 89.90
Engelske Skribenters Mening om Svend Tveskiægs Dods Aar 104.105
Enkelte Markstykker hvor mange paa Marken 7
Erik Brokkenhuus Skriver hos K. F. I. 11
- - Glipping K. i Danmark hans Mand- og Qvinde-Stamme indtil Christian I. 332
- - hans Afkom af Mandkionnet, som oplevede K. Christopher IIIs Død 366
Erindrings Penge over Hermann Tastius 155
Esqvimaux stamme fra de Norske 83
Ethelred R. 95 96.98
- - - Konge i Engelland hans Dods Aar fastsættes 112-118

F.

Fehirder, hvilke saa kaldes 43
Finner, deres Levemaade 31. 32. 48. 49. 54. give Skat til de Norske 57
Fire Skillinger adskillige Slags 1535. 15
Florentius Vigorniens, følger en særdeles Tids Regning fra Christi Fødsel 103
Folke Mængden i Norden i de ældste Tider ey stor 31 32.59. i Norge 76.77.
Forfader, hvad betyder 348
Forhold nøye imellem Rhinske Gyldens Gehalt og nobler 6
- - - af adskillige Mynte-Sorter til hinanden 8
Forordning Kirke udgivet til Meldorp af 39. Geistlige 169
- - - Mynte-Christian II. 1525. derefter retter ey Embeds Mænd i Norge sig 12
Fransk Udregning ved Mynten in not. 4.5
Freyr K. i Sverrig 33
Fribyttere de Danskes 93
Fribytteres Love 53
Friderik I. K. i Danmark Mynten angaaende 16
- - - - - - Mynte Sorters Forhold til hinanden 13
- - - - - - mærkelige Omstændigheder ved hans Val 392 sqq.
Friderik III. K. i Danmark blev uden Modstgelse valt til Konge efter hans Fader 396
Friderik I. Churfyrste til Brandenborg var Marggreve Ludvig den Romers Daater-Son 340
Fridleif K. Skiolds Son 36
Frithiof en tapper Nordmand 51
Frobesii Tractat om Aurora boreali anføres 199. 213 282. 283. 293.
Frode K. i Danmark hans Love 37
Frost meget streng. See Vinter
Fürsten Brynd ved Jena 193

G.

Galde Oluf Stathalder Sondenfields i Norge 1525, retter sig ey efter Mynte Forordning af 1514. 12
Galliers gamle Handel paa Britannien 24. 25.
Gammelt Dansk 9
Gamle Danske Penge, hvorvidt bedre eller fletere end nyere 18
Gamsbyll 171
Gardarsholm, derved forstaaes Island 61
Gauter, hvilke de vare 48
Germanierne S. Tydske.
Gert den Store, Greve til Holsteen hans rette Gemal Sophie af Werle 317. sqq.
- - Hertug til Slesvig var ikke Sødskende Barn med Dronning Margrete 341
Giælds-Sager, gamle Norske Love derom 71. 72
Godefrid en Dansk Konge, hans Bedrifter 55
Gorm, den Gamle K. i Danmark hindrer Handelens Fremgang 66
Gothuni hvor de boede 31
Graafeld Harald, Anledning til hans Navn 78
Græker, derved forstaaes undertiden Russer 65
Gram Joh. 91

Grønland opfundet 79
Grønlandske Seylatses Vanskelighed, og dets østre Side, hvorfor ey i vore Tider opfunden 310-313
Guld og Sølv eens Vægt i Danmark og Norge befalet ved Forordning 1514. 12
Guld-Arbeyde hos de gamle Danske 36.37
Guldsmede i Kiøbenhavn forbydes at forarbeyde ringere Sølv end femten lødig 1515. 4
Gulethings Lov, Udtog deraf 71-76.
Guttorm en Dansk Søe-Konge setter sig ned i Østangelen 56
Gylden i Guld og i Sølv 10
- - (en Sølv) slagen i Malmøe, dens Værdie 4
- - Rhinske, hvor mange paa en Nobel 5
- - - - deres Geha i 6
Gyldenstierne Erik Eriksøn 369
- - - Henrik Knudsøn 368
- - - Knud Henriksøn giorde sig Haab om den Danske Krone 368.sqq.
- - - hans Slægt og Herkomst 384 sq.
- - - maatte ikke omsider forlade Riget 386
- - - Knud Pedersen 387
- - - Gert Pedersen Biskop i Børglum 368
- - - Erik Nielsen ib.
- - - Steen Pedersen 369

H.

Haandqværners Brug i gamle Tider 42
Haarde Canut R. 98
Haarwich 94
Haarfager Harald giør adskillige nye Anordninger 58.60.
Hagen Jarl, Norges Tilstand i hans Tid 78
Haleyre i Danmark, der holdtes et stort Marked 68
Hammer dens Biskop maa lade mynte 11
Handel, de Danskes og Norskes i de ældste Tider 22.23.32 34.35-37. i det 3die Seculo 38-40. i det 4de Sec. 40-42. i det 5te Sec. 42.43. i 6te Sec. 43-49. i 7de Sec. 49-51. i 8de Sec. 51-54. i 9de Sec. 54-63. de Danskes i 10de Sec. 63-69. de Norskes i samme Seculo 69-84.
Hans Tausen prædiker mod Paven 158
- - - - forfølges 159
Harald sidste Printz af den gamle Danske Konge Stammes Mandlinie 353.sq.
Hauger brugelige hos de gamle Norske 58 69.73
Havamal ey saa gammel, som foregives 34
Heergeld 94
Heidrekur K. i Jylland, rovede paa Skotland 47
Hellige Dage, for mange, skadeligt for Handelen 64
Helluland 80
Helsingland bebygges p. 60. kommer under Norge 70
Herfulfson Biorn finder nye Lande 80
Heruli, om udgangen af Scandinavia, og deres Leve-Maade 47.49
Hilleviones, hvor de boede 29
Hofman Melchior en Fanaticus 167
Holberg Ludvig 86
Holmerus Feür-Predigt 157
Holsteenske Toeskillingers Gehalt 1534. 14
Hunger meget stor i Sverrig 38
Huse hos de gamle Nordiske hvorledes bygte 34.38.44.45
Hunsgeraad rart hos de gamle Nordiske 53
Huus-Karle Danske i Engelland 100
Husums første Lutherske Lærere 1526. 155
Hvide hvor Lødig &c. 5
- - Skillingers Lødighed &c. 10
- - - Danske 300 paa Marken 16
Hvitfeld hans Vildfarelse i henseende til Knud den Stores Regierings Aar 102
Hyperboreer, hvor de boede 23
Høyden, hvortil Vandet opstiger i Dycker-Klokken i en given Dybde 142

I.

Jamteland bebygges af de Norske 60
- - - kommer under de Norske Konger 70.
driver Handel til Søes. 78
Jernets Mangel hos de Gamle 30.31.39
Jis den Grønlandske, om er større der i Landet i vore, end i gamle Tider 300-307. om Hav-Isen sammesteds i vore Tider tiltager 307-313
Island først opfundet af de Norske 60.61
- - handler med de Norske 78
Islandske Skribenters Mening om Svend Tveskiegs Dods, og Knud den Stores Regierings

gierings Aar 104. 108. 109. Anledning til deres Menings Vildfarelse 118. 119
Indtægter og Udgifter i et Land kand giøre Forandring i Mynte-Foden 2
Ingeborg født Printzesse af Meklenborg, Hertug Gerts til Slesvig rette Moder 337. sqq.
Joachims Dalere myntede til Gottorp 13
Jomsborg en stor Handelstad beskrives 65. 68
- - - bygges af de Danske 68
Jordens Beboelse skeet fra Østen 21
Jorde-Lavenes Forandring. 189. adskillige Forklaringer derpaa 191
Jordskud ib.
Jordfald paa Møens Insel 193
Jotunheim hvor samme Land ligger 53.54
Julin See Jomsborg.
Jyder antages i Engelland 89. 90
- - deres Søe-Tog til Britanien 41.43.
Jylland kommer under de Danske 45

K.

Kalk i brug hos de gamle Norske 59
Karat, hvor mange paa Nobler til 16. Stkk. paa Marken 10
Karlsefne Thorfin seyler til Vinland 82
Kast hvor mange af Hvide paa Marken, af Blafferter og smaa Pendinge 5
Kattegat tilfrosset 315
Kiøbenhavn der slagen 1539. Gold-Gulden 15
Kiøkken Urter brugte de gamle Norske 58
Kirke-Disciplin i Jylland 1550. forfattet in not. 156
Klæde-Dragt hos de gamle Tyske 30. hos de gamle Danske og Norske 43.51.52.53
Klipping Pennings Gehalt 14. adskillig Slags ib. hvor stor Sum til Omsmæltning under K. Christian III. indkommen 6
- - - Præg under K. C. II. 7. de første af beste Slags 8
Knud den Stores Regierings Aar, derom Skribenterne ueenige 102-104. undersøges tillige med hans Døds Aar 107-112.
Koehler Johan David 162
Koner bleve kiøbte hos de Gamle 37.73
Konsten at leve under Vandet 121
Krake Rolf 45. hans Saga ey meget gammel 46. hans Hof-Stat 47
Kulde meget stræng. S. Vinter.

L.

Land-Dyr hvorl. leve under Vandet 124-130
Leif seyler til Vinland 80 81.
Lethra naar først er bygget 36. 45. 47. kommer i Forglemmelse 67
Levemaaden hos Nordens ældste Indbygg. 20
Libershøy 378
Linned brugeligt i Norden i de ældre Tider 30. 52 53
Lodin en Norsk Kiøbmand 79
Lothbrok Ragner. K. i Danm. og Sverrig 51
Love givne af Harald Blaatand. 67.68 af Hagen Adelsteen 71-76
Loulofs Mening om Jorden 190
Luft-Kantiner 134
Luftens Trykning i Dycker-Klokken 145-153
Lutheri Reformations Forfremmere i Jylland H. Tastius. 155
Lynild hos de gamle ofte det samme, som Nordlyset 240.241.256.271.278

M.

Magnesia 182
Mairans Tanker om Nordlyset igiendrives 203. 213. 292. 296.
Malstrømmen meget bekient i gamle Dage 54
Margrete Dronning var ikke Søskende-Barn med Hertug Gert til Slesvig 341. hendes Titel 357. og Hensigt ved Unionens Stiftelse 359
Mark, hvor høyt beregnet hos de gamle Norske 74
Marken fiin i Guld angaaende 6
Market anseeligt i Skanør 62. 63. i Halevre i Danmark 68. i Rusland 69
Markland 80
Markstykke af Klippinge hvormeget veyet 7
Maryland S. Pensylvanien
Metallens Lodighed at udregne in not. 4
Meteora ignita hos gamle Skribentere oftest det samme, som Nordlyset 199. 200. 257
Miød en gammel Drik i Norden 34
Moderluud 176
Mogens Biskop af Hammer skal lade mynte 11
Mosur Træ 81
Mynt ey brugt til Handel i de ældste Tider 23. 24. 33. fremmed meest giængs hos de gamle Norske 61. 75. dens Ælde i de Nordiske Lande fastsettes 75
Mynte Anordninger p. 3. Ordning under K. Christian II. 4

Mynte Fodens Forandring af hvad Virkning pag. 2
Mynte Sorter under C. II. Fr. I. og C. III. 1
- - - - deres Forhold til hinanden 8
- - - - under K. Fr. I. 13
- - - - under K. Chr. III. fra 1534-1540. Regnskab ib.
Mynte Regningen i sær i Frankrig dens Aarsag in not. 5
Myntested Dansk i Malmoe 8

N.

Nationer de gamles Omskiftelse 86
Natural de Danskes ib.
Nerigon, hvilket Land derved forstaaes 32
Nidaros anlegges 79
Nobeler Værd. p. 6. hvor mange paa Marken fiin 5. 9
Nor kommer ind i Norge 39. 40
Nordlyset seet i de ældste Tider 224-227. i de næste Seculis efter Christi Fødsel 227-229. i det 6te og 7de Sec. 230-237. i det 8de Sec. 237-241. i det 9de Sec. 241-248. i det 10de Sec. 248-256. i det 11te Sec. 256-264. i det 12te Sec. 265-276. i det 13de Sec. 276-278. i det 14de Sec. 278-281. i det 15de Sec. 281. 282. i det 16de Sec. 283-292. i det 17de Sec. 292-296.
- - om det har sine Periodos, og hvorfor det i forige Tider ey saa ofte er anteegnet. 202-209. 211-214. 221-223. 240. 241. 253. 254. 274. 282. 291. 292.
- - dets Aarsager anføres 283. 284. 300-303
- - om det haver nogen Lyd med sig 232. 256. 271. 291. 292.
- - anseet som Forevarsler for store Forandringer og Ulykker 222. 223. 229. 241-243. 249. 250. 253. 254. 256. 257. 264. 265. 268. 270-272. 279. 280. 281. 283-288. 289-291.
- - dets Egenskaber og Kiendetegn efter de Gamles Beskriv. i kort Begreb 296-300
- - gav Anledn. til Overtroe S. Overtroe.
Norden naar først beboet 29
Norge beskrives af Other. 57
- - dens gamle Stats Forfatning i henseende til Thronfølgen, forklaret 344. sq. 361
Norsk Sølv Vægt imod Collask 11
Norske bleve ved, uagtet den Calmarske Foreening, at legge deres gamle Lov til Grund ved Tronfølgen 345 sq.
- - drive Kiøbmandskab i Frankerig 55. spiller Mestere i Irland 64
- - Rigs-Raader grundede K. C. Is Ret til Kronen paa et urigtigt Slægtskab 341. Anledning til denne Vildfarelse 342. sq. de gik heri gandske redeligen til Verks 343 sqq.
Nota mærkelig til Mynte-Regning i Frankrig 5
Nytten af Mynte-Historien 2

O.

Odensey 5
Odels Rettens Ælde i Norge 58. stadfæstes af Hagen Adelsteen 708
Odins Bedrifter i Norden 33
Gluf Galde; Ridder Høveds-Mand og Stat holder Søndenfields i Norge 1525. befaler at mynte imod Fordningen af Kong Christ. II. 12
Omsmeltning af indleverede Mynter 6
Oplysning om Mynte-Ordning under Kong Chr. II. 4
Opsloe K. C. II. Forordning derfra 1514. om Mynten og Vægten 12
Optegninger i Danske Archiv om Regnskaber Mynten angaaende under K. C. III. 13
Others Reyse og Beskrivelse over Norge 57
Overdaad, tiltager med Handelen 63
Overtroe, hos de gamle og Munkene om Nordlyset 222. 223. 228. 235. 237. 240. 248. 251. 254. 255. 258. 259. 270-272. 275. 276. 278. 280. 281. 284-287.
Ørkener deraf tage de Norske Skat 50. først bebygte af de Norske 60. 61
Østers Bænk udi Touraine 191
Østersøen tilfrossen 315. 316

P.

Parkentin Johannes de 167
Paus Samling, Mynte-Forord. 1514 af C. II. til Opsloe 12
Penge Skue-nytter til Erindring af gammel Guds-Dyrkelse 156
- - - Tydske myntede i Danmark 16
Pengers fremmede Indførsel kand komme deraf, at Varers Priis stiger eller falder 16
Pennings, Klipping Gehalt 14
Pennant Thomas 94
Pensylvanien det samme som det gamle Vinland 83. 84
Phoeniciernes Handel i Norden 22
Picterne, hvor de boede 41
Povisch Bertram 167
Præg, Myntens forandres ligesom Mynte-Foden 2
- - paa K. C. II. Klippinge 7. Daciæ Rex 9
Præster hos de gamle Tydske 26. 27. 30
Progenitor, hvad betyder 348
Psalmer første paa Dansk fra Latin ved Tausen 160

R.

Raadet i Kiøbenhavn fordømme Tausen, som ved Almuen frelses 160
Raunonia, en Ø, hvor samme ligger 28
Register over alle Lande 4
Registranter i Cancelliet om Mynt 3
Regner Lodbrog R. 90
Rente og Rentes Rente svares efter de gamle Norske Love 72
Rerich en stor Handels-Stad ødelegges 55
Rhinske Gylden af Nobel Guld 5
Ribe, naar først er omtalt i Historien 56. 57
Ridgotaland, hvad derved forstaaes 40
Roeskilde anlagt 44. der bygges den første Kirke i Sielland 67
- - - Hans, biskop deri, hans Foreening med Hertug Adolph, angaaende Christian Is Val. 376
Rolf en Norsk Helt udsetter sig i Frankrig 60
Runer de ældste Bogstaver i Norden 71

S.

Sabel-Skinds Handel 49
Sæd, hvilket Slag først bekiendt i Norden 52
Sækere, deres Ælde og Nytte i Norge 73. 74
Sal amarum primum 177
- - - secundum 179
- - - tertium 179
- - - quartum 179
- - - qvintum 180
Salmiac 185
Salt kogt hos de gamle Danske 38
- - hos de Norske 73
- - det Fresiske 171 tillaves 173
Saxer, høre til de Nordiske Folk, og begynder deres Søe-Toge 41. 43
Scandinavia, hvad derved forstaaes 28
- - beskrives af Procopio og flere 48. 49
Selenius om Erindrings-Mynter 16
Seylats, de gamle Danskes og Norskes. See Handel.
Sigtuna, driver Handel 52. som meget tiltager 56. 64. 65
Silke ubekiendt hos de gamle Nordiske 46
Skallagrim Eigil plyndrer Lund i Skaane 68
Skaldaspiller, Eyvind, berømt Norsk Poet 78
Skat paalagt Engelland 94
Skibe, de ældste hvordan bygte 25. 26. 31. 42. 43. forbædres ved Bygnings-Kunstens Tiltagelse 50. 52. 59. 64. deres Betragtning, Love derom 74. Danske i Engelland 95. 99
Skier, begvæmme for Reysende i Norden 39
Skinnabiørn, en Islænder saa kaldet 78
Skiold, Odins Søn 35. 36
Skove i Danmark tildeles Undersaatterne 68. 69
Skrælinger, Indvaanere i Finland 81. 82
Skribenternes, i de midlere Tider, deres Troværdighed 201. 202. i sær af 9de og 10de Seculo 19. 20
Slesvig driver stor Handel 55. 56
Smede Arbeide i Brug hos de gamle Nordiske 52
Smør, rart i gamle Dage 53. 54
Sophie af Werle, Gert den Stores rette Gemal 317 sqq.
Søe-Røverie, naar først begyndte i Norden 36. 44. fortsættes 54
Søe-Magt, de Danskes i Har. Blaatands Tid 67. de Norskes i Hagen Adelsteens Tid 76

Sölvi, en Jydsk K. undertvinger sig Sverrig 49
Specie, dens Beregning 14
Speculum Regale, et gammelt Norsk Skrift saa kaldet, af hvem forfattet 215. dets Beretning om Nordlyset 216-221
Spelman H. 95
Sprogenes Forskiel viser de første Opfindere 20-22
Sterkoder 42
Stierner, saaledes kaldes og Nordlyset af de Gamle 224. 225. 245. 258. 259. 261-263. 266. 267. 272
Svend Estritsen K. 100
- - Tiugskæg 98
Sveviske Nation beskrives 31
Sviones beskrives 31. 49
Svømmen meget i Brug hos de Gamle 46
Syvende Mand bør forstaaes efter den canoniske Rets Beregnings Maade 381

T.

Tærning-Spil, høytagtet af de gamle Tydske 30
Tapperhed de Danskes 92
Tastius Lutherst Lærer i Husum 155
Tausen, en Munk, prædiker mod Paven 162
- - hans Fødebye 161
Terra de Labrador, Terre Neuve, om derved forstaaes Vinland 83
Thorolf, en Nordmand, drev stor Handel paa fremmede Steder 62. 63
Thorvald, kommer til Vinland 81
Thule o: Thyle, hvad derved forstaaes hos de Gamle 32. 33. 47. Procopii Beskrivelse derover 48
Tinnets ældste Handel i Britannien 25
Tønsberg, ældste Kiøbstad i Norge 59. der drives stor Handel 69
Tran brændt af de gamle Norske 74
Trælles Tilstand hos de Tydske 30 31. hos de Danske 35. ove stor Myndighed 44. solgtes som andet Gods 73
Trætelja Olaf, bebygger Vermeland 51
Trondhiem. See Nidaros
Tveskieg Svend, hans Døds-Aar omtvistes 101-104 undersøges 105-107. fastsættes 112-118
Turonensis Gregorii Efterretning om Nordlyset i hans Tid 231-236
Tydsklands ældste Tilstand og Levemaade 26-31
Tyve straffes strengelig hos de gamle Norske 75

V.

Vaaben hos de Gamle, hvori de bestode 39 hvorfra de fik dem 59
Vadmel, gemeen Mands Dragt i de ældre Tider 53. 75
Vægten, hvormed Dycker-Klokken nedsiunkes 139. 140
Varegi, hvilke Folk de vare 66
Veye, slette hos de gamle Danske 37. siden i bedre Stand 47. Love derom hos de gamle Norske 74
Vendsyssel, i de gamle Tider vel bebygget 44
Venden, hvor det laae, og de Danskes Krig med samme 45
Vermeland bebygges 51
Videnskaber, enten de Gamle eller Nye deri bør have Fortrin 197. 198
Vidfadme Iver, K. i Danmark og Sverrig 51. 52
Vinland findes 80. 81. hvor samme ligger 83. 84
Vindruer voxe i Vinland 81
Vintre, i gamle Dage meget strenge 313-316
Viter anordnes i Norge 71
Ulve, flere i Danmark i forrige Tider 37
Wilhelm Conquestor. K. 97